

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

Turbucz Dávid

A HORTHY-KULTUSZ

1919–1944

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA
DISSERTATIONES

Redigit
PÁL FODOR

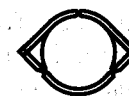
Institutum Historicum Sedis Centralis
Studiorum Philosophicorum
Academiae Scientiarum Hungaricae
Budapestini, 2016

X 226.237

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

TURBUCZ DÁVID

A Horthy-kultusz
1919–1944

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2016

35355 X

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap
támogatta

NKA

Nemzeti Kulturális Alap

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001139292

© Turbucz Dávid, 2016

© MTA BTK, 2016

Második, javított kiadás

ISBN 978-963-416-011-3

ISSN 2063-3742

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Történettudományi Intézet

Felelős kiadó: Fodor Pál

A könyvsorozat logóját Szakács Imre festőművész készítette

Nyomdai előkészítés:

MTA BTK Történettudományi Intézet

tudományos információs témacsoport

Vezető: Kovács Éva

Borító: Böhm Gergely

Tördelés: Horváth Imre

Nyomdai munka: OOK-Press Kft., Veszprém

Felelős vezető: Szathmáry Attila

TARTALOM

1. Bevezetés	7
2. Az elméleti keretek: kultusz, mítosz, vezérkultusz	22
3. Vezérkultuszok Európában a két világháború között	33
4. A kultusz előtörténete: a 'Novara hőse' (1915–1918)	53
5. A kultusz megalapozása: a 'nemzetmentő' fővezér (1919–1920)	56
5.1. Kultikus jellegű reprezentáció Szegeden	56
5.2. A rítusok megjelenése a Dunántúlon	61
5.3. A Nemzeti Hadsereg bevonulása Budapestre	70
5.4. A 'honmentés' 1919. november 16-a után	76
5.5. Horthy-naptár, 'a magyar nemzet újjászületésének emlékére'	83
5.6. A kormányzóválasztás	86
6. A kultusz megteremtése: az 'országépítő' kormányzó (1920–1938)	93
6.1. A Horthy-kultusz metamorfózisának háttere	93
6.2. 1921: Horthy Miklós és IV. Károly	104
6.3. Horthy Miklós vidéki útjai	110
6.4. A Vitézi Rend és a vitézavatások	115
6.5. A kultuszépítés gerincét alkotó Horthy-évfordulók	119
6.5.1. A kormányzóválasztás évfordulói	120
6.5.2. Az otrantói ütközet évfordulói	133
6.5.3. A kormányzó születésnapja	135
6.5.4. A Nemzeti Hadsereg megszervezésének jubileumai	144
6.5.5. Horthy Miklós budapesti bevonulásának évfordulói	146
6.5.6. A kormányzó névnapja	154
6.6. A kormányzó reprezentatív feladatai	160
6.7. A közoktatás	168
6.8. A Horthy-életrajzok	178
6.9. A kormányzósértési perek és a Beniczky-ügy	184

X 226237

6.10. A kormányzói jogkör kiterjesztése	190
6.11. A kormányzó külföldi útjai	193
7. A kultusz megerősödése: az 'országgyarapító' kormányzó (1938–1944)	199
7.1. A revíziós sikerek hatása Horthy Miklós vezérkultuszára	199
7.1.1. Felvidék (1938)	200
7.1.2. Kárpátalja (1939)	207
7.1.3. Erdély (1940)	208
7.1.4. Délvidék (1941)	213
7.2. A Horthy-kultusz a második világháború időszakában	215
7.2.1. A kultusz csúcspontja: Horthy Miklós 'országglásának' huszadik évfordulója (1939–1940)	221
7.2.2. A háborús propaganda és a vezérkultusz	248
7.2.3. A kormányzóhelyettes alakja a rendszer- propagandában	261
7.2.4. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja: 1943. június 18.	271
8. A hivatalos kultusz végnapjai: a német megszállás időszaka (1944)	285
9. Összegzés	293
10. Mellékletek	308
10.1. Táblázatok	308
10.2. Grafikonok	366
11. Felhasznált és hivatkozott irodalom	370
12. Képjegyzék	440
13. Névmutató	443
14. Tárgymutató	455
Képmelléklet	463

1. BEVEZETÉS

A 20. századi magyar történelem ellentmondásos személyiségei közé sorolható Horthy Miklós is. Személyének és tevékenységének értékelése az első világháború utolsó éve óta része a közéleti vitáknak. Az azóta megjelent Horthy-képek főként három csoportba oszthatók: a pozitív (kultikus) és a negatív (leleplező) tartalmú, tehát ellentétes előjelű egyoldalú értékelések találhatók meg az első két kategóriában.¹ A konszolidált Kádár-korszakban megjelenhettek kiegyensúlyozottabb történeti értékelések is, így elérhetőek lettek olyan megközelítések, amelyek elősegítették Horthy életének megértését. Horthy Miklós megítélése nem választható el a 20. századi rendszerváltozásoktól és a politikai rendszerek vezetőinek elvárásaitól. Az egyes narratívák közötti küzdelem összefüggött az aktuális politikai erőviszonyokkal. Mindezekelőtt azzal, hogy a politikai hatalom birtokosai tolerálták-e a különféle megközelítések létét és mekkora teret engedtek a múlt és a jelen értelmezése feletti befolyásért folytatott versengésnek.²

A kormányzóról 1920 és 1944 között az államfő büntetőjogi védelme miatt az elismerés és a hódolat hangján volt célszerű beszélni. Az akkori Horthy-kultuszban azonban nem volt kötelező mindenkinek szerepet vállalnia. Ez inkább ajánlatos volt. A hivatalos Horthy-kép, az uralkodó, hatalmi helyzetben lévő narratíva ellensúlyozására még így is csak korlátozott lehetőségekkel rendelkeztek a korszak elején a baloldali emigránsok, a hazai baloldali ellenzék politikusai, újságírói és a legitimisták, illetve a Horthy-korszak végén a szélsőjobboldal. Ezek az ellennarratívák – a korszak politikai rendszerének jellegéből következően – nem válhattak a kultusz érdemi ellensúlyává. Változás 1944 őszén, a sikertelen átállási kísérlet után, a nyilas-hungarista uralom alatt történt, amikor egyik napról a másikra megszűnt a kormányzó dicsőítése. A nyilas propaganda főként az 1944. őszi tevékenysége miatt törekedett a lejáratására. A nyilas diktatúra bukása után Horthy megítélésének előjele egyértelműen negatívvá vált: attól kezdve életének egészét átértékelte a kommunista propaganda. A szociáldemokraták és kisgazdák Horthy-képe,

¹ A pozitív képek esetében a kultikus, a negatív képek között a leleplező szemlélet volt domináns. Ezen a két csoporton belüli további kategóriák ismertetése itt különösebben nem lényeges.

² Turbucz 2014a: 663.

ha nem is volt azonos ezzel, szintén negatív tartalmú volt.³ Horthy 1945 utáni megítélését a háború után végbement radikális politikai és társadalmi változások, a berendezkedő hatalom legitimációs igényei befolyásolták a magyar állam világháborús szereplése mellett. Az 1944 őszt megelőzően hivatalos Horthy-kép ('nemzet atyja', 'nemzetmentő', 'országépítő', 'országgyarapító' stb.)⁴ helyét így egy olyan narratíva vette át, amely Horthy Miklós személyének, tetteinek és döntéseinek negatív színben történő feltüntetetésére törekedett.⁵ Így vált belőle 'véreskező fasiszta diktátor', az ország 'tönkretevője', 'nemzetvesztő' és 'országpusztító'. Az új narratíva, amelynek egyik célja az antifasiszta paradigma részeként a Horthy-kultusz lebontása volt, 1948 után állami szintre emelkedett, hivatalosnak és megkérdőjelezhetetlennek számított.⁶ A leleplező narratíva hegemon helyzetben volt. Az 1956-os forradalom és szabadságharc hosszú távú hatásaként a konszolidált Kádár-korszakban jelentősnek tekinthető változás következett be, mert enyhült a társadalomra és a történettudományra nehezedő politikai nyomás. Ez tette lehetővé, hogy a történeti kutatások eredményeként megjelenjenek Horthy életének és tevékenységének tudományos igényű megközelítései is. Ez nem volt összhangban a hivatalos, propagandisztikus állásponttal, amely továbbra is létezett és érdemben nem tért el a Rákosi Mátyáshoz köthető terrorrendszerben kanonizálódott narratívától, de már nyilvánosságot kaphatott. Emellett vitára is sor kerülhetett az eltérő álláspontot képviselők között. A szovjetizált történetírás Horthy-képétől való eltávolodás eltérő módon és mértékben ment végbe a korszakkal foglalkozó történészek esetén.⁷

A rendszerváltozás óta eltelt időszakban, miközben Horthy Miklós életének árnyalt bemutatására törekedett a történettudomány, a demokratikus politikai berendezkedés keretei között az addig megjelent egyoldalú értelmezések, Horthy-képek nem hivatalos elvárások, hanem politikai szimpátiák alapján – egymással is vitatkozva – éledtek újjá, befolyásolva a társadalom bizonyos csoportjainak múltképét és történeti gondolkodását. Annak ellenére, hogy e Horthy-képek szinte kivétel nélkül aktualizált formában jelentek meg, érveik és szóhasználatuk alapján jól kitapinthatók a gyökereik.⁸ Horthy

3 Erről részletesebben Turbucz 2014b.

4 'Féldézőjelet' használók a kultuszépítés során alkalmazott alapvető szavak és kifejezések elemzésekor, akkor, amikor ezeket úgy használom, hogy nem szó szerinti idézésre kerül sor. Így járok el az 1945 utáni időszakra jellemző szóhasználat esetében, ahogyan egyes fogalmak alkalmazásakor és akkor is, amikor azt kívánom jelezni, hogy az adott szó képletesen értendő.

5 Korábbi munkáimban (például Turbucz 2012b) használtam a Horthy-kultusszal szemben álló Horthy-képekre vonatkozóan az ellenkultusz kifejezést. Ezt most már akkor tekintem helytállónak, ha ehhez rítusok is társulnak, azaz Horthy Miklós lejárata ritualizált keretek között, erre a célra létrejött rítusok során történik. Mivel 1919–1944 között ennek nem látom jelét, és kérdéses, hogy ez így volt-e 1944/1945 után, az ellenkultusz fogalmát nem tekintem pontosnak. Így az ellennarratíva, ellendiskurzus tűnik használhatónak. Vö. Szajbely 2000: 184–188.

6 Turbucz 2014a: 666–667.

7 Erről részletesen uo. 675–688.

8 Turbucz 2012b: 25–26.

Miklós megítélése, amit e rövid áttekintés is jelez, nem csak 1919 és 1944 között volt politikailag motivált.

Horthy Miklós és a nevét viselő korszak sok szempontból volt már a történeti kutatások tárgya. Kivételt ez alól az 1919 és 1944 között mindig jelen lévő Horthy-kultusz jelent, amely a megnevezett időszakban hangsúlyait, főbb üzeneteit, jellegét és tartalmát, illetőleg a közéletben betöltött szerepét tekintve sem volt mindig azonos. A témával foglalkoztak már cikkek, tanulmányok, bizonyos vonatkozásairól monografikus feldolgozásokban is olvashatunk, de átfogó és részletes vizsgálat alá eddig még nem került. Az alábbi munkák eltérő szempontból és eltérő mértékben voltak használhatók a kutatásom során, különösen annak kezdetén.

Ugyan még nem tudományos igényességgel, de már Andics Erzsébet is utalt a kormányzó személye körüli propagandára, ugyanis leleplező szándékkal az 1944 előtt hivatalos pozitív Horthy-kép lebontására törekedett.⁹ Mindennek azonban még sokkal több köze volt a Horthy-korszak leleplezéséhez, mint ennek a konkrét jelenségnek a megértéséhez.¹⁰ A kultikus kijelentések igazságtartalmának vitatása önmagában tehát nem kifogásolható, azonban ennek módja távol állt a szakszerű értékeléstől.

A Nemzeti Hadsereg közvéleményt befolyásoló, Horthy Miklós kormányzóvá választását elősegítő tevékenységét levéltári források alapján Vargyai Gyula tekintette át *A katonai igazgatás és a kormányzói jogkör* című könyvében.¹¹ Annak ellenére, hogy idézett a fővezért támogató táviratokból, feliratokból, a kultusz jelenségét nem elemezte, viszont elsőként foglalkozott – még ha alapvetően nem is ezzel a céllal – a kultuszépítés nem nyilvános mechanizmusával.¹² Horthy Miklós tudatos népszerűsítésére – Vargyai Gyula munkájára is támaszkodva – más történészek is hivatkoztak az 1970–1980-as években, főként a kormányzóválasztást megelőző időszak vonatkozásában. A jelenséget részletesen ők sem elemezték.¹³ Vargyai Gyula könyve és az ezt követő publikációk azon állításai, amelyek a Horthy Miklós körüli propagandával foglalkoztak, már nem propagandisztikus célokat kívántak szolgálni.

Szabó Miklós elemezte először Horthy Miklós vezérkultuszát a Horthy-korszak néhány kiválasztott politikai évfordulóját vizsgáló tanulmányában. Ebben a munkájában a kormányzó 'országglásának' huszadik jubileumának bizonyos aspektusait elemezve azt állította, értékelve a Horthy-kultusz jelenségét, hogy a korszak elején a fővezér „a Piłsudski, Primo de Rivera, Antonescu típusú militáris-autokraták sorában startol”, majd 1920 után „a hagyományos uralkodói külsőségeket teszi meg államfői reprezentációja kereté-

9 Andics 1945: 29–30.; Andics 1946: 9.; Andics 1948: 118.

10 A leleplező szemléletet tükrözi még például Balázs 1954: 26–27.; Karsai–Pintér 1960: 224., 232–235.; Hollós–Lajtai 1985: 126–134., 246–248., 272.

11 Vargyai 1971: 264–277.

12 Vargyai a Horthy-kultusz jelenségére és a Führerprinzipre könyvének bevezetésében is utal. Uo. 9.

13 Lásd például Ránki 1976: 394–395., 416.; Pölöskei 1977: 49–50., 98.; Romsics 1982: 85.

nek”. E kijelentése annyiban árnyalható, hogy a „hagyományos uralkodói külsőségek” nem Horthy döntése miatt váltak az államfői reprezentáció kerekévé. Szabó Miklós helyesen mutatott rá arra, hogy 1920. március 1-jét, az államfővé választását követően Horthy Miklós szerepfelfogása megváltozott, ami befolyásolta kultuszának jellegét is. Nem állja meg a helyét Szabó Miklós azon állítása, miszerint a Horthy-kultusz csak akkor került napirendre, amikor Gömbös Gyula miniszterelnök lett, majd az ő halála után kiéleződött a konzervatívok és a szélsőséges jobboldal közötti ellentét. Az államfői jogkör kiterjesztéséhez 1937-ben Szabó Miklós meglátása szerint ugyanis közvetlenül kapcsolódott a Horthy-kultusz „tervszerű kifejtése”. Kétségtelen, hogy ez a kultusz az 1930-as évek végén megerősödött, de nem az 1937-es év tekinthető a kezdetének. Szabó joggal hangsúlyozta, hogy a korszak végén ez a kultusz a magyar szélsőjobboldal vezérkultuszait is igyekezett ellensúlyozni, azonban nem vette át a külsőségeiket. Valójában a „diktátort fogadó ritmikus éljenzés”, amit Szabó Miklós a diktátorkultuszok jellemzőinek tekintett, Horthy-kultuszából sem hiányzott, elég a revíziós bevonulások során készült filmfelvételekre utalni.¹⁴

Az 1989–1990. évi rendszerváltozás időszakában Dömötörfi Tibor egy négyoldalas cikkben foglalkozott az 1919–1944 között „eltérő intenzitással és hangsúlyokkal” létező Horthy-kultusz fontosabb elemeivel. A szerző képekkel illusztrálva, időrendben, a tudományos ismeretterjesztés műfajából következően röviden, viszont átfogóan tekintette át a Horthy-kultusz történetének mérőföldköveit, és sorra vette a Horthy-imázs formálásának alapvető eszközeit. Nem tartom szerencsésnek, hogy a Horthy-kultuszt „személyi kultusznak” nevezte, még úgy sem, hogy a cikkben is idézőjelben szerepel ez a kifejezés.¹⁵

Dombrády Lóránd a honvédség keretei között létező Horthy-kép vizsgálata mellett a kultusz tágabb összefüggéseire is utalt, például a kormányzó önértékelésére, önképére gyakorolt hatására, ami lényeges kérdés egy vezérkultusz kutatásakor.¹⁶

Thomas Sakmyster az *Admirális fehér lovon* című Horthy életrajzában főként az addig megjelent szakirodalom alapján írt „a mesterségesen táplált és a kormány által finanszírozott” kultuszról, jól érzékeltetve, hogy az egyes kormányzatok szimbolikus politikájában lényeges szerepet játszott.¹⁷ Fontos megállapítása, hogy a kormányzat a Horthy-kultusz ápolásával a nemzet egységét kifejező, a királyt helyettesítő tekintély megteremtéséhez is hozzá kívánt járulni. Thomas Sakmyster a kormányzó külföldi megítélésének bemutatásához használt fel addig nem ismert forrásokat.

¹⁴ Szabó 1978: 513–514.

¹⁵ Dömötörfi 1990: 23.

¹⁶ Dombrády 1990a.

¹⁷ Sakmyster 2001: 138.

Romsics Ignác a 2007. szeptember 6–7-én Jyväskyläben rendezett konferencián tartott előadásában mutatta be a Horthy-képekben 1919–2007 között bekövetkezett változásokat.¹⁸ Előadására épülő tanulmányában az 1919–1944 közötti időszak kapcsán a fontosabb kultuszépítési alkalmakról, technikákról, illetve – főként addig érdemben még nem használt forrásokra és a rendelkezésre álló szakirodalomra támaszkodva – az akkori egyoldalú, leegyszerűsítő, mitizáló pozitív kép főbb elemeiről olvashatunk.¹⁹ Romsics Ignác jól mutatta be a kultusz történetének fordulópontjait, így a bethleni konszolidáció és a revíziós sikerek szerepét, bár részletes elemzésre ő sem törekedett.²⁰ Írásának témája ráadásul nem csak a kultusz jelenségére korlátozódott. Romsics Ignác e tanulmányának szerkesztett, rövidített változata a *Rubicon* történelmi magazin hasábjain jelent meg.²¹

Olasz Lajos a kormányzóhelyettesi intézményről írt monográfiájában a politikai élet meghatározó tényezőjeként mutatta be a kormányzó és a Horthy család körül fokozatosan intenzívebbé váló kultuszt. Olasz Lajos szerint: „A Horthy Miklósról kialakított kép tartalmában, szimbolikájában, külsőségeiben alapvetően különbözött a szomszédos országokban tapasztalható vezérkultusztól, és a karizmatikus diktátorok helyett a békebeli monarchiák köztiszteletben álló uralkodóit idézte.”²² Ez az állítás nem teljesen pontos, mert a kortárs vezérképek tartalma és a kultuszok jellege között is kimutathatók hasonlóságok és azonosságok. Kétségtelen, hogy a Horthy-kultusz jellegét alapvetően a rendszer konzervatív felfogása határozta meg, de ennek ellenére nem állítható, hogy Horthy Miklós vezérkultusza minden tekintetben az 1918 előtti világ uralkodókultuszait idézte volna. Egy később publikált tanulmányában Olasz az 1938–1944 közötti időszak kultuszépítési alkalmait, technikáit és az így közvetített vezérképet tekintette át. A Horthy-kultusz jellegével kapcsolatos értékelései alapvetően helytállóak, azonban vitatható, hogy a propaganda „többségében racionális érveket használt”. Emellett Olasz Lajos véleménye szerint Horthy Miklós „nimbuszát nem a kormányzati propaganda teremtette”, mert az a „meglévő széles körű népszerűsége épített, és nem egy politikai vízióra, hanem a ténylegesen elért gyakorlati eredményekre alapozott”.²³ Megítélésem szerint, mint látható lesz, ez az értékelés a népszerűség, a kormányzat szerepe és a politikai vízió kapcsán is árnyalásra szorul.

A fentiek összegzéseként megállapítható, hogy az említett történészek kutatásai alapvetően egymásra épültek és egyre több – addig nem vagy csak részben használt – forrás bevonásával mutatták be a Horthy-kultusz jelenségét anélkül, hogy részletesen elemezték volna azt.

¹⁸ Romsics 2010.

¹⁹ Romsics 2007a.

²⁰ Uo. 11., 15., 18.

²¹ Romsics 2007b.

²² Olasz 2007: 71.

²³ Olasz 2010: 356.

Az elmúlt években olyan könyvek, tanulmányok és cikkek is napvilágot láttak, amelyek a vizsgált vezérkultusz részkérdéseihez kapcsolódnak. Flasch Dezső az 1919. november 16-i budapesti bevonulás alkalmából kiadott emlékbélyegekről írt egy rövid cikket.²⁴ Vörös Boldizsár Horthy budapesti bevonulását is elemezte a főváros 1918–1919-es szimbolikus elfoglalásairól szóló tanulmányában, ami főként azért használható, mert a kultusz kialakulásának kiemelkedő eseményét elemezte alaposan, igaz, magával a Horthy-kultusszal nem foglalkozott.²⁵ A Horthy Miklós 1920. február 7-i kecskeméti látogatásával kapcsolatos levéltári forrásokat és a helyi sajtó tudósításait Gyenesei József dolgozta fel, ezzel betekintést adott a fővezér egyik kiemelkedő vidéki útjának előkészítésébe és lebonyolításába.²⁶ A fővezér első szombathelyi útjáról is született egy rövidebb írás Simola Ferenc tollából, igaz, a szerző alaposan nem tárta fel e látogatás előkészítését, lefolyását.²⁷ Pál Csabának a kormányzó debreceni utazásaival kapcsolatos hiánypótló kutatásait is itt szükséges említeni.²⁸ Forgó Géza könyve az államfő makói útjai és a kultuszépítés, ezen utakhoz is kapcsolódó, helyi vonatkozásai megismeréséhez használható.²⁹ Csiki Tamás a gödöllői kormányzó-kultuszt elemezte tanulmányában.³⁰ A szerző azonban nemcsak eseménytörténeti leírásra törekedett, hanem a fenti szerzők munkáival ellentétben hangsúlyt fektetett a jelenség elemzésére is. Ezzel megítélésem szerint mintát adott az ilyen típusú helytörténeti kutatások számára.³¹

A Horthy-kultusz helyi vonatkozásain túlmenően a közoktatás szerepéről is érhető el szakirodalom. A történelemtankönyvek Horthy-képét a hivatkozott munkáiban érintette – de alaposan nem dolgozta fel – Unger Mátyás és Albert B. Gábor.³² Kunt Gergely az 1939 és 1944 közötti iskolai ünnepeket elemző tanulmányában kitért arra is, hogy az ünnepi műsorokban az irredentizmus mellett hogyan jelent meg a kormányzó alakja.³³ Mindez jelzi, hogy a Horthy-kultusz nem vonatkoztatható el a kor szimbolikus politikájától, így annak kiemelkedő elemétől, az irredenta kultusztól sem.³⁴ A korszak egyik meghatározó bajtársi egyesületén, a Turul Szövetségen belül kialakult Horthy-kultuszhoz, főként a kormányzó névnapjai vonatkozásában, Kerepeszki Róbert munkái használhatók.³⁵ A Miklós-napok ünnepségeiben ugyanis komoly szerepe volt a bajtársi egyesületeknek Budapesten és vidéken is. Jan Bröker a

24 Flasch 1992.

25 Vörös 2000.

26 Gyenesei 2007.

27 Simola 2002.

28 Pál 2000 és 2010.

29 Forgó 2001a.

30 Csiki 2010.

31 A helytörténeti kutatások, a helyi vonatkozásokat részleteiben feltáró esettanulmányok mindenképpen bővíthetik még a jövőben a Horthy-kultusszal kapcsolatos ismereteinket.

32 Unger 1976.; Albert B. 2006.

33 Kunt 2008.

34 Az irredenta kultuszhoz lásd Zeidler 2009.

35 Például Kerepeszki 2012: 194–204.

kormányzó kultuszának egyik határterületét, a kormányzósértési pereket vizsgálta MA szakdolgozatában, amelyben átfogóan, részletes adatsorokkal alátámasztott képet ad a Horthy-korszak addig nem kutatott aspektusáról.³⁶ Az állami vezetők tekintélyét védő hatalom törekvéseit kiválóan mutatja be ez a munka, de mindehhez elengedhetetlen a médiaviszonyok ismerete is. Sipos Balázs sajtótörténeti kutatásai az úgynevezett tekintélyelvű nyilvánosság sajátosságainak bemutatásával és a Horthy-kultusz ebben történő elhelyezésével bővítették ismereteinket.³⁷ A kultusz recepciójával eddig csak Kunt Gergely foglalkozott doktori disszertációjában, amelyben kamasznaplók elemzésén keresztül igyekezett a naplók szerzőinek világképét bemutatni, így kitért arra is, hogyan tekintettek ők a kormányzóra, milyen tényezők határozták meg az államfőről alkotott véleményüket.³⁸

A Horthy-korszakban nemcsak Horthy személye körül alakult ki vezérkultusz, hanem Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc körül is. Gömbös Gyula vezérkultusza kapcsán Vonyó József kutatásait szükséges megemlíteni. Vonyó az 1932–1936 közötti időszakot elemezve hasonlította össze Horthy Miklós és Gömbös Gyula kultuszát. Az utóbbit a modern kori jobboldali diktatúrák hasonló kultuszaival rokonította, míg a Horthy-kultusz esetén annak tradicionális vonásait emelte ki.³⁹ Horthy Miklós kultuszának alaposabb megismerése miatt is lényeges, hogyan értékelik a történészek a Gömbös-kultuszt.⁴⁰ Szálasi Ferenc vezérkultuszával Tóth Andrea és Paksa Rudolf foglalkozott, azonban a Gömbös-kultuszhoz hasonlóan részletes feldolgozás ezzel kapcsolatban sem született.⁴¹ Ennél is kevesebbet lehet tudni arról, hogy Imrédy Béla körül kialakult-e vezérkultusz.

Könyvem részletes, teljességre törekvő áttekintést kíván adni Horthy Miklós vezérkultuszáról. Reményeim szerint munkám hozzájárul a vezérkultuszok alaposabb megismeréséhez, illetve bővíti ismereteinket az úgynevezett Horthy-korszak politikai életével, politikai kultúrájával és szimbolikus politikájával, a média és a propaganda működésével kapcsolatban. Kutatásom során a politikai antropológia, a diszkurzív politikatudomány, a médiatörténet-írás és a történeti, politikai kultuszok kutatásának fokozatosan bővülő szakirodalmára és a történettudomány eddigi kutatási eredményeire támaszkodva az alábbi célok megvalósítására törekedtem:⁴²

36 Bröker 2011.

37 Sipos 2004a: 47–48.; Sipos: 2011: 107–120.

38 Kunt 2013.

39 Vonyó 2011b.

40 Vonyó József szerint Gömbös Gyula a nemzet vezérének tekintette magát. Vonyó 2004: 741–743.; Vonyó 2011a: 32–34.; Vonyó 2011b. Gergely Jenő használta a vezér, a vezérkultusz és a vezérkedés szavakat is, de megítélése szerint Gömbös inkább „vezérkedett”. Gergely 2001: 262–265.; Gergely 2000.

41 Tóth 1992.; Paksa 2012b.

42 E kérdéseket, problémákat a kutatástörténeti áttekintésben bemutatott munkák ugyan érintették – eltérő mértékben és alapossággal –, azonban átfogóan nem vizsgálták.

1. Elsősorban az 1919 és 1944 között létező, hivatalosnak tekinthető (pozitív) Horthy-kép tartalmának elemzésére törekedtem. A vezérkép rétegeinek, elemeinek azonosítása mellett fontos volt annak értékelése is, hogy azok milyen funkciót tölthettek be a szelektíven konstruált vezérképben.

2. Nem volt megkerülhető a vezérképet közvetítő eszközök azonosítása, a kultusz építésében és ápolásában játszott szerepük bemutatása.

3. Horthy Miklós kultusza szakaszainak elkülönítése és a funkcióinak áttekintése is az elemzés egyik aspektusát jelentette.

4. Mivel a kormányzói család tagjai is szerepet kaptak a Horthy-kultuszban, így szükséges volt megvizsgálni, hogy az ő képük hogyan egészítette ki a 'nemzet vezérének' idealizált képét.

5. A Horthy-kultusz, mint minden vezérkultusz, nem magától jött létre és nem is magától létezett, így fontos rámutatni arra, hogy kik voltak a kultusz építői. Azonban az esetek túlnyomó többségében egyáltalán nem ismert, hogy kik írták a Horthyt dicsőítő cikkeket.⁴³ Ahol lehet és érdemes, feltüntettem majd azok nevét, akik napi- és hetilapok hasábjain méltatták Horthy Miklóst. Ezzel ellentétben tudjuk, hogy kik mondták el a magasztaló beszédeket, köszöntéseket, kik festették meg a kormányzó portréit, kik fényképezték őt stb., azonban arra már szintén igen nehéz választ adni, hogy az illető pontosan miért tette ezt.⁴⁴ Nem törvényszerű, hogy a kultuszépítők magánvéleménye megegyezett azzal, amit nyilvános keretek között leírtak és elmondtak. Ez a kérdés nem lényegtelen, azonban a publikált cikkek, elmondott beszédek vagy a megfestett portrék az őszintétlen kultuszépítés esetén is hatást gyakorolhattak.

6. Reprezentatív források, elsősorban közvélemény-kutatási adatok és népszerűségi mutatók hiányában egzakt válasz arra a kérdésre nem adható, hogy a korabeli magyar társadalom mennyire azonosult a Horthy-kultusszal. A közvélemény-kutatások előtti korban – ráadásul egy nem demokratikus rendszer esetében – a közvélemény ugyanis nem rekonstruálható. Olyan forrásokat sem találtam (főként hangulatjelentéseket), amelyek az államfő vonatkozásában a közhangulat megismerését segítenék elő, mert a jelentések ezzel érdemben nem foglalkoztak.⁴⁵ A kormányzósértési perek anyaga sem jelent reprezentatív mintát. Emiatt a korabeli közhangulat sem vizsgálható. Naplók

43 Emiatt a napi- és hetilapokban közölt cikkekre a lap neve, dátum és oldalszám formában hivatkozom, mert felesleges azt feltüntetni, hogy az adott cikk a szerző nevének közlése nélkül jelent meg. A cikkek címei a visszakereshetőség szempontjából nem hordoznak érdemi információt, így ezeket nem tüntetem fel.

44 Ennek több oka is lehetett, így például a vezérkultusszal történő öszinte azonosulás. Taktikai okokból is lehetett a vezér személyét támogatni, abban az esetben, ha valaki a Horthy-kultusz ápolásában a politikai céljai elérésének garanciáját látta, így kívánta megőrizni és megerősíteni Horthy Miklós bizalmát vagy a fennálló hatalommal való jó viszonyát. Ahol lehetséges, kitérek ezekre a motivációkra. Ehhez lásd a Sztálin-kultusz vonatkozásában Apor 2010a: 40–41.

45 A Honvéd Vezérkar főnökének (HL VKF) és a Belügyminisztérium rezervált iratai (MNL OL K 149.) között megtalálható hangulatjelentéseket vizsgáltam. A VKF iratai közül az 1919–

és levelek elemzésére támaszkodva lehet arról írni, hogy a rendelkezésre álló források alapján megismerhető személyek hogyan viszonyultak a kultuszhoz, miként épült be ez a jelenség az életükbe és világképükbe. A befogadásra azonban igen különböző módon és mértékben kerülhetett sor. Ha vannak is hasonlóságok az emberi gondolkodásban, alapvetően mégis mindenki más-ként tekint az őt körülvevő 'valóságra'. Kutatásom során ugyan elemeztem naplókat, azonban ezekből a kultuszépítés hatására, sikerességére vonatkozó érdemi következtetés nem vonható le, illetve csak egy jelentős minta esetén lenne erre esetlegesen lehetőség, így nem térek ki az ismertetésükre.⁴⁶ Ez az oka, hogy a kultikus üzeneteket kibocsátó, közvetítő médiumok, kultuszépítési eszközök szerepével, a vezérkép tartalmával, egyes elemeinek előfordulási arányaival és a kultuszépítők tevékenységével foglalkozom. Ez azért is indokolt, mert a társadalom jelentős részének Horthy-képét az egyházak, az oktatás és a hadsereg mellett a kor tömegkommunikációs eszközei befolyásolhatták elsősorban.⁴⁷ Elemzésem így nem a befogadók, az egyén, hanem a kultuszt működtetők – tehát a közbeszédet befolyásolók – és az őket kiszolgáló csatornák felől közelít e jelenséghez.⁴⁸

7. Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy milyen hatást gyakorolt Horthy Miklós személyiségére és önértékelésére a vezérkultusza. Ez elsősorban a revízióhoz való viszonya és a német megszállás alatt játszott szerepe kapcsán elemezhető.

8. Ugyan nem kerültem meg azt a kérdést, hogy milyen lehetőségei voltak a korszakban az ellenvéleményeknek, azonban nem tartozik e munka

1920-as időszakban, míg a BM iratai közül a második világháború alatt készült jelentéseket tekintettem át.

46 A Horthy-kultusz recepcióját eddig Kunt Gergely vizsgálta kamasznaplók alapján. Disszertációjában külön fejezetben mutatta be a kamaszok Horthy-képét. Kiemeli, hogy életkoruk miatt az apamotívum befolyásolta főként a kormányzóról alkotott képüket. Az iskola és a család szerepe volt még meghatározó. Egy kilencéves lány például, aki egy asszimilált neológ családban élt Nagyváradon, pozitívan értékelte az 1940 szeptemberében bevonuló államfő szerepét, miközben a szülei a fehérterror miatt negatívan ítélték meg azt. A zsidóellenes törvények hatására végül megváltozott a véleménye (Kunt 2013: 26–27., 103–104.). Egyik tizenéves kortársának Horthy-képe az egyre erősödő diszkrimináció ellenére is pozitív maradt. Magyarországnak igazolása céljából leírta 1944. március 28-án, hogy az 1941. december 6-i iskolai ünnepségen saját – a kormányzót méltató – költeményét szavalta el (Sárdi 1994: 26–27.; Kunt 2013: 27–28., 104.; Turbucz 2014e: 110.). Kunt munkájából jól látható a kultusz befogadásának néhány modellje – nem csak az említettek –, azonban nem sokat tudunk arról, hogy ezek mennyiben voltak reprezentatívak. A frontnaplók esetén is ez a helyzet. E naplók többségében nem volt utalás a kultusz jelenségére (Pihurik 2007.), míg néhány szerzője kitért a kormányzóhoz kötődő évfordulókra is (Prepszent 2008: 30., 101., 114.; Farkas 1995: 48–49., 98.). A naplóírók időnként utaltak az általuk tapasztalt közhangulatra is (lásd például Kemény 1987: 45–46., 57., 187.). A negatív véleményekre is említhető példa (Balázs 1982: 345–346.).

47 Vö. Sipos 2011: 73–74.; McQuail 2003: 66–67.; Angelusz 1983: 86., 89–94., 98–102.

48 Ez tehát azt jelenti, hogy elsősorban a sajtót, de a kultuszépítés más eszközeit is, a „valóságot teremtő” – ráadásul hatalmi helyzetben lévő – narratíva szempontjából vizsgálom. Gyáni 2006: 62–63.

főbb célkitűzései közé, hogy a hivatalos Horthy-képtől eltérő narratívákról részletesen írjak. Elsősorban azért, mert hatásuk meglehetősen korlátozottnak tekinthető, nézeteik nem jutottak széles nyilvánossághoz, különösen a baloldali emigránsok esetén.

9. A kortárs európai vezérkultuszokkal a 3. fejezetben foglalkozom. Kitérek arra, hogy milyen hasonlóságok és eltérések mutathatóak ki közöttük. Megemlítem azokat a szempontokat, amelyek egy részletes összehasonlítás alapját képezhetik. Arra azonban nem vállalkoztam, hogy mindenre kiterjedően összehasonlítsam e jelenség különféle megnyilvánulási formáit. Elsősorban az a célom, hogy bemutassam, hogy a Horthy-kultusz kontextusa nemcsak a Horthy-korszak politikatörténete volt, hanem az európai vezérkultuszok jelensége is.

A 2007 tavasza óta folytatott kutatásom során mindenekelőtt azon forrásokat használtam, amelyek a vizsgált korszakban a kortársak számára elérhető kultuszépítési technikaként alkalmazásra kerültek. Közülük kiemelendő a sajtó, amely a közvélemény és közbeszéd befolyásolásának első számú eszközének tekinthető. Az idővel megjelenő, majd lassan elterjedő új tömegkommunikációs eszközök, a rádió, majd a néma-, illetve hangosfilmek szerepe korlátozottabbnak tekinthető. Ennek alapvető oka az volt, hogy a kortársak jelentősebbnek vélték a sajtó hatását, ami értelemszerűen befolyásolta a kultusz építésében játszott szerepét is.⁴⁹ Ráadásul a cikkekben összetett tartalom volt közvetíthető, így a napilapokból megismerhető a vezérkép, az ünneplés módja stb., tehát a kultuszépítés különféle vonatkozásai. A rádió és filmhíradó esetében – mint látható lesz – ez kevésbé mondható el. A rádió műsorai és különösen a filmhíradórészletek – objektív okokból – ugyanis kevesebb információt közvetítettek az egyes évfordulókról, ráadásul – és ez a legfőbb különbség – a második világháborúig erre nem került sor évente és utána sem volt következtetés. A kortársak sajtóval kapcsolatos véleménye erre is rámutat: nagyobb hangsúlyt helyeztek a sajtó, mint az új médiumok felhasználására. A korabeli sajtó több célra is használható, míg az életrajzok, filmek, tankönyvek, képeslapok és plakátok stb. nem. A belőlük kinyerhető információmenyiség ugyanis korlátozottabb, mert a kultuszépítés egyes elemeihez kapcsolódnak. A sajtó sokoldalú forrás. Ezen keresztül ráadásul a vezérkultusz intenzitásának változása is elemezhető: viszont ez csak egy nagyobb minta áttekintése esetében lehetséges. A konkrétumokra rövidesen kitérek. Ennek ellenére mindhárom tömegkommunikációs eszköz elemzése lényeges, ahogyan az alábbiaké is. A tömegkommunikáció mellett minden olyan forrást igyekeztem még elemezni, amely a kultuszépítés szempontjából relevánsnak tekinthető. A vezér vizuális reprezentációja szempontjából a plakátok, festmények, képeslapok, bélyegek, fényképek és emléklapok szerepe volt meghatározó a mozgókép mellett, ráadásul a reprodukcióik a sajtóban és kiadványokban is megjelenhettek. Emléktárgyak, naptárak, emlékkönyvek, életrajzok is fontos

⁴⁹ Sipos 2011: 41–43., 57., 68–71.

szerepet töltöttek be a kultusz ápolásában. 26 életrajzi kiadványt elemeztem. A közoktatás ugyancsak lényeges szerepet játszott a kultuszépítésben. A tankötelezettségből következően a közoktatás egy fogékony korosztály világképét tudta befolyásolni, ráadásul a számonkérés különféle formái miatt meg is kellett tanulni a kultikus értékeléseket, ami eltért a kultuszépítés más eszközeitől. Így a történelemtankönyvek, olvasókönyvek – összesen 67-et vizsgáltam – és az iskolai ünnepek elemzése nem maradhatott ki a munkámból. A közoktatás mellett még az egyházak tudatformáló szerepe tekinthető jelentősebbnek. A kultuszépítés hátterét, politikai szempontból lényeges mechanizmusait világíthatják meg a levéltári források. Mennyiségük az MTI híranyagát leszámítva nem jelentős, ugyanis olyan központi szerv, amely e kultusz építését irányította, szervezte és ellenőrizte volna, nem létezett. Ennek ellenére a rendelkezésre álló iratokból is jól látható, hogy a kormányzat fontos szereplője volt a kultuszépítés folyamatának.

A források gerincét tehát a korabeli sajtóanyag adja: 45 vidéki és 18 országos lap mellett ide sorolhatók a szakmai (katonai, tengerészeti és pedagógiai) és egyházi lapok, illetve egyes társadalmi szervezetek lapjai is. A vidékieket főként a kormányzó utazásai elemzéséhez használtam, míg a szakmai, egyházi és egyesületi lapokat a jelentősebb évfordulókhoz. A megnevezett forrásanyagban belül elsősorban a 18 országos napilapra támaszkodtam. Ezeket igyekeztem a politikai orientációjuk szerint reprezentatív módon kiválasztani.⁵⁰ Így 1919 és 1938 között a radikális jobboldali *Szózat* és *Függetlenség*, a katolikus klérus szócsövének tekinthető, a Központi Sajtóvállalat által kiadott *Új Nemzedék* és *Nemzeti Újság*, a konzervatív irányultságú *Budapesti Hírlap* és *8 Órai Újság*, a polgári liberalizmus különféle árnyalatait képviselő *Pesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Esti Kurír*, *Az Est* és *(Az) Újság*, illetve a szociáldemokrata *Népszava* cikkeket elemeztem. Az 1938 és 1944 közötti alperiódus kutatásához kiválasztott napilapok listája, néhány napilap megszűnése és a szélsőjobboldal megerősödése miatt, részben módosult. Így a már felsorolt lapok mellett – a *Szózat*, a *Függetlenség*, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Napló* és *Az Est* kivételével – a szélsőjobboldali *Pesti Újságot*, *Összetartást*, *Magyarságot* és *Új Magyarságot*, illetve a konzervatív irányultságú *Magyarországot* és *Magyar Nemzetet* kutattam. Az 'országépítő' és 'országgyarapító' kormányzóról szóló fejezetekben tehát az elemzett sajtóanyag csak részben azonos. A felsorolt 18, országosan terjesztett napilapot a Horthy Miklós személyéhez kötődő évfordulók, vitézavatások, vidéki és külföldi utak, közszereplések és revíziós sikerek, azaz a meghatározó kultuszépítési alkalmak kapcsán tekintetem át. Az elemzést azal kezdtem, hogy azonosítottam a vezérkép előforduló alkotóelemeit.⁵¹ Ez

⁵⁰ Egyes napilapok álláspontja bizonyos kérdésekben azonban nem mindig egyezett az irányvonalukkal, például a liberális lapok támogathatták is a kormányt. Sipos 2011: 108–109.

⁵¹ A tudósítások nem minden esetben közölték teljes terjedelmében az egyes beszédek, prédikációkat stb., így a táblázatokba, ha sikerült is esetleg a teljes szöveget máshol megtalálnom, csak a sajtóban fellelhető részekkel kapcsolatos kutatási eredmények kerültek. A főszövegben azonban, ebben az esetben, a teljes szöveg alapján végeztem el az elemzést.

lehetővé tette, hogy az évfordulók során a napilapokban megjelent cikkek által közvetített vezérkép elemeinek előfordulási arányairól táblázatok és grafikonok készüljenek, így statisztikai elemzésre, összehasonlításra, a kultusz történetében kimutatható tendenciák empirikus igazolására is lehetőség nyílt.⁵² Ezután elemeztem a vezérkép elemeinek funkcióját, üzenetét, azt, hogy milyen módon támaszthatták alá Horthy Miklós vezéri szerepét. A táblázatok a legtöbb esetben egy nagyobb időszakra vonatkozó adatokat tartalmaznak. Az adatok egy részének éves megoszlását mutatják a grafikonok. Indokolt esetben megemlítem ezeket a főszövegben is. E táblázatokban összesen 4783 cikket dolgoztam fel, 18 országos napilapból 4430-at, 20 vidéki lapból – a korszak elejére vonatkozóan – 353-at. Kutatásom során azonban összesen körülbelül 7500 cikket néztem át, azonban annak egy részét ilyen módon nem elemeztem.⁵³ A Horthy-kultuszt kisebb sajtóanyagra támaszkodva is be lehetett volna mutatni. Így viszont nem lett volna mód a kultusz dinamikáját elemezni és kevésbé lennének megalapozottak egyes megállapításaim.⁵⁴

Könyvem szerkezete részben kronologikus, részben tematikus beosztású. Az 1915 és 1944 közötti időszakot tárgyaló 4–8. fejezetek a kronologikus rendet követik. Ezen belül a 4., 5. és a 8. fejezet – az 5.5. alfejezet kivételével – kronologikus jellegű. A 6. és 7. fejezeteken belül viszont tematikus megközelítést is alkalmazok, mert Horthy Miklós vezérkultuszának különböző aspektusai, elsősorban a kultusz építésének évről évre visszatérő alkalmai, tehát a kormányzó személyéhez kötődő évfordulók, illetve az ettől eltérő rendszerességű vidéki utak, a vitézavatások, az államfő reprezentatív feladatai, a külföldi utak, az iskolai ünnepek és a különböző időpontokban megjelent életrajzok így mutathatók be leginkább. E fejezeteket egészíti ki három esettanulmány: az első IV. Károly 1921-es visszatérési kísérletein, a második a Beniczky-ügyön, míg a harmadik Horthy Miklós jogkörének kiterjesztésén keresztül mutatja be, hogy miként válhattak a kultuszépítés részévé nem ismétlődő események. Az imázsépítés szinterei és alkalmi így elemezhetők, a közöttük lévő azonosságok és eltérések így tekinthetők át leginkább. A 7. fejezetben a revíziós sikerek Horthy-kultuszra gyakorolt hatásának bemutatását követően két kiemelt évfordulóról, a háborús propagandáról és a Horthy István-képről írok. 1920 és 1938 között a kultusz évfordulói még a kialakulás

52 A táblázatok alkalmazásával a főszövegben elkerülhetők a zavaró, felesleges ismétlések. A kultusz lényege ugyanis az állandó ismétlődés.

53 A jelentős mennyiségű sajtóanyag miatt igyekszem a legfontosabbnak tekintett cikkekre hivatkozni. Ezt jelzik a jegyzetek elején az „ehhez lásd...” vagy az „ehhez lásd például...” szavak. Azt is szeretném jelezni, hogy ha például azt írom, hogy a sajtóban hány cikk jelent meg, akkor ez minden esetben a fent említett napilapokra, az átnézett sajtóanyagra vonatkozik.

54 Ha kizárólag a cikkek tartalmát kívántam volna elemezni, akkor kevesebb cikk elemzése is elegendő lett volna, mert az újságírók gyakran ismételték magukat és nem is feltétlenül gondolták őszintén azt, amit leírtak. Azonban akármi is motiválta őket, akármit is gondoltak Horthy Miklósról, mégis ezek a szövegek jelentek meg, és hathattak azokra, nem tudjuk, hogyan, akik olvasták a napilapokat.

fázisában voltak, így érdemes az egyes évfordulókat önálló alfejezetekben bemutatni, ami viszont már nem indokolt az 1938 utáni időszak kapcsán, mert az évfordulók rendje addigra kialakult. Ezért lehet néhány kiemelt példán és a változásokon keresztül áttekinteni a korszak utolsó éveit. A 6. és a 7. fejezeteken belül is szerepet kap bizonyos keretek között a kronológia. A Horthy-kultusz története más szerkezetben is megírható lett volna – a vezérkultuszokról szóló nemzetközi szakirodalomban különféle példák állnak rendelkezésre –, de úgy gondolom, hogy a bemutatására ez a szerkezeti tagolás ad leginkább lehetőséget.

Kutatásom során nem azt kívántam rekonstruálni, hogy milyen ember is volt Horthy Miklós, bár bizonyos pontokon értelemszerűen ez nem kerülhető meg, hanem azt, hogy milyen képek befolyásolhatták 1919–1944 között a kortársak véleményét a kormányzóról. Munkám nem ad átfogó képet Horthy életének e szakaszáról, ahogyan a nevét viselő korszakról sem.⁵⁵ A kultusz történetének áttekintése során így csak ott térek ki a tényleges szerepére, ahol elengedhetetlenül szükséges, és ahol a történettudomány keretei között egyáltalán van rá lehetőség. A Horthy-kép valóságtartalma ugyanis csak korlátozott keretek között vizsgálható.⁵⁶ E könyvben tehát egy olyan Horthy Miklós alakja elevenedik meg, aki mások képzeletében létezhetett. Ez a 'személy' ugyanis a kultuszépítés terméke. Ez azonban nem vonja kétségbe azt, hogy sokak, legyen szó a kortársakról vagy éppen az utókorról, mégis ezt az idealizált és részben fiktív Horthy Miklóst tekinthették/tekinthetik 'valóságos' történelmi személynek.

E könyv alapja a 2014. október 2-án az egri Eszterházy Károly Főiskolán megvédett doktori disszertációm, amelyet igyekeztem több ponton is – különféle szempontok szerint – javítani. Ezúton is köszönetet mondok mindazoknak, akik a megírása során segítettek a munkámat.

Professzorom, Romsics Ignác 2007. tavasza óta témavezetőként segíti a Horthy-kultusszal kapcsolatos kutatásaimat. Az elmúlt évek során megszületett dolgozataimat, illetve a tanulmányaim és e munkám kéziratait is mindig figyelmes, kritikus szemmel nézte át, észrevételeivel hozzájárult disszertációm, így a könyvváltozata színvonalának emeléséhez. Ezúton is hálásan köszönöm a segítségét és a támogatását.

55 Horthy Miklós életéről bővebben Sakmyster 2001.; Turbucz 2011a.

56 Az 1919 és 1944 között hivatalosnak tekinthető Horthy-kép elemeinek egy része, így például az, hogy Horthy Miklós a 'magyarok Istene' küldötte stb., nem vizsgálható a történettudomány eszközeivel. Ezzel szemben az, hogy mennyiben tekinthető a kormányzó például 'országépítőnek', a rendelkezésre álló források és az eddigi kutatási eredmények alapján nem megválaszolható. Tehát az előbbi csoportba olyan állítások tartoznak, amelyek – kívül esve a történettudomány által a valóságtartalom szempontjából vizsgálható kérdések körén – bizonyíthatatlanok és cáfolhatatlanok, mert kizárólag a személyes hit, meggyőződés alapján dönthető el, hogy igaznak tartja-e valaki.

Könyvem megjelenéséig rajta kívül sokan segítettek még a munkámat. Sipos Balázs és Zeidler Miklós előopponensi bírálatával, míg Pritz Pál és ismételt Zeidler Miklós hivatalos bírálóként járult hozzá a már elkészült disszertációm javításához, a pontatlanságok és hibák kiszűréséhez. Pritz Pál, Zeidler Miklós és Sipos Balázs már az ELTE-n folytatott doktori tanulmányaim alatt is segítette szakmai fejlődésemet. Ezért is örülök annak, hogy elvállalták a doktori disszertációm elbírálását. Szakmai tudásom és látóköröm bővítése miatt is hálásan gondolok vissza az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájában eltöltött időszakra.

Köszönettel tartozom azoknak is, akik disszertációm leadása előtt bármilyen formában, a szakdolgozatom, e munkám egyes fejezeteinek és publikációim kéziratainak elolvasásával és építő jellegű kritikai észrevételeik közlésével, forrás és szakirodalom ajánlásával, előadásaimat követő kérdéseikkel, hozzászólásaikkal, javaslataikkal stb. járultak hozzá e munkám elkészítéséhez. A jegyzetekben nem tudok mindenkre utalni, főleg azokra, akik számos alkalommal segítettek, vagy akik a kézirat egészét olvasták és különféle – így a jegyzetekben nehezen feltüntethető – javaslatokat fogalmaztak meg a számomra.⁵⁷ Emiatt itt szeretném köszönetemet kifejezni Ablonczy Balázs, Albert B. Gábor, Apor Balázs, Apor Péter, Árvai Tünde, Baji Etelka, Bartha Ákos, Bern Andrea, Borovi Dániel, Stefano Bottoni, Bödők Gergely, Jan Bröcker, Cieger András, Csunderlik Péter, Czetz Balázs, Dobai Miklós, Dömötörfi Tibor, Egry Gábor, Filippov Gábor, Christian Gerlach, Farkas Zsuzsanna, Grósz András, Gyáni Gábor, Horváth Sándor, Ihász István, Jalsovszky Katalin, Kassa Melinda, Klaniczay Gábor, Klestenitz Tibor, Sz. Kristóf Ildikó, Manhercz Orsolya, Olasz Lajos, Paksa Rudolf, Pálffy Géza, Pók Attila, Püski Levente, Rainer M. János, Julia Richers, Rigó Máté, José Reis Santos, Schweitzer András, Szabó János Ferenc, Szabó Viktor, Szakály Sándor, Szarka László, Szathmáry István, Szegő Iván Miklós, Ujváry Gábor, Ungváry Krisztián, Varga Imre, Vér Eszter Virág, Vonyó József, Vörös Boldizsár, Eric Beckett Weaver és Zászkaliczky Márton segítségével. Ezúton is hálásan köszönöm tanácsaikat és javaslataikat. Az előforduló esetleges hibákért és pontatlanságokért csakis én tartozom felelősséggel.

Köszönettel tartozom a Napvilág Kiadónak azért, mert 2011-ben lehetővé tette a számomra, hogy megírjak egy tudományos ismeretterjesztő Horthy Miklós-életrajzot. E munkám több szempontból is hozzájárult ahhoz, hogy a jelenlegi formában el tudjam készíteni ezt a könyvet. Kutatásom részeredményeinek publikálására szakfolyóiratok és tanulmánykötetek szerkesztői adtak lehetőséget, így jutottam több esetben szakmai visszajelzésekhez.

Az elmúlt években az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos és Fejér Megyei Levéltárában, a Hadtörténelmi Levéltárban és Könyvtárban, a Central European University könyvtárában, az Egyetemi Könyvtárban, a Magyar Nemzeti Galériában, a Magyar Nemzeti

⁵⁷ A jegyzetekben azokra utalok, akik egy-egy konkrét esetben segítettek.

Múzeumban, az Országgyűlési Könyvtárban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban kutattam. A Horthy-kultusz minél alaposabb megismeréséhez e közgyűjtemények segítőkész munkatársai is hozzájárultak.

Az elmúlt években az 1919 és 1944 közötti Horthy-kultusz témájában folytatott kutatásaim egyes vonatkozásait a Habsburg-kori Kutatások Közalapítvány, a Nemzeti Kiválóság a Konvergencia Régióban Program (TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001) és az MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoportja támogatta.

2012. szeptember 15-e óta az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében dolgozom, ami elősegítette korábbi kutatásaim bizonyos vonatkozásainak elmélyítését, az addig megírt szövegrészek pontosítását kollégáim segítő szándékú javaslatainak köszönhetően. Köszönettel tartozom még munkahelyem vezetőinek is, hogy lehetővé tették e könyv megjelenését.

Köszönöm feleségem, Erika türelmét és megértését.

Hálás vagyok szüleim támogatásáért is, amely jelentős segítséget jelentett abban, hogy idáig eljuthattam.

2. AZ ELMÉLETI KERETEK: KULTUSZ, MÍTOSZ, VEZÉRKULTUSZ

A szimbolikus politizálás fontos szerepet tölt be a politikai közösségek életében. Ennek során olyan szimbólumok, mítoszok és kultuszok jönnek létre, amelyek kifejezik, hogy az adott közösség hogyan értelmezi a világot, amelyben él, és mit gondol mindarról, ami körülötte vagy éppen vele történik.¹ Az emberi közösségek, ezzel összefüggésben, hajlamosak arra, hogy félelmeik legyőzése, vágyaik kifejezése céljából szimbólumokat hozzanak létre.² Ez egyáltalán nem egyedi, hanem általános tevékenység, bár a válságos időszakokban érezhető mértékben megnő a jelentősége. A szimbolikus politikáról szóló szakirodalomból kiderül, hogy az irracionális gondolkodásmód a modern társadalmaktól sem idegen, különösen a válságos időszakokban, amikor az észszerű magyarázatok igen gyakran háttérbe szorulnak.³ Ez azonban nem azt jelenti, hogy a szimbolikus politizálás során létrehozott kultuszok teljesen irracionális jelenségek lennének: például a céljaik, így a közösségi kohézió erősítése, alapvetően racionálisak. Emellett kultuszok valaki valós teljesítményére, képességeire is épülhetnek, főbb elemeik között így valós, fiktív, misztikus, tehát racionális és irracionális elemek egyaránt megtalálhatók. A kultuszok, függetlenül attól, hogy milyen arányban fordulnak elő bennük ezen elemek, a 'valóság' értelmezésének egyik lehetséges eszközét jelentik. Ugyanis az identitásképzésre törekvő kultuszépítők célja abban foglalható össze, hogy az eltérő típusú kultuszokon keresztül átélhető, megtapasztalható valóságértelmezést az egyetlen 'valóságként' fogadtassák el a társadalom egészével vagy meghatározott csoportokkal.⁴ Ez az alternatív 'valóság' minden esetben összetett események, döntések és folyamatok leegyszerűsítésével, a zavaró, kellemetlen információk elhagyásával, tagadásával, félremagyarázásával és a pozitívumok hangsúlyozásával, kiszínezésével keletkezik. A jelenség megértéséhez elengedhetetlen a kritikus megközelítésmód, hogy a kultusz kialakulása és működési mechanizmusai ne a kultuszépítők szándékai szerint

legyenek rekonstruálva.⁵ Peter Berger és Thomas Luckmann szerint ugyanis a 'valóság' csoportfüggő konstrukció.⁶

A kultuszok kialakulásának első szakasza mindig az alapelv megfogalmazása. Ha a kultusz személy köré szerveződik, akkor az egyén felmutatásáról beszélhetünk. Ezt követően a megfogalmazott alapelvből hívószó lesz.⁷ Dávidházi Péter definíciójára támaszkodva a kultusszal való azonosulás „beállítódás” lesz, amely „teljes és feltétlen odaadást”, „mindenekfeletti tiszteletet” jelent, így az „imádata tárgyát minden szóba jöhető vád alól felmenti”.⁸ Szinte bármi kultusz tárgyává válhat: így vallási ereklyék, szentek, nemzeti szimbólumok, hősök, uralkodók, filmsztárok, zenészek, írók stb. A kultusz tárgyának egyoldalú (kritikátlan) szemlélete jelentős mértékben ellensúlyozza azokat a valós eredményeket, azokat a valós tulajdonságokat, amelyek esetleg a kultusz alapját jelentik. Ez az érzelmi „beállítódás” a kultusz 'híveit' jellemzi. Azt, hogy a kultusz 'híveinek' száma mekkora, nem tartom lényegesnek. A kultikus magatartás kizárólagos azonosulásként értelmezhető.⁹ A kultikus „beállítódást” nyíltan elutasítók „hittagadók” lesznek.¹⁰ A kultusz másodszorban „szokásrend”, rítusok rendszere, amely „szentnek tekintett helyek fölkereséséből, ereklyék gyűjtéséből, szövegek áhítatos gondozásából, szent idők megünnepléséből, szertartásokon való részvételtől” áll.¹¹ Egy kultusz építésében, ápolásában – meglátásom szerint – őszintétlenül is részt lehet venni. Ennek oka politikai, esetleg más típusú előnyök megszerzése, megtartása lehet, tehát egy közösség által elfogadott értékrendszerhez való alkalmazkodásról van szó. Ebben az esetben az adott kultusszal történő 'azonosulás' azonban csak látszólagos. A kultusz végül „nyelvhasználat”, amely bizonyíthatatlan és cáfolhatatlan magasztaló kijelentésekben „ölt testet”.¹² A megkonstruált világ azonban „nem képes arra, hogy teljesen magától értetődővé váljon”, így különféle technikák segítségével „állandó igazolásra szorul” a „józanág visszatérése” megakadályozása érdekében. Emiatt jelennek meg a kultusz ünnepélyes és hétköznapi rítusai, amelyek „hitet megerősítő” cselekedetként ismétlik a kultusz alapelvét, azaz a csoporthatárok hangsúlyozásával erősítik az adott közösség kohézióját.¹³ Idővel divattá és áruvá

5 Zeidler 2012: 16. Ehhez lásd még Szabó 2003: 7–10., 99–101.

6 Berger–Luckmann 1998. „Az emberek – írja David I. Kertzer – általában nincsenek annak tudatában, hogy a világot ők maguk ruházzák fel a valóság általuk konstruált szimbolikus változatával. Épp ellenkezőleg, úgy hiszik, hogy a világ pusztán abban a formában mutatja magát, ahogyan azt ők észlelik.” Kertzer 1988: 4.

7 A kultuszok szakaszaihoz lásd Zeidler 2002: 10.

8 Dávidházi 1989: 5. A nem kultikus tisztelet valakinek a pozitív értékelése, azonban ettől nem áll távol a józan, mérlegelő gondolkodásmód, adott esetben a kritika megfogalmazása sem.

9 Lakner 2000: 153.

10 Lakner 2005: 18.

11 Dávidházi 1989: 5.

12 Uo. 5., 8–15. Az idézet az 5. oldalon olvasható.

13 Lakner 2005: 17–18. (az idézetek itt találhatók); Halmesvirta 2007: 55. A csoportkohézió és a politikai idegen kérdéséhez lásd Szabó 2003: 152–153.; Szabó 2006: 13., 15–17.

1 Gerő 2004: 7., 21.

2 Hankiss 2006: 17–19., 28–29., 56–59., 88–90. Hasonló megközelítést alkalmaz S. Varga 2005: 39–50.

3 Cassirer 1997: 38–39.; Zentai 1997: 22.

4 Lakner 2000: 150.

válí, végül az eltömegesedésének köszönhetően lassan ellaposodhat és kiüresedhet.¹⁴

Az első világháború után számos európai államban megjelent vezérkultuszok nem függetleníthetők a válságjelenségektől. A politikai antropológiai kutatások szerint a társadalom kollektív identitását „mélységes emocionális alapokon” meghatározó, illetve „mozgósító erejű, katartikus hatású szimbólumok” ugyanis „a társadalmi drámák sűrű, felfokozott hangulatában keletkeznek”.¹⁵ Ennek az eredménye, hogy politikai mítoszok, „kollektív vágyak” jönnek létre.¹⁶ A vezérkultuszok esetében főként a nemzeti nagyság, az aranykor, illetőleg a hősök és megmentők mítoszairól beszélhetünk.¹⁷ Jan Assmann meglátása szerint a mítosz „az időrendi tájékozódás és ellenőrzés instrumentuma”, ami azon túlmenően, hogy „kiméri a múltat, [...] a múlthoz fűződő viszonyból meríti a jelen önelképzelésének alkotóelemeit, meg támpontokat a reménykedés és a cselekvés céljaihoz”. Így „a mítosz – elsősorban narratív módon – a múltra hivatkozik, hogy onnét vessen fényt a jelenre és a jövőre”.¹⁸ Az érintett politikai közösségek elsősorban a létező társadalmi és politikai viszonyok fenntartására vagy megszüntetésére használják ezeket a mítoszokat, ezeket a múltból szóló fikciókat, mert a céljuk „bizonyos ellentétek meghatározása a kívánt és a tényleges állapotok között”. Tehát a mítosz rámutat arra a vágyott állapotra, a nemzeti nagyság állapotára, amely egyszer már létezett, és mivel sokkal inkább elfogadhatóbb a fennálló (általában válságos) körülményeknél, így annak visszaállítására, de legalább megközelítésére szólít fel. A kultusz ebben az értelemben „a mítosz társadalmi gyakorlata”, mert a mítikus tudást a társadalom számára elérhetővé, értelmezhetővé és gyakorolhatóvá teszi.¹⁹ A múltat dicsőítő kijelentések, az aranykor képzete és „a jövőre vonatkozó merész álmok” a jelen lebecsüléséhez járulnak hozzá, tehát a mítikus gondolkodásban a jelen kizárólag átmenetet jelent a „dicsőséges múlt és a dicsőséges jövő között”.²⁰

A mítoszok és a vezérkultuszok kapcsolata mellett azonban arra is utalni kell, hogy a politikai kultuszok e típusa nemcsak egy múltbéli állapot visszaállításának igényéről szólhat, hanem – főként a totalitárius rendszerekben – egy új, korábban nem létező rend megteremtéséről is, bár a múltbéli nemzeti nagyság e konstrukciókban is szerepet kaphat.

14 Zeidler 2002: 10.; Zentai 1997: 23.

15 Zentai 1997: 20.; Csepeli-Tóth 1998: 6.

16 A történelem során kialakult politikai mítoszok osztályozásához lásd Romsics 2005b: 20–21.

17 Hein-Kircher 2006: 411–414.

18 Assmann 2004: 79–83. Az idézet a 79. oldalon található. A mítosz fogalmához lásd még Kapitány 2012. A szerzők megítélése szerint „[a] mítosz az adott valóság világtól különböző, abból kiemelő másik világot teremt, és azt az adott világ valóságára hatónak feltételezi”. Kapitány 2012: 16.

19 Romsics 2004b: 57–61. (az idézetek az 58. és a 60. oldalon találhatók); Romsics 2004c: 3–8.; Overing 1997: 12.

20 Hoffer 1999: 57–58.

Edmond Doutté francia tudós antropológiai kutatásaira hivatkozva a „vezető iránti igény” akkor kerül előtérbe²¹ – Ernst Cassirer a *The Myth of the State* című 1946-ban megjelent könyve szerint –, „amikor valamilyen kollektív vágy már ellenállhatatlan erejűvé vált, és már minden remény szertefoszlott, hogy e vágyat közönséges hétköznapi eszközökkel kielégítsék”. A „kollektív vágy ereje a vezérben ölt testet”, „[e]gyedül a vezér misztikus ereje és hatalma marad, és az ő akarata a legfőbb törvény”, mert hívei alkalmasnak vélik arra, hogy a vágyott állapotot elérje, az elvesztett nemzeti nagyságot helyreállítsa, azaz megoldja a válságot okozó problémákat. E folyamat eredménye, hogy a „kollektív vágy” perszonalizálódik és létrejön a „megszemélyesített kollektív vágy”.²² Mivel ezeket a vágyakat a vezér személyesíti meg, így az esetleges megvalósításukat is – anélkül, hogy a kormányzás összetettségére utalnának – kizárólag az ő eredményének tekintik.²³ A kultuszépítők a személyének tulajdonítanak minden olyan előremutató változást, amely közelebb viszi az adott közösséget a vágyott állapot eléréséhez.²⁴

A vezérkultusz építése úgy kezdődik, hogy a kultusz építői felmutatják a vezér személyét és kialakítják a vezérkép megalapozására és erősítésére szolgáló rítusokat. Erre sor kerülhet szűkebb körben is, például egy párt, mozgalom keretei között. Az sem feltétel, hogy a kultuszépítők hatalmi pozícióban legyenek. Meglátásom szerint tehát már akkor is létezhetnek vezérkultuszok, amikor még nem valósul meg a vezérkép széles körű terjesztése. A politikai közösségből kiemelt vezérbe vetett hit megjelenése szempontjából ugyanis nem lényeges, hogy eleinte hányan követik őt. Rítus(ok) nélkül azonban nem lehetséges kultuszokról, így vezérkultuszokról beszélni. Kétségtelen, hogy hatalmi pozícióban a politikai kultuszok építésére sokkal több lehetőség kínálkozik, ezek sokkal meghatározóbb szerepet tölthetnek be. E. Arfon Rees értelmezése szerint:

„A vezérkultusz egy politikai vezető hódolatának megalapozott rendszere, amellyel a társadalom minden tagjának azonosulnia kell, ami mindenütt és egyszerre van jelen, és ami reménység szerint tartós keretek között létezik. A vezérkultusz éppen ezért egy szándékosan létrehozott és működtetett mechanizmus, amelynek célja a politikai rendszernek a vezér személyén keresztül történő integrálása.”²⁵

Véleményem szerint Rees definíciója egy ponton szűkíti a fogalom jelentését, mert nem veszi figyelembe, hogy vezérkultusz szűkebb körben is kialakulhat és létezhet. Az idézett definícióban ugyan nem, de a hivatkozott tanulmányá-

21 A vezérkultuszok megjelenése azonban elsősorban hatalmi törekvést tükröz és nem társadalmi igényt.

22 Cassirer 1997: 39–40. A tömegmozgalmakhoz lásd Hoffer 1999.

23 „A vezérek személyével kapcsolatos rítusok és szövegek az állam absztrakt hatalmát személyesítik meg [...]” Orzoff 2009: 120.

24 Rees 2004: 5., 14.

25 Uo. 4.

nak egyik alfejezetében a demokratikus politikai rendszerekkel is foglalkozik, amelyekben szerinte korlátozott keretek között létezhetnek vezérkultuszok. A fenti definíció a totalitárius rendszerek esetében könnyen alkalmazható, azonban más típusú politikai berendezkedések esetén ez kérdéses.²⁶ Megíté-
lésem szerint célravezető olyan definíció megalkotására törekedni, amely a két világháború közötti eltérő politikai rendszerekben megjelent vezérkultuszok leírására is alkalmazható.²⁷ A jelenség fenti értelmezése szerint a széles körben ápolt, intézményesített vezérkultuszokon kívül nem létezhetnek ilyen típusú kultuszok. Ezzel szemben úgy vélem, hogy a két világháború közötti időszak esetében a vezérkultusz egy olyan élő politikai, katonai, esetleg politikai szerepet betöltő vallási vezető kultuszaként értelmezhető, akit a vágyott állapot elérésének egyetlen lehetőségeként ábrázolnak a kultuszépítők. A szelektíven konstruált, kidolgozott, több elemből álló vezérkép miatt lesz a vezér 'alkalmas' a személyéhez kötött különféle vágyak megvalósítására, mert eszerint rendkívüli képességekkel, tulajdonságokkal rendelkezik.²⁸ Ezt a vezérképet megalapozó és erősítő rítusok nélkül nincs vezérkultusz. Nem tartom lényegesnek, hogy hányan azonosulnak a vezér kultuszával, amely így kialakulhat és létezhet a hatalom megszerzése előtt és hatalmi pozícióban is. A vezérkultuszok alapvető funkciója a párt, mozgalom és a hadsereg – esetleg egy katonai alakulat – tagjainak integrálása és mobilizálása mellett az is, hogy pozitív jövőképet nyújtson, legitimálja és stabilizálja a politikai vagy katonai szervezet tevékenységét, elősegítse annak hatalomra jutását. A hatalom megszerzése után a politikai rendszer legitimációját, stabilitását, a rendszer iránti érzelmi kötődést hivatott erősíteni és emellett a társadalom integrálását.²⁹ Kultikus jellegű reprezentációról akkor beszélek, ha egy politikai vagy katonai személyéhez már kultikus jellegű, túlzó kijelentések társulnak, de ezek még nem állnak össze vezérképpé, rendszertelen és kezdetleges formában léteznek, és esetleg rítusok sem kapcsolódnak a méltatásához. Tehát a kidolgozott vezérkép és az ezt erősítő rítusok még nem alkotnak egy rendszert, de a személye – a betöltött pozíciója és a kezdetleges méltatások miatt – már láthatóan kiemelkedik az adott politikai közösség tagjai közül.³⁰

26 Rees meg is állapítja, hogy a vezérkultuszok a zárt politikai rendszerekre jellemzőek. Rees 2004: 7–9. Különösen lásd a 8. oldalt.

27 Andrea Orzoff a Masaryk-kultusz kapcsán hangsúlyozza, hogy „vezérkultuszok megtalálhatóak minden államban, legyenek azok diktatórikusak vagy demokratikusak.” Orzoff 2009: 131.

28 A vezérképpnek természetesen reális elemei is lehetnek, azonban alapvetően egyoldalú konstrukció.

29 Demokratikus rendszerekben ezzel ellentétes hatásuk is lehet. Lásd Goltz 2009: 212.; Orzoff 2009: 131.

30 Egyes elméleti kérdésekkel, így a vezérkultusz meghatározásával, foglalkoztam már korábban is. Lásd például Turbucz 2014d: 101. A definíció megalkotásakor a munkámban hivatkozott írások közül főként Dávidházi Péter definícióját vettem figyelembe, de igen hasznosak voltak a számomra Apor Balázs 2013 tavaszán e-mailben leírt javaslatai is. Apor Balázs vezérkultusz-definícióját lásd Apor 2010a: 37.

A vezérkultusz-kutatás során gyakran felmerül a karizma fogalma, amit főként Max Weber elméletéből kiindulva – és nem annak köznapiságában – használnak a kutatók.³¹ Weber elmélete szerint a legális-rationális uralom a jogrendre, szabályokra és törvényekre támaszkodik, míg a tradicionális uralom a hagyományokra épül. Ezekkel szemben a karizmatikus uralom esetén a vezér a (nem mindennapi) karizmája, a „nem mindennapinak számító képességei” miatt válik méltóvá a követésre, abban az esetben, ha rendkívüli képességeit – egy rendkívüli helyzetben – a követői elismerik. Közte és a hívei között tehát egy sajátos érzelmi kapcsolat alakul ki, ami az új hatalmi rend, a döntéshozatal alapjává válik, azaz a vezér akarata, szava és nem a rationális szabályok, a bürokrácia szerepe a döntő. Az uralom e típusa viszont csak akkor működőképes, ha a karizma léte igazolódik: „ha vezetése nem hozza meg az alávetetteknek a jólétet és a boldogulást”, akkor a vezér „elveszti karizmatikus tekintélyét”. A politikai és társadalmi rend stabilizálása esetén – a rendkívüli helyzetet követően – az uralom e típusa tartóssá, mindennapivá válhat, intézményesülhet, amihez elengedhetetlen a rítusok és különféle szimbólumok alkalmazása. Ennek eredményeként a karizmatikus uralom is elmozdul a tradicionális vagy a rationális hatalomgyakorlás felé.³²

Weber elméletével sokan foglalkoztak, kritizálták és egészítették ki azt.³³ Ezek közül azokat emelem ki, amelyek szerint a karizma konstrukció.³⁴ Roger Eatwell szerint a 'közülünk' való, illetőleg így beállított karizmatikus vezér küldetéssel rendelkezik. Az ellenségképzés, a vezér tömegrendezvényeken való személyes jelenléte, a konstruált vezérkép – ami ráadásul idővel módosulhat – is segítheti a rendkívüliség látszatának kialakulását. A politikai instabilitás, a politikai intézményekbe vetett bizalom hiánya vagy alacsony szintje is ebbe az irányba hathat.³⁵

Más kutatók a vezér, a követők és a karizmatikus szituáció közötti kölcsönhatásokat hangsúlyozzák, amit a „karizmatikus háromszög” jelenségeként írnak le. E modell szerint a vezér 'rendkívüli' képességeit a társadalom bizonyos csoportjai, tagjai a karizmatikus (rendkívüli) szituáció (gazdasági és politikai válság) hatására fogadhatják el.³⁶ Abból a vezetőből is karizmatikus vezér válhat, aki képes elkerülni egy katonai vereséget, kezelni tud egy politikai válságot, vagy akkor, ha tényleges szerepét a kultuszépítés során felnagyítják és 'megmentőként' állítják be.³⁷ Bizonyos helyzetekben nagyobb esély van a nem mindennapi karizma megjelenésére, bár azt, hogy mikor alakul ki

31 A karizma vallásos, keresztény értelmezéséhez lásd Potts 2009. A nem mindennapi, a köznapivá vált és a hétköznapi karizma típusaihoz lásd Guevara-Reiber 2012.

32 Weber 1987: 248–260. Az idézetek a 248–249. oldalon olvashatók. Weber elméletéhez – ami újradefiniálta a karizma keresztény értelmezését – lásd még Potts 2009: 107–126.

33 Ezeket tekinti át röviden Potts 2009: 128–136.

34 Az elemzésekben bizonyos megállapítások több szerzőnél is előfordulnak.

35 Eatwell 2006b.

36 Pinto-Larsen 2006: 252–253.

37 Uo. 254.; Lepsius 2006: 177–178.; Tucker 1968: 737–740., 743.

ilyen helyzet, a vezér követői határozzák meg.³⁸ A politikai hatalom megszilárdulása után már az intézményesített propaganda is lényeges szerepet tölthet be a vezér 'rendkívüliségének' igazolásában és fenntartásában.³⁹ Ráadásul elképzelhetetlen, hogy a modern államok nélkülözni tudnák az adminisztratív struktúrákat, a bürokráciát. Ez Adolf Hitlernek sem sikerült, ahogyan egyes tradicionális intézmények (király és egyház) létét Mussolininak is tudomásul kellett vennie.⁴⁰ Emiatt az uralom fenti típusai sokkal inkább kevert formában léteznek a valóságban.⁴¹ Nem is beszélve arról, hogy a karizma akár szimbolikus szerepet is betölthet, hozzájárulhat a rendszer legitimációjához, kihathat annak működésére, még abban az esetben is, ha az nem tekinthető a döntéshozatal lényeges elemének. A nem mindennapi karizmát tehát több kutató is konstrukciónak tekinti. Ennek ellenére még lehet reális alapja: így a vezér tényleges politikai és katonai eredményei, személyes megjelenése, fizikuma, retorikai képességei, de alapvetően – mint ezt már a Weber elméletéhez fűzött kiegészítések is jelzik – egy ponton túl mégis konstruált.⁴²

Elfogadhatónak tartom, bár egy helyütt kiegészíteném azt a megközelítést, ami a nem mindennapi karizmát konstrukciónak tekinti.⁴³ A két világháború közötti politikai, katonai vezérek karizmáját azonosíthatónak tartom az idealizált, imaginárius vezérkép azon elemeivel, amelyek a vezérek nem mindennapi képességeit és tulajdonságait igyekeztek igazolni. Ezek alapján dönthettek ugyanis a hívek arról, hogy követik őket, ezek győzhették meg őket arról, hogy a vezérük 'rendkívüli' személyiség.⁴⁴ Úgy vélem, hogy a vezérkultusz-kutatásban célravezetőbb lenne – az egységesebb fogalomhasználat miatt – elsősorban a vezérképre koncentrálni, így az elemzésekben a karizmatikus vezér imázsa kifejezést használni. Ez azért is lenne célszerű, mert így el lehetne kerülni azokat a problémákat, amelyek abból fakadnak, hogy teljesen szubjektív, hogy kiben fedezik fel a kortársak a karizmát, és melyik szituációt tekintik karizmatikus szituációnak. Az imázs viszont azonosítható és elemezhető. Ez az imázs is – amely a vezérkultusz-építés termékének tekinthető – visszahathat a politikai rendszer működésére, befolyásolhatja a döntéshozatal folyamatát, a vezér abban játszott szerepét, ahogyan erősítheti a rendszer

legitimációját is. A karizmatikus uralom egyes jellegzetességei tehát ebben az esetben is helytállóak.

Az első világháború után megjelent vezérkultuszok totalitárius típusai a politikai (szekuláris, e világi) vallások meghatározó alkotóelemének is tekinthetők.⁴⁵ Mivel ezt az elméletet eltérő típusú rendszerekre alkalmazza a szakirodalom, így óvatosan kell alkalmazni és törekedni kell az egyes rendszerek közötti különbségek azonosítására.⁴⁶ A politika szakralizációja modern jelenség. Szekularizált politikai rendszerekben jelenhet meg. Az állam és az egyház szétválasztása tehát ennek feltétele.⁴⁷ Ezt a megállapítást érdemes árnyalni, mert az állam és az egyház elválasztása, azaz a tradicionális egyházak közéleti és társadalmi befolyásának visszaszorulása országonként különböző mértékben valósult meg. Így a teljes mértékű elkülönülésre nem minden esetben került sor.⁴⁸ Az a politikai szervezet, amely a politika szakralizálásával olyan hitrendszert hoz létre, amely különféle szimbólumokat, mítoszokat és rítusokat tartalmaz és igényt tart még arra is, hogy a földi lét értelmével kapcsolatban határozott kijelentéseket tegyen, azonban szekuláris gyökerű.⁴⁹ Emilio Gentile definíciója szerint:

„A politikai vallás a szakralizált politika exkluzív és integratív formája. A politikai vallás elutasítja, hogy más politikai ideológia, mozgalom létezzen vele egy időben, tagadja az egyén autonómiáját a közösség keretein belül, kötelezővé teszi az előírásainak teljesítését és a politikai kultuszaiban való részvételt, és az erőszakot az ellenséggel szembeni küzdelem legitim fegyverének tekinti, valamint a regeneráció egyik eszközének. Az intézményesített, tradicionális vallásokhoz ellenségesen viszonyul a politikai vallás, ugyanis ezeket megpróbálja megsemmisíteni vagy megpróbál velük szimbiotikus kapcsolatot létesíteni azért, hogy beolvassza őket a saját hitrendszerébe, mítoszaiba, alárendelt és kiegészítő szerepet szánva nekik.”⁵⁰

A politikai vallások egyik lényeges funkciója az, hogy egyfajta kapaszkodót ('e világi megváltást') nyújtsanak a válságos időszakokban az erre fogékonnyak számára. Olyan valláspótlékként írhatók le, amelyekben az érzelmi azonosulást megteremtő és erősítő vallásos jelenségek jelen vannak. Ebből következően a tradicionális vallásokra jellemző szimbólumok és rítusok stb. nem tűnnek el törvényszerűen, csak teljesen átértelmezett szerepet és jelentést kapnak az adott politikai berendezkedéshez, annak ideológiájához és szimbolikus politikájához kapcsolódó, tehát korábban nem létezett politikai vallás

38 Guevara–Reiber 2012: 21.

39 Egyes kutatók szerint az intézményesített vezérkultuszok a karizmatikus legitimáció megteremtésének eszközeiként funkcionálnak. Kallis 2006.; Strong–Killingsworth 2011.

40 Kallis 2006: 34–35.; Lepsius 2006: 182–188.

41 Baruch 2006: 215.

42 Ehhez lásd például Apor 2010a: 38.; Plamper 2004b: 35.; Geertz 1985: 16.; Guevara–Reiber 2012: 36–43.

43 A világháború utáni vezérkultuszok és a (konstruált) karizma típusaihoz lásd Iordachi 2004.; Fischer–Galati 2006.; Goldstein 2006.; Kallis 2006.; Larsen 2006.; Lepsius 2006.; Payne 2006.; Pinto 2006.

44 Weber is leírja, hogy a karizma léte objektíven nem igazolható: „egyedül az a lényeg, hogy ténylegesen hogyan ítélik meg a »hívek«.” Weber 1987: 248. Mindez a recepciókutatás egyik fontos kérdése lehet. A vezérbe vetett hithez lásd például Klemperer 1984: 105–120.

45 Az ezzel kapcsolatos vitákhoz lásd például Gentile 2004., 2005. és 2006.; Babik 2006.; Steigmann–Gall 2004.; Griffin 2004.

46 Apor 2010a: 62.; Payne 2005.

47 Cattaruzza 2005: 2–4.; Gentile 2000: 22.

48 A fasiszta Olaszországban a római katolikus államvallás volt, kötelező volt a hitoktatás, azonban a papok nem tölthettek be politikai szerepet, így párttagok sem lehettek.

49 A politikai szakralizációjához lásd Gentile 2006: xiv.; Gentile 2000: 21–26.

50 Gentile 2005: 30.

keretei között.⁵¹ A vezérkultusz e mítosz- és rítusrendszerbe integrálódik. Az e világi 'megváltást' a vezér garantálja a 'híveknek'.⁵² A vezérképbe, mint látható lesz, így bekerülnek vallásos jellegű és tartalmú üzenetek.⁵³

A politikai vallások jelensége a politika és a vallás közötti viszony szélsőséges megnyilvánulási formája a 20. században. E két szféra kapcsolata ettől eltérő modellek felhasználásával is leírható. Juan J. Linz – a politikai vallások jelenségéből kiindulva – a politika és a vallás kapcsolatának különféle típusait mutatja be egyik tanulmányában. Ezek közül az egyik az úgynevezett 'baráti' (liberális) modell, amelyben a politika és a vallás is tartózkodik attól, hogy beavatkozzon a másik életébe, így egyfelől nem történik meg a politika szakralizációja, másfelől az egyházaknak nincsen politikai szerepe. A politikai vallás kialakulásáról ebben az esetben tehát nem lehet szó. Az elválasztásra sor kerülhet 'ellenséges' körülmények között is, amikor a hatalom a vallásgyakorlást a magánélet színtereire igyekszik visszaszorítani és a politika valláspótlékként kívánja eladni magát. Ennek eredménye lehet – akár autoriter rendszerekben is⁵⁴ – egy politikai vallás kialakulása.⁵⁵ A politika és a vallás között 'meghitt' kapcsolat is létezhet.⁵⁶ Ekkor beszél Linz az átpolitizált vallásokról. Az autoriter rezsimek esetén ez akkor történhet meg szerinte, ha a liberális társadalom értékeit, az individualizmust elutasítja a hatalom és ezzel szemben a tradicionális vallások befolyásának megerősítésére törekszik. A rendszer még a nemzeti identitás erősítése miatt is igényelhet támogatást a tradicionális vallásoktól.⁵⁷ Ilyenkor a vallásos szimbólumok – a szimbolikus politikába beépülve – a politikai rend legitimációját erősíthetik.⁵⁸ Ebben a konstrukcióban az egyházak szerepe a közélet és a politika számos területén is jelentősnek tekinthető. A politikai hatalom birtokosai által megteremtett – korábban tehát nem létező – politikai vallások általában eltűnnek a politikai rendszer bukásakor, amelynek működtetésében lényeges szerepük volt. Ezzel szemben a legitimációs célokra használt vallásos szimbólumok nem, így később is sor kerülhet az alkalmazásukra.⁵⁹ A fentiek alapján úgy gondolom, hogy az átpolitizált vallások modellje – azon politikai rendszerek esetében, amelyekben nem jött létre (új) politikai vallás – akkor járulhat hozzá a két világháború közötti vezér-

kultuszok elemzéséhez, ha híveik feletti befolyásukra támaszkodva, a fogalomkészletükkel és rendelkezésükre álló eszközeikkel az egyházak is szerepet vállalnak az építésükben, miközben az egyházak és a politikai hatalom között olyan több területre is kiterjedő együttműködés mutatható ki, amely kölcsönösen hasznos mind a két fél számára. Ez az alapkérdéseket érintő együttműködés nem zárja ki, hogy konfliktus alakul ki bizonyos kérdésekben a két fél vagy akár az adott országban létező egyházak között.⁶⁰

A vezérkultuszok vallásos, misztikus vonatkozásai kapcsán említhető Ernst H. Kantorowicz elmélete a király két testéről.⁶¹ A középkori uralkodók a halandó testükön kívül rendelkeztek ezen elmélet szerint egy misztikus, halhatatlannak beállított politikai testtel is (*corpus mysticum*), amely az állam jelképe volt. A halhatatlanságot, másképp fogalmazva a folytonosságot, a temetési és koronázási szertartások igazolták.⁶² A király és az alattvalók alkotta közösséget a misztikus test szimbolizálta. E közösségnek a feje az uralkodó volt.⁶³ Ez az elképzelés a keresztény egyház misztikus testének fogalmára vezethető vissza. Krisztusnak is volt egy halandó és egy misztikus, halhatatlan teste. Az egyház az utóbbi köré szerveződik (*corpus Christi*).⁶⁴ Ennek feje Jézus Krisztus és a tagjai a keresztények.⁶⁵ A király két testével kapcsolatos (keresztény) hagyomány a modern korig módosult és leegyszerűsödött. Ha eltérő módon és tartalommal, de a modern társadalmakban is jelen van a misztikum, szerepet játszva például a politikai hatalom legitimitásának erősítésében.⁶⁶ A vezérkultuszaik eredményeként a vezérek annak a közösségnek a megtestesítőivé válnak, amelyet vezetnek. A misztikus testük jelképezi a közösséget. Az állampolgárok számára a vezér kultusza teszi lehetővé az elképzelt nemzeti közösség megtapasztalását, mert a vezér misztikus testén keresztül tudják magukat a közösség tagjaként értelmezni.⁶⁷ A modern vezérekre viszont már nem a közösség fejeként hivatkoznak, hanem az egész közösség reprezentánsaként. A legitimáció forrása ugyanis a francia forradalom után megváltozott, így a nemzettől elnyert, illetve így beállított hatalom miatt a vezérek a nemzet egészét szimbolizálják.⁶⁸ Ez is érdemi változás a korábbi tradícióhoz képest: az örökké létező nemzet – a kultikus értelmezés szerint – időnként kiválasztja az őt megtestesítő vezetőt. A vezér teste így megkettőződik, azonban nem a misztikus

51 Balogh 2011a: 77–79., 82–84.; Balogh 2011b: 72–74.; Eliade 1987: 191–197.

52 Voegelin 2011: 60.; Hoffer 1999: 45–46.

53 A vezérkultuszok 'vallásos' jellegéhez lásd például Cattaruzza 2005.; Maier 2006. és 2007.; Eatwell 2006b; Gentile 2000. és 2006.; Kula 2005.

54 Ebben az esetben a politikai vallás a totalitárius rendszerektől eltérő keretek között létezik.

55 Linz 1996: 105–106.

56 Uo. 106.

57 Uo. 106–107., 110–113.

58 Linz hangsúlyozza, hogy nemcsak a politikai hatalom, hanem az egyházak érdekeit is szolgálhatja ez a kapcsolat, például az erőteljesebb szekularizáció követelődésével szemben jelent támogatást. Uo. 106., 108.

59 Uo. 104. A Franco-féle politikai rendszerben a politikai hatalom és a katolikus egyház között alakult ki együttműködés, az úgynevezett nemzeti katolicizmus. Linz 1991.; Callahan 1987.

60 Turbucz 2015a: 119.

61 Kantorowicz 1997: 7–23. Az elmélet bonyolultabb, mint itt bemutatom, de a vezérkultuszok elemzése szempontjából ez is elegendő.

62 Uo. 316., 383., 419–421., 424–425., 436–437.

63 Le Goff 1989: 14.; Kantorowicz 1997: 209–218., 267–272.

64 Krisztus misztikus testéről először Pál apostol írt (1Kor 12,12–27.). A 27. versben úgy fogalmazott, hogy „Ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai”.

65 Kantorowicz 1997: 194–206.; Rév 2012.

66 Bertelli 2001: 4., 7.

67 Apor 2010a: 60.

68 Plamper 2012: xvii–xviii.

teste, hanem a megtestesített nemzet halhatatlan.⁶⁹ A jelenség háttérében azonban ugyanaz áll: a folytonosság problémája.⁷⁰ A középkorban a király két testének elmélete igyekezett ezt igazolni, a nacionalizmus esetén már az a tétel, hogy a nemzet örök. (A szovjet típusú rendszerekben – a kollektív vezetés elve eredményeként – a párt és nem a főtitkár rendelkezett halhatatlan misztikus testtel, Sztálin kivételével.⁷¹) Az eredeti elképzelés változott az évszázadok folyamán, bár a misztikum iránti igény nem, csak a kontextus módosult. Ez magyarázza, hogy a gyógyító királyok mintájára csodatevő, 'gyógyító vezérekről' a 20. században már nincsen szó.⁷² A modernizáció és a racionalizmus ilyen szintű ellensúlyozása nem következett be.

Összegezve a fentiek, így az a gondolat sem változott, hogy „egyének puszta gyülekezete valamiféle misztikus módon, melyet a vallás, a jog vagy a politika ereje alakít, lényegileg más minőséggé, valódi közösséggé változtatható át”.⁷³ E közösség központjának a vezérkultuszok vonatkozásában a vezér tekinthető.

69 Ezek a vezérek tehát nem egymást követik, mint a középkori királyok, így a temetkezési és koronázási szertartások nem jutnak szerephez. Ezért sem lehet a vezérek halhatatlan misztikus testéről beszélni.

70 Apór 2014: 130–131.; Kantorowicz 1997: 273–302.

71 Apór 2010a: 60–61.

72 Vö. Bloch 2005.

73 Apór 2014: 131.

3. VEZÉRKULTUSZOK EURÓPÁBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Horthy Miklós kultusza a politikai személyiségek kultuszai közé sorolható.¹ Ezek a kultuszok különféle formában léteztek a történelem folyamán: a fáraó-kultusztól kezdve a római császárkultuszon, a középkori és természetesen a későbbi uralkodókultuszokon át egészen a modern jelenségeként jellemezhető vezérkultuszokig.²

Témánk szempontjából elsősorban a dinasztikus kultuszok és a vezérkultuszok közötti különbségek bemutatása lényeges.³ A francia forradalom után Európában két olyan folyamat zajlott le, értelemszerűen eltérő keretek között az egyes országokban, amelyek összefüggtek a vezérkultuszok jelenségével is. Mindkét folyamat jellemző volt a 19. századra, azonban főként a 20. századot határozták meg. Az egyik a szekularizáció jelensége volt, aminek eredményeként a kereszténység fokozatosan veszített az addigi tekintélyéből, szekuláris jellegű kultuszok jelentek meg, és előtérbe került a politika szakralizációja.

1 Az egyértelmű fogalomhasználat érdekében nem használom a 'személyi kultusz' kifejezést, miközben a Horthy-korszakban időnként előkerült a fogalom. Lásd például Szekesfehértvári Friss Újság, 1940. márc. 1. 2. Itt utalnék Apór Balázs és Yves Cohen vonatkozó kutatási eredményeire is. Munkáikban a szovjet típusú vezérkultuszok kapcsán rámutatnak arra, hogy a kommunista nyelvhasználaton belül a 'személyi kultusz' kifejezés a hatalmi visszaéléseket, a terrort stb. is jelentette, így ez a kifejezés nem korlátozódott kizárólag a vezérkultusz jelenségére. A 'személyi kultusz' fogalomtörténetéhez lásd Apór 2010a: 42–53.; Apór 2010b; Cohen 2007: 598–605.; Plamper 2004b: 22–33.

2 A kérdéskör ma már klasszikusnak tekinthető megközelítése Thomas Carlyle nevéhez köthető. Szerinte „az egyetemes történelem [...] alapjában nem más, mint ama nagy emberek története, akik itt működtek. Az emberek vezérei voltak ők, a nagyok; alakítói, mintázói s teremtfői szélesebb értelemben mindannak, amit az emberek összessége létrehozni vagy elérni igyekezett. [...] a világtörténet minden korszakában a nagy ember saját korának nélkülözhetetlen megmentője volt; a villám, ami nélkül a gyújtóanyag soha tüzet nem fog. Amint mondtam, a világtörténet: a nagy emberek története.” Így a hősök tisztelete az emberi létezés egyik alapvető jellemzője: „Hős-imádás lesz, míg ember lesz” – írta. Carlyle elmélete romantikus és idealista elképzelésként értékelhető (romantikus hőskultusz). Carlyle úgy vélte, hogy az „igaz” hősöket az éleslátás, őszinteség és tiszta gondolkodásmód különbözteti meg a „hamisaktól”. Így Napóleon „semmi esetre sem olyan nagy ember, mint Cromwell. [...] Nem találom benne olyanfajta őszinteséget, mint Cromwellben; sokkal alsóbbrendű az, ami benne lakik. [...] külsőleges fogásai és szemfényvesztései [...] ugyancsak kárhoztatandók.” Carlyle 1923: 19., 36., 282., 329–332.; Cassirer 1946: 189–223., 281–282.

3 A dinasztikus kultuszok premodern gyökereik, de a 19–20. században modernizáló(hat)tak.

A másik fontos folyamat a választójogosultság fokozatos kiterjesztése volt, amit jelentősen felgyorsított az első világháború, így az addigi elitista politizálás helyét lassan átvette a tömegdemokrácia, egyre több ember szólhatott bele a politika alakításába.⁴ A választók befolyásolása egyik eszközként – illetve egyben a politizálás leegyszerűsödése jeleként (legalábbis ami a választókkal való kapcsolattartást illeti) – a személyiség-központú politizálás fokozatosan előtérbe került.⁵ A demokratizálódás egyik következményeként (is) az uralkodók jogköre csökkent és reprezentatívabbá vált, a napi politika alakításában egyre kisebb szerepet töltöttek be az Isten kegyelméből uralkodó, a trónöröklési rend szerint trónra kerülő királyok és császárok.⁶ Feltűntek az alulról jött vezetők, vezérek, a sort Bonaparte Napóleon nyitotta,⁷ majd követte III. Napóleon,⁸ míg Magyarországon Kossuth Lajos személye emelhető ki. A dinasztikus kultuszok háttérbe szorultak, megerősödött a dinasztiaikon kívülről érkező politikai, katonai vezetők és a vezérkultuszaiak jelentősége. Ezek a vezérek különböző módokon, választás útján, puccs során kerültek hatalomra, egy párt vagy egy mozgalom keretei között, esetleg a hadsereg támogatásával, így – a francia forradalmat követően – az Isten kegyelméből uralkodás helyett a népszuverenitás elve és a nép, a nemzet akarata került előtérbe, mindez hivatkozási alap lett.⁹ A nacionalizmus politikai tényezővé vált. Egyre kevésbé tekintették a politikai hatalmat isteni eredetűnek.¹⁰ Megváltozott az országos hatalom megszerzésének módja és a legitimáció forrása is. A vezérkultuszok szekuláris jelenségek és középpontjukban – az ismert példák alapján – férfiak álltak és nem nők, ellentétben egyes királynék, cárnők stb. korábbi kultuszai-val. A dinasztikus kultuszok célközönségének elsősorban a különféle elitcsoportok számítottak. A vezérkultuszok – összefüggve az említett tényezőkkel – viszont már a lakosság egészét megcélozták.¹¹ Az uralkodókultuszok ugyan idővel átvehették a vezérkultuszok egyes jellemzőit, tehát közelebb kerülhettek e modern jelenséghez,¹² bár a legitimáció típusát illetően – érthető okokból – erre nem került sor, így az uralkodókultuszokat nem tartom besorolhatónak

a vezérkultuszok csoportjába.¹³ Az egyes vezérkultuszok építésében szerepet kaphatott az uralkodókultuszok eszköztára is, más minta ugyanis nem (minden egyes esetben) állt rendelkezésre, ahogyan az uralkodókép és a vezérkép terén is lehettek átfedések. Ez utóbbi úgy magyarázható, hogy e képek több eleme vándormotívumnak tekinthető. Így szükséges megvizsgálni, hogy a vezérkultuszok milyen mértékben támaszkodtak a korábbi uralkodókultuszokra, milyen mértékű volt a kontinuitás és a diszkontinuitás közöttük.¹⁴

A dinasztikus kultuszok és a vezérkultuszok elkülönítése után a vezérkultuszok 19. századi és a két világháború közötti típusai közötti különbségekről is szükséges még szót ejteni.¹⁵ Ezek elsősorban az első világháborúval vannak összefüggésben. Ráadásul a fenti két folyamat (a szekularizáció és a választójog kiterjesztése) sem függetleníthető a világháború hatásaitól. A liberalizmus válsága, a pluralista demokráciából történő kiábrándulás (a vesztes államokban és az elégedetlen győztesnél [Olaszországban]), a militarizmus szerepe a politikai életben és a politikai kultúrában, az etatista tendenciák megerősödése, a gazdasági és szociális problémák is előkészítették a talajt a vezérkultuszok 20. századi típusának.¹⁶ A világháború alatti öldöklés és a versailles-i békerendszer által okozott egyéni és kollektív (főként nemzeti) sérelmek, tragédiák, illetve az ezzel összefüggő bizonytalanság miatt a nacionalizmus természete is megváltozott.¹⁷ A nemzeti megaláztatásra válaszul érthető okokból került előtérbe a 'nemzet megmentője', a vezér, aki megtestesíti az „elképzelt” nemzeti közösséget.¹⁸ A nacionalizmus, a nemzeti közösségre való hivatkozások nélkül tehát nem értelmezhetők a vezérkultuszok (sem).¹⁹

4 A tömegpolitika megjelenésének jelentőségét emeli ki a vezérkultuszok kapcsán Gyáni 2005: 91–92.; Plamper 2012: 9–10. A nacionalizmushoz és a tömegpolitikához – nem kifejezetten a vezérkultuszokra koncentrálna – lásd Mosse 1991.

5 Roberts 2003: 25–29.

6 Plamper 2012: 4., 24.

7 Dwyer 2004.; Vadász 1996.; Pirint 2011.

8 Plamper 2012: 2–5.

9 Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata kimondta, hogy „[m]inden szuverenitás forrása lényegében a nemzetben lakozik”. Smith 2001: 43–45.

10 Plamper 2004b: 19. Benedict Anderson szerint a nacionalizmus – a nyomtatás elterjedése után – a nagy vallások és a dinasztiaik hanyatlása által előidézett űrt töltötte ki. Anderson 2006.

11 Plamper 2012: xvii–xviii.

12 Ez azonban, mint a cárkultuszok modernizálásának példája jelzi, önpusztító is lehet. A cári imázs a gyakoribb előfordulása miatt „az egyszerű emberek szemében elveszítette mágikus jellegét, mert életüket egy premodern reprezentációs kultúra itatta át”, amiben az uralkodók arcképét nem ábrázolták például bélyegen. Plamper 2012: 7.

13 A 33–35. oldalakon olvasható áttekintéshez, mint a hivatkozások is jelzik, felhasználtam Jan Plamper elemzését a „premodern” és a „modern személyi kultuszok” közötti különbségekről. Plamper 2012: xvii–xviii., 2–5., 24–25., 140. Ettől eltérően az uralkodókultuszok és a vezérkultuszok elkülönítésére helyezem a hangsúlyt. Jan Plamper elsősorban a modern személyi kultusz kifejezést használja, a vezérkultuszt csak ritkábban. Plamper még két másik tényezőt is hangsúlyoz a premodern és modern személyi kultuszok közötti eltérések vonatkozásában. Közülük az egyik a tömegmédia szerepe. A másik az, hogy „modern személyi kultuszok csak zárt társadalmakban jöhetnek létre”. Plamper 2012: xvii. Az egyáltalán nem vitatható, hogy a politikai verseny korlátozása, esetleges felszámolása, a cenzúra léte stb. elősegíti a vezérkultuszok fennmaradását a kritika hiánya vagy alacsony szintje miatt, de azt vitathatónak tartom, hogy demokratikus körülmények között nem jöhetnek létre ilyen kultuszok. Nyilván más keretek között, de ez a jelenség meglátásom szerint nyílt(abb) társadalmaktól sem idegen.

14 Plamper 2012: 4.; Rees 2004: 5.

15 Az 1945 utáni időkkel csak akkor foglalkozom, ha egy korábban kialakult vezérkultusz 1945 után is létezett (például a Sztálin-kultusz).

16 Apor 2007: 28.; Cassirer 1946: 277–278.; Eatwell 2006a: 133–135. Vezetésre a normál állapotban is szükség van, amikor nincs válság, rendkívüli helyzet, bár belátható, hogy a rendkívüli helyzetekben „a tét nagyobb, továbbá akkor láthatóbb, látványosabb a vezető”. Körösi 2005: 130.

17 A háborús vereségek következményeit vizsgálja Schivelbusch 2001.

18 A nemzet – e munkámban alkalmazott – fogalomhoz lásd Anderson 2006: 19–22.

19 A 19. század második felében – a nacionalizmus megerősödése miatt – már az európai dinasztiaik is megkezdték a saját „nemzeti címkéjüket” kialakítani. Uo. 32., 78–80.

Az úgynevezett Nagy Háború hatása a politika szakralizálása terén is kiemelten jelentős volt.²⁰ A háború utáni politikai rendszerek sajátosságai sem függetleníthetők az akkor megjelent vezérkultuszoktól. Erre rövidesen részletesebben kitérek. E tényezők a két világháború közötti vezérkultuszok esetében értelemszerűen eltérő mértékben játszottak szerepet.

A Horthy-kultusz így korántsem tekinthető egyedi jelenségnek, mert a vizsgált időszakra különösen is jellemző volt, mint Ian Kershaw megállapítja, hogy:

„Önmagában persze nem csak Németországra jellemző, hogy egyesek készek minden reményüket a »vezetésbe«, az »erős ember« tekintélyébe vetni. Sok társadalomban, ahol a gyenge pluralista rendszer képtelen áthidalni a mély politikai és ideológiai törésvonalakat, s ahol éppen ezért egyfajta végső válságot éreznek közeledni, tapasztaltuk (s tapasztaljuk ma is), hogy a fenyegetett elitiek pártolják, az aggódó tömegek pedig elfogadják az erősen tekintélyelvű vezetést. A két világháború közötti időszakban számos európai államban válságba került a parlamenti rendszer, a Nagy Háború pedig még mindig éreztette hatását. Ebben a légkörben Európa-szerte populista és militarista vezérkultuszok kaptak életre a fasiszta és fasisztoid ellenforradalmi mozgalmak keretei között [...]”²¹

Megítélésem szerint – a világháborúra és következményeire adott reakcióként – nem csak populista és militarista vezérkultuszok alakultak ki a korszakban, ráadásul ezek nem köthetők kizárólag fasiszta és fasisztoid mozgalmakhoz. Aristotle A. Kallis helytállóan írja, hogy „[a] vezérkultusz, amelyet vagy őszintén követtek a vezér követői, vagy gondosan propagáltak felülről (az esetek többségében mindkettő helytálló), a két világháború közötti politikai rendszerek egyik feltűnően közös vonásának tekinthető”. Majd hozzáteszi: „Az 1922 októberében kezdődő Mussolini-féle kísérlet a politikai vezérek egész generációja számára adott inspirációt”. Többségük esetében a hatalomra jutás után az államapparátus által ösztönzött, az egyházak és a tradicionális elitiek által – az egyes európai államokban értelemszerűen eltérő mértékben és módon – támogatott vezérkultusz a karizmatikus legitimáció kialakításának eszköze volt.²² Kallis e vezérek közé sorolja az elitista, tekintélyelvű diktatúrák reprezentánsait, Horthyt és Metaxast, a katonai diktátorokat, Francót, Primo de Riverát és Piłsudskit, illetve a technokrata Salazart. „Emiatt – összegzi az álláspontját – a vezérkultusz a két világháború közötti diktatúrák védjegyévé vált más »fasiszta« emulációkkal együtt.”²³ Kallis alapvetően diktatúrákról ír, de egyszer általánosságban is említ politikai rendszereket.

20 Gentile 2006.

21 Kershaw 2003: 28.

22 Hitlert külön kategóriának tekinti, mert Mussolinihez hasonlóan – Kallis értékelése szerint – már a politikai hatalom megszerzése előtt kialakult a személye körül egy karizmatikus közösség.

23 Kallis 2006: 32. Mindegyik idézet itt olvasható.

Azon túl, hogy Horthy nem sorolható a korabeli diktátorok közé, bár 1919–1920-ban volt ilyen ambíciója²⁴ – igaz, akkor és később sem lett belőle diktátor –, azt is vitathatónak tartom, hogy a Mussolini-kultusz befolyásolta volna a háború utáni vezérkultuszok kialakulását. Már csak azért is, mert Horthy Miklós, Hindenburg és Piłsudski vezérkultusza már azt megelőzően létezett, hogy Benito Mussolini az olasz fasiszták vezérévé vált volna.²⁵ A világháború és következményei meglátásom szerint jelentősebb mértékben határozták meg e kultuszok megjelenését. A Mussolini-kultusz ennek ellenére idővel hathatott a korábban és/vagy később létrejött vezérkultuszokra, bár a Horthy-kultusz történetében érdemi befolyása nem mutatható ki.²⁶ A vezérkultuszok jelensége megítélésem szerint nem korlátozható kizárólag a diktatórikus rendszerekre, és azt sem lehet állítani, hogy csakis a jobb- és baloldali szélsőséges pártok, mozgalmak és rendszerek keretei között jelentek meg.²⁷ Indokolt lenne a jelenséget eltérő politikai rendszerek vonatkozásában is megvizsgálni, rámutatva a közöttük lévő hasonlóságokra és különbözőségekre.

A vezérkultuszok jelenségével, elsősorban a totalitárius rendszerekre fókuszálva, már a kortársak is foglalkoztak.²⁸ A jelenség iránti érdeklődés így korántsem tekinthető újnak. Számos alapvető fontosságú munka jelent meg mostanáig, azonban ismereteim szerint európai szintű összehasonlításra eddig nem került sor, miközben a vezérkultusz jelensége meglehetősen elterjedt volt az első világháborút követően. Horthy Miklós kultuszának rekonstruálása során a két világháború közötti európai vezérkultuszok közül kitértem még Codreanu,²⁹ Churchill,³⁰ Franco,³¹ Hindenburg,³² Hitler,³³ Mannerheim,³⁴

24 Pritz 2011a.

25 Goltz 2009.; Hein 2002.

26 Kétségtelen, hogy a világháború után az első diktátorkultusz a Mussolini-kultusz volt, ami nem csak az olasz társadalom számára volt ismert. Plamper 2012: 12.

27 A szakirodalomban nem egyértelmű, hogy mennyire alapeleme a fasizmusnak a vezérkultusz. Kallis 2006: 27–28., 31.; Eatwell 2010: 149–150.; Payne 1995: 491–492. E kérdés körüljárása itt nem indokolt, annak hangsúlyozása viszont igen, hogy vezérkultuszok különböző politikai rendszerekben jelentek meg és léteztek az 1919–1945 közötti periódusban.

28 Például J. O. Hertzler az *American Sociological Review* 1940/2. számában a válságok és a diktatúrák összefüggéseit boncolgatva kitért a vezérelvre, az erős emberbe vetett bizalom megerősödésére, a vezérek kultuszaira, konkrétan megnevezve Mussolinit, Atatürköket, Piłsudskit, Lenint és Hitlert. Hertzler 1940: 165–166. Számos elemzés, értékelés született már 1945 előtt is a totalitárianizmus és a politikai vallások jelenségéről is. Ezekhez lásd Maier 1996.; Gentile 2006.

29 Iordachi 2004.; Ioanid 2004.; Fischer-Galati 2006.

30 Roberts 2003.; Fox 2005.

31 Ellwood 1997.; Ortiz 1999.; Payne 2006.

32 Astore-Showalter 2005.; Hoegen 2007.; Goltz 2009.

33 Welch 1987 és 1995.; Kershaw 2003.; Bühmann 2004.

34 Halmesvirta 2007 és 2012.

Masaryk,³⁵ Metaxas,³⁶ Mussolini,³⁷ Pavelić,³⁸ Pétain,³⁹ Pilsudski,⁴⁰ Salazar⁴¹ és Sztálin⁴² vezérkultuszára is.⁴³ Itt az összehasonlítás lehetséges irányait és szempontjait igyekszem áttekinteni. Ezzel magyarázható, hogy az elméleti fejezetben nem csak a Horthy-kultusz elemzéséhez használható megközelítéseket tekintem át.⁴⁴

A világháború után létrejött vezérkultuszok közötti különbségeket elsősorban az egyes országok társadalmi, kulturális viszonyai, történelmi hagyományai – ideértve az esztétikai előzményeket is⁴⁵ – és a politikai rendszerek jellegében kimutatható eltérések magyarázzák. Nem lényegtelen, hogy milyen körülmények között és mely politikai erő, mozgalom – esetleg a hadsereg – teremtetten meg a vizsgált vezérkultuszt. Így különbséget lehet tenni a politikai és katonai eredetű vezérkultuszok között, ami a kultusz jellegére és a vezérkép tartalmára is kihatott. Hitler és Mussolini vezérkultusza például a párton, míg Francóé és Pilsudskié a hadseregen belül jelent meg már a politikai hatalom megszerzése előtt. Hindenburg kultusza is katonai gyökerekkel rendelkezett, azonban viszonylag hamar politikai, közéleti jelentőségre tett szert, még az első világháború időszakában.⁴⁶ E korai szakaszban, azaz a hatalomra kerülés előtt, a politikai rendszer jellegén kívül az adott párt stb. működési mechanizmusai, ideológiája, politikai céljai határozták meg az adott kultusz jellegét, ráadásul a vezérkultusz-építés hatékonyságát jelentős mértékben befolyásolták, korlátozták a jogi eszközökkel még nem védett vezéreket érintő kritikák és a lejáratásukra törekvő különféle akciók. A börtönbüntetéssel vagy más büntetőjogi eszközökkel sújtott ellenzéki vezérek esetén az üldöztetés, a mártírium is befolyásolta a vezérkép tartalmát (Hitler, Pavelić, Codreanu), ami a követői körében akár a kultuszépítés sikerét is növelhette. A hatalomra kerülés után az állami

szintre emelkedett kultusz jóval szélesebb körben, jóval hatékonyabban befolyásolhatta már a közgondolkodást. Nem beszélve arról, hogy azt követően a politikai rendszer átalakítására is sor kerülhetett. Így egyes vezérkultuszok történetük során különböző politikai rendszerekben is léteztek. Nyilvánvaló, hogy a totalitárius jellegű, berendezkedésű államokban, az autoriter és demokratikus rendszerekben más és más keretek között léteztek ezek a kultuszok.⁴⁷ Ez helytálló a hatalomra kerülés előtti időszak esetén is.⁴⁸ Vezérkultusz kialakulhatott az országos politikai hatalom megszerzését követően is (Sztálin, Salazar).⁴⁹ A vezérkultuszok jellegét megítélésem szerint az 1. táblázatban összesített tényezők határozták meg. A hatalmi helyzetben lévő vezérkultusz építésének hatékonysága szempontjából a két szélsőséges pólust a totalitárius és a demokratikus rendszerek jelentik: amíg a totalitárius rendszerekben szinte korlátlanok, addig a demokráciákban korlátozottabbak a lehetőségek. Átmeneti típusnak tekinthetők az autoriter rezsimok. A politikai rendszerek jellege alapján csoportosított vezérkultuszokat a 2. táblázat foglalja össze.

Az 1. táblázatból kiindulva fontos az a kérdés, hogy kötődött-e a vezérképhez politikai vízió, amely számos esetben misztikus elemeket is tartalmazott. Lehet-e a társadalom átformálásának és az egyének, a hétköznapi élet feletti kontroll igényéről beszélni, amely e politikai vízióra alapozódott? Ez mindenekelőtt az ezzel az igénnyel fellépő totalitárius jellegű rendszerekről mondható el. Az már egy másik kérdés, hogy ezt sikerült-e megvalósítani. Az úgynevezett totalitárius típusú vezérkultuszok mindig összefüggtek a rendszer ideológiai meghatározottságával, de ennek ellenére a vezérkép integratív üzeneteket is tartalmazott. A vezérkép számos eleme ugyanis közös nevezőt jelenthetett a társadalom különböző csoportjai között, például a napi politika felett álló vezér képe.⁵⁰ Vizsgálandó tehát, hogy ideológikus vagy pragmatikus jellegű volt-e a vezérkép. A vezérelv léte és funkciója is elemzendő. A jobboldali diktátorkultuszok alapeleme volt a vezéreszme ('Führerprinzip').⁵¹ A vezérkultuszok kizárólagossága a társadalmi mo-

35 Motajová 2006.; Orzoff 2009: 119–135.

36 Petrakis 2006.; Kallis 2007.

37 Melograni 1976.; Falasca-Zamponi 1997.

38 Prlenda 2004.; Goldstein 2006.

39 Goltz–Gildea 2009.

40 Hein 2002.; Plach 2006.

41 Pinto 2006.

42 Tucker 1979.; Davies 1997 és 2004.; Kelly 2004.; Ennker 2004a és b.; Brandenberger 2005.; Plamper 2012.

43 A 29–42. jegyzetekben csak a legfontosabbnak ítélt szakirodalom található. Az irodalomjegyzékben több olyan munka is szerepel, amelyek ebben a felsorolásban nem kaptak helyet. Szerzőik különböző nézőpontból és eltérő hangsúlyokkal közelítettek az adott kultuszhoz, így megalapozott összehasonlításra nem minden esetben volt lehetőségem. Ebben a fejezetben így csak az összehasonlítás szükségességére és a lehetséges irányokra, szempontokra igyekszem felhívni a figyelmet.

44 A fejezet hátralévő részében olvasható áttekintés mindenekelőtt a 29–42. jegyzetekben hivatkozott szakirodalom feldolgozása és továbbgondolása alapján született meg.

45 A Hitler-kultusz esetében például meghatározó szerepet töltött be a völkisch gondolkodás vezéreszméje. Kershaw 2003: 29–39.

46 A Hindenburg-kultusz azonban csak 1925-ben – az elnökválasztás után – emelkedett állami szintre.

47 A Horthy-korszak politikai berendezkedését az autoriter rendszerek közé sorolom, elsősorban azért, mert a rendszer működési elvei – a korlátozott politikai pluralizmus és a parlamentaris intézményrendszer léte ellenére – eleve kizárták tették a politikai változgazdálkodást. Az adott viszonyok között ráadásul a parlamentarizmus alapelveinek érvényesülése is megkérdőjelezhető. Vö. Boros 2006: 1. köt. 109–121.

48 A Hitler-kultusz talán az egyik legjobb példája annak, hogyan változtak meg a kultuszépítés feltételei a hatalomra jutást követően, amely együtt járt a politikai rendszer átalakításával is.

49 Dollfuss esetében – az előzményekre támaszkodva – a halála után alakult ki kultusz, amelyet azonban emiatt nem sorolok a vezérkultuszok közé. A Dollfuss-kultuszhoz lásd Dreidemy 2014.

50 Lewin 2005: 140–141. Az integráló szereppel is összefügg, hogy a náci politikától elválaszthatatlan antiszemitizmusnak a Hitler-képben nem volt fontos szerepe, legalábbis a második világháború időszakát leszámítva. Akkor Hitler több nyilvános beszédében tett utalást a zsidópolitika radikalizálására. Kershaw 2003: 325–326., 333–340., 345., 355.

51 A jobboldali diktatúrák fő eleme a vezérelv (Vonyó 2012b: 186–187.), ami a Harmadik Birodalomban „strukturálisan nélkülözhetetlen” is volt Ian Kershaw szerint. Kershaw 2005:

bilizáció, a politikai pluralizmus és a hatalom média felett gyakorolt kontrolljának mértékével függött össze.⁵² A mobilizáció mértéke arra mutat rá, hogy a vezérkultusz különféle ünnepein a társadalom tagjainak és csoportjainak milyen keretek között kellett részt vennie. A mozgósításra törekvés főleg a diktatórikus, különösen a totalitárius rendszerekre volt jellemző. Ennek egyik fontos eszköze a militarizált párt és mozgalom (ifjúsági, munkás- és nőszervezetek stb.). A Hitler-kultusz építése során a hatalom a társadalom intenzív mobilizálására törekedett. A kultuszépítés szempontjából az is lényeges, hogy a világháborús tapasztalatok hatására a médiát, a neki tulajdonított szinte korlátlan hatás miatt, egyre inkább alkalmazták a propaganda céljaira, annak érdekében, hogy az adott társadalom minél nagyobb arányát lehessen befolyásolni és manipulálni.⁵³ A média feletti ellenőrzés iránti igény elsősorban a nem demokratikus államokban fogalmazódott meg.⁵⁴ A politikai pluralizmus és a média feletti kontroll mértékétől függött, mivel politikai kultuszokról van szó, hogy volt-e nyilvános lehetőség a vezér kritizálására. A demokratikus államokban, például a Masaryk-kultusz esetében, igen,⁵⁵ és a hatalom megszerzése előtt sincs általában érdemi lehetőség a vezérrel szembeni kritikus hangok korlátozására.⁵⁶ Kérdés még az is, hogy a politikai rendszer mennyire tolerálta az alternatív vezérkultuszok kialakulását és létezését, azaz a hatalmi pozícióban lévő vezérkultusz mellett létezett-e alternatíva. Kiegészítő vezérkultuszok is létrejöhetnek, amelyek adott esetben kapcsolódtak a hatalmi helyzetben létező vezér kultuszához.⁵⁷ Erre említhető Hindenburg és Hitler kultusza, amelyek a nácik hatalomra jutása előtt inkább egymás alternatíváját jelentették, majd 1933. január 30-a után a Hindenburg-kultuszt a nácik gondosan beépítették a saját szimbolikus politikájukba.⁵⁸ A totalitárius rendszerekben a politikai pluralizmus hiánya miatt (érdemi szerepet betöltő) alternatív vezérkultusz kialakulására nem

112. Ráadásul a vezérelv a náci államjog részévé vált: „Az államjog a Harmadik Birodalomban a Führer történelmi akaratának jogi megfogalmazása” – Hans Frank, a náci jogász egyesület feje szerint. Kershaw 2005: 117.; Kershaw 2003: 105., 116. (az idézet a 105. oldalon olvasható); Welch 1995: 84–86.

52 Az egyes politikai rendszerekhez köthető kommunikációs modellekhez lásd Chalaby 2010.

53 „A propaganda annak kísérlete, hogy eszmék és értékek közvetítésével befolyásolja a célközönség véleményét.” Ez szándékos és alapvetően szervezett tevékenység, ami a tömegkommunikáción kívül festményeken, bélyegeken, érméken, plakátokon stb. keresztül is megvalósulhat. Taylor 2009: 7–15. Az idézet a 15. oldalon található.

54 Taylor 2003: 187–188., 195., 205–207.; Sipos 2011: 43–52.

55 Orzoff 2008: 136.; Motajová 2006: 305–306., 309. A csehszlovák kommunisták fejezték ki például az ellenérzéseiket Masarykkal szemben.

56 Ebből következően 1933 előtt nem volt egységes Hitler megítélése a német sajtóban. Kershaw 2003: 53–62.

57 Az alternatív vezérkultuszok természetesen nem kapcsolódtak a hatalmi helyzetben lévő kultuszokhoz.

58 Goltz 2009: 171.; Kershaw 2003: 61–62., 85. Ennek vizuális megjelenítésére plakátokon is sor került: <http://www.bytwerk.com/gpa/posters/hindhit.jpg>; <http://www.bytwerk.com/gpa/posters/1933ba.jpg> (letöltési idő: 2014-12-28.).

volt lehetőség. A Szovjetunióban piramisszerűen rendeződtek el ezek a kultuszok, amely élén természetesen a Sztálin-kultusz állt.⁵⁹ A demokratikus politikai rendszerekben akár több ilyen kultusz is létezhetett, amelyek egymással versenghettek (lásd a weimari Németországot). Alternatívák az autoriter politikai rendszerekben is kialakulhattak: azonban a politikai pluralizmus korlátozottsága és a hatalom média feletti kontrollja miatt közel sem azonos feltételek mellett léteztek. Az 1930-as évek elején Salazar kihívójaként tűnt fel Rolão Preto, a nemzeti szindikalisták vezére, aki körül szintén kialakult egy vezérkultusz. Preto mozgalmát végül 1934-ben betiltották, ezzel is csökkentve a politikai pluralizmus mértékét a portugál politikai rendszerben.⁶⁰ A Horthy-korszakból is említhetők példák alternatív jellegű vezérkultuszokra. A vezérkultuszok építésének sikerét a tömegkommunikációs eszközök elterjedtsége is meghatározta, de az analfabetizmus aránya és a közoktatás állapota sem lényegtelen ezzel kapcsolatban.

A felsorolt tényezők miatt a korszak vezérkultuszainak jellege természetesen nem tekinthető azonosnak. A létezésük kereteit meghatározó különbözőségeik ellenére megjelenésük közös, de legalábbis hasonló társadalom-lélektani gyökereiből kifolyólag az egyes vezérekről kialakított képek tartalmi elemei hasonlóak, több esetben azonosak voltak, mivel a lényegük számos ponton nem tért el egymástól. Ezek vándormotívumnak tekinthetők, ráadásul bizonyos motívumok a történelem korábbi évszázadaiban is megtalálhatók voltak, mert „ugyanannak a jelenségnek különböző időkből jelen lévő megnyilvánulási formáival van dolgunk”.⁶¹ Mint a 3. táblázat is jelzi, a vezérképek azonos és hasonló elemekből épültek fel. Alapvető üzenetük az volt, hogy kizárólag a vezér vezetésével érhető el a kitűzött célok. Ennek érdekében először is világossá kellett tenni, hogy az adott személy a nemzet egészének és nemcsak egy szűkebb közösségnek a vezére. Ezért használták a kultuszépítők az olyan kifejezéseket, amelyek szerint nincs más vezére a közösségnek. Mindenki vezéréként igyekeztek a kiemelt személyt bemutatni. Időnként az ország kormányosaként is méltatták őket. Ez a motívum a Mussolini- és Sztálin-képben is feltűnt, mégpedig úgy, hogy plakáton is megjelenítették.⁶² Azon túl, hogy a vezérek pozíciójára felhívták a figyelmet, ’igazolni’ is kellett, hogy miért érdemes őket követni. A vezérkép többi eleme ehhez igyekezett hozzájárulni. Ennek eredményeként alakult ki a karizmatikus vezérek imázsa.

59 Plamper 2012: 134.

60 Pinto 2006.

61 Povedák 2011: 34–40. (az idézet a 34. oldalon található); ennek elméleti háttéréhez lásd még Kertzer 1988: 81., 84.; Eliade 2006: 72–74., 205.

62 Lee 2007: 508.; Németh 2012b: 40. Ebben a fejezetben csak néhány lehetséges példát mutatok be, az összehasonlítás így nem teljes körű. Az 1–4. táblázatok elkészítésével igyekeztem – a szakirodalom által megszabott keretek között (lásd ennek a fejezetnek a 43. jegyzetét) – átfogó képet adni a jelenségről.

A vezérek elfogadottságát voltak hivatottak igazolni azon állítások, amelyek a követőinek hozzá való viszonyát jellemezték. Meglehetősen gyakran fordult elő, hogy a vezéreket apaként ábrázolták, aki gondoskodik a nemzet tagjairól, neveli és védi őket.⁶³ „Nekünk egy apánk és főnökünk van: a Vezér” – skandálták a Metaxas-féle diktatúra Nemzeti Ifjúsági Szervezetének tagjai egy kampányrendezvényen.⁶⁴ A vezérek apaként történő beállítását propagandisztikus fényképek is erősíthették, amelyeken gyerekekkel együtt láthatók. Sztálin kultusza esetében a propaganda ennek vizuális megerősítésére jelentős hangsúlyt fektetett.⁶⁵ Ilyen témájú portrék – a diktátor reprezentáció lényeges elemeként – például Hitlerrel⁶⁶ és Metaxasról⁶⁷ is készültek. A ’nemzet atyja’ képe a vezér és a nemzet bensőséges, szoros viszonyát volt hivatott érzékeltetni, amit egyéb módon is igyekeztek a kultuszépítők igazolni. A vezéreket a nemzet megtestesítőjének nevezték. Hitlerrel kapcsolatban ez például így fogalmazódott meg: „A német nemzet elpusztíthatatlan életerejének jelképét látjuk... benne, amely Adolf Hitlerben öltött eleven alakot.”⁶⁸ Otto Dietrich szerint Hitlerben a német nép „magát szereti, benne követi legtitkosabb vágyait, és őbenne valósulnak meg legmerészebb gondolatai”. Ez az egyik oka, hogy „[...] máshol a világon nem létezik ilyesfajta fanatikus szeretet, melyet több millió ember érez egy iránt, és ami ennek ellenére nem túlságosan felhevült vagy mámoros, hanem mély és erős hitből származik, végtelen bizalomból, mint amelyet néha a gyermekek éreznek egy nagyon jó apa iránt” – tette hozzá a gondolatmenetéhez.⁶⁹ „Benne található meg a nép akarata, az álmaink” – írta egy vers szerzője Sztálinról.⁷⁰ Piłsudski a lengyelek és a ’haza’, míg Pétain a franciák és Franciaország szimbólumává vált.⁷¹ A vizuális reprezentáció gyakori eleme volt, hogy a vezér arcképét az ország térképével ábrázolták, amely a területi igényeket is kifejezte, ha az állam külpolitikai céljai között ez szerepelt.⁷² Nemcsak Hindenburgot, hanem a kortárs vezéreket is a pártpolitika felett állóként festette le a propaganda, mert ’sziklák a tengerben’, kizárólag a nemzet érdekeit követik, minden körülmények között gondoskodnak nemzetükről.⁷³ Metaxas esetében is alkalmazták a nemzet megtestesítőjének, a ’nemzet atyjának’ és a pártpolitikai viták felett álló vezér képét.⁷⁴

63 Lásd például Kershaw 2003: 118., 155.; Hein 2002: 290–296.; Petrakis 2006: 38–40., 42., 51–52., 85–89.; Motajová 2006.

64 Petrakis 2006: 51., 53. Az idézet az 51. oldalon található.

65 Plamper 2012: 45., 49.

66 Dietrich 2014: 63.; Schirach 2014: 70–75.

67 Petrakis 2006: 53.

68 Idézi Kershaw 2003: 107.

69 Dietrich 2014: 60–61.

70 Idézi Plamper 2012: 112.

71 Hein 2002: 290–296.; Goltz–Gildea 2009: 450.

72 A Hitler-kultusz esetén lásd például <http://www.bytwerk.com/gpa/posters/frei.jpg> (letöltési idő: 2014-12-30.).

73 Goltz 2009: 125.

74 Petrakis 2006: 30–40., 42., 85–87., 89., 96.

A vezérek pozitív tulajdonságaival és képességeivel a nemzet, a nép pontosan tisztában volt, szögezték le a méltatóik, így a személyükhöz kötődő évfordulókat, köztük a születésnapokat, a kultikus szövegek szerint ’mindenki’ kivétel nélkül megünnepelte.⁷⁵ Emiatt gyakran alkalmazták azt az érvet, ami szerint a vezér ünneplése spontán keretek között történik, tehát nem felülről szervezték, hanem a nemzet ’összinte’ megnyilvánulása volt.⁷⁶ Masaryk 70. születésnapján jelent meg az alábbi értékelés egy szlovák lapban, amely azonkívül, hogy egyedi üzeneteket is tartalmazott („magyar rabszolgaság”), mégis kifejezte a kortárs vezérképek számos hasonló – itt említett – tartalmi elemét.

„A nemzet ma ünnepel. Ünnepli a Csehszlovák Köztársaság megalapítójának és első emberének 70. születésnapját és ünnepli annak a születésnapját, aki megszabadított minket az ezeréves magyar rabszolgaság béklyóiból. A rohanás kis időre megszűnik, a pártoskodók és a társadalomban az egymással szembekerülő rétegei körüli zsvaj alábbhagy, és minden tisztességes szlovák, minden tisztességes cseh leveszi egy pillanatra a kalapját, hogy a csehszlovák állam első elnöke és fáradhatatlan munkása, a felszabadító Masaryk, a nagy hazafi előtt lerója tiszteletét.”⁷⁷

A náci *Völkischer Beobachter* Hitler negyvenedik születésnapján a következőket írta:

„A nemzet tiszteleg Hitler előtt. Az egész német nép méltóságteljes és egyszerű ünnepségek keretében ünnepli Adolf Hitler születésnapját. Az összes város és falu eddig példátlan mértékben öltözik zászlódíszbe, tart vallási szertartásokat, fáklyás felvonulásokat és díszszemléket. A hűség számtalan megnyilvánulása a nép kancellárjának.”⁷⁸

Metaxas névnapját 1940-ben az egyik ünnepi beszéd szerint „az egész nemzet egy emberként, egy lélekként és egy szellemként” ünnepelte.⁷⁹ Hasonló tartalmú üzenetek uralták a Piłsudskihoz kötődő évfordulókat is.⁸⁰ E néhány példából is jól látható, hogy e kultuszok építői a vezérek népszerűségének alátámasztása céljából emelték ki, hogy az adott évfordulót a ’nemzet egésze’ ünnepli. Azt állíthatták ezzel, hogy kivétel nélkül ’mindenki’ felsorakozott a vezérek mögött, minden egyes állampolgár azonosult velük. Azt is közvetíthették még, hogy a vezérek és a követők között ’szétszakíthatatlan’ kapocs létezett. Az üzenet minden egyes korabeli vezérképben megtalálható volt

75 Goltz 2009: 132., 134.; Kershaw 2003: 87–89.

76 Bühmann 2004: 133.; Hein 2002: 244–245. Ezt a Sztálin-kultusz esetében még erőteljesebben emelték ki, mivel Sztálin kultusza ellentmondott a kollektív vezetés elvének. Plamper 2012: 123–124.

77 Idézi Motajová 2006: 304.

78 Idézi Kershaw 2003: 88.

79 Idézi Petrakis 2006: 30.

80 Hein 2002: 214–266.

(3. táblázat), mert szorosan összefüggött a vezérkultuszok integráló és legitímáló funkciójával.

A vezérkultuszok építése során a vezér megjelenését szimbolikus kezdetként, egy új, dicsőségesebb korszak kezdeteként, a megerősödés lehetőségként értékelték, ami elvezet a 'szebb jövőbe'. Így volt ez például a Pilsudski-kép esetében is: „[a]z ő neve a reneszánsz szimbólumává vált” – írták róla az 1926. májusi puccs kapcsán. Emellett az 'újjászületés' és a 'megerősödés' szavakat is használták rajongó kortársai: „Az Önbe vetett hit miatt tudom, hogy a morális újjászületés és a nemzet megtisztításának új korszaka [...] elkezdődött” – írta valaki egy Pilsudskinak írt levélben.⁸¹ Ugyanezen üzenet Hitler esetében – a sok számtalan példa közül – egy esetben így fogalmazódott meg:

„Az Úristen a megmentőt elküldte immár,
nyomorúságunknak vége.
Az országban öröm és ünneplés itt jár.
Mert eljött a tavasz végre.”⁸²

A Pétain-kultusz is fontos üzenete volt – válaszképpen az 1940-es megalázó katonai vereségre – az 'új Franciaország' gyors megerősítése.⁸³ Egy Salazarhoz írt imádságban szerepelt a következő: „[...] Megjelent ő, aki arra volt hivatva, hogy kezelje a vészjósló válságot, hogy megerősítse a [portugál] nemzet kötelességtudatát, erejét, nagyságát és misszióját a világban.”⁸⁴ A korszak vezérei tehát (a példák száma könnyen bővíthető lenne még), az új kezdet elhozójaként jelentek meg a kultikus szövegekben. Eszerint a vezér követésével teremthető meg egy a jelenleginél boldogabb világ, állítható vissza a múlt egy dicsőséges fejezete (ez az aranykorkeresés modern változata) és küzdhető le a válsághelyzet. A múltbéli nemzeti nagyságra hivatkozó üzenetek gyakoriak voltak a két világháború közötti vezérkultuszok esetében. Egyes politikai rendszerek viszont, elsősorban a totalitárius jellegűek, az 'új ember' megteremtésére is törekedtek, emiatt nem lehet kizárólagosan csakis egy múltbéli állapot visszaállításáról beszélni. Az 'új ember' főbb tulajdonságait pedig a vezér – például Mussolini – személyében vélték felfedezni, akit mintaként állítottak be a társadalom számára.⁸⁵ Portugáliában „Salazar leckeit” közvetítették, hogy a hatalom szerint milyen is az 'új ember'. Ezek a 'leckék' az 1930-as években a tankönyvekben kaptak helyet.⁸⁶

A kereszténység fogalomkészletéből kölcsönzött szimbólumok – leszámítva a szovjet típusú vezérkultuszokat – gyakoriak voltak a vezérképekben. Az 'újjászületés' és a 'feltámadás' szavak alkalmazásával össze is kapcsolód-

tak a szimbolikus kezdettel. E vallásos kifejezések szerint a vezér egy boldogabb világ felé ('ígéret földje') vezette a népet. A közösség vezérét gyakran nevezték 'megváltónak', 'messiásnak', tehát Isten küldöttének, aki eszerint így Isten akaratát hajtotta végre. A kultikus nyelvben, ahogyan a vallásos szövegekben is, elkülönült egymástól a 'jó' és a 'rossz' fogalma. Eszerint a vezér győzte le a sötétiséggel azonosított 'gonoszt'. A vezér megjelenése a politikai élet színpadán – úgy, ahogyan Jézus Krisztus születése a keresztények számára – egy új időszámítás kezdőpontját takarta ('hajnal', 'reggel'), ami elvezetheti a közösséget a 'földi paradicsomba'.⁸⁷ E vezérek némelyike istenpótlékká vált. Ez a megállapítás főként a totalitárius rendszerek esetében tekinthető helytállónak, amelyek a vezér istenítésében a legmesszebbre mentek el.⁸⁸ A Hitler-kép jelenti erre is a legjobb példát. Adolf Hitler már 1933 előtt is 'messiásként' állították be a náci propagandisták, amely a hatalomra kerülést követően felerősödött, sőt maga Hitler is szívesen játszotta el a 'messiás' és a 'megváltó' szerepét.⁸⁹ A katolikus egyház befolyása miatt a fasiszta Olaszországban korlátai voltak Mussolini istenítésének, azonban még így is extrém típusa valósult meg a személye szakralizálásának. Benito Mussolinin meg lehetőségek gyakran a 'Gondviselés küldötteként' méltatták.⁹⁰ Franco kultusza esetében is elmondható, hogy a 'Caudillo' személyéhez – a nemzeti katolicizmus részeként – különféle vallásos szimbólumokat társítottak.⁹¹ Az isteni kiválasztottság a karizmatikus vezér imázsában fontos szerepet töltött be. Ennek egyik markáns példájának tekinthető Codreanu elhívása, amelyre a legenda szerint 1923 novemberében került sor a börtönben, amikor állítólag megjelent neki Mihály arkangyal és arra szólította fel, hogy életében szolgálja Istent. Ez az eset a Vaszgárda és vezére, a 'megváltó' legitimációjának meghatározó tényezője lett, tehát így össze is kapcsolódott azzal az üzenettel, ami szerint Codreanu hozza majd el a 'megváltást' a román nemzetnek.⁹² A vezérkultuszok ápolásában lényeges szerepet játszottak tehát a vallásos szimbólumok.

A vezér megjelenését, mint látható volt, az adott politikai közösség életében szimbolikus kezdetként értelmezték, így a személyéhez kötötték hódoló és rajongó kortársai a vágyott állapot elérésének lehetőségét. Ebből logikusan következett, hogy az elért eredményeket tényleges szerepétől függetlenül kizárólag neki tulajdonították.⁹³ A vágyott állapot irányába mutató változások, sikerek így kivétel nélkül a vezér 'történelmi' tettei közé sorolódtak. A nemzet 'megmentése', a 'rendteremtés' emelhető ki ezek közül, időrendben ez volt az

81 Plach 2006: 30–37., 57–62. Az idézetek a 31. és az 58. oldalakon olvashatók.

82 Idézi Kershaw 2003: 82.

83 Goltz–Gildea 2009: 450.

84 Idézi Pinto 2006: 203.

85 Az 'új ember' tulajdonságai a vezérkép ideologikus elemei voltak az érintett kultuszok esetében.

86 Pinto 2006: 212.

87 A vezérkultuszok vallásos jellegének részletesebb bemutatásához lásd például Cattaruzza 2005.; Maier 2006. és 2007.; Eatwell 2006b; Gentile 2000. és 2006.; Kula 2005.

88 Ennek hátteréhez lásd Gentile 2006: 48.

89 Kershaw 2003: 155–159.

90 Falasca-Zamponi 1997: 64–66.

91 Ortiz 1999: 486–487.

92 Iordachi 2004: 26–31.

93 Lásd ehhez például Kershaw 2003: 93., 96., 99–100.

első 'eredményük'. A kultikus értékelések szerint a vezérek a bolsevizmustól, a politikai instabilitástól stb. mentették meg nemzetüket és országukat.⁹⁴ Ezzel kapcsolatosan a vezérképek rendelkeztek azonos elemekkel, ahogyan sajátos üzenetekkel is, akkor, ha a vezérkép a történelmi kontextus számos elemét is magában foglalta. A 'nemzetmentés' két fő típusa különböztethető meg: a katonai és a politikai. A 'nemzetmentés' katonai típusa esetében a vezér egy (polgár)háborúban katonai győzelmei eredményeként válik 'nemzetmentővé', és így 'háborús hőssé'. Francónál ez összekapcsolódott a spanyol polgárháborúval, amelynek befejezése után, 1939. május 18-án a győztes vezér, a 'Gondviselés küldötte' fehér lovon vonult be a fővárosba, Madridba. A bevonulás útvonalán – a kereszténységgel való párhuzamokat ezáltal is fokozva – a jelenlévők palmaágakat lengettek.⁹⁵ Hindenburg, Mannerheim és Piłsudski sorolható még például a katonai típusba, míg Hitler, Mussolini, Metaxas és Salazar a politikai 'megmentő' kategóriájába. A politikai típusú 'nemzetmentés' lényege abban foglalható össze, hogy az adott vezér 'képes' úrrá lenni a 'kaotikus' politikai viszonyokon, a belső 'széthúzáson' és a belső 'elenség' (zsidóság, liberalizmus, bolsevizmus) 'nemzetellenesnek' beállított tevékenységén. Masaryk és Piłsudski egy olyan állam vezetőjeként lett 'felszabadító', 'megmentő', amely az első világháború után nyerte el függetlenségét.⁹⁶ Ante Pavelić, a horvát usztasa állam vezére 1941-ben kapta meg ugyanezt a minősítést.⁹⁷ Ez a két jelző az esetükben össze is kapcsolódott. Ráadásul ahhoz, hogy valakiből 'megmentő' legyen, a távolabbi múltban elért sikerek, eredmények is elegendőek voltak: erre említhető példaként Pétain, aki első sorban az első világháború alatti szerepe miatt lett jogosult 1940-ben ezen epitheton ornansra. Az 'országépítésre' és 'újjaépítésre' utaltak még a kultuszépítők gyakran a fentiekén kívül, amit vizuális eszközökkel is igyekeztek megjeleníteni. Metaxasról készült olyan filmfelvétel, amelyen egy építkezésen kőműveskanállal a kezében látható.⁹⁸ Ugyanezt Mussoliniról is el lehet mondani.⁹⁹ A Piłsudskihoz társított jelzők némelyike szerint a haza 'megmentője' és 'építőmestere' volt.¹⁰⁰ Metaxast a következőképpen méltatta egyik kortársa:

„Az egész nemzet, különösen a vidéki emberek, megértették és elismerték a kormányzat törekvéseit és támogatják a munkáját. Ez az ország korábban sosem volt erősebb és nem is kormányozták jobban, mint manapság, amikor Metaxas felügyeli mindezt. Ő egy csodálatos ember, megszállottja a nemzet újjaépítésének és megváltásának.”¹⁰¹

94 Lásd például Goltz–Gildea 2009.; Melograni 1976: 223.

95 Ellwood 1997: 149–151.

96 Orzoff 2008: 128.

97 Goldstein 2006: 228.

98 Petrakis 2006: 85.

99 Ormos 2007b: 14.

100 Hein 2002: 281–282.

101 Idézi Petrakis 2002: 39.

Az 'országépítés', amelynek célja a vágyott állapot elérése és megvalósítása, bizonyos vezérkultuszok esetében a fasiszta, a nemzetiszocialista és a kommunista állam, tehát egy addig nem létező, radikálisan új állapot megteremtését is jelentette (ideologikus vezérkép).¹⁰² Más kultuszok esetében ez nem kapcsolódott ideológiához, így elsősorban a múltbéli nemzeti nagyság helyreállításának programját takarta. A vezér tetteit tehát bizonyos esetekben egy konkrét politikai vízió megvalósításának részeként, míg máskor jóval általánosabb keretek között értelmezték (pragmatikus vezérkép). Utóbbi esetben elsősorban a nacionalizmus meghatározó szerepéről lehet beszélni, a nemzeti dicsőség visszaállításáról, amely üzenetet hasonló szófordulatokkal fejezték ki eltérő kultuszok esetében is. A különbség egyedül az volt, hogy az egyes kultuszok építői a nemzeti nagyság vonatkozásában különböző nemzetekre hivatkoztak. Mindez visszavezethető tehát arra, hogy az adott vezérkultusz ideologikus vagy pragmatikus jellegű volt-e. A két világháború közötti vezérek tetteinek 'megkoronázására' akkor került sor, ha sikerült elérni az elvesztett területek visszaszerzését.¹⁰³ Tényleges és/vagy felnagyított tetteik, eredményeik, sikertörténetként beállított vezetésük miatt a vezérek a történelem kiemelkedő alakjai közé sorolódtak. A kultuszépítők a fentiekén túl még történelmi párhuzamokkal is igyekeztek erősíteni a vezérek legitimációját, amelyek gyakran kaptak szerepet a tetteik hangsúlyozásában.¹⁰⁴

Annak ellenére, hogy a vezér a politikai berendezkedés szimbólumává vált, igen gyakori volt a 'rossz tanácsadókra' hivatkozás technikája, amellyel a vezért igyekeztek felmenteni a rendszer hibái alól, tehát függetlenítték ezektől. A vezér így nem tehet a negatívumokról, a rossz döntésekről, ugyanis a kultikus értelmezés szerint kizárólag a 'rossz' tanácsadói felelősek ezekért.¹⁰⁵ Ez is a kortárs vezérekről kialakított kép olyan sajátossága volt, amely a hasonlóságokat erősítette. Emellett a vezér áldozathozatala, önfeláldozása is idesorolható, azaz a vezér nem személyes érdekei miatt került a nemzet élére, hanem azért, mert a közösség felemelkedését akarta szolgálni.¹⁰⁶

A szimbólumok, metaforák, jelzők és hasonlatok terén kimutathatók alapvetőnek tekinthető azonosságok, mert ezek, mint említettem, vándormotívumnak tekinthetők. A tartalmi hasonlóságok, azonosságok viszont a vezérkultuszok eltérő keretei között értelmezendők. Értelemszerűen számított, hogy az adott kultusz politikai vagy katonai közegben jött-e létre, a hatalom megszerzése előtt vagy azután. A politikai rendszer jellege, ráadásul különféle szempontokból, szintén kihatott az egyes kultuszok alapvető jellegzetességeire. Az ellenzékben megjelent vezérkultuszok esetén például az esetleges üldöztetés is befolyásolta a vezérképet. Egy olyan jelenségről beszélhetünk

102 Rees 2004: 7.

103 Kershaw 2003: 175–212.

104 Rees 2004: 5.

105 Lásd ehhez Kershaw 2003: 150–152.; Goltz 2009: 173.; Plach 2006: 65., 69.

106 Lásd például Goltz 2009: 21., 55., 59–64., 89., 102., 158.; Goltz–Gildea 2009.; Goldstein 2006: 228.

tehát, amely közös töről fakadt, ez magyarázza meg a tartalmi egyezéseket, ennek azonban az egyes országok politikai rendszerei, történelmi hagyományai, kulturális viszonyai stb. terén kimutatható eltérésekből következően különféle megnyilvánulási formái léteztek a két világháború közötti korszakban.¹⁰⁷ A vezérkép azonosnak tekinthető elemei még azért is jelenthettek mást a különböző országokban, legalábbis részben, mert nemzeti színezetet kaptak és az adott rezsim ideológiája is kiegészíthette emellett a jelentésüket. Ráadásul a vezérkultuszok nem választhatók el a pártok és a fennálló politikai rendszimbolikus politikájától sem, mivel általában egy tagabb mítosz- és rítusrendszer részét alkották. Emiatt a vezérkultuszok gyakran összeolvadtak azokkal a kultuszokkal, amelyek egy időben léteztek velük, és tartalmuk összefüggött a vezérképpel, amit így kiegészíthettek (például irredentizmus, hőskultusz, mártírkultusz, esetleg vallási kultuszok).¹⁰⁸

A francia forradalmat követően egyre elterjedtebbé vált, hogy az ország első számú vezetői hatalmának legitimációja nem a születési jogból következett, a dinasztia kívülről érkezők nem rendelkezhetek ezzel. Ez különösen igaz volt a két világháború közötti időszakra. A legitimáció megszerzésére így másképpen kerülhetett sor.¹⁰⁹ Ilyen eszköz volt például a vezérkultusz is, amelynek megteremtésére és ápolására különféle technikákat alkalmaztak a kultusz építői.¹¹⁰

A vezérkultusz ünnepeit elsősorban a vezér aprólékosan megtervezett nyilvános közszereplései jelentették. A vezérkultusz szimbolikus alkalmai (születés- és névnapok, a politikai és katonai események évfordulói) mellett ezekre az állami, nemzeti ünnepek és az ország különböző pontjain tett látogatások adtak lehetőséget (4. táblázat). A születésnapok tekinthetőek a legelterjedtebb kultikus ünnepeknek, azonban a politikai, katonai sikerek évfordulói is meghatározó szerepet tölthettek be. A Hindenburg-kultusz építésében így a tannenbergi győzelem jubileuma volt lényeges, míg a Hitler-kultuszban a hatalomra jutás és a párthoz kapcsolódó évfordulók. A hódolat kifejezésére a politikai, katonai, vallási, civil és tudományos élet különféle alkalmi nyújtottak lehetőséget, így az országgyűlések és az önkormányzatok (dísz)ülései, pártgyűlések, pártrendezvények, tömeggyűlések, istentiszteletek és misék, tudományos rendezvények, kiállítások, iskolai ünnepélyek, amelyek az évfordulókhoz vagy egyéb ünnepi alkalmakhoz kapcsolódtak. A politikai pártok, mozgalmak keretei között megjelent kultuszok esetén a pártgyűlések és az ehhez hasonló események voltak meghatározók, amelyek a hatalomra kerülés után állami szinten léteztek. Ennek legismertebb példái a nürnbergi párt-

107 A vezetőkről alkotott képek közötti – a politikai rendszerekkel összefüggő – különbségekre mutat rá Postoutenko tanulmánya (2010).

108 Rees 2004: 7–8., 11.

109 Plamper 2012: 95.

110 Ez az összegzés a 29–42. jegyzetekben szereplő munkákra is támaszkodik, amelyekre itt újból már nem minden esetben hivatkozom. Nem minden példánál teszek különbséget a hatalom megszerzése előtti és utáni időszak között.

napok, amelyek 1933 után¹¹¹ a 'népközösség' ('Volksgemeinschaft') létrehozása és fenntartása, így a német társadalom integrálása, a politikai, vallási és szociális különbségek meghaladása egyik eszközét jelentették a térben és szimbolikusan a tömeg fölé magasodó Hitler istenítése mellett.¹¹² A katonai gyökerű vezérkultuszok esetén (Franco, Pilsudski stb.) a hadsereg keretei között kialakult ünnepségek váltak hivatalos kultikus alkalmakká, amelyek így – legalábbis részben – kiszakadtak a katonai közegből.

Az említett rendezvények idővel politikai rítussá válhattak, amelyek viszatérő cselekvéseikkel újra és újra átélhetővé tették a vezér személyéhez kapcsolódó múltbéli eseményeket. A vezérkultusz rítusainak funkciója a hatalom megszerzését követően a fennálló hatalom megőrzése, megerősítése volt, míg korábban éppen az ellenkezője.¹¹³ E rítusok a vezér nélkülözhetetlenségének tudatát igyekeztek erősíteni a követőkben és erről meggyőzni a még bizonytalankodókat. Eszerint a vezér nélkül a követők nehezen vagy egyáltalán nem tudnak boldogulni. A vezér iránti lojalitás és hódolat kifejezésének állandóan ismételt formái, így a feliratok, táviratok, tisztelgő küldöttek és az ünnepi beszédek e rítusok alapvető elemeit jelentették. Céljuk a vezér kiemelt státuszának alátámasztása, az alárendeltség és a függőség tudatosítása, elfogadtatása volt, amelyben fontos szerep juthatott az érzelmeknek is. A médián – elsősorban fényképeken és filmfelvételeken – keresztül az érzelmek közvetíthetők, a hatást fel lehetett erősíteni. A vezérre tekintő, az őt megérinteni akaró 'hívek', a síró nők, az érzékenyült gyerekek a fényképek és filmfelvételek gyakori szereplői voltak, ahogyan az eksztázisban ünneplők sem hiányoztak ezekről a felvételekről.¹¹⁴ Elsősorban a tömegrendezvényekkel lehetett kifejezni a fennálló rendszer 'népszerűségét': a tömeg szimbolizálta a nemzetet, míg a zászlók, szimbólumok és a tudatosan kiválasztott zenék (indulók, himnusz) felerősíthették a nemzeti egység és összetartozás üzenetét.¹¹⁵ A tömegrendezvényeken ritualizált módon tett hitet a tömeg a vezér mellett, fogadott neki hűséget és ismerte el kiemelt szerepét. Az évfordulókra időzített ilyen események felidéztek a múlt fontos eseményeit, az elért sikereket, ezáltal is méltatva a vezér 'történelmi nagyságát'.¹¹⁶ E tömegrendezvények főként a társadalom mobilizálására törekvő politikai rendszerekben töltöttek be jelentős szerepet. A náci Németország ebből a szempontból is a legismertebb példák közé sorolható.

111 A nürnbergi pártnapokhoz lásd Burden 1969.

112 Rossol 2010: 102., 106–107.; Welch 2004.; Evans 2006: 38–40., 56–65.

113 A rítusok általános jellemzéséhez lásd Zentai 1997: 20–23.; Lane 1981: 12.; Edelman 2004: 18–20.; Connerton 1997: 66–68., 71–72.; Császi 2002: 15., 62–63.; Cassirer 1997: 42–44.; Silverstone 2008: 117–118. A vezérkultuszokra vonatkozó állításokat a hivatkozott szakirodalom alapján fogalmaztam meg.

114 Az érzelm- és a vezérkultusz-kutatás lehetséges kapcsolódási pontjaihoz lásd Frevert 2011: 128–136.

115 Kertzer 1988: 119.

116 A tömegrendezvényekhez – a szovjet példán keresztül – lásd Lane 1981: 154–156.

A szimbolikus térhasználat, térfoglalás¹¹⁷ részeként a vezér nevét gyakran vették fel települések, utcák, parkok, terek, közintézmények, sőt akár hegyek és hegycsúcsok is,¹¹⁸ de idesorolhatók még a köztereken és a különböző intézményekben elhelyezett (mell)szobrok, domborművek, emlékművek,¹¹⁹ plakátok, festmények is. Számos példát lehetne ezzel kapcsolatban említeni. E szimbolikus jelentőségű helyszínek teret adhattak a vezérkultusz ünnepeinek.¹²⁰ A vizuális reprezentáció részeként portrék, fényképek, képeslapok, albumok, bélyegek és emléklapok kaptak szerepet, amelyek a szobrokhoz és emlékművekhez hasonlóan beállított helyzetben ábrázolták a vezért. A kultuszépítés egyes technikái a hétköznapi élet megkerülhetetlen részévé váltak:¹²¹ az öltözködési szokások (egyenruhák, jelvények), fogyasztási cikkek és emléktárgyak is. Ennek az volt a funkciója, hogy „tapintható közelbe kerüljön, érzékszervekkel befogadhatóvá váljék a tisztelet tárgya”.¹²² A vezér arcképe, portréi így ott voltak a lakásokban, a falakon vagy éppen az asztalokon, a róla szóló kiadványok a könyvespolcokon. A tannenbergi csata után, hogy egy példát említsek, elárasztották Németországot azok a tárgyak, amelyek Hindenburg, a 'tannenbergi győző' portréját ábrázolták, így poharak, bögrék, tányérok, kártyajátékok és a sor még hosszan folytatható lenne.¹²³ Olaszországban sem volt más a helyzet. Mussolini portréi díszítették sokak lakását, ahogyan az összes közintézményt is. Az utcákon kihelyezett plakátok, a falakat díszítő graffittik is a 'Ducét' magasztalták. Igen változatos volt az erre a célra alkalmazott eszközök köre.¹²⁴ Mindez hozzájárult a vezér 'mindenütt' jelen lévőségének megerősítéséhez. A kultuszépítés a privát szférát is elérte, amit tovább erősíthettek azon hatalmi törekvések, amelyek ellenőrizni akarták a magánéletet, például a családi és vallási ünnepek átpolitizálásával.¹²⁵ Erre például a náci Németország és a Szovjetunió története is szolgáltat példákat. Nem csak a naptárak és életrajzok stb. tették lehetővé a vezér jelenlétét az otthonokban, mert ez értelemszerűen az újságokon és a rádión keresztül is megtörtént. Akkor, ha egy család nem rendelkezett rádiókészülékkel, nyilvános helyeken, éttermekben, kocsmákban volt lehetőség a vezér 'iránymutatását' meghallgatni. A kultuszépítésben a kulturális szféra és a közoktatás is jelentős szerepet kapott. Az előbbi esetében szépirodalmi alkotások (versek, regények), (katona)dalok, zeneművek, míg a filmeket tekintve a (propaganda)filmek, filmhíradók említhetők.

117 Ehhez lásd részletesebben Romsics 2004a: 4.; Bodó-Bíró 1997.

118 Az utcanévek „a legnyilvánosabb helyen, a közterületeken hirdetik a lakosság tiszteletét a történelem eseményei, személyiségei iránt, magukon viselik a kor, a társadalom ideológiáját és értékítéletét”. Takács 1985: 293.

119 Pótó 2003: 17–21.

120 Vö. Bodó-Bíró 1997: 311., 323–324.; Lane 1981: 222–223.

121 Eltérő okokból, de ez igaz természetesen például a szobrokra, emlékművekre is.

122 Tapodi 2005: 214.

123 Goltz 2009: 25–27., 41–42.

124 Falasca-Zamponi 1997: 79–89.

125 Erről részletesebben Lane 1981: 272–276.

A közoktatás – a politikai szocializáció részeként – rendszeres és szervezett keretek között alakította a tanköteles fiatalok értékrendszerét.¹²⁶ A tanulók ezenkívül az ifjúsági szervezeteken keresztül is kapcsolatba kerülhettek a hatalmi helyzetben lévő vezérkultusszal.

A felsorolt technikák együttesen, illetve akár külön-külön is eleget tehetnek a kultuszépítés céljainak, de jól látható, hogy általában kombinálva kerültek alkalmazásra, mert a kultusz egy rendszer. Például a közterületek elnevezése a vezérről nem tekinthető önmagában kultuszépítésnek, maximum egy személyiség iránti tisztelet kifejezésének, egészen addig, amíg nem válik egy kultikus diskurzus részévé. Egy utcanév ugyanis nem adott arra választ, hogy miért is kell valakit dicsőíteni. Margócsy István a kultikus nyelvhasználat kapcsán írja a következőket: „[...] egyes bemutatott jelenségek vagy kategóriák önmagukban nem szolgálnak feltétlenül kultikus célokat: ám összességükben, rendszerükben már a kultusz uralkodik – ha megvonnánk tőlük a kultusz alapjait meghatározó képzetkört, működésük, legalábbis úgy, ahogy most látszanak, elvesztené létjogosultságát; a kultusz zárókövének kivételével szétesne az egész rendszer.”¹²⁷ Megállapítása a vezérkultuszok kapcsán is helytálló. A kultuszépítés eszközei tehát rendszerré álltak össze, így egymást felerősítő hatást gyakorolhattak a közönségre. Nem szorul érdemi magyarázatra, hogy más hatást fejthetett ki például egy képekkel illusztrált újságcikk vagy egy szónoklat, amelyek jóval összetettebb tartalmat közvetíthettek, mint például egy emlékmű, amelynek az üzenete természeténél fogva elnagyolt, sematikus és statikus. Az előbbieket a jelennek szólnak, míg az utóbbiakat az alkotóik hosszú távon érvényesnek gondolják.¹²⁸ Szintén különböző funkciót töltöttek be a vezérről elnevezett közterületek, a központi helyeken elhelyezett szobrok, plakátok, az épületeken kifüggesztett képek, amelyek felerősíthették az ünnepi alkalmak során átélt élményeket. A hatást fokozhatta, ha az ünnepségen a vezér személyesen is jelen volt.¹²⁹ A hangsúly nyilvánvalóan a vezér személyén volt, de a hatást más szimbólumok (zászlók, színek, dalok, indulók, fáklya stb.) is erősíthették, ahogyan a világítás és a fényeffektusok alkalmazása is.¹³⁰ Előfordult a Szovjetunióban, hogy az ünneplő tömeg felett a vezér nevét formálva repülőgépek repültek el.¹³¹ Az olasz fasiszta párt egyes rendezvényein a tömeg elhelyezkedése a 'Dux' szót rajzolta ki.¹³²

A közvetlen és személyes tapasztalatok hiánya vagy ezek korlátozottsága miatt tájékoztató közegként megkerülhetetlen szerepet játszott a tömegkommunikáció (sajtó, rádió, film), amely az informáláson túl a kultikus üzenet továbbfokozására is képes. Az újságírók ugyanis közbeszúrásokat alkalmazhat-

126 A politikai szocializációhoz lásd Szabó 2009: 21–30.

127 Margócsy 1990: 311.

128 Pótó 2003: 17–18., 24.

129 Vö. Bodó-Bíró 1997: 323–324.

130 A fényeffektusok és a világítás Mussolini-kultuszban betöltött szerepéhez lásd Baltzer 2010.

131 Plamper 2012: 68.

132 Falasca-Zamponi 1997: 81.

tak (például 'hosszan tartó éljenzés', 'taps'), amelyek a tudósítások fontosabb üzeneteit hangsúlyozták, így szóhasználatuk befolyásolhatta az olvasóikat.¹³³ A rítusokban való részvétel megvalósulhatott közvetlen (személyes) vagy közvetett (közvetített) formában is. Mindenki nem vehetett részt egy ünnepi rendezvényen. Arra azonban volt lehetőség, hogy egy időben, azonos módon, eltérő helyeken tisztelegjenek előtte, a közös cselekvésen keresztül erősítve az összetartozás tudatát. Ezt a célt el lehetett érni a médián keresztül is, mivel a média-fogyasztók – az élő rádiós közvetítések eredményeként – részt tudtak venni az egyéneket közösséggé integráló ceremóniális tevékenységekben.¹³⁴ A rádióban rejlő lehetőségeket nem csak a náci propaganda használta a korszakban, azonban ők törekedtek a legrendszeresebb alkalmazására. Ennek is megvolt a saját liturgikus naptára: élő közvetítések a különféle évfordulókról, Goebbels köszöntése Hitler születésnapján stb. A rádióval a propaganda számára lehetővé vált bizonyos időpontokban 'egységesíteni' a nemzetet, amikor sokan ugyanazt csinálták: hallgatták a vezért.¹³⁵ Irányított tömegkommunikáció nélkül nehéz hatékony kultuszépítésről beszélni. Ezért is van annak jelentősége, hogy milyen jellegű politikai rendszerben létezett az adott vezérkultusz. Annak ellenére, hogy a média által nyújtott élmény közvetített és utólagos, még így is fontos és hatékony eszköze lehetett a vezér iránti tisztelet és a vezér személye köré felépített elképzelt közösség erősítésének. Így alapvető kérdés, hogy milyen hatásokkal tudták a kultuszépítők az adott társadalmat a médián keresztül elérni.¹³⁶ A vezérkultuszok építésében és ápolásában részt vett médiumok (film, szöveg, fénykép, plakát, festmény stb.) között kimutatható a kapcsolat: a rádióban elhangzott beszédek megjelenhettek a sajtóban, a fényképek a filmekben, a dal-szövegek elolvashatók voltak különféle kiadványokban, beszédek, cikkek utalhettek a plakátok szimbólumaira és a sor még folytatható.

A két világháború közötti időszak európai vezérkultuszainak azonos, hasonló és eltérő jellegzetességeinek rövid áttekintése után a Horthy-kultusz történetének részletes bemutatása következik.

133 Apor 2007: 31.

134 A média közösségépítő szerepéhez lásd Császi 2002: 14–15., 17., 69–70.

135 Welch 1995: 30–34., 88.

136 Falasca-Zamponi 1997: 3. Falasca-Zamponi könyve az olasz fasiszta rendszer példáján keresztül mutatja be, hogy a rítusok milyen szerepet játszottak a társadalmi kohézió erősítésében.

4. A KULTUSZ ELŐTÖRTÉNETE: A 'NOVARA HŐSE' (1915–1918)

Horthy Miklós sorhajókapitányt 1914. július 27-én, egy nappal azelőtt, hogy Ausztria-Magyarország hadat üzent Szerbiának, visszahívták a szárnysegédi szolgálatának lejárta után megkezdett szabadságáról. 1915. január 10-e és 1917. május 31-e között a *Novara* gyorscirkáló parancsnokaként teljesített szolgálatot. A háború alatt az Adriai-tengeren többször is tanúbizonyságot tett arról, hogy kiváló és sikeres tengerésztiszt, akit érdemeiért többször is kitüntettek.¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország között 1915. május 23-án állt be a hadiállapot. Ezután a Cs. és Kir. Haditengerészet támadást intézett az olasz tengerpart stratégiai célpontjai ellen az olasz hadsereg mozgósításának késleltetése céljából.² A magyar sajtó, mindenekelőtt a képes hetilapok, e sikeres hadművelet miatt méltatták először Horthy Miklós sorhajókapitányt. A katonai kitüntetése sem maradt el.³ Június 27-én az *Érdekes Újság* azt írta, hogy Horthy „eredményesen bombázta Olaszország keleti partvidékét”.⁴ Ehhez fényképes illusztrációt is társítottak. Néhány héttel később már a „Novara hőseként” méltatták, sőt személye viszonyítási ponttá is vált: „A mi haditengerészetünk csupa ilyen hősokból áll, mint Horthy kapitány.”⁵ Ez volt Horthy első olyan sikeres haditette, amelyről később az évforduló környékén megemlékeztek a magyar lapok.⁶ 1915. december 5-én Horthy San Giovanni di Medua montenegrói kikötőt támadta meg. Ennek során több hajót elsüllyesztett vagy felgyújtott.⁷ A *Novara* újabb „vitézi” haditettéről – Horthy nevét nem említve – a *Tenger* című tengerészeti és tudományos folyóirat, a Magyar Adria Egyesület lapja részletesen beszámolt, méltatva a „vakmerő és sikeres fellépésével immár másodízben oly fényes sikert elért” *Novara* parancsnokát, „a hős magyar tengerészt”, aki az egyesület tagja volt.⁸ Minden bizonnyal ez is ma-

1 Csonkaréti 1993: 77., 81–82. Az első világháború alatti szerepéhez lásd Sipos 1993b; Turbucz 2011a: 43–65.

2 Csonkaréti 1993: 85–87.; Csonkaréti 2001: 14.

3 Csonkaréti 1993: 87.

4 *Érdekes Újság*, 1915. jún. 27. 1.

5 *Tolnai Világlapja*, 1915. júl. 15. 14.

6 *Érdekes Újság*, 1916. máj. 9. 2.; *A Tenger*, 1917. máj. 192–194.

7 Csonkaréti 1993: 88–94.; Makai 2001: 40.

8 *A Tenger*, 1915. nov.–dec. 387–388. és 1917. aug.–szept. 317–319.

gyarázza a méltatás megszületését és hangvételt. A cenzúrázott lapokban olvasható értékelések – sok akkori cikkhez hasonlóan – a katonai vitézség és hősiesség hangsúlyozására törekvő háborús propaganda részét alkották. Ebből következően tehát az első világháború alatt még nem volt Horthy-kultusz.

A háború alatt kialakult Horthy-kép elsősorban az 1917. május 15-i otrantói csatához kötődik, amely során a Horthy Miklós vezette kötelék az Otrantói-tengerzár ellen vezetett támadást, majd lezajlott a háború legnagyobb ütközete az Adrián.⁹ A fővárosi sajtó a flottaparancsnokság közleményei alapján „dicsőséges” és „győzelmes” ütközetről írt.¹⁰ A kötelék veszteségeit minimalizálták, az ütközet lefolyásának egyes részleteit elhallgatták, ahogyan az akkor kiadott haditengerészeti kommuniké is tette. Ez nem tekinthető szokatlannak.¹¹ Idővel már fotókat is közöltek a lapok az „otrantói csata megsebesült hősről”, a „Novara hősről”, akiről 1916 februárjában Ligeti Miklós már kisméretű egész alakos szobrot is mintázott.¹² Jász-Nagykun-Szolnok vármegye kicsivel később, 1917. június 20-án megemlékezett a vármegye szülöttjének „hőstettéről”.¹³

Kétségtelen, hogy május 15-én Horthy helyi jellegű és átmeneti hatású sikert ért el.¹⁴ A szemben álló felek stratégiai helyzete azonban nem változott meg. Az Otrantói-zárban okozott kár ellenére a szoros a háború befejezéséig az antant ellenőrzése alatt maradt.¹⁵ Az otrantói ütközet értékelése során a kortársak a zár meglehetősen túlértékelt veszélyességéből indultak ki. 1917 tavaszáig az ugyanis összesen egy tengeralattjáró pusztulását okozta, így egyáltalán nem volt leküzdhetetlen akadály. A tengeralattjárók jelentései alapján azonban a Monarchia haditengerészetének vezetősége, illetőleg maga Horthy is alaposan felülértékelt a zár hatékonyságát, így az ellene vezetett műveleteket – ok nélkül – a tengeralattjáró-háború összefüggésében létfontosságúnak tekintették.¹⁶ Mivel a zár veszélyességének reális megítélésére nem került sor, így természetesen a Horthy által elért sikert sem tudták a kortársak kiegyensúlyozottan értékelni. Horthy Miklós tényleges eredményei így május 15-ét követően automatikusan felnagyítottak. A kortársak a világháború alatt kezdték el tehát az „otrantói hős” legendáriumát építeni, ami majd 1919 után került „mitikus” magasságokba. A Horthy köré font hírnév további építésében

9 Az antant 1915 őszén az Otrantói-szorosban azért telepített tengerzárakat, hogy a központi hatalmak tengeralattjáróinak kijutását a Földközi-tengerre lehetetlenné tegye. Halpern 2007: 44–70., 191–192.

10 Lásd például *Az Est*, 1917. máj. 19. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1917. máj. 19. 5.; *Pesti Hírlap*, 1917. máj. 19. 4. és jún. 6. 3.

11 Halpern 2007: 138–139.

12 *Érdekes Újság*, 1917. ápr. 8. 12.; *Tolnai Világlapja*, 1917. máj. 31. 13.; *Érdekes Újság*, 1917. jún. 3. 41.; *Tolnai Világlapja*, 1917. júl. 5. 4.; A szoborhoz lásd *Délihír*, 1932. dec. 24. 17.; *Prohászka* 2001: 62.

13 A jegyzőkönyv kivonatát lásd MNL OL K 589. 8938. mf. III/E/G/4.

14 Sipos 1993b: 89.

15 Halpern 2007: 191.

16 Uo. 60–69., 191–192.

A *Tenger* című szaklap folytatta a korábban megkezdett tevékenységét. Az otrantói ütközet utáni (június–júliusi) számában „nemes magyar tengerész-ként” mutatta be őt, „akinek a neve nemcsak flottánk annaleseiben, de a magyar vitézség szíveiben zárt aranykönyvében is jó elől [sic!] van már”. Az ütközet végeredményét a következőképpen értékelte a szaklap:

„Az őrvonal tehát szét van zúzva, mi több, meg van semmisítve és a tegnap még csöndesen pipázó hajókémények helyén néhány úszó roncs és még gyűrűző örvény mutatja, hol volt bezárva az Adria, tengerünk kapuja.”¹⁷

A cikk állítása azonban nem volt összhangban a tényleges helyzettel. Ez ráadásul semmit sem von le Horthy Miklós teljesítményéből, amit fontos kiemelni, mivel a sorhajókapitány az ütközetben eleget tett parancsnoki kötelezettségének, képességeinek megfelelően merészen, de körültekintéssel vezette az irányítása alatt álló köteléket.¹⁸ Horthy Miklós az otrantói ütközetben is bizonyította, hogy kiváló tengerész, ami akkor is helytálló megállapítás, ha kiszűrjük a kortársak túlzásait, illetőleg, ha a róla kialakított képről eltávolítjuk azt a kultikus mázat, amellyel 1919 után a kultuszépítésben résztvevők alaposan leöntötték.¹⁹

IV. Károly 1918. február 27-én Horthy Miklóst a flotta parancsnokává, illetve ellentengernaggyá nevezte ki. Ötvenéves korára így igen jelentős beosztásba került az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetében. Kinevezését követően a hetilapokban rövid méltatások és fényképek jelentek meg róla.²⁰ Altengernagy 1918. október végén lett. Ezzel tengerészként Horthy Miklós karrierjének csúcspontjára ért.

17 *A Tenger*, 1917. jún.–júl. 212–224.

18 Sipos 1993b: 89.

19 Turbucz 2011a: 54–55.

20 *A Tenger*, 1918. febr.–márc. 77–79.; *Tolnai Világlapja*, 1918. márc. 16. 7.; *Vasárnapi Újság*, 1918. márc. 10. 147.; *Érdekes Újság*, 1918. márc. 11. 1. A napilapok minden kommentár nélkül csak a kinevezés tényét közölték, már amennyiben közölték. Lásd például *Pesti Hírlap*, 1918. márc. 3. 4.

5. A KULTUSZ MEGALAPOZÁSA: A 'NEMZETMENTŐ' FŐVEZÉR (1919–1920)¹

5.1. KULTIKUS JELLEGŰ REPRESENTÁCIÓ SZEGEDEN

Horthy Miklós 1919. június 6-án fogadta el a szegedi ellenkormányban felkínált hadügyminiszteri posztot.² A felkérésben szerepe volt az első világháború alatt kialakult hírnevének.³ Boroviczényi Aladár visszaemlékezése szerint Bethlen István ugyanis arra kérte egyik levelében a Károlyi Gyula vezette kormányt, hogy „Horthynak juttasson fontos pozíciót, tekintettel a világháborúban szerzett népszerűségére”.⁴ Lehár Antal, a nyugat-magyarországi megyék későbbi katonai parancsnoka és bádoki Soós Károly vezérőrnagy, a Nemzeti Hadsereg későbbi vezérkari főnöke viszont Kövess Hermann bárót, az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres erőinek utolsó főparancsnokát kérte fel arra, hogy álljon a Tanácsköztársaság elleni szervezkedés élére. Kövess azonban ezt politikai ambíciók hiányában nem vállalta.⁵ Ezek után az Osztrák–Magyar Monarchia haditengerészetében komoly karriert befutó Horthy Miklós politikai pályára lépett.

1919. július 5-én a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) a szegedi Városi Színházban díszközgyűlést tartott a kormány tagjai, francia tisztok, a városi hatóság képviselői és más érdeklődők jelenlétében. Az ülést Diendorfer Miksa alezredes, a szervezet helyi elnöke nyitotta meg. Beszédében „feltámadásunk ünnepnapjáról”, illetve „második honfoglalásról” szólt, majd megszólította a „Novara hőseit”. Horthy Miklóst az „első” olyan magyar hadügyminiszterként jellemezte, akiről köztudomású, hogy az életét is feláldozná a hazáért. A 'háborús hősnak' a katonák nevében ígéretet tett arra, hogy követni fogják őt. A díszközgyűlésen Gömbös Gyula javasolta, hogy Horthyt kiáltsák ki a MOVE országos díszelnökévé. Az ezt követő hangos tetszésnyilvánítás elcsitulását követően a tengernagyi egyenruháját viselő Horthy emelkedett szólásra. Kijelentette, hogy „nem beszélni, hanem cselekedni” jött, de ezt akadályozza a franciák politikája, akik Károlyi Gyula kormányát már nem támogatják. Ennek ellenére nem lehet cserbenhagyni azokat az embereket, akik az

elmúlt időszakban érkeztek Szegedre – szögezte le, majd folytatta lelkesítő, irányt mutató és kitartásra buzdító beszédét: követni kell a „nemzeti eszmét”; elfogadhatatlan, hogy „politikai kalandorok” kísérletezzenek „agyongyötört” „édes Hazánk testén”. Horthy kijelentéseit, amelyeket franciául is összefoglalt, először „halálos csend fogadta”. Egy kis idő elteltével viszont már „felejt-hetetlen lelkesedéssel, tombolással ünnepelte Horthyt az egész közönség”, különösen a tisztok, akik vállaikra vették.⁶ A 'Novara hőse' a díszközgyűlésen történtek és elhangzottak eredményeként lassan az ellenforradalom szimbolikus vezéralakjává vált. A militarizált, antiliberalis, antikommunista, antiszemita, nacionalista és irredenta Magyarország megteremtésére törekvő radikális jobboldal tagjai közül ugyanis az ezt követő hetekben, majd különösen 1919 őszétől, egyre többen tekinthették Horthy Miklóst a vezérüknek. Ez a politikai csoportosulás, amelyre a háborús vereség és annak következményei jelentős hatással voltak, katonai diktatúra bevezetésére törekedett és szakítani kívánt az 1918 előtti Magyarországgal.⁷

A Károlyi Gyula vezette kormány július 12-én lemondott. Horthyt az új kabinet másnap fővezérnek nevezte ki. Új megbízatását július 15-én a Mars téri laktanyában vette át.⁸ Erről az eseményről a szegedi napilapok természetesen hírt adtak, de emellett a miniszterelnökség alá rendelt Magyar Nemzeti Propaganda Hivatal röpcédulája is népszerűsítette az „állandóan növekvő magyar nemzeti hadsereg” fővezérét.⁹

A fővezér legjelentősebb nyilvános szegedi közszereplésére július 19-én került sor, amikor a Nemzeti Hadsereg 46. gyalogezredének zászlószentelést tartottak a Mars téri laktanyában. Az udvar közepén zöld ágakkal, különféle virágokkal és nemzetiszínű kokárdákkal feldíszített emelvényt állítottak fel a zászlószentelés céljára. Ezzel szemben a feldíszített tábori oltár volt elhelyezve. A kormány tagjainak és a küldöttségeknek külön sátra volt. Az emelvényt és a sátrakat kordonnal vették körül, így a közönség ezen kívül foglalhatott helyet. A katonaság négyszög alakzatban állt fel a laktanya udvarán.¹⁰ A fővezér az elrendezésnek köszönhetően az ünnepség térbeli, illetve szimbolikus középpontjába került, amely a kultikus jellegű reprezentáció szempontjából lényeges mozzanat. A mesterségesen kialakított tér, látvány „jelentéseket sugall, érzelmeket gerjeszt és tekintélyt ébreszt”, illetve „érzelmi kontextusba” helyezi az eseményeket.¹¹ Az emelvényen tartózkodó Horthy a középpontban állt, így rá tekintettek a rendezvény csúcspontján, a zászló átadásakor. Kelemen Béláné zászlóánya, a Károlyi Gyula által vezetett kormány belügyminiszterének felesége a misét és zászlószentelést

1 Az 5. fejezet egy korábbi publikációm több ponton is javított, átdolgozott változata. Turbucz 2009b.

2 Sakmyster 2001: 19–20., 27.

3 Erre is rámutat Windischgraetz Lajos herceg, IV. Károly korábbi bizalmasa és tanácsadója 1919. június 29-én Horthy Miklósnak írt levele. Szinai–Szűcs 1962: 9–10.

4 Boroviczényi 1993: 24.; Romsics 2005a: 127.

5 Körner–Lakatos 2011: 129.

6 Az eseményhez lásd *Szegedi Napló*, 1919. júl. 6. 1–2.; Kelemen 1923: 334–335.; Prónay 1963: 79–80.

7 Kozma 1933: 73–76., 340., 379.; Sakmyster 2001: 29–33.; Ormos 2000: I. köt. 33–45.

8 *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. júl. 16. 1.

9 Kelemen 1923: 515., 597.

10 Uo. 382.

11 Edelman 2004: 76., 78. (az idézetek itt olvashatók); Bodó–Bíró 1997: 323–324.

követően elmondott rövid beszéde után adta át a Nemzeti Hadsereg szegedi hölgyek által varrt zászlaját a „tiszta kezű” fővezérnek, akit „bátor” katonaként és „önzetlen” hazafiként jellemzett. A hadsereg a zászlóánya beszéde szerint a nemzeti függetlenséget jelképezi, amelyért a mohácsi csata óta „küzdünk”. A Nemzeti Hadsereg feladatát a külső veszély elhárításában, a belső rend fenntartásában és a magyar nép érdekeinek védelmében jelölte meg. A zászlószentelés így a megnevezett folyamat végeredményét (az 1526 óta várt hadsereg megszervezését) jelentette.¹²

A szegedi sajtó – a közszereplésekről adott beszámolók mellett – rövidesen már a személyét méltató cikkeket is közölt. Közülük az első a kormánylapként megjelenő nemzeti, konzervatív irányultságú *Szegedi Új Nemzedék* július 26-i számában jelent meg. A cikk a volt haditengerészeknek a *Népszava* budapesti szerkesztősége előtti tüntetéséről szólt. A tüntetés oka az volt, hogy a szociáldemokrata napilap a *Novara* „hírhedt parancsnokaként”, „vérengző, kegyetlen és császárpárti generálisként” és a cattarói matrózlázadás „vérbefojtójaként” jellemezte Horthy Miklóst.¹³ E jelzők kiválóan mutatják a vasfejemhez ragaszkodó sorhajókapitányról kialakított negatív képet.¹⁴ A cattarói matrózlázadást azonban nem Horthy verte le, mivelhogy akkor nem tartózkodott Cattaróban. A legenda alapja kétségtelen érélyessége volt.¹⁵ A tengerészek, visszatérve a cikk ismertetésére, „nem túrték Horthy megrágalmazását” és követelték, hogy szüntesse be „a lap a támadásait a magyar tengeri haderő volt kiváló parancsnoka ellen”. A tüntetőkhöz hasonlóan a *Szegedi Új Nemzedék* is a fővezér világháborús hírnevén esett csorba kiköszörülése érdekében közölte le ezt a túlzásokat felvonultató cikkét. Az ismeretlen újságíró megállapította, hogy Horthy „rendkívüli ember”, akit csak szeretni és tisztelni lehet, mert „jóságos” és „igazságos”, „igazi magyar úr”, talpig „becsületes előljáró”, „hazugság sohasem hagyta el a száját”. A fővezért méltató sorok Horthyt tehát már erkölcsi példaképpé magasztosítják. Ezenkívül azt olvashatjuk még, hogy megbízható, a kötelességét mindig maradéktalanul teljesítette és sohasem kereste a népszerűséget. A cikk szerzője arra a következtetésre jutott, hogy „az egész hadsereg bálványozza, s vakon menne egy szavára a halálba is”, ami a fővezér és a hadsereg (a tüntető haditengerészek) közötti egységet fejezte ki.¹⁶ Néhány nappal később a *Szegedi Új Nemzedék*ben jelent meg a kultikus apamodell („Horthy apánk”), amely a fővezér és követői között fennálló hierarchikus viszony bensőségebbé tételét szolgálta. A rövid cikk szerint egy újonc nevezte így a fővezért.¹⁷ Ez a megszólítás így még nem

a később gyakran használt 'nemzet atyja' értelmében jelent meg. Eleinte – a cikk állítása szerint – ezt a Nemzeti Hadsereg keretei között használták. A kormánylap másnapi cikke azt hangsúlyozta, hogy a fővezért és a katonáit a magyar nép úgy tiszteli, mint történelmi párhuzammal élve a „hajdani népszerű hadvezéreket”, mert „alakja közel áll a nép szívéhez”.¹⁸

E néhány cikk kapcsán nem lehet kidolgozott vezérképről beszélni. Nemcsak az alacsony számuk miatt, hanem azért sem, mert a későbbi vezérképnek még csak néhány eleme létezett és ezek is csak kezdetleges formában, ráadásul egymástól elkülönülten találhatók meg. Ezenkívül a Horthy Miklós személyéhez köthető, ismétlődő rítusok sem alakultak még ki. Emiatt Szegeden kultikus jellegű reprezentáció mutatható ki, nem kezdődött még meg a kultuszépítés.

A szegedi ellenkormány alapvető feladatának tartotta egy nemzeti hadsereg felállítását. A 40/1919. számú (június 9.) hadügyminiszteri rendelet alapján megkezdett toborzás során Horthy háború alatt kialakult hírneve fontos szerepet játszott, ugyanis azt a szerveződő katonai erő legitimálásához, a toborzás sikeréhez Gömbös Gyula hadügyi államtitkár szükségesnek vélte felhasználni.¹⁹ A közbeszédben később hivatalossá váló propagandisztikus értékelések gyökere, amelyek szerint a hadseregszervezés kizárólag Horthy Miklós érdemének tekinthető, itt található meg. A hadseregszervezés azonban inkább Gömböshöz volt köthető.²⁰ Horthy Miklós, aki elsősorban szimbolikus szerepet töltött be az ellenkormányban, a szárazföldi hadviseléshez nem értett.²¹ Ezt ő maga is elismerte.²² Horthy nimbuszának a hadseregszervezés céljaira történő alkalmazását toborzódalok is jelzik a különféle propagandaanyagok (plakátok, szórólapok) mellett. A szegedi időszakból három ismert. Az első az 1848-as honvéddalok stílusában már azt sugallta, hogy komoly szerep vár Horthy Miklósról:

„Horthy Miklós Szögedében fehér zászlót bontott –
Könnyeivel mögírta a toborzó parancsot.
Írás közben kihallatszott nehéz sóhajtása:
Egész ország elvész, hogyha nem lösz katonája.

Horthy Miklós kísértalt a Tiszának partjára,
Ott is az járt eszébe, lesz-e katonája?
Alig fordult kettőt, hármát, futár ment utána,
Hogy a nemzeti hadsereg kész az indulásra.

Horthy Miklós föltekintett a csillagos égre,
Összeszorult a szegénynek szíve örömebe.

12 Kelemen 1923: 367., 382.

13 *Népszava*, 1919. júl. 10. 1.

14 Sakmyster 2001: 18–19.

15 Sipos 1993b: 90. Ezt a legendát húsz évvel később – a kormányzóhoz hű – *Új Idők* lexikona is táplálta. *Új Idők* 1939: 3224. Erre Szathmáry István hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

16 *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. júl. 26. 5.

17 Uo. 1919. júl. 30. 5.

18 *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. aug. 1. 2.

19 Gergely 2001: 68–72.

20 A hadseregszervezéshez lásd Kelemen 1923: 206–207., 251–252., 490., 590–592.; Dombrády 1990a: 7–14.; Szakály 2010.

21 Sakmyster 2001: 28.

22 Shvoy 1983: 50.

Ahol annyi igaz magyar hű szív dobog össze,
Az az ország el nem veszhet, élni fog örökre!”²³

A *Szegedi Új Nemzedék* augusztus 3-i számának hasábjain a következő volt olvasható:

„Nem kell nekünk bolsevik
Azt üzeni Horthy Miki,
Magyar az ő katonája,
Darutollas a sapkája.
Barna kislány fehér keze
A zászlónkat kihímezte!
El is visszük Budapestre!
Rajta fiúk, csak előre!”²⁴

Augusztus 17-én pedig egy rövidebb: „Reméljük, a magyar nép megérti a hívó szót és országszerte felzendül ajkán a dal:

Horthy Miklós azt üzente,
Szüksége van regimentre!”²⁵

Ezek a rigmusok – folklorizálva Horthy Miklós alakját – az ismert Kossuth-nótával való párhuzam miatt továbbvitték az 1848/1849-es forradalom és szabadságharcra megvont párhuzamot. Erre támaszkodva Horthy Miklós 'homentő' vezérként történő beállítása is kezdett megjelenni.²⁶ Az első fővezéri hadparancsában a hadsereg küldetését abban látta, hogy a nemzeti zászlót „diadalra vigyük a hazánkat megsemmisítéssel fenyegető bolsevisták ellen”, tehát meghozzák „a hazának a felszabadulást és megváltást”.²⁷ Ez jól jelzi, hogy az 1919-es ellenforradalom „függetlenségi küzdelem” és „új honfoglalás”, amely élén a személyéről szóló kijelentések szerint Horthy Miklós áll. A fővezéri titulus a honfoglaló vezérekre történő utalást is takart.²⁸

Ráadásul az ellenforradalom titkos szervezetének, az Etelközi Szövetségnek a tiszteletbeli elnöke Horthy volt. A szervezet élén hét vezér állt, ők alkották a Vezérek Tanácsát. A fővezéri széket Horthy Miklósnak tartották fent, de ő nem kívánt élni a lehetőséggel. A honfoglalásra vonatkozó utalások az ellenforradalom szimbolikájának tehát lényeges elemei voltak.²⁹

23 Idézi Pilch 1928: 141–142.; Lásd még Zadravecz 1967: 239.

24 *Szegedi Új Nemzedék*, 1919. aug. 3. 5.

25 Uo. 1919. aug. 17. 5.

26 Látható, hogy a formálódó – majd idővel kialakult – Horthy-kép bizonyos elemei nem előzmény nélkül valók, korábban is léteztek. A világháborút követően ezek Horthy Miklós népszerűsítését szolgálták. Az itt idézett versekhez hasonló 'költmények' ezen túlmenően az országgyűlési választási kampányokban is születtek a jelöltekéről.

27 Idézi Kelemen 1923: 368.

28 Sipos 2007b: 435.

29 Zadravecz 1967: 130., 132.

5.2. A RÍTUSOK MEGJELENÉSE A DUNÁNTÚLON

A Tanácsköztársaság bukását a Vörös Hadsereg tiszai offenzívájának összeomlása, azaz a román hadsereg katonai sikere idézte elő. Ezt követően a 3000 fős Nemzeti Hadsereg – amit „fehér gárdának” is neveztek – az antant engedélyével átvonult a románok által meg nem szállt Dél-Dunántúlra. A Fővezérség szinte ezzel egy időben, augusztus 9-én kivált a Hadügyminisztérium kötelékéből és működését önálló parancsnokságként folytatta.³⁰ Horthy Miklós augusztus 19-én kiáltványban fordult a „Dunántúl népéhez”, amelyben a Dunántúlt az ország „utolsó őrbástyájának” nevezte, ahonnan a vezetésével egy „új honfoglalás”, a „nemzeti eszme indul győzelemre a nemzetközi hazugságok ellen”.³¹ Magáról az átvonulásról, illetve Horthy augusztus 15-i budapesti útjáról – amikor József főherceg az „összes magyar hadak” főparancsnokává nevezte ki³² – a sajtó csak röviden, különösebb kommentár nélkül tájékoztatott.

A kultuszépítés 1919 szeptemberében Horthy Miklós aprólékosan megtervezett bevonulásaihoz, a Horthy-kultusz először megjelent ismétlődő rítusaihoz kapcsolódóan, a fővezér számára kedvező politikai, hatalmi változások után kezdődött meg. A fővezér radikális jobboldali környezete ugyanis Horthy rendszeres városlátogatásait használva egyre szélesebb körben kezdte vitathatatlan tényként beállítani, hogy csakis a fővezérre támaszkodva van esélye a magyarságnak kikerülnie a jelenlegi helyzetéből. A Horthy-kép kidolgozottabbá, összetettebbé vált, egyre több elem alkotta, amelyek egymáshoz kapcsolódva találhatók meg az egyre rendszeresebben előforduló akkori beszédekben és cikkekben is.³³ A Szegeden megjelent kultikus jellegű reprezentációból így 1919 őszén vezérkultusz alakult ki, amely eleinte szűkebb körben létezett, majd – mint látható lesz – egyre inkább meghatározta a közéletet.

A román hadsereg előrenyomulása az antant figyelmeztetése eredményeként szeptember 7-én állt meg.³⁴ A Siófokon berendezkedő Fővezérség érkezettnek látta az időt arra, hogy Horthy személyesen megjelenjen az ellenőrzése alá került jelentősebb településeken.³⁵ 1919. szeptember 7-e és 1920. március 1-je között kutatásaim szerint a fővezér összesen 39 települést

30 *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. aug. 10. 1.; Kelemen 1923: 456.; Dombrády 1990a: 17–19.; Gergely 2001: 75.

31 Idézi Pilch 1928: 222.

32 Uo. 176.

33 Az egyes cikkek és beszédek hangsúlyai természetesen eltértek egymástól, a vezérkép minden egyes elemét nem feltétlenül használta minden kultuszépítő.

34 Pilch 1928: 183–184.; Dombrády 1990a: 20–21.

35 Siófok – a fővezér ott-tartózkodásának emlékére – teret nevezett el Horthyról. Ismereteim szerint ez volt az első közterület, ami Horthy Miklós nevét viselte. HL VKF 1920. 308. d. 3149. mfsz. 48. sz.

látogatott meg. Ebből 1919. november 16-a előtt 18 városlátogatásra került sor. Közülük a fontosabbak a következők voltak: szeptember 8-án Kaposvár, 21-én Szombathely, 22-én Kőszeg és Sopron, október 7-én Szekszárd és Tolna, 12-én Székesfehérvár, 16–17-én Veszprém és Győr, végül november 10-én Esztergom, Tatabánya és Bicske.

A városlátogatásokat a Fővezérség, az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) és a MOVE, illetve a megváltozott hatalmi viszonyokhoz alkalmazkodó helyi hatóságok szervezték meg. Horthy látogatásait az 1918 előtti uralkodói utazások programjaira és külsőségeire támaszkodva a radikális jobboldali környezete készítette elő.³⁶ Ismétlődő cselekvéseivel ez a ritusrendszer alapozta meg a Horthy Miklós személyéhez kötött felszabadítási mítoszt, a 'győztes vezér' képét, a Horthy-kultusz értéktartalmát. Ez a vezér tekintélyének megalapozása mellett a kialakuló új politikai rendszer legitimitációját szolgálta.³⁷ Schnetzer Ferenc hadügyminiszter ezzel összefüggésben azt állította Lehar Antal ezredesnek, Nyugat-Magyarország katonai parancsnokának 1919. november 30-án, hogy Horthy Miklós a Fővezérség sajtó- és propagandaosztályával „hajtotta végre a »második honfoglalást«”.³⁸ Ezt jelentős mértékben elősegítette, hogy a sajtóellenőrzés terén meghatározó pozíciókkal rendelkezett a Fővezérség.³⁹ A fővezéri városlátogatások programjáról plakátokon, szórólapokon és a helyi sajtóban a szervezők előzetesen tájékoztatták a lakosságot. A fővezér megérkezését megelőzően – a várakozás idején – megjelent cikkek hangvétele erősíthette a Horthy-kultusz messianisztikus jellegét. A bevonulások napján a vezér képességeit, tulajdonságait, tetteit felnagyító, a szelektíven konstruált, kidolgozott vezérképet népszerűsítő méltató cikkek, utólag a fővezéri látogatásról részletes beszámolók voltak olvashatóak a dunántúli lapokban. E vidéki utakról elsősorban a dunántúli lapok írtak, így a korai Horthy-kép először a vidéki lapok hasábjain jelent meg.⁴⁰

Mivel a fővezér legtöbb esetben különvonattal utazott, így az érintett település nemzeti színekkel és zászlókkal feldíszített vasútállomásán fogadták őt, az erkölcsi rend 'visszaállítóját', az országot a bolsevizmus és a román megszállás alól 'felszabadító' 'nemzetmentő' fővezért, akitől a 'káoszba' és az összeomlásba vezető közelmúlt után a múltbéli nemzeti nagyság, a magyar állam területi integritásának helyreállítását várták. A különféle nemzeti szimbólumok (zászlók, színek, Himnusz, címer), amelyek 1919-et követően oly gyakran voltak láthatók Horthy Miklós személyéhez társítva, a tekintélye felépítésének, így a nemzeti elkötelezettsége hangsúlyozásának eszközeit jelen-

36 Az 1918 előtti uralkodói utazásokhoz lásd például Manhercz 2010.

37 Az uralkodói utazások, bevonulások stb. szerepéhez lásd Kertzer 1988: 22–23., 29–30.

38 Lehar 1973: 141–142.; Kochanowski 2002: 11.

39 1919. október 14-én a *Vasvármegye* hasábjain lehetett elolvasni a fővezér azon ígéretét, ami szerint „a destruktív sajtónak torkára forrasztja a szót”. Idézi Klestenitz 2013: 192.

40 A november 16. előtti városlátogatásokhoz lásd például *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 12. 1., okt. 13. 1–3.; *Dunántúli Hírlap*, 1919. okt. 16. 1., okt. 17. 1–2., okt. 18. 1–3.

tették.⁴¹ Fogadásán részt vettek a katonai, a polgári (kormánybiztosok, törvényhatósági és városi tisztségviselők, a járások képviselői) és az egyházi előkelőségek (érsekek, püspökök, helyi lelkészek, papok), illetve a testületek és az egyesületek képviselői. Az emelkedett hangvételű köszöntések és a katonai jelentéstételek verbális formában, míg a meghajlás, a tisztelgés nonverbális úton fejezték ki a fővezér kiemelt pozícióját, az alárendeltség állapotát.⁴² Horthy Miklós a vasútállomásokon elmondott beszédekre adott válaszaiban mindig megköszönte a megható, ünnepélyes fogadtatást. A település központjába – a vezér és a tömeg közötti érzelmi kapcsolat megteremtését is lehetővé téve – a lakosság éljenzése közepette díszmenet élén, fogaton, Székesfehérvárott harangzúgás kíséretében fehér lovon vonult be.⁴³ Ezután a főtéren, a városházán, a vármegyeházán újabb és újabb köszöntő beszédek, időnként szavatelatok hangzottak el. Horthy ezekre is reagált. A további rituálék is a tekintélyét növelhették, mert az ő személye állt a középpontban, így a vezér nemzetiszínű szalaggal átkötött jelképes ajándékkal történő megajándékozása, az adott település helyőrségének tisztelgő felvonulása és díszszemléje, az eskütétel, a tábori mise, a zászlószentelés, a különféle tisztelgő küldöttségek fogadása és a fővezér tiszteletére adott díszebédek vagy díszvacsorák. A rövid, katonás fővezéri beszédek, amelyekre egy-egy látogatás során több alkalommal is sor került, elsősorban a hadsereg jelentőségéről, a rendteremtésről, a magyarság összefogásának szükségességéről és a nemzet előtt álló feladatokról szóltak.

Az 1919 és 1944 közötti Horthy-kép több rétegből és elemből épült fel.⁴⁴ E kép alaprétegét, amely alapvetően meghatározta a további elemeket is, az apolitikus háborús 'hős', a tengerész, az első világháború alatt megjelent 'Novara hőse' képe alkotta. Az 1919 és 1944 közötti vezérkép tehát Horthy világháború alatti tényleges teljesítményére épült, de magában foglalta az ezzel kapcsolatban már említett túlzásokat is. A dunántúli városlátogatások napján a helyi lapokban megjelent méltatások és az ünnepségeken elhangzott köszöntések a „Novara legendás hőset”, a „legbátrabb tengerészt”, a „vitéz” és „daliás” fővezért, a haditengerészet utolsó parancsnokát üdvözlötték.⁴⁵ A keménykezű és rendteremtő vezérbe vetett hit erősítése érdekében emelték ki a háború alatti sikereit, ahogyan a vezéri hivatásra őt alkalmassá tevő, tökéletesként értékelt személyiségét, szellemi és fizikai képességeit. Mindezzel a kultusz építői tovább szőtték a háborús hős – egyre inkább aktualizált – legendáriumát. Időnként azt a 'képeségét' is hangsúlyozták, hogy pusztán személyes megjelenésével képes véget vetni a politikai széthúzásnak, a reményvesztettségnek, képes megteremteni az összetartást és fokozni a haza iránt érzett

41 A tekintély erősítésére használt szimbólumokhoz, rítusokhoz lásd Kertzer 1988: 5., 40–41., 108.

42 A testtartáshoz, gesztusokhoz lásd uo. 31.; Connerton 1997: 73–75.

43 Vö. Csíki 2010: 58.; Gyáni 2005: 94–95.

44 A vezérkép egyes elemeit részletesen az első megjelenésükkor mutatom be, így a későbbiekben csak a változásokra és az újabb elemekre térek ki.

45 *Vasvármegye*, 1919. szept. 21. 1.; *Győri Hírlap*, 1919. okt. 15. 1.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1.

szeretetet.⁴⁶ A kultikus kijelentések ezzel is igazolni igyekeztek Horthy rendkívüliségét. A Horthy-kultusz legfontosabb üzenete szerint a 'megmentő' személye volt az egyedüli garancia arra, hogy a magyar nemzet „nem veszhet el nyomtalanul”.⁴⁷ Az „izzó magyar lelkű”, „íz-ig-vérig magyar” és a „kemény fajmagyar” jelzők alkalmazásával – erre 28 alkalommal került sor a budapesti bevonulás előtt – az internacionalista bolsevizmussal szimbolikusan szemben álló fővezér képe rajzolódott ki az öndefiníciós, a 'mi' és az 'ők' markáns elkülönítése érdekében.⁴⁸ A 'keresztény' és 'nemzeti' eszme 'közülünk való' hiteles képviselőjén túl a tisztesség, becsületesség példaképének is őt tekintették a kultuszépítésben részt vevő kortársai, ezzel is jelezve, hogy mindazok, akik nem állnak Horthy mögött, tehát nem tagjai az ő vezérése alatt álló politikai közösségnek, csak az ezekkel ellentétes jelzőkre méltóak.⁴⁹

A vezér fő feladatát (az iránymutatást, a nemzet vezetését) és főbb tulajdonságait (céltudatosságát, határozottságát, megfontoltságát, megbízhatóságát) fejezte ki a kultusz többféle képpel, 1919 őszén még csak ritkábban, a későbbiekben már jóval gyakrabban alkalmazott egyik hasonlata. A vezérkép alaprétegére épülő metafora kulcsszavai közé a 'tenger', 'hullám', 'vihar', 'szikla', 'hajó', 'kikötő', 'rév', 'horgony', 'kormánykerék' és 'kormányos' szavak tartoztak. A viharos tengeren hánykolódó, sziklákkal, örvényekkel küszködő hajó és a biztos, 'erős' kezű, kötelességtudó kormányos metaforája az aktuális válságos állapotokat, a vereséget, az összeomlást, a nemzeti megaláztatást fejezte ki. A negatív tényezőknél túl még a 'szebb jövőt' is jelentette, mivel a vezér úgy képes kormányozni a nemzet hajóját, hogy az ki fog kerülni a jelenlegi helyzetéből. A kultikus üzenetekben a válságos jelen ellensúlyozása érdekében mindig hangsúlyos volt a pozitív – az elvesztett nemzeti nagyság helyreállításának ígéretét is magában foglaló – jövőkép közvetítése is. A *Győri Hírlap* vezércikke úgy fogalmazott, hogy Horthy Miklós „erős keze és hatalma örökös, hogy sokat szenvedett, irtózatot megpróbáltatások kálváriáját megjárta nemzetünk hajóját zátonyra ne vezethessék”.⁵⁰ Egy másik cikk erről azt írta, hogy a „nagy vihar” a nemzet hajóját „vitte magával a hullámozó tengeren”. Úgy tűnt, hogy „elveszett minden”, kalózkodás támadt meg, „viharok tépték” és „zátonyról-zátonyra sodorta az ár”. Ekkor azonban „új embert vezényeltek a kormánykerékhez s a süllyedő roncs emelkedni kezdett”.⁵¹ Ezt a meghatározó metaforát először a jobboldali radikális *Szózat* alkalmazta. Endrődy Béla – e cikk szerzője – utalt az otrantói ütközetre, megemlítvén, hogy

46 *Tolnamegyei Újság*, 1919. okt. 11. 1.

47 Uo.

48 *Győri Hírlap*, 1919. okt. 16. 1.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1. A szembenállás kizárólag szimbolikus, mert a Nemzeti Hadsereg a bolsevistákkal és a megszállókkal sem vette fel a harcot.

49 *Vasvármegye*, 1919. szept. 21. 1. A politikai idegen nyelvi konstruálásához Szabó 2003: 146–147.; Szabó 2006: 73–83.

50 *Győri Hírlap*, 1919. okt. 16. 1.

51 *Új Somogy*, 1919. okt. 10. 1.

Horthy Miklós „odaszíjaztatta magát” a parancsnoki hídhoz, majd a jelen viszonyaira áttérve így folytatta: 1919-ben is „odakötöztette magát az elnémult világháború utolsó süllyedő hajójának [...] csonka árbócájához”, amivel Horthy Miklós állhatatosságát igyekezett kifejezni az *Odüsszeia* egyik ismert epizódjával.⁵² A *Szózat* elsőbbsége nemcsak abban mutatható ki, hogy ez használta először a kormányos metaforáját, hanem abban is, hogy a radikális jobboldal szócsöve volt az első országos napilap, amely méltatást írt Horthy Miklósról.⁵³

A már Szegeden megjelent kultikus apamodell jelentése kibővült, már nemcsak a Nemzeti Hadsereg, a fővezér és katonái viszonyára, hanem a nemzet és a vezérének kapcsolatára is vonatkozott. Árpád vezért és Kossuth Lajost követően Horthy Miklós is a 'nemzet atyja' lett.⁵⁴ A nemzet eszerint egy bensőséges, azonban mégis a tekintélyen alapuló közösség, amely élén a gondoskodó, a közösséget óvó, védelmező és nevelő, ha kell, büntető 'apa' áll, „akire gyermeki szeretettel néz fel minden ember”.⁵⁵ A fővezéri bevonuláson gyakran gyerekek adták át a vezérnek a nemzetiszínű szalaggal átkötött jelképes ajándékokat. Erről fényképek is készültek, tehát az apamodell közvetítésére a vizuális reprezentáció részeként is sor került.⁵⁶ A gyerekeknek ez a szerepe szimbolikus értelemben az alárendeltséget, a jó értelemben vett kiszolgáltatottságot is jelezte, ezzel is hozzájárulva a vezér vezette közösség családként való bemutatásához.⁵⁷

Horthy tekintélyének megalapozása, majd megerősítése érdekében a fővezért a magyar történelem kiemelkedő alakjaihoz hasonlították. A függetlenségi hagyományt ápolva Kőszegen a kurucok vezérének nevezték, majd konkrét személyek megnevezése nélkül, szintén szabadsághősök és „rég Magyar vitézek” között helyezték el őt.⁵⁸ A konkrét párhuzamokat tekintve elsőként a kurucos hagyományt folytatva Rákóczi Ferenchez, majd „új honalapítóként” IV. Bélához, végül – kétszer – a hadvezér Hunyadi Jánoshoz hasonlították.⁵⁹ Történelmi személyiségekhez méltó kiemelkedő tettekkel is felruházták, amelyek a 'nemzetmentés', az 'új honalapítás', illetve az 'új honfoglalás' szavakkal írhatóak le. A 'nemzetmentésben', amely során Horthy Miklós 'rendet teremtve', az összeomláshoz vezető 'destruktív' folyamatot 'megfékezve', a 'sír' és a 'végromlás' széléről 'mentette meg' a nemzetet, a nemzeti identitás meghatározó elemét jelentő Nemzeti Hadsereg megteremtése foglalt el köz-

52 *Szózat*, 1919. szept. 28. 6. Horthy Miklós ugyanis a sebesülése után, amíg el nem ájult, nem hagyta el a fedélzetet. Halpern 2007: 120.

53 A *Szózat* első száma 1919. szeptember 28-án jelent meg.

54 Az apamodell vándormotívumnak tekinthető. Gerő 2004: 54., 56.; Povedák 2011: 34.

55 *Tolnamegyei Újság*, 1919. okt. 11. 1. Az apakép szerepéhez lásd Steyrer 2012: 84.

56 Pilch 1928: 205., 397.; Vö. Szabó 1978: 514.

57 Vö. Bertelli 2001: 83–86.

58 Pilch 1928: 214–216.; *Új Somogy*, 1919. szept. 26. 1. és szept. 28. 2.

59 *Veszprémi Hírlap*, 1919. okt. 19. 1–2.; *Dunántúli Hírlap*, 1919. okt. 16. 1. és okt. 18. 3.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1.

ponti helyet. A Nemzeti Hadsereget, a testet öltött több évszázados álmat, 1919 őszén a hazaszeretet által vezetett 'bujdosó', 'száműzött', de mégis 'dicsőséges' sereggént értékelték, amelyet – mivel Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg méltatása gyakran összefonódott – a fővezér személyével együtt a magyar állam alapjaként, a magyarság jövőjének garanciájaként és reménységeként tartottak számon.⁶⁰ A hadsereg így jelenthette már akkor Csaba királyfinak szükség idején visszatérő hadait.⁶¹

A Horthy Miklósról kialakított kép igazolása, alátámasztása érdekében a kultusz építői eleinte még ritkábban, a későbbiekben viszont már jóval gyakrabban hivatkoztak a 'magyarok Istene' akaratára.⁶² Így idővel erősödött a vezérkép irracionális tartalma. A méltatások szerint ugyanis a kiválasztottként beállított magyar nép és a transzcendencia, a 'magyarok Istene' között különleges viszony létezett. Ezzel kívánták jelezni a magyar nemzet felsőbbrendűségét más nemzetekkel szemben, azt, hogy Isten tervében a magyarságnak szerepe van.⁶³ Az ókortól kezdődően uralkodók, papok és hősök személyében szinte minden társadalom tisztelt egy olyan személyt, aki a menny, a túlvilág, az Isten és az adott közösség között közvetített. Ezzel is magyarázható, hogy az uralkodók szakrális személyé váltak.⁶⁴ A modern korban – annak ellenére, hogy a vallásgyakorlás módja és kontextusa a századok folyamán megváltozott – ezt a közvetítő funkciót töltötték be a vezérek (is). A kultikus interpretáció szerint e különleges kapcsolat eredményeként választotta ki, áldotta meg, küldte el a 'magyarok Istene' Horthyt, hogy 'megmentsse' és a vágyott állapot felé vezesse a nemzetét.⁶⁵ Horthy Miklós tehát kiválasztott vezér, míg a nemzet kiválasztott nép, a történelmi Magyarország pedig – amelynek visszaszerzése a fővezér küldetésévé vált – egyenesen az 'ígéret földje'. A nemzet vezérének a nemzeti nagyság helyreállítását célzó 'nemzetmentő' küldetését így isteni akaratként állították be. Ennek az érvrendszernek az is fontos eleme volt továbbá, hogy amikor a magyarság válságba, veszedelembe került, akkor az Isten sosem hagyta el a nemzetet. 1919 őszén sem. A kiválasztottság tehát nem egyetlenség alkalomhoz volt köthető. A vezér mint Isten 'küldötte', eszköze ráadásul könnyen kapcsolható a 'feltámadás' és az 'újja-születés' fogalmaihoz. Ezek az állítások a vezér legitimációját igyekeztek erősíteni, azt akarták igazolni, hogy a Horthy személyéhez kapcsolt vágyak reá-

60 Lásd például *Győri Hírlap*, 1919. okt. 18. 1.; *Új Somogy*, 1919. szept. 10. 1–2. és szept. 12. 1.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 11. 1.; Romsics 2003: 8.; Dömötörfi 1990: 23.

61 *Szózat*, 1919. nov. 16. 1. A tíz évvel későbbi értelmezéshez lásd *Budapesti Hírlap*, 1929. nov. 16. 1. A Csaba-királyfi mondáchoz lásd Magyar 2001: 85–106.

62 Történelmi személyiségek 'Isten küldöttjeként' való jellemzésének hagyománya Magyarországon a 16. századig vezethető vissza.

63 A vallás és a nemzeti identitás kapcsolatához – különös tekintettel a kiválasztottságra – lásd Smith 2003. Elsősorban a 48–51. oldalakat.

64 Bertelli 2001: 10–11., 22.

65 *Tolnamegyei Újság*, 1919. okt. 11. 1.; *Veszprémi Hírlap*, 1919. okt. 19. 1–2.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 26. 1.; *Esztergom és Vidéke*, 1919. nov. 11. 1. A 'magyarok Istene' motívumához lásd Gerő 2004: 292–296.

lisan megvalósíthatók. Ugyanis a mindenható Isten támogatásánál jobb garancia nem lehet arra, hogy a nemzettel szemben elkövetett igazságtalanságok jóvá lesznek téve.⁶⁶ Ez a Horthy-kép egyik fontos – irracionális – eleme volt.

Október 4-e és 9-e között az antant Katonai Missziója szeptember 22-i utasítása, majd az október 1-jei megállapodás alapján a románok visszavonultak a Táth, Váli-víz és Adony között meghúzott képzeletbeli vonalra.⁶⁷ A kiürített területekre – mivel Magyarországra a franciákon kívül egyik hatalom sem kívánt katonai erőt vezényelni⁶⁸ – a Nemzeti Hadsereg vonult be, ami újabb települések meglátogatását tette lehetővé. Közülük az első Székesfehérvár volt.

A hatalmi változásokkal összefüggésben jelent meg szeptember 22-én a 4. számú fővezérségi parancs, amely az augusztus folyamán és szeptember elején kiadott rendeletek közé illeszthető. Ezek a hadsereg fegyelmének fenntartását, tevékenységének törvényes keretek között tartását, illetőleg a karhatalmak túlkapásainak megbüntetését célozták. Horthy az utóbbi terén „kérlelhetetlen” szigort ígért.⁶⁹ A parancs szerint a Nemzeti Hadsereg tagjainak „oly fellépést és magatartást” kell tanúsítaniuk, hogy „a felszabadított területek lakosságában tényleg a felszabadulás érzését váltsa ki megjelenésünk”.⁷⁰ A 'népítéletként' beállított gyilkosságokat alaposan kivizsgáló, a rendteremtésre koncentrált érellyes fővezér képe rajzolódik ki előttünk Horthy Miklós akkori beszédeit, nyilatkozatait és az interjúit elemezve.⁷¹ Ez azonban mégsem vezetett el a különítmények kegyetlenkedéseinek megszűnéséhez.⁷² A fővezéri nyilatkozatok és utasítások, a nyilvánosan elmondott beszédek ugyanis inkább azt célozták, hogy a jogrend, a törvényesség helyreállítására, fenntartására irányuló törekvést demonstrálják az antant és a hazai nyilvánosság előtt, illetve erősítsék a 'felszabadító' hadsereg képét. Határozott fellépés helyett tehát inkább kommunikációról volt szó. És még ez is igen ellentmondásosnak tekinthető. A szeptember 21-i szombathelyi beszédében – tehát a 4. sz. parancs kiadása előtt – a fővezér ugyanis a történeteket „kiérdemelt büntetésnek” nevezte, mert „a meggyilkolt

66 Turbucz 2012d: 34–35.

67 Pilch 1928: 185., 238–241.; Dombrády 1990a: 23–24.

68 Ormos 1984: 358–365.

69 Pilch 1928: 205–211., 305–315. Az idézet a 207. oldalon található.

70 HL VKF 1919. 307. d. 3123. mfsz. 9. sz.

71 Lásd például *Az Est*, 1919. okt. 7. 2.; *Új Nemzedék*, 1919. okt. 8. 1–2.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1919. okt. 14. 2. A 'keresztény' és 'nemzeti' sajtó a történeteket „egyéni akcióként”, „népítéletként”, „jogos” és „megérdemelt” büntetésként értékelte. Lásd például *Új Somogy*, 1919. szept. 24. 1.; *Gyöngyös és Vidéke*, 1919. nov. 9. 1. A fehérterror fenti interpretációját Nathan Horowitz amerikai ezredes jelentése volt hivatott igazolni. Eszerint az erre „vonatkozó hírek alaptalanok”, az előforduló „kihágásokat” a Fővezérség alaposan kivizsgálja és „rendkívül szigorúan” bünteti. *Szózat*, 1919. okt. 7. 1. A lapok október 7-i számain kívül a jelentés elolvasható még Nemes-Karsai 1953: 1. köt. 189–190. A jelentést a Vezérkari Főnökség október 9-i sajtóközleménye a „rágalmak” alapos cáfolatának nevezte. HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2665. mfsz. 660. sz.

72 A fehérterrorhoz lásd Bödök 2011a: 23–31.

apák és megbecstelenített leányok emléke revansért kiált”.⁷³ Máskor is tett hasonló kijelentést a nyilvánosság előtt vagy bizalmas körben, ami rámutat arra, hogy az erőszak legitimálásához ő is hozzájárult. Horthy tényleges szerepe kapcsán megállapítható, hogy tudott az ország 'megtisztítása' részeként történt kivégzésekről (a kiadott rendeletek is ezt támasztják alá), amelyeket az emlékirataiban elkerülhetetlennek és szükségesnek nevezett, de körülbelül a budapesti bevonulásig, addig, amíg nem lett mindez kényes a számára, nem lépett fel határozottan a jelenséggel szemben. A közvetett felelősségét így el is ismer-
te.⁷⁴ Az eddigi kutatások szerint nem igazolható, hogy Horthy parancsot adott a 'lábadó' ország 'megrendszabályozására'. A történetek azonban így is teljes joggal összekapcsolhatók Horthy személyével, ahogyan a közvetett felelősségét is igen nehéz érdemben vitatni.⁷⁵

A szociáldemokraták és liberálisok a Nemzeti Hadsereg helyett antantcsapatokat láttak volna szívesebben. Azt, hogy a főváros is a Fővezérség ellenőrzése alá kerül, a nagyhatalmak döntése és Horthy november 5-i nyilatkozata után fogadták el a baloldali politikusok. Horthy Miklós ugyanis szociáldemokrata, kiszegző és liberális politikusok előtt kijelentette, hogy a megalakuló koalíciós kormányt el fogja ismerni, és a polgári jogegyenlőség érvényesülését nem fogja akadályozni. Az antantnak tett gesztusként – pusztán taktikai okokból – ígéretet tett még arra is, hogy a bevonulás után nem épít ki híveivel együtt katonai diktatúrát. 1919. november elejére Horthy az antant által el nem ismert kormánytól független hadsereg parancsnokaként az ország jövőjét meghatározó tárgyalások egyik fontos szereplőjévé vált. Egyre inkább látható lett, hogy a fővezér augusztus közepe óta megfelelő politikai stratégiát követett. A békeszerződés aláírása érdekében ugyanis elengedhetetlen volt a politikai stabilizáció megkezdése, amelyben fontos szerep jutott a katonai erővel bíró Horthy Miklósnak. A fővezér okkal vélte úgy, hogy zavaros politikai viszonyok között a hadsereg döntő tényező lehet. Horthy Miklós felismerte, hogy az antanttal együtt kell működni, mert a győztes államok támogatása nélkül az ország nem fogja tudni a helyzetét stabilizálni.⁷⁶ E politikának fővezérként Horthy Miklós több alkalommal is eleget tett, ami korlátozott keretek között – több más lényeges, a személyétől független tényező mellett – a későbbi konszolidáció alapjaihoz is hozzájárult, fogalmazhatunk úgy is, hogy a 'nemzetmentéshez'.⁷⁷

A közélet szereplői számára világos volt, hogy a belpolitika alakulását főként Horthy és hadserege befolyásolhatja. Ezzel lehet magyarázni, hogy 11

eltérő politikai orientációjú fővárosi lap a tárgyalásokról adott tudósításakon túl november 7-e és 13-a között 21 fővezért méltató, hízelkedő stílusukban egymást túllícitáló cikket közölt. Az immáron a közelmúlttól történő elhatárolódáson túlmenően a megváltozott politikai viszonyokhoz való alkalmazkodás, a konszolidáció utáni vágyakozás által is motivált kultuszépítés során a fővárosi lapokban a Horthy-kép kiegészült a pártpolitikán felül álló fővezér képével.⁷⁸ Ezek a cikkek azért is lényegesek, mert az országos napilapok november elején kezdték el a kultikus szövegek publikálását. A Horthy-kultusszal való azonosulásnak természetesen számos oka lehetett, ahogyan a vezérképből kiolvasható üzenet is elég általános volt ahhoz, hogy az újságolvasók szinte bármit beleláthattak: rendet, biztonságot, stabilitást, prosperitást és nyugalmat. Mindazt, ami akkor nem létezett Magyarországon. A kultusz szempontjából lényeges üzeneteik alapján a cikkek két csoportba oszthatók, de tartalmi átfedések miatt ez a kategorizálás nem tökéletes. Az első csoportba tartozó cikkek arra helyezték a hangsúlyt, hogy a fővezér mindig is a nyilatkozatában közzétett álláspontot képviselte: nem kell tehát félni Horthytól és a kizárólag a nemzetet szolgáló hadseregétől.⁷⁹ A második kategóriát alkotó cikkek a napi politikai csatározások felett álló, a nemzeti érdekeket követő és a küldetését teljesítő vezér képét erősíthették. Eszerint Horthy Miklós a politika „tisztátalan hullámai” között a „magyarság reményeinek horgonya”, „köszikla” és „fix pont”, aki körül „elnémul a pártos viszályok fergetege”. Rá lehet tehát felépíteni az ország jövőjét, amit a 'rend', a 'jog' és a 'béke' világaként mutattak be.⁸⁰ A kultuszépítésben egyre kiemelkedőbb szerepet betöltő Szózat cikke tartalmi szempontból szintén ebbe a kategóriába sorolható. Ez a cikk is jelezte, hogy a Horthy-képük a radikális jobboldal, a fajvédelem politikai programjához és jövőképehez igazodott. (A november 16-a után a Szózatban megjelent cikkek tartalmán ez még inkább látható volt.) A katonai erővel rendelkező fővezért ugyanis a nemzeti egység megtestesítőjének, integráló tényezőnek állították be, aki nem politizál, csak a magyar nemzet érdekeit tekinti követendőnek. A válság megoldásában szerintük Horthy nélkülözhetetlen politikai súllyal rendelkezik. A nemzet érdekei a jobboldali radikálisok szerint egybeestek a saját politikai elképzeléseikkel.⁸¹

73 Vasvármegye, 1919. szept. 23. 1.

74 Horthy 2011: 135–136.

75 Romsics 2007a: 7., 30.; Turbucz 2011a: 77–80., 88–89.

76 Az 1919 őszi eseményekhez lásd L. Nagy 2001.; Ormos 1998: 66–81.; Romsics 1982: 52–77.; Pölöskei 1977: 43–48.

77 Például megtette a november eleji nyilatkozatát; annak ellenére, hogy 1919/1920 fordulóján még ő is a katonai diktatúrában látta az ország problémái megoldásának lehetőségét, mégis letett erről, mivel az antant ezt nem támogatta; több alkalommal is az antanttal való együttműködés elkerülhetetlensége mellett érvelt. Ehhez lásd Turbucz 2011a: 72–92.

78 Dombrády 1990a: 25–26.

79 Lásd például Szózat, 1919. nov. 8. 2.; Az Újság, 1919. nov. 7. 1.; Pesti Hírlap, 1919. nov. 7. 1–2.; Nemzeti Újság, 1919. nov. 7. 1.

80 Lásd például Nemzeti Újság, 1919. nov. 8. 5. (az idézetek itt olvashatók); Az Újság, 1919. nov. 8. 1.; Budapesti Hírlap, 1919. nov. 7. 1. A politikai nyelv néhány fontos kulcsszavához lásd Szabó 2003: 146–147., 154–155.

81 Szózat, 1919. nov. 11. 3.; Gyurgyák 2007: 245–247.; Turbucz 2011c: 112–113., 116–121.

5.3. A NEMZETI HADSEREG BEVONULÁSA BUDAPESTRE

A pártközi tárgyalásokat követően alapos előkészítés után a román csapatok november 14-én több szakaszban adták át a fővárost az aznap hajnalban felfegyverzett 5000 fős magyar rendfenntartó szerveknek.⁸² Budapest rendjének biztosítása érdekében szigorú biztonsági intézkedéseket vezettek be. A vonatkozó rendeleteket plakátokon tették közzé, de az új rendről a főváros lakosságát a sajtón keresztül is tájékoztatták. A rend fenntartását célzó intézkedések a Nemzeti Hadsereget sem kerülték el. Horthy – korábbi rendelkezéseihez hasonlóan – a hadsereg minden tagját és a karhatalmat is felszólította az „önkényes” fellépésektől való tartózkodásra.⁸³ A fővezér felhíváson keresztül fordult a budapestiekhez, amelyben igyekezett megnyugtatni a lakosságot, hogy hadseregének célja a rendfenntartás, így csak a „rendbontók” számára helyezte kilátásba a büntetést.⁸⁴

A dunántúli városlátogatások rituáléját követő ünnepélyes bevonulás az 1919 őszen kialakított felszabadítási mítosz legfontosabb elemének tekinthető. Az ünnepséget a Bárczy István miniszteri tanácsos vezette bizottság készítette elő. Az előkészületekben részt vett a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) is.⁸⁵ Az ünnepség programjáról, a bevonulási útvonalról, a fontosabb tudnivalókról a rendezőbizottság plakátokon, szórólapokon és a sajtóban tájékoztatta a fővárosiakat.⁸⁶ Az ünnepség 8 órakor katonai fogadtatással kezdődött Kelenföldön. A jelentéstétel után a csapatok elindultak a Fehérvári úton a Gellért tér felé. A menetet egy szakasz lovas rendőr és egy nyolc trombitással kiegészült huszárszakasz vezette. Az antik idők óta a győztes vezért jelképező fehér lovon bevonuló, az altengernagyi egyenruháját és kitüntetéseit viselő fővezér követte őket.⁸⁷ A fehér ló a magyar mondavilágot is megidézte, mert utalt az „új honfoglalás” címén az Árpád vezérrel megvont párhuzamra. Horthy Miklós mögött a nemzetiszínű fővezéri zászló, majd Horthy legszűkebb törzse haladt. A csapatokat Lehár Antal vezette.⁸⁸

A Gellért téren Horthy Miklóst Budapest nevében Bódy Tivadar polgármester köszöntötte.⁸⁹ A nemzeti és a fővárosi színekkel, jelképekkel feldíszított téren az esős őszi idő ellenére megjelent nagy tömeg – a rendezők szándéka szerint – a nemzetet jelképezte. A fővárosi üdvözlés helyszínét tudatosan választották ki, mert így Horthyt Szent Gellért mártírhalálának helyszíné közelében fogadhatták. A polgármester szerint ugyanis a főváros „mártíromi szenvedéseket volt kénytelen elviselni” az elmúlt egy évben. Horthy Miklós ezzel szemben Budapestet minden kétséget kizáróan „bűnösnek”, a „nemzet megrontójának” nevezte.⁹⁰ Szerinte a város „megtagadta ezeréves múltját”, „sárba tiporta a nemzet koronáját, a nemzet színeit és vörös rongyokba öltözködött”. A nemzeti és keresztény hagyományaival, értékeivel szembeforduló fővárosnak azonban meg lehet bocsátani, ha „ez a megtévelyedett város visszatér megint hazájához”, ha újra szeretni fogja a „szent koronát, a kettős keresztet”, „a három hegyet és a négy folyót, szóval magyar hazáját és magyar fáját”. A vezeklést Budapest szerint nem kerülheti el, így amíg eleget nem tesz a fővezér felszólításának, a bűnbánatnak, amíg nem tér vissza a nemzethez tartozás feltételeként megnevezett értékekhez, addig nem lehet a magyar nemzet részének tekinteni.⁹¹ Horthy a fogadtatás ideje alatt, beszéde üzenetének megfelelően, parancsnoklási pózban ült a lován.⁹²

A Himnusz elénekzése után a menet a Ferenc József hídon át a Vámház körúton, a Kálvin tér után, a Múzeum, a Károly, majd a Váci körúton és az Alkotmány utcán vonult az Országház irányába, ahová 10 óra körül érkezett meg. Horthy két oldalán tisztekből gyalogos sorfalat alakítottak. A fővezért a törzskar, majd egy huszárszakasz, illetve a Nemzeti Hadsereg egységei követték. A nemzeti színekben pompázó útvonalon felsorakozott tömeg Horthy nevét kiáltva fehér zászlókat lengetett és virágokat, például fehér őszirózákat szórt a fővezér és a 'hős' katonái elé. A fővárosi lapok mindezt 'diadalmenetként' értékelték. Horthy külső megjelenését, tekintetét, arcát, testtartását úgy jellemezték, hogy azzal a vezér határozottságát, elszántságát és keménységét érzékeltették, azaz a vezér személyébe vetett hitet erősíthették. Ugyanezt sugározták képi síkon a Horthy Miklósról a hetilapokban megjelent fényképek,

82 Ormos 1984: 366.; Pilch 1928: 261–263.

83 Idézi Pilch 1928: 261. A bevonulást megelőző (október 25-i) bizalmas tiszti parancsában a fővezér a Nemzeti Hadsereget „a törvényes rend megtestesítőjének” nevezte, amelynek tartózkodnia kell az önkényeskedéstől, hogy a „legkiválóbb benyomást gyakorolja”. HL VKF 1919. 307. d. 3128. mfsz. 153–155. sz.

84 A fővezér felhívását idézi Vörös 2000: 156., 167.

85 A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségéhez lásd Papp 2013.

86 A lakosság tájékoztatásához lásd például OSZK PKT 1919/1., 1919/3., 1919/33.; *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 15. 4.; *Szózat*, 1919. nov. 15. 5.

87 Seibert 1994: 207.; Vörös 2000: 158.

88 Pilch 1928: 265–266.

89 Uo. 270–272. A bevonulás napján elhangzott beszédeket Pilch Jenő könyvéből idézem, mivel teljes terjedelmében közölte azokat, míg a napilapok a részletes beszámolóik ellenére ezt nem mindig tették.

90 A 'bűnös város' szófordulat már a világháború előtt is előfordult a konzervatív publicisztikában. Lásd például Schweitzer 2005: 328–329.

91 Vörös 2000: 158. Horthy beszédét A3-as méretű plakátként kiragasztották a fővárosban. Lásd OSZK PKT, 1919/1. A napilapok november 18-i részletes tudósításai is kiemelték, hogy a fővezér beszéde elsősorban kemény megrovásként értelmezendő, azonban már 'vezeklést', 'megbocsátást' is jelentett a 'bűnösök' számára, ha bűnbánatot gyakorolnak. Lásd például *Az Újság*, 1919. nov. 18. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 18. 1.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1–2. Az ellenségkép megkonstruálásának nyelvi eszközeihez lásd Szabó 2003: 145–148.

92 A Gellért téri eseményekhez lásd Vörös 2000: 158–159.; Pilch 1928: 270–272.

portrék és grafikák is (2. kép).⁹³ A budapesti bevonulásról a *Népszava* kivételével az országos lapok részletesen tudósítottak és méltatták is a fővezért.

Az Országház előtti ünnepségen alkalmazott szimbolikus térfoglalási eljárások a közelmúlt teljes tagadását, a 'nemzeti' és 'keresztény' értékrendszer összekapcsolását érzékeltették. Ennek legjobb példája az Országház lépcsőjére épített imasátor volt, amelyet fehér fából ácsoltak és zöld posztóval borítottak be, s a nemzeti színek kiemelése céljából piros szőnyeget terítettek elé. A jobb oldali korláton is ezek a színek domináltak. A hatást fokozhatta, hogy az Országházon, illetve a téren hat, kétemeletes magasságú, hatszög alakzatban felállított fehér rúdon egyaránt nemzeti lobogók, a rudakat összekötő fehér köteleken nemzetiszínű és fővárosi zászlók lobogtak. Ebben a közegben énekelték el a jelenlévők a Himnuszot. A nemzeti szimbólumokat egészítette ki a sátorban elhelyezett fehér oltár, amely mögé, az Országház falára aranykeresztet erősítettek. A Bibliában, majd az ókeresztény művészetben is gyakran felbukkanó pálmát és babért is felhasználták a szimbolikus térfoglalás céljaira. Az imasátorhoz felvezető lépcsők két oldalán pálmák, a győzelem és az élet jelképei, és négy sorban a halhatatlanságot, a győzelmet és a békét jelképező babérfák voltak láthatóak. Az Országháznál a kormánytagok, a keresztény egyházak képviselői és számos közeleti személyiség jelent meg. A téren a MOVE, az ÉME, a hatóságok, a tantestületek és társadalmi egyesületek képviselői kaptak helyet. Horthy Miklós fővezér az ismertetett szimbólumrendszer középpontjában, a misésátor előtt állt.⁹⁴ A környéken a kirakatokba Horthy Miklóst ábrázoló fényképek kerültek, míg az utcákon nemzeti színekkel díszített Horthy-emléklapokat árusítottak. Manno Miltiades a főváros utcáin kiragasztott plakátja vizuálisan jelenítette meg a Horthy-kultusz szimbólumrendszerének központi üzeneteit: a vörössel jelzett viharos tenger a közelmúltra utalt, a stabilitást és a kiszámíthatóságot jelképezte a két izmos kar, amely a hajókormányt fogja. A grafika alatt olvasható a metafora erőskezü kormányosának a neve: „Horthy!” Az egyik kar mögött a nemzeti címer is látható, ráadásul a nemzeti színek alkalmazása is üzenetértékű volt (1. kép). Erre a plakátra az akkor megjelent cikkek is hivatkoztak.⁹⁵

A fővezér az Országház terere érve érkezett meg a céljához, így a lováról ott szállt le.⁹⁶ Az Országház lépcsőjén Friedrich István miniszterelnök a kormány és a nemzet nevében üdvözölte. A nap folyamán először Friedrich utalt arra, hogy a fővezér bevonulásának napja a népköztársaság kikiáltásának első évfordulójára esett. Az előkészületek során is felmerült ez a szempont.⁹⁷ Ez is jelzi, hogy 1919. november 16-a 1918. november 16-a ellenrendezvényévé vált:

93 *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1–7.; *Szózat*, 1919. nov. 18. 1–5.

94 Az alkalmazott térfoglalási eszközökhöz lásd Vörös 2000: 159., 162–163.; Seibert 1994: 44., 257–258.; Bodó-Bíró 1997: 309.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1.; *Szózat*, 1919. nov. 18. 6.

95 Például *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 3. A kormányos motívumát 1919-ben nem csak Horthy Miklós reprezentációjában alkalmazták. Ehhez lásd Vörös 2009b: 38.

96 Vörös 2000: 159.

97 HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2669. mfsz. 793. sz.

Budapest és Magyarország szimbolikus visszafoglalására került sor.⁹⁸ A világháború utáni időszak szimbolikus politikájában is meghatározó jelentőségű helyen és időben elhangzott köszöntésre adott válaszában Horthy határozottan szembelyezkedett a közelmúlttal („ki kell irtanunk minden mérget a nemzet lelkéből”), és elutasította a nemzet megosztására törekvő pártpolitikát („össze kell fogni minden magyar hazafinak egy szent cél érdekében, amelynek két pillére: a nemzeti eszme és a keresztény morál”). Beszédét radikálisan kettéosztott világkép jellemezte: a közelmúlt tagadása és a kizárólagossá tett követendő értékrend méltatása. A fővezér azt is megjegyezte, hogy a nemzet erőit össze kell fogni, hogy „az ezer jelszóval agyonagitált lakosság nyugvópontra juthasson”. Ezt azonban egy olyan ünnepségen mondta, amely ugyanúgy agitált, mint a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság hasonló jellegű rendezvényei.⁹⁹ A *Szózat* a fővezéri válaszból kirajzolódó követendő „keresztény” és „nemzeti” irányt bibliai hasonlattal élve „az egész nemzet előtt haladó kettős tűzszlopoknak” nevezte.¹⁰⁰

A Horthy Miklós beszédét követő mise végeztével a MANSZ képviselőiben Tormay Cécile író nő zászlót adott át a fővezérnek. Horthy bevonulásának jelentőségét úgy érzékeltette beszédében, hogy a múlt (1918/1919) és a jelen leírására a krisztusi szenvedéstörténet és a feltámadás keresztény hagyományát használta. A 'feltámadás' és az 'újászületés' kifejezések ebben a kontextusban ráadásul a nemzet regenerálódását, megerősödését, azaz a háború után elveszített nemzeti nagyság helyreállításának ígértét jelentették.¹⁰¹ (A Horthy-korszakban a nemzet fogalmához társítva gyakoriak voltak a kereszténységtől kölcsönzött szimbólumok.) Ennek az erőltetett, kiforgatott és tévesen magyarázott párhuzamnak köszönhetően Horthy és a Nemzeti Hadsereg tevékenységét a szakrális szférába emelte.¹⁰² E kultusz megalapozásában jelentős szerepet játszott így Tormay, mert felerősítette az 'újászületés' és

98 Erről részletesebben Vörös 2009a.

99 Az Országház előtti fogadtatáshoz lásd Vörös 2000: 159–161., 163.; Pilch 1928: 277–278.

100 *Szózat*, 1919. nov. 18. 5.

101 Az 'újászületés' és a 'feltámadás' kifejezések kapcsán felvetődik az a kérdés, amire majd még vissza fogok térni, hogy ezek mennyiben utaltak 'forradalmi' változásokra? Mit árultak el a kíváncsúnak tartott jövőről? E kifejezések főként restaurációs tartalommal rendelkeztek, arra utaltak, hogy vissza kell állítani az elveszített nemzeti nagyság állapotát. Nem egy új, egy korábban nem létező állapot elérése volt a cél, hanem az elveszített régi feltámasztása. Az új kezdettel kapcsolatos hivatkozások egy múltbéli állapot visszaállítására lehetőséget adó kezdetként értelmezték az 1919 őszi eseményeket. A kultikus szövegek esetében ez volt a gyakori. Volt azonban e kifejezéseknek másik jelentése is, azonban ez részleges keretek között játszott csak szerepet. A fajvédők sajtójában megjelent – a kultuszépítés tekintetében releváns – szövegekben ugyanis egy ténylegesen 'új' Magyarország megteremtése is napirendre került. A múltbéli nemzeti nagyság visszaállítása tehát az esetükben kiegészült egy 'új' Magyarország megteremtésének programjával. A Horthy-kultusz is, mint minden egyes vezérkultusz, modern jelenséggé íráható le (például üzenetei közvetítésének módját illetően), azonban a tartalma főként restaurációs, antimodernista jellegű volt.

102 Vörös 2000: 160.; Zeidler 2009: 199., 231–232.

a 'feltámadás' Horthy-képhez társított üzenetét. A *Bújdosó könyv* történetét folytatva többek között a következőket mondta Tormay:¹⁰³

„Hajnal van ma! Ti hoztátok – és mi asszonyok, mint kétezer év előtt a Szentírás reggelén, a Golgota tövében, eljöttünk, hogy köszöntsük a feltámadást! Magyar hajnal és keresztény feltámadás a ti hazatéréstek egy szörnyű véres Kálvária után, melyben Károlyi, a magyar Iskariot és démoni cinkosai elárulták, megkínózták, kifosztották és megcsúfolták a magyar nemzetet. Történelmünknek legsötétebb éjszakája volt ez és most olyan ígéretes a reggel, mert eljöttetek. Hat hónap óta a reménységet Horthy Miklósnak hívják Magyarországon [...]”¹⁰⁴

E beszéd és a sajtóban megjelent cikkek értelmezése szerint is 1919. november 16-a a magyar történelem fordulópontja. A bevonulás napja a korábbi periódushoz képest egy megújult, a nemzeti nagyság helyreállítását lehetővé tevő korszak szimbolikus kezdetét ('hajnal', 'reggel'), az 'új' időszámítás kezdőnapját jelentette, mert a nemzet 'feltámad' és 'újjaszületik'. A 'feltámadás' azonban csak akkor valósul meg teljes egészében, amit a későbbiekben Tormay is jelzett, ha a történelmi Magyarország helyreállítására sor kerül.¹⁰⁵ Tormay – ahogyan minden egyes kultuszépítő – tehát elsősorban restaurációs tartalommal használta a 'feltámadás' szót. Az abszolút 'jót' és az abszolút 'rosszat' szembeállító világképben Horthy, a nemzet 'szabadítója', 'megváltója' szimbolizálta a szakítást a politikai gonoszként beállított, Károlyi Mihály és „démoni cinkosai” által megsemmisített, a lehető legnegatívabban ábrázolt közelmúlttal. Mindez párhuzamba állítható Jézus halálával és feltámadásával, ami a keresztények számára az örök élet ígértét jelenti. A budapesti bevonulás emiatt is értelmezhető nemzeti 'megváltásként', 'feltámadásként'. Ráadásul a Golgota a magyar állam esetében az Országház előtti tér volt, ahol egy évvel azelőtt kiáltották ki a népköztársaságot. E szimbólumrendszerben a fővezérhez kötődött a 'gonosz' legyőzése. Azért, mert a 'bűnösnek' és a minden 'rossz' forrásának tartott Budapest visszavételéről volt szó. Igaz, ez csak szimbolikus keretek között valósulhatott meg, mert ténylegesen a Nemzeti Hadsereg a Tanácsköztársasággal és a megszálló románokkal sem vette fel a harcot.¹⁰⁶ Mindezek eredményeként – a kultikus interpretáció keretein belül – a nemzet életében már több előremutató, pozitív változást 'elérő' vezértől remélhető egyedül mindannak orvoslása,

103 A Horthy-korszak „megalapozó mítosza” egyik lényeges elemének, a tördőféselméletet közvetítő *Bújdosó könyv* elemzéséhez lásd Csunderlik 2012 és 2013.

104 Idézi Pilch 1928: 279. A *Bújdosó könyv*ben is „Iskariotnak” nevezte Károlyit. Tormay 2009: 428.

105 Pilch 1928: 280.

106 A bevonulást a keresztény hagyomány alapján párhuzamba állították a virágvasárnapi eseményekkel is. Az Országház előtt használt palmaágak ezt a képzetet is erősíthették. Emellett a *Pesti Hírlap* szerint az utcákon elhelyezett lobogók a „pusztában kiáltó” szónak tekinthetők, amelyek arra figyelmeztetnek mindenkit, hogy „egyensúlyt hoznak az utat, mert elkövetkezett az ország megváltója”. *Pesti Hírlap*, 1919. nov. 16. 4.

amely a magyarsággal szemben történt.¹⁰⁷ Horthy a kultuszépítők szerint a magyarság 'reménysége' és 'megmentője', mert ő adott esélyt kijutni a nemzetnek a nyomorúságos helyzetéből. Tormay a történelmi magyar állam integritásának visszaállítását a hadsereg feladatának tekintette.¹⁰⁸ Horthy Miklós vezérkultusza és a közélet, illetve a hétköznapi életet is a Horthy-kultusznál jobban át-szövő irredenta kultusz között tehát már 1919 őszén létrejött a kapcsolódási pont. A Horthy-kultusz nehezen értelmezhető a nemzeti nagyság, az aranykor mítosza nélkül, így, mint minden vezérkultusz, egy tágabb mítosz- és szimbólumrendszer alkotóeleme volt. Az elveszített területek visszaszerzése Horthy Miklós küldetése lett. A fővezér a magyar nők adományát megköszönve ennek megfelelően ki is jelentette, hogy „még nem vagyunk a célnál. Pestről még tovább is kell mennünk”.¹⁰⁹

Ezt a zászlót ezután Csernoch János esztergomi érsek, Petri Elek dunamelléki református püspök, Raffay Sándor bányai evangélikus püspök és Józán Miklós unitárius püspök áldotta meg.¹¹⁰ Ez a rítus az egyházak és a politika közötti együttműködést, a 'keresztény' és a 'nemzeti' értékek egységét kívánta jelképezni. A kooperációnak ez a típusa a korszak egészében kimutatható.¹¹¹

A Himnusz után a hatvanhárom vármegyét jelképező hatvanhárom nő járult Horthy elé, majd kezdetét vette a csapatok díszmenete, amely le is zárta az ünnepséget. A november 16-i rendezvények az Operaház díszelőadásával és a budai Várban tartott fogadással zárultak. A díszelőadás programját a hadsereget köszöntő, a szimbolikus kezdet („megjött a hajnal”, „föltámad az ország”) motívumát kifejező vers mellett zenei műsor alkotta.¹¹²

Horthy november 16-i budapesti bevonulásának főbb eseményeiről a Fővezér Sajtóosztályának kezdeményezésére a Corvin Filmgyár egy 14 perces, tíz bejátszásból álló néma filmhíradót készített. A nézőket az inzertszövegek orientálták. Az összeállítás középpontjában a fehér lovon ülő, 'rendteremtő' fővezér és az őt lelkesen köszöntő 'felszabadult' lakosság áll. A vezér ábrá-

107 A napilapok értékeléséhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 16. 1., nov. 18. 5.; *Pesti Hírlap*, 1919. nov. 16. 4.; *Az Est*, 1919. nov. 18. 1.; *Szózat*, 1919. nov. 18. 1–5. A vezérkép Tormay beszédének elemzésekor említett elméleti vonatkozásaihoz lásd Szabó 2006: 18–21., 71–74., 85–88.; Gerő 2004: 289.; Povedák 2011: 158.; Mezei 2009.; Pók 2005: 49–55.

108 A *Nemzeti Újság* is kiemelte, hogy Horthy vezetésével a katonák „adják majd vissza azt a földet is, melynek minden rögéhez a hármass hegy és négy folyó közt egy ezredév küzdelme, dicsősége, szenvedése és öröme tapad”. *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 18. 1. Pethő Sándor az *Új Nemzedék*ben szintén arról írt 1919-ben, hogy a fővezér hivatott az elveszített területek visszaszerzésére. Emellett Pethő „megváltónak”, „választottnak” és „szabadítónak” is nevezte a fővezért. *Új Nemzedék*, 1919. nov. 18. 2–3. A terület-visszacsatolások idején a bevonulások során Horthy Miklós szintén fehér lovon ült, így jelezve, hogy az 1919-ben megkezdett „honfoglalás” folytatásáról van szó.

109 Pilch 1928: 280–281.

110 Uo. 281–283.; Vörös 2000: 160.

111 Turbucz 2015a: 119.

112 Pilch 1928: 285–286.

zolásának fontos elemei közé a kitüntetései, a határozott mozdulatai és tekintete sorolható a Gellért téri 'tetemrehíváson' kívül. A film a szimbolikus térhasználat több aspektusát bemutatja: néhány távoli felvételen is tükröződik, hogy az esemény középpontjában a fővezér állt. Ez a filmes összeállítás lehetővé tette, hogy azok is át tudják élni az ünnepélyes bevonulást, akik személyesen nem lehettek jelen. A Fővezérség kezdeményezésére a katonai körletparancsnokságok szervezésében a fővárosban és több vidéki városban is bemutatták a felvételt 1919–1920 fordulóján. E képkockák a korszak későbbi összeállításában – már hangosfilmekben – is feltűntek, így a fiatalabb generációk múltképét is befolyásolhatták.¹¹³ A mozgóképek tehát igen hamar szerepet kaptak a kultuszépítésben, de mégsem vált annak meghatározó eszközévé.

A bevonulás megörökítésére az eseményekkel egy időben emlékbélyeg-ek is készültek. A Fővezérség és a fővárosi postaigazgatóság november 12-én megegyezett arról, hogy „A nemzeti hadsereg bevonulása 1919. XI/16.” felirattal bélyeg kibocsátására kerül sor.¹¹⁴ Az emlékbélyegekhez november 26-a után lehetett hozzájutni.¹¹⁵

5.4. A 'HONMENTÉS' 1919. NOVEMBER 16-A UTÁN

A koalíciós (koncentrációs) kormány megalakításával kapcsolatos tárgyalásokról a sajtó ugyan kitüntetten tudósított, azonban a fővezér szerepét nem hangsúlyozták: Horthy Miklóst – a november eleji nyilatkozatával ellentétben – ritkábban méltatták. Az akkor megjelent cikkek a fővezér pártok felettségét emelték ki, jelezve, az adott körülmények között a politikai széthúzás elfogadhatatlan, mindenki számára csakis Horthy Miklós lehet az egyedüli igazodási pont.¹¹⁶

A Horthy-kultusz építésének lehetőségei és technikái 1919. november 16-a után, a hatalmi viszonyok újabb változásával értelemszerűen kiszélesedtek. Attól kezdve az országos napilapok rendszeresen írtak Horthy Miklósról, elsősorban a tudósításaikban, ritkábban a méltatásaikon keresztül, amelyek száma a kormányzóválasztás előtt, 1920 februárjában nőtt meg. A sajtóellenőrzést szigorítani kívánó Fővezérség a bevonulást követően a fővárosi szerkesztőségek ellenőrzésében is szerepet kapott a Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottságon keresztül, amelynek a Horthyhoz közel álló

¹¹³ Corvin Híradó 1919: 1/1–10.

¹¹⁴ A Magyar Posta Hivatalos Lapja, 1919. nov. 22. 227.

¹¹⁵ Flasch 1992.

¹¹⁶ Lásd például Budapesti Hírlap, 1919. nov. 18. 1. és nov. 20. 1.; Pesti Hírlap, 1919. nov. 18.

Eckhardt Tibor lett a vezetője.¹¹⁷ (Az előzetes cenzúra 1921-ig volt még érvényben.) Emellett az MTI arról is hírt adott, hogy a fővezér személyével kapcsolatos fényképeket, iparcikkeket, kiadványokat stb. forgalomba hozataluk előtt a Fővezérségen be kell mutatni.¹¹⁸ A Horthyval szembeni kritika lehetőségei így fokozatosan beszűkültek. A Népszavában november 16-a után már nem is jelentek meg olyan cikkek, amelyek utaltak arra, hogy a fővezérnek és a hadseregnek köze lenne a fehérterrorként ismert kegyetlenkedésekhez. A korábbi cikkek üzenete ugyanis az volt, hogy ezekért a fővezér is felelős, bár annak mértékét pontosan nem fogalmazták meg.¹¹⁹ A bevonulás után így szinte már csak a baloldali emigráció külföldi propaganda-tevékenysége kérdőjelezhetette meg a pozitív tartalmú Horthy-képet.¹²⁰ Az emigráció valóságértelmezésének a magyar közvéleményre gyakorolt hatása 1919–1944 között – a korabeli nyilvánosság szerkezete miatt – viszont igen korlátozott volt.¹²¹

A Horthyról közvetített kép, amely november 16-a után még kidolgozottabb lett, továbbá a kultikus tartalma fokozatosan erősödött, 1919 őszét követően a sajtón keresztül és a fővezér vidéki útjai során a magyar társadalom egyre szélesebb rétegeihez jutott el (6. táblázat).

1919 őszén a 'keresztény' és 'nemzeti' ifjúsági és társadalmi egyesületek is bekapcsolódtak a kultuszépítés folyamatába, egy 'keresztény' és 'nemzeti' értékrenden alapuló új Magyarország felépítéséhez való hozzájárulás szándékával.¹²² Az egyetemi ifjúság még október 1-jén díszes emléklappal köszöntötte Horthyt, aki a „rettenetes éjszakában” az „első biztató sugárként” kezdett világítani.¹²³ A bevonulás másnapján a Budapesti Keresztény Nők egyesülete a Vigadóban nagygyűlést rendezett, amin részt vett a fővezér is. Ekkor szavalt a Horthy Miklós bizalmi köréhez tartozó Majorné Papp Mariska az *Állj meg, Horthy Miklós* című, nyolc versszakból álló, a budapesti bevonulás jelentőségét hangsúlyozó versét.¹²⁴ Az első két versszak a következőképpen hangzik:

¹¹⁷ Pölöskei 1977: 22–30., 75–76.; Sipos 2004a: 28–31. A Fővezérség november 26-i sajtóellenőrzéssel kapcsolatos átiratát a Miniszterelnökségnek lásd MNL OL K 26. 1208. csomó, 1919, 3. tétel. 675–678.

¹¹⁸ Az Újság, 1919. dec. 6. 5.

¹¹⁹ Néhány ezzel kapcsolatos cikk címe a megjelenés dátumával. A Horthy-legények rémtettei (okt. 3.). A dunántúli zsidóüldözés (okt. 9.), Kiránduláson Horthy katonái (okt. 12.), Börtönpoklok (okt. 18.).

¹²⁰ A Fővezérségre érkezett helyzetjelentésekben nem találtam Horthy megítélésére vonatkozó utalást. E jelentésekhez lásd HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2660. mfsz. 501., 504–505., 509., 514. sz. Néhány héttel a bevonulást követően felmerült, hogy Horthy Miklós népszerűségének növelése érdekében a legfontosabb élelmiszereket szállító vonatokat nevezzék Horthy-vonatoknak. HL VKF 1919. VI. cs. 13. d. 2651. mfsz. 196–197. sz.

¹²¹ Emiatt sem elemzem ebben a munkában a Horthy-képeket.

¹²² Ennek hátteréhez lásd Kerepeszki 2009a: 341–343.

¹²³ Idézi Pilch 1928: 345–346.

¹²⁴ Uo. 350–351.; Ablonczy 2010b: 62.

„Ujjongva repesnek a hymnusi hangok,
Versenyezve búgnak a templomharangok,
Millió torokból hála száll az égre,
Amiért megérkeztlél, hogy megjöttlél végre.
Ezeréves népünk mese-csodás álma,
Ósi kívánsága most valóra válva,
Nem sírtak hiába könnyes, bús imáink,
Lesznek már, vannak már magyar katonáink!
Állj meg, Horthy Miklós!

Magyar zászló alatt, magyar szóra lépked
A te darutollas, hős katona-néped,
Szegény szívünk mire oly hiába vágyott,
Ők is zenghetik a magyar imádságot.
A vörös tegnaptól ébredtünk a mára,
Nemzetiszín hajnal hasad a hazára,
Nem volt semmi sok és semmi drága érte,
Hogy ezt a szép napot a magyar megérte!
Állj meg, Horthy Miklós!”¹²⁵

A Nemzeti Kaszinó november 24-én Horthy Miklós tiszteletére adott díszvacsorát. Berzeviczy Albert konzervatív-liberális kultúrpolitikus, az MTA elnöke köszöntötte a hadsereget a „halálból új életre keltő” fővezért, a „nagy katonát és a még nagyobb hazafit”.¹²⁶ November 20-án a Magyar Zsidók Országos Szövetségének küldöttsége a fővezér és hadserege iránti lojalitásáról biztosította Horthyt, aki sajnálatát fejezte ki a Dunántúlon történtek miatt, és garantálta, hogy ilyen atrocitások többé nem fognak előfordulni.¹²⁷ Néhány nappal később a Pesti Izraelita Hitközség létrehozta a hadsereg céljait szolgáló Horthy-alapot.¹²⁸ Akkor váltak a kultuszépítés alkalmává a fővezér és a hadsereg tiszteletére rendezett színházi díszelőadások. November 23-án Vörösmarty Mihálynak a honfoglalás idejét megörökítő *Áldozat* című drámáját mutatta be a Nemzeti Színház, ami az egyik konzervatív napilap szerint azon a novemberi estén „az új honfoglalást” és „új ébredést jelképezte”.¹²⁹ Szereadók és hangversenyek keretében is tisztelegtek a fővezér előtt. November 28-án a Tudomány- és Műegyetem egyesült énekkara tiszteleggett így a Gellért Szállóban. Az egyetemi ifjúság nevében elhangzott köszöntő beszéd a fővezért Rákóczi és Kossuth „nagy öröksége letéteményesének” és – az alkalomhoz illően – „a magyar ifjúság ideáljának és vezérlő csillagának” nevezte.¹³⁰

125 Majorné 1920: 5–6.

126 *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 26. 3.

127 Uo. 1919. nov. 21. 5.; Gyurgyák 2001: 110–116.

128 *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 26. 6.

129 Uo. 1919. nov. 25. 9–10.

130 Uo. 1919. nov. 29. 7.; *Nemzeti Újság*, 1919. nov. 30. 7.

December 6-án a névnapi köszöntés céljából rendeztek hangversenyt.¹³¹ Emellett egyes szervezetek díszelnökének és ünnepségek, operaházi hangversenyek, díszelőadások, multságok védnökségére is felkérték, amelyeket az év végéig el is vállalt. 1919 végétől „a mai végzetesen komoly időknek” megfelelően azonban már nem. A *Szózat* szerint ezzel is eleget téve azon kötelességének, hogy észre térítse a „lezüllött” tömegeket.¹³²

A kultuszépítés korai szakaszában már művészeti alkotások is szerepet kaptak. Ligeti Miklós a fővezér „délceg és kemény alakjáról” bronz mellszobrot mintázott, amelyet a Múcsarnok 1919/1920. évi Téli Tárlatán mutattak be.¹³³

Az ideiglenes államfő kérdése a Clerk-tárgyalásokat követően került napirendre, akkor azonban még nádorról és nem kormányzóról beszéltek.¹³⁴ Először József királyi herceg és Horthy Miklós neve merült fel. A *Szózat* természetesen amellet érvelt, hogy a fővezér legyen az államfő, amivel a radikális jobboldal egyértelműen jelezte hatalmi törekvéseit. Zsilinszky Endre november 18-án így fogalmazott: „Horthy Miklóstra több vár, mint a nemzeti hadsereg vezérlete.”¹³⁵ Ezt az egyértelmű állítást a *Szózat* november 30-i vezércikke is megismételte. Eszerint a formálódó magyar államszervezetben „a konszolidálódás kristályosodási pontjául a sors már kijelölte a nemzeti hadsereget és annak fővezérét, Horthy Miklóst”, aki „a nemzeti újjászületés [...] zászlaja és horgonya”, mert „a legtöbb erőt tudja összegyűjteni és összekovácsolni”.¹³⁶ Horthy radikális környezete tehát megkezdte a fővezér megválasztásának előkészítését. Ennek részét alkották a *Szózatban* megjelent fenti cikkek. Kozma Miklósnak a nemzetvédelmi tisztekhez szóló december 1-jei szigorúan bizalmas utasítása mindezt megerősíti. Ebből kiderül, hogy az 1920. januári választásokra készülve olyan jelölt megválasztását kellett patronálniuk, akik támogatják Horthy Miklós államfővé választását. A fővezérről azt a képet kellett emellett terjeszteni, fogalmazta meg az elvárás Kozma, hogy kizárólag a haza – és nem egy párt – érdekeire van tekintettel.¹³⁷

Ezekben a hetekben a *Szózat* a fentieket további cikkekkel is nyomatékosította. Ulain Ferenc „Meddig fog ez még tartani?” címmel adott politikai helyzetértékelést, amelyben elutasította a nemzet egységét veszélyeztető pártpolitikát, az újabb és újabb pártok megalakulását. A rendteremtést és e zava-

131 *Budapesti Hírlap*, 1919. dec. 7. 7.

132 *Szózat*, 1919. dec. 10. 1. és dec. 31. 5.

133 *Új Nemzedék*, 1919. dec. 7. 10. (az idézet itt olvasható); Prohászka 2001: 72.; Kontha 1985: I. köt. 205–207.

134 *Szinai* 1988: 35.

135 *Szózat*, 1919. nov. 18. 1.

136 Uo. 1919. nov. 30. 1. 1920. február 14-én Zsilinszky Endre ezt írta: „A konszolidáció irányába fordult forradalmi, ellenforradalmi magyar társadalom legelső, sem kívülről, sem belülről meg nem ingatható kristályosodási pontja Horthy Miklós volt és a nemzeti hadsereg.” *Szózat*, 1920. febr. 14. 1.

137 Vargyai 1971: 266.; Ormos 2000: 1. köt. 68. A katonai propaganda 1920 tavaszán is szerepet vállalt a kultuszépítésben. Bácsa 1998: 103.

ros, kaotikus, szinte áttekinthetetlen politikai állapotnak a megszüntetését várta el a nemzetet integrálni képes fővezértől.¹³⁸ Az egységes társadalom a jobboldali radikalizmus meglátása szerint ugyanis – elítélve a politikai, vallási ellentéteket, végeredményben magát a pártpolitikát is – elengedhetetlen a 'keresztény' és 'nemzeti', új Magyarország megteremtéséhez.¹³⁹ A *Szózat* akkori cikkei a radikálisok által megálmodott új rend néhány további jellemzőjét is megvilágították.¹⁴⁰ Az elveszített nemzeti nagyság visszaállítása tekintetében természetesen nem mutatható ki különbség a radikális jobboldali és a közjük nem tartozó kultuszépítők között. Ezen a téren, mint említettem, minden kultuszépítő a korábbi állapot visszaállításának pártján állt. A fajvédők ezt azonban úgy kívánták elérni, hogy ezzel együtt egy radikálisan új Magyarország megteremtésére törekedtek. Véleményük szerint az egységes magyar társadalmat, a magyar 'lelket' a háborús tapasztalatok alapján militarizálni kell, hogy a 'szebb jövő' elérése érdekében minél inkább integrálni lehessen.¹⁴¹ Ez egyértelmű társadalomátalkító programot jelentett.¹⁴² Zsilinszky Endre fajvédő publicista¹⁴³ szerint a Nemzeti Hadseregnek „a magyar állam középponti intézményévé kell emelkednie”, majd hozzátette, hogy „az ősi tradíciókból táplálkozó új, modern, diadalmas magyar katonaszellem” megteremtése Horthy Miklós fővezér feladata. A politikai rendszernek a „katonai vezérre” kell felépülnie, így a vezérelv a politikai programjuk centrális elemét alkotta.¹⁴⁴ A nemzetnek tehát irányt mutató, a magyarságot integrálni képes vezérre, vitathatatlan tekintélyre van szüksége, aki nem lehet más, mint Horthy Miklós. Ezt a szemléletet az első világháborús lövészárók-hadviselés eredményeként kialakult új, militáns vezetési stílus magyarázza.¹⁴⁵ A fentiekhez szorosan kapcsolódik az 'erős kéz politikája', mivel a jobboldali radikálisok nézetei szerint ez elengedhetetlen a nemzeti vágyak megvalósításához. A fővezérnek 'erős' kézzel és 'parancsszóval' kell vezetnie a magyar nemzetet a kijelölt célok felé.¹⁴⁶ Magyarország rend nélkül nem tud előrelépni. Zsilinszky meglátása szerint a nemzet, a jobboldali radikális jövőkép legitimálásához jelentősen hozzájárulva, „a nemzeti hadsereg fővezérének [akit még „Crom-

138 *Szózat*, 1919. dec. 12. 1.

139 Gyurgyák 2007: 217., 225., 238–239., 245–247.; Gyurgyák 2012: 109–110.; *Szózat*, 1919. nov. 11. 3.

140 Ennek egyes elemeiről a későbbiekben még lesz szó, bár ezek a cikkek mindenre kiterjedően nem foglalkoztak az általuk elképzelt 'új' Magyarország jellemzőivel.

141 A november eleji nyilatkozata ellenére Horthy még 1919–1920 fordulóján is nyitott volt a katonai diktatúra bevezetésére. Pritz 2011a.

142 Ehhez lásd még Vonyó 2012b: 163.

143 Zsilinszky fajvédő mozgalomban játszott szerepéhez és nézeteihez lásd Gyurgyák 2012: 131–153.

144 *Szózat*, 1919. nov. 18. 1–2. (az idézetek itt olvashatók); Zsilinszky szemléletének elemzéséhez lásd még a 143. jegyzetben hivatkozott munkán kívül Gyurgyák 2007: 247.; Vigh 1992: 60–61., 66–68.

145 Eatwell 2006a: 134–136.; Ormos 2000: 1. köt. 33–35., 40.

146 *Szózat*, 1919. dec. 10. 1.

wellhez” is hasonlított – T. D.] markáns alakjában keresi a fix pontot az erős kéz politikájához”. Az erős állam, erős központi hatalom szükségessége mellett érvelt, tehát „parancsszóra van szükség”, ismételte meg militarista nézeteinek lényegét.¹⁴⁷ 1920. január 1-jei vezércikke is a militarizmus témáját járta körül.¹⁴⁸ A militarizmus nélkül megítélésük szerint nem biztosítható a magyarság fennmaradása, ez kell az önvédelemhez, és nélkülözhetetlen az elvesztett nemzeti nagyság visszaszerzéséhez is. A külpolitikai programjukban látható, hogy a magyar birodalmiság visszaállítására törekedtek.¹⁴⁹ Horthy a korai vezérkép itt elemzett jellegzetességei miatt sorolható az autokrata vezérek közé, ami erősítette a párhuzamot a korabeli diktátorok vezérkultuszai-val.¹⁵⁰ Ezen a téren az 1920-as évek közepén történt változás.

A városlátogatások következő szakasza során a fővezér a Duna–Tisza köze és Észak-Magyarország 20 települését szemlélte meg. Ez december 11-én, az egri útjával kezdődött, majd pár hetes szünetekkel 1920 első két hónapjában a már ismertített rituálé alapján folytatódott. Az országos napilapok nagyobb súlyt helyeztek arra – a november 16-a előtti gyakorlatukkal ellentétben –, hogy tudósítsanak a fővezér útjairól. A *Szózat* minden egyes útról közölt tájékoztatást, ráadásul a fővezér személyét is méltatta. A jobboldali radikalizmus szócsöve tehát ezen a téren is kitüntetett szerepet játszott.¹⁵¹ Horthy Miklós december 12-én Mezőkövesdet és Miskolcot látogatta meg. A mezőkövesdi piacterén elmondott fővezéri beszéd, a rend fenntartására tett ígéreten túl, félreérthetetlenül megfogalmazta kultuszának fő üzenetét. Eszerint „szerény személyem és a nemzeti hadsereg vagyunk az a mag, amelyből a jövődő boldog Magyarország ki fog hajtani”. Hasonló állításokat tett még a „rég magyar mondák megelevenedett hőse” a miskolci látogatás alkalmából is: elég erősnek érzi magát arra, hogy végleg letörje azt a „rablógylkosok” által fémmjelzett „bűnös” irányt, ami a „pusztulás szélére” juttatta az országot.¹⁵² Ezek a kijelentések egyértelműen még nem bizonyítják, hogy az önképbe beépültek a méltatások főbb elemei, mert a kultusz megjelenése óta meglehetősen rövid idő telt el. Sokkal inkább az államfői hivatalhoz kapcsolódó ambíciói kifejezéseként értékelhetők. A méltatások

147 Uo. 1919. dec. 14. 1. A Horthy–Cromwell párhuzam, mint minden történelmi párhuzam, egyoldalú, mivel az aktuális üzenet alátámasztására hivatott. Így azok a részletek, amelyek ezt esetleg gyengítik – jelen esetben Cromwellnek a halálát követő 'kivégzése' –, nem kerültek említésre.

148 Uo. 1920. jan. 1. 1. Zsilinszky Endre 1921. október elején is amellett érvelt, hogy a nemzet „egy erős kéz parancsoló akarata után” sóvárog. „Olyan hallatlan erejű sóvárgása az erős kéz után – tette hozzá –, amely elől kitérni talán nemsokára lehetetlen lesz.” Uo. 1921. okt. 4. 1.

149 A magyar birodalmi gondolathoz lásd Romsics 2004d: 148–149.

150 Szabó 1978: 513. A radikális jobboldal Horthy-képéről és kultuszépítő szerepéről lásd bővebben Turbucz 2011c.

151 A városlátogatások kapcsán a felesleges ismétlések elkerülése miatt a továbbiakban csakis a vezérkép hangsúlyosabb, illetve újabb elemeit ismertettem.

152 *Miskolci Napló*, 1919. dec. 13. 1–4.

ennek ellenére hathattak már a fővezérre, de az önképének részévé a vezérkép egyes elemei csak később váltak.¹⁵³

Horthy Miklós 1920. január 18–19-én Kiskunhalasra, Kalocsára, Szolnokra és Jászberénybe látogatott. A városlátogatások központi témájául a magyar békeszerződés tervezetének rendelkezései szolgáltak. A magyar békedelegáció január 15-én vette azt át, amelynek tartalma napokon belül ismertté vált. Az erre adott reakciót – érthetően – a békefeltételek elutasítása és a megváltoztatásukra törekvés jellemezte, mivel a magyar társadalom tragikus és méltánytalan rendezési elképzeléssel szembesült.¹⁵⁴ Az akkor elmondott beszédekben – a békeszerződés valódi okairól egyáltalán nem beszélve¹⁵⁵ – Horthy Miklós kijelentette, hogy 'ellenségeinkkel' (tájékozatlan nagyhatalmak, hűtlen nemzetiségek) szemben a „mi becsületünkhöz szenny, piszok, csalás nem tapad”, „nem a mi lelkiismeretünk rossz, hanem ellenségeinkké”, így nem szabad csüggedni.¹⁵⁶ A fővezért, „hón szeretett Horthy apánkat”, az őt köszöntők „éltető reményünk egyedüli forrásának” nevezték, aki a „fájdalom e sötét napjaiban [...] hazafiúi bánattól sajgó szíveinket megvigasztalja”.¹⁵⁷ Az ezekkel az utakkal kapcsolatban megjelent cikkek és elhangzott beszédek miatt jobban előtérbe került a fővezérnek a 'magyarok Istene' akaratával összekapcsolt küldetése: a történelmi magyar állam helyreállítása. Az egyik vezércikk szerzője így azt írta, hogy a „magyarok Istene Horthy Miklós személye köré csoportosítja a nemzet ezeréves dicsőségét és szenvedését, hogy abból egy új, egy ragyogóbb fénykoszorú fonja át ezt az országot”.¹⁵⁸ Miközben Magyarországon Horthy Miklóst 1920 januárjában így festették le, ilyen vágyakat kötöttek a személyéhez, addig Romániában a prefektusi jelentésekben veszélyforrásként hivatkoztak rá, aki a csapatai élén vissza kívánja szerezni az elveszített területeket.¹⁵⁹

A kormányzóválasztást megelőző belpolitikai küzdelmek, a Friedrich-Horthy ellentét¹⁶⁰ fontos állomása volt a hatalmának megerősítésével foglalkozó fővezér január 30-i hadparancsa. Ebben Horthy a novemberi tárgyalásokat lezáró megállapodást a saját céljaival összhangban magyarázta. Amellett érvelt, hogy a kormánynak a törvényhozás megalakulásáig hivatalban kell maradnia. A törvényhozás megválasztja az ideiglenes államfőt, a kormány azt követően lemond, majd az új államfő, azaz ő maga, kinevezi a miniszterelnököt. Horthy – a nyomásgyakorlás érdekében – kilátásba helyezte a kato-

153 Pontosán nem lehetséges megmondani, hogy mikor került erre sor.

154 Romsics 2001: 169–178.; Zeidler 2001: 15–29., 159–165., 186–189.

155 Trianon okaihoz lásd Romsics 2001.; Zeidler 2009.

156 *Halasi Újság*, 1920. jan. 21. 1–2.; A Trianonnal kapcsolatos legendákhoz lásd Ablonczy 2010a.

157 *Kalocsai Néplap*, 1920. jan. 21. 1–4.

158 *Halasi Újság*, 1920. jan. 18. 1.

159 Az 1920. január végi prefektusi jelentéseket lásd ANIC, Consiliul Dirigent, 3/1920. 18–1920–240., 52–1920–243. E forrásokat lefordítva Egry Gábor bocsátotta rendelkezésemre. Segítségét ezúton is hálásan köszönöm.

160 Ehhez lásd Szinai 1988: 21–56.

nai erő alkalmazását is. Az új kormány megalakulásának mikéntjéről azonban novemberben még nem esett szó. Friedrich István az ország alkotmányos életét másképpen kívánta helyreállítani: szerinte a kormánynak az államfőválasztás előtt kellene megalakulnia, ugyanis így a nemzetgyűlési többségre támaszkodva lett volna esélye a miniszterelnöki szék visszaszerzésére. Ezt azonban keresztülhúzta a fővezér állásfoglalása. Láthatóan mindketten saját ambícióikat követték, azonban a fővezér mögött álló hadsereg, az egyetlen hatalmi tényező – a győztes hatalmak véleményével is összhangban álló – akarata érvényesült.¹⁶¹ A hadparancs sajtóban történő nyilvánosságra hozását követően a fővezér méltatására kínált lehetőséget a *Szózat* használta ki leginkább, mert január végén és február elején öt cikket közölt. A lap Horthyt a konszolidáció garanciájaként, a nemzet érdekeinek kizárólagos képviselőjeként jelenítette meg, aki „vasöklével” vetett véget a felelőtlen marakodásnak, a hatalmi ambícióknak, mert „örködő szeme meglátta a veszélyt”. A *Szózat* ismertette egyes politikusok állásfoglalásait is, amelyek kivétel nélkül a fővezér alkotmányvédő szerepét emelték ki.¹⁶² Nem csak a jobboldali radikális lap alakította akkor a Horthy-képet. A *Budapesti Hírlap* vezércikke ugyanis az országért cselekvő férfi kardjáról és „erős” kezéről írt, aki hivatott arra, hogy „rendet csináljon a bomlott elmékben”. Ráadásul a konzervatív lap az országot egy templomnak nevezte, ahonnan Jézus Krisztushoz hasonlóan Horthy is kiűzte az „alkuszokat” és „kufárokat”, mindazokat, akik saját céljaikat követve veszélyeztetik az ország jövőjét.¹⁶³ A liberális-demokrata lapok a politikai konszolidáció sikerét, a jogrend és az alkotmányosság helyreállítását veszélyeztető pártoskodást (azaz: Friedrich Istvánt) ítélték el.¹⁶⁴ A többi lap megelégedett az egymással szemben álló álláspontok ismertetésével.¹⁶⁵

5.5. HORTHY-NAPTÁR, 'A MAGYAR NEMZET ÚJJÁSZÜLETÉSÉNEK EMLÉKÉRE'

A korai Horthy-kultusz jellegzetes terméke volt az 1919 karácsonyán megjelent, több mint 150 oldal terjedelmű Horthy-naptár, amit 1919. november közepe és 1920. február közepe között fővárosi és vidéki lapok rövid cikkekkel

161 A január 31-én a lapokban megjelent hadparancs szövegét lásd Nemes-Karsai 1953: 1. köt. 338–339. A hadparancs kontextusához lásd Gergely 2001: 83–84.; Sakmyster 2001: 55–56.; Szinai 1988: 37–38.

162 *Szózat*, 1920. jan. 31. 1.; febr. 1. 1–2., febr. 3. 7. Az idézet a február 3-i cikkben olvasható.

163 *Budapesti Hírlap*, 1920. jan. 31. 1.

164 Lásd például *Az Újság*, 1920. jan. 31. 1.; *Pesti Hírlap*, 1920. jan. 31. 1.; *Pesti Napló*, 1920. jan. 31. 1–2.; *Az Est*, 1920. febr. 1. 1.

165 Ehhez lásd például *Nemzeti Újság*, 1920. jan. 31. 2–3.; *Népszava*, 1920. jan. 31. 2.

és hirdetésekkel reklámoztak.¹⁶⁶ A *Budapesti Hírlap* már néhány nappal Horthy budapesti bevonulása után hírt adott „a legnevesebb írók, művészek közreműködésével” megjelenő Horthy-émlékalbumról.¹⁶⁷ December 14-én már konkrétumokról is tájékoztatta a lap az olvasóit: a karácsonyra megjelenő naptár a könyvkereskedésekben és naptárárusítóknál lesz kapható. A bevétel a Nemzeti Hadsereg céljait szolgálta. Horthy addigi pályafutását és a Nemzeti Hadsereg szerepét elsőként összegző propagandakiadvány „szokatlanul dúsan illusztrálva jelenik meg, művésziessen készült fényképek és kiváló magyar illusztrátorok kezéből kikerült rajzok fogják díszíteni” – írta a *Budapesti Hírlap*.¹⁶⁸ A *Szózat* értékelése szerint a szépirodalmi alkotások „a magyar irodalom hódolatát” jelentik „a nemzeti hadsereg és nagynevű fővezére előtt”.¹⁶⁹

A naptár sajátosan ötvözte a kultuszépítés különféle technikáit.¹⁷⁰ 21 cikk, Raffay Sándor és Berzeviczy Albert beszédei,¹⁷¹ Lampérth Géza költő, író által ismert dalok dallamára írt négy katonanóta,¹⁷² Vályi Nagy Géza, a konzervatív irodalmat reprezentáló Kozma Andor, a hazafias költeményeiről ismert Ábrányi Emil, Lampérth Géza és egy ismeretlen szerző versei,¹⁷³ a Tanácsköztársaság és a 'keresztény', 'nemzetinek' nevezett rendszer közötti különbségeket megvilágító nyolc elbeszélés,¹⁷⁴ 17 rövid idézet és 52 fénykép volt található benne. A 21 cikk közül kizárólag Horthyval kettő (az egyik szerzője Fóthy János újságíró, a *Szózat* munkatársa volt),¹⁷⁵ a fővezér családjával egy,¹⁷⁶ míg az önálló magyar Nemzeti Hadsereggel nyolc foglalkozott.¹⁷⁷ Az utóbbiakban a 'hadseregszervező' fővezér kitüntetett szerepet kapott. A további tíz elég korlátozott szerepet játszott a vezérkép alakításában, mivel nem Horthy személyét, hanem a korszak hangulatát világították meg. Közülük Herczeg Ferenc Károlyi Mihályról írt tanulmánya emelhető ki, ami szerint ő egy „degenerált hazárdőr” és „mérhetetlen gyalázatot hozott a nemzetre”.¹⁷⁸ Az 52 fénykép közül 19-en volt látható Horthy Miklós, egy kivétellel a közszereplései alkalmával. A budapesti bevonulás 11 fényképen elevenedett meg.

A bevezető írás szerzője a fővezér egyénisége legszembevetőbb vonásának a „magyarságát” tartotta, amelyet az „íz-ig-vér-ig” jelzővel nyomatékosított. Mindez érthető, ugyanis a 'nemzetietlen' irányzatokkal szemben fellépő

vezér kizárólag olyan magyar ember lehet, akinek „egész lényé úgy van teremtvé, hogy egyéb gondolata ne legyen [...] mint mentül többet tenni Magyarorszáért”. Ezzel magyarázható, hogy a másfél oldal terjedelmű méltatásban 11 alkalommal olvasható a magyar szó. Eszerint ő „nem a főváros rothadt, idegen, romboló fajok túlsúlyától megfertőzött levegőjéből került ki”, hanem a „magyar rónák mélyén” született alig egy-két kilométernyi távolságra „a legmagyarabb folyótól”, ráadásul a „magyar anya tejével együtt szíttá magába a haza szeretetét”. A fővezér magyar jelleme kiegészült további „nemes” tulajdonságokkal is, amelyek szintén az emberi, erkölcsi és vezéri nagyságát igyekeztek fokozni. Eszerint Horthy „mindenekfölött önzetlen és becsületes ember”, számára „sohasem volt üzlet a hazafiság” és „vajmi keveset törődött a reklámmal”. Ez azzal lett kiegészítve, hogy „a fővezéri méltóságot is csak azért fogadta el, mert benne összpontosult minden hazáját igazán szerető magyar ember bizalma”. A felsorolt eltúlzott és szelektíven válogatott tulajdonságai azt is 'igazolták', hogy – a kultusz egyik leggyakoribb hasonlatának megfelelően – sikerrel „révbe fogja kormányozni a haza sokat hányatott hajóját”.¹⁷⁹ Fóthy János elsősorban a fővezér isteni kiválasztottságát hangsúlyozta, eszerint Horthy Miklós, a „honmentő” vezér, az „új honfoglaló Árpád” a 'magyarok Istenének' akaratát hajtja végre.¹⁸⁰ Az 'új honfoglalást' érzékeltette, hogy a naptárban kétszer is párhuzamba állították Horthy Miklóst Árpád vezérrel.

Az életrajz értékelése szerint Horthy egész életét a kötelességteljesítés határozta meg: otrantói győzelme eredményeként „egy csapásra a tengerészet legnagyobbjai közé” került, ezért IV. Károly az „erős kezéről és páratlan energiájáról híres” tengerészt nevezte ki flottaparancsnoknak. A fegyelem megerősítését célzó intézkedései ellenére azonban a „zendülés és a forradalom mételye” már olyannyira átjárta a hadsereget, hogy az összeomlás nem volt elkerülhető. A „vörös rablók diktatúrája” alatt – Fóthy János szerint – Horthy „visszavonultan élt falusi birtokán, míg el nem jött a perc, mely őt a nemzet élére szólította”.¹⁸¹ Az 'elhívott' katona ezt követően a haza 'mentésében' akadályokat nem ismerve tevékenykedett Szegeden.¹⁸² A magyar nép jövőjét garantáló hadseregszervezés Fóthy életrajza szerint olyan „gigászi munka, törhetetlen erély és céltudatos előretörés eredménye”, hogy „nem lehet elég szavunk a bámulatnak és elismerésnek, amellyel előtte hódolhatnánk”.¹⁸³ Egy másik írás szerzője Horthy Miklós fővezérré történő kinevezését a katonák ragaszkodásával magyarázta, amivel a fővezért öntudatlanul is „kikapcsolták a napi politika csúnya útvesztőjéből”, ezáltal a pártoktól függetlenül minden idejét a nemzeti gondolatnak szentelhette.¹⁸⁴ A Tanácsköztársaság bukása utáni átvonulást a Dunántúlra az ország jövőjét biztosító egyetlen lehetőség-

166 Lásd például *Szózat*, 1919. nov. 20. 3.; *Az Est*, 1919. dec. 16. 7.; *Dunántúli Hírlap*, 1920. febr. 7. 4.

167 *Budapesti Hírlap*, 1919. nov. 22. 6.

168 Uo. 1919. dec. 14. 7–8.

169 *Szózat*, 1919. dec. 18. 6.

170 A naptár szerzőinek életrajzi adataihoz lásd Markó 2001–2007.

171 Horthy 1919: 42–44., 49.

172 Uo. 94.

173 Uo. 84–85., 93., 105–108., 111–112., 129.

174 A Horthy-kultusz szempontjából a fontosabbakat lásd uo. 56–64., 115–126., 145–151.

175 Uo. 20–25.

176 Uo. 40–41.

177 Uo. 27–40., 44–48., 50–52., 67–69., 80–83., 97–104.

178 Uo. 70–76.

179 Uo. 19–20.

180 Uo. 21–22.

181 Uo. 23–24.

182 Uo. 24.

183 Uo.

184 Uo. 30.

ként magyarázta a hadseregszervezést bemutató írás. A „honmentést” szerinte akadályozta, hogy a „haza ellenségei” alaptalan „rágalmakat” terjesztettek a Nemzeti Hadseregről (terror).¹⁸⁵ A budapesti bevonulás bemutatása kitüntetett szerepet kapott a naptárban.¹⁸⁶ E ’sorsfordulónak’ egy összefoglaló közlésével, fényképekkel és az akkor elhangzott beszédek idézésével állítottak emléket a naptár készítői.¹⁸⁷

5.6. A KORMÁNYZÓVÁLASZTÁS

Február első napjaitól kezdve – a január 30-i hadparancs nyomán kibontakozó országos kampány részeként – népgyűlések, vármegyei és városi törvényhatósági közgyűlések, a sajtóban megjelenő cikkek egymás után fejezték ki álláspontjukat arról, hogy Horthy legyen Magyarország kormányzója. Elsőként február 1-jén Szombathelyen – a legitimizmus központjában – tartottak népgyűlést, ahol a résztvevők kimondták, hogy a fővezér, a nemzet bizalmának letéteményese legyen az ország ideiglenes államfője.¹⁸⁸

A kampány központi irányítását bizonyítja néhány február elején keletkezett dokumentum. Közülük az egyik egy február 7-én Faddról keltezett levél volt, amelyben az ismeretlen levélíró arra utalt, hogy korábban abban állapodtak meg, hogy „Horthynak ideiglenes államfővé megválasztása érdekében állást foglaltatunk a törvényhatóságokkal és ezzel nyomást gyakorolunk a nemzetgyűlésre”. Battlay Géza kormánybiztos azonban a fővezérség és a Belügyminisztérium várható reakciói miatt mégsem engedélyezte a törvényhatóság összehívását, ami a levélíró szerint „egységes, lelkes és impozáns módon nyilatkozott volna meg Horthy mellett”. Így érthetetlen számára a fővezérség óvatossága. „A mai rettenetes helyzetből – írta – csak egy kivezető út lehet – ha még nem késő –, a diktatúra és egy erőskezű, intakt múltú és jellemű, okos kormányzó, aki vasmarokkal szorítja ennek a csürhének a nyakát a rend és fegyelem jármába [...]”. Ezt követően majd sor kerülhetne az „alkotmányosság” helyreállítására. „Ennek a célnak szolgálatába állította a sors Horthyt és benneteket és mindnyájunkat – szögezte le –, kik erre, ha hallgatagon is, de szent fogadalmat tettünk.”¹⁸⁹ A belügyminiszter február 9-én a kerületi és a törvényhatósági kormánybiztosokat arra utasította, hogy tegyenek meg mindent azért, hogy a törvényhatósági közgyűlések és a képviselő-testü-

¹⁸⁵ Uo. 32.

¹⁸⁶ Uo. 50., 125.

¹⁸⁷ Uo. 33–40.

¹⁸⁸ Pilch 1928: 381–382.; *Új Nemzedék*, 1920. febr. 3. 2.; Zsiga 1989: 81–82.

¹⁸⁹ MNL OL K 429. Katonai vonatkozású adatgyűjtemény. 3936. mf. 40. cím. 33–35.

leti ülések napirendjéről kerüljenek le az államfőválasztással kapcsolatos állásfoglalások.¹⁹⁰ Ennek azonban nem volt túlzottan sok fogantatja. A miskolci kerületi kormánybiztos 9-én azt jelentette ugyanis a belügyminiszternek, hogy a katonaság „községről községre járva” propagandát csinál.¹⁹¹ A Miniszterelnökség és a Nemzetgyűlés így egymás után kapta, majdnem naponként, az ország különböző pontjairól a különféle állásfoglalásokat. Ezeket február 9-e és 29-e között az elnöki iroda 124 kérvényt, feliratot vagy táviratot kapott, eldugott kis községekből és nagyobb településekből egyaránt. Horthy fővezér pártok felettisége, kiválónak tekintett képességeire, tulajdonságaira, illetőleg a magyar nemzet bizalmára hivatkozva érveltek ezek a határozatok a fővezér megválasztása mellett.¹⁹² Hasonló volt a helyzet a sajtóval is: a lapok igyekeztek megnevezni a fővezért támogató községeket, rendezett tanácsú és a törvényhatósági jogú városokat. A *Szózat*, hogy csak Horthyék lapját említsem, február 3-a és 29-e között 23 cikket közölt, mindennap egyet, amelyek a fővezér országos népszerűségét igyekeztek sugallni. Rassay Károly Horthy Miklós emlékirataihoz fűzött megjegyzései is jelzik, hogy nemzetvédelmi és propagandatisztek „járták a vidéket és küldték a táviratokat”, „folyt a Gellért szállóból [...] irányított és Horthy megválasztását követelő [illetve azt legitimáló – T. D.] propaganda”.¹⁹³ Horthy radikális jobboldali környezetének szerepe, akárcsak a városlátogatások alkalmával, a kormányzóválasztás előtti hetekben is meghatározó volt.

A kormányzóválasztást megelőző országos kampány idejére esett, hogy február 7-én a fővezér Ceglédre és Kecskemétre látogatott.¹⁹⁴ Az utóbbi helyszínen, ahol a honvédlaktanya már a fővezér nevét viselte, az elhangzott köszöntések Horthy Miklóst már egy olyan mitikus személyiségként mutatták be, aki ’új’ Árpádként hivatott arra, hogy „újabb ezer évre” helyreállítsa az ország területi egységét, a „keresztre feszített Magyarországot megváltsa” szenvedéseitől. Horthy a köszöntésekre adott válaszaiban magabiztosan kijelentette, hogy őt az „ország bizalma” állította a posztjára.¹⁹⁵ Zemplén és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Szeged, Szolnok és Jászberény 10-én foglalt állást

¹⁹⁰ MNL OL K 148. 684. csomó, 1920. 1. tétel. 921/1920.

¹⁹¹ Uo. 1008/1920.

¹⁹² A kérvényekhez és feliratokhoz lásd Vargyai 1971: 268–270.; MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 23–27., 44–85.; MNL OL K 26. 1227. csomó, 1920. 3. tétel. 1218. alapszám.

¹⁹³ Rassay megjegyzéseit idézi Vargyai 1971: 265–266. Emlékirataiban Horthy Miklós valószínűleg állítja, hogy nem számított a megválasztására. Horthy 2011: 141. Nemcsak a központilag szervezett kampány cáfolja ezt, hanem az is, hogy Horthy Miklós nyomon követte a kormányzói jogkört szabályozó 1920. évi I. törvénycikk elfogadását, sőt véleményezte is annak tartalmát. Ehhez lásd Olasz 2009: 103–106.; L. Nagy 2006: 16–18.; Vargyai 1971: 277–296.; Turbucz 2011a: 89–91.

¹⁹⁴ Erről lásd bővebben Gyenesei 2007.; Turbucz 2009b: 191–192.

¹⁹⁵ *Kecskeméti Közlöny*, 1920. febr. 10. 3.

Horthy kormányzósága mellett.¹⁹⁶ Kecskemét törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlésén, február 13-án, Zsitvay Tibor kormánybiztos-főispán a nemzet bizalmát 'bíró' Horthy Miklóst javasolta államfőnek.¹⁹⁷ Győrtől február 15-én tartottak népgyűlést. Boros Alán bencés tanár az országot egy zátonyra futott hajóhoz hasonlította, amit csak „egy olyan rettenthetetlen bátorságú kormányos menthet meg az elsüllyedéstől”, mint a fővezér.¹⁹⁸ Győr vármegye és város szerint kizárólag Horthyban „látja Magyarország népe azon tulajdonságokat”, amelyek elengedhetetlenek az aktuális problémák kezelése tekintetében.¹⁹⁹ Február 17-én Szolnok és Vas vármegye, illetőleg Székesfehérvár törvényhatósági bizottsága foglalt állást.²⁰⁰ Veszprém képviselő-testülete 22-én délelőtt, az EME által szervezett népgyűlés aznap délután fejezte ki az álláspontját. Az EME gyűlésén Tihanyi Kiss Sándor református lelkész, a szervezet elnöke ünnepi beszédében – a magyarság kiválasztottság-tudatát is erősítve – egyértelművé tette, hogy most olyan vezérre van szüksége a nemzetnek, aki „a tanulságos pusztai vándorlason át elvezet az új diadalmas nemzeti Magyarország Ígéretföldjére”. A vallásos gondolkodásban az 'ígéret földje' a megpróbáltatások és szenvedések nélküli világot jelenti.²⁰¹ Két nappal később Borsod vármegye táviratban fejezte ki, hogy az ország „kormánykerekére” csakis „megbízható” és „erős” kezekbe kerülhet.²⁰²

Február 16-án összeült az első Nemzetgyűlés. Az alkotmányosság helyreállítása és az állami főhatalom ideiglenes rendezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalása során Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök február 27-én kifejtette, hogy nem egy bábra, hanem egy „erős” államférfira van szükség az adott körülmények között. Olyanra, mint Hunyadi János volt. A püspök utalt még a november 16-i budapesti bevonulás előtt kiragasztott plakátra is, amely az általa kívánatosnak tartott erős kezét ábrázolta.²⁰³ A püspök 1919 őszén a keresztényszocialista programjának megvalósítása reményében lett a 'keresztény' és 'nemzeti' propaganda alakítója.²⁰⁴ Részt vett 1919. október 12-én Horthy székesfehérvári bevonulásán, ahol megáldotta a Nemzeti Hadsereg zászlait.²⁰⁵ Prohászka a kormányzóválasztás után továbbra is a fentieknek megfelelően nyilatkozott Horthyról és a 'kurzusról', így például a katolikus nagygyűlésen 1920. október végén, ahol kijelentette: „Nem vagyunk, nem le-

196 Pilch 1928: 383–384. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye feliratát lásd MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 55–56.

197 Kecskeméti Közlöny, 1920. febr. 14. 1.; MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 49–50.

198 Dunántúli Hírlap, 1920. febr. 17. 2.

199 A február 15-i állásfoglalásukat lásd MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 69.

200 Vasvármegye, 1920. febr. 11. 1.; MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 47–78., 71.

201 Veszprémi Hírlap, 1920. febr. 24. 1–2. Veszprém képviselő-testületének táviratát lásd MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 70. Az 'ígéret földje' jelentéséhez lásd Szabó 2006: 190–191.

202 MNL OL K 2. 689. csomó, 1919–1922-es ciklus, 70., 80–82.

203 NN 1920–1922. I. köt. (1920. febr. 27.) 64–65.

204 Gergely 1994: 182–197.; Gergely 2003: 15–18.; Prohászka 1997: 96–97., 156.

205 Székesfehérvári Friss Újság, 1919. október 13. 1–3.; Pilch 1928: 247.

hetünk eléggé sovíniszták soha. A keresztény nemzeti kurzusba az egész kereszténység: katolikusok és protestánsok álljanak bele.”²⁰⁶ Mindez szintén jelzi az egyházak és a politikai hatalom közötti szövetség erősítésére vonatkozó, többek által is képviselt elgondolást. Prohászka Ottokár viszont rövidesen kiábrándult a 'keresztény' és 'nemzeti' kurzusból, mert, mint a budapesti bevonulás első évfordulóján írta naplójában: „[...] hiányzott a keresztény program mögött a keresztény nemzet s főleg a kereszténységet élő nemzetgyűlés.”²⁰⁷ Mindezért tehát nem a kormányzót, hanem a hivatalban lévő kormányt és a törvényhozókat okolta. Számára Horthy Miklós továbbra is a stabil hatalom garanciája volt.²⁰⁸

A fővezér népszerűsítésében a sajtó is megkerülhetetlen szerepet töltött be. Az országos napilapok közül egyedül a szociáldemokrata *Népszava* és a Friedrich Istvánt támogató *Virradat* nem foglalkozott Horthy személyével. Az utóbbi a hadparancs után – korábbi hozzáállásával ellentétben – már nem tartozott a Horthy-kultusz ápolói közé. Ráadásul Friedrich a minisztertanács február 5-i ülésén a „legveszélyesebb kísérletnek” nevezte Horthy kormányzóvá választását.²⁰⁹

A kormányzóválasztás előtt a magyar napilapok a vezérkép mind a nyolc réteget alkalmazták méltatásaikban (6. táblázat). Ennek alaprétegét a „hősi katoná mültyja” alkotta.²¹⁰ A fővezért a magyarság iránymutatójaként, kormányosaként festették le (2. réteg),²¹¹ akit a magyar nemzethez szoros kötelékek fűztek, amit ráadásul fordítva is igaznak tekintettek. Eszerint a nemzet kizárólag vezérének parancsait követte. A 3. réteg több elemre is felosztható: Horthyt a nemzet megtestesítőjének, a 'nemzet atyjának' és a pártpolitika, a napi politikai torzsalkodások felett álló vezérnek is tekintették. A megválasztása előtt a következő üzenet 25-ször szerepelt a cikkekben (ha nem is azonos szavakkal): a fővezér „szilárd sziklafok, amelyhez a közélet többé-kevésbé zavaros hullámai nem érnek fel”.²¹² A 3. réteg 1920 februárjában új elemmel egészült ki, ezáltal is hangsúlyozva a vezér és a vezetettek kapcsolatát. Eszerint a nemzet bizalma a Szózat szerint „ellenállhatatlan erővel” őt kívánta államfővé választani.²¹³ Ez különféleképpen megfogalmazva a sajtóban akkor 94-szer volt olvasható.²¹⁴ A liberális *Az Est* vezércikke szerint „olyan egyhangúsággal

206 A *Nemzeti Újság* tudósítását idézi Klestenitz 2012: 77.

207 Prohászka naplóját idézi Gergely 2003: 18.

208 Uo. 20.

209 MNL OL K 27. 1920. február 5.

210 Ehhez lásd például Szózat, 1920. febr. 14. 1.

211 A kormányos metaforához lásd például Veszprémi Hírlap, 1920. febr. 24. 1–2.; 8 Órai Újság, 1920. febr. 25. 1.

212 *Az Est*, 1920. febr. 14. 3.; Lásd még *Nemzeti Újság*, 1920. febr. 18. 1.; *Pesti Hírlap*, 1920. febr. 18. 1. Zsilinszky Endre ezzel összefüggésben azt is leszögezte, hogy az összeomlásért felelőssé tett 1918 előtti magyar pártpolitikához sem kötődik a fővezér, így biztos alapja lehet az 'új' Magyarországnak. Szózat, 1920. febr. 14. 1.; Gyurgyák 2007: 217.

213 Szózat, 1920. február 3. 1.

214 Lásd például *Esztorgom és Vidéke*, 1920. febr. 13. 1.

emeli pajzsára az ország” Horthy Miklóst, mint „egykor Árpádot a hét vezérek”.²¹⁵ A nemzet mögötte sorakozott fel, a Nemzetgyűlésnek érdemi választási lehetősége nincsen, abban az esetben, ha a nemzet véleményét figyelembe kívánja venni – sugallták a méltatások. Ezek az állítások megalapozták azt a korszakban elterjedt nézetet, amely szerint a fővezér 1919-ben csak a nemzet felszólításának és hívásának engedelmesskedett.²¹⁶ Ezt az értékelést az is magyarázza, hogy egy ‘nemzeti’ rendszernek a nemzet ‘akarata’ lehet az egyetlen hivatkozási pont.²¹⁷ Ehhez azt is hozzá kell tenni, hogy a kultikus érvrendszer szerint a vezért sosem választják, hanem mindig a közösség ismeri fel és jelöli ki.²¹⁸ Ez történt a kultikus szövegek szerint Magyarországon is 1919–1920-ban. A kormányzóválasztás előtt megjelent cikkek az ‘isteni’ legitimáció eszközét is használták (5. réteg). Horthy Miklós magasztalásakor rendszeresen hivatkoztak a történelminek nevezett érdemeire (6. réteg), amelyek között a korszak elején a ‘nemzetmentés’ és a Nemzeti Hadsereg ‘megteremtését’ találjuk.²¹⁹ A radikális jobboldali Szózat kiemelten vette számításba a haderőt, mivel a radikálisok szerint a lelkek „militarizálása” mellett a „külső katonai megerősödésre” is szükség van, ráadásul „[a]z országot csak erős kéz vezetheti át a forradalomból a rendbe: erő, mely magának is, másnak is parancsolni tud”. Erő, amely minden „puccsot el tud fojtani”, és képes megőrizni a nemzet egységét.²²⁰ A vezér kiválóságának igazolása miatt jelzős szókapcsolatokat is alkalmaztak a méltatások (8. réteg), amelyek hatásosan támaszthatták alá, egészíthették ki a fentieket. Az ‘erős’ kéz képe például 16 alkalommal fordult elő.²²¹

A kormányzóválasztásról a fővárosi és a vidéki sajtó is kitüntetetten tudósított, ahogyan március első napjaiban a Horthy Miklóst méltató cikkek sem maradtak el. Az odáig elvezető utat a februári országos kampány fő üzenetei szerint magyarázták. Emiatt arról már nem ejtettek szót, hogy nemzeti egység nem alakult ki Horthy megválasztása kapcsán, mert a liberális, szociáldemokrata politikusok és a szavazóik, s a baloldali emigránsok sem számítottak Horthy Miklós támogatójának. Ezen túlmenően a fővezér személyes ambíciói, a nemzetközi körülmények, az antant támogatása, a terrorisztikus légkör és a pártok előzetes politikai alkui sem szerepeltek a kultikus interpretációban, ami szintén pontosan jelezte, hogy egyoldalúan és szelektíven értelmezték az érintett újságírók a történeteket.²²² Kétségtelen viszont, igaz, nem a kultikus magyarázatok miatt, hogy az adott helyzetben a fővezéren kívül más

215 *Az Est*, 1920. febr. 11. 1.

216 L. Nagy 2001: 22.

217 Szabó 1989: 279., 282.

218 Ennek – a Vaszgárda példája alapján történő – elemzéséhez lásd Ioanid 2004: 433.

219 Lásd például *Új Nemzedék*, 1920. febr. 19. 1.

220 *Szózat*, 1920. febr. 3. 1. és febr. 14. 1. A február 14-i cikket Zsilinszky Endre írta.

221 Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1920. febr. 4. 2–3.; *Kecskeméti Közlöny*, 1920. febr. 29. 1.

222 A kormányzóválasztáshoz lásd Sakmyster 2001: 54–58.

reális választási lehetőség nem volt.²²³ A március elején megjelent cikkek 43 esetben említették, hogy március első napján a ‘nemzet akarata’ szentesítette az ideiglenes Nemzetgyűlés. Ezt az interpretációt fejezte ki például ez a két idézet: a nemzet „szíve sugallotta és egy ország zúgó éljenzése felelt rá”, és „a nemzet [...] parancsolt és neki engedelmeskednie kellett”.²²⁴ A kormányzói tisztség elvállalása a nemzetért vállalt áldozatot is jelentette. A kormányzóválasztást is a magyar történelem fordulópontjaként állították be (4. réteg), mivel Magyarországnak már „végre van [...] feje, amely az erőt és hatalmat képviseli bent és kifelé is”.²²⁵ A politikai rend hierarchiáját a kultikus szövegekben az – ókor óta használt – emberi test metaforája is kifejezte.²²⁶ A ‘szébb jövő’, amellyel a méltatások szintén foglalkoztak, és amelynek megvalósítását a frissen megválasztott államfőtől várták, a konszolidációt és – főként a liberális napilapokban – a jogrend helyreállítását is takarta.²²⁷ A domináns üzenet értelemszerűen a ‘feltámadás’, a területi revízió ígérete volt.²²⁸ A vezérképből – a kereszténység fogalomkészletével összefüggésben – a messianisztikus tartalom sem hiányzott, amely erősíthette a karizmatikus vezér imázsát.²²⁹ A *Szózat* Horthy és Jézus között vont párhuzamot.²³⁰ A *Halasi Újság* szerint pedig:

„Horthy Miklósért rajong minden magyar ember, de valljuk meg őszintén, hogy e rajongó szeretet [...] a magyar Megváltónak szól. Sokat, nagyon sokat várunk Horthy Miklóstól, nemzetünk feltámadását. [...] Ki lenne a mi Megváltónk más, kiben bízhatna a nemzet másban, mint Horthy Miklósban? Amikor a magyar Nemzetgyűlés egyhangú lelkesedéssel Horthyt választotta meg az ország kormányzójának, nemcsak egy ideiglenes államfőről akart gondoskodni, hanem, hogy lesz még feltámadása, és megváltója Horthy Miklós lesz. [...] Horthy Miklós kormányzósága Magyarország újjászületése, feltámadás, amelyről mi a rügyet fakasztó tavaszban magyar szívünk teljes melegével adunk hírt.”²³¹

223 Turbucz 2011a: 87.

224 *8 Órai Újság*, 1920. márc. 2. 1–2.; *Pesti Hírlap*, 1920. márc. 2. 2–3.

225 *Székesfehérvári Friss Újság*, 1920. márc. 3. 1. Február 4-én az *Az Est* így fogalmazott: „Nem állhat fej nélkül az ország, mert a fejletlenség azt jelenti, hogy nagyon is sok feje van, ami a legnagyobb fejletlenséget jelenti. Valaki kell, akit a közbizalom mindnyájunk fölé helyezzen, aki megtestesítse az alkotmányt, kell valaki, aki tud parancsolni.”

226 Ehhez lásd Lafferton 1997: 50.; Sinkó 1996: 270.; Le Goff 1989.

227 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1920. márc. 2. 1.

228 *8 Órai Újság*, 1920. márc. 2. 1. Az ismeretlen újságíró szerint: „Sötétben borong fölöttünk a nemzeti Nagypéntek égboltja és az ő [Horthy] tragikus hivatása, hogy vinni segítsen a keresztet Magyarországnak a Golgotára... És a feltámadás felé!”

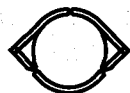
229 A karizmatikus vezetés messianisztikus jellegéhez lásd Tucker 1968: 742–743.

230 *Szózat*, 1920. márc. 2. 4.

231 *Halasi Újság*, 1920. márc. 3. 1.

Horthy politikai, nemzeti 'Messiásként' való beállítása azonban nem volt a vezérkép központi eleme. Ez az összeomlás után volt meghatározó.²³² A vezér alkalmasságát még történelmi párhuzamok is igyekeztek igazolni. A kormányzóválasztás idején elsősorban a Hunyadi–Horthy párhuzamot alkalmazták az újságírók (7. réteg), mert elsősorban ez erősíthette az 'erőskezű', 'rendteremtő' és a 'hadseregszervező' vezér képét.²³³ Horthyt Árpád vezér, Rákóczi és Kossuth utódjának is nevezték, emiatt a 'nemzetmentést' 'új honfoglalásként' és függetlenségi küzdelemként is értékelhették.

Horthy esküvétele, mint átmeneti (beavatási) rítus, nem rendelkezett különösebb kultikus tartalommal, radikális jobboldali hívei nem használták ezt fel a vezérkultusza további építéséhez, ami a Nemzetgyűlésről alkotott negatív véleményüket is kifejezte. Március 4-én vita nélkül – néhány módosítással – fogadta el a Nemzetgyűlés a kormányzóválasztásról beterjesztett törvényjavaslatot. A 6-án kihirdetett 1920. évi II. törvénycikk, a kultusz korai szakaszának betetőzéseként, méltányolta Horthy Miklósnak a „háború nehéz küzdelmei közt a haza védelmében, majd a nemzeti hadsereg megszervezésével a belső rend és biztonság helyreállításában és fenntartásában és így a pusztulás és végenyészet szélére jutott ország megmentésében szerzett” érdemeit. Az indoklás szerint a nemzetgyűlési képviselők át voltak hatva attól a bizalomtól, hogy Horthy „a nemzetet [...] az alkotmányosság ösvényén a megerősítés, és fejlődés felé fogja vezetni”.²³⁴ Az új kormányzó március elején proklamációt adott ki, amelyben a nemzeti akarat megnyilvánulásaként értékelte a választást. Majd hozzátette: „[I]ezártuk az országrontó és nemzetpusztító forradalmak sötét korszakát. Megmászhatatlan akaratom a nemzetet a boldogulás útjára vezetni.”²³⁵

232 Turbucz 2012d: 33–34.

233 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1920. márc. 2. 1.

234 MTT 1920: 13–14.

235 *Szózat*, 1920. márc. 6. 1.

6. A KULTUSZ MEGTEREMTÉSE: AZ 'ORSZÁGÉPÍTŐ' KORMÁNYZÓ (1920–1938)

6.1. A HORTHY-KULTUSZ METAMORFÓZISÁNAK HÁTTERE

Az újonnan megválasztott államfő politikai magatartása eleinte még ambivalens volt, mert az ellenforradalom két irányzatával is kapcsolatban állt: a jobboldali radikálisokkal és a konzervatívokkal. Ezt a viszonyrendszert az is bonyolította, hogy Horthy Miklós még nem határozott arról, hogy a két különböző jövőkép közül melyiket támogatja majd.¹

Az akkori politikai erőterben a legitimisták kényszerből, átmeneti megoldásként fogadták el Horthy kormányzóságát. Nyilatkozatai és beszédei alapján úgy vélték, hogy az uralkodó hűséges katonája, aki a király visszatérése elősegítéséért mindent meg fog tenni.² Azonban nem voltak teljesen nyugodtak, mert attól tartottak, hogy a szabad királyválasztó környezete, a radikális jobboldal, különösen Gömbös Gyula képes lehet a kormányzót ezzel ellentétes irányba befolyásolni. Ezért az volt a céljuk, hogy Gömböst lehetőleg mielőbb elkülönítsék a kormányzótól. Azért gondolták, hogy ez szükséges, mert a Habsburg-ellenes nézeteiről ismert jobboldali radikális politikus eleinte jelen volt a kormányzó nyilvános szereplésén, illetve minden alkalommal a nemzeti függetlenség, a Nemzeti Hadsereg jelentőségéről és az államfő kiemelkedő szerepéről beszélt.³ Ennek fő irányait Kozma Miklós 1920 tavaszán fejtette ki. Eszerint egyetlen tisztességes párt van: a „Horthy-párt”, azaz jobboldali radikalizmus.⁴ Eckhardt Tibor javaslatára augusztus 7-én Kozma Miklós került a Magyar Távirati Iroda élére, ami a kormány félhivatalos hírvégzőnöksége volt 1921 áprilisa után. Kozma az információszolgáltatás terén így lehetőséget is kapott a fenti elv képviselésére, tehát a jobboldali radikalizmus és „a nemzet szívéhez nőtt kormányzó” kiválasztottságának propagálására.⁵ A *Szózat* 1920. március 1-je után is domináns szerepet töltött be a kormányzói imázs alakításában. A Gömbös Gyula ellen indított legitimista támadásokra reagálva Zsilinszky Endre többek között arra utalt, hogy „[a] magyar állam feje ma Horthy Miklós kormányzó és senki más”.⁶ Nem ez volt az egyetlen

1 Sakmyster 2001: 65–66.

2 Gergely 2001: 84.; Ormos 1990: 27–28., 38–40.; Dombrády 1990a: 51–52.

3 Gergely 2001: 68–69., 78., 85–87., 93–98., 111–115.; Boroviczenyi 1993: 58–63.

4 Ormos 2000: I. kötet. 71–72.

5 Uo. 41., 79–80., 83–84.; Márkus 1977: 146–148. Az idézetet lásd *Szózat*, 1920. márc. 31. 1.

6 *Szózat*, 1920. aug. 18. 1. A legitimisták állításai között szerepelt, hogy a Gömbös vezette MOVE „állam az államban”. Gergely 2001: 93.

alkalom, hogy ilyen esetben Zsilinszky tollat ragadott. Március végén a következőket írta: „Ma minden valamirevaló magyar embernek – akár legitimista, akár nem – csak egyetlen személyi programja lehet: bizalommal és egyet akarással erősíteni nehéz és szent hivatásában a kormányzó fővezért, Horthy Miklóst.”⁷ Nézetei és vezére mellett nem csak a cikkeiben nyílt lehetősége kiállni. A legitimista Szilágyi Lajossal folytatott vitája ugyanis addig fajult, hogy 1921. május 23-án párbajra került sor közöttük. Mindketten megsérültek: Zsilinszky az arcán, Szilágyi a homlokán.⁸ A fajvédők az elsősorban a sajtóban és a nemzetgyűlésben lefolytatott politikai vitákon kívül nézeteiket minél szélesebb körben igyekeztek terjeszteni. A kormányzóról készített arcképek, plakettek terjesztésére – ezzel összefüggésben – a MOVE országos elnökségének propagandaosztálya szerzett kizárólagos jogot 1920 nyarán, azért, hogy „hazánk első embere iránti tiszteletet az arckép útján minél intenzívebben terjesszük”. Gömbös Gyula levélben szorgalmazta 1920. július 20-án a belügyminiszternél, hogy a közintézményekben függesszék ki Horthy arcképeit. A belügyminiszter erre engedélyt is adott.⁹ A MOVE még Horthy- emléklapokat, plaketteket és jelvényeket is terjesztett.¹⁰ A királypártiak számára a radikálisok által is megalapozott Horthy-kultuszon kívül riasztó volt az is, hogy a Nemzeti Hadsereg Magyarország alkotmánya mellett Horthy Miklós kormányzóra is letette az esküt 1920. április 11-én, az 1848. áprilisi törvények szentesítésének évfordulóján.¹¹ A kormányzó április 14-én, a Habsburg–Lotaringiai-ház trónfosztásának (1849. április 14.) évfordulóján vonult be ünnepélyes keretek között Debrecenbe.

A Nemzeti Hadsereg április 11-i eskütétele a Vérmezőn szerepet játszott a Legfelsőbb Hadúr képének alakításában.¹² A sajtó nagy érdeklődéssel követte a szimbolikus kezdet motívumával méltatott eseményeket: részletes beszámolók jelentek meg, néhány napilap vezércikket is szentelt az eskütételnek.¹³ Filmfelvétel is készült. Dudits Andor festőművész, mivel megnyerte a Védő Ligák Szövetségének pályázatát, 1920 és 1923 között vásznon is megörökítette ezt az eseményt, igaz, azon nem a Nemzeti Hadsereg, hanem a kormányzó esküjét ábrázolta. Az „Eskü a Vérmezőn” című, 9 méter hosszú és 3 méter magas festményét 1923. május 13-án ünnepélyes keretek között mutatták be a Magyar Nemzeti Múzeum Kupolacsarnokában.¹⁴ Az eskütétel

7 Szózat, 1920. márc. 31. 1.

8 Uo. 1921. márc. 8. 1–2., máj. 23. 3.; NN 1920–1922. VIII. köt. (1921. márc. 7.) 438–453. Különösen a 440–443.; Vigh 1992: 66–67.

9 Szózat, 1920. jún. 20. 3., júl. 15. 3. Az ezzel kapcsolatos levelezést lásd MNL OL K 148. 742. csomó, 1923. 1. tétel. 5540. sz. 6–7., 15. Az idézet a 15. oldalon olvasható.

10 Dósa 1972: 94.

11 Sakmyster 2001: 68.

12 Szózat, 1920. ápr. 12. 1.

13 Lásd például Budapesti Hírlap, 1920. ápr. 11. 1., ápr. 13. 4.; Nemzeti Újság, 1920. ápr. 11. 1., ápr. 13. 5.; Pesti Hírlap, 1920. ápr. 13. 5.

14 A festményhez lásd Kontha 1985: II. köt. 8.; Budapesti Hírlap, 1923. máj. 13. 1.; MOVE, 1920. szept. 19. 1.; Zadravecz 1967: 245. A festmény megnézhető az interneten: Reisz T. 2013.

alkalmából Soós Károly honvédelmi miniszter hadparancsot adott ki. Ebben többek között leszögezte, hogy ez a haderő akkor lesz csak képes betölteni hivatását, ha minden honvéd szeme előtt „a soha le nem győzött vitéz katonának ragyogó példája” lebeg.¹⁵ Horthy első világháború alatti sikerei, győzelmei tehát fontos mintaalkotó funkciót töltöttek be. Gömbös Gyula április 11-én a Szózat hasábjain hitet tett amellett, hogy „mától kezdve” már nem a királyra, hanem a kormányzóra tett „eskü köt”. Állásfoglalása a kormányzó tekintélyét és a róla kialakított képet is erősíteni kívánta.¹⁶ A hadúri imázs kialakítására és fenntartására a katonai reprezentáció különféle formái adtak még lehetőséget: a „Hunyadi János” 9. honvéd gyalogezred ezredtulajdonosága (1930. március 1-je után), a tiszteletadás,¹⁷ a díszőrség a Várban¹⁸ és a személyére letett katonai eskü. Horthy az 1920-as években – vidéki útjaihoz is kapcsolódva – gyakran vett részt csapatszemléken, hadgyakorlatokon, zászlószenteléseken és tisztavatásokon is (3. kép). A Legfelsőbb Hadúr képét a vitézavatások is erősíthették.¹⁹ Sajátos példáját jelentette a honvédség keretei közötti Horthy-kultusznak a Zadravecz István tábori püspökhöz köthető Kapisztrán-kultusz terjesztése. Ennek eredményeként Kapisztrán János nevét vette fel a budai helyőrségi templom, amely az 1920-as évek második felétől kezdve helyet adott a Horthy születés- és névnapján megtartott tábori miséknek.²⁰ A helyőrségi templom számára készített oltárkép igazi botrányt kavart, ugyanis annak bal oldali tábláján Horthy Miklós, az „új Hunyadi János” és katonái, mint Zadravecz gondolta, míg a jobb oldalin Hunyadi János és katonái voltak láthatók. Zadravecz tábori püspök saját magát pedig az „új Kapisztránnak” tekintette. Az oltárkép miatt Horthy is tiltakozott, a katolikusok sem tudták elfogadni, hogy egy protestáns is látható rajta. Emiatt az 1921. október 23-án tartott szentelésen, amelyen a hadsereg hivatalosan nem képviseltette magát, a kép bal oldalát kitakarták.²¹

Az országban törvényes rendről és közbiztonságról még nem lehetett beszélni, mert a különítmények és az ÉME továbbra is erőszakos keretek között politizált. 1920 júniusában ezen ügyekkel már a Nemzetgyűlés is foglalkozott, sőt az is felmerült, hogy a kormány lemond.²² Horthy Miklós már kezdte elfogadni, hogy lassan elkerülhetetlen a különítmények megrendszabályozása. A törvényes rend garanciájának a Szózat továbbra is a kormányzót tekintette.²³ Az atrocitásokat ez a napilap a Nemzeti Hadsereg elleni „aknamunka-

15 Nemzeti Újság, 1920. ápr. 11. 1–2.

16 Szózat, 1920. ápr. 11. 1. A cikk értékeléséhez lásd Gergely 2001: 85–86.

17 RK 1920/17. sz. 1920. ápr. 3. A 40659/eln. a. 1920. számú körrendelet szabályozta a kormányzó előtti tiszteletadás módjait.

18 Fazekas 2010: 59–61.; Bangha 1990: 24–25., 193.

19 Dömötörfi 1990: 24.

20 Ferenc József idején a hivatalos tábori miséket több alkalommal szintén itt tartották.

21 Cs. Kottra 2007: 26–27.

22 Sakmyster 2001: 75–79.; Zinner 1989: 64–67., 70–76.; Dombrády 1990a: 40–42.

23 Szózat, 1920. jún. 6. 1.

ként” értékelte, amelyeket „felelőtlen elemek a hadsereg egyenruhájával viszszaélve” követtek el. Hasonló magyarázatot adott az MTI, Soós Károly honvédelmi miniszter és Huszár Károly képviselő is, ami annyit jelent, hogy a kormányzó személyét igyekeztek a napirenden lévő ügyektől elkülöníteni.²⁴ (Ez a törekvés később sem vezetett minden esetben eredményre. 1921 decemberében a legitimista Friedrich István a Nemzetgyűlés ülésén ugyanis megjegyezte, hogy a fehérterror „Szegedről indult el”, majd áterjedt az egész országra.²⁵ 1922. január 20-án Szilágyi Lajos a kormánnyal szembeni kritikája részeként „az abszolutizmus budai várkastélyáról” beszélt szintén a Nemzetgyűlésben, majd utalt Somogyi Béla és Bacsó Béla meggyilkolására. Az 1920. évi I. törvény cikk kapcsán leszögezte, hogy az egy „használatatlan papírtörvény”, mert nem határozta meg az ideiglenes államfő hivatali idejének hosszát. E kijelentés miatt a házelnök megvonta tőle a szót, aki ennek ellenére tovább beszélt, így az elnök végül a mentelmi bizottság elé utalta.²⁶) A kormányzat a különítményekkel szemben 1920 novemberében lépett fel erőiesen.²⁷

A konszolidációs politika Teleki Pál általi megkezdése és Bethlen István általi megvalósítása a radikális jobboldal számára azért volt kiábrándító, mert azt kellett megállapítaniuk, hogy vezérük, a ’fehér hadsereg’ parancsnoka a liberális-konzervatív konszolidációs politika támogatója lett. Egyre inkább azt érezték, hogy Horthy Miklós eltávolodott tőlük. A kormányzó már kevésbé hasonlított a szemükben arra a vezérre, akit korábban lelkesen kezdtek el követni.²⁸ Visszaemlékezéseikben közülük többen leírták az államfővel kapcsolatos negatív véleményüket. Prónay Pál utólagos leírásából az derül ki, hogy 1919-ben még bízni tudtak abban, hogy vezérük határozottan kezdi el irányítani Magyarországot. Ez a ’rossz’ tanácsadók miatt azonban nem történt meg.²⁹ Ehhez hasonlóan látta a helyzetet a politikai katolicizmus militáns irányzatát képviselő Zadravecz István tábori püspök is, aki a kormányfőt és a kormányzó női környezetét tette ezért felelőssé.³⁰ Meglátása szerint „Horthy lelkét, ezt az igazi irredenta lelkületet, nagyon gyorsan megmetélyezte a politika”. A tábori püspök szerint Horthy „siratnivaló metamorfózison” ment keresztül, így a bűnös város tetemrehívása „frázissá lett”, és az 1919-es „plakátokon (erős, izmos kéz a kormánykeréken) rövidesen a beavatottabbak moso-

24 Uo. 1920. jún. 8. 1. (az idézet itt olvasható), jún. 9. 1–2., jún. 10. 1., jún. 11. 1., jún. 16. 1. A június 10-i és 16-i cikket Zsilinszky Endre írta. Huszár Károly nemzetgyűlési felszólalását lásd NN 1920–1922. III. köt. (1920. jún. 8.) 246–249.

25 NN 1920–1922. XIII. köt. (1921. dec. 9.) 244.

26 Uo. XV. köt. (1922. jan. 20.) 303–305., 337.; Püski 2011: 135.

27 Ablonczy 2005: 170–171., 174–177.

28 Erről bővebben Sakmyster 2001: 78–79., 109–110., 127–131.; Ormos 2000: 1. köt. 42.

29 Prónay 1963: 317. A kiábrándultságát jelzik még a 169., 219–221., 262–265. és 316–320. oldalak is.

30 A kormányzó környezetének befolyása a korszak végén a szélsőjobboldali propaganda érvrendszerébe is beépült. Olasz 2007: 176–177.

lyogtak”.³¹ Erre mutatott rá még az is, hogy a korábbi évek gyakorlatától eltérően Horthy már nem jelent meg személyesen a MOVE 1922. november 15-i nagygyűlésén. A radikális jobboldali környezetétől való eltávolodásának egyre több jele volt.³²

Miniszterelnökségének kezdetét leszámítva Bethlen István nem tartott igényt azon radikális jobboldali, a miniszterelnök törekvéseivel egyet nem értő szervezetek szolgálatára, amelyek fontos szerepet játszottak Horthy kormányzóvá választásában.³³ Bethlen konszolidációs politikája és a Gömbös által képviselt fajvédő program jövőképe közötti markáns eltérések fokozatosan mélyítették a két politikus szembenállását. 1922 szeptemberében jött létre az Egyesült Keresztény Blokk, amely a fajvédelem előtérbe helyezésére törekedett a kormánypolitikán belül. Ezt még a kormányzó is támogatta, akit Zsilinszky Endre akkoriban „minden magyarok”, „a nemzet szabadon választott hatalmas” vezéréként méltatott.³⁴ 1923 folyamán Horthy Miklós megpróbált Bethlen és Gömbös között közvetíteni, de ez csak látszólagos és átmeneti eredménnyel járt. 1923 augusztusában ugyanis Gömbös Gyula társaival együtt kilépett az Egységes Pártból. A miniszterelnöknek sikerült a radikális jobboldalt elszigetelnie. Ennek érdemi akadálya már nem volt, mert a kormányzó szinte érdemi fenntartás nélkül támogatta őt.³⁵ Erre a következtetésre jutott Kozma Miklós is, aki 1923. augusztus 21-én a kormányzónál járt Gödöllőn. Kozma Miklós úgy fogalmazott a naplójában, hogy az államfőn látható „a miniszterelnök igen nagy befolyása és hatása”. Tehát ő is az államfő környezetének hatására hivatkozott. A kormányzó a beszélgetésük során világossá tette, hogy a rendet minden körülmények között fenn fogja tartani, így nemcsak a baloldaltól, hanem a jobboldaltól jövő „rendetlenkedőkbe” is ugyanúgy bele fog lövetni.³⁶ Horthy Miklós állásfoglalása kitűnően jelzi a rendpárti vezér képét.³⁷

Az idézett utólagos és egyidejű – kritikus – véleményeket árnyalja, hogy 1923 augusztusát követően a *Szózat* hasábjain a fajvédők továbbra is töretlen hűségüket fejezték ki az államfő iránt, míg a fennálló politikai berendezkedést és a miniszterelnök által követett politikát ostromozták.³⁸ Ezzel feltehetően a kormányzó miniszterelnökhöz való viszonyának – a jobboldali radikálisok

31 Zadravecz 1967: 23–24., 128., 130., 134–135., 213–214., 247–249., 257–267. Az idézetek a 247., 257–258. oldalon olvashatók.

32 Gergely 2001: 134.; *Szózat*, 1921. jún. 18. 1–2., 1922. nov. 16. 3.

33 Barta 2003: 21–22., 28–29.; Romsics 2005a: 188–192.; A fajvédők szerepe a kormányzóválasztásban kérdéséhez lásd Gergely 2001: 77–79., 82–83., 87., 96., 117–118.

34 *Szózat*, 1922. nov. 29. 1–2.

35 A radikális jobboldal elszigeteléséhez lásd Romsics 2005a: 227–231., 233–234.

36 MNL OL K 429. 1. csomó, Adatgyűjtemény 1920–1924, 1923. aug. 21. Idézi Ormos 2000: I. köt. 123.

37 Turbucz 2011a: 113–114.

38 Prónay és Zadravecz nem vett részt a *Szózat* szerkesztésében, így az ő véleményük nem befolyásolhatta a cikkek tartalmát, Kozma is csak közvetetten, ráadásul – az MTI élén – a kormányzatnak dolgozott.

érdekeinek megfelelő – újraértékelését is elő kívánták segíteni.³⁹ A történe-
kért felelőssé tett kormányzatról és a felelősség alól kivont kormányzóról al-
kotott képük tehát jól elkülönült egymástól.⁴⁰ Eckhardt Tibor 1923. augusztus
19-én Dorozsmán, amikor a választóit tájékoztatta a kormánypártból történő
kilépésről, Horthyban, a nemzet „egyetlen” vezérében látta annak egyedüli
garanciáját, hogy a magyarság „ebből a nyomorúságból megerősödve, nem-
zeti és keresztény öntudatában megifjodva fog kikerülni”, különösen akkor,
ha Horthy jogkörét kiterjeszti a törvényhozás. A szerinte követendő útról „tu-
datlan vagy tájékozatlan tanácsadók felfogása következtében” átmenetileg
ugyan le lehet térni (értsd: a fajvédők kiléptek az Egységes Pártból), de végle-
gesen, amíg Horthy Miklós a helyén van, ez nem történhet meg.⁴¹ A bevált
módon a történekekért tehát nem a vezért, hanem a környezetét tette felelős-
sé.⁴² E vélekedés alól talán csak egyetlen kivétel említhető. 1924. március 2-án
– a kormányzóválasztás évfordulóján – a *Szózat* ugyanis közölt egy vezércik-
ket, amelyet többes szám első személyben írtak, így a fajvédők állásfoglalását
jelenti. Az ismeretlen szerzők óvatossággal fogalmaztak. Horthy ’nemzetmentő’
érdemeit nem vitatták el, de mégis kifejezték a csalódottságukat. Az elmúlt
négy évben ugyanis sok minden módosult – olvasható a cikkben –, miközben
a kormányzó személye nem változott. A problémák ellenére a szerzők hűsé-
gesek maradtak az ellenforradalom szellemiségéhez („nem változott a ma-
gyar öncélúság, nem változtak a vágyak”) és a továbbiakban is azok marad-
nak. Az viszont egyértelműen nem derült ki, hogy a cikk szerzői szerint kik
nem hűségesek már az ellenforradalomhoz, kik felelősek az általuk elítélt vál-
tozásokért: a konzervatív irányvonal vagy maga az államfő is. A cikk zárása-
ként hűségüket és tiszteletüket fejezték ki a kormányzónak, ekképpen:

„Ha minden illúzióknak elhervadt, ha minden álmódásunk semmivé foszlott,
ha az egész múlt szertehullt, egy érzés megmarad bennünk mindörökre: hű-
ségünk, melyet Kormányzónknak fogadtunk és céljaink, melyekre az Ő ke-
zébe tettük le az esküt, ott lent a messzi Tisza partján.”⁴³

A kormányzó a megváltozott politikai keretek között is tekintély maradt a
számukra. A ragaszkodásuk okaiként az 1919-es ellenforradalom, a fővezér
iránti engedelmség, az esküjük és a vezérkultuszok elméleti vonatkozásai

39 Lásd például *Szózat*, 1923. aug. 22. 6., okt. 27. 2., dec. 6. 1., 1924. jan. 10. 3., jan. 25. 4., febr. 1. 1.,
máj. 22. 1–2., dec. 6. 1., 1925. dec. 6. 1. Lásd még a Beniczky-ügyről is szóló 6.9. fejezetet.

40 Zsilinszky Endre a választóinak azzal magyarázta a kormánypártból való kilépés okait, hogy
csalódtak Bethlen Istvánban, akiben eredetileg az „igazi vezért” keresték, „aki a szárazakat ösz-
sze tudja szedni és a sarkantyú használatát is érti. Mi kerestük és mi vártuk őt a legtürelemtel-
lenebbül. De nem arra a feladatra, amelyre odaadta magát, nem a régi, dohos magyar
árlamentarizmus visszaállítását vártuk tőle [...]” Majd sorolta, hogy mit nem vártak még
tőle. Zsilinszky nem arra utalt, amikor a vezér szót használta, hogy Horthy helyett Bethlenben
keresték volna a vezért. Zsilinszky 1924: 7.

41 *Szózat*, 1923. aug. 22. 6.

42 A ’rossz tanácsadók’ motívuma a Ferenc József-folklórban is megjelent. Landgraf 2005.

43 *Szózat*, 1924. március 2. 1.

között említett társadalom-lélektani körülmények (a vezér személyéhez való
kultikus jellegű kötődés) nevezhetők meg. Nem feledhetők a politikai és ha-
talmi tényezők sem, mivel a Horthyval való szembefordulás a politikai és ha-
talmi elvesztését jelenthette a korszakban. Az okok közé sorolható viszont még
az is, hogy nem volt lehetőség akkor büntetőjogi következmények nélkül kri-
tizálni az államfőt. Csalódottságukat a fajvédők azonban kifejezhették volna
úgy is, hogy 1923 augusztusa után nem közölnek méltatásokat a kormányzó-
ról, ennek ugyanis nem lett volna büntetőjogi következménye.

A konszolidáció végrehajtása és a radikális jobboldaltól való eltávolodá-
sa miatt Horthy konzervatív államfővé alakult át, sőt eközben a szerepfelfogá-
sa is módosult. A napi politikában – a hadügyek kivételével – egyre kevésbé
vett részt 1922-t követően.⁴⁴ Horthy Miklós államfői szerepének megváltozása
azért is lényeges még, mert – a képességeit eltúlzó méltatások ellenére – nem
gondolta azt, hogy mindenhez kiválóan ért. Jól tudta, hogy a miniszterelnök
sokkal alkalmasabb az ország vezetésére.⁴⁵ Horthy olyan vezérnek tekintette
magát, akinek aktívabb szerepet válságos időszakokban kell vállalnia. Sze-
repelfogására a vezérkultusza is hatással volt, mert válságos periódusban
került az ország élére, amit a méltatások is gyakran hangsúlyoztak.⁴⁶ A kor-
mányzati politika alakításától azonban nem vonult teljesen vissza, mert igényt
tartott arra, hogy tájékoztassák őt a lényegesebb ügyekről.⁴⁷ Az érdemi dönté-
sekben történő részvétel helyett a reprezentatív funkcióinak ellátását favori-
zálta. Horthy beilleszkedett a bethleni politikai rendszerbe. Szerepét méltó-
sággal töltötte be.⁴⁸ Az, hogy az államfő lényegében visszavonulhatott a napi
politikától, a Horthy-kép átalakulásától sem függetleníthető, mert így emiatt
is egy mérsékelt, integráló, pártok felett álló és hibákat el nem követő államfő-
ként mutathatták be a magasztalói.⁴⁹ Pozícióját még nemzetközi tényezők is
stabilizálták. A miniszterelnök az 1920-as évek első felében ugyanis nem ka-
pott a nagyhatalmaktól támogatást a magyar nemzeti királyság megteremté-
séhez. Az egyik Habsburg főherceg megkoronázásában gondolkodott. Hor-
thy kormányzósága – emiatt is – tartóssá vált.⁵⁰ Céljai között nem szerepelt a
királyi trón megszerzése. Idővel a szerepfelfogása és az 1920-as évek közepére
állami szintre emelkedett vezérkultusza eredményeként is alkotmányos ’ural-
kodóvá’ vált, aki a kortársak egy része számára a nemzeti múlt dicső alakjai-
hoz hasonlítható személyt jelenthetett.⁵¹ A konszolidált politikai rendszer
szimbólumává, az alkotmányosság és politikai stabilitás ’legfőbb őrévé’ vált a
kultikus értékelések szerint. Ezzel együtt a kultusza a fennálló politikai beren-

44 Sakmyster 2001: 79.; Romsics 2005a: 198., 329–330.

45 Sakmyster 2001: 66.

46 Horthy Miklós önképére elsősorban a vezérkép egyes elemei hatottak.

47 Turbucz 2011a: 115.

48 Sakmyster 2011: 79–82., 86., 106–107., 122., 126–132., 136–137.; Püski 2006: 23–25.

49 Barta 2001: 72.

50 Romsics 2005a: 198–199.

51 Sakmyster 2001: 136., 365–366.

dezkedés legitimációjának egyik forrása lett.⁵² Vezérkultuszának rendszerstabilizációs szerepe 1944 őszéig kimutatható, egyedül ennek mértéke változott a korszakban.

A radikális jobboldal jelentős hozzájárulásával megalapozott vezérkultusz az évtized közepéig megvalósult állami szintre emelkedésével az alapvetően konzervatív politikai rendszer egyre meghatározóbb identitáspolitikai tényezőjévé vált. Horthy Miklós eltávolodása a fajvédőktől a kultusza jellegét és tartalmát is érintette.⁵³ A korszak első éveiben Horthy vezérkultusza a jobboldali radikalizmus politikai programjához, jövőképehez, a társadalom átfarmálását célul kitűző politikai víziójához is illeszkedett. Horthy eleinte ugyanis a radikális jobboldali politikai irányzat szimbolikus vezérének tekinthető. Ők azért fektettek súlyt a Horthy-kultusz megalapozására, hogy az általuk megálmodott militarizált, erős kézzel és parancsszóval vezetett, az alulról jött vezérre épülő, egységes társadalommal rendelkező 'új' Magyarországot legitimálják.⁵⁴ Tehát nemcsak a nemzeti nagyság helyreállítására törekedtek, hanem egy 'új' magyar állam létrehozására is. Ezek a tartalmi sajátosságok 1925 körül kiestek a vezérképből. A jobboldali radikálisok ugyanis nem tudták megszerezni az országos politikai hatalmat, így a politikai programjuk sem valósult meg. A vezérelv a jobboldali radikális politikai program meghatározó eleme volt; a konzervatív jellegű rendszerben azonban már nem lehetett helye. A vezérkép messianisztikus vonásai is visszafogottabbá váltak. A kultusz ezen a téren konszolidálódott. Vallásos jellegzetességei viszont mindvégig léteztek. A Horthy-kép autokrata vonásai az 1920-as évek közepéig a múlt részévé váltak, teljesen ugyan nem tűntek el, mert a korszak elejéről szóló visszatekintésekben olvashatók voltak később is.⁵⁵

A fajvédők politikai programja értelemszerűen a saját orgánumaikban jelent meg: számukra a kultuszépítés politikai programadást jelentett. A 'rendteremtő' vezér képét (a 'kard embere') viszont már nem csak a jobboldali radikalizmushoz köthető napilapok közvetítették. Az évtized első felében az országos napilapok közül elsősorban, de nem kizárólagosan a körülbelül 6000-7000 példányban megjelenő, tehát a konzervatív és liberális lapoknál kisebb olvasóközönséggel rendelkező⁵⁶ *Szózat* foglalkozott a Horthy-kultusz ápolásával (8–12. táblázat): a vitézavatások; a vidéki utak; a személyéhez kap-

52 Sipos 1990: 5.

53 A 3. fejezet 29–42. jegyzeteiben hivatkozott szakirodalom alapján a Horthy-kultusz nem hasonlítható részleteiben össze minden egyes kortárs vezérkultusszal. Az mindenesetre kijelenthető, hogy Horthy Miklós kultuszára eleinte jellemző volt a társadalom átfarmálását célzó politikai vízió, a vezérkép pártpolitikai programhoz igazodása, a militarizmus, a vezérelv és a messianisztikus vonások is.

54 A korai kultuszépítés nem kötődött kizárólag a jobboldali radikálisokhoz. Például a liberális lapokban közvetített vezérkép értelemszerűen eltért az általuk képviselt markáns interpretációtól. A vezérkép főbb, általánosabb elemei miatt voltak átfedések a napilapok cikkei között.

55 Szabó 1978: 513.; Olasz 2010: 355.

56 Az összehasonlítás kedvéért 1921-ben a *Szózat* 7260 példányban jelent meg. Ezzel szemben a liberális *Pesti Hírlap* példányszáma 42 765, Az *Esté* 45 746, a konzervatív *Budapesti Hírlap*

csolódó, a korszak elején még kialakulatlanul, rendszertelenül ünnepelt évfordulók esetén. Emellett utalhatunk a Nemzeti Hadsereg, a MOVE, az ÉME, a MANSZ vagy a jobboldali radikalizmus meghatározó alakjainak, így Gömbös Gyula (MOVE), Kozma Miklós (MTI), Zsilinszky Endre, Ulain Ferenc (*Szózat*) és Eckhardt Tibor (1921–1922 között a Miniszterelnökség Sajtóosztályának vezetője)⁵⁷ kultuszépítő tevékenységére is. A Horthy bizalmi emberei által vezetett kormányzói Katonai Iroda és Kabinetiroda,⁵⁸ a kormány, illetve a helyi hatóságok és társadalmi szervezetek szerepe is megemlítendő. A felsorolás azt jelzi, hogy a Horthy-kultusz építése nem csak a jobboldali radikálisok tevékenységére korlátozódott.⁵⁹ A radikális jobboldal kultuszépítése során is – főként a vidéki utaknál – szerepet kapott az uralkodói reprezentáció, mivel ezek az uralkodói országjárásokhoz hasonlítottak. A fajvédők nem kerültek meg tehát a reprezentációs célokra alkalmazható – rendelkezésükre álló – eszközöket.⁶⁰ Ez nem azt jelenti, hogy az 1918 előtti uralkodókultusz felélesztése volt a céljuk. A vidéki utak megszervezésében 1920. március 1-je után állami szervek is részt vettek, amelyekben nem elhanyagolható szerepe volt a radikálisoknak. A Horthy-kultusz ugyan az évfordulók rendszeres ünneplésének megteremtésével – az 1920-as évek közepéig – emelkedett állami szintre, mint látható lesz, amelynek folyamata – a vidéki utazások kapcsán – már a kormányzóválasztás után megkezdődött.⁶¹

Az évtized második felétől kezdve egyre inkább az 1918 előtti világot megidéző uralkodói reprezentációra épülő, jellegében megváltozott vezérkultuszt⁶² az évfordulók esetében rendszeresebben, évről évre visszatéró ke-

14 825, a *Nemzeti Újság* 17 112 és a *Népszavúé* pedig 10 286. Az adatok forrása Sipos 2004a: 99.

További példányszámadatok találhatóak a 104–105. oldalakon is.

57 Romsics 2005a: 302.

58 Dombrády 1990b.

59 A különböző politikai orientációjú napilapok, társadalmi egyesületek és helyi hatóságok kultuszépítő tevékenysége azt is jelzi, hogy a radikális jobboldal politikai programjával való esetleges egyet nem értés nem volt egyenértékű a kultuszépítéstől történő távolmaradással. A jobboldali radikálisok kultuszépítő szerepe nehezen választható el a nem radikálisokétól, mivel a városlátogatások előkészítésében – a helyi hatóságok mellett – nagy szerepe volt ugyan Horthy Miklós jobboldali radikális környezetének, azonban nem csak ők mondtak méltató beszédeket, nem csak ők vettek részt – cikkek és fényképek közlésével – a fővezér, majd a kormányzó népszerűsítésében. Arról volt szó, hogy a Horthy-kultusz megalapozásában – eltérő okokból és célokkal – résztvevők összetétele heterogén volt, de több ponton is kimutatható a radikálisok vezető szerepe. A kultuszépítők különböző csoportjai a maguk lehetőségei és elképzelései szerint vettek részt a kultusz megalapozásában, ami viszont időnként összekapcsolódott a radikális jobboldal és a hadsereg központilag szervezett és irányított propagandájával (elsősorban a vidéki utak és az 1920. februári országos kampány esetében).

60 A Hindenburg-kultusz volt az egyetlen olyan külföldi minta, amit másolni tudtak (volna).

61 A Horthy-kultusz metamorfózisának bizonyos vonatkozásairól a későbbi fejezetekben bővebben is lesz szó.

62 Mindenképpen jelezni szükséges, hogy az 1918 előtti uralkodói reprezentációval, uralkodókultusszal, a 19. századi politikai kultuszokkal részletesen nem foglalkoztam, így az ezzel kapcsolatos megállapításaim elsősorban az elérhető fontosabb szakirodalmon, kisebb részben a kutatási eredményeimen alapulnak. Horthy születés- és névnapjának ünneplése vagy a kor-

rettek között – a rendszer konzervatív felfogásával összhangban – az egyházak, a hadsereg, a közoktatás, a rendszerhez hű társadalmi szervezetek és a korabeli tömegkommunikációs eszközök (sajtó, rádió, néma, majd hangosfilm-híradók) segítségével ápolta az egész állami apparátus, amely emiatt még szélesebb rétegekhez jutott el.⁶³ A Horthy-kultusz építésére nem csak az államfő személyéhez kötődő évfordulók adtak lehetőséget. Az állami szintre emelkedés miatt a kultuszépítők és a kultuszépítéshez alkalmazott eszközök köre egyfelől kibővült, másfelől központosítottabbá vált, ugyanis egyes állami szervek irányító és ellenőrző szerepe jelentősebb lett, azonban olyan intézmény, amely központilag irányította volna a Horthy-kultusz építését és ápolását, azután sem létezett. E folyamat megvalósulása főként az évfordulók esetén mutatható be. A korabeli tömegkommunikációs eszközök közül a sajtó szerepe volt jelentős a kultuszépítés különféle vonatkozásairól történő tudósítások terén, a kormányzati ellenőrzés alatt álló rádió és a filmhíradó ebben az 1930-as évek második feléig korlátozottan vett részt. A sajtóélet ráadásul plurálisnak tekinthető, annak ellenére, hogy a tekintély védelmére hivatkozva a hatalom korlátozta a sajtószabadságot. A korszakban a napilapok politikai irányultságán kívül azért is lehet még pluralizmusról beszélni, mert eltérő példányszámban jelentek meg, így nem volt azonos a hatásuk. A kutatásomhoz használt napilapok esetén jól látható, hogy a liberális és baloldali napilapok nagyobb példányszámban jelentek meg (50 000–100 000), mint a kormánypártiak.⁶⁴ A fajvédő lapok ebben a tekintetben a sor végén álltak.⁶⁵ A liberális és baloldali lapok dominanciáját ellensúlyozta, hogy a katolikus Központi Sajtóvállalat – nem feltétlenül kormánypárti – lapjainak példányszáma idővel emelkedett.⁶⁶ Gömbös miniszterelnöksége idején pedig nyomott áron jelentek meg kormánypárti lapok, így például 70 000 példányban a *Függetlenség*.⁶⁷

Ez a rövid kitérő jelzi a napilapok piacán uralkodó erőviszonyokat, azt, hogy az egyes lapok milyen sikerrel terjeszthették a vezérképet. A fenti különbségeket részben elfedte, hogy a kormányzóválasztás utáni kultuszépítésben – nem azonos módon – részt vevő különböző politikai orientációjú lapok-

mányzó – említett – vidéki útjainak koreográfiája jelentősen hasonlított az 1918 előtti időszak azonos eseményeihez. (Ferenc József augusztus 18-án ünnepelte a születésnapját, míg a névnapját október 4-én.) Emellett a vezérkép bizonyos elemei terén is kimutathatók hasonlóságok és azonosságok. Ferenc József születés- és névnapjához lásd például *Budapesti Közlöny*, 1890. aug. 19. 3., okt. 5. 3., 1900. aug. 19. 7.; *Pesti Hírlap*, 1900. aug. 18. 1–2., aug. 19. 6., 1903. aug. 19. 5–6., 1915. aug. 18. 1., aug. 19. 10–12., 1915. okt. 5. 14., *Vasárnapi Újság*, 1900. aug. 19. 537–543., 1910. aug. 21. 702–709.

63 A kultusz jellegével kapcsolatban lásd Dömötörfi 1990: 26.; Romsics 2007a: 11.; Szabó 1978: 512–514.; Olasz 2007: 70–71.; Olasz 2010: 354.

64 Sipos 2004a: 103.

65 A fajvédő lapokhoz lásd Gyurgyák 2012: 44–50.

66 Gianone 2010: 91.

67 Sipos 2011: 149.

ban szinte azonos Horthy-kép jelent meg.⁶⁸ A napilapok közötti különbségekre majd kitérek. Az egyes évfordulókkal kapcsolatban az lesz majd látható, hogy eltérő sorrendben kezdtek el azokról tudósítani, ahogyan az államfőt méltató vezércikkek közlését illetően is kimutathatók különbségek. A Horthy-kultusz metamorfózisa ellenére a vezérkép lényegi üzenetében nem történt változás: a területi revízió egyedül Horthy Miklós követésével érhető el. Tehát egy múltbéli állapot visszaállításának programja volt továbbra is a közép-pontba helyezve, ráadásul ez még dominánsabb lett a radikális jobboldal 'új' Magyarország képének kiszorulásával.⁶⁹ A Horthy-kép elemeinek többsége sem módosult. A kultusz első éveiben a radikális jobboldali lapok Horthy-képe markáns politikai tartalommal rendelkezett, miközben a többi jóval általánosabb – pártpolitikai üzenetektől mentes – vezérképet közvetített.⁷⁰ Az utóbbi erősödött fel és lett hivatalos – nemcsak a sajtóban, hanem a tankönyvekben és prédikációkban is – a konszolidált, alapvetően konzervatív rendszer keretei között az 1920-as évek közepén.⁷¹ Pártpolitikai program nem kapcsolódott egy ideig ehhez az általános és leegyszerűsített Horthy-képhez. A Horthy-kultusz így sokkal inkább eleget tehetett a legitimáló és integráló funkciójának. Ezzel kapcsolatosan az 1930-as évek belpolitikai jobbratolódása hozott változást. A szélsőjobboldali, illetve időnként a konzervatív és liberális napilapok kormányzót méltató cikkei és az elhangzott ünnepi beszédek kiemelték ugyanis a 'szegedi gondolat' és a fajvédelem fontosságát. „A szegedi gondolat egy új, boldogabb magyar kor vezéreszméje lett – írta a *Függetlenség* –, amelyre tizenkilenc esztendő minden változatos és eredményes munkája épült.”⁷² Ez hivatkozási alapként a vezérkép alkotóeleme maradt, bár nem tekinthető dominánsnak, ráadásul a *Szózat* elemzett cikkeivel ellentétben ez kidolgozott politikai programként sem értelmezhető. Emellett a szélsőjobboldal politikai programjának néhány eleme is – hívószavakon keresztül, nem részletezett formában – beépült a Horthy-képbe.

A baloldali ellenzék, az emigráció és a legitimisták által megteremtett negatív tartalmú Horthy-képek ugyan továbbra is léteztek, de hatásuk, mivel a kormányzó az 1913. évi XXXIV. törvénycikk 2. §-a és az 1920. évi I. törvénycikk 14. §-a értelmében büntetőjogi védelemben részesült, igen korlátozott volt. Ennek ellenére a kormányzóval szemben hol nyíltabb, hol burkoltabb

68 A Horthy-képet közvetítő lapok motivációjáról – mint látható lesz – ez még nem mond el sok mindent.

69 A jobboldali radikálisokon kívül a kultuszépítésben résztvevők általában nem törekedtek arra, hogy Horthy Miklós méltatásakor konkretizálják a saját jövőképüket. Ha erre utaltak, akkor általános keretek között tették ezt csak meg. Ezért is lehetett a Horthy-kép szinte azonos az egyes napilapokban.

70 Általánosnak tekinthető üzenetek a jobboldali radikális sajtóban is megtalálhatóak voltak, azonban ezek több alkalommal is összekapcsolódtak saját politikai programjukkal.

71 Politikai értelemben a Horthy-kép nem tekinthető semlegesnek, mert a fennálló a rendszertől nem volt függetleníthető, azonban a vezérkép kellően általános tartalommal rendelkezett.

72 Lásd például *Függetlenség*, 1938. jún. 18. 1.

kritikára találhatók példák a *Népszava* hasábjain, illetve a legitimista és szociáldemokrata politikusok nemzetgyűlési felszólalásaiban is.

6.2. 1921: HORTHY MIKLÓS ÉS IV. KÁROLY

IV. Károly 1921. március 26-án tért vissza először Magyarországra. A Magyar Távirati Iroda március 30-án a Miniszterelnökség Sajtóosztályának közreműködésével hivatalos jelentést adott ki, amely másnap jelent meg a napilapokban. Más híradás a sajtóosztály rendelkezése alapján nem jelenhetett meg.⁷³ Kozma Miklós rendelkezése értelmében ugyanis 30-áig hírzárlat volt érvényben.⁷⁴ A közreadott jelentés a IV. Károly és Horthy Miklós közötti 27-i találkozóról a következőt írta: „A kormányzó az ország érdekének feltárása mellett rámutatott annak szükségességére, hogy a király az országot mielőbb hagyja el.” IV. Károly távozását követően Horthy Miklós tájékoztatta a fővárosban tartózkodó kormánytagokat a történekről, akik „a kormányzónak az ország érdekében követett eljárását teljes megnyugvással vették tudomásul”.⁷⁵ Horthy Miklós március 30-i hadparancsa szerint, amely április 12-én jelent meg a napilapokban, a március végi események a „nemzet létét” fenyegették.⁷⁶ A kisantantállamok jelentette fenyegetésre az amerikai *Universal Service* hírszolgálat berlini tudósítójának adott interjújában utalt. Az interjút április 4-én az MTI megküldte a szerkesztőségeknek.⁷⁷ Horthy állításai emiatt nyilvánosságot kaptak. A szomszédos államok fenyegetőzésére történő hivatkozás fontos eleme volt Horthy Miklós magyarozatának.⁷⁸

A március 27-i tárgyalásról szóló források alapján egyértelmű, hogy IV. Károly a trón visszaszerzése miatt jött Magyarországra, de a kormányzóval való egyeztetés során meghátrált. Horthy Miklós a kisantant fenyegetését említette Magyarország mozgásterének hiánya mellett, amikor megindokolta, hogy miért nem tudja támogatni a király visszatérését. Horthy Miklós joggal hivatkozott a Nagykövetek Tanácsának 1920. február 2-i határozatára, amely a Habsburg-restaurációval szemben foglalt állást. Az adott nemzetközi helyzetben nem volt lehetőség a király visszatérésére. Az viszont, hogy a kormány és az államfő döntését kizárólag a kisantant magatartása befolyásolta, nem fedi a tényleges helyzetet. A budapesti külképviseletek a március 27-i tárgya-

lásról ugyanis csak másnap szereztek tudomást. A magyar kormányzat azonban már korábban döntött. A fentieken kívül Horthy Miklós döntésének belpolitikai hátterére is utalni kell. A radikális jobboldali környezete ugyanis szabad királyválasztó volt. A szabad királyválasztókhoz tartozó Független Kisgazdapárt rendelkezett a nemzetgyűlési többséggel. E tényezőkre az államfőnek tekintettel kellett lennie. Néhány nyilatkozatán és beszédén kívül Horthy nem tett semmit azért, hogy az uralkodó visszatérhessen a magyar trónra. Ennek oka az említetteken túlmenően az lehetett még, amit szintén nem érdemes figyelmen kívül hagyni, hogy befolyásolhatták őt a kiválóságát taglaló gyakori hízelkedések is. Összegezve megállapítható, hogy a kormányzó döntése összhangban volt a magyar állam reálpolitikai lehetőségeivel. A horthysta propaganda azonban az eseményeket leegyszerűsítve interpretálta, nem vette számba a fenti tényezőket, a külső nyomást túlhangsúlyozta, így erősítve a 'nemzetmentő' vezér és a tragikus választásra kényszerülő 'hős' képét.⁷⁹

A Független Kisgazdapárt képviselői 1921. március 29-én kezdeményezték a Nemzetgyűlés összehívását.⁸⁰ Az április 1-jei ülésen Hencz Károly és Meskó Zoltán kisgazdapárti képviselők egy-egy határozati javaslatot terjesztettek elő. Az előbbi azt hangsúlyozta, hogy a Nemzetgyűlés továbbra is ragaszkodik az 1920. évi I. törvénycikk által létrehozott közjogi rendszerhez.⁸¹ Horthy nevének említésekor „az egész Ház fölállt és percekig tartó tapssal és éljenzéssel ünnepelt” – írta a *Szózat*.⁸² E kijelentés újságírói túlzásnak tekintendő, mert a legitimistáknak erre nem volt okuk. Mivel ez a javaslat közjogi jellegű volt, a Nemzetgyűlés egyhangúan elfogadta. Meskó Zoltán a beszédében a kormányzót magasztalta. Eszerint a „magyarok Istene” a szükség idején mindig adott a nemzet élére egy arra érdemes férfiút: 1919-ben Horthyt. Ezután arról tájékoztatta a képviselőket, hogy „tépelődvé kereső” lelkében egy férfit lát a *Novara* parancsnoki hidján állni. „Ádáz harc dúl körülötte. Megsebesül, összeroskad, s míg vére folyik, ereje lankad, hatalmas lelkierővel tovább teljesíti kötelességét hazájáért és királyáért.” Horthy Miklóst a kötelességtudat megszemélyesítőjének tekintette, ugyanis napokkal korábban is „csak a kötelesség szavára hallgatott, előtte ismét csak az a kötelesség állott, mellyel nemzetének tartozott”. Határozati javaslata szerint a Nemzetgyűlés a nemzet nevében „hódolatteljes ragaszkodását fejezi ki” a nemzet érdekeit

73 Ormos 1990: 68.

74 Romsics 1982: 143.

75 MNL OL K 428. a) 1921. márc. 30. 10. A sajtóhoz lásd például *Budapesti Hírlap*, 1921. márc. 31. 1.

76 MNL OL K 428. a) 1921. ápr. 12. 2. A sajtóhoz lásd *Szózat*, 1921. ápr. 13. 1.

77 MNL OL K 428. a) 1921. ápr. 4. 5.; Karsai 1969: 192–193.

78 Ehhez lásd Ormos 1990: 76–79.; Karsai 1969: 193–194.

79 IV. Károly visszatéréséhez lásd Ormos 1990: 20–28., 56–79., 153.; Ormos 1998: 89–90.; Ormos 2001: 24.; Dombrády 1990a: 55–59.; Sakmyster 2001: 89–101.; Romsics 2003b: 7.; Gulyás 2010. A források közül az alábbiakra érdemes felhívni a figyelmet. IV. Károly elbeszélése alapján Boroviczényi 1993. Lehár 1993.; Werkmann 1924. Horthy akkori beszámolója alapján Zadravec 1967.; Prónay 1963.; Horthy későbbi beszámolója szerint Horthy 2011.

80 Karsai 1969: 188.; Nemes–Karsai 1953: 1. köt. 506.

81 NN 1920–1922. IX. köt. (1921. ápr. 1.) 147.

82 *Szózat*, 1921. ápr. 1. 1.

képviselő kormányzó iránt. A javaslatot, nem meglepő módon, csak a Nemzetgyűlés többsége fogadta el.⁸³

IV. Károly Magyarországra érkezéséről csak napokkal később kezdhettek el írni a napilapok. Az MTI jelentéseire és saját kiküldött tudósítók munkájára támaszkodó részletes beszámolóik a *Szózat*, a *8 Órai Újság* és a *Pesti Hírlap* kivételével általában különösebb kommentár nélkül foglalkoztak a történetekkel.⁸⁴ Az említett napilapokban megjelent méltatások a kormányzó kimagasló érdemeiről szóltak, arról, hogy Horthy Miklós most is kizárólag a nemzet érdekeire volt tekintettel. Eszerint Horthy „a helyes eljárás útját” kivétel nélkül mindig megtalálja, „a helyzetet és annak perspektíváit mindig tisztán” átlátja, így hatalmát „a nemzete sorsát teljesen átérző hazafi szívével tudja fölhasználni”.⁸⁵ Más cikkek a nemzeti érdek és az uralkodóhoz való hűség közötti választás kényszeréről, a kormányzó lelkiismereti válságáról szóltak. Azonban e nehéz választás során is egyedül a nemzete sorsára figyelt a kormányzó – szögezték le az újságírók.⁸⁶ Az ország hajója kormányosaként – tették hozzá a fentiekhez – „most sem ingott meg egy pillanatra sem”, amikor a „lelki küzdelem” idején, „veszélyes szirtek között” kellett haladnia.⁸⁷

A kormány legfontosabb törekvése 1921 áprilisát követően az volt, hogy IV. Károlyt távol tartsa az országtól. Az uralkodó számára egyértelmű lett, hogy a trónjának visszaszerzését csak erőszakos úton érheti el.⁸⁸ Erre a zavaros nyugat-magyarországi állapotok miatt október végén került sor.⁸⁹

IV. Károly őszi visszatérési kísérletének eseményeiről az országos napilapok az MTI jelentései alapján október 23-án kezdtek el részletesen tudósítani.⁹⁰ A hírek közül értelemszerűen kiemelkedett, hogy a minisztertanács – Horthy Miklós támogatásával – a „törvényes rend fenntartása” miatt nem járult hozzá az államfői hatalom átadásához.⁹¹ Ez a döntés a körülmények ismeretében helyesnek tekinthető. A lapok nyilvánosságra hozták a nagyhatalmak tiltakozó jegyzékét és a kisantant tiltakozásáról is tájékoztatták olvasóikat.⁹² Eközben Horthy Miklós hadparancsban fordult a hadsereghez és arra figyelmeztette a honvédeket, hogy csakis az ő parancsait követhetik.⁹³ Leszögezte, hogy a hatalom átadására kizárólag ő jogosult, azonban erre most nincs lehetőség, mert ez a jelenlegi „körülmények között hazánk végpusztulását

83 NN 1920–1922. IX. köt. (1921. ápr. 1.) 147–148. A sajtóhoz lásd például *Szózat*, 1921. ápr. 1. 1.

84 MNL OL K 428. a) 1921. márc. 30. 10., márc. 31. 11.; *Nemzeti Újság*, 1921. ápr. 1. 1–2.

85 *Szózat*, 1921. ápr. 2. 2.

86 *Pesti Hírlap*, 1921. ápr. 2. 1.; *8 Órai Újság*, 1921. ápr. 6. 1.; Romsics 2003b: 6–7.

87 *Pesti Hírlap*, 1921. ápr. 1. 2., ápr. 2. 1. (az idézet itt olvasható), ápr. 3. 1.

88 Ormos 1990: 80.; Sakmyster 2001: 108–109.

89 Romsics 1982: 151–152.

90 Bethlen István ugyanis arra utasította a főispánokat, hogy a lapokban kizárólag az MTI közleményei jelenjenek meg. MNL OL K 26. 1244. csomó, 1921. 5. tétel. 8830. sz.

91 MNL OL K 428. a) 1921. okt. 23. 4. A sajtóhoz lásd *8 Órai Újság*, 1921. okt. 25. 4.

92 Romsics 2005a: 196.; Karsai 1969: 234–236. A sajtóhoz lásd *Budapesti Hírlap*, 1921. okt. 23. 1–2.

93 Az eskütétel problematikájához lásd Dombrády 1990a: 51–55., 61–63.

jelentene”.⁹⁴ A hadparancsot október 25-én közölte a sajtó. A napilapok olvasói akkor azt is megtudhatták, hogy a kormányzó levelet írt a fővároshoz közeledő Károlynak. Horthy ebben a levélben arra kérte a királyt, hogy hagyja el az ország területét, mert ha ez nem történik meg, akkor szerinte sor kerül az ország megszállására, polgárháború fog kitörni és a társadalmi elégedetlenség miatt a bolsevizmus is nehezítené a helyzetet.⁹⁵ Ez a lépése azonban nem volt eredményes. Budaörsnél így fegyveres összecsapásra került sor, amely a kormány oldalán harcolók győzelmével ért véget.⁹⁶ Ezután a napilapok – a Miniszterelnökség Sajtóosztályának utasítására – feltűnő helyen közölték a kormányzó kiáltványát. Horthy Miklós saját 'nemzetmentő' szerepét is kiemelve köszönetet mondott mindazoknak, akik mellette álltak és „segítettek hazánkat a végveszedelemtől megmenteni”. Kifejezte reményét, hogy „a múlt szenvedéseink és veszélyeink okulva” a jövőben a nemzet „egy emberként áll a haza jól felfogott érdeke mellé”.⁹⁷ A nemzeti egységre vonatkozó iránymutatása a *Szózat*-ban fontos hivatkozási alappá vált.⁹⁸

Miközben a nemzetet újra 'megmentő' államfő 'történelmi' nagyságát magasztalta a Független Kisgazdapárt és a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének küldöttsége, IV. Károly, az utolsó magyar király őrizetben volt, majd néhány nap múlva a Nemzetgyűlés elfogadta a Habsburg-házat detronizáló 1921. évi XLVII. törvényt.

A kormányzó méltatásától a törvényhatóságok sem maradtak távol.⁹⁹ Szeged törvényhatósági bizottsága október 29-i közgyűlésén így értelmezte az eseményeket Aigner Károly főispán:

„Idegen zsoldosokkal és megtévesztett magyarokkal fegyveresen törtek a főnnálló alkotmányos rend ellen és ránk zúdították a belső és külső ellenség lappangó és nyílt erőit.”¹⁰⁰

Értelmezése szerint tehát a 'mi' közösségünkön eredetileg is kívül állók („idegen zsoldosok”) vettek részt a 'lázasban'. Másrészt, a nemzeti érdekek mögött egységesen felsorakozók táborából ('mi') kilépett, „megtévesztett”, az adott helyzetben inkább a saját csoport-érdekeiket követő magyarok támadtak 'ránk'. Ők az állandó pártoskodás eredményeképpen fordultak 'ellenünk', így akár újból a 'mi' közösségünk tagjai közé kerülhetnek. Ez a törekvés olvasható ki a kormányzói amnesztia szövegéből is. Horthy Miklós ugyanis kegyelemben részesítette azokat, akik a pártoskodás eredményeképpen „félrevezetve és megtévesztve, öntudatlan részesei lettek a főnnálló alkotmányos

94 MNL OL K 428. a) 1921. okt. 23. 1–2.

95 Ormos 1990a: 113–114.; A sajtóhoz lásd *Budapesti Hírlap*, 1921. okt. 25. 2.

96 Gergely 2001: 118–120.

97 MNL OL K 428. a) 1921. okt. 24. 11.; A sajtóhoz lásd például *Szózat*, 1921. okt. 25. 1.

98 *Szózat*, 1921. okt. 29. 5., nov. 3. 1., nov. 6. 1.

99 E méltatásokhoz lásd MNL OL K 428. a) 1921. okt. 26. 5., okt. 27. 7., okt. 28. 8., okt. 29. 11.; *Szózat*, 1921. okt. 27. 7., okt. 28. 4–5., okt. 30. 3., nov. 3. 4–5., nov. 5. 2–3.

100 *Szózat*, 1921. nov. 30. 3. (az idézet itt olvasható); MNL OL K 428. a) 1921. okt. 29. 11–12.

rend és uralom ellen legutóbb intézett támadásnak”.¹⁰¹ 1919. november 16-a után tehát újból a vezér döntött arról, hogy milyen feltételek esetén kerülhetnek vissza a 'lázadók' az általa vezetett közösség tagjai közé. A törvényhatóságok feliratait értelemszerűen nem feledték el hangsúlyozni, hogy a magyarság 'örökké' halálával tartozik a kormányzónak.¹⁰²

A *Szózat* hasábjain megjelent dicsőítések közül Zsilinszky Endre vezércikke leszögezte, hogy az „utolsó lázadás” résztvevői „rútul, becstelenül” magára hagyták „azt a férfit, aki a vörös rémuralom idején maga köré gyűjtve a haza legjobbait” mindent megtett a magyar hazáért.¹⁰³ Gömbös is 'árulásnak' nevezte a történeteket december 12-én a Nemzetgyűlésben, a letartóztatott legitimisták mentelmi jogával kapcsolatos vita során. E „lázadás” célja meglátása szerint „a jelenlegi rendet reprezentáló kormányzó megbuktatása volt”.¹⁰⁴

Az 1921-es események fenti interpretációját népszerűsítette az úgynevezett *Fehér Könyv* is. A kormány által megjelentetett *IV. Károly visszatérési kísérletei* című kiadvány a kormányzó és a kormányzat magatartását igazoló dokumentumokat adta közre.¹⁰⁵ A főispánoknak és alispánoknak küldött december 13-ára keltezett bizalmas irat szerint ez a füzet „hiteles történelmi dokumentumok alapján ismerteti” IV. Károly visszatérési kísérleteit. Emiatt is elsőrendűen fontos feladat a „minél szélesebb körben” való terjesztése.¹⁰⁶ A kultusz alakulása szempontjából e dokumentumok közül a már idézett vagy hivatkozott MTI-jelentések,¹⁰⁷ közlemények, hadparancsok, levelek, a kormányzó kiáltványai és a nemzetgyűlési beszédek emelhetők ki, amelyek a sajtóban történő megjelenésük miatt már nyilvánosak voltak. Emiatt jelentős átfedések találhatók a sajtó tudósításai és a *Fehér Könyv* tartalma között. Ráadásul december 13-án a *Szózat*, a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* is foglalkozott ezzel a kiadvánnyal, így ennek fő üzenetei e napilapok hasábjain újból megjelentek.¹⁰⁸ A *Fehér Könyv* ebből következően csak néhány ponton egészítette ki a már bemutatott forrásokat. A kormányzó és a király közötti március 27-i tárgyalás bemutatásakor Horthy érveinek ismertetését követően azt olvashatjuk, hogy „[a] kormányzó feltárta a király előtt, mily súlyos lelki konfliktusba került”. A lemondás lett volna a számára a legkényelmesebb megoldás, de az esküje, a nemzetért vállalt felelőssége ezt nem tette lehetővé: „Egész életemben – írta – mindig becsületes ember voltam, esküt tettem Fel-

ségednek [...], de van hazám, van nemzetem, van fajtám, van becsületem és lelkiismeretem, mely nem engedi meg, hogy nyílt szemmel belehajtsam nemzetemet a megsemmisülésbe.”¹⁰⁹ A királynak írt október végi levelében szintén azt hangsúlyozta, hogy a restauráció esetén az ország megszűnne létezni.¹¹⁰ Az újságolvasók 1921-ben csak a levél tartalmi összefoglalóját ismerték meg, a *Fehér Könyv*ben és a már említett napilapok decemberi cikkeiben azonban már olvasható volt a teljes szövege.¹¹¹ A kötet bevezetése szerint az államfő és a kormány politikája helyes volt, amit azzal is nyomatékosítottak, hogy „a kormányzó és a magyar kormány által előrelátott törekvések, melyek Magyarország teljes megsemmisítését és földarabolását tűzték ki céljukul, súlyos diplomáciai és katonai fenyegetés formájában csak ezután bontakoztak ki teljes erővel [...]”.¹¹² Így került sor a detronizációra.¹¹³

Horthy Miklós 1921-ben alapvetően helyesen, az ország érdekének megfelelően járt el. Így igen korlátozott értelemben a 'nemzetmentő' jelző kifejezte a kormányzó tényleges szerepét. A kultuszteremtők egyoldalú, sarkított értelmezése ebben az esetben sem volt tehát helytálló. A legitimisták körében IV. Károly visszatérési kísérleteinek megakadályozása és a trónfosztás miatt – a nemzetközi és a belpolitikai körülményeket szelektíven kezelve – negatív Horthy-kép alakult ki. Így a kultikus értékelések és a baloldali emigráció által közvetített 'főhóhér' képe mellett megjelent a 'felségáruló' államfőé is.¹¹⁴ A radikális jobboldallal ellentétben a legitimisták úgy gondolták, hogy nem a nemzet egyedüli vezérének beállított Horthy személye, hanem „a királyhűség az a biztos alap, amelyen a jövő Magyarországa kiépülhet”.¹¹⁵ IV. Károly 1922. április 1-jei haláláról a *Nemzeti Újság*, az egyik katolikus lap gyászkeretes címdalonn számolt be.¹¹⁶ Egy hónappal később Andrássy Gyula meghatározta a legitimisták legfontosabb célját, azt, hogy „kellő előkészítéssel és a nemzet érdekeinek szem előtt tartásával II. Ottó királyt visszahozzuk”.¹¹⁷ Ottót következetesen az ország királyának nevezték.¹¹⁸ 1930. november 16-án a *Nemzeti Újság* címdalán – közelgő születésnapja (november 20.) alkalmából – „II. Ottó örökös király” volt látható.¹¹⁹ Az *Új Nemzedék* úgy értékelt, hogy az „egész ország lelkesen készül a nagykorúságának ünneplésére”.¹²⁰ Előfordult

101 *Szózat*, 1921. nov. 6. 7.

102 Lásd például uo. 1921. okt. 30. 3.

103 Uo. 1921. okt. 25. 1. (az idézet itt olvasható), 1922. okt. 26. 1.

104 NN 1920–1922. XIII. köt. (1921. dec. 12.) 315–329. (az idézet a 320. oldalon olvasható); *Szózat*, 1921. dec. 13. 3–7.; Gergely 2001: 120–122.

105 *Szózat*, 1921. dec. 13. 7–9.; Romsics 2007a: 11.

106 A könyv terjesztésével kapcsolatos – minden főispánnak és alispánnak küldött – bizalmas iratot lásd MNL OL K 26. 1272. csomó, 1922. 5. tétel. 1015. alapsz.

107 A miniszterelnök november 28-i levelében köszönte meg Kozma Miklósnak az MTI „kifogástalan” munkáját. Az MTI-nek köszönhetően szerinte „az ország az eseményekről állandóan híven tájékoztatva volt”. MNL OL K 26. 1244. csomó, 1921. 5. tétel. 10757. sz.

108 *Szózat*, 1921. dec. 13. 7–9.; *Budapesti Hírlap*, 1921. dec. 13. 5.; *Pesti Hírlap*, 1921. dec. 13. 2–3.

109 IV. Károly 1921: 10.

110 Uo. 26–27.

111 Uo. 48–50., 207.

112 Uo. 57.

113 Uo. 61–62.

114 Ezekről részletesebben Romsics 2007a.

115 *Új Nemzedék*, 1922. máj. 3. 4. A legitimisták jogértelmezéséhez lásd Békés 2009: 215., 221–224.

116 *Nemzeti Újság*, 1922. ápr. 2. 1.

117 *Új Nemzedék*, 1922. máj. 3. 4.

118 Romsics 2005a: 298.

119 *Nemzeti Újság*, 1930. nov. 16. 1.

120 *Új Nemzedék*, 1930. nov. 18. 9. (az idézet itt olvasható); Az Ottó-misékhez lásd Klestenitz 2013: 236.

a katolikus nagygyűléseken is Ottó ünnepzése.¹²¹ Királypárti nézetei miatt Mindszenty József zalaegerszegi plébános az államfő névnapján „tüntetően hétköznapi miserendet tartott, ezért több iskola tanulói a ferences templomba mentek istentiszteletre”.¹²² A legitimista szervezetek konferenciákon, miséken stb. tették egyértelművé a Habsburgok iránti lojalitásukat. A Magyar Keresztény Royalista Klub évente emlékezett a budaörsi csata áldozataira, akik a „király oldalán hősi halált haltak”.¹²³ Dénesfán, ahol 1921. október 20-án a IV. Károlyt szállító repülőgép landolt, 1931-ben emlékkápolnát avattak, amely a háború utáni időszak „legsomorúbb eseményének” kívánt emléket állítani.¹²⁴ Annak ellenére, hogy a legitimisták pártot nem alapítottak, jelen voltak a közéletben.¹²⁵ Nyílt Horthy-ellenes kampányt azonban nem fejthettek ki. A kormányzati propagandát nem tudták ellensúlyozni.¹²⁶ A királypártiság ennek ellenére a Horthy-kultuszt gyengítő kihívások közé sorolható. Sajátos helyzet alakult ki a *Nemzeti Újság* és az *Új Nemzedék* hasábjain az 1920-as években, ugyanis ezek a lapok egyszerre közvetítették a hivatalos Horthy-képet és az Ottó születésnapjával kapcsolatos felhívásokat és cikkeket.

6.3. HORTHY MIKLÓS VIDÉKI ÚTJAI

A kormányzóválasztást követően a korábban kialakult koreográfia alapján folytatódott Horthy Miklós országjáró útjai. E körutak, szemleutak, városlátogatások – az akkori szóhasználat szerint ‘diadalutak’ – meghatározott régiók, tájegységek főbb településeit érintették, de rövid, egynapos utakra is sor került. Közülük kiemelhetők azok, amelyek először a román (1920 tavasza), majd egy bő évvel később, 1921 októberében a szerb megszállás alól felszabadult településekre vezettek, de idesorolható az 1922. december 15-i soproni látogatása is. Ezek az utak zárták le az ‘új honfoglalás’ első szakaszát, amely során megtörtént a trianoni Magyarország megszállóktól való ‘visszahódítása’. Kutatásaim szerint a kormányzó 1920-ban 20 (a március 1-je előtti utazásokkal együtt 26), 1921-ben 32, 1922-ben 30, 1923-ban 19 települést látogatott meg. 1923 után – a konszolidációval is összefüggésben – Horthy vidéki útjainak gyakorisága lecsökkent és ingadozott: 1924-ben 3, 1925-ben 2, 1926-ban 7, 1927-ben 12, 1928-ban 5, 1929-ben 8, 1930-ban 9, 1931-ben 3, 1932-ben 2, 1933-ban 4, 1934-ben 1, 1935-ben 3, 1936-ban 2, 1937-ben 4 és 1938-ban 3 útra került

121 Klestenitz 2012: 78.

122 Artner 1993: 589.

123 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1930. okt. 24. 8.

124 *Vasvármegye*, 1931. okt. 18. 3.

125 Békés 2009: 215–217.

126 Romsics 2007a: 11.; Erba Odescalchi 1991: 451.

sor (7. táblázat).¹²⁷ Válságos időszakokban törekszik általában arra a központi hatalom, hogy az állam első embere személyes megjelenése, városlátogatásain keresztül szimbolikusan konszolidálja hatalmát.¹²⁸ A vidéki utakhoz kötődtek a korai Horthy-kultusz rítusai. Gyakoriságuk miatt ezek az utak lehetőséget adtak a reprezentációra (zászlószentelések, valamint hősi emlékművek, közintézmények stb. felavatása során), illetve a vezérkép terjesztésére, az emberekkel való közvetlenebb kapcsolat megteremtésére. Mindez azért is fontos, mert a Horthy személyéhez kötődő évfordulók ünnepelésére az 1920-as évek első felében még rendszertelen és kialakulatlan keretek között került sor.

E fejezetben az 1923-ig terjedő időszakra koncentrálni mutatom be a vidéki utak főbb jellemzőit.¹²⁹ Az időbeli szűkítés oka az utazások számának csökkenése mellett az, hogy a Horthy Miklósról közvetített kép, illetve az utazások programja a későbbiekben érdemben nem változott.¹³⁰

A vidéki utak előkészületeiről, lebonyolításáról szóló részletes határozatot, ami számos ponton hasonlított az 1918 előtti szokásokhoz, a Katonai Iroda 1920. június 15-én küldte meg a miniszterelnöknek. Eszerint a kormányzó utazásait a Kabinetiroda bevonásával a Katonai Iroda készítette elő.¹³¹ Az államfő szűk kíséretét a Katonai Iroda főnöke, a Kabinetiroda főnöke, három szárnysegéd, a Katonai Iroda egyik tisztje, a Kabinetiroda egyik tisztviselője, a testőrség parancsnoka és az útimarsall alkotta, de többek között még a Honvédelmi Minisztérium sajtóosztályának képviselői, távirászkok, detektívek is részt vehettek az utazásokon. Az államfő kíséretének tagjai meghatározott hivatali betöltő személyek voltak. A korszak elején a radikális jobboldali környezetének bizalmi posztokra helyezett tagjai így rendszeresen feltűntek mellette. Az úgynevezett ‘szegedi kapitányok’, illetve az Etelközi Szövetség tagjai, a hadsereg tisztjei közül Magasházy László első szárnysegéd, Hardy Kálmán szárnysegéd, Görgey György, a testőrség parancsnoka 1928-ig volt a kíséret tagja.¹³² 1923-ig több alkalommal tett eleget a kormányzó meghívásának Zadravecz István tábori püspök.¹³³ Gömbös Gyula és Eckhardt Tibor neve 1920-ban olvasható a tudósításokban. A sajtó képviselői a Katonai Iroda vagy a Kabinetiroda külön meghívására lehettek jelen, a rész-

127 A 7. táblázat a fontosabb utakat tartalmazza, míg a főszövegben az összes ismert út száma szerepel.

128 Kertzer 1988: 22–23.

129 Természetesen nem ismételve meg a korábbiakban leírtakat.

130 Az 1923 utáni fontosabb utakra a 6.6. fejezetben utalok.

131 A határozat megtalálható MNL OL K 26. 1241. csomó, 1921. 3. tétel. 5123. alapsz. Ehhez lásd még Frisnyák 2000: 104–106., 109. A Katonai Iroda a kormányzó és a hadsereg vezetői között a közvetlen kapcsolatot tette lehetővé. A Kabinetiroda hatáskörébe a polgári hatóságokkal való kapcsolattartás, a kormányzó nyilatkozatainak, határozatainak előkészítése tartozott, és minden egyéb protokolláris feladat. A kormányzó útjainak előkészítésében az útimarsall szerepe volt meghatározó. Dombrády 1990a: 39–40.; Dombrády 1990b: 29–30.; Püski 2006: 23.

132 Az életrajzi adatokhoz lásd Bangha 1990: 16–19., 25., 31., 273., 361., 389., 393.; Zadravecz 1967: 132., 257–258. A ‘szegedi kapitányokhoz’ lásd Ormos 2000: 1. köt. 56.; Paksa 2010: 121.

133 Zadravecz 1967: 250–257.

vételt – például a *Szózat* tudósítói számára – természetesen a kormányzó maga is engedélyezhette. Az utazás részletes programját a Katonai Iroda alapította meg, amiről a belügyminisztert és a miniszterelnököt is tájékoztatták.¹³⁴ A látogatás részletes programjának megfelelően a testőrség parancsnoka a Belügyminisztériummal, a rendőrséggel és a csendőrséggel együtt gondoskodott a szükséges biztonsági intézkedésekről. A csendőrség az érintett útvonalon megerősített szolgálattal védte az államfőt.¹³⁵ Az 1920. június 15-i határozat részletesen szabályozta az utazás körülményeit: a Turán különvonatba való beszállástól kezdve¹³⁶ a fogadtatás és a bevonulás lebonyolításáig. A kormányzó fogadását a katonai és polgári hatóságok készítették elő a Katonai Iroda és a Kabinetiroda utasításaival összhangban.¹³⁷ A kormányzóhoz intézendő beszédeket ellenőrzés céljából a Katonai Irodához idejében be kellett nyújtani. A jóváhagyott programot, helyszíneket, biztonsági intézkedéseket az előreutazó testőrtiszt ellenőrizte. Szükség esetén javaslatokat tett és módosításokat kért.¹³⁸

A hivatalos államfői utazások programját a vidéki lapok előzetesen közreadták, majd utólag tudósításokat közöltek. E cikkek keletkezésének körülményeit világítja meg a kormányzó Katonai Irodája főnöke, Láng Boldizsár ezredes Eckhardt Tibornak, a Miniszterelnökség Sajtóosztálya vezetőjének írt, 1921. október 28-án kelt levele. Ennek megírása előtt az egyes vidéki lapok munkatársai szerkesztették a tudósításokat, majd küldték el az MTI-nek, amelyek azután eljutottak az országos lapok szerkesztőségeibe. E tudósítások azonban csak nehezen vagy egyáltalán nem voltak ellenőrizhetők. Emiatt Láng szükségesnek tartotta, hogy a kormányzó útjain a sajtóosztály egy munkatársa állandóan jelen legyen, annak érdekében, hogy az általa megszerkesztett, a hivatalos elvárásoknak megfelelő beszámolók kerüljenek a távirati irodán keresztül a sajtóhoz. A Miniszterelnökség Sajtóosztályának és az MTI-nek az állandó képviselte tehát eleinte nem volt megoldott, annak ellenére, hogy a kérdést már 1920-ban is napirendre tűzték.¹³⁹ Eckhardt támogatta Láng felvetését, s egy gyorsíró alkalmazását is lényegesnek tartotta, hogy a kormány-

134 A miniszterelnök tájékoztatásával összefüggő iratokat lásd MNL OL K 468. 16. csomó, 1922–1930, B/12.; MNL OL K 26. 1241. csomó, 1921, 1. tétel. 1056. sz. és 2282. alapsz., illetve 3. tétel. 5123. alapsz.

135 A főváros közigazgatási határain belül a rendőrség, azon kívül a csendőrség felelt a kormányzó biztonságáért. A biztonsági intézkedésekhez lásd Fazekas 2010: 60–61.; Bangha 1990: 206–212.

136 A különvonat elnevezése a múltbéli nemzeti nagyság képzetét erősíthette. Szabó 2009: 86–87. A Turánhoz lásd még Frisnyák 2000: 32–35.

137 A főispánok tájékoztatásáról és az utak szervezésében játszott szerepükről lásd MNL OL K 26. 1333. csomó, 1926, 1. tétel. 8627. alapsz.

138 Bangha 1990: 211–212.

139 A vidéki utakról szóló tudósításokkal kapcsolatos 1920. október 19-i rendelkezést lásd MNL OL K 26. 1231. csomó, 1920, 5. tétel. 7275. alapsz.

zó beszédeit hitelesen jegyezzék le.¹⁴⁰ E törekvés megvalósításáról kutatásom során nem találtam további levéltári forrásokat. Jól látható, hogy a fővárosi lapok a Magyar Távirati Iroda híryanagát közölték időnként teljes egészében, máskor bizonyos részek kihagyásával.¹⁴¹ A vezér szavainak hiteles közlésére tehát megfelelő figyelmet fordítottak, ez azonban nem jutott el odáig, hogy a kormányzó beszédeit külön kötetben is kiadják, így is kanonizálva mindazt, amit valaha mondott. Beszédei közül a Gellért téren 1919. november 16-án elmondott 'tetemrehívás' vált ikonikussá, a kultikus szövegekben erre utaltak legtöbbször. Ez vált hivatkozási és orientációs ponttá.

A *Népszava* kivételével az országos lapok a kormányzó utazásairól szóló eltérő terjedelmű tudósításaikban – általában mellőzve a kultikus kijelentéseket – az államfő beszédeit idézve, esetleg azokat összefoglalva tájékoztatták olvasóikat, akik előtt így kirajzolódott a „pártpolitika felett álló államfő” által kijelölt követendő irány.¹⁴² A *Szózat* szokásához híven hangsúlyt helyezett Horthy méltatására is. Időnként idézte az elhangzott köszöntő beszédeket. Ezen a téren jelentős különbség volt az országos és a helyi lapok között, mivel az utóbbiak az üdvözlő, méltató beszédekkel is részletesen foglalkoztak és vezércikkekben méltatták a kormányzót. A vezérkép egyes elemeinek előfordulási arányaiban emiatt kimutatható eltérést jelzi a 8. táblázat. Ez a különbség a korszak egészét tekintve érvényes, annyi megszorítással, hogy az országos lapok idővel aktívabbá váltak a vezérkép közvetítésében. A tudósításokban kitüntetett jelentőségűnek nevezett kormányzói látogatás megörökítése miatt foglalkozott a helyi sajtó nagyobb terjedelemben (akár több oldalon keresztül) a kormányzó vidéki útjaival. Ha Horthy Miklósnak esetleg volt személyes kötődése az adott településhez (Kenderes, Debrecen, Szeged), vagy éppen régióhoz (Alföld, Nagyunság), akkor ezt rendszerint kiemelték a köszöntések, méltatások, s például Kenderes 'nagy' szülőtteként üdvözölték.¹⁴³ Ugyan a Horthy-képnek nem volt az egyes felekezetekhez köthető tartalma, de előfordult, hogy debreceni útjain „a magyar református egyház nagy fiának” nevezték.¹⁴⁴ A vidéki lapok idilli képet közvetítettek a nép és a vezér találkozásairól. Az utazások során elmondott beszédek is hozzájárulhattak az 'országépítő' kormányzó képének megalapozásához: így a 'nemzetmentő' fővezér képe ki-egészült az 'országépítő', a magyarság megerősödéséért dolgozó kormányzóéval. A személye köré felépített imaginárius vezérkép és a 'szébb magyar jövő' között már 1919 őszén megteremtett kapcsolat fokozatosan erőteljesebbé vált. Horthy Miklós beszédei és a köszöntő méltatások tartalmi és logikai szem-

140 Láng Boldizsár levelét és Eckhardt Tibor válaszát lásd MNL OL K 26. 1244. csomó, 1921, 5. tétel. 9469. sz.

141 Lásd például: *Szózat*, 1923. ápr. 27. 3., ápr. 28. 3., ápr. 29. 3.; MNL OL K 428. a) 1923. ápr. 26. 7–8., 11–12., 23–25., ápr. 27. 4–6., 19–21., ápr. 28. 7–10.

142 *Az Újság*, 1920. okt. 19. 1.

143 *Új Nemzedék*, 1920. ápr. 15. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 18. 4.; *Nagy-Kunság*, 1920. ápr. 13. 2.

144 Lásd például *Debreceni Friss Újság*, 1920. ápr. 14. 1–2. Ez az üzenet a későbbiekben sem szűnt meg.

pontból kiegészítették egymást: míg ő az általa mutatott irányról, feladatokról, az ország elé tárt jövőképről beszélt, addig az őt méltatók az imaginárius vezérkép különböző rétegeit és elemeit hangsúlyozták, azaz az általa elmondottakat és az alkalmasságát igyekeztek alátámasztani.¹⁴⁵ Ez elsősorban a Szózatban és a helyi sajtón keresztül valósult meg a leghatékonyabban.

A tudósítások szerint a vezérrel való egyetértést a hallgatóság minden esetben örömmujongással, éljenzéssel, máskor tapsviharral fejezte ki.¹⁴⁶ Ez a vezérkultusz-építés gyakran alkalmazott technikájának tekinthető, mivel az újságírók a vezér beszédeinek meghatározó elemeit hangsúlyozva képesek lehettek a kívánt hatást fokozni.¹⁴⁷ Horthy rövid, katonás és nem túlzottan bonyolult összetételű beszédeket mondott el az utazásai során.¹⁴⁸ Nem tartotta fontosnak, hogy megértse a világháborús összeomlás tényleges okait. Leegyszerűsített válaszokat osztott meg ezzel kapcsolatban a hallgatóságával, így gyakran utalt a tördőféselméletre.¹⁴⁹ Szerinte az állandó pártoskodás és a „destruktív” hazai tényezők, főként a sajtó, az úgynevezett „belső front” felel az összeomlásért.¹⁵⁰ A „keresztény” és a „nemzeti” értékrend fontosságára szintén rendszeresen utalt, mert az új Magyarországnak erre kell felépülnie. Az ország újjáépítése kapcsán még rendszeresen hivatkozott az összetartás, a hazaszeretet és a kötelességteljesítés, majd 1922 őse után minden bizonnyal már a radikális jobboldalnak is címezve, a türelem és a fegyelem fontosságára.¹⁵¹

A radikális jobboldal elképzeléseinek megfelelően elítélte a pártpolitikát, illetve a vallási, felekezeti és politikai ellentéteket, amelyek a hőn áhított nemzeti egységet, az ország felvirágoztatását veszélyeztetik.¹⁵² Emiatt „[m]a csak egy irány van: a becsületes, a tiszta magyar nemzeti keresztény irány” – mondta 1920 áprilisában, tiszántúli útjának egyik állomásán.¹⁵³ Máskor is kifejezte ezt a meggyőződését: „Magyarországnak egységes közvéleményre van szüksége, azért minden becsületes magyar embernek egy táborban van helye.”¹⁵⁴ A kormányzó szerint a nemzeti egységnek nincs alternatívája, mert a vágyott jövő, a területi revízió, egy „erős, művelt, gazdag Magyarország” felépítése, a nemzeti

145 A karizmatikus vezetés egyes jellemzőihez, a vízió és a jövőkép szerepéhez lásd Tucker 1968: 748–750.

146 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 18. 4.

147 Apor 2007: 31.

148 Sakmyster 2001: 137.

149 Turbucz 2011a: 59–60., 98–99. A tördőféselmélethez lásd Klestenitz 2010a. Különösen a 89. oldalt.

150 Lásd például *Szózat*, 1920. ápr. 16. 3., szept. 1. 2.; *8 Órai Újság*, 1920. ápr. 17. 1.; *Pesti Hírlap*, 1921. febr. 22. 1.

151 A beszédeikhez lásd például *Pesti Hírlap*, 1920. ápr. 16. 2.; *Szózat*, 1921. júl. 1. 1–2., okt. 9. 4–5., 1923. ápr. 28. 3., 1924. nov. 7. 3.; *8 Órai Újság*, 1922. ápr. 29. 2., szept. 31. 4., nov. 24. 7., dec. 13. 7., dec. 15. 7.

152 A királykérdésről 1920. október 18-án Székesfehérváron, a Nemzeti Hadsereg bevonulásának egyéves évfordulóján mondott beszédet. *Szózat*, 1920. okt. 19. 1–2.

153 Uo. 1920. ápr. 14. 5.

154 *8 Órai Újság*, 1921. júl. 1. 5.

nagyság helyreállítása csakis így válhat realitássá.¹⁵⁵ A magyar nemzet, azért mert „kevesen vagyunk és egyedül állunk ezen a világon” – mondta a kormányzó, nincs abban a helyzetben, hogy a pártoskodás bármilyen mértékben elfogadható lehetne.¹⁵⁶ Erőt csakis egységben lehet gyűjteni, azok a politikai erők, amelyek ezt veszélyeztetik, „megbocsáthatatlan bűnt követnek el” – tette hozzá.¹⁵⁷ Az utat tehát Horthy jelölte ki a magyarság, de legalábbis az őt követni szándékozó magyaroknak. A kijelölt célok megvalósítása miatt fogalmazódott meg az állampolgárokkal szembeni elvárások, így a tekintélytiszteltet, összetartást, fegyelem, munka és a kötelességteljesítés. A Horthy-kép vonatkozásában tehát nemcsak az érdekes, hogy mit írtak, mondtak róla, hanem az is, hogy mit várt el a vezér a magyaroktól, mit parancsolt nekik.¹⁵⁸ Beszédeiben azt ígérte, hogy garantálja az ország újjáépítéséhez szükséges rendet, mivel a nemzet mielőbbi felemelkedését igyekszik elősegíteni.¹⁵⁹

A kormányzóvá választását követően határozott ígéretet tett még az esetleg újra fellángoló „vörös tűz” eloltására is.¹⁶⁰ A későbbiekben az ilyen kijelentései általánossá váltak: a rendet veszélyeztető különféle irányból jövő törekvések ellen irányultak. Az ország újjáépítésére „belátható időben” szerinte ugyanis akkor kerülhet sor, ha „rend és nyugalom” van. „Anarchia ebben az országban többé nem lesz” – mondta.¹⁶¹ Ígéretet tett arra, hogy a rendet veszélyeztető „felforgató törekvések” ellen minden eszközzel fel fog lépni: „Ha [...] a haza érdekében kemény, szigorú fellépésre van szükség, egy percig sem fogok habozni.”¹⁶² Ezek az idézetek és a hozzájuk fűzött kommentárok a rendet minden körülmények között fenntartó vezér képét erősíthették.

6.4. A VITÉZI REND ÉS A VITÉZAVATÁSOK

A 6650/1920. M. E. rendelet hozta létre a Vitézi Rend alapjának tekinthető vitézi telek intézményét.¹⁶³ Ebben kezdeményező szerepet játszott a kormányzó. A Vitézi Rendet Horthy Miklós egy könnyen mobilizálható, a fennálló

155 *Nemzeti Újság*, 1921. júl. 1. 6. (az idézet itt olvasható); *Szózat*, 1923. ápr. 29. 3., máj. 8. 2., jún. 10. 3.

156 *Szózat*, 1921. okt. 9. 4. Ehhez lásd még Szabó 2009: 100.

157 *Szózat*, 1920. ápr. 14. 5.

158 Turbucz 2014d: 106.

159 Lásd például *Szózat*, 1920. ápr. 14. 5., szept. 1. 2., 1921. jún. 7. 1., 1923. ápr. 28. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1921. júl. 1. 5.; *8 Órai Újság*, 1922. dec. 13. 7.; Romsics 2007a: 12.

160 *Budapesti Hírlap*, 1920. ápr. 14. 5.

161 *8 Órai Újság*, 1922. szept. 31. 4.

162 Uo. 1922. dec. 13. 7.; *Budapesti Hírlap*, 1922. dec. 13. 4.

163 MRT 1920: 393–399. A vitézi telkekhez lásd még Tátrai 1997: 51., 55.; Fekete 2011: 17–19.

politikai és társadalmi rendet védő, a személyétől függő félkatonai szervezetként képzelte el, amelynek tagjai nemzeti szempontból, illetve „vitézi és erkölcsi tekintetben, szóval jellemileg mindenképpen megbízhatók és az utóbbi forradalmak alatt hazafias magatartásukban egy pillanattig sem tántorodtak meg”.¹⁶⁴ Mindezen túl Horthy szerint a vitézek „tekintélyüknél fogva a vidék lakosságára nevelő hatással lesznek” és „a falu népét különleges pozíciójuknál fogva példájuk követésére serkentik”.¹⁶⁵ A vitézi telkek birtokosai egy olyan országos kiterjedésű hierarchikus szervezet tagjai lettek, amely élén a Vitézek Főkapitánya, Horthy Miklós állt.¹⁶⁶

A vitézi telkek jelentőségét 1920. augusztus végén néhány napilap történelmi példákkal érzékeltette: a katonái előtt földadománnyal tisztelgő római császárokról a *Szózat* írt, a *Budapesti Hírlap* és az *Új Nemzedék* a magyar királyok által megteremtett hagyomány folytatásáról cikkezett.¹⁶⁷ Utóbbi cikkek kapcsolatot teremtettek a magyar múlt dicsőséges korszakai, a nemzeti nagyság és a 'sebb jövőt' megteremteni szándékozó aktuális törekvések között.¹⁶⁸

A Vitézi Rend vezetőit, az Országos Vitézi Szék tagjait 1921. május 22-én, a budai vár Zsigmond-kápolnájában üttette vitézzé az országos szervezet feje, Horthy Miklós kormányzó.¹⁶⁹ A napilapok többsége erről rövid terjedelmű tudósítást közölt. A vitézavatásokra a kormány tagjai, a házelnökök, a nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselők, az egyházak főpapjai, illetve a közélet meghatározó szereplői részvételével 1921-ben és 1922-ben augusztus közepe táján, majd 1923 után május végén, június folyamán, időnként a kormányzó születésnapja körül került sor. Ennek helyszínét 1921-ben a Várkert, 1922-től a Magyar Atlétikai Club Margit-szigeti sportpályája adta. 1930-ban az első avatás helyszínén szűkebb körben, majd 1934-ben és 1936-ban ismét a Margit-szigeten, utoljára 1938-ban, a Szent István-emlékév keretében, Székesfehérváron történt az avatás.¹⁷⁰

Az eseményről a sajtó rendszeresen tájékoztatta a nyilvánosságot. A napilapok viszont – főként a *Szózat* kivételével – csak korlátozottan használták ki ezen alkalmakat a kormányzó méltatására.¹⁷¹ A Vitézi Rend propagandájáért a végrehajtási és igazgatási feladatokkal rendelkező Főszéktartóság ötödik, „nemzetvédelmi” ügyosztálya felelt. A hatáskörébe tartozott az 1923-tól megjelenő *Vitézek és Gazdák Lapjának* kiadása, amely az avatások környékén rendszeresen közölt a tudósításain kívül a rend céljait propagáló, a vitézséget

164 Idézi és a Vitézi Rend szerepét elemzi Dombrády 1990a: 43–45. Az idézet a 43. oldalon olvasható.

165 Idézi Kerék 1939: 177–179.

166 A Vitézi Rend szervezetéhez lásd Dombrády 1990a: 44.; Tátrai 1997: 53–55., 58–60.

167 *Szózat*, 1920. aug. 29. 1–2.; *Budapesti Hírlap*, 1920. aug. 29. 1–2.; *Új Nemzedék*, 1920. aug. 29. 3.

168 Szabó 2009: 86–87.; Tátrai 1997: 72.

169 MNL OL K 428. a) 1921. máj. 22. 2.; *Szózat*, 1921. máj. 24. 3.

170 Tátrai 1997: 74. A gyakoriságuk azért csökkent, mert már az 1920-as években sem tudtak minden vitéznek telket biztosítani. Uo. 63.

171 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1921. aug. 23. 1.; *Szózat*, 1923. jún. 17. 1–2., 1925. jún. 21. 5–6.

méltató és a Horthy-kultuszt ápoló fényképekkel illusztrált cikkeket.¹⁷² A legnagyobb élő vitéz' iránti tisztelet így összekapcsolódott a magyar katonai vitézség, az elesett hősök kultuszával is. A vitézek számára az avatások, mint beavatási rítusok, a kultuszépítés meghatározó alkalmi közé tartoztak. Jelentős szerepet játszottak elitista, militáns szemléletük, öntudatuk, a Vitézek Főkapitányához, a vitézek 'atyjához' fűződő tiszteletük erősítése terén.¹⁷³ Ráadásul az avatásokra időnként Horthy születésnapja környékén került sor. Emiatt a két esemény össze is kapcsolódott. Így 1928-ban Horthy Miklós kormányzó hatvanadik születésnapján, amikor a rádió élőben közvetítette avatási ünnepség részeként Hellebronth Antal címzetes tüzérségi tábornok, a Vitézi Rend főkapitány-helyettese köszöntötte az államfőt.¹⁷⁴ A renden belüli kultuszépítésre példa még az is, hogy az Országos Vitézi Szék által 1926-ban kibocsátott emlékérem előlapjára Horthy Miklós arcképe került.¹⁷⁵ 1931. május 25-én, a rend megalapításának tizedik évfordulóján rendezett ünnepségről, a kormányzó előtti 'hódolatról' elsősorban szintén a *Vitézek és Gazdák Lapja* számolt be.¹⁷⁶ Akkor önálló kötet jelent meg a rend első tíz évének működéséről, amelynek zárszavát június 18-ára, Horthy Miklós születésnapjára keltezték.¹⁷⁷ Az 1936-os és 1938-as avatás alkalmával – a belpolitikai jobbratolódással összefüggésben – már több országos lap is súlyt helyezett a nemzetnek irányító mutató államfő, a fennálló alkotmányos rend 'legfőbb őre' képének közvetítésére.¹⁷⁸

A vitézavatási szertartás rendjét Toókos Gyula törzskapitány dolgozta ki 1920 decemberében. A szertartás a kormányzó megérkezésével kezdődött. A tábori mise után a római és görögkatolikus, evangélikus, református és unitárius főpapok áldották meg a vitézeket. A zsidóság képviselőiben rabbi egyszer sem jutottak szerephez, mert a vitézek közé nem kerültek zsidók.¹⁷⁹ Az avatás az oltár előtt felállított emelvényen történt. Ezen helyezték el a rend címerével díszített terítővel letakart vitézi esküasztalt, amelyre feszületet, Bibliát, kelyhet és a rend alkotmányát tettek.¹⁸⁰ Az altengernagyi egyenruháját viselő kormányzó elmondta ünnepi beszédét, amit a napilapok rövidítve, esetenként teljes terjedelemben közöltek. Horthy beszédei főként a tekintélytiszteletről, a militarizmusról, a kötelességteljesítésről és a

172 Lásd például *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1925. jún. 21. 9., 1927. jún. 19. 4., 1930. máj. 25. 2., 1934. jún. 10. 1.; Kerepeszki 2013: 21–22.

173 Kerepeszki 2013: 40–43., 54–55. A beavatási rítusokhoz lásd Turner 1997.

174 *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1928. jún. 24. 1–4.; *Budapesti Hírlap*, 1928. jún. 19. 4.; MNL OL K 428. a) 1928. jún. 17. 1–2.

175 Fekete 2011: 60–62.

176 *Vitézek és Gazdák Lapja*, 1931. jún. 7. 1–2.; MNL OL K 428. a) 1931. máj. 30. 24.; Fekete 2011: 90.

177 Szécsy 1931: 59., 468.

178 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1936. máj. 26. 1., 1938. máj. 24. 1. és 5–6.; *Az Est*, 1936. máj. 26. 5.; *Új Nemzedék*, 1938. máj. 24. 9–10.

179 Ehhez lásd Kerepeszki 2013: 78–81.

180 Tátrai 1997: 74.; Fekete 2011: 24–26., 30–35., 37–38.

nemzeti összetartásról szóltak.¹⁸¹ A rend törekvéseiről szólva 1921-ben kiemelte, hogy az általa alapított szervezet legfontosabb céljai közé a le nem győzött magyar vitézség elismerése, tudatosítása, illetve a magyar nemzettel, állammal és társadalommal szembeni törekvések elleni hatékony fellépés sorolható.¹⁸² Az első két avatáson a rendet egy olyan tölgyerdőhöz hasonlította, amely képes dacolni „a második ezredév viharáival”.¹⁸³ 1924-ben úgy fogalmazott, hogy „[...] aki az egyenlőség hangoztatásával a tekintély elvét megtagadja, az összeomlás felé sodorja az országot.” Ugyanis „válságos percekben kell, hogy egy akarat vezessen és irányítson csapatokat és nemzetet egyaránt, mert a fegyelem hiánya anarchiára és végeredményben megsemmisülésre vezet”.¹⁸⁴ 1936-ban a „bomlasztó” és „romboló” szélsőségekkel szembeni fellépés szükségességét is kiemelte.¹⁸⁵ 1938. május 22-én a magyar jövő zálogát a vitézség tiszteletében, a kötelességteljesítésben és az alkotmány iránti feltétlen hűségben jelölte meg.¹⁸⁶ Beszédeit követően az ügyvezető törzskapitány felolvasta az avatási statisztikákat, majd a főszéktartó három alkalommal ráütött a díszpajzsra, és a következő szavakat mondta el a vitézek eskütétele előtt: „Tisztelet adassék az igaz Istennek, akit a mi őseink Hadúrnak neveztek.” A vitézi esküben sajátosan keveredett a kereszténység fogalomkészlete („esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság, egy igaz Isten”) és a Hadúr említésének köszönhetően az újpogányság értékrendszere.¹⁸⁷ A mitikus Hadúrra vonatkozó utalások következtében a Legfelsőbb Hadúr képe is erősödhetett.¹⁸⁸ Az eskütétel után, „A Hadúr nevében vitézzé ütlek” szavak kíséretében, Horthy az avatási díszkarddal vitézzé ütötte a tízes sorokban elé vonuló ’hősöket’.¹⁸⁹ Ezzel megváltozott a társadalmi pozíciójuk, megtörtént a beavatás, vezetéknévük előtt használhatták a ’vitéz’ jelzőt. Ez fejezte ki, hogy tagjai a kormányzó által létrehozott elitista közösségnek, amely a külsőségek és előjogaik alapján is elkülönült a társadalom többi részétől.¹⁹⁰ Az avatási szertartást, amely a középkor hasonló rituáléit elevenítette fel, a vitézi jelvények feltűzése és az elvonulás zárta.¹⁹¹

A Horthy-kultusz újabb rítusának az avatások tekinthetők, amelyek a vitézi címre érdemesnek tartottaknak lehetőséget adtak a kormányzóval való

181 Lásd például MNL OL K 428. a) 1923. jún. 17. 2., 1926. jún. 20. 3–4., 1928. jún. 17. 3., 1929. jún. 16. 2., 1934. jún. 3. 4–5.

182 Uo. 1921. aug. 6–7.; Tátrai 1997: 72–74.

183 MNL OL K 428. a) 1921. aug. 21. 6–7., 1922. aug. 16. 2–3.

184 Uo. 1924. jún. 15. 3.; *Szózat*, 1924. jún. 17. 3.

185 MNL OL K 428. a) 1936. máj. 24. 2.

186 Uo. 1938. máj. 22. 1.

187 Tátrai 1997: 74–75.

188 A *Szózat* Horthy Miklóst egy alkalommal a Hadúr „főpapjának” nevezte. *Szózat*, 1924. jún. 17. 3.

189 Fekete 2011: 35., 42., 48., 80–81., 97–98.

190 Kerepeszki 2013: 40–51.

191 Tátrai 1997: 75.

közvetlenebb kapcsolat megteremtésére, amire az ünnepélyes birtokba helyezések (ezeken időnként Horthy is megjelent) és a vitézi bálók is alkalmat adtak. Horthy Miklós azonban nem volt a szervezet tényleges irányítója, inkább reprezentatív funkciót töltött be a Vitézi Rend élén. Ez a kultikus szerep a vitézek egy része számára 1944-re kiüresedett.¹⁹²

6.5. A KULTUSZÉPÍTÉS GERINCÉT ALKOTÓ HORTHY-ÉVFORDULÓK

A vezérkultuszok építésének gerincét a vezér személyéhez kötődő évfordulók jelentik, amikor évről évre, visszatérő és meghatározott keretek, rítusok között van lehetőség a vezérkép ápolására és erősítésére. Horthy Miklós vezérkultuszának főbb ünnepei közé a kormányzóválasztás napja (március 1.), a kormányzó születés- (június 18.) és névnapja (december 6.), illetve a budapesti bevonulásának évfordulója (november 16.) tartozott. Közülük március 1. és november 16. jelentős politikai tartalommal rendelkezett. Ez volt az oka annak, hogy – mint látható lesz – 1938-ig a hivatalban lévő miniszterelnökök politikai preferenciáival összhangban az országos szintű és jelentős állami részvétellel lebonyolított ünnepségekre a nagyobb évfordulókon került sor, évről évre ismétlődő rítusokról tehát nem beszélhetünk. 1920 és 1938 között a legjelentősebb évforduló a kormányzóválasztás tizedik jubileuma volt Bethlen István miniszterelnöksége idején. A második helyen – már Gömbös Gyula kormányfősége alatt – a budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója található. Velük szemben június 18-át és december 6-át, azt követően, hogy egy éven át tartó folyamat eredményeként az 1920-as évek második felére kialakult a rendje, évente ünnepelték a kultuszépítő kortársak. Az eredetüket tekintve főként személyes és családi ünnepek hozzájárulhattak a nyilvános ünneplés személyessé tételéhez, így a nemzet mint család képének erősítéséhez.¹⁹³ Ez is lehetővé tette a családi szerepeknek a nemzet életére vonatkozó kiterjesztését, így a kultikus apamodell megerősödését. Az otrantói ütközetre (május 15.) és a Nemzeti Hadsereg megszervezésére is ritkábban emlékeztek – utóbbit ráadásul nem kötötték meghatározott dátumhoz –, így periférikusabb szerepet játszottak a Horthy-kultusz történetében. A következő fejezetekben bemutatandó évfordulók jelentősége 1925 után, a Horthy-kultusz állami szintre emelését követően nőtt meg.

192 Kerepeszki 2013: 50., 69–70., 85.

193 Cohen 2007: 612.

6.5.1. A kormányzóválasztás évfordulói

Az évtized első felében kizárólag a *Szózat* foglalkozott az évfordulóval. Az 1922-ben megjelent méltatásuk szerint Horthy a megválasztása óta „rendületlenül” áll az ország hajójának parancsnoki hidján és a „szebb magyar jövődőért” dolgozik.¹⁹⁴ 1923-ban két cikket közölt, egyikben a kormányzó mindennapjairól tájékoztatta olvasóit.¹⁹⁵ 1924-ben jelent meg a fajvédők csalódottságát kifejező, már idézett cikk. A következő két évben az 1926. március 25-ig megjelenő *Szózat* sem közölt cikket március 1-jén. Ünnepségek szervezésére a jobboldali radikálisok nem törekedtek.

1920 és 1938 között a kormányzóválasztás évfordulói közül országos kezek között csak a tizedik megünneplése történt meg. 1928-ban, a nyolcadik évfordulón már sor került megemlékezésre – az adott ülés részeként – a Képviselőházban.¹⁹⁶ A Képviselőház és a Felsőház elnökeinek köszöntőiről eltérő terjedelemben számoltak be a lapok. E köszöntők visszatekintettek az 1920 óta eltelt évekre és az államfő érdemeit magasztalták a vezérkép megszokott elemeit alkalmazva.¹⁹⁷ Az 1930-as ünnepség módja világosan mutatta, hogy a kormányzó vezérkultusza állami szintre emelkedett. A rendezvények előkészítését ugyanis a miniszterelnökség végezte el. 1930. február 8-án a gazdasági viszonyokra hivatkozva a kormányzó visszautasította a jelentős anyagi kiadásokkal járó ünnepséget. A sajtóban az államfő – komoly gesztusértékkel rendelkező – kérése széles publicitást kapott. A kormányzó azonban február 18-án jóváhagyta az évfordulóra vonatkozó kormányzati terveket, így a 8-ai kérése kommunikációs lépésnek tekinthető.¹⁹⁸ A kultusz állami szintre emelését jelzi még az országgyűlés önálló ünnepi ülése is a kiemelt, tizedik évfordulón. Mindez a kormányzó iránti hódolat kifejezésének legmagasabb fokát jelentette. Az 1928-as megemlékezéssel ellentétben az ünnepi ülés egyetlen napirendi pontja az ünnepi megemlékezés volt, amikor a beszédek a jubiláló államfő érdemeit méltatták. Az ünnepség részeként Horthy Miklós személyesen fogadta a Képviselőház és a Felsőház elnökét, illetve a kormány tagjait és a honvédség képviselőit.¹⁹⁹

Bethlen István miniszterelnök 1930. február 12-én nyújtotta be a Háznak a jubileumi törvényjavaslatot, a „hála törvényét”.²⁰⁰ Az elnevezés a *Budapesti Hírlap*ban volt olvasható, Rakovszky Iván kormánypárti képviselő cikkében, amely szerint – a hivatalos indoklásra hivatkozva – a ’nemzet egészének’ há-

194 *Szózat*, 1922. márc. 2. 1.

195 Uo. 1923. márc. 2. 4.

196 KN 1927–1931. IX. köt. (1928. márc. 1.) 277–278.

197 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1928. márc. 2. 1–2.; *Új Nemzedék*, 1928. márc. 14. 2.

198 MNL OL K 428. a) 1930. febr. 8. 22. Az előkészítéssel kapcsolatos iratokat lásd MNL OL K 26. 1364. csomó, 1930. 2. tétel. A Sztálin-kultusz példája alapján az ünnepség elutasításának jelentőségéhez lásd Plamper 2012: 120–124.

199 *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 2. 4.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 3.

200 KN 1927–1931. XXV. köt. (1930. febr. 12.) 49–50.; KI 1927–1931. XX. köt. 897. szám. 114.

láját fejezte ki a beterjesztett javaslat.²⁰¹ A február 15-i pártközi értekezleten döntés született arról, hogy a javaslatot a Ház egészének bizalmával rendelkező képviselő fogja előterjeszteni, akin kívül más nem is fog felszólalni, így nem alakulhat ki vita.²⁰² A Képviselőház közjogi és pénzügyi bizottságának együttes ülésén február 18-án Gaál Gaszton agrárpárti képviselőt választották meg előadónak. Az általános vita során a szociáldemokraták szélesebb körű jubileumi amnesztiát és a különböző szabadságjogok kiterjesztését követelték. (A kormányzói amnesztiákat, a ’megbocsátó’ államfő képe kiemelése céljából, gyakran időzítették a Horthy-évfordulókra. Így történt ez 1928-ban és 1930-ban is.²⁰³) Rassay Károly, a ’kormányképes’ ellenlélek megszervezésével foglalkozó liberális politikus is egyetértett ezzel,²⁰⁴ de hangsúlyozta azt is, hogy a felvetett problémák megoldását, a kormánnyal szembeni kritikát el kell választani a kormányzó személyétől. A fajvédők után így már a liberális oldalon is megjelent az a törekvés, hogy felmentsék a vezért a rendszer hibáért viselendő felelősség alól. Rassay Károly azt is kijelentette, hogy a kormányzóról elnevezendő intézményekhez kapcsolódó közmunkák kiírásának és a pénz felhasználásának nyilvánosnak kell lennie, hogy ne érhessek az államfőt ezzel kapcsolatos vádak.²⁰⁵ A törvényjavaslatnak kormányzóválasztásra utaló mondatában a bizottság a „megválasztatása” szó helyett a „megválasztását” javasolta (1. §).²⁰⁶ A kultuszépítés érvrendszere, nyelvezete szempontjából ez korántsem lényegtelen, mert a „megválasztatása” külső beavatkozást sugallt, míg a „megválasztása” az ellenkezőjét.

A javaslat általános és részletes vitájára a Képviselőházban február 20-án került sor.²⁰⁷ A lapok ’tomboló’, ’telkes’, ’emelkedett’, ’méltóságteljes’ ünnepsérről, tapssal és éljenzéssel gyakran megszakított előadói beszédéről, valamint a tizenegy szociáldemokrata képviselő távolmaradásáról írtak. A párt képviselőcsoportja ugyanis úgy döntött, hogy nem vesz részt az ülésen.²⁰⁸ A *Nemzeti Újság* értékelése szerint ezzel egyértelműen kifejezték, hogy „engesztelhetetlen ellenségei mindennek, ami a magyar szívből fakad”, azaz a hazafiatlanság vádjával illette az ellenzéki pártot.²⁰⁹ A kultikus értékelések szerint Horthy mögött ugyanis minden magyar hazafinak kötelessége volt felsorakoznia, az ünnepségen minden egyes magyarnak részt kellett (volna) vennie, így azok, akik nem tették ezt, nem tekinthetők a kormányzó vezette közösség részének. A kultusz

201 *Budapesti Hírlap*, 1930. febr. 13. 1. Bárány Gyula, a felsőház elnöke is fontosnak érezte, hogy a törvény jelentőségét értékelje. Szerinte ugyanis a kormányzó méltó arra, hogy a nemzet „már életében a törvénytárba iktatta nagy érdemeinek elismerését”. Uo. 1930. márc. 1. 15.

202 Uo. 1930. febr. 16. 10.

203 Uo. 1928. márc. 1. 2.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 5–6.; Bröker 2011: 63–66.

204 L. Nagy 1980: 214–218.; L. Nagy 2006: 81.

205 *Esti Kurír*, 1930. febr. 19. 3. Így érvelt az *Esti Kurír* a március 1-jei vezércikkében is.

206 KI 1927–1931. XX. köt. 897. szám. 112–114.

207 KN 1927–1931. XXV. köt. (1930. febr. 20.) 221–223.

208 *Az Est*, 1930. febr. 20. 1–2. és febr. 21. 4.

209 *Nemzeti Újság*, 1930. febr. 21. 3.

legitimációs, rendszerstabilizációs funkciója ugyanis az volt, hogy a fennálló politikai berendezkedést megtestesítő kormányzó és a nemzet között 'szétszakíthatatlan' kötelékeket igazolja. Az így konstruált 'valóságban' viszont mindenki, aki a kormányzó teljesítményét nyilvánosan elvitatta, a róla kialakított képet részben vagy egészben kétségbe vonta, egy diszkurzív eljárás során – a nemzeti célok, érdekek megtagadásának vádjával – könnyen a Horthy Miklós által vezetett politikai közösség ('mi'), azaz a magyar nemzet csoportthátaíra kívülre kerülhetett.²¹⁰ Az általános és részletes vita után a javaslat harmadszori olvasására február 21-én került sor. A Felsőház – a közjogi és törvénykezési bizottság javaslata alapján – sürgősséggel fogadta el a javaslatot. A törvény március 1-jén lépett életbe.²¹¹ Az 1930. évi XI. törvénycikk 1. §-a megerősítette a kormányzó 'nemzetmentő' és 'országépítő' érdemeit. A 2. § felsorolta azokat az „országos érdekű” intézményeket (fővárosi és vidéki egészségügyi intézmények, egy budapesti kertes családiház-telep, a Boráros tér és Lágymányos között felépítendő híd), amelyeket a kormányzóról neveztek el. A 3. § rendelkezése szerint az új ötpengős ezüstérmék egyik oldalára a kormányzó képmása került. A Berán Lajos által tervezett érméket június 25-én kezdték el verni az 1930. évi 1170. és 1173. P. M. sz. rendelet alapján (49. kép).²¹² Akkor kibocsátott bélyegeivel a kormányzó arcképét örökítette meg a posta is.²¹³

Bethlen István a február 15-i pártközi értekezleten kifejtette, hogy azért az új híd veszi fel Horthy Miklós kormányzó nevét, mert 1919 őszén nem messze onnan vonult be a fővárosba.²¹⁴ A tizedik jubileumon nem ez volt az egyetlen példa arra, hogy a közterület-elnevezéseket a 'nemzetmentés' helyszíneire igazították.²¹⁵ A Horthy Miklós híd felavatására végül 1937. szeptember 12-én került sor.²¹⁶ Építése, mint az avatásról szóló filmhíradóban elhangzott, 1933-ban kezdődött. Az államfőt, miközben lelkesítő zene szólt, a szalag átvágásakor mutatta a felvétel. Illetve rövid ideig akkor, amikor Bornemisza Géza iparügyi miniszter megállapította, hogy „[...] a híd méltó a kormányzó úr egyéniségéhez, méltó arra, hogy nevét viselje. Mentés a felesleges cífraságoktól, egyszerű, de roppant szilárd, merészen, de biztosan íveli át a tovaömpolygó hullámokat.”²¹⁷

A Horthy-kultusz építésében a történelmi egyházak is részt vettek, így egyházi rítusok is beépültek az államfő vezérkultuszába.²¹⁸ Vezetőik (herceg-

210 A csoportképzéshez lásd Szabó 2006: 71–83.; Connerton 1997: 65.

211 A törvényjavaslatról bővebben Turbucz 2009c: 194–199.

212 MTT 1930: 186–187.; MRT 1930: 712–713., 735–736. Az 1919 és 1944 közötti érmékhez lásd Rádóczy 1984: 122–125., 130.; Adamovszky 2010: 96–99.; Huszár 1979: 322–323.

213 *Rendelekek Tára a Magyar Királyi Posta részére*, 1930. febr. 28. 69.

214 *Újság*, 1930. febr. 16. 2.

215 A szimbolikus térhasználathoz lásd Lane 1981: 222–223.

216 *Budapesti Hírlap*, 1937. szept. 14. 3.

217 *Magyar Világhíradó* 1937: 708/3.

218 Nem minden esetben kapcsolódott a kultusz ápolása a kormányzó személyéhez kötődő évfordulókhoz. Makón például 1927. október 5-én avatták fel a Horthy-harangot „a nemzeti megújulás vezérének” tiszteletére. Forgó 2001a: 27–33.

prímás, érsekek, püspökök) tisztelgése a tizedik évforduló fontos eleme volt.²¹⁹

A kormányzóválasztás évfordulóján ünnepi istentiszteleteket és miséket először 1930-ban tartottak.²²⁰ A budavári koronázótemplomban Serédi Jusztinián esztergomi érsek pontifikált hálaadó szentmisét, amelyen a Habsburg-család néhány tagja, magyar püspökök, a Képviselőház és a Felsőház elnöke, Budapest főpolgármestere, államtitkárok, főispánok, országgyűlési képviselők és a honvédség tisztikarának képviselői vettek részt. A rádió által közvetített misét az Országos Katolikus Szövetség szervezte. Ravasz László dunamelléki püspök a Kálvin téri református templomban prédikált Zakariás próféta könyve 4. rész 6. verse alapján: „Nem erővel, sem hatalommal, hanem az én lelkem által.” A püspök elmondása szerint „e világban nem az anyag az úr, hanem a lélek”, ami erősebb a különféle birodalmak hadereinél. Ebből az következik, hogy „a világ sorsát maga Isten személyesen intézi [...] az Ő győzedelmes lelke által”. Ravasz László szerint Isten nélkül tehát semmiképpen sem érheti el céljait a magyar nemzet, így emiatt döntő jelentőségű, hogy Horthy, a püspök álláspontja szerint, a Szentlélek segítségével, áldásával vezeti Magyarországot. Horthy Miklós így

„[...] egy országot tartott meg, nem erővel, nem hatalommal, hanem a lélek által. Új történelmet indított meg, amelynek középpontja egy lélek nagy inspirációja volt. Hadsereget támasztott a földből, pedig nem volt sem aranya, sem vasá, csak lelke volt. Az ájult magyar szívekbe költözött be, mint a testbe visszatérő lélek. Ő volt a magyar hit, a magyar életakarát, a magyar dac, ő volt a nemzeti remény, a holnap programja. Ő adott e nemzetnek eddigelé legnagyobb ajándékot: visszaadta önbizalmunkat és önértékünket. Ezért benne önmagát látja és becsüli meg a nemzet [...]”²²¹

A bibliai üzenet hangsúlyozása mellett Ravasz utolsó idézett mondata megkönnyíthette a kultusszal való azonosulást, mert a vezér tisztelete – mivel ő testesítette meg a magyar nemzetet – a nemzet megbecsülését is jelentette. A Deák téri evangélikus templomban Geduly Henrik tiszakerületi püspök a szimbolikus kezdet motívumának közvetítését helyezte előtérbe. Ézsaiás könyve 9. fejezet 1. verse („A nép, mely setétségben jár, lát nagy világosságot”) alapján érvelt amellett, hogy az első világháborút követően Isten úgy támasztott világosságot Magyarországon, hogy elküldte vezetőnek Horthy Miklóst. Ez a Messiásra vonatkozó prófécia átértelmezése szerint egy új korszak kezdetét jelentette.²²² A szimbolikus kezdet motívumához tehát a keresz-

219 *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 2. 2.

220 A miniszterelnök február 24-én fejezte ki a történelmi egyházak vezetőinek, hogy reményei szerint sor kerül majd a jubileumi istentiszteletekre. A kapcsolódó dokumentumot lásd MNL OL K 26. 1364. csomó, 1930. 2. tétel. 18., 28., 55–57.

221 Az igehirdetést közli *Dunamelléki Egyházkerületi Közlöny*, 1930/1. sz. (VII.) 1930. márc. 1. 9–10.

222 *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 2.; MNL OL K 612. 1930. márc. 1. 15., 17.

ténység fogalomkészlete is kapcsolódott.²²³ Ez az üzenet a református egyház kiadványaiban is olvasható volt.²²⁴ Az ünneplők közül a görögkatolikusok, az unitáriusok, a neológ és ortodox izraeliták sem hiányoztak.²²⁵ Az izraeliták „őszinte imáikba” foglalták a kormányzó „nagy országmentő cselekedeteit és porba sújtott szeretett hazánk talpraállítása körül szerzett kiváló érdemeit” – az egyik *Egyenlőség*-ben közölt cikk szerint.²²⁶ Az országszerte tartott istentiszteleteket, miséket meghatározott időtartamú harangozással kapcsolták össze. A római katolikus érsekek és püspökök (például Glattfelder Gyula, Rott Nándor) pásztorlevelei és a protestáns püspökök (például Ravasz László, Kapi Béla) főpásztori levelei szabályozták ezt. A kisebb protestáns gyülekezetek engedélyt kaptak arra, hogy másodikán, a vasárnapi istentisztelet részeként emlékezzenek meg az aktuális évfordulóról. Ebben az esetben azonban a harangozásra szombaton, március 1-jén sort kellett keríteniük. Az egyházi fenntartású iskolákban sem maradhatott el az évforduló ünneplése. Az említett egyházi rendelkezések az államfő méltatásáról sem feledkeztek meg.²²⁷ Szmrecsányi Lajos a korszak elejével kapcsolatban azt emelte ki, hogy: „amidőn már minden veszendőbe indulni látszott, a csaknem elernyedő magyar életerőt önfeláldozó eréllyel vitéz Horthy Miklós rázta fel aléltságból és vezette rendeltetésének útjára.”²²⁸ A prédikációikban az egyházak képviselői a bibliai helyekre történő hivatkozásokkal igyekeztek erősíteni az államfő kiváltságosságának üzenetét.²²⁹ A történelmi egyházak tehát megkövetelték híveiktől a Horthy-kultusz ápolását. Emiatt a politikai hatalom és az egyházak viszonya az átpolitizált vallások jelenségével vethető össze, mert nemcsak a kultuszépítés esetében, hanem számos más területen megvalósuló együttműködésről is beszélhetünk a politikai és a vallási szféra között.²³⁰ Ez nem jelenti azt, hogy nem voltak konfliktusok a politikai és az egyházi szféra között, ahogyan ezek az egyes történelmi egyházak között is kimutathatók.

223 A lelkészek és a papok az 'újászületés' és 'feltámadás' kifejezéseket ritkábban használták ebben az összefüggésben, mint a világiak. Inkább az 'éj', 'hajnal', 'reggel' szavakat alkalmazták. Turbucz 2015a: 124.

224 Lásd például *Reformátusok Lapja*, 1930. márc. 2. 49–50.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1930/8. sz. (XLIV.) 1930. febr. 12. 33.

225 *Magyarság*, 1930. márc. 2. 3.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 2–3.; MNL OL K 612. 1930. márc. 1. 23. Az Orthodox Izraelita Központi Iroda felhívását lásd MNL OL K 26. 1364. csomó, 1930. 2. tétel. 55–57.

226 *Egyenlőség*, 1930. márc. 1. 8.

227 A történelmi egyházak kultuszépítő szerepéhez lásd például 8 *Órai Újság*, 1930. febr. 25. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 1–2.; *Pesti Hírlap*, 1930. febr. 23. 3., febr. 25. 3.; *Nemzeti Újság*, febr. 23. 6.; *Sárospataki Református Lapok*, 1930/8. sz. (XXV.) 1930. febr. 23. 51. és 1930/9. sz. 1930. márc. 2. 53–55.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1930/8. sz. (XLIV.) 1930. febr. 12. 33. és 1930/9. sz. 1930. márc. 2. 40.; Gergely 1984: 161.; Turbucz 2009c: 205.

228 *Budapesti Hírlap*, 1930. febr. 22. 6.

229 Turbucz 2015a: 121–122.

230 A történelmi egyházak és a politikai hatalom közötti együttműködés néhány fontos aspektusához lásd például Klestenitz 2010b.; Hanebrink 2006.

A vármegyék és törvényhatósági jogú városok törvényhatósági bizottságai ezen a napon közgyűléseken, a rendezett tanácsú városok és községek képviselő-testületi üléseken emlékeztek. A települések zászlódíszbe öltöztek, az utcákon, kirakatokban, ablakokban az államfő portréit lehetett látni. Az ünnepségek helyszíneit nemzeti zászlók és a vármegyék, városok zászlajai, címerei díszítették a kormányzó portréi, mellszobrai mellett. A Magyar Hiszekegy és Himnusz után az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok, főispánok, alispánok, törvényhatósági bizottsági tagok, lelkészek, (fő)jegyzők, polgármesterek, egyetemi tanárok, püspökök, iskolaigazgatók és gimnáziumi tanárok ünnepi beszédei a vezérkép főbb elemeire támaszkodva méltatták a magyar államfőt. A törvényhatóságok díszközgyűlései jegyzőkönyvekben rögzítették az ünnepség tényét és feliratok formájában is kifejezték az államfő iránti ragaszkodásukat. A főváros vállalta, hogy a törvényhatóságok hódoló feliratainak szövegét kalligrafikus írással pergamenre íratja, hogy egységesített stílusban is kifejezést nyerjen az államfő iránti hódolatuk.²³¹ A rendezett tanácsú városok és községek – lehetőségeikhez képest – visszafogottabban ünnepeltek.²³² Az ünnepi alkalmakon gyakran arról is döntöttek, hogy Horthy nevét veszik fel közterületek és/vagy közintézmények. 1920 után így egyre gyakoribbá vált a Horthy Miklós út és (kör)tér elnevezés, de találkozni lehetett a Horthy Miklós Kórház, Szanatórium, Horthy Miklós Lak-tanya, Horthy Miklós Tudományegyetem, kollégium, internátus, Horthy Miklós kilátótorony, sőt Horthy-csúcs névadással is. A főterek és főutcák, egy település központjának elnevezései külön is kiemelték a vezér központi szerepét és jelentőségét. A középületeken elhelyezett kormányzói portrék, az utcákon kiragasztott plakátok mellett az államfőről elnevezett közterületek is a hétköznapiak részévé váltak. A vezér szinte 'mindenütt' jelen volt, de ez mégis elmaradt a rendszer konzervatív felfogásával is összefüggésben a kor totalitárius típusú vezérkultuszaitól. A vezerről elnevezett közterületek gyakran váltak évfordulós ünnepségek helyszínévé, és nem csak a kiemelt évfordulókon.

Az ünnepségek közül az országos napilapok Budapest díszközgyűlését emelték ki, de rövid áttekintést az országszerte tartott ünnepségekről is adtak, jelezve, hogyan beszéltek a kormányzó érdemeiről a törvényhatóságok reprezentánsai. A székesfővárosi ünnepség a szociáldemokrata párt magatartása miatt nem volt teljesen gördülékeny. A budapesti díszközgyűlésen eredetileg ugyanis nem jelentek volna meg, mivel nem voltak elégedettek a kormányzói amnesztiával, és sértőnek érezték a díszközgyűlés meghívójának bizonyos kijelentéseit („félművelt” és „idegen értelmiség” 1918–1919-es forradalmi tevékenysége), végül azonban megváltoztatták álláspontjukat. Peyer Károly napi-

231 Az ezzel kapcsolatos iratokat lásd MNL FML IV. a) 4. doboz, 13. tétel, 23/930.

232 A törvényhatóságok, rendezett tanácsú városok és községek ünnepségeihez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 1., 4–5.; *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 8.; *Kecskemét és Vidéke*, 1930. márc. 2. 1–2.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1930. márc. 2. 1–5.; *Debreczen*, 1930. márc. 1. 2–4., márc. 2. 1–5.; MNL OL K 428. a) 1930. febr. 12. 34., febr. 21. 36., febr. 22. 32., febr. 28. 37., márc. 1. 19–22., 24., 26., 29–32., 34., 36., 43–44., 48., 58., 60.; Jk 1930.; Kontha 1985: I. köt. 207.

rend előtt – a kormánypárti képviselők kivonulását követően – fejtette ki pártja álláspontját.²³³ A szociáldemokraták távozása után Ripka Ferenc főpolgármester, majd Sipőcz Jenő polgármester tartott a jegyzőkönyv szerint éljenzéssel és helyesléssel többször megszakított ünnepi beszédet. A főpolgármester Horthyt a „honalapító” IV. Bélához hasonlította. Sipőcz Jenő a vezér pártok felettségét hangsúlyozta, a nemzeti egység szimbólumaként beszélt róla, aki már a „történelmi magasságokba emelkedett”. A kormányzó iránti hódolatuk kifejezése érdekében egy javaslatot terjesztett elő. Ebben többek között az szerepelt, hogy festessenek meg egy kormányzói portrét; építsenek fel egy szeretetotthont, amelyet Horthy Miklósról neveznek el; a Várbástya egy szakasza vegye fel a kormányzó nevét (Horthy Miklós-bástya); végezetül 38 000 rászorult kapjon ünnepi ellátást március 1-jén. A közgyűlés elfogadta a javaslatát. A főpolgármester által kijelölt küldöttség március 15-én adta át a kormányzónak a hódoló feliratot.²³⁴ A többi törvényhatóság közös küldöttség útján szintén március 15-én adta át hódoló feliratát.²³⁵ Március 15-e amúgy nem töltött be fontos szerepet a kultuszépítésben. Ez az évfordulós rendezvény az egyik kivétel. Budapest főpolgármestere és polgármestere a Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ), a korszak egyesületi csúcsszerve által szervezett február 28-i felvonulás keretei között is köszöntötték a kormányzót még az évforduló előestéjén.²³⁶

A kormányzóválasztás tizedik évfordulóját ünnepelték a külföldön élő magyarok is az egyes európai fővárosok magyar külképviseletein, például Londonban, Párizsban, Hágában, Athénben, és Szófiában vagy Berlinben.²³⁷ A kiemelt évforduló eseményeiről angol, német, francia, olasz és finn lapok is beszámoltak eltérő terjedelemben. A Külügyminisztérium utasította a követéseket, hogy gyűjtsék össze a külföldi lapokban publikált cikkeket. Eszerint 1930. február 21-e és 1930. március 16-a között 85 cikk jelent meg, közülük 22 a német, 18 a francia, 15 az olasz, 11 az angol, 6 a norvég, 3-3 a spanyol és a finn, 2-2 a dán és a svéd, 1 pedig a görög sajtóban.²³⁸ A magyar napilapok informálták az olvasóikat, a fontosabbnak ítélt cikkek tartalmát összefoglalva közölték. A külföldi lapok által közvetített Horthy-kép érdemben nem tért el a Magyarországon megszokottól: kiemelték az első világháború alatti sikereit, az ellenforradalomban játszott szerepét, a 'rendteremtést' és az alkotmányosság helyreállítását. A sajtószemlék hangsúlyozták azt is, hogy e méltatások jelzik Horthy Miklós európai elismertségét.²³⁹ A külföldi sajtóban ugyanis egy újabb, a kormányzót támadó sajtókampány bontakozott ki. (A bécsi emigráció lapjaiban ez rendszeres volt az 1920-as évek első felében.) A magyar lapok

233 *Népszava*, 1930. márc. 2. 1–2.

234 *Fővárosi Közlöny*, 1930. márc. 1. 579–582., márc. 4. 585–586., márc. 25. 767–769.

235 *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 18. 7–8.

236 *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 2.; Turbucz 2009c: 200–201.

237 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 4. 5–6.

238 A kivágott cikkek lelőhelye MNL OL K 609. 1. csomó, 3. dosszié, Belpolitika, 1930. január-július; 19. csomó, 1. dosszié, Horthy Miklós, 1930–1932.

239 *Nemzeti Újság*, 1930. febr. 13. 3.; 8 *Órai Újság*, 1930. márc. 1. 4.; *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 2. 1.

híradásai szerint ezek a „minősíthetetlen támadások” és „leghallatlanabb gyalázkodások” prágai, bécsi és berlini lapokban jelentek meg. Arra is volt példa, hogy emigráns magyarok írtak ilyen cikkeket. Fényes László cikkét, aki már évek óta emigrációban élt, például az osztrák Szociáldemokrata Párt lapja publikálta. A magyar kormány az érintett országok kormányait tájékoztatta a Horthy Miklós lejáratását célzó kampányról. Állásfoglalásaikban ki is fejezték a sajnálatukat. Egyes német (*Deutsche Allgemeine Zeitung*) és osztrák (*Neues Wiener Tagblatt*) lapok vitába is szálltak az „elvakult marxista fanatikuskok kis klikkjének” cikkeinek állításaival. Az egyik osztrák lap véleménye az volt, hogy a negatív sajtókampány „szélmalomharc” a kormányzó „vértezett alakja ellen”.²⁴⁰ A magyar sajtó a történekről részletesen tudósított.

1920 és 1938 között a kormányzóválasztás évfordulóin a rádió, a filmhíradó és a sajtó közül egyértelműen a sajtó szerepe volt meghatározó. 1930-ban ugyan már néma- és hangosfilmek is készültek az évforduló egyes rendezvényeiről, sőt a műsorait 1925. november 30-a óta sugárzó rádió élőben közvetítette a központi istentiszteleteket és az operaházi díszelőadást, de érdemben a sajtó foglalkozott az évfordulóval.²⁴¹ A rádióra a politikai elit jelentős része, így például Bethlen István miniszterelnök, eleinte még nem tekintett propagandaeszközként.²⁴² Sipos Balázs becsléseire támaszkodva lehetséges azt érzékeltetni, hogy a korabeli társadalomban milyen mértékű volt a rádióhallgatók és az újságolvasók aránya. Eszerint 1930-ban Budapesten tíz háztartás közül négyben volt rádiókészülék. Ezzel szemben vidéken csak minden tizedikben.²⁴³ 1935-ben a főváros esetében ez már felemelkedett 50 százalékra. Ennél alacsonyabb volt az arány a vidéki városokban.²⁴⁴ 1930 körül a vidéki lakosság körülbelül 20 százaléka olvasott naponta országos lapot. Budapesten az arány magasabb: az alacsonyabb társadalmi státuszúak (munkások, háztartási alkalmazottak) esetében 35–45 százalékra tehető, míg a szellemi munkások több mint 50 százalékaról mondható ez el.²⁴⁵

Az egyes napilapok politikai orientációja között a plurális sajtóéletből fakadóan voltak különbségek, így az aktuális politikai kérdésekről eltérő nézőpontok jelen(het)tek meg,²⁴⁶ ami a Horthy-kultusz esetében is kimutatható. Az elemzett cikkeket a közvetlen és közvetett kultuszépítés kategóriáiba soroltam. A tudósítások alkotják a közvetett kultuszépítés csoportját. A vezérképet nem csak a tudósítások erősíthették. Hozzájárultak ehhez vezércikkek és

240 *Újság*, 1930. febr. 21. 3.; *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 1. 5., márc. 4. 5.; MNL OL K 428. i) 1930. febr. 8. 2., márc. 6. 1.; MNL OL K 428. j) 1930. febr. 25. 7.

241 *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 5.; Ormos 2000: 1. kötet. 138., 143–144., 360. A moziba járók számát sem ismerjük országos viszonylatban. A budapesti adatokhoz lásd Illyefalvi 1930: 1034.

242 Ormos 2000: 1. kötet. 142.

243 Sipos 2006: 135.

244 Sipos 2011: 79. A rádió-előfizetők száma 1935-ben 350 000 volt.

245 Sipos 2006: 134–136., 147.; Sipos 2011: 77–80.; Hámori 1997: 353., 369.

246 Sipos 2004a: 106.

életrajzi visszatekintések is. Ez a közvetlen kultuszépítés, mert ez egy szerkesztőség vagy újságíró álláspontját tükrözte, azaz nem mások kijelentéseit közvetítette. A 9. táblázat azt mutatja, hogy főként tudósításokról van szó, amelyek az adott évforduló előtt felhívták a figyelmet a közelgő ünnepségekre. Utólag tudósítottak is ezekről. Így az újságolvasók az évforduló minden lényeges eseményéről értesültek. Az előzetes tájékoztatásnak eleget tevő cikkek rövid terjedelműek voltak, a hírek és a színház rovatban közölt írásokhoz hasonlóan. Nem mutatható ki, hogy a kormányt és a fennálló rendszert elkötelezetten támogató lapok érdemben hosszabban írtak volna a kormányzóról. A nem kormánytámogató napilapokban is voltak hosszabbak, ahogyan a kormánypártiakban rövidebbek. A napilapok politikai irányultsága és a közölt cikkek terjedelme tehát nem függött össze. A kiemelt évfordulókon – így 1930-ban is – a tudósítások hosszabbak, akár több oldal terjedelműek voltak. A napilapokban megjelent cikkek száma közötti különbség azzal magyarázható, hogy hány előzetes tudósítás jelent meg, másrészt azzal, hogy egy hosszabb vagy inkább több rövidebb tudósítást közöltek-e utólag.²⁴⁷

A napilapok közül a *Népszava* 1928-ban és 1930-ban is visszafogottságával tűnt ki. A néhány közölt cikkük csak érintőlegesen foglalkozott az évfordulóval. Ráadásul a szociáldemokrata napilap fő üzenete a kormányzóválasztás tizedik évfordulóján az volt, hogy „nincs ok az ünneplésre”, lényeges változás indokolt a politikai rendszer és a – szerintük – eredményeket felmutatni képtelen kormányzati politika esetében is.²⁴⁸ A *Népszavával* ellentétben a többi orgán politikai preferenciájától függetlenül alaposan tájékoztatott az évforduló eseményeiről és mindegyik közölt méltatásokat is. A tizedik évfordulón publikált méltatások 36 százaléka jelent meg az adott lap első oldalán, tehát kitüntetett helyen, szinte mindegyik napilapban legalább egy cikk. A 42 méltatás 24 százalékát (10 cikket) illusztrálták fényképpel (mindenekelőtt a *Budapesti Hírlapban*). Elsősorban a *Budapesti Hírlap*, az *Est* és a *Pesti Napló* illusztrálta cikkeit fotókkal. A hosszabb, jelentősebb tudósítások többsége a címdoldalon kezdődött. A kormányzó életéről és családjáról szóló többoldalas összeállítás a *Budapesti Hírlapban* és a *Pesti Hírlap Vasárnapjában* jelent meg. A napilapok képes mellékleteiben közölt fényképek és a megbízott fotósok portréi is szerepet kaptak a kultusz ápolásában.²⁴⁹ Mint a 9. táblázat jelzi, 1931-ben és 1933-ban nem foglalkozott a sajtó az évfordulóval. 1932-ben és 1934-ben csak egy-két cikk jelent meg. A kormányzóválasztás tizenötödik évfordulóján ünnepségekre nem került sor, így az emlékezés a lapok hasábjain történt. A kormányzó január 16-án megfogalmazott kérése miatt ugyanis elmaradt az ünneplés, mivel hónapokkal korábban a budapesti bevonulás tizenötödik évfor-

247 Az itt leírtak a Horthy-korszak egészére és más évfordulókra is érvényesek.

248 *Népszava*, 1930. márc. 2. 3.

249 Lásd például *Nemzeti Újság* (képes melléklet), 1928. márc. 11. 1.; *Képes Krónika*, 1930. márc. 2. 1.; *8 Órai Újság*, 1930. márc. 1. 1.; *Az Est*, 1930. márc. 2. 2.; *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1. és 10.; *Dörmötrő* 1990: 24–26.

dulóján „oly tökéletes módon kifejezésre juttatta az ország háláját és hódolatát, hogy az már előre kimerítette mindazt, amit egy újabb ünneplés nyújthatna”.²⁵⁰ A kormányzó óhaját január 18-án a belügyminiszter bizalmas leiratban küldte meg a városi és vármegyei főispánok számára, amit február 8-án biztonságból megismételt, mert Kecskemét törvényhatósága díszközgyűlésen emlékezett a kormányzó kecskeméti bevonulásának (1920. február 7.) tizenötödik évfordulójára.²⁵¹ 1935. március elején a *Népszava* kivételével mindegyik lap közölt méltatást: összesen 11-et, közülük 10 volt címdoldalon olvasható.²⁵² A következő években visszaesés mutatható ki a cikkek számát illetően. A 9. táblázatból látható, hogy elsősorban a baloldali, liberális ellenzéki lapok voltak kevésbé aktívak, ami arra mutat rá, hogy a kultuszépítő szerepük, motivációik – akkor is, ha szinte ugyanúgy méltatták a kormányzót – eltértek a rendszerhez közelebb álló lapokétól.

A kormányzóválasztás évfordulóin megjelent méltatások, cikkek (13. táblázat) a vezérkép azon elemeire épültek, amelyek már 1920. március 1-je előtt megjelentek (6. táblázat). Azonban a Horthy Miklósról kialakított kép a bethleni konszolidáció sikerei eredményeként kibővült. Az 'országépítő' epitheton ornans ugyan már 1927. június 18-án, az államfő születésnapján megjelent néhány cikkben, de a könyvem szerkezeti tagolása miatt az elemzésére itt kerül sor.²⁵³ 1928–1938 között március első napjaiban 217 alkalommal volt ez a jelző olvasható, ebből 124-szer 1930-ban. Az 'országépítő' jelző alkalmazása összefüggött a kormányzó vezéri szerepének módosulásával is. Ezt érzékelte gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter, amikor jubileumi méltatásában leírta, hogy „a hadvezérből, hadseregszervezőből” idővel „alkotmányos államfő lett”.²⁵⁴ A katona ugyanis, aki parancsnokláshoz és az erélyességhez szokott, az alkotmányos korlátokhoz alkalmazkodó államfővé vált. A kormányzó 'uralkodóként' történő beállítását erősíthette a cikket illusztráló, az íróasztalánál dolgozó államfőt ábrázoló fénykép is.

A magyarság a kultikus interpretáció szerint Horthy Miklós 'bölcsségének' köszönhetően érte el a vágyott állapot felé vezető út második állomását, ahol „állami és társadalmi rendjének biztos révéből tekinthet a jövő felé”.²⁵⁵ Az 'országépítés' a gazdasági, a pénzügyi, a bel- és a külpolitikai kon-

250 MNL OL K 148. 898. csomó, 1935. 1. tétel. 4.

251 E belügyminiszteri rendelkezésről Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatósági jogú város főispánja 1935. február 11-i bizalmas levelében tájékoztatta a vármegye alispánját. MNL FML IV. a) 4. doboz, 13. tétel. Res 18/1935. Itt megtalálható a belügyminiszter említett két leirata is.

252 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. márc. 1. 1–2.; *Újság*, 1935. márc. 1. 5.; *Népszava*, 1935. márc. 2. 1.

253 Turbucz 2011d: 38. Az 'országépítő' jelzőt vagy éppen ennek különböző variánsait már 1927 előtt használták, igaz, akkor még – folyamatban lévő tevékenységet takarva – a jövőre vonatkoztak, a kormányzó személyéhez kötött vágyak kifejezési formáinak tekinthetők. 1927-ben tehát már befejezett folyamatként hivatkoztak az 'országépítésre'.

254 *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1.

255 *8 Órai Újság*, 1928. márc. 1. 1.

szolidációt takarta. A *Pesti Napló* így érzékeltette a múlt és a jelen viszonyai közötti markáns különbséget: „A káoszról rend lett, a bizonytalanságból jogbiztonság, az elértéktelenedett pénzből szilárd valuta, a lejtőn való alásiklásból megállás, sőt emelkedés.”²⁵⁶ A *Függetlenség* félreérthetetlenül fogalmazott az 1930-as évek végén: „[...] mindezt elsősorban egyetlen férfi: Horthy Miklós teremtette meg.”²⁵⁷ Horthy tevékenysége eredményeként tehát idővel képes volt az ország talpra állni és megerősödni. Az *Est* egyik vezércikke szerint:

„Ez a maga nemében és fajsúlyában páratlanul álló tíz esztendő a Horthy Miklósié. Ezt nem vitathatja el tőle se ég, se pokol. Ő vette át a magyar hajó vezetését 1920. március 1-jén... e hasonlatot nem tudja szívében elkerülni senki, ha a Novara parancsnokára gondol... és azóta szünet nélkül ott áll a kormánykerék mellett. [...] Milyen viharokkal kellett ennek a hajónak megküzdenie? Mekkora hullámok csapkodtak körülötte? Hány szikla ólálkodott rája? Milyen sűrű köd fogta el előle a látóhatárt? S a hajó nem tört össze, a hullámok nem borították el, a sziklák mellett könnyedén siklott el. Ezt sem vitathatja el tőle se ég, se pokol. És nem vitathatja el tőle sem a jelen, sem a jövő, hogy amikor ő a hajóra lépett egy kétségbeesett, meggyötört és reményvesztett ország sorsa volt a hajóhoz odakötte. És most? Tíz esztendő után? Bizonyos, hogy a hajó még nem érte el a Nagyreménység kikötőjét. De ráismersz-e erre a nemzetre, erre a rendre, erre a bizalomra, erre a hitre? Mi volt akkor és mi van ma? Ez a különbség az ő műve. A magyarok Istene megáldotta azzal, hogy végignézhét tíz esztendő munkáján. És meg fogja áldani azzal, hogy tovább dolgozhat a haza érdekében.”²⁵⁸

Így Magyarország „a rend, a nyugalom, a fegyelem, a kiegyensúlyozottság, a fejlődés, a céltudatos munka szigete” lett.²⁵⁹ A kormányzó a kultikus interpretáció szerint nemcsak az ország ‘talpra állításakor’, az ‘országépítés’ során játszott megkerülhetetlen szerepet, hanem a ‘nemzet vezéréként’ azóta is rendíthetetlenül áll az ország élén,²⁶⁰ a pártok felett állva²⁶¹ örökdió a politikai rendszer stabilitása felett, a diktatórikus törekvésekkel szemben őrzi az alkotmányosságot,²⁶² és hatékonyan kezeli az újabb nehézségeket, így a gazdasági világválság következményeit. Eszerint a kormányzó „szilárdan tartja kezében az ország sorsát most az egész világot beborító válság magasra törő hullámai között is”.²⁶³ Így az általánosságok szintjén a Gömbös-kormány gazdaságpolitikai eredményeit is az államfőnek tulajdonították: „amíg Horthy Miklóst a

256 *Pesti Napló*, 1928. márc. 1. 1.

257 *Függetlenség*, 1938. márc. 2. 1.

258 *Az Est*, 1930. márc. 1. 1.

259 *Függetlenség*, 1934. márc. 1. 1.

260 Lásd például *Pesti Napló*, 1935. márc. 1. 1.; *Nemzeti Újság*, 1936. márc. 1. 17.

261 Lásd például *Esti Kurír*, 1936. márc. 3. 1.; *Függetlenség*, 1937. márc. 2. 3.

262 Lásd például *Az Est*, 1935. márc. 2. 1., 1936. márc. 1. 1.; *Pesti Hírlap*, 1937. márc. 2. 3.

263 *Budapesti Hírlap*, 1932. márc. 1. 6.

helyén látjuk, megnyugvással és bizalommal tekintünk a jövő felé.”²⁶⁴ Darányi Kálmán miniszterelnök a Nemzeti Egység Pártjának (NEP) győri nagygyűlésén 1938. március 5-én elmondott – a magyar gazdaság fejlesztését elősegítő, úgynevezett győri program meghirdetéséről ismertté vált – beszédében a következőket mondta a kormányzóról:

„Szükségesnek tartom hangsúlyozni a stabil államvezetés végtelenül fontos érdekét, amelynek legfőbb biztosítéka az az alkotmányos és törvényes tekintély, akit a nemzet emelt maga fölé ezelőtt tizennyolc esztendővel. Ez a személyiség, a kormányzó úr személye testesíti meg a nemzeti gondolatot, amelynek magunkat valamennyien alárendeljük. Azt a gondolatot, amelyért őt tisztelettel és bizalommal követjük. Akkor, amikor ebben az országban minden a teljes bizonytalanság állapotában volt, ő volt az, aki ebből a helyzetből az országot kivezette, helyreállítván az ország alkotmányos rendjét.”²⁶⁵

A kormányzat képviselői tehát nemcsak a kiemelt évfordulók, hanem más alkalmakkor is magasztalták a magyar államfőt.

A méltatásokból vett idézetek kiválóan jelzik, hogy a Bethlen-kormány nehezen vitatható konszolidációs eredményeit a kormányzó sikereiként értékelték a kultuszépítő kortársak, miközben Horthy, bár érdemi politikai döntés nem született a támogatása nélkül, 1922–1923 után egyre kisebb mértékben vett részt a napi politika alakításában. A konszolidációs politika Bethlen István politikája volt: az irányt ő és nem a kormányzó szabta meg (egyetlen érdemi kivételnek a kormányfő kinevezése tekinthető), azonban támogatta a miniszterelnök politikáját. Képletesen úgy lehetséges ezt kifejezni, hogy Horthy bizalma eredményeként Bethlen irányította az ország ‘kormányát’,²⁶⁶ azonban az államfőnek lett volna lehetősége a Bethlen István által kijelölt irány korrigálására. Horthy ezzel azonban nem élt.²⁶⁷ Mivel Horthy a maga részéről lehetővé tette a bethleni konszolidáció végrehajtását, mert például eltávolodott a radikális jobboldali környezetétől, így érdemeiről lehet beszélni, igen korlátozott értelemben tekinthető ‘országépítőnek’ is, de a korabeli interpretáció, amit 1930-ban már törvény is rögzített, egyértelműen a túlzások világába tartozik. A vezér alkalmasságát ugyanis folyamatosan igazolni kell, emiatt neki tulajdonítják a kultuszépítők a közösség életében megvalósult pozitív változásokat.²⁶⁸ Azaz, ha a konszolidáció során Horthy Miklós ‘iránymutatását’ követve a nemzet sikerrel túljutott az előtte tornyosuló akadályokon, akkor – érveltek a kultikus szövegek – ez a jövőben sem lehet másként: a kor-

264 *Pesti Hírlap*, 1935. márc. 1. 1.

265 MNL OL K 428. a) 1938. márc. 5. 12–13.

266 Bethlen Istvánt miniszterelnöki kinevezésének hetedik évfordulóján az Egységes Párt szegedi elnöke a nemzet kormányosának nevezte, aki „biztos kézzel, bölcs céltudatossággal” vezeti a nemzetet „egy szebb, dicsőbb és méltóbb jövő” felé. Ez is jelzi ennek a szóhasználatnak az elterjedtségét a korszakban. MNL OL K 468. 10. csomó, 1930–1931, B/10. 459.

267 Romsics 2005a: 329.; Turbucz 2011a: 121–122.

268 Rees 2004: 14.

mányzó jelenti az egyedüli garanciát a 'szebb jövő' elérésére. Ezzel a magyarok is tisztában vannak, így az évfordulókon „egy összeforrt nemzet köszönti mélységes hódolattal és a szeretet legbelülről jött forróságával hivatott vezérét” – hangsúlyozta egy méltatás.²⁶⁹ További példák könnyen idézhetők lennének még, mert 1928–1938 között 253-szor, ebből 1930-ban 180-szor szerepelt hasonló kijelentés a cikkekben és a beszédekben. A *Pesti Hírlap* szerint a nemzet bíz a kormányzóban, mert a jövőben „a legnehezebb körülmények között is meg fogja találni a legméltóbb, leghasznosabb és leghelyesebb elhatározást”. A nemzetnek „rajta kívül nincs és nem is lehet szüksége semmiféle más vezérre.”²⁷⁰ Az összesített (13. táblázat) és az éves értékek (5. grafikon) esetén is azonos volt a vezérkép fő üzenete, igaz, az arányok eltérőek. Eszerint a kormányzóválasztás új korszak kezdetét jelentette a nemzet életében, így lehetővé vált az 'országépítés', aminek eredményeit a magyar emberek úgy ismerik el, hogy 'egységesen' ünneplik az utat mutató 'bölcs' vezérüket. A nagyobb évfordulókon (1928, 1930, 1935) természetesen az értékek magasabbak, míg máskor alacsonyabbak. Aktivitásuk alapján a napilapok közül elsősorban a *Budapesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Pesti Hírlap* emelhető ki.²⁷¹

A vezérképet főként különféle szövegek közvetítették, azonban szerepet kapott ebben a vizuális reprezentáció is. A Horthy Miklóst ábrázoló festmények közül László Fülöp – 19. századi uralkodóábrázolásokhoz hasonlítható – 1927-ben készült portréja emelhető ki. László Fülöp portréja, amelyet a művész 1929-ben adományozott a magyar államnak, első alkalommal, a kormányzóválasztás tizedik évfordulóján az egyik napilap képes mellékletében volt látható (4. kép).²⁷² Ezután a sajtóban, a tankönyvekben és más kiadványokban is gyakran használták illusztrációként a reprodukcióját. A korszakban helyi festők többször is lemásolták. Ez az egész alakos portré, ahogyan a legtöbb 1920 és 1944 közötti kormányzóról készült festmény, a határozottan a 'szebb' és a 'boldogabb' jövőbe tekintő Horthy Miklóst díszegyenruhában, kiüntetésekkel és karddal ábrázolja. A közelmúlta utaló, azt jelképező borús, háborgó és viharos fellegek alkotják a portré háttérét.²⁷³ Ezen a festményen a kormányzó úgy fogja a kardot, mintha jogar lenne, ami uralkodói beállítást jelent. Az uralkodói ábrázolásokhoz tartoznak még azok a portrék is, amelyeken a kard szerepe, László Fülöp festményéhez hasonlóan, nem meghatározó. Erre említhető példaként Boldizsár István festménye (41. kép),²⁷⁴ amelyen a

269 *Budapesti Hírlap*, 1935. márc. 1. 1.

270 *Pesti Hírlap*, 1936. márc. 1. 3. és 1937. márc. 2. 3.

271 Ezt a vezérkép elemeinek legmagasabb előfordulási arányai alapján állapítottam meg (13. táblázat), amit összevettem az egyes évekre vonatkozó adatokkal. Ezt az eljárást követtem a többi évfordulónál is.

272 MNL OL K 428. a) 1930. febr. 28. 26.; *Pesti Napló*, 1927. okt. 23. 79.; *Pesti Hírlap Vásárnapja*, 1930. márc. 2. 1.

273 Bailey 2004: 172–173.; Dömötörfi 1990: 25.

274 *Új Magyarság*, 1940. márc. 1. 1. Karlovsky Bertalan és Merész Gyula egy-egy festménye is ebbe a kategóriába sorolható. *Képzőművészet*, 1927/1. sz. (I.) 1.; KK 1941: 8. kép.

kormányzó egyenruhájához van erősítve a kardja. Ebbe a csoportba sorolhatók a kormányzót ülő helyzetben ábrázoló alkotások. Közülük Kontuly Béla festményére (8. kép) lehet utalni. Az uralkodói mellett a katonai beállítások voltak még jelentősek. Horthy Miklós ezeken a portrékon két kezével a kardjára támaszkodik, miközben őrökdi (például Szokol Villibáld, Kukán Géza,²⁷⁵ Mihálovits Miklós [9. kép], Hoffmann Géza festményein²⁷⁶). Előfordul, hogy a kard markolatát szorítja, úgy fogja, mint egy őrökdi vagy rohamra készülő katona (például Burghardt Rezső [5. kép], Darwassy István festményein).²⁷⁷ A fehér lovon lovagló vezért ábrázoló festmények (és szobrok) szintén ezzel a beállítással rokoníthatóak.²⁷⁸ Idesorolhatók a csapatait fehér lovon, kivont karddal vezető államfőt ábrázoló freskók is. A vizuális reprezentációhoz – a könnyebb áttekinthetőség miatt e fejezetben bemutatott festményeken túl – még freskók, plakátok, képeslapok és fényképek tartoznak. Ezeket a forrásadottságoknak megfelelően később mutatom be.

6.5.2. Az otrantói ütközet évfordulói

A Horthy-kép a kormányzó első világháborús sikereinek értékelésére épült fel, mint már jeleztem, ami meghatározta néhány további elemét is. Az otrantói ütközet évfordulója azonban mégsem játszott centrális szerepet a kultuszának építésében.²⁷⁹

Az ötödik évfordulón emlékezett meg először az ütközetről néhány napilap. A *Szózat* értékelése szerint 1917. május 15-én Horthyból „nemzetünk legnagyobbjainak” egyike lett, ami miatt az ő hivatása „a szenvedések tengeréből” kivezetni az országot. Sokaknak ez már 1919-ben Szegeden egyértelmű volt, de ez a meggyőződés azután szélesebb körök számára jelentett reményt – írta a cikk szerzője. A magyar társadalom emiatt köteles meghajolni az államfő előtt.²⁸⁰ A *Budapesti Hírlap* ismertette „az adriai oroszánt” korlátozni szándékozó zár ellen vezetett támadás és az ezt követő ütközet lefolyását, amely „magyar mérkőzés volt, a magyar vitézségnek, magyar energiának és magyar okosságának a ragyogó diadala”.²⁸¹ Az évfordulón a Turul Szövetség 500 fős küldöttsége kereste fel a kormányzót, akinek – a győzelmet jelképező – babérkoszorút ajándékoztak.²⁸² A következő évben a folyamórság az óbudai Horthy laktanyában az államfő, a honvédség és a rendészeti szervek képviselőinek jelenlétében emlékezett a „dicső emlékű” otrantói ütközetre. Az esti

275 KK 1927: 25. kép.

276 Asztalos 1940: 29.; Lásd még Jk 1938.

277 A festmények elemzéséhez felhasználtam Olasz 2010: 367.

278 KK 1928: 5. kép.; KK 1930: 52. mű.

279 Emiatt nem kerültek be a mellékletbe a május 15-i évfordulókhoz kapcsolódó táblázatok.

280 *Szózat*, 1922. máj. 14. 1., máj. 19. 6.

281 *Budapesti Hírlap*, 1922. máj. 14. 9.

282 MNL OL K 428. a) 1922. máj. 15. 24.; *Új Nemzedék*, 1922. máj. 17. 4.; Kerepeszki 2012: 199.

órákban bajtársi vacsorán folytatták ezt.²⁸³ A következő években is sor került az ünnepségekre és az emlékvacsorára, amiről azonban a sajtó ritkán adott hírt.²⁸⁴ Az otrantói ütközet 10. évfordulóján, 1927. május 15-én egyedül a *Budapesti Hírlap* méltatta a nap jelentőségét. A vezércikk párhuzamot vont a *Novara* és Magyarország között, mert Horthy mindig is a „biztos kikötőbe” igyekezett győzedelmesen bevinni a hajóját, erre törekszik a magyar állam kormányosaként is.²⁸⁵ Az évfordulón a folyamórság emlékünnepélyt rendezett.²⁸⁶ A Magyar Adria Egyesület „díszes kiállítású füzetet” adott ki. Szövegét *Otranto emlékfüzet* címen a *Tenger* című szaklapban is el lehetett olvasni.²⁸⁷ Ebben Konek Emil nyugalmazott altengernagy szintén eltúlozta a zár veszélyességének mértékét. Igaz, hogy az eltúlzása már 1917-ben megtörtént. Ez tehát nem a kultuszépítés következményének tekinthető.

1937. május közepén, húsz évvel Horthy legnagyobb háborús sikere után, egyik napilap sem emlékezett meg a történetekről. Az 'otrantói hős' ünnepzése azonban nem maradt el, mivel október 10-én avatták fel a Horthy Miklós híd budai hídfőjénél emelt 30 méter magas Haditengerészeti Emlékművet (11. kép). Ennek talapzatát a *Novara* orra után mintázták. Ünnepi beszédében Konek Emil, a Magyar Haditengerészeti Egyesület elnöke a kultusz központi üzenetét összefoglalva méltatta Magyarország kormányzóját:

„[...] különleges büszkeség is hevíti keblünket afelett, hogy a magyar haditengerész hős halottak lelke Főméltóságodat, a volt dicső haditengerészet utolsó flottaparancsnokát, a legendás *Novara* parancsnokát, Otranto hőseit láthatja itt [...], aki szilárdan és célbiztosan tartja erős kezében a kormányke-
reket, amellyel szegény megcsonkított hazánk hajóját máris átkormányozta sok viszontagságon és veszélyen keresztül, örvények és szirtek közepette és erős, megbízható kezével kivezenyi az ország sokat tépelődött, hanyatott-vetett hajóját a nyugodt vizekre, a biztos révbe, a szebb, jobb és nagyobb magyar jövő felé.”²⁸⁸

Az ünnepségről tudósító filmhíradóban hallható és látható volt a fenti idézet részlete is, miközben a kormányzóra ráközelítő felvétel és egy világháborús tengeri csatajelenet erősíthette az elmondottakat.²⁸⁹ E bejátszás jó példa arra, hogy a filmhíradó-felvételek legtöbbször az aktuális ünnepségeket mutat-

283 MNL OL K 428. a) 1923. máj. 15. 6.; *Szózat*, 1923. máj. 16. 5.; HL HM 1923. Eln. o. I. tétel, 405. sz. 9392.

284 MNL OL K 589. 8936. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1923. jan. 1.–1925. okt. 31. 177., 265.; 8937. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1925. nov. 1.–1930. márc. 5. 44., 209., 273.; HL HM 1926. Elnökség I. tétel, 481. sz. 7401.

285 *Budapesti Hírlap*, 1927. máj. 15. 1.

286 MNL OL K 428. a) 1927. máj. 10. 7.

287 *Pesti Hírlap*, 1927. jún. 25. 12.; *Otranto 1927.*; *A Tenger*, 1927. VI–IX. sz.

288 *Budapesti Hírlap*, 1937. okt. 12. 2.

289 Magyar Világhíradó 1937: 712/5.

ták,²⁹⁰ a kormányzót pedig – a kamerával időnként ráközelítve – a képi ábrázolásokról már jól ismert tengerész-egyenruhában kitüntetései mellett látni. A háborús hős képe a vezér rátermettségét volt hivatott igazolni. A filmhíradó-tudósítások sajátossága volt az is, hogy nem törekedtek egy adott évforduló eseményeinek átfogó bemutatására a sajtóval és részben a rádió műsoraival ellentétben, így minden esetben egy-két ünnepi alkalom történéseit foglalták össze.

A Haditengerészeti Emlékmű – annak ellenére, hogy a Monarchia hadiflottája és a hős halált halt haditengerészek emlékét törekedett megőrizni – a Horthy-kultusz erősítését is szolgálhatta.²⁹¹ Ezt jelzi a fenti idézet is, ráadásul a megjelent tudósítások és méltatások is a kormányos motívumára helyezték a hangsúlyt Horthy személyével kapcsolatban.²⁹²

6.5.3. A kormányzó születésnapja

A kormányzó születésnapjának megünnepléséről először 1923-ban adott hírt néhány országos lap: Balassagyarmaton istentiszteleteket tartottak, Baja város törvényhatósági bizottsága pedig hódoló feliratban köszöntötte a kormányzót.²⁹³

A honvédelmi miniszter 1923. november 30-án minősítette át a kormányzó születés- és névnapját katonai szünnappá.²⁹⁴ Vidéki rendezvényekre a következő évben is sor került, azonban a tisztikar részvételével akkor már a fővárosban a Kapisztrán téri helyőrségi, a Deák téri evangélikus és a Kálvin téri református templomban is tartottak istentiszteleteket. A kedvezőtlen időjárás miatt a Vérmezőre tervezett katonai tiszteletgála elmaradt. Ezt az említett istentiszteletek helyettesítették.²⁹⁵ Akkor már érvényben volt a kormányzó születés- és névnapjainak a honvédség keretei között történő megünneplését szabályozó rendelet. A *Honvédségi Közlöny* 1924. február 1-jei számában található meg a január 22-én kelt 750/Elnökség 1924. sz. körrendelet, amely elrendelte, hogy a hatályos szolgálati szabályzatba be kell ragasztani az államfő születés- és névnapjaira vonatkozó új rendelkezéseket.²⁹⁶ A katonai ünnepségek részét alkották a tábori istentiszteletek, zenés ébresztők és takarodók, illetve idetartozott a Tiszti Kaszinóban rendezett ünnepi díszebéd is. A legénység asznapi étkezését feljavították. Ferenc József születésnapjaihoz hasonlóan a kormányzó előtt is tisztelegtek 20 ágyúlövessel, három alkalommal, a zenés ébresztő-

290 Múltbéli események felidézése így ritkábban került sor.

291 Vö. Pótvó 2003: 38–41.

292 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1937. okt. 10. 1.; *Függetlenség*, 1937. okt. 10. 10.; *Budapesti Hírlap*, 1937. okt. 12. 1.

293 *Szózat*, 1923. jún. 19. 5., jún. 20. 7.

294 *Rendeleti Közlöny*, 1923. dec. 1. 437.; *Honvédelem*, 1923. dec. 20. 15.

295 *Szózat*, 1924. jún. 19. 9.; MNL OL K 428. a) 1924. jún. 18. 5., 20.

296 Ho. K. 1924/4. sz. 17.; Szolgálati Szabályzat 1918: 56a. § 422a–d.

kor, a tábori mise és a díszebéd alatt, bár 1927-ben – a kormányzó engedélyével – ez csak a mise alatt történt meg.²⁹⁷ Az ágyúlövéseket a Gellért-hegyről adták le. Az ünneplés lebonyolításának kialakulatlanságát mutatja, hogy 1927. június 18-a után intézkedés történt arról, hogy Horthy Miklós születésnapja „megünneplése alkalmával előfordult hiányosságok kiküszöbölése” megtörténjen.²⁹⁸ 1925 körül – a szervezéssel és lebonyolítással kapcsolatos problémák ellenére – a június 18-i ünnepség rendje lényegét tekintve kialakult.²⁹⁹ A hatvanadik születésnapján (1928) Horthy Miklós fehér lovon vonult el a Vérmezőn a délelőtti díszszemlére kivezényelt csapatok előtt. A közönség a díszszemle után a Duna-partra sietett, mert lobogókkal feldíszített őrnaszádok vonultak el és horgonyoztak le a budai vár előtt a hatvanéves államfő tiszteletére.³⁰⁰ A június 17-ére eső vitézavatás összekapcsolódott a születésnapi ünnepségekkel.³⁰¹ A helyőrségi templomban ünnepi misét tartottak.³⁰²

1929–1938 között nem maradtak el a római katolikus tábori misék a Kapisztrán téri helyőrségi templomban, illetőleg a protestáns tábori istentiszteletek a végrehajtó hatalom, a törvényhozás és a honvédség reprezentánsainak részvételével.³⁰³ A további katonai ünnepségekre a fenti keretek között került sor, bár 1931 után már új szolgálati szabályzat volt érvényben, amely szerint az említett három alkalommal 24 ágyúlövessel kellett tisztelegni az államfő előtt.³⁰⁴ A protestáns hálaadó istentiszteleteket a református egyetemes székház Abonyi utcai épületében tartották, azonban a kormányzó hetvenedik születésnapján, mint jelentősebb évfordulón, már a Deák téri evangélikus templomban is tartottak. A június 18-i évfordulókon elmondott prédikációikban a tábori püspökök és esperesek (Haász István, Balikó Lajos, Paál Dénes, Folba János, Kiss Sándor, Soltész Elemér) amellet érveltek a gondosan kiválasztott bibliai igehelyekre hivatkozva, hogy Horthy Miklóst 1919-ben Isten választotta ki arra, hogy vezesse a nemzetet az „ígéret földjé” felé.³⁰⁵ 1938-ban a görögkatolikusok, sőt az első zsidóellenes törvény ellenére a neológ és

ortodox izraeliták is ünnepeltek.³⁰⁶ Hevesi Simon rabbi is megerősítette, hogy „Isten adta” a kormányzót a nemzetnek. Ehhez hozzátette, hogy az államfő az alkotmány „legfőbb őre”, az ország „kormányosa”, aki a világháború után új országot hozott létre.³⁰⁷ Az *Egyenlőség* ünnepi cikkei közül az egyik utalt az első zsidóellenes törvényre. Ez a cikk arról tájékoztatta az újságolvasókat, hogy a fővárosi és a Pest megyei hitközségek közgyűlésén Stern Samu „az antiszemitizmus további ostroma ellen” kért védelmet Horthy Miklóstól.³⁰⁸ A nyilvánosság előtt nem kötötték össze a személyét a zsidóellenes törvénnyel, nem tették ezért felelőssé, megalázottságuk nem jelentett nekik akadályt abban, hogy június 18-án ünnepeljenek. Méltatásaikban értelemszerűen nem található meg a krisztusi szenvedéstörténet, viszont ezen kívül a vezérkép szinte minden főbb elemét alkalmazták.³⁰⁹

Az egyházak és a honvédség mellett a kormányzat és a törvényhozás is részt vett a születésnapi ünnepségek lebonyolításában. A hivatalban lévő miniszterelnökök rendszeresen köszöntötték táviratban a kormányzót. Gömbös 1934-ben arról tájékoztatta a „nemzet szimbólumát”, hogy az Országos Tiszti Kaszinóban rendezett díszebéden „egybegyűlt tisztikar hódolatteljes ragaszkodással és törhetetlen hűséggel köszönti legfelsőbb Hadurát”.³¹⁰ Imrédy Béla tízenkét perces élő rádióbeszédében is méltatta hetvenedik születésnapján a „haza atyját”, az „erős”-kezű vezért.³¹¹ A székesfőváros nevében a főpolgármester és a polgármester – minden június 18-án, így 1938-ban is – személyesen fejezte ki jókívánságait.³¹² A Képviselőház ülésein a házelnökök 1935 után évente megemlékeztek az államfő születésnapjáról: elsőként Sztranyavszky Sándor.³¹³ 1936-ban – Sztranyavszky elnöki megnyitója után – a napirenden lévő törvényjavaslat vitája kezdetén a felszólaló Kun Béla, majd Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter is köszöntötte az államfőt.³¹⁴ A *Budapesti Hírlap* szerint:

„Az ülés folyamán többször hangzott el a hálaadásnak, a jókívánságnak és az Istenhez küldött fohásznak szava és minden egyes alkalmat megragadtak a képviselők arra, hogy őszinte örömmel, bensőséges érzésekkel tüntessenek Magyarország kormányzója mellett.”³¹⁵

297 A kormányzó születésnapja előkészítéséhez lásd HL HM 1927. Elnökség I. tétel, 340. alapsz. 8002. Ferenc József születésnapjaihoz lásd például *Pesti Hírlap*, 1910. aug. 19. 8–11.; *Budapesti Közlöny*, 1910. aug. 19. 6.; Szolgálati Szabályzat 1914: 206.

298 HL HM 1927. Elnökség I. tétel, 340. alapsz. 8002. 5.

299 Lásd például *Szózat*, 1925. jún. 19. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1927. jún. 19. 6.; MNL OL K 428. j) 1926. jún. 22. 1.

300 *Nemzeti Újság*, 1928. jún. 19. 3.

301 *Budapesti Hírlap*, 1928. jún. 19. 4.

302 *Újság*, 1928. jún. 16. 8.

303 A Honvéd Vezérkar tábori misén és istentiszteletén történő képviselőségéhez lásd HL VKF 1938. 1. oszt. 48/ált. 1938. jún. 15., B/223. 997. mfsz.

304 Szolgálati Szabályzat 1931: 68. § 598.

305 Ehhez lásd például *8 Órai Újság*, 1932. jún. 18. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1934. jún. 19. 1., 1935. jún. 19. 7.; *Evangelikus Családi Lap*, 1938. jún. 20. 1.; MNL OL K 612. 1930. jún. 18. 5., 1933. jún. 19. 10–13., 1934. jún. 18. 12–13., 1936. jún. 18. 2., 1938. jún. 18. 4–7. Az isteni kiválasztottság üzenete a korszak végén is megtalálható volt. Lásd például MNL OL K 612. 1940. jún. 19. 5., 1941. jún. 18. 2–3., dec. 6. 8–9., 1942. jún. 18. 5–7.

306 *Budapesti Hírlap*, 1938. jún. 19. 2.; *Újság*, 1938. jún. 19. 2–4.; MNL OL K 612. 1938. jún. 20. 2. A honvédelmi miniszter június 15-én tájékoztatta az istentiszteletekről a belügyminisztert. MNL OL K 148. 918. csomó, 1936. 1. tétel. 3097. alapsz.

307 *Egyenlőség*, 1938. jún. 23. 1–2.

308 Uo. 1938. jún. 15. 3.

309 Lásd még például Heves 1938: 106–107. A magyar zsidók Horthy-kor értelmezéséhez lásd Laczó 2014: 145–161.

310 *Függetlenség*, 1934. jún. 19. 1. (az idézet itt olvasható), 1936. jún. 19. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 19. 2.; *Budapesti Hírlap*, 1938. jún. 18. 3.

311 *Budapesti Hírlap*, 1938. jún. 19. 1–2. A rádió műsorához tartozott még egy hangverseny közvetítése is.

312 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1932. jún. 19. 2., 1937. jún. 19. 1.; *Pesti Hírlap*, 1938. jún. 18. 2.

313 KN 1935–1939. III. köt. (1935. jún. 18.) 81.

314 Uo. IX. köt. (1936. jún. 18.) 249., 252., 260.

315 *Budapesti Hírlap*, 1936. jún. 19. 3.

A Képviselőház ünnepi alkalmi közül értelem szerűen Horthy hetvenedik születésnapja emelkedett ki, amikor Kornis Gyula házelnök köszöntötte őt. Kornis a Horthy-kép lényegi elemeit alkalmazva méltatta a kormányzót. Amellett érvelt, hogy a válságos helyzetben (1919-ben) a nemzetnek egy 'erőskezü' katonára és vezérre volt szüksége. Ebből következően megállapította, hogy szerinte Horthy Miklós volt az „a rendületlen szilárd pont, amelyre a nemzet mindig nyugodtan függeszthette a szemét, mint életének őrt álló oltalmazójára és védőpajzsára”.³¹⁶ A születésnap i hódolati aktusok közül az ágyúlövésekről a sajtó csak 1937-ben kezdett el tájékoztatni.³¹⁷

A központi születésnap i ünnepség leg több eleme tehát az 1920-as évek második felére megjelent, amelyek 1935 után kiegészültek. Az ünnepség a revíziót megelőző időszakban, 1938-ban érte el csúcspontját.

A vidéki születésnap i ünnepségekkel (is) összefüggésben a belügyminiszter a miniszterelnökkel egyetértésben 1925. szeptember 20-án körrendeletet adott ki arról, hogy a tisztviselőknek részt kell venniük az ünnepi rendezvényeken, azaz erre az időre mentesíteni kellett őket a szolgálataik alól, és a hatóságok épületeire ki kell tűzni a nemzeti lobogót.³¹⁸ A központi rendelkezés végrehajtása a kapcsolódó levéltári források tanúsága szerint nem ment fennakadások nélkül. A honvédelmi miniszterhez beérkezett jelentések szerint ugyanis, amelyek lényegéről 1926. február 23-án a miniszter tájékoztatta a kormányfőt, „[...] több helyőrségben az ünnepélyes istentisztelet az egyházi hatóságok elutasító magatartása miatt nem volt megtartható, más esetben a polgári hatóságok nem vettek részt az ünnepségeken”.³¹⁹ A vidéki helyőrségek is a már jelzett 750/Elnökség 1924. sz. körrendelet, majd az 1931-ben érvénybe lépő szolgálati szabályzat alapján ünnepelték az államfő születésnapját, így ahol volt honvédszenekar, a zenés takarodót és ébresztőt is meg kellett szervezni, ahogyan a háromszori 20, 1931 után már 24 ágyúlövés is kötelező volt, ha ennek technikai feltételei adottak voltak. A helyőrségeket fel kellett lobogózni, az istentiszteleteken az egész helyőrségnek részt kellett vennie.³²⁰

A felmerült problémák ellenére a sajtó híradásai szerint 1925-ben a zászlódíszbe öltözött nagyobb vidéki városokban – összefüggve a Beniczky-ügy kapcsán megtartott rendezvényekkel – istentiszteletek, tábori misék, díszközgyűlések, fáklyás felvonulások, szerenádok, zenés ébresztők és takarodók, hazafias előadások, illetve levanteünnepélyek keretében történt

316 Uo. 1938. jún. 18. 1–2.; KN 1935–1939. XIX. köt. (1938. jún. 15.) 779–780. Az idézet a 380. oldalon olvasható.

317 *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 19. 1., 1938. jún. 19. 2.; MNL OL K 428. a) 1938. jún. 17. 18., jún. 18. 17. és 27. Az ágyúlövésekre vonatkozó rendelkezéseket lásd HM 1937. Elnökség A. osztály I. tétel, 36143. alapsz.

318 MNL OL K 148. 831. csomó, 1931. 1. tétel. 2688. alapsz.; BK 1925/41. sz. 936.

319 MNL OL K 148. 831. csomó, 1931. 1. tétel. 2722/926. 14. A honvédelmi miniszter részletesebb tájékoztatása április 16-án kelt, amelyben a névnap i ünnepségekkel kapcsolatos problémákról volt szó (uo. 15.).

320 Ho. K. 1924/4. sz. 17.; Szolgálati Szabályzat 1931: 68. § 598., 600.

Horthy Miklós születésnapjának megünneplése.³²¹ E rendezvényeken a polgári és katonai hatóságok képviselői, a közelet előkelőségei és a tanulók vettek részt. A közösségi kohézió erősítését szolgálhatták ezek az alkalmak az 1920-as évek második felétől. Horthy hetvenedik születésnapján természetesen komolyabb keretek között került sor a vidéki ünnepségre is.³²² A törvényhatóságok díszközgyűlései gyakran június 18-án leplezték le a korábban megrendelt festményeket. 1928-ban például Szolnokon leplezték le Kukán Géza életnagyságú Horthy-festményét, amelyet a vármegyeháza számára festett meg. A törvényhatóság a képet 5000 pengőt fizetett.³²³ Csanád-Arad-Torontál vármegye törvényhatósági bizottsága közgyűlésén is ugyanez történt 1936-ban. Az életnagyságú festmény megrendelésének ötlete az azt megelőző évben merült fel. A képet a kormányzó hatvannyolcadik születésnapjára a mezőhegyesi Vitézy Erzsébet készítette el. Tiszteletdíja 600 pengő volt. A leplezés alkalmából Purgly Emil, Csanád vármegye volt főispánja, Horthy Miklósné unokatestvére mondott ünnepi beszédet, amelyben a kormányzó 'történelmi' nagyságát és alkotmányos érzékét méltatta.³²⁴ A kenderesi ünnepségekről rendszeresen tudósított a sajtó.³²⁵

A *Népszava* kivételével az országos napilapok 1923 után egyre rendszeresebben számoltak be Horthy Miklós születésnapjairól, néhány orgánumban már a közvetlen kultuszépítés céljait szolgáló cikkek (vezércikkek, életrajzok, visszatekintések, egyéb méltatások) is napvilágot láttak. A kultuszépítés szempontjából a tudósítások szerepe is jelentős, de az egyes napilapok magatartásáról többet árulnak el a – szinte kivétel nélkül szerző nélkül közölt, így a szerkesztőség állásfoglalását tükröző – méltató cikkek. A *Szózat* és a *8 Órai Újság* közölt ilyen elsőként, 1925-ben, majd a következő években – néhány baloldali és liberális ellenzéki lapot, az *Esti Kurírt*, az *Újságot* és a *Népszavát* kivéve – már a lapok többsége is így tett. Az *Esti Kurír* csak 1934-ben, az *Újság* 1935-ben, míg a *Népszava* 1938-ban közölte első méltató cikkét. Ez egyrészt azt mutatja, hogy az egyes lapok motivációja akkor sem volt azonos, ha hasonló módon méltatták a vezért, másrészt pedig azt, hogy az 1930-as évek második felére lett rendszer, hogy az országos napilapok méltatásokat jelentettek

321 MNL OL K 428. a) 1925. jún. 18. 5., 23.; *Szózat*, 1925. jún. 19. 3–4., jún. 20. 3. A levanteegyesületek hivatalos lapja Horthy Miklós példájának követésére szólította fel születésnap i méltatásaiban a levanteeket. Lásd például *Levente*, 1930. jún. 15. 1., 1932. jún. 15. 1.

322 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1926. jún. 19. 3–4., 1935. jún. 19. 7.; *Sárospataki Református Lapok*, 1938. jún. 18. 125.; MNL OL K 428. a) 1926. jún. 18. 17–18., jún. 19. 2., 1927. jún. 18. 12., 18–19., 1928. jún. 18. 7., 28., 32., jún. 19. 5., 1929. jún. 18. 22., 29., 1930. jún. 18. 10–11., 1931. jún. 18. 14–15., 41–43., 1932. jún. 18. 11–12., 24., 1933. jún. 19. 5–6., 1934. jún. 18. 21., 24., 1935. jún. 18. 24., jún. 19. 15., 1936. jún. 18. 48., 1937. jún. 18. 23., 1938. jún. 18. 28., 35., 43., 46., jún. 19. 2–4., jún. 26. 6., jún. 28. 31., jún. 30. 43. 1938-ban az MTI már április elején közölt híreket a június 18-ára tervezett ünnepi rendezvényekről.

323 MNL OL K 428. a) 1928. jún. 18. 17.; Kontha 1985: I. köt. 207.

324 MNL OL K 428. a) 1936. jún. 18. 13.; Forgó 2001a: 47–52.

325 E cikkek közül lásd például *Függetlenség*, 1934. jún. 19. 2.

meg.³²⁶ Időnként ugyan előfordult, hogy a napilapok nem közöltek méltatást, kivéve a *8 Órai Újság*ot, ami ennek minden évben eleget tett. A cikkek száma az 1920-as években ingadozott, majd stagnált, és 1932 után kezdett el növekedni (10. táblázat, 1. grafikon). A közvetlen kultuszépítés kategóriájába sorolt 81 cikk 27 százaléka, 22 cikk jelent meg 1925 és 1938 között a napilapok első oldalán. Ebből ráadásul nyolc 1938-ban. E 22 cikk felét a *8 Órai Újság* és a *Budapesti Hírlap* közölte. A fél oldalnál nem hosszabb méltatások közül csak hetet illusztráltak fényképekkel: közülük hat 1938-ban jelent meg. A tudósítások, amelyek terjedelme fél-egy oldal között mozgott, főként Horthy hetvenedik születésnapján kezdődtek a címdalra, ráadásul akkor a terjedelmük valamivel hosszabb is volt. A Horthy-kép közvetítésében a *Budapesti Hírlap* szerepe volt kiemelkedő, mellette a *8 Órai Újság* és a *Pesti Hírlap* is jelentős súlyt fektetett erre. A többi napilap inkább bizonyos elemek hangsúlyozásával tűnt ki. A kormányzó iránti tisztelet kifejezéseként 1926 után egyre többször közöltek a lapok képes mellékletei államfői portrékat és fényképeket az ünnepi rendezvényekről.³²⁷ A *Pesti Napló*, a *Pesti Hírlap* és *Az Est* illusztrálta elsősorban a tudósításait fényképekkel. Koller Károly utóda, Szenes felvételeit gyakran használták erre a célra, és nem csak a kormányzó születésnapjai alkalmából.³²⁸

A méltatásokban először 1927. június 18-án jelent meg az 'országépítő' államfő képe, amely szerint a konszolidáció „főérdeme elvitathatatlanul Horthy Miklóst illeti” meg.³²⁹ Az ország aktuális helyzetével összefüggésben – idealizálva a hazai állapotokat – rendszeresen hivatkoztak a cikkek az államfő megkerülhetetlen szerepére. Herczeg Ferenc vezércikke 1938. június 18-án – a vezérkép megszokott elemein kívül – az alábbi gondolattal fejezte ki Horthy Miklós megkerülhetetlenségét. 1934. november 16-a után³³⁰ újra megjelent Herczeg írásában a 'tengely-hasonlat', ráadásul nem is utoljára:

„A kormányzó a szilárd tengely, mely körül minden forog. Ő a nemzet igazi és egyetlen vezére, az ő páratlan tekintélye és ellenállhatatlan vonzereje tartja egyensúlyban a társadalmat. A magyarság hisz és bízik benne, mint senki másban. Népünk tudja, hogy a kormányzó éber és energikus kötelességtudása a biztos fedél, mely alatt minden meghúzódik, ami az országban értékes, az alkotmányos szabadságtól a szerény özvegyi nyugdíjig minden, ami védelemre és kíméletre szorul. Horthy Miklós jelenti a biztonságot és nyugalmat. De ha úgy akarja, akkor az ő neve riadójel, melytől talpra ugrik a legál-

326 A *Népszava* ennek azért tett eleget 1938-ban, mert akkor volt a kormányzó hetvenéves (vö. 25. táblázat).

327 Lásd például *Pesti Napló*, 1926. jún. 19. 7.; *Képes Pesti Hírlap*, 1928. jún. 17. 1–2., 1937. jún. 18. 1.; *Budapesti Hírlap* (képes melléklet), 1936. jún. 18. 1.; *Nemzeti Újság* (képes melléklet), 1938. jún. 19. 1.

328 Lásd például *Az Est*, 1929. dec. 7. 8., 1937. jún. 19. 5., 1938. jún. 18. 1.; Dömötörfi 1990: 26.

329 *8 Órai Újság*, 1927. jún. 18. 1. (az idézet itt található); *Budapesti Hírlap*, 1927. jún. 18. 7.

330 *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 1.

mosabb magyar is. Vakon engedelmeskedni, mindent kockára vetni a nép ma csak Horthy Miklós szavára tudna.”³³¹

Herczeg többször alkalmazott hasonlatában a „szilárd tengely” szó fejezte ki, hogy Horthy nélkül elképzelhetetlen a nemzet jelene és jövője, a nemzet teljes mértékben rábízhatja a sorsát, mert képes egységbe kovácsolni az egymással számos kérdésben egyet nem értő pártokat és társadalmi csoportokat.³³² Herczeg Ferenc kultuszépítésben játszott szerepét azért érdemes külön kiemelni, mert ismertsége – Tormay Cécile-hez és más közéleti személyiséghez hasonlóan – sokak szemében hitelesíthette a *Pesti Hírlap*ban, az *Új Idők*ben vagy máshol rendszeresen közölt méltató megjegyzéseit (13. kép). Ez a névtelenül publikált cikkekről nem mondható el. Az ismertség szempontjából a különböző előadók szerepe is lényeges lehetett a Horthy-kultusz hatékony ápolásában. A vezér kiemelkedő szerepét ugyanis dalok is kifejezték. Ha ezeket ismert énekes adta elő, akkor jelentősebb lehetett a hatásuk, mert az üzenetet az esetükben is hitelesnek tekinthették a kortársak. 1938-ban készült az a felvétel, amelyen Kalmár Pál, a kor népszerű előadója énekelte Buday Dénes és Erdődy Elek szerzeményét, a *Horthy Miklós Himnusz*t. A háromperces dal hatásosan megírt szövege jól összefoglalta a kultusz lényegi üzenetét.

„Szedged felől lelkes csapat indult Budapestre,
Ezer sebből vérzett akkor áldott hazánk teste.
Kitűzte a magyar zászlót a budai várra,
S felesküdt a magyarság ősi zászlajára.
Érdemes volt újra élni, bízni, hinni és remélni,
És kálváriás utat járva, várni a feltámadásra.
Ő lett népünk megváltója, Magyarország kormányzója.”

A refrénben Isten áldását kéri „kormányzó apánkra”. Ezt követően a magyarság felett örökdő kormányzóról szól a dal, aki már betöltötte a hetvenedik életévét. A *Horthy Miklós Himnusz* így fejeződik be:

„Ő a szívünk reménysége, biztatója, békessége.
S minden magyar vele érez, hogyha szól a nemzetéhez.
S régi hitünk visszaadja, mindnyájunknak édesapja.”³³³

A születésnap magasztalások a vezérkép megszokott elemeire támaszkodtak (14. táblázat), amelyek előfordulási arányai ingadoztak ugyan, de bizonyos mértékben mégis nőttek 1938-ig (3. grafikon). Horthy hatvanadik és hetvenedik születésnapja miatt 1928 és 1938 jelentősebb év volt a többihez képest. A vezérkép egyik eleme esetében, ami szerint június 18-a a nemzet egé-

331 *Pesti Hírlap*, 1938. jún. 18. 1.

332 A későbbi példákhoz lásd Herczeg 1939: 8.; *Új Idők*, 1939/46. sz. (XLV.) 599–600.

333 Igazságot, é. n.: 8. szám.

szének ünnepe, egyértelműen növekvő tendenciáról beszélhetünk 1931 után: akkor még csak kilenc, 1937-ben már 80, míg 1938-ban 189 alkalommal volt olvasható a sajtóban. 1925–1938 között pedig összesen 523-szor. Az 1920-as évek második felében június 18-át még nem nevezték 'bensőséges' nemzeti ünnepnek az újságírók, miközben már akkor is arról írtak, hogy az 'egész nemzet' ünnepli a kormányzót.³³⁴ Ez az üzenet az 1930-as évek elején egészítette ki a Horthy-képet. Eszerint június 18-án a nemzet egésze, de legalábbis a nemzeti érzésű magyar emberek ünnepelnek. A tudósításokban gyakran volt olvasható az olyan állítás, hogy e napon „[...] az egész ország szíve megdobban”, mert „minden magyar ember szeretettel és ragaszkodással” csatlakozik az ünneplőkhöz.³³⁵ A nemzetet időnként egy imádkozó közösségként jellemezték, amelynek tagjai „alattvalói hűséggel foglalják imájukba a kormányzó nevét”.³³⁶ 1933-ban már a nemzet családi ünnepeként értékelte június 18-át az egyik konzervatív napilap: „a kormányzói családnak ez a meghitt ünnepe harsonák szava és zászlók erdeje nélkül is ünnepi dátuma volt annak a nagy, ősi és örök családnak, amely maga a nemzet.”³³⁷ Horthy személyes, privát ünnepe így közösségi, nemzeti szintre emelkedett.³³⁸ A *8 Órai Újság* szerint – ezt a gondolatmenetet folytatva – „feléje száll a jókivánság minden magyar szívből”.³³⁹ Az újságírók ezt az üzenetet cikkenként általában nem egy alkalommal fogalmazták meg. Az *Est*-ben 1933. június 20-án publikáló szerző például szükségét érezte, hogy ezt többször is megtegye.³⁴⁰ E méltatásban így olvasható, hogy „ünnepnapja volt a magyar világnak”, ahogyan az is, hogy „minden magyarok szívének és hálás emlékezésének ünnepe” ez a nap.³⁴¹ Eszerint a kormányzó a 'nemzet atyja' – ez az üzenet 1938-ban 33-szor szerepelt a lapokban. Gyakran írták le az újságírók a 'minden magyar', az 'egész ország', a 'nemzet egésze', a 'minden magyarok közössége' és az ehhez hasonló üzenetet közvetítő szavakat és kifejezéseket.³⁴² Az államfő ünneplésével kapcsolatos fenti értékelések összefüggtek a kultusz integráló funkciójával is. Az ünneplésben való 'részvétel' ugyanis a nemzethez tartozás feltételeként jelent meg. Ezek a kijelentések a hatalom azon igényét fejezték ki, hogy minden magyar sorakozzon fel a vezér mögött. Az értékelések szerint a politikai berendezkedés szimbólumát a pártkülönbségek ellenére mindenki tisztelte, becsülte és követte. Az államfő méltatása így hozzájárulhatott a politikai rend legitimációjához. Az ünneplésétől való távolmaradás a politikai rendszerrel

334 Turbucz 2011d: 40–41.

335 *8 Órai Újság*, 1930. jún. 18. 6.

336 Uo. 1931. jún. 19. 7.

337 *Budapesti Hírlap*, 1933. jún. 20. 9.

338 *Új Nemzedék*, 1935. jún. 19. 4.

339 *8 Órai Újság*, 1935. jún. 19. 9.

340 Természetesen nem ez az egyetlen példa ezzel kapcsolatban.

341 *Az Est*, 1933. jún. 20. 9.

342 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1937. jún. 18. 1.; *Függetlenség*, 1937. jún. 18. 5.

és a magyar nemzettel szembeni állásfoglalást jelentett a kultikus interpretáció szerint, mert Horthy 1920 és 1944 között mindkettőt szimbolizálta.³⁴³

A születésnap vezércikkek másik markáns üzenete szerint, amely 1928-ban jelent meg először, a kormányzó a kora ellenére is „frissen” és egészségesen tölti be hivatalát.³⁴⁴ A *Pesti Napló* azt írta 1936-ban, hogy „töretlen testi-lelki frissességben, egészségének viruló erejében érte meg hatvannyolcadik születésnapját” a kormányzó.³⁴⁵ Egyes méltatások szerzői hálát adtak Istennek, mert még „egészségben és töretlenül acélos erővel áll vezéri helyén az első magyar”.³⁴⁶ A *Nemzeti Újság* azt írta 1937. június 18-án, hogy Horthy Miklós „fölkelt nyomtalanul múlnak el az évek”, így egészsége, fizikai ereje, hangulata és a közügyek iránti érdeklődése „éppen olyan friss és töretlen, mint amikor neve először szökött fel a magyar égboltra”.³⁴⁷ Mivel a Horthy-kép fő üzenete szerint az ország sorsa kizárólag a kormányzó vállain nyugodott, a vezérképnek határozottságot, magabiztosságot és alkalmasságot kellett sugározni.³⁴⁸ Az öregedést ezzel az üzenettel lehetett 'ellensúlyozni', így 'igazolván' a vezér erejét és tetteikészségét. Ezen értékelések szerint az államfő idős kora ellenére is kitűnő egészségnek örvendett, így hivatását képes volt betölteni, sőt az elmúlt évek tapasztalatai erre alkalmasabbá is tették. E cikkek nem is túloztak sokat, mivel a kormányzó egészségi állapota alapvetően jónak volt mondható.

A vezér testével kapcsolatos megállapítások nem csak a fentieket takarták. 1919 óta számos alkalommal – nem csak a születésnapokon – hangoztak el olyan állítások, hogy a vezér 'vér a vérünkéből' és 'test a testünkéből'.³⁴⁹ Nemzetségek, a megválasztott király és az alattvalók összetartozásának érzékeltetésére már a Bibliában is használták e szófordulatokat.³⁵⁰ Antal István, az Igazságügy-minisztérium államtitkára a magyar történelemben helyezte el a kormányzót, amikor az alábbiakat mondta Horthy Miklós hetvenedik születésnapján:

„A magyar nemzet sajnos évszázadokon át meg volt fosztva attól a történelmi és erkölcsi erőtöbblettől, hogy saját testéből való test és saját véréből való vér tartsa kezében az ország kormányrúdját és olyan államfő álljon az állam legfelsőbb alkotmányos posztján, aki miközülünk, a magyar fajból származva, szívében éli a magyar fájdalmakat és lelkében érzi a magyar élet összes nagy problémáit. Adjunk hálát Istennek, hogy a nemzeti élet legkritikusabb

343 Turbucz 2014d: 106–107.

344 *Pesti Hírlap*, 1928. jún. 19. 5.

345 *Pesti Napló*, 1936. jún. 18. 3.

346 *8 Órai Újság*, 1932. jún. 18. 5.

347 *Nemzeti Újság*, 1937. jún. 18. 9. Ez az üzenet a korszak végén is megtalálható volt a születésnap cikkekben. Lásd például *Magyarország*, 1939. jún. 18. 7.; *Újság*, 1943. jún. 18. 1.; *Népszava*, 1943. jún. 18. 1.

348 Olasz 2007: 427–428.

349 Turbucz 2014c: 45–46.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1938. jún. 19. 117.

350 Lásd 1Móz 29,14; 1Móz 37,27; 2Sám 5,1–2; 2Sám 19,13–15; 1Krón 11,1–3.

percében a Gondviselés olyan férfit állított a magyar sors hajójának fedélzetére, aki a legnagyobb vészben és a legtombolóbb viharban nem csak, hogy át tudta vezetni a nemzet hajóját a boldogulás biztos partjai felé, de reáhelyezte a magyarság életét a nyugodt fejlődés, kibontakozás és felemelkedés útjára.”³⁵¹

Eszerint az államfő a nemzetből való, származása, gondolatai a magyarokéval azonosak, 'sorsközösségben él velünk', együtt érez a nemzettel, pontosan tudja, hogy mi a magyar nép célja, törekvése, tudja, hogy a magyarság mit szeretne elérni, hova szeretne eljutni. Érthető, hogy egy 'nemzeti' vezérnek ezt pontosan kell tudnia. Ezért fogalmazott így az államtitkár, illetve azok, akik hasonló kijelentéseket tettek. Antal István ezt az üzenetet ráadásul történelmi kontextusban magyarázta. Szerinte ugyanis évszázadokon át nem volt olyan államfő Magyarországon, mint Horthy Miklós. A Habsburg királyok ugyanis sosem váltak nemzeti uralkodókká. Horthy viszont igen, mert 'test a testünk-ből', sőt nemcsak a nemzet része, hanem – mint látható lesz – a nemzet megtestesítője. Azaz: a kormányzó maga a magyar nemzet.

A kormányzó hatvanadik születésnapján több német lap fényképekkel illusztrált cikkben méltatta Horthy „államférfiúi képességeit és Magyarország talpraállítását körül szerzett nagy érdemeit”.³⁵² Az 1930-as években a magyar napilapokban rendszerezettebbé vált a külföldi – elsősorban német – sajtószemle.³⁵³ A prágai lapok tudósításai 1938-ban az MTI jelentéseire támaszkodtak, így ha csak korlátozottan is, de a külföldön terjesztett Horthy-képre is volt az MTI-nek ráhatása.³⁵⁴ A külföldön élő magyarság ünnepeivel a magyar sajtó különösebben nem foglalkozott.

6.5.4. A Nemzeti Hadsereg megszervezésének jubileumai

A szegedi ellenforradalom eseményei közül a kultusz részeként a Nemzeti Hadsereg megszervezésére emlékeztek, bár ez nem tartozott a rendszeresen ünnepelt évfordulók közé. Ezt némiképpen kompenzálta, hogy a Horthy 'történelmi' érdemei között számon tartott hadseregszervezésre máskor is utaltak az ünnepi beszédek és méltatások.

1920. július 20-án a Nemzeti Hadsereg szegedi eskütételének első évfordulójára a Vérmezőn emlékezett a tisztikar a kormány tagjaival és közéleti személyiségekkel együtt. A tábori misét – a hasonló alkalmak akkor még állandó vendége – Zadravecz István celebrálta. Ezután a tábori püspök megállította a kivezenyelt csapatokat, majd díszmenetre került sor.³⁵⁵ A MOVE bu-

351 MNL OL K 428. a) 1938. jún. 18. 35.

352 Uo. 1928. jún. 18. 2., 33., 35.

353 Lásd például Uo. 1936. jún. 19., 1938. jún. 17. 19., jún. 18. 11., 44., jún. 22. 3.; MNL OL K 428. i) 1938. jún. 18. 2.

354 MNL OL K 428. i) 1938. jún. 17. 3.

355 Szózat, 1920. júl. 20. 1.; Budapesti Hírlap, 1920. júl. 18. 3., júl. 20. 3.;

dapesti főosztálya által szervezett rendezvény alkalmából néhány napilap a 'nemzeti megújhodás' méltatta.³⁵⁶ A szimbolikus kezdet motívuma és a kormányzó 'nemzetmentő' érdemeit méltató üzenetek határozták meg a sajtó hangvételét 1929. június 9-én is, amikor a tizedik évfordulóját ünnepelték annak, hogy Horthy Miklós a szegedi ellenkormány hadügyminisztere lett.³⁵⁷ A 8 Órai Újság vezércikke szerint a magyar 'feltámadás' ugyanis Szegeden vette kezdetét:

„[...] a fejvesztett anarchia közepébe odakerült a talpig férfi, a katona és magyar úr, aki e kettős minőségben úgy értett a vezetés és parancsolás nehéz művészetéhez, hogy egy-kettőre megtalálta a követők és engedelmeskedők önkéntes táborát. Horthy Miklós kivételes szervező talentuma rendet vitt a káoszba, fegyelmet a féktelenségbe. A semmiből hadsereget teremtett, melynek katonáit nem védtörvény, erőszak vagy magas zsold, de a vezér és a szent ügy szeretete fűzte össze tökéletes egységbe.”³⁵⁸

Eszerint a Tisza-parti városban jöttek össze önkéntes alapon, kizárólag hazaszeretetből azok, akik az 'anarchikus' viszonyok leküzdése után Magyarországot elkezdtek újjáépíteni. A 'rend' és a 'káosz' kifejező ellentétpárját igen gyakran alkalmazták a méltatásokban, úgy, hogy a 'rendezettség' megteremtését kizárólag a vezérnek tulajdonították rajongó kortársai.³⁵⁹ 1929. június 9-én a honvédség a honvédelmi miniszter felterjesztése alapján – a kormányzó május 15-i jóváhagyását követően – istentiszteleteken, miséken ünnepelt, illetve a helyőrségekben előadásokon kellett méltatni a nap jelentőségét.³⁶⁰

Az ellenforradalom állami szinten is propagált értékelését jelképezte a Nemzeti Megújhodás Emlékművének leleplezése 1930. október 25-én, Szegeden. Zala György alkotásán a kormányzó 'megváltóként' magasodik a nép és a katonák fölél.³⁶¹ Ezen az ünnepségen Horthy Miklós személyesen vett részt. Aigner Károly főispán és Somogyi Szilveszter polgármester a vasútállomáson fogadta a városba érkező kormányzót.³⁶² A Mars téri laktanyában megrendezett ünnepségen, amely során felidéződött az 1919-es hadseregszervezés jelentősége, Horthy Miklós tulajdonába vette a 'Hunyadi János' 9. gyalogezredet. Az akkor felavatásra kerülő Fogadalmi templomban Serédi Jusztinián hercegprímás, esztergomi érsek pontifikálta az ünnepi szentmisét. Glattfelder Gyula csanádi püspök Horthyt a „magyar feltámadás” beindítójaként méltatta.³⁶³ Ezt követően a Fogadalmi templom előtti téren leplezték le a 'nemzeti

356 Budapesti Hírlap, 1920. júl. 18. 3.; Új Nemzedék, 1920. júl. 20. 1.

357 Lásd például Budapesti Hírlap, 1929. jún. 6. 7., jún. 9. 1.

358 8 Órai Újság, 1929. jún. 8. 1.

359 Az elemzés szempontjaihoz lásd Szabó 2003: 154–155.

360 Az évforduló előkészítéséhez lásd HL HM 1929. Elnökség I. tétel, 4550. alapsz.

361 Kontha 1985: I. köt. 207. Az alkotás megnézhető: <http://www.kozterkep.hu/~4052/#photo-15133> (letöltési idő: 2013-08-15.)

362 Szegedi Új Nemzedék, 1930. okt. 26. 1.

363 Uo. 1–2.; Nemzeti Újság, 1930. okt. 26. 8.

megújodást' jelképező domborművet. Aigner főispán az „isteni gondviseléssel” magyarázta, hogy amikor „az apokalipszis őrző lovasai az enyészet diadalát üvöltve végigtapostak letiport hazánk utolsó vonagló testén”, Horthy megjelent Szegeden és IV. Béla példájához hasonlóan hozzákezdett „a kirabolt ország füstölgő romjainak eltakarításához”. Horthy azóta töretlenül vezeti a nemzetet – hangsúlyozta a főispán. Hasonlóan érvelt Gömbös Gyula honvédelmi miniszter is.³⁶⁴ A fentiekhez hasonlóan a szimbolikus kezdet üzenetét is erősíthette az 1937. május 31-én, a Hősök napján leleplezett szegedi Hősök Kapuja (10. kép). Aba Novák Vilmos freskóján – a 'Tett' allegóriájaként – a kormányzó fehér lovon ülve vezeti előre a katonákat, kardjával mutatva az utat. A rohamra szegezett szuronnal előrenyomuló katonái lába alatt – érzékelte a háborús állapotokat – töviskoszorúk láthatók. A katonák és a vezér fölötti feliratos szalagban az olvasható, hogy „Magyarok! Hőseink áldozatos vére kötelez”.³⁶⁵ Az elhangzott ünnepi beszédek közül Hóman Bálint vallás-és közoktatásügyi minisztertől érdemes idézni:

„A Hősök Kapuja legyen örök szimbólum, legyen az élet kapuja, amelyen át tisztultabb magyar élet felé vezet az út Horthy Miklós nyomában. Horthy Miklós itt emelte fel újra a nemzeti lobogót és e kapu előtt tegyük szent fogadalmat, hogy mindannyian hittel, bizalommal, elszántsággal követjük őt munkás, küzdelmes, áldozatos útján.”³⁶⁶

A szegedi Hősök Kapuja, amely mindenekelőtt a magyar katonai vitézség és hősiesség kultuszát volt hivatott ápolni, így a Horthy-kultusztól sem választható el.³⁶⁷

6.5.5. Horthy Miklós budapesti bevonulásának évfordulói

Horthy budapesti bevonulásának első, tizedik és tizenötödik évfordulóját ünnepelték meg a kultuszépítő kortársak 1920 és 1937 között.

Az első jubileumot a Horthy-zászló bizottság készítette elő. A békeszerződés november 15-i ratifikációja miatt a másnapra tervezett ünnepség elmaradt. Az évforduló központi rendezvényére emiatt december 6-án került sor a Mátyás-templomban. A misét Zadravecz István celebrálta, majd megáldotta és megszentelte azt a zászlót, amelyet egy évvel korábban Tormay Cécile adott át az Országház előtt a fővezérnek.³⁶⁸ Ez a zászló meghatározó szimbóluma volt tehát a korai Horthy-kultusznak. Feltűnt 1919 után 1920-ban – az

364 Szegedi Új Nemzedék, 1930. okt. 26. 2. (az idézetek itt olvashatók); MNL OL K 428. a) 1930. okt. 25. 21., 26–27.

365 Idézi Forrai-Tóth 2001: 87.

366 Szegedi Új Nemzedék, 1937. jún. 1. 3. (az idézet itt olvasható); Bizzar 2009: 68.

367 B. Supka 1966: 85–86.

368 MNL OL K 428. a) 1920. nov. 6. 5., dec. 3. 6., dec. 6. 4–8.; Új Nemzedék, 1920. dec. 7. 2.; Zadravecz 1967: 261–262.

évforduló előkészítését végző bizottság neve is erre utalt –, sőt 1922-ben a bevonulás lebonyolításában tevékeny szerepet vállaló MANSZ két rendezvényén is.³⁶⁹ A MANSZ 1920. december 10-én a Pesti Vigadó nagytermében tartotta ünnepségét. Farkas Edit, a Szociális Missziótársulat alapítója Horthy Miklóst a „Gondviselés” emberének nevezte, aki 'megteremtette' a Mohács óta várt Nemzeti Hadsereget, és aki hivatott arra, hogy kivezesse a magyar nemzetet „egy sötét és szegényletes korszakból”. A dicsőítő szavai miatt elnézést kért Horthytól, mert szerinte mindenki tudja, hogy ő mindezt „nem szívesen hallgatta”.³⁷⁰ Jászai Mari elszavalta Petőfi Sándornak a Nemzeti Újság szerint a „mai magyarság keserű óráit” érzékeltető Élve vagy halva című versét. Gömbös az egységes magyar társadalom megteremtését, a hadsereg megerősítését és a 'destruktív' tényezők felszámolását sorolta a nemzeti célok közé.³⁷¹ Prohászka Ottokár a bevonulás jelentőségéről beszélt.³⁷²

A bevonulás tizedik évfordulójának ünnepségeit Pekár Gyula, a Vallás-és közoktatási Minisztérium egyik volt államtitkára vezetésével rendezőbizottság készítette elő. Horthy Miklós az ország gazdasági helyzetére hivatkozva visszautasította a „fényes ünnepségeket”.³⁷³ A nagyvárosokban ennek ellenére hálaadó istentiszteleteket tartottak, a hősök emlékműveinél a honvédség és a rendszerhez hű társadalmi egyesületek koszorúztak. Bethlen István kormánya szimbolikus politikájában periferikus szerepet töltött be az évforduló. Ennek alapvető oka a miniszterelnök Horthy Miklós fővezéri tevékenységéhez, különösen a fehérterrorhoz való kritikus, távolságtartó viszonyával magyarázható.³⁷⁴ A budapesti bevonulás napja így továbbra is a 'szegediek' ünnepének számított.³⁷⁵ Gömbös Gyula honvédelmi miniszter rádióbeszédben emlékezett meg a hadseregszervezés jelentőségéről, amit az elmúlt tíz év legfontosabb eseményének nevezett:

„A szegedi őrtoronyból messzire a hegyeket és völgyeket, a rónákat és bérceket bejáró tárogató szava csodákat művelt. Jöttek, jöttek mind egy táborba, a tábor közepén pedig ott állott tengericsaták hőse, vérünkben való vér: Horthy Miklós.”³⁷⁶

A MANSZ az országos díszközgyűlését november 16-án, Budapesten, a Vármegyeháza dísztermében tartotta.³⁷⁷ Ezen képviseltette magát a TESZ, a tisz-

369 Szózat, 1922. nov. 7. 2. és dec. 7. 4.; MNL OL K 428. a) 1922. dec. 6. 18.

370 Az ünnepségen elhangzott beszédek teljes terjedelemben megjelentek Prohászka-Gömbös-Farkas 1921. Farkas beszédéből lásd a 14–18., 20–22. oldalakat. Az idézetek a 14. és a 22. oldalon olvashatók.

371 Uo. 12–13.

372 Uo. 9–10.

373 8 Órai Újság, 1929. nov. 17. 12.

374 Romsics 2007a: 17.; Sakmyster 2001: 42–43.

375 Dörmötörfi 1990: 25.

376 Gömbös 2004: 368–373. Az idézet a 370. oldalon olvasható.

377 Tormay 1937: 134–140.

ti kar és a Vitézi Szék is. A közgyűlés után a résztvevők a miniszterelnökségi palota Duna felé néző kertjében tíz tölgyfacsemetét ültettek el az évforduló emlékére. Szimbolikus faültetéseket ünnepi beszédek és zenés műsorok kíséretében a MANSZ helyi szervezetei más városokban (például Szegeden, Miskolcon, Szombathelyen, Sopronban) is tartottak.³⁷⁸ Az évforduló alkalmából, november 19-én, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT) a 15.071/1929-es határozatával döntött arról, hogy a mai Móricz Zsigmond körteret Horthy Miklós körtérnek nevezi el.³⁷⁹ Az FKT tehát különösebben nem vette komolyan azon 1928-ban meghozott döntését, ami szerint „közterületet a személyek életében nem, s haláluk után is csak 10 évvel lehet elnevezni”.³⁸⁰ A budapesti bevonulás útvonalának jelentős része így már a kormányzó nevét viselte 1929-re.³⁸¹

Gömbös Gyula miniszterelnök politikai preferenciáit tükrözve 1934 őszén – az öt évvel korábbiakkal ellentétben – országos keretek között, jelentős állami részvétellel került sor a budapesti bevonulás megünneplésére.³⁸² Ebből következően nem egyes társadalmi szervezetek készítették elő az évforduló rendezvényeit. Vidéken szeptember végén, Budapesten október elején kezdődtek a jubileumi rendezvények.³⁸³ A vármegyék törvényhatósági bizottságai, a törvényhatósági jogú városok és rendezett tanácsú városok ünnepélyes keretek között emlékeztek meg erről az évfordulóról.³⁸⁴ A jubileum alaphangját Gömbös Gyula október 1-jei rádióbeszéde határozta meg:

„Néhány hét múlva tizenötödik évfordulója lesz annak a napnak, amikor Magyarország Kormányzója a Nemzeti Hadsereg élén bevonult az ország fővárosába. E másfél decennium minden esztendejét a magyar történelem egykor római számokkal fogja jegyezni, és azoknak valódi klasszikus értelemben fog történelmi jelentőséget tulajdonítani. Mert amint a latin história »ab urbe condita«, a »város alapításától« számította az időt, egy későbbi kor történetírója méltán kezdheti ettől a dátumtól [november 16-ától – T. D.] a háború utáni új magyar kor történelmét, ahonnan független nemzeti életünk új útjai indultak neki a jövőnek.”³⁸⁵

378 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1929. nov. 17. 6.; *Pesti Hírlap*, 1929. nov. 17. 27.

379 Fővárosi Közlöny, 1930. jan. 14. 1.

380 A szabályozásból idéz Takács 1985: 299.

381 Ráday 1998: 187., 279. Az 1930-ban felavatott új kelenföldi református templomot a bevonulás emlékére a Magyar Advent templomának nevezték el. Ravasz László prédikációjában hangsúlyozta, hogy november 16. „egy új magyar jövőnek alapkővévé lehetett”. Ravasz 1938: II. köt. 174. (az idézet itt olvasható); *Képes Pesti Hírlap*, 1930. nov. 16. 1.; MNL OL K 612. 1930. nov. 17. 1–2.

382 A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulójához részletesebben lásd Turbucz 2013.

383 *Függetlenség*, 1934. szept. 30. 1.

384 Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1934. szept. 21. 2., szept. 29. 3., szept. 30. 8., okt. 9. 4., okt. 10. 8., okt. 11. 6., okt. 14. 2., okt. 17. 4., okt. 24. 4., nov. 9. 5.; MNL OL K 428. a) 1934. szept. 20. 34., szept. 25. 21., szept. 27. 30., szept. 28. 10. és 20–21., szept. 29. 28., szept. 30. 8., okt. 1. 23., okt. 13. 20., okt. 16. 10., okt. 23. 33.

385 *Függetlenség*, 1934. okt. 2. 1. A beszédet közli Gömbös 2004: 619–637.

Az új időszámításra vonatkozó utalás az olasz (fasiszta) minta hatásával magyarázható, ami esetében 1922. október 28., a római menetelés napja vált szimbolikus kezdetté, az új időszámítás első napjává.³⁸⁶ A múlttól történő radikális elhatárolódás egyik eszköze volt az idő feletti 'kontroll' igénye.³⁸⁷ A második Nemzeti Munkahét megnyitóját október 1-jén a fővárosi ügépályán rendezték, amelyen az 'egész ország' jelen volt, különböző társadalmi csoportok képviseltették magukat.³⁸⁸ A miniszterelnök akkor is méltatta a kormányzó „államalkotó munkásságát”, ami a „rend, a nyugalom, az alkotó munka honává tette” az országot. Beszédének egyik részét Horthy Miklós felé fordulva mondta el. Azt a gondolatmenetet így fejezte be: „a fegyelmezett magyar társadalom, Főméltóságú Uram, további parancsokat vár.”³⁸⁹ Mindez jelképesen fejezte ki, hogy ki adja a társadalomnak a parancsokat. Erről az ünnepségről a sajtó részletesen tudósított, és néhány perces beszámoló keretében ezzel a filmhíradó is foglalkozott. E bejátszásban elhangzott a fenti idézet, és a kormányzót éltető, lelkes tömeg is erősíthette az államfő tekintélyét.³⁹⁰ A kormánypárti *Függetlenség* beszámolója szerint kétszázezren vettek részt ezen az eseményen. Az ügépálya közepén, a díszemlény felett hatalmas kettős kereszt és a kormányzó nevének kezdőbetűi, illetve az 1919–1934 évszámok voltak láthatók.³⁹¹

A központi ünnepségeket november közepén tartották a székesfővárosban. 12-én Almásy László házelnök méltatta Horthy érdemeit a Képviselőházban.³⁹² Wlassics Gyula, a Felsőház elnöke december 20-án értékelte a bevonulás jelentőségét.³⁹³ A Nemzeti Egység Pártjának november 13-i értekezletén Sztranyavszky Sándor pártelnök tette meg ugyanezt.³⁹⁴ Budapest közgyűlése november 15-én tekintett vissza az 1919-es eseményekre.³⁹⁵ November 10-én fogadta el az államfő a hat nappal későbbi fővárosi ünnepség programját.³⁹⁶ A rádió élő közvetítést sugárzott a 16-i díszszemlééről, amelyet a Vörmezőn rendeztek. Ezen jelen voltak a kormányzói család tagjain kívül a kormány, a törvényhozás és a honvédség képviselői, illetve a Habsburg-család néhány tagja is.³⁹⁷ A *Nemzeti Újság* szerint Horthy Miklós „százazrek tomboló lelkesé-

386 Gentile 1990: 245–246.

387 Kertzer 1988: 20.

388 MNL OL K 428. j) 1934. szept. 25. 5.; *Függetlenség*, 1934. okt. 2. 5–6.

389 8 *Órai Újság*, 1934. okt. 2. 5–6.

390 Magyar Világhíradó 1934: 554/6.

391 *Függetlenség*, 1934. okt. 2. 5–6.

392 KN 1931–1935. XXIV. köt. (1934. nov. 12.) 13–14.; *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 13. 10.

393 FN 1931–1935. III. köt. (1934. dec. 20.) 439.

394 *Függetlenség*, 1934. nov. 14. 3.

395 *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 7.

396 Erről a miniszterelnökségi államtitkár tájékoztatta a belügyminisztert. MNL OL K 148. 874. csomó, 1934. 1. tétel. 5610/1934. A honvédelmi miniszter október 30-i rendelkezése szerint november 16-a katonai szünnap lett. HL HM 1934 Elnökség I. tétel, 122764 alapsz. A programhoz lásd MNL OL K 428. a) 1934. nov. 15. 14.

397 *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 15. 10.; 8 *Órai Újság*, 1934. nov. 17. 2.

dése, büszke öröme és ujjongó éljenése közben” fehér lovon érkezett meg a helyszínre.³⁹⁸ Mögötte, jelezve az erőssorrendet, a miniszterelnök lovagolt. Hiába alakult ki Gömbös Gyula személye körül (is) a kormánypárton belül vezérkultusz, és hiába nevezte magát a miniszterelnök több alkalommal is a nemzet vezérének, a nemzet ’hivatalos’ vezére, fővezére a kormányzó volt. Horthy Miklós a Vérmezőn végiglovagolt a kivezényelt csapatok előtt. Ezt követően a csapatok díszmenetére, elvonulására került sor. A tudósítások szerint a közönség éljenzett és az emberek kalapjaikat lengették.³⁹⁹ A *Pesti Hírlap* a következő megállapítást tette ezzel kapcsolatban:

„A tömeg százezer szeme hódoló szeretettel tapad a kormányzó legendás, fennkölt alakjára, kinek a nevével a magyar történelemnek egy új, epochális korszaka, a munka és a béke jegyében indult a második ezerév felé.”⁴⁰⁰

A díszszemléről a filmhíradó is beszámolt. A közel kilencperces bejátszás első fele az 1919-es felvételeken keresztül idézte fel a bevonulást, a ’felszabadulást’. A múlt bizonyos eseményeit, így a budapesti bevonulást, kizárólag a jelentősebb évfordulókon mutatták be a filmhíradók. Ez azért is figyelemre méltó, mert ezeken keresztül lehetett volna a filmvászonon leginkább hangsúlyozni, hogy az elért eredmények a kormányzó nélkül nem valósulhattak volna meg.⁴⁰¹ Ráadásul sokkal inkább közel lehetett volna így hozni a nézőkhöz a múlt bizonyos eseményeit, átélhetővé (’megismételhetővé’) téve azokat. Az 1934-es események közül – a bejátszás második részében – láthatók voltak a Horthy Miklós előtt elvonuló csapatok. Az inzertszöveg szerint „a nemzet mélységes hódolattal, hálával és szeretettel ünnepelte” az államfőt, aki „újjaépítette” az országot.⁴⁰² A narrátor kultikus kijelentéseket nem használt a bejátszásban, ami általános is volt a korszakban. Így elsősorban az inzertszövegekben vagy a bejátszásokban hallható ünnepi beszédekben, köszöntésekben található meg a kultikus nyelvhasználat. A bejátszások többségében a mozgókép volt domináns, mindenekelőtt ez magyarázta és közvetítette az üzeneteket. A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulóján a rádió is meghatározó szerepet játszott. Napközben az élő közvetítés mellett magyar indulók, hangversenyek és ünnepi beszédek igyekeztek hozzájárulni az ünnepi hangulathoz. Somogyváry Gyula, a magyar rádió munkatársa és Eckhardt Tibor kisgazdapárti, korábban fajvédő politikus méltatta 1919. november 16-a jelentőségét. Eckhardt szerint „történelmünk legsötétebb” napjaiban, a „végveszély” idején „a végzetes rothadásba vágott bele Horthy Miklós és egy csapással jóra fordított mindent”. Horthy megjelenése

398 *Nemzeti Újság*, 1934. nov. 17. 5.

399 *Függetlenség*, 1934. nov. 17. 2.

400 *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 2.

401 A vezér és az elért eredmények összekapcsolásához lásd például Petrakis 2006: 96–98.

402 Magyar Világhíradó 1934: 561/1. E bejátszás első része a bevonulás huszadik évfordulójára készült visszatekintés alapját képezte (822/9).

így „a pusztulás végzetét hárította el a nemzet feje elől” 1919-ben. Eckhardt beszédét címdalonn közölte az *Új Magyarorszag*.⁴⁰³

A rendszerhez hű társadalmi egyesületek, szakmai szervezetek és a történelmi egyházak is megrendezték ünnepségeiket.⁴⁰⁴ A kormányzó Kabinetirodájában vezetett jegyzék szerint az évfordulón majdnem 600 felirat, távirat érkezett az ország különböző pontjaiból.⁴⁰⁵ A Külügyminisztérium tisztikarának hódolata a kormányzó és a külügy kapcsolatát emelte ki: „[...] hálásan köszönjük a mai napon mindazt, amit a magyar külügyért tett. Azt, hogy megalapozta, hogy gondos államfői kezét sose vette le róla.”⁴⁰⁶ A vallás- és közoktatási miniszter iskolai, a belügyminiszter hivatali szünetet, illetve az alárendelt hivatalok, intézetek és intézmények nemzeti lobogóval történő fel díszítését rendelte el november 16-ára.⁴⁰⁷ E napon a vidéki településeken is számos ünnepséget bonyolítottak le.⁴⁰⁸ A napilapok tudósítottak a külföldi magyarok ünnepeiről is, illetve a német, osztrák, olasz és angol sajtóban megjelent méltatásokat szemlézték.⁴⁰⁹

A november 16-i évfordulón megjelent cikkek leggyakoribb üzenete 1920-ban, 1929-ben, 1934-ben, 1936-ban és 1937-ben is a szimbolikus kezdet motívuma volt, azaz, hogy a nemzet ’megmentésének’ köszönhetően 1919. november 16-án új korszak kezdődött Magyarország történelmében (6. grafikon és 15. táblázat). Igaz, az 1920-as évek elejével ellentétben az évtized második felétől ez már nem a jobboldali radikalizmus, hanem az alapvetően, de nem kizárólagosan konzervatív Magyarország értékrendszeréhez illeszkedett. 1922-ben a *Szózat* vezércikke még a radikális jobboldal ’új’ Magyarországról szóló – korábban már ismertetett – vízióját közvetítette, amelynek megvalósítására szerintük a budapesti bevonulása adta meg a lehetőséget.⁴¹⁰ Eszerint:

„[...] új Magyarországot kell teremteni a régi Magyarország geográfiai határai között, de a lelki és gondolati határokat más vonalakkal fogja meghúzni a história. Új Magyarország új élettartalommal, új gondolati pályákkal és új erővel. Kereszténység és magyarság azok a tényezők [ahogyan ezt már Horthy is kinyilvánította 1919. november 16-án – T. D.], melyekre e lelki

403 *Új Magyarorszag*, 1934. nov. 17. 1.

404 Lásd például *Az Est*, 1934. nov. 16. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 16. 5.; *Esti Kurír*, 1934. nov. 16. 3.; *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 13. 6. és nov. 16. 3.; MNL OL K 428. a) 1934. nov. 12. 13., nov. 13. 6–8., nov. 14. 29., nov. 16. 24.; MNL OL K 612. 1934. nov. 13. 1.

405 MNL OL K 589. 8939. mf. III/G/C/15. 2–20.

406 Idézi Pritz 1994: 393.

407 A rendeletekhez lásd MNL OL K 148. 874. csomó, 1934. 1. tétel. 5658/1934; MNL OL K 636. 642. doboz, 20–401.; *Függetlenség*, 1934. nov. 13. 3., nov. 15. 4.; *Pesti Hírlap*, 1934. nov. 14. 4.

408 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 2.; *Nemzeti Újság*, 1934. nov. 17. 6.

409 *Budapesti Hírlap*, 1934. nov. 17. 4., nov. 18. 2.; *Nemzeti Újság*, 1934. nov. 17. 6., nov. 18. 5.; MNL OL K 428. a) 1934. nov. 15. 25., nov. 16. 23., 38–41., nov. 17. 3., 11–13., nov. 18. 1.

410 Turbucz 2011c: 119–120.

határok épülnek s e tényezők csorbíthatatlan érvényesítője a kormányzó személye [...]”⁴¹¹

Horthy tehát kijelölte az irányt. Őt tekintették a radikálisok az egyedüli garanciának arra, hogy erről az útról a magyarság nem fog letérni. A fenti idézet is jelzi, hogy a fajvédők egy „új Magyarországot” akartak létrehozni „a régi Magyarország geográfiai határai között”, tehát úgy kívánták visszaszerezni az elveszített területeket, hogy közben egy korábban nem létező ország, társadalom megteremtésére törekedtek. Ezzel szemben – a nem jobboldali radikális körökben – a méltatások tartalmát inkább az határozta meg, hogy az elvesztett nemzeti nagyságot szükséges visszaállítani, anélkül hogy radikális módon átszervezésre kerülne a magyar állam berendezkedése. Az új korszak kezdetét, amely lehetőséget ad a megfogalmazott jövőkép megvalósítására – ez a megállapítás már nem csak a radikális jobboldal cikkeire vonatkozik – a ‘hajnal’, ‘reggel’, ‘tavasz’, ‘napfény’ szavakkal érzékeltették a cikkek, a beszédek, kiadványok stb. a bevonulás évfordulóin kívül más jubileumokon is. Az 1918/1919-es időszakot (‘köd’, ‘éjszaka’, ‘sötétség’, ‘káosz’, ‘rémület’, ‘csüggedés’, ‘anarchia’ stb.) a lehető legnegatívabban mutatták be e szövegek,⁴¹² amivel a vezér jelentőségét (‘feltámadás’, ‘megújulás’, ‘szabadulás’, ‘újjaszületés’) emelték ki. A konszolidáció mellett a ‘nemzetmentés’ és a hadseregszervezés méltatása sem maradt el. Manno Miltiades plakátjára – annak üzenetét kiemelve – tizenöt év távlatából is hivatkoztak.⁴¹³ Nemcsak ez a plakát, hanem a háborús összeomlásból a nemzetet kivezető, rendet teremtő autokrata vezér képének megidézésére is akadt példa, ami jelzi, hogy a visszatekintések szintjén a korai kultusz Horthy-képe a méltatások része maradt.⁴¹⁴ Az új korszak kezdetére utaló kifejezések 1929. november 13–19-e között négy napilapban 23-szor, 1934. november 13–19-e között 10 napilapban 122 alkalommal szerepeltek. Legtöbbször a *Budapesti Hírlap*ban. Ugyanezek 1936-ban négy napilapban 11-szer, 1937-ben kilenc napilapban 54-szer fordultak elő. A kormányzó történelminek nevezett érdemei közül a ‘nemzetmentés’ 40-szer szerepelt a cikkekben 1934 novemberében, míg 1929-ben és 1937-ben háromszor. A 15. táblázatban látható, hogy a *Budapesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Pesti Hírlap* sorolható a Horthy-kultuszt aktívan ápoló lapok közé.

Az évfordulók között azonban e mennyiségi mutatókon kívül jelentős különbség volt még az, hogy 1929-ben az *Esti Kurír* egyáltalán nem foglalkozott az évfordulóval. A *Népszava* a kormányzati politika ‘bukásáról’ írt, még a fehérterrort is említette, igaz, Horthy felelősségének feszegetése nélkül.⁴¹⁵ Magáról az évfordulós rendezvényekről nem írt. Az *Esti Kurír* és a *Népszava*

411 Szózat, 1922. nov. 16. 1.

412 Előfordult, hogy e cikkekben az ország megkínzott testére hivatkoztak. Ennek képi megjelenítése az irredenta kultuszhoz köthető. Lásd Sinkó 1996.; Christian-Krasznai 2003.

413 Függetlenség, 1934. nov. 18. 4.; Új Nemzedék, 1934. nov. 17. 1.

414 Lásd például Budapesti Hírlap, 1934. nov. 17. 3.; Függetlenség, 1934. nov. 16. 1.; Olasz 2010: 355.

415 Népszava, 1929. nov. 17. 1.

sorolható tehát az első kategóriába. Az *Újság*, *Az Est*, a *Pesti Napló* és a *Pesti Hírlap* – a napilapok második csoportja – visszafogott terjedelemben tájékoztatták az olvasóikat. A lapok harmadik csoportja⁴¹⁶ (*Új Nemzedék*, *Nemzeti Újság*, *Budapesti Hírlap*, *8 Órai Újság*) a részletes ünnepi beszámolók mellett a kormányzót méltató cikkek közlésével is hozzájárult a Horthy-kultusz építéséhez.⁴¹⁷ A tizenötödik évfordulón⁴¹⁸ a napilapok közül egyedül a *Népszava* tekintett el az államfő magasztalásától, azonban két rövidebb cikkben már tájékoztatót a jubileum fontosabb eseményeiről.⁴¹⁹ A többi lap a tudósítások és a méltatások közlése terén is aktív volt, így a néhány évvel korábbi különbségek nem mutathatók ki. A megjelent cikkek száma természetesen sokkal magasabb volt 1934-ben, mint 1929-ben (11. táblázat). Ezen a két évfordulón megjelent méltatások közül négy (1929) és tíz (1934) került címloldalra. 1929-ben a harmadik csoportba sorolt napilapok esetén került erre sor, míg öt évvel később a *Népszava* kivételével mindegyiknél. A napilapok részletesen, többségük (hét) fényképekkel illusztrálva tudósított a tizenötödik évfordulóról.⁴²⁰ A tudósítások 11 százaléka kezdődött a lapok első oldalán, ami azt jelenti, hogy mindegyik lap egyik hosszabb beszámolójáról van szó. Nem hiányoztak ezen összeállításokból a budapesti bevonulás alkalmával vagy az eltelt tizenöt év során készített fényképek és grafikák sem (2. kép).⁴²¹ A méltatások, tudósítások mellett visszatekintéseket, életrajzokat is közölt néhány lap. Közülük kiemelkedett a *Budapesti Hírlap* összeállítása, ami családfőként, katonaként, gazdaként (mert „benne él a magyar föld lelke, benne dobog a magyar föld szíve”), vadászként és sportemberként mutatta be a kormányzót.⁴²² Horthy Miklóst tehát azontúl, hogy ‘nagy’ emberként, kimagasló képességű vezérként ábrázolták, időnként a hétköznapi életéről, családjáról, étkezési szokásairól, lakóhelyeiről sem feledkeztek el, ami közelítette őt az egyszerű emberek által is ismert élethelyzetekhez.⁴²³ A ve-

416 Ez az a négy lap, amelyekre az előző bekezdésben utalok.

417 Lásd például Budapesti Hírlap, 1929. nov. 16. 1.; 8 Órai Újság, 1929. nov. 16. 1., nov. 17. 1.

418 1930-ban a bevonulás jelentőségét a *Pesti Hírlap* méltatta egy rövid cikkében (november 15-én jelent meg), illetve úgy is, hogy november 16-a és 30-a között közreadott egy 13 részből álló, *A kormányzó és környezete* című cikksorozatot. Harsányi Zsolt író Horthy munkáját segítő intézményekről (Kabinetiroda, Katonai Iroda, testőrség), a kormányzói családról, az államfő életéről és időbeosztásáról írt. 1931-ben és 1935-ben nem jelentek meg cikkek az évfordulón. 1932-ben is csak összesen kettő értékelte a budapesti bevonulás ‘történelmi’ jelentőségét a szimbolikus kezdet motívumának felhasználásával.

419 *Népszava*, 1934. nov. 16. 9., nov. 17. 9.

420 A jubileumi rendezvényekről közölt fényképekhez lásd például Függetlenség, 1934. nov. 18. 3.

421 Lásd például a Budapesti Hírlap november 16-i képes mellékletét. Ugyan nem a budapesti bevonulás évfordulóihoz köthető, de mégis itt lehet megemlíteni, hogy az 1920-as évek közepén olyan történelmi társasjáték is volt forgalomban (Honfoglalás néven), amelynek dobozán a budapesti bevonulást ábrázoló festmény volt látható. Váczi 2008: 28–29.

422 Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 2–4.

423 A vezérkép ezen eleméhez lásd Davies 1997: 149.; Povedák 2011: 167. Ilyen beszámolók első sorban 1930 után jelentek meg. Lásd például Budapesti Hírlap, 1930. márc. 1. 19–23.; Képes Vasárnap, 1940. márc. 1. 18.

zér ugyanis több és más, mint azok, akik követik őt, miközben mégis egy közülük.⁴²⁴ 1936-ban méltató cikket nem közölt mindegyik lap, 1937-ben az *Esti Kurír* és a *Népszava* tekintett el ettől.

6.5.6. A kormányzó névnapja

A kormányzó névnapjának ünneplésére 1920-ban, a budapesti bevonulás évfordulójától függetlenül, a jobboldali radikális Turul Szövetség rendezvényén került sor.⁴²⁵

A következő évtől kezdődően Horthy névnapjának előestéjén, december 5-én, a fővárosi egyetemi és főiskolai hallgatók bajtársi egyesületei évente fáklyás felvonulást tartottak. E rendezvényen a kormányzó iránti ragaszkodásukat és hódolatukat fejezték ki. Ezen a ponton is jól látszik, hogy a radikális jobboldali ellenforradalmi szervezetek komoly szerepet játszottak a korai Horthy-kultusz építésében. A Turul 1921. február 21-i beadványa szerint:

„[A Horthy] lelkéből kipattant szikra gyújtotta lángra a keresztény magyar ifjúság lelkében lappangó parazsat és tanulni, dolgozni csak úgy tudunk, ha él benne az érzete annak, hogy Főméltóságú Urunk szeme szeretettel pihen rajtunk, keze összetart bennünket és véd, lelke mozgat, és irányít [...]”⁴²⁶

A névnapok előestéjén a menet az Egyetem térről különféle dalokat énekelve vonult fel a vár belső udvarába.⁴²⁷ 1923-ban a Horthy-induló is felcsendült.⁴²⁸ A palotához érve a fáklyások nagy 'H' és 'M' betűt formáltak.⁴²⁹ 1921-ben az üdvözlőbeszédet a magyar ifjúság nevében Velcsov György, a Turul Szövetség vezéralakja tartotta,⁴³⁰ a következő évtől már egyetemi tanárok tették ugyanezt. Például 1925-ben Teleki Pál. Horthy ezek után köszönetet mondott az ifjúság megható figyelmességéért, majd rövid beszédben a 'szebb jövő' alapjaként aposztrofált nemzeti egység szükségességéről szólt, kiemelve az ifjúság jövőt alakító szerepét. Horthy beszédét szerenád követte.⁴³¹ A kormányzó kérésére – a gazdasági válságra tekintettel – 1930 után már nem volt

424 Plamper 2004b: 15.

425 *Szózat*, 1920. dec. 7. 3. A Turul keretei közötti Horthy-kultuszhoz lásd Kerepeszki 2012: 199–200.

426 Idézi Kerepeszki 2012: 200.

427 Ujváry 2010: 500–501.

428 *Budapesti Hírlap*, 1923. dec. 6. 5.

429 A fáklya, a tűz és a fény ilyen – dekoratív – alkalmazása szintén gyakori eszköze a kultuszépítésnek, ráadásul ez a tömeg megfelelő, koordinált mozgását is szükségessé tette. Lane 1981: 199–200., 225–226.

430 Kerepeszki 2009a: 346–347., 350–352. A Turul hierarchikus szervezetéhez lásd Szécsényi 2009: 217–223. Néhány taggyűlésen Horthy Miklós nevét viselte (Miskolc, Békés). Uo. 219.

431 A fáklyás felvonulásokhoz lásd például *Szózat*, 1921. dec. 6. 5., 1923. dec. 6. 2., 1924. dec. 6. 3., 1925. dec. 8. 2–3.; *Budapesti Hírlap*, 1926. dec. 7. 3., 1927. dec. 6. 2–3., 1928. dec. 6. 5., 1929. dec. 6. 1–2.

fáklyás felvonulás. Ehelyett december 5-én délután az egyetemi ifjúság egyik egységszervezete, a Magyar Nemzeti Diákszövetség küldöttsége kereste fel a kormányzót.⁴³² Emellett táviratban is kifejezték szerencsekívánataikat.⁴³³ 1933-ban a Trefort-kertben nagygyűlés keretében ünnepelte az egyetemisták közössége a kormányzót, az ifjúság „szerető szívű atyját”. A rendezvényt szintén a Turul Szövetség szervezte. A kormányzó névnapján tanítási szünet volt az egyetemeken, amelyeknek épületeit nemzetiszínű zászlókkal díszítették fel.⁴³⁴ 1934–1937 között – majd a második világháború idején – szintén küldöttség útján köszöntötték a vezérüket, Horthy Miklóst.⁴³⁵

A honvédelmi miniszter 1923. november 30-án módosította egyik korábbi körrendeletét, aminek értelmében a kormányzó névnapja és születésnapja katonai szünnap lett.⁴³⁶ A névnapok ünneplésének rendje azután alakult ki. A honvédelmi miniszter erről 1923. december 3-án tájékoztatta a miniszterelnököt.⁴³⁷ A levéltári iratok alapján úgy tűnik, hogy Csáky Károly honvédelmi miniszter döntő szerepet töltött be a születés- és névnapok katonai ünneplésének megalapozásában. A névnap ünnepségek részben azonosak voltak a születésnapokkal: reggel 6 órakor zenés ébresztő, jó idő esetén díszszemle a Vérmezőn, amit tábori mise és a Tiszti Kaszinóban díszbéd követett. A lapok tudósításai szerint díszszemlére, tábori misékre és istentiszteletekre, díszbédre a napfelkelte és napnyugta között fellobogózott helyőrségekben országszerte sor került. Horthy Miklós névnapját az esti órákban zenés takarodó zárta.⁴³⁸ 1924-ben és 1925-ben, miközben már érvényben volt a születésnapok kapcsán bemutatott rendelet, a napilapok tudósításaiban nem volt nyoma az említett katonai ünnepségnek. 1926-tól kezdődően december 5-én az egyetemi ifjúság fáklyás felvonulása (1930-ig), a Nemzeti Színház díszelőadása, míg december 6-án az egyes felekezetek templomaiban ünnepi tábori istentisztelet és mise, a tisztikar számára díszbéd a Tiszti Kaszinóban, illetve a kormányzó küldöttségei révén való köszöntése alkotta a névnap ünnepségek központi rendezvényeit.⁴³⁹ 1927-ben a Magyar Nemzeti Diákszövetség az Operaházban rendezett díszelőadást Horthy Miklós tiszteletére, ami a Miklós-napok

432 *8 Órai Újság*, 1930. dec. 7. 4.; *Budapesti Hírlap*, 1931. dec. 6. 10., 1932. dec. 6. 7. A Magyar Nemzeti Diákszövetségről lásd Kerepeszki 2012: 94–96.

433 MNL OL K 636. 929. doboz, 20–4.

434 *Budapesti Hírlap*, 1933. dec. 6. 2.; *Függetlenség*, 1933. dec. 6. 7.; *Nemzeti Újság*, 1933. dec. 6. 7.; MNL OL K 636. 639. doboz, 20–199.

435 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 7. 3., 1936. dec. 6. 5., 1937. dec. 7. 4.

436 *Rendeleti Közlöny*, 1923. dec. 1. 437.; *Honvédelem*, 1923. dec. 20. 15.

437 MNL OL K 26. 1300. csomó, 1923. 2. tétel. 8397.

438 MNL OL K 428. a) 1923. dec. 4. 16. A sajtó tudósításaihoz lásd például *Szózat*, 1923. dec. 7. 2., *8 Órai Újság*, 1923. dec. 7. 7.

439 Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1926. dec. 7. 3., 1927. dec. 6. 2–3., dec. 7. 5., 1928. dec. 6. 5., dec. 7. 7., 1929. dec. 6. 1–2., dec. 7. 2., 1932. dec. 6. 7., dec. 7. 4., 1935. dec. 7. 3., 1936. dec. 8. 5., 1937. dec. 7. 3–4.; *Függetlenség*, 1933. dec. 7. 3.; *8 Órai Újság*, 1934. dec. 7. 5.; MNL OL K 428. a) 1937. dec. 6. 9. A Honvéd Vezérkart és a Honvédelmi Minisztériumot meghatározott számú küldöttség képviselte a tábori miséken és istentiszteleteken. Lásd például HL VKF 1937.

állandó elemévé vált.⁴⁴⁰ (Ferenc József névnapján is voltak díszelőadások az Operaházban.⁴⁴¹) Az elsősorban az elitnek szóló rendezvényt 1927 után (egészen 1943-ig) a rádió élőben közvetítette. Az államfőn kívül a kormány, a törvényhozás és a honvédség képviselői, illetve közéleti személyiségek vettek részt a Nemzeti Színház és az Operaház díszelőadásain, amelyek köszöntésekkel kezdődtek.⁴⁴² 1931-től 1943-ig a Budapesti Vitézi Szék is kivette részét az ünnepségből, melyet a Gellért Szállóban rendeztek.⁴⁴³ A szónokok személye, akik többek között hangsúlyozták a Főkapitány iránti hűségüket, évente változott.⁴⁴⁴ Az 1920-as évek közepétől a Képviselőház és a Felsőház elnöke, a kormány, a honvédség és a főváros képviselői rendszeresen felkeresték az államfőt.⁴⁴⁵ Az országgyűlés két házának ülésein 1927 után a házelnökök beszámoltak minderről.⁴⁴⁶

E köszöntéseken túlmenően a hivatalos lap, a *Budapesti Közlöny* névnapi méltatásai is jelezték, hogy a kormányzó vezérkultusza állami szintre emelkedett.⁴⁴⁷ Horthy Miklós névnapjának ünnepsége 1926-tól tehát ritualizált keretek között történt. A rádió műsorai időnként kiegészítették ezt, ugyanis ünnepi beszédekkel közvetített 1927-ben (Bajcsy-Zsilinszky Endre), 1928-ban (Klebsberg Kunó), illetve 1937-ben is (Kozma Miklós). E névnapi köszöntések – a születésnapokkal ellentétben – azonban nem váltak a rituálé részévé. A rádió 1929-ben ünnepi műsort is összeállított, míg 1936-ban indulók, 1937-ben zenés ébresztő járult hozzá az ünnepséghez.⁴⁴⁸

Horthy Miklós névnapját az 1930-as évek elejétől kezdődően a külföldön élő magyarok szentmiséken, istentiszteleteken, fogadásokon, díszebédeken, díszvacsorákon ünnepelték Varsóban, Bécsben, Berlinben, Münchenben, Rómában és Szófiában. A magyar napilapok az MTI tudósításai alapján idővel

B/220. 784. mfsz., 90/ált. 1937. nov. 29.; HL HM 1927. Elnökség I. tétel, 340. alapsz. 15604–15606.

440 Lásd például 8 *Órai Újság*, 1927. dec. 8. 9., 1934. dec. 8. 12.; MNL OL K 428. a) 1928. nov. 27. 7., 1937. dec. 6. 32.; *Új Nemzedék*, 1931. dec. 8. 8.; *Budapesti Hírlap*, 1934. dec. 6. 7., dec. 7. 2.

441 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1900. okt. 5. 5.

442 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 7. 9., 1936. dec. 6. 14., 1937. dec. 7. 9.; *Függetlenség*, 1935. dec. 5. 5.; *Újság*, 1936. dec. 6. 21.

443 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1932. dec. 6. 7., 1935. dec. 6. 3.; *Pesti Napló*, 1937. dec. 7. 6.

444 A korszak utolsó éveiben élőben közvetítette a rádió az ünnepségeket.

445 *Új Nemzedék*, 1927. dec. 7. 5.; *Nemzeti Újság*, 1928. dec. 7. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1929. dec. 7. 2., 1933. dec. 7. 4., 1935. dec. 7. 3.; 8 *Órai Újság*, 1934. dec. 7. 12.; *Pesti Hírlap*, 1935. dec. 7. 7.; *Újság*, 1936. dec. 6. 16.; MNL OL K 428. a) 1930. dec. 6. 33.

446 Lásd például FN 1927–1931. II. köt. (1927. dec. 9.) 51.; V. köt. (1929. dec. 10.) 1.; VI. köt. (1930. dec. 12.) 19.; KN 1927–1931. XVI. köt. (1928. dec. 6.) 371.; FN 1931–1935. I. köt. (1931. dec. 16.) 6.; II. köt. (1931. dec. 20.) 49.; III. köt. (1933. dec. 13.) 1.

447 Lásd például *Budapesti Közlöny*, 1928. dec. 6. 3., 1929. dec. 6. 2., 1932. dec. 6. 6., 1933. dec. 6. 4., 1936. dec. 6. 5.

448 *Nemzeti Újság*, 1927. dec. 4. 16., 1928. nov. 30. 22., 1929. dec. 6. 12., 1937. dec. 7. 4.; Kozma 1938: II. köt. 354–358.

egyre részletesebben tudósítottak a követségeken, Collegium Hungaricumok épületeiben megtartott ünnepségekről.⁴⁴⁹

Az országszerte tartott különféle névnapi ünnepségeken a belügyminiszter 1925. szeptember 20-i rendelkezése értelmében a tisztviselőknek kötelező volt a részvétel, és a hatósági épületekre ki kellett tenni a nemzeti lobogót. A kormányzó születésnapjához hasonlóan ezen évforduló megünneplése sem ment fennakadások nélkül: a tisztviselők és a tanulók – utóbbiaknak a minisztérium irányítása alatt álló oktatási intézményekben december 6-a már 1922 óta tanítási szünet volt – több esetben nem vettek részt az ünnepségeken, de előfordult, hogy a plébános kitért „az istentisztelet [helyőrségeken történő – T. D.] megtartása elől”. A biharkeresztesi római katolikus plébános 1925. december elején kijelentette, hogy egy protestáns államfőért nem fog misét celebrálni. A helyi református lelkész sem emlékezett meg az államfő névnapjáról, annak ellenére, hogy az istentiszteletet a helyőrség tisztikara és legénysége képviselőinek részvételével megtartotta.⁴⁵⁰ A katolikus püspöki kar 1924. április 9-i értekezletén Mikes János szombathelyi püspök kifogásolta, hogy az államfő névnapja alkalmából misét tartanak a székesegyházban. A püspöki kar végül úgy döntött, hogy „egyházi szempontból” a névnapi misék megtartása megengedhető.⁴⁵¹ Hónapokkal később, 1924. október 15-én a püspöki kar a honvédelmi miniszter átiratát vitatta meg, amely a „nyilvános katonai és hazafias ünnepségek alkalmából a különböző hitfelekezetek együttes istentiszteletét szükségesnek” nevezte. A püspöki kar végül nem engedélyezte, hogy a katolikus papok ilyen istentiszteleteken részt vegyenek.⁴⁵² Ez azt jelzi, hogy az állam és az egyházak között, ha egyes alapkérdésekben (antiliberalizmus, antibolsevizmus) volt is egyetértés, minden tekintetben harmonikus kapcsolatról mégsem lehet beszélni.⁴⁵³ Mint látható, a Horthy-kultusz esetében is voltak eleinte konfliktusok, így a kormányzóról folytatott nyilvános diskurzus alapján félrevezető lenne az állam és az egyházak közötti viszonyt értékelni.

A sajtó híradásai, amelyek szerint az ország minden településén ünnepségeket rendeztek, így kritikus szemmel olvasandók, legalábbis arra az időszakra vonatkozóan (1920-as évek közepe), amikor az ünnepi rítus még nem alakult ki minden elemében. A lapok 1925 után már rendszeresebben és bővebb terjedelemben tájékoztatták olvasóikat az ünnepi rendezvényekről: így a (tábori) istentiszteletekről, misékről, zenés, fáklyás felvonulásokról, a Vitézi

449 MNL OL K 428. a) 1930. dec. 6. 28., 1931. dec. 6. 3., 1932. dec. 6. 16., 21., 1933. dec. 6. 3., 1934. dec. 6. 33., dec. 7. 21., 1936. dec. 6. 3., 10., dec. 7. 8., 12–13.

450 Az ünnepséssel kapcsolatos problémákhoz lásd MNL OL K 148. 831. csomó, 1931. 1. tétel. 498/1931. 5–6., 59/1927. 7–8., 2722/926. 9., 11., 14–15. (az idézet a 15. oldalon olvasható), 3518/925.

451 Gergely 1984: 109.

452 Uo. 113. Ennek hátteréhez, a Vatikán álláspontjához lásd Tóth 2015b.

453 Ehhez lásd Klestenitz 2010b.

Rend és a helyőrségek ünnepeiről és hódoló feliratokról.⁴⁵⁴ Az 1920-as évek elején még ritkán volt szó a tudósításokban arról, hogy Horthy-szobor leleplezésére került sor december 6-án, de időnként erre is akadt példa: legelőször 1922-ben Kenderesen.⁴⁵⁵ Ahogyan június 18-án, úgy december 6-án is gyakrabban avattak fel festményeket a különféle társadalmi egyesületek, kamarák és állami intézmények.⁴⁵⁶

1928 után a napilapok – az MTI híryanagára épülő – beszámolói már nemcsak az ünneplés tényére, módjára, hanem az ünnepeken elhangzottak, a Horthy-kép közvetítésére is komolyabb súlyt fektettek, időnként fényképekkel és Horthy-portrékkal illusztrálva cikkeiket. Ennek eredményeképpen a fővárosi és a vidéki istentiszteleteken, miséken, a Nemzeti Színház és az Operaház díszelőadásain, illetőleg a Vitézi Rend ünnepi alkalmain elmondottak is nyilvánosságot kaptak. Ravasz László 1931. december 6-án – a rádió által közvetített – Kálvin téri istentiszteleten a nemzetet „élő testnek” nevezte, majd leszögezte, hogy „ennek a testnek mennyire élő tagja” a kormányzó. Azt ugyan már nem tudta megmondani, hogy a nemzet „szívével”, „fejével” vagy éppen a „kezével” azonosítható-e elsősorban, ám nem is tartotta igazán lényegesnek, mivel az a döntő szerinte, hogy „minden magyar ember ő benne érzi magát”. A vezér és a magyar nemzet között szétszakíthatatlan kötelékek léteznek, mert „érezzük, hogy ő az egészért van, az egész érte érez”.⁴⁵⁷ A vezér testére vonatkozó állítások között tehát található olyan is, amely a nemzet metaforájaként alkalmazta az emberi testet. Soltész Elemér református tábori püspök, hogy egy másik példát említsek, 1930 után több alkalommal Isten gondoskodásaként értékelte, hogy Horthy lett az első világháború után a nemzet vezére.⁴⁵⁸ 1930-ban a 42. zsoltár 4. verse alapján arról beszélt, hogy „a mi legszentebb érdekünk, hogy az ő küldetésében felismerjük Isten áldó, oltalmazó kezét”. Állítását azzal nyomatékosította, hogy hivatkozott Pál apostolra: „ha Isten velünk, kicsoda ellenünk.”⁴⁵⁹ A római katolikusok is közvetítették a kiválasztottság üzenetét.⁴⁶⁰

A kormányzó névnapja alkalmából megjelent cikkek száma 1924 után emelkedett, igaz, előfordultak kisebb visszaesések. A napilapok – a *Szózat* kivételével – 1920 és 1924 között csak tudósításokat közöltek az ünnepi rendezvényekről. 1925 után eleinte az *Új Nemzedék*ben, majd a *8 Órai Újság*ban, a *Budapesti Hírlap*ban és a *Nemzeti Újság*ban jelentek meg a közvetlen kultusz-

454 Ehhez lásd például MNL OL K 428. a) 1926. dec. 5. 2., dec. 7. 1., dec. 8. 1., 1927. dec. 5. 25., dec. 6. 12–13., 25–29., 1928. dec. 6. 24–25., 1929. dec. 6. 20., 27., 1930. dec. 6. 29., 34., 54., 1931. dec. 6. 1., dec. 7. 15., 37., 1932. dec. 5. 35., 1933. dec. 5. 25–26., dec. 6. 18–20., 1935. dec. 7. 8., 1937. dec. 6. 21., 34.; MNL OL K 612. 1933. dec. 6. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1934. dec. 7. 2.; *Pesti Napló*, 1935. dec. 7. 6.

455 *Szózat*, 1922. dec. 7. 5.

456 Ehhez lásd például *Pesti Hírlap*, 1930. dec. 7. 8.; *Nemzeti Újság*, 1936. dec. 8. 10.

457 *Budapesti Hírlap*, 1931. dec. 8. 7.

458 Uo. 1932. dec. 7. 4.; *Pesti Hírlap*, 1933. dec. 7. 5.; *8 Órai Újság*, 1934. dec. 7. 5.; MNL OL K 612. 1933. dec. 6. 2–3., 1934. dec. 6. 2., 1936. dec. 7. 1–2.; Turbucz 2015a: 122–124.

459 MNL OL K 612. 1930. dec. 6. 2.

460 Uo. 1936. dec. 7. 3–4.

építés kategóriájába sorolható cikkek, majd néhány baloldali és liberális lap – a *Népszava*, *Az Est* és az *Esti Kurír* – kivételével ez 1930 után általánosabb lett (12. táblázat). Az 1930-as évek közepére vált rendszeressé, hogy az országos napilapok méltatásokat közöltek a névnapokon, bár elvétve előfordult néhány kivétel. Az 1922–1937 között megjelent, fél oldalnál nem hosszabb méltatások 37 százaléka (33 cikk) jelent meg az első oldalon, elsősorban a *Szózat*, a *Budapesti Hírlap* és a *8 Órai Újság* hasábjain. Az utóbbi két lapban jelent meg ennek a 33 méltatásnak az 57 százaléka, sőt a fényképes illusztrációkat az 1920-as évek végétől is ők alkalmazták. A névnap ünnepségekről szóló tudósításokat, amelyek hossza fél-egy oldal között volt, elsősorban *Az Est*, a *Pesti Hírlap* és a *Pesti Napló* illusztrálta fényképekkel.

A korszak első éveiben a *Szózat* a jobboldali radikális jövőképhez igazodva méltatta Horthy Miklóst. A fáklyásmenet kapcsán kiemelte a lap, hogy a kormányzó az egyetem ifjúság, a jövő nemzedékének pártfogója, a fiatalságé, amelyet a 'szébb jövő' reménységének tekintettek. Rájuk épülhet fel egy 'új' Magyarország, mert példaadón hűségesek a vezérükhöz. Az „elzsidósodott magyar középosztály” helyett ráadásul „egy erős, egy öntudatos új középosztályt kell alkotni”, amelynek gerincét ők képezhetik. Az antiszemitizmus tehát így szivárgott be a méltatásokba. A fiatalság támogatásán túl a földbirtok-reform elindítását is az államfő személyéhez kötötték, hangsúlyozva, hogy az államfő a fajvédők politikai programja, a szükséges gazdasági, szociális és politikai reformok elkötelezett híve és támogatója.⁴⁶¹ A *Szózat* 1925-ben egy dal és a nemzet kormányosa metaforáját közvetítő vers⁴⁶² közlésével is kifejezte a radikális jobboldal hódolatát,⁴⁶³ illetve hangsúlyozta, hogy az ország „meleg szeretettel és lelkesedéssel” ünnepli a kormányzó névnapját.⁴⁶⁴

Az 1920-as évek második felében ezt az értékelést követte a többi napilap is: június 18-ához hasonlóan Horthy névnapját is az egész nemzet ünnepeként mutatták be.⁴⁶⁵ A 16. táblázat is jelzi, hogy ez tekinthető a december 6-án közvetített vezérkép központi elemének. Az egyik konzervatív lap újságírója tekintette először december 6-át a „nemzet családi ünnepének”.⁴⁶⁶ A *Pesti Hírlap* később úgy fogalmazott, hogy „[a]z egész nemzet egy nagy családdá forr össze ezen a napon”, hogy szeretettel köszöntse a „családfőt”.⁴⁶⁷ Az *Újság* szerint „mi magyarok gyermeki szeretettel és bizakodással tekintünk” a kormányzóra, a nem-

461 *Szózat*, 1922. dec. 6. 1–2., 1923. dec. 6. 1., 1924. dec. 6. 1., 1925. dec. 6. 1. (az idézetek itt olvashatók).

462 Uo. 1925. dec. 6. 7., 10.

463 Leszögezte a *Szózat*, hogy a jövőben, amikor csak szükséges, a kormányzó számíthat a radikálisok támogatására. Uo. 1925. dec. 6. 1.

464 Uo. 1925. dec. 8. 7.

465 Lásd például *Új Nemzedék*, 1925. dec. 6. 6., 1930. dec. 6. 6.; *Budapesti Hírlap*, 1929. dec. 6. 1., 1936. dec. 6. 1.; *Nemzeti Újság*, 1936. dec. 5. 17.

466 *Budapesti Hírlap*, 1931. dec. 6. 1.

467 *Pesti Hírlap*, 1934. dec. 6. 5.

zet 'egyedüli' vezérére.⁴⁶⁸ 1935-ben Az *Est*-ben arról lehetett olvasni, hogy az államfő névnapja „a magyar szívek külön piros betűs napja, amelyet a nemzet szeretete és megbecsülése emelt ünneppé”.⁴⁶⁹ Ebből következett, hogy „[a]z ünneplő magyar érzi, hogy Horthy Miklós és a nemzetszalád egy és ugyanaz a fogalom lett. Hogy tehát, amikor Horthy Miklóst ünnepli, akkor magát a nemzetet, a halhatatlan és győzhetetlen nemzeti ideált illeti egekbe szálló tömjénfüsttel”.⁴⁷⁰ A vezér és a nemzet azonos: Horthy a nemzet megtestesítője. A 4. grafikon jól mutatja, hogy ez a legitimációs és integráló funkcióval is rendelkező üzenet 1927 után – minimális ingadozásokkal – fokozatosan erősödött. Ezt a cikkek számának növekedése és a fenti üzenet gyakoribb alkalmazása egyaránt magyarázza. A születésnapokhoz hasonlóan a névnapokon megjelent méltató cikkekben is általában többször szerepelt a fenti állítás, így az újságolvasók ezzel az üzenettel az esetek többségében nem csak egy alkalommal találkoztak, ha ezeket a cikkeket teljes terjedelmükben elolvasták. Az ünnepi cikkek tartalmát tekintve megállapítható, hogy az 'országépítő' kormányzót a kortársak a vezérkép főbb elemein keresztül méltatták (16. táblázat).⁴⁷¹ A méltatások hangsúlyozták a vezér nélkülözhetetlenségét is, mert „csak úgy van megnyugvásunk, ha érezzük az ő jelenlétét, ha tudjuk, hogy sorsunk irányítása az ő kezében van”.⁴⁷² A gazdasági válság, „a megpróbáltatások mai szörnyű idején” ez az üzenet felerősödött, jelezve, hogy az ő iránymutatását követve a nemzet ezen is túl fog jutni.⁴⁷³ A vezérkép közvetítésében a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és a *8 Órai Újság* volt a legaktívabb.

6.6. A KORMÁNYZÓ REPREZENTATÍV FELADATAI

A kormányzóválasztást követően a kultuszépítésre Horthy Miklós közszereplése is sor került.⁴⁷⁴ Egyrészt azért, mert a vezérkép erősítéséhez az ünnepi beszédek, a publikált tudósítások is hozzájárulhattak. Másrészt azért, mert Horthy 'mindenütt jelenléte' erősíthette a karizmatikus vezér imázsát,

468 *Újság*, 1934. dec. 6. 1.

469 *Az Est*, 1935. dec. 6. 8.

470 *Budapesti Hírlap*, 1937. dec. 7. 2.

471 Lásd például *8 Órai Újság*, 1927. dec. 6. 1., 1929. dec. 6. 1., 1933. dec. 6. 1. Az 1927. december 6-án megjelent cikket Farkas Elemér kormánypárti országgyűlési képviselő írta.

472 *Új Nemzedék*, 1935. dec. 7. 1.

473 *Uo.* 1931. dec. 6. 7.

474 A kormányzó reprezentatív funkcióit áttekintő fejezet legfontosabb forrását a kormányzó napi elfoglaltságáról vezetett napló jelenti. MNL OL K 589. 8936. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1923. jan. 1.–1925. okt. 31.; 8937. mf. III. A. A kormányzó naplója: 1925. nov. 1.–1930. márc. 5. Az MTI híryanaga [MNL OL K 428. a)] is hasznos kiegészítést jelentett.

annak üzenetét, hogy a vezér mindenhez ért, mert rendkívüli képességekkel rendelkezik.

Az államfő reprezentatív funkciói közül a nemzet- és országgyűlések ünnepélyes megnyitása említhető első helyen, amelyről a napisajtó, majd később a rádió és a filmhíradók is részletesen beszámoltak. Horthy e feladatának először 1922. június 20-án tett eleget. Az ünneplést azonban beárnyékolta, hogy Apponyi Albert korelnökként az első ülésen kijelentette, hogy véleménye szerint a kormányzónak nincs joga megnyitni a Nemzetgyűlést, ezért ő az ünnepélyes alkalmon személyesen nem is fog megjelenni.⁴⁷⁵ A *Szózat* hasábjain – anélkül, hogy erre a helyzetre utalás történt volna – egyértelműen érződött e szimbolikus aktus kultikus jelentősége. Zsilinszky vezércikke szerint ugyan a magyar jövő ködbe burkolódik, de a célok és a vezér alakja tisztán látható, aki el fogja mondani „a képviselőknek, hogy mit vár el tőlük a magyar jövő kiépítése körül”.⁴⁷⁶ A Nemzetgyűlés ünnepélyes megnyitásának másnapján a lapok közölték Horthy Miklós beszédét, de a tudósításaik⁴⁷⁷ ellenére csak a *Szózat*, illetőleg visszafogottabb keretek között a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* méltatta Horthy Miklóst.⁴⁷⁸ A kétkamarás országgyűlés megnyitása 'rendkívüli' pompa kíséretében 1927. január 29-én történt. Az Országgyűlés megnyitásáról – a kormányzóválasztás tizedik évfordulójára – festmény is készült (6. kép), ami az elnöki nagyterem falát díszítette. (Hunyadi Jánosról és Kossuth Lajosról is készültek még festmények.)⁴⁷⁹ Hende Vince alkotásának középpontjában a *8 Órai Újság*-ban olvasható értékelés szerint „az alkotmányos élet és a független ország megteremtője”, tehát a kormányzó állt.⁴⁸⁰ A napilapok részletes tudósításaikban idézték az államfő ünnepi beszédét. Horthy Miklós elismerően szólt a Nemzetgyűlés addigi eredményeiről és szokásához híven elutasította a pártoskodást.⁴⁸¹ A kormányzó az 'országépítés' feltételeit garantáló vezér képét sugallta magáról 1927-ben és 1931-ben, az országgyűlés következő megnyitásakor is.⁴⁸² Az 1935. április 30-i ünnepi beszédét a pártpolitika felett álló iránymutatásnak nevezték a napilapok.⁴⁸³ A rádió által élőben közvetített és a napilapokban is olvasható beszéd a területi revízió fontosságát, a nemzet megerősödését, az alkotmányosság megőrzésének szükségességét

475 Püski 2011: 135–136.; NN 1922–1926. I. köt. (1922. jún. 19.) 4.

476 *Szózat*, 1922. jún. 18. 1.

477 MNL OL K 428. a) 1922. jún. 10. 11.

478 *Szózat*, 1922. jún. 21. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1922. jún. 21. 1.; *Pesti Hírlap*, 1922. jún. 21. 1.

479 Urbanics Kálmán, a gazdasági bizottság előadója tájékoztatta erről a képviselőket. KN 1927–1931. XIV. köt. (1928. júl. 3.) 395–396.; Püski 2011: 139. Horthy nem foglalkozik különösebben a kultuszával emlékirataiban. A kormányzóválasztás tizedik évfordulóját és Hende Vince falfestményét viszont megemlíti. Horthy 2011: 179.

480 *8 Órai Újság*, 1930. máj. 15. 8.

481 MNL OL K 428. a) 1927. jan. 29. 6–8.

482 *Budapest Hírlap*, 1931. júl. 22. 4.; Romsics 2007a: 12.

483 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. máj. 1. 1.; *Esti Kurír*, 1935. máj. 2. 1.; *Függetlenség*, 1935. máj. 1. 1.; *Nemzeti Újság*, 1935. máj. 1. 1.

gét hangsúlyozta.⁴⁸⁴ A korszakban utoljára 1939-ben került sor ünnepélyes megnyitóra. Az *Esti Kurír* akkor így fogalmazott:

„[...] amikor megroppant az ereszték és dőlni kezdett a birodalom épülete, meg nem tántorodva s el nem fáradva mentette meg a hazát. Országmentő és országépítő vezérünk volt, országgyarapító vezérünk lett. [...] Áhítattal figyel hát az ő bölcs szavára az egész nemzet. Mindenki arra tekint, amerre ő mutat, mindenki arra az útra lép, melyet ő megjelöl. Mert ez az egyetlen jó út a magyar nemzetnek. Megtanulhattuk ezt húsz esztendő történelméből, nemzetünk fölemeléséből, országunk gyarapításából, a béke bátor őrizetéből. Nehéz időkben az atya komolyan szól fiaihoz. Komolyan szól a nemzethez, amely mint egy nagy család, hűséggel és csodálattal csüng az ő szaván.”⁴⁸⁵

A tudósítások tehát továbbra is napi politika felett álló 'bölcs' vezérként, az alkotmány 'legfőbb őreként' ábrázolták az államfőt. Az általa mutatott irány a magyarok számára kötelező – hangsúlyozták.⁴⁸⁶

Horthy Miklós közszereplései gyakran kapcsolódtak középületek, országzászlók, hősi emlékművek, szobrok és utak felavatásához. A kormányzó személyes részvétele a hősi, háborús emlékművek avatásán – a korszak alapvető megemlékezési szertartásain – a 'jelen hőse' és a 'múlt hősei', mártírjai közötti szimbolikus kapcsolat, a 'halhatatlan' nemzet képzetének erősítését is segíthette.⁴⁸⁷ Ezzel is jelezve a hazáért és a nemzetért vállalt (vér)áldozat fontosságát.⁴⁸⁸ A korabeli hős- és mártírkultusz ilyenformán nem volt független a Horthy-kultustól. A Nemzeti Hősök Országos Emlékkövének (ma: Ismeretlen Katona sírja) és az új Millenniumi Szoborcsoportnak felavatása 1929. május 26-án, a Hősök Emlékünnepén a jelentős államfői közszereplések közé tartozott. A hősök emlékkövére az „1914–1918” és „Az ezeréves határokért” feliratok kerültek. A magyar királyok és honfoglaló vezérek szobraival, illetve az Ismeretlen Katona sírjával a nemzeti nagyság és dicsőség szimbolikus, szakrális központjává vált az Andrássy út vége, amit 1932-ben neveztek el a Hősök terének. Az emlékkövön olvasható üzenet világosan jelezte, hogy a korabeli értelmezés szerint a kijelölt célhoz, a történelmi Magyarország visszaállításához, a dicsőséges múltból, a nemzeti hősök önfeláldozásából lehet a kedvezőtlen körülmények ellenére erőt meríteni.⁴⁸⁹ E kontextusban mondta Horthy Miklós a koszorúzást követően a következőket:

484 *Budapesti Hírlap*, 1935. máj. 1. 3–4.

485 *Esti Kurír*, 1939. jún. 16. 7.

486 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. jún. 15. 3.; *Magyar Nemzet*, 1939. jún. 15. 1.; *Újság*, 1939. jún. 15. 1.; *Új Nemzedék*, 1939. jún. 16. 1.

487 A nemzetért hozott áldozat szimbóluma az Ismeretlen Katona sírja is. Anderson 2006: 23.

488 A hős- és mártírkultuszhoz – az olasz példa alapján – lásd Gentile 1990: 243–244.

489 Gerő 2004: 225–232.

„Árpád apánk, aki őseink élén ezt az országot elfoglaltad, és te névtelen hős, ki becsülettel és lelkesedéssel tudtál meghalni a hazáért: tudom, mi a kötelességem!”⁴⁹⁰

E kijelentés – sajtóviasszhangja alapján – a Horthy-kultusz és az irredentizmus közötti kapcsolat erősítéséhez járulhatott hozzá, mivel az újságírók Horthy szavait az elveszített területek visszaszerzésére vonatkozó ígéretként értelmezték.⁴⁹¹ A koszorúzás utáni díszmenetet – a fenti üzenetet erősítendő – a fehér lovon lovagló Horthy vezette.⁴⁹² A történelmi magyar állam visszaállításáért tevékenykedő vezér népszerűsítésére is volt hivatott az 1928. augusztus 20-án leleplezett *Ereklyés Országzászló*, amely a történelmi Magyarország, a nemzet küldetése (a revízió) és a nemzeti küldetés megvalósítására hivatott – az Isten által 'elküldött' – vezér viszonyát határozta meg szimbolikus keretek között. Horthy keze után mintázták azt az esküre emelt kezét, amelyet a húsz méter magas zászlórúd tetején helyeztek el.⁴⁹³ A kormányzó küldetéseként értékelt 'új honfoglalásra' máskor is utaltak az ünnepi szónokok: így a Londont és Isztambul összekötő interkontinentális út magyarországi szakaszának 1934. október 12-i felavatásakor is.⁴⁹⁴

A kormányzó közszereplései között kiállítások, vásárok megnyitása, múzeumok, iskolák, különféle közintézmények, állami ménesek, gazdaságok, bányák, gyárak és üzemek meglátogatására is szerepelt. Részt vett az oktatás és a tudományos élet kiemelkedő rendezvényein is, így a világháború után Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem megnyitásán (1921. október 10.), majd a következő évben a József Nádor Műegyetem ötvenéves jubileumán.⁴⁹⁵ A *Szózat* a Műegyetem jubileumán elmondott kormányzói beszédet értékelve leszögezte, hogy a pártok felett álló vezér „szeme az állandóra és az általános érvényűre van szegezve”, így minden, amit mond „iránymutató” mindenki, különösen az ifjúság számára.⁴⁹⁶ Szegeden 1921 júliusának elején a kormányzó jelenlétében avatták fel a Horthy Miklós Egyetemi Internátust.⁴⁹⁷ 1926. október 4-én kecskeméti tanyasi iskolák felavatására került sor.⁴⁹⁸ Nem tudni, hogy Dudits Andor ezt az eseményt örökölte-e meg azon a freskóján, amely Horthy Miklós és Klebelsberg Kunó elé vonuló ünneplőbe öltözött tanyasi iskolás gyermekeket ábrázol. Az 1924–1929 között az Országos Levéltárnak készített freskósorozatának egyik alkotásáról van szó. A harmadik

490 MNL OL K 428. a) 1929. máj. 26. 8.

491 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1929. máj. 28. 1.

492 A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján, 1930. március 1-jén is sor került koszorúzásra a Hősök Emlékkövének. *Budapesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1.

493 Zeidler 2009: 203–205., 225–226., 322., 327.

494 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1934. okt. 13. 7.

495 *Szózat*, 1921. okt. 11. 3–4., 1922. máj. 23. 7–8.

496 *Uo.* 1922. máj. 23. 2.

497 *Uo.* 1922. júl. 1. 2–3.

498 *Kecskeméti Közlöny*, 1926. okt. 5. 1–3.

emelet főfalán volt látható.⁴⁹⁹ Az államfő 1926. október 27-én a szegedi egyetem klinikáinak alapkövetésén vett részt.⁵⁰⁰ A kormányzó a debreceni egyetem főépületének alapkövetésén, majd Hajdúböszörményben egy első világháborús emlékmű felavatásán volt jelen 1927 júniusában.⁵⁰¹ 1930. október 16-án részt vett a kecskeméti Horthy Miklós Református Tanítóképző Intézet felavatásán.⁵⁰² Október 25-én a jelenlétében került sor az egyik új szegedi népiskola felavatására.⁵⁰³ 1931. szeptember 11-én a pápai református főiskola 400 éves fennállása alkalmából rendezett ünnepségen jelent meg.⁵⁰⁴ A kormányzó beszédeinek tartalma a korábbiakhoz képest nem változott. Az említett ünnepségek, rendezvények, ha nem a fővárosban voltak, akkor az államfő vidéki útjainak rituáléját követték. A sajtón kívül idővel már a hangosfilm-híradók is beszámoltak e közszereplésekről.⁵⁰⁵ A napilapok az 1920-as évek második felétől nagyobb súlyt fektettek az államfőt méltató köszöntések közreadására, mint tették azt megelőzően.⁵⁰⁶ Mindez ápolta a személye köré felépített vezérképet. Az a tény, hogy Horthy személyesen is jelen volt a sport, a gazdasági élet, a szociálpolitika, a tudomány, a közoktatás, a felsőoktatás, a hadseregfejlesztés terén megvalósult eredményekhez köthető különféle alkalmakon, amelyek közül a fontosabb eseményeket említettem, annak egyidejű vagy utólagos 'igazolásául' szolgált, hogy megkerülhetetlen szerepet töltött be a mindennapi politika alakításában. 1938. március 16-án a Képzőművészeti Társulat „a magyar kultúra megmentésében szerzett érdemeiért” díszoklevelet adott Horthy Miklósnak.⁵⁰⁷ A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján sugárzott filmhíradó egyik bejátszása szerint Horthy Miklós „[o]rszáglása alatt örködött a gazdasági élet újjászervezésén, támogatott minden hazafias, szociális, művészeti és társadalmi mozgalmat, valamint részt vett a sportélet fejlesztésében”.⁵⁰⁸ Tehát a közszereplések is hozzájárulhattak az 'országépítő' kormányzó képének erősítéséhez.

Horthy 1935. augusztus végén, a baranyai Harkányfürdőn, az anyák tiszteletére rendezett ünnepségen beszédet mondott az egyke jelensége ellen. A *Budapesti Hírlap* értékelése szerint ez „[n]em beszéd volt, hanem szózat”, „atyai szózat”, mert „a nemzet leghivatottabb fia [...] hazafiúi aggodalommal”, a „nép között” hívta fel erre az égető problémára a nemzet figyelmét. A helyzet súlyos, folytatódik a cikk, mert a magyar államfő „csak akkor halatja súlyos magyar szavát, amikor a nemzet érdeke ezt parancsolóan köve-

499 Patakiné 1997: 11–13.

500 *Szegedi Új Nemzedék*, 1926. okt. 5. 1–3., okt. 6. 1–4.

501 Pál 2010: 25–29.

502 *Budapesti Hírlap*, 1930. okt. 17. 3.

503 *Nemzeti Újság*, 1930. okt. 26. 8–9.

504 MNL OL K 428. a) 1931. szept. 7. 11.

505 Például Magyar Világhíradó 1932: 422/3.; 430/3.; 1935: 606/2.

506 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1935. aug. 30. 2.

507 Uo. 1938. márc. 17. 9.

508 Magyar Világhíradó 1940: 836/9.

teli”. Horthy Miklós eszerint a nemzet „gondoskodó atyjaként” int, figyelemztet és irányt mutat a magyarságnak. Szavai mindenki számára kötelezőek, mert „[a]z út, amelyet ő mutatott, áldást hozott mindig, mert az volt a magyar út”.⁵⁰⁹ 1936. június 18-án a Képviselőházban a gyermek- és családvédelmi törvény tárgyalása közben is – mint már említettem – hivatkoztak az államfő „nemzetmentő” javaslatokat tartalmazó beszédére.⁵¹⁰ Horthy Miklós közszereplései, az ország aktuális problémáiról elmondott beszédei közül néhány tehát már egyidejűleg, míg mások utólagosan épültek be a kultikus interpretációba.

Az 1930-as évek második felétől, a bel- és a külpolitikai helyzet kiéleződése, a hazai szélsőséges jobboldali eszmék elterjedése miatt Horthy egyre többször jelent meg a stabilitás, az alkotmányosság és a nemzeti egység szimbólumaként országos jelentőségű rendezvényeken.⁵¹¹ Közülük kiemelkedett a XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus és a Szent István Év.⁵¹² E két 1938. évi rendezvénysorozat a Harmadik Birodalommal és a Szovjetunióval való szembenállást is kifejezte. Főként a nemzetiszocializmus, a hazai szélsőjobboldal és az 'újpogányság' elfogadhatatlanságát hangsúlyozták a megszólalók, mivel Magyarországra ez jelentett konkrét veszélyt.⁵¹³ A Szent István Év központi rendezvényei közé az augusztus 15-i esztergomi ünnepség, a három nappal későbbi ünnepélyes székesfehérvári országgyűlés és a 20-ai Szent Jobb-körmenet sorolható.⁵¹⁴ Az 1938-as ünnepségek a Horthy-képet sem hagyták érintetlenül. Horthy Miklóst akkor – a hetvenedik születésnapján – többször állították párhuzamba Szent István alakjával, mert a „két ünnep [a Szent István Év és Horthy születésnapja] átíveli az egész magyar történelmet”, mert azt a két pillért jelképezik, „amelyben nyugszik múltunk és jövőnk: a keresztény és nemzeti eszmének államalkotó és állammegújító valóóságát”.⁵¹⁵ Aba Novák Vilmos 1938-ban a Szent Korona misztériumát ábrázoló szekkt készített a székesfehérvári Szent István-mauzóleum számára, amelyen Horthy Miklós is látható. Az alkotás a magyar alkotmányosságot méltatja. A kormányzó alakját középpontba téve a művész az 1938-as ünnepi Országgyűlést is megfestette a Városházának.⁵¹⁶ Aba Novák alkotásai az alkotmányosság témáján keresztül alakíthatták a Horthy-képet, de emellett jelzik azt is, hogy a kormányzó kultusz kulturális jelentősége erősödött az 1930-as évek második felében. Ehhez kapcsolódik, hogy a vallás- és közokta-

509 *Budapesti Hírlap*, 1935. aug. 30. 1–2.

510 KN 1935–1939. IX. köt. (1936. jún. 18.) 252., 260.; *Budapesti Hírlap*, 1936. jún. 19. 3.

511 Dömötörfi 1990: 24.

512 Az Eucharisztikus Világkongresszus egyházi aktusain a református kormányzó nem vett részt.

513 Gergely 1988: 81., 128–129.

514 Uo. 149–150.; *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 19. 1–4.

515 Traeger 1938: 3.

516 B. Supka 1966: 87–88.; Gärtner 2013.; Molnos 2013. A két alkotás megnézhető a *Rubicon* 2013. évi 6. számában.

tásügyi miniszter augusztus 25-én „szeretett Kormányzónkat”, az ország „dicső” irányítóját megörökítő festmények elkészíttetését javasolta az irányítása alá tartozó intézményeknek. Ennek aktualitását a hetvenedik születésnapja és a Szent István Év adta.⁵¹⁷

A Horthy-kultusz közéleti jelentőségének további növekedésével összhangban a már korábban is kimutatható rendszerstabilizációs funkciója is erősödött. Az 1930-as évek közepét követően ennek hátterében konkrét belpolitikai ok is állt: a kormányzó által szimbolizált konzervatív, alkotmányos politikai berendezkedés, a 'keresztény' és 'nemzeti' értékrend védelme.⁵¹⁸ Gömbös Gyula diktatórikus törekvései miatt, amikor a jobbratolódás folyamata megkezdődött, Bethlen István volt miniszterelnök hivatkozott elsőként az idealizált vezérképre rendszerstabilizációs célból. A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója alkalmából ugyanis többek között a következőket mondta:

„Magyarország az utóbbi tizenöt év alatt a rámért megpróbáltatást sohasem állotta volna ki, ha nem Horthy Miklós lett volna a kormányzója, ha ő nem vezette volna biztos kézzel a hajót a legsúlyosabb pillanatokban, hogy az országot a nagyobb szerencsétlenségtől megóvjá. Magyarországnak ő a Hindenburgja. [...] Adja az Isten, hogy Horthy Miklós még sokáig állhasson Magyarország élén, mert aligha akadna valaki az országban, aki a helyét betölthetné.”⁵¹⁹

A kormányzót túlértékelő állítást Bethlen István és Gömbös Gyula szembenállása, tehát politikai érdek motiválta.⁵²⁰ Az aktuális belpolitikai folyamatokról kifejtett véleménye szerint 'magyar' Hindenburgként Horthy Miklós fekezheti meg a diktatúra kiépítését.⁵²¹ Hindenburghoz egyedül a volt miniszterelnök hasonlította a kormányzót, azonban azok az állítások, amelyek szerint Horthy a magyar nemzet egyedüli vezére, már valamivel gyakrabban fordultak elő ebben az időszakban, az 1930-as években (3–4. grafikon). Ezek a kijelentések az államfő és az általa szimbolizált politikai rendszer támogatására, lojalításra és engedelmségre szólítottak fel.⁵²² Így nemcsak a kultuszának erősödése, hanem a vezérkép egyes elemeinek gyakoribbá válása is a rendszerstabilizációs funkció fokozatos előtérbe kerülésére mutat rá.

517 Az ezzel kapcsolatos iratokhoz lásd MNL OL K 148. 968. csomó, 1938. 1. tétel. 6720. alapsz.

518 Olasz 2007: 71.

519 MNL OL K 428. a) 1934. nov. 17. 9.

520 Romsics 2005a: 368.

521 Bethlen számára az adott okot a párhuzamra, hogy az 1932 és 1934 közötti németországi Hindenburg-kultusz egyik fontosabb eleme a náci előretörés megakadályozása és a diktatúra megfékezése volt. Goltz 2009: 174., 186.

522 A vezérkép azon eleme, amely szerint a kormányzó születés- és névnapját 'minden magyar' ünnepli, szintén gyakrabban fordult elő az 1930-as években. Ez is összefüggött a kultusz rendszerstabilizációs funkciójának megerősödésével.

A kormánypárt 1937 áprilisában tartott szegedi nagygyűlésén Darányi Kálmán kormányfő – az erősödő szélsőjobboldalnak címezve – azt jelentette ki, hogy „[...] nincs szükségünk különféle vezérekre sem. A nemzetnek van vezére, a nemzetnek egyetlen vezére van, [...] Magyarország kormányzója, vitéz nagybányai Horthy Miklós!”.⁵²³ Ebben az időszakban állandósultak is a fennálló rendszert támogató társadalmi egyesületek hűségfelvonulásai. A Frontharcos Szövetség rendezvényén 1938 májusában az hangzott el, hogy „egy vezért ismerünk el, ez vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó, Magyarország nagyura és ez a tábor törhetetlen hűséggel követi”.⁵²⁴ Ezután gyakran nyilatkoztak így a frontharcosok és a tűzharcosok is.⁵²⁵ Mindennek képi megjelenítése volt az a képeslap, amelyen az „Ő a mi vezérünk!” szlogen szerepelt Horthy arcképe, a kettős kereszt és Nagy-Magyarország kontúrjai mellett (12. kép). Kozma Miklós, aki a naplójában 1923-ban még „narkotizált bábnak” nevezte az államfőt, 1938 tavaszán nyilvánosan már a következőket mondta: „Nekünk csak egy emberünk van, akire Heil-t kiálthatunk”, Horthy Miklós.⁵²⁶ Kozma álláspontja kapcsán utalni kell arra, hogy 1923 és 1938 között megváltozott a politikai szerepe: a fajvédőktől átpártolt Bethlen oldalára, majd a Gömbös-kormány belügyminisztere lett, de szembefordult a miniszterelnök diktatórikus törekvéseivel. Eközben a kormányzóról alkotott képe is módosult: a kezdeti pozitív értékelés negatív, majd újra pozitív lett, azonban a pozitív képek nem voltak azonosak, mert a korszak első éveiben a radikális jobboldal vezéréként tekintett Horthy Miklósról, míg az 1930-as években a konszolidált politikai berendezkedés szimbólumaként, a rend és stabilitás 'őrént', a diktatúrával szembeni garanciaként hivatkozott Kozma Miklós az államfőre.⁵²⁷ A szélsőjobboldal erősödésének hatására a szociáldemokraták hozzáállása is módosult. Reisinger Ferenc országgyűlési képviselő így ki is jelentette: „Én, a szocialista, már eljutottam odáig, hogy éljen Horthy Miklós.”⁵²⁸ Pártja tehát csatlakozott a kultuszépítők táborához, azonban ez sokkal inkább az államfő iránti elvárt tisztelet kinyilvánítását jelentette, mint politikai programadást.

1938. április 3-án az Anschluss okozta belpolitikai nyugtalanság ellensúlyozása érdekében a kormányzó élő rádióbeszédben fordult a társadalomhoz. Ebben kiemelte, hogy nincs ok a „nyugtalanságra”. A „zavarosban halászó” szélsőjobboldali pártok és a „rémhírterjesztők” számára kemény büntetést helyezett kilátásba. Leszögezte, hogy a rendet és nyugalmat az országban

523 Idézi Kerepeszki 2014: 78.

524 *Budapesti Hírlap*, 1938. máj. 17. 4. A frontharcosok kormányzó előtti tisztelgéseiről beszámoltak a filmhíradók is, igaz, hogy a fenti üzenet e bejátszásokban nem jelent meg. Például Magyar Világhíradó 1938: 763/7.

525 Lásd például 8 *Órai Újság*, 1940. dec. 9. 2.

526 Idézi Ormos 2000: II. köt. 500.; Lásd még Kozma 1938: I. köt. 206.

527 Ormos 2000: I. köt. 126–127., II. köt. 431–444.

528 Idézi Püski 2011: 142.

büntetlenül senki sem fogja veszélyeztetni.⁵²⁹ A beszéd szövegét el lehetett olvasni a sajtóban. A tudósítások kitértek arra is, hogyan hallgatták a beszédét a magyarok. Hangsúlyozták, hogy mindenki feszült figyelemmel követte a kormányzó mondatait, függetlenül attól, hogy otthon vagy éppen nyilvános helyen voltak. Az eddigi kutatásaim szerint nem készültek olyan fényképek, amelyek az ezt a beszédet hallgató embereket, családokat ábrázolnak, de a cikkekben mindezzel foglalkoztak. Ez is erősíthette a vezér és követői viszonyáról kialakított képet. A kortárs vezérek vizuális reprezentációjának egyik módja ugyanis az volt, hogy csak a beszédet rádióan hallgatók voltak láthatók a fényképeken. A vezér hiányzott ezekről, de ennek ellenére a hiánya is az ő jelenlétét jelképezte.⁵³⁰ A méltatások a vezérkép megszokott elemeit alkalmazva magasztalták április 3-át követően az államfőt. Fő üzenetük szerint Horthy most is irányt mutatott a nemzetnek, amit – a már megszokott üzenet újbóli ismétlésével – minden magyar embernek követnie kell.⁵³¹ Az *Esti Kurír* szerint:

„[...] a magyar családhoz szólt tegnap a magyar család feje, féltő gonddal, szeretettel, eréllyel és kitartásra buzdító bizalommal a hangjában, a magyar család fiait fogta kézen, hogy átvezesse őket az eléjük tornyosuló nehézségekben, a szebb, boldogabb és dicsőségesebb jövő felé.”⁵³²

Horthy Miklós a rádióan keresztül ritkán szólította meg a magyar embereket, így ez jelentős szerepet nem kapott a kultuszépítésben, ahogyan a tömegekkel való kapcsolatteremtésben sem.⁵³³

6.7. A KÖZOKTATÁS

A kormányzóhoz kötődő évfordulók megünneplése és az ideológiához tartozó tantárgynak számító történelem rendszeres és szervezett oktatása révén Horthy Miklós vezérkultusza a közoktatásban is jelen volt. Azonban az irredentizmussal ellentétben nem töltött be olyan domináns szerepet a diákok – egy igen fogékony korosztály – világnézetének kialakításában és formálásában.⁵³⁴

529 Szinai-Szűcs 1962: 176., 178.

530 Lásd például Plamper 2012: 59–60.; Welch 1995: 33.

531 Lásd például Az *Est*, 1938. ápr. 5. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1938. ápr. 3. 1., ápr. 5. 1–3.; *Függetlenség*, 1938. ápr. 3. 1.; *Pesti Hírlap*, 1938. ápr. 3. 3.; *Újság*, 1938. ápr. 3. 1.; MNL OL K 428. j) 1938. ápr. 6. 6.

532 *Esti Kurír*, 1938. ápr. 5. 1.

533 Sakmyster 2001: 357.

534 Az irredenta kultusz közoktatásban betöltött szerepéhez lásd Zeidler 2009: 246–250.; Szabó 2009: 83–93.

A két kultusz dominanciájának mértéke a hétköznapi élet más területein is hasonlóképpen alakult: az irredentizmus ugyanis sokkal inkább meghatározta a mindennapokat, mint a Horthy-kultusz. Annak ellenére volt így, hogy már 1919 őszén összekapcsolódtak és tartalmi szempontból jól kiegészítették egymást. A közoktatás esetében az látható, hogy a tankönyvekben ritkán volt megtalálható az a kultikus üzenet, hogy a vezér követésével juthat el a nemzet a vágyott állapotba.⁵³⁵ A jelen 'hősére' tehát ilyen összefüggésben igen ritkán hivatkoztak, arra a vezérre, akinek vezérkultusza az elveszített területek visszaszerzésének realitását volt hivatott igazolni. Az olvasókönyvek és iskolai ünnepek pótolták a tankönyvekben megtalálható Horthy-kép hiányosságait, ahogyan a kormányzó revízióval kapcsolatos küldetésének erősítését is segíthették.⁵³⁶

A 4/6 osztályos elemi népiskolák (6–10/12 éves korosztály) számára készített történelemtankönyvek Horthy személyét rövid terjedelemben értékelték.⁵³⁷ A katolikus népiskolák használatára 1925-ben kiadott tankönyv csak utalt arra, hogy „az ország élén kormányzó áll, ki az ország ügyeit a Nemzetgyűléssel egyetemben intézi”.⁵³⁸ A Kalász-iskolakönyvek sorozatban megjelent tankönyv – 6. osztályosoknak írt egyik fejezete – szerint a budapesti bevonulást „mámoros örömmel és kitörő lelkesedéssel ünnepelte a lakosság”. A fejezetet összegző mondatok egyike szerint „Horthy Miklós helyreállította a belső rendet”. Illusztrációként egy Horthy-érme reprodukcióját használta a szerző.⁵³⁹ A budapesti bevonulás egy új korszak kezdeteként jelent meg másol: „azóta lépésről lépésre keresi a magára maradt nemzet a boldogulás útját.”⁵⁴⁰ Egy esztendővel később az 5. osztályos tananyag kizárólag kommentár nélkül említette a bevonulást és a kormányzót választást.⁵⁴¹ A 6. osztályos diákok viszont már arról is tanultak, hogy a Nemzeti Hadsereg 1919 őszén „elfoglalta a Dunántúlt” és Horthy Miklós „a nemzeti hadsereggel együtt rendet teremtett”. Ennek körülményeit nem részletezte a szerző.⁵⁴² A tankönyv 1936-os kiadása nem egészítette ki ezeket az állításokat.⁵⁴³ Előfordultak az első világháborúra vonatkozó értékelések is: „volt vitéz altengernagyunkat” választották kormányzóvá.⁵⁴⁴ Az evangélikus elemi iskolák számára készített segédkönyv szerzője úgy fogalmazott, hogy „Horthy Miklós fővezér az általa szer-

535 Unger 1976: 181–186., 191.

536 A korszak történelemtankönyveiről, azok születési körülményeiről, a magyar kormányzat befolyásoló szerepéről bővebben lásd Albert B. 2006.

537 Az egyes tankönyvek regionális elterjedtségét, népszerűségét további részutalások tárhatják fel, ami kiegészíthető a Horthy-kultusz helytörténeti vonatkozású kutatásával. A középiskolai tankönyvekre vonatkozóan lásd Albert B. 2012., 2013a és 2013b.

538 Györffy 1925: 39.

539 Bagdy 1926: 115–116.

540 Novy 1926: 114.

541 Szügyi-Greiner 1927: 62.

542 Uo. 101–102.

543 Szügyi-Greiner 1936: 101.

544 Szondy 1927: 141.

vezett nemzeti hadsereg élén” vonult be 1919-ben Budapestre. E könyvben már egész oldalas portré is látható volt Horthyról.⁵⁴⁵ Az elemi népiskolákban tanított tananyag szerzői tehát nem helyeztek különösebb súlyt a kormányzó méltatására, elsősorban az ellenforradalmi szerepével foglalkoztak és időnként grafikákat, fényképeket közöltek róla. A kormányzóválasztás utáni időszakban kapcsolatban, ha egyáltalán ezzel foglalkoztak, az államfő szerepét nem értékelték. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy kevesebb történelmet tanultak az elemi iskolákban, mint a későbbiekben. Másrészt – mint látható lesz – a polgári iskolák és a gimnáziumok számára írt tankönyvek sem részletezték Horthy államfői szerepét. Kivételt két elemi iskolai tankönyv képez az átnézett tízből. Az egyik szerint „Horthy Miklós kormányzó nagy fáradozással és államférfiúi bölcsességgel kivezette az országot a súlyos bajokból”.⁵⁴⁶ Szondy György, a másik tankönyv írója, az 1938-ban megjelent tankönyvének a magyar állam közjogi berendezkedéséről szóló részében idézte az 1920. évi II. törvénycikknek az ország ’megmentésére’ vonatkozó sorait.⁵⁴⁷

A 10–14 éves korosztály által látogatott polgári iskolák történelemtan- könyveit valamivel jobban átitatta Horthy Miklós kultusza. A 14 éves fiúk megtanulhatták, hogy a világháború alatt a Monarchia haditengerészete „leg- híresebb fegyvertényének” az otrantói ütközet tekinthető, annak „hőse” pe- dig Horthy volt.⁵⁴⁸ A polgári leányiskolák 4. osztálya számára 1928-ban írt tankönyv azontúl, hogy illusztrációként közölte László Fülöp kormányzóról készített festményének reprodukcióját, leszögezte, hogy „[a] védtelen, elszor- morodott országban Horthy Miklós teremtett rendet az entente hatalmak be- leegyezésével, az oláh hadsereg pedig visszavonult a demarkációs (a fegyver- szünetben határukat megjelölt) vonalakra”. E megállapítás részben helytállóan tekinthető, leszámítva, hogy a különítményesek kilengéseiről semmit sem tudunk meg. A szerző leírta, hogy a Nemzetgyűlés a „nemzet akaratából” vá- lasztotta meg Horthyt kormányzónak.⁵⁴⁹ Egy másik tankönyv szerint „érde- mei elismerésüül” választották meg kormányzónak.⁵⁵⁰ A polgári fiúiskolák szá- mára 1928-ban kiadott tananyagban szintén szerepelt László Fülöp festmé- nyének reprodukciója. A Tanácsköztársaság bukása utáni időszakot úgy érté- kelte, hogy akkor „mindenki feszült várakozással nézett Szeged felé, ahol az otrantói tengeri csata hőseinek, Horthy Miklósnak a vezetésével megalakult a nemzeti hadsereg”.⁵⁵¹ A „lesújtott nemzet – írja az egyik szerző – csak akkor ébredt fel aléltságából”, amikor Horthy – a lakosság „örömujjongása” köze- pette – bevonult Budapestre.⁵⁵² 1920-at követően a kormányzó és a miniszter-

545 Kalma 1931: 62–63.

546 Népiskola 1939: 47.

547 Szondy 1938: 107–108.

548 Lóránd 1921: 146.

549 Sebestyén 1928: 115–116.

550 Gál-Szerdahelyi 1929: 118.

551 Havas 1928: 136–137. A hadseregszervezésre utalt még például Meszlényi 1937: 94.

552 Csóka 1931: 151., 153.

elnökök „bölcs mérséklettel és előrelátással vezették ki az országot a bolseviz- mus és a pártviszályok örvényéből”.⁵⁵³ Az 1919-es ellenforradalommal kap- csolatban találhatók elsősorban kultikus értékelések e tankönyvekben. A kor- mányzóválasztás utáni időszakban kevésbé foglalkoztak, és ha így tettek is, akkor a kormányzó szerepét különösebben nem értékelték: az átnézett tíz tankönyvből csak egy foglalkozott az államfői tevékenységével. A tanköny- vek gyakran használták illusztrációként a kormányzót ábrázoló fényképek, grafikák és festmények reprodukcióit. A polgári iskolákra épülő középfokú szakoktatás számára írt tankönyvek is a világháborús és a fővezéri szerepét értékelve méltatták személyét.⁵⁵⁴

A középiskolai tankönyvek ugyan már a korszak elején elítélték az 1918/1919-es időszakot, az államfő szerepét azonban még nem a kultikus ér- telmezéssel összhangban mutatták be.⁵⁵⁵ A tankönyvek és az oktatási célokot szolgáló kiadványok a fővezéri tevékenységével kapcsolatban kitüntetett ter- ret adtak a budapesti bevonulásnak és a kormányzóválasztásnak. Az állam működését ismertető fejezetekből – a népiskolák és a polgári iskolák tanköny- veihez hasonlóan – nem maradt ki a kormányzói jogkör bemutatása. 1919 őszével kapcsolatban viszonylag már korán, igaz, visszafogott formában megjelent a szimbolikus kezdet motívuma. Eszerint az „országos ünnep” ál- tal kísért november 16-i bevonulás egy új korszak,⁵⁵⁶ a „keresztény nemzeti megújulás korának”, a „nemzeti uralomnak” a kezdetét jelentette.⁵⁵⁷ Az 1920-as években a tankönyvek egy része Horthy Miklós hatalmát még ideig- lenesnek tekintette.⁵⁵⁸ A példaképek között a kormányzó személye ráadásul még nem olyan egyértelmű, így például egyes szerzők még Apponyi Albert, a békedelegáció vezetőjének, „nemzetünk legnagyobb fiának” érdemeit méltat- ták.⁵⁵⁹ Horthy háborús sikerei, a „hős” képe az 1920-as évek második felében épült be a tananyagba, a tankönyvekbe és az olvasókönyvekbe.⁵⁶⁰ Akkor és különösen az 1930–1931-ben megjelent tankönyvekben már megtalálhatók voltak a kormányzót ábrázoló fényképek, grafikák is, és fellelhetők a Horthy Miklóst méltató megállapítások, amelyek azonban még nem uralták a tan- anyagot.⁵⁶¹ Ezek szerint ő szervezte meg a Nemzeti Hadsereget,⁵⁶² és a Nem-

553 Kerégyártó 1929: 135.

554 Lásd például Farkas-Komáromi 1930: 202–203.

555 Unger 1976: 116., 121.

556 Takáts 1920: 191. Takáts György *A Zászlónk diákkönyvtára* sorozatban megjelent munkájában a budapesti bevonulás tényének említését is elegendőnek tartotta. Takáts 1922: 9.

557 Jászai-Balanyi 1924: 128–129.; Szabó 1926: 138.

558 Jászai-Balanyi 1926: 176. A szerzőpáros öt évvel későbbi tankönyve is ideiglenességről írt (Jászai-Balanyi 1931: 204.). A legitimista szemlélet tehát a tananyag része maradt.

559 Albert B. 2006: 90., 94.

560 Lásd például Kovács 1927: 115–122.; Marczell-Szolomájer 1930: 134.

561 Az egyik grafika Horthy Miklóst, „a világháború hőseit” és a Novarát ábrázolja. Szabó 1926: 138.

562 Takáts-Koczogh 1926: 205.; Barthos-Koch 1931: 193.

zetgyűlés „közkívánatra” választotta államfővé.⁵⁶³ Egy másik szerző a „belső rend helyreállítójának” nevezte őt, tapintatosan hallgatva a fehérterror jelen-ségéről.⁵⁶⁴ A budapesti bevonulásra az 1931-es változat szerint már „leírhatatlan öröm és lelkesedés” közepette került sor.⁵⁶⁵ A fentiek mellett az sem igazolható, hogy Horthy „útját állta” a románoknak,⁵⁶⁶ és az sem, hogy a Dunán-túl déli része azért „menekedett meg” tőlük, mert „szembejött velük a Szeged-ről megindult” fővezér, a „világháború diadalmas hőse”.⁵⁶⁷ A bevonulás ti-zenötödik évfordulóján már azt lehetett olvasni a leánygimnáziumoknak írt egyik tankönyvben, hogy erre „a főváros lidércnyomástól felszabadult lakos-ságának örömjongása között” került sor.⁵⁶⁸ Az ezzel kapcsolatos értékelések így egyre túlzóbbá váltak.⁵⁶⁹

Allamfői tevékenységével a középiskolai történelemtankönyvek ritkán foglalkoztak, így ezzel kapcsolatban nem voltak gyakoriak a világháborús és ellenforradalmi szerepét értékelő állításokhoz hasonló szófordulatok. Például ritkán található meg az ’országépítő’ és az ’országgyarapító’ jelző, ahogyan a közszereplései és a revíziós bevonulások alkalmából készített fényképek reprodukcióit sem használták rendszeresen. Miközben a korszakban hangsú-lyosabban méltatták a tankönyvszerzők az államfőt ellenforradalmi tevé-kenységéért, a legtöbben minimálisan, néhány rövid jelzővel sem értékelték kormányzói szerepét. Ennek jele, hogy Jászai Rezső 1931-ben átdolgozott tan-könyve ugyan külön fejezetet szentelt *A magyarság kötelességei az ország újjáépí-tésében* címmel az 1920 utáni időszaknak, mégsem írt arról, hogy a kormányzó iránymutatásait kellene követni.⁵⁷⁰ Miközben erről cikkek és beszédek igen gyakran nyilatkoztak. Egy 1931-ben kiadott tankönyv a *Jobb jövő felé* című fe-jezet utolsó bekezdésében szintén nem tért ki a kormányzó szerepére.⁵⁷¹ Egy későbbi tankönyv szerzői ismertették a fontosabb bel- és külpolitikai esemé-nyeket, azonban csak röviden – IV. Károly visszatérési kísérletei kapcsán – írtak a kormányzó szerepéről, miközben az ellenforradalomról a szokásos ál-lításokat ismételték meg. A ’szebb jövő’ kifejezést többször is használták, de a ’vezérre’ nem hivatkoztak.⁵⁷² Kivételt képez – a 20 elemzett gimnáziumi

563 Ujházy 1927: 327.

564 Ember 1930: 133.

565 Erdélyi 1931: 193.

566 Balogh 1931: 136–137. Ez a tankönyv legitimista szellemiségben íródott (Albert B. 2006: 95.).

567 Miskolczy–Szolomájer 1931: 185.; Vö. Balogh 1927: 137.

568 Várady 1934: 119. Ebben a leánygimnáziumok és leánylíceumok számára írt tankönyvben, mint erre Albert B. Gábor felhívta a figyelmemet, számtalan érzelemmel telített kijelentés volt olvasható.

569 Érdekesképpén érdemes jelezni, hogy Domanovszky Sándor visszafogottabban írt tan-könyveiben a kormányzóról. A szerző ugyanis igyekezett függetlenedni a korszellemtől. Albert B. 2013b: 126.; Lásd például Domanovszky 1930: 178–179.; Domanovszky 1933: 165–166.

570 Jászai–Balanyi 1931: 206–208.

571 Barthos–Koch 1931: 195–196.

572 Marcinkó–Pálfi–Várady 1938: 129–133.

tankönyvből – Balogh Albin bencés tanár 1927-ben megjelent tankönyve, amely szerint 1920. március 1-je után a kormányzó és a kormány „lelkedés-sel fogott a megcsonkított, tönkretett ország talpraállításához”, így „a rend valóban helyreállott, pénzünk romlása megszűnt, a mezőgazdaság és az ipar lassan visszanyerte erejét”.⁵⁷³ Tíz évvel később azt írta, hogy „nagy érdeme” a kormányzónak, „hogy hazánk az enyészet széléről immár új virágzás felé közeledik”.⁵⁷⁴ Balogh Albin tankönyve a korszakban a legnépszerűbbek kö-zött volt.⁵⁷⁵

Az olvasókönyvek szintén nem foglalkoztak mindenre kiterjedő módon a kormányzóválasztás utáni időszakkal, azonban valamivel részletesebben mutatták be a kormányzó életének egyes eseményeit és szakaszait. Előfordult például, hogy korábban megjelent újságcikkeket és verseket tartalmaztak.⁵⁷⁶ Több olvasókönyv is közölte Végvári (Reményik Sándor), az irredenta költé-szet egyik legismertebb alakjának 1919 őszén írt és Horthy Miklósnak dedi-kált *Segítetek* című, 13 versszakból álló versét. Az utolsó négy – az elveszített területek visszahozására hivatott vezérnek, a ’Messiásnak’ szóló – versszaka így hangzik:

„És Te, Vezér, Te legeslegutolsó,
Kinek még kard van az oldalán, lásd,
Mi imádkozva ejtjük ki neved,
És várunk, várunk, mint a Messiást!

Legenda vagy itt, mese, fogalom,
Aranyvitéz és máltai lovag.
Sereged: a Csaba vezér serege,
Bosszús titánok és táltos lovak.

Tehozzád küldöm ezt a szózatot,
Tán hattyúdalom, végső énekem,
Mert rám is lesnek, lesnek a poroszlók
És – nincs mit féltetni az életen!

Tehozzád küldöm ezt az énekem,
És hiszem, hogy a szívedbe talált,
Én, az utolsó velszi énekes,
Én, Erdély földjén az utolsó bárd.”⁵⁷⁷

573 Balogh 1927: 138.

574 Balogh 1938: 84., 87.

575 Albert B. 2013: 568.

576 Bartha–Tordai 1932: 185–190. Ebben a kiadványban olvasható volt például Pethő Sándor egyik cikke, amely 1919. november 18-án jelent meg az *Új Nemzedékben* (lásd ehhez az 5.3. fejezet 108. jegyzetét).

577 Bartha–Tordai 1926: 188–190.; Jékely 1938: 131–132.

Megjelent olyan olvasókönyv is, ami a kormányzó életrajzát tartalmazta. Ennek szerzője Gabányi János. A viszonylag részletes életrajz címe: *Otrantó hőse*. Ebből következik, hogy Horthy Miklós első világháború alatti tevékenységét emelte ki, amit egy térkép is illusztrált. A kötelességét maradéktalanul teljesítő vezér életrajza a kormányzóválasztás ismertetésével zárult.⁵⁷⁸ A vezérkép bizonyos elemei tehát így épültek be a történelem-tananyagba, így jutottak el a tanköteles korosztályhoz. Ezt egészítette ki az úgynevezett Horthy-füzet, amit már az 1920-as években használtak a diákok. Ennek címlapján Horthy ülő portréja látható, amelyen tengerész-egyenruhát visel a kitüntetésekkel. A belső oldalakon rövid életrajz olvasható, amely a „nemzeti megújulás katonai vezérére” méltatta, így is erősítve a kormányzó kultikus bemutatását.⁵⁷⁹

A Horthy-évfordulók ünneplése során jutott el még a tankötelezett korosztályhoz a hivatalosnak tekinthető Horthy-kép, ami valamiképpen szintén pótolta a tankönyvek hiányosságait. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 162.061/1922. VI. sz. rendelete (november 27.) értelmében a minisztérium irányítása alatt álló oktatási intézményekben a kormányzó névnapja iskolai szünnap lett. A rendeletet az egyházi fenntartású intézményeknek is megküldte a miniszter, javasolva annak alkalmazását.⁵⁸⁰ Erről 1923. október 25-én döntött az evangélikus egyház egyetemes gyűlése: onnantól kezdve az evangélikus iskolákban december 6-a iskolai szünnap volt.⁵⁸¹ 1925. szeptember 11-én egy újabb rendelet jelent meg, amelyben az államfő születés- és névnapjának egységes megünnepléséről rendelkezett a szakminiszter: ki kellett tenni a nemzeti lobogót az épületekre, részt kellett venni az ünnepi istentiszteleteken és miséken.⁵⁸² A kormányzó születés- és névnapja az iskolai ünnepek részévé vált, közülük is elsősorban december 6-a töltött be meghatározó szerepet.⁵⁸³ Az ünneplés módja azonban nem volt egységes az országban, legalábbis erre mutatnak rá az átnézett iskolai értesítők.⁵⁸⁴ December 6-a, mint említettem, a minisztérium irányítása alatt álló oktatási intézményekben tanítási szünnap volt. A kaposvári állami népiskolában 1927-től iskolai ünnepséget is rendeztek ezeken a napokon.⁵⁸⁵ A soproni evangélikus népiskola tanulói egyszer istentiszteleten is részt vettek, máskor az ünneplést a tanítási szünnap jelentette.⁵⁸⁶ Az 1934/35. tanévben a pápai állami polgári leányiskola növendékei

műsoros ünnepség keretében emlékeztek a kormányzó „országmentő munkásságára”.⁵⁸⁷ A gyöngyösi állami elemi fiú- és leányiskola tanulói miséken és iskolai ünnepségeken is jelen voltak. Az 1936/37. évi tanévben az ünnepi beszéd „Öfőméltósága nemzetmentő munkáját” méltatta.⁵⁸⁸ Az iskolai ünnepségek a Magyar Hiszekeggel kezdődtek. Az ünnepi beszédek mellett, amelyeket az iskola egyik tanára tartott, két-három irredenta és/vagy Horthyról szóló vers és dal hangzott el. A Himnusszal fejeződtek be ezek az alkalmak.⁵⁸⁹ A salgótarjáni állami polgári fiú- és leányiskolában nem tartottak névnap-i ünnepséget, a tanárok és a tanulók az istentiszteleten vettek részt.⁵⁹⁰ A kormányzó születésnapjának ünnepléséről ritkábban számoltak be az iskolai értesítők, főként azért, mert többször a tanév végére esett.⁵⁹¹ A kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás napját a kiemelt évfordulókon, 1930-ban és 1934-ben ünnepelték miniszteri rendelkezések alapján. E napokon tanítási szünnap volt.⁵⁹² A vallás- és közoktatásügyi miniszter minden tankerületi főigazgatót arra kérte, hogy „utasítsa az iskolák igazgatóságait, intézkedjenek arra nézve, hogy a szünnapot megelőző napon a szünnap kihirdetésével kapcsolatban a nap jelentősége a tanulók előtt méltattassék”.⁵⁹³

A különféle iskolai ünnepségeken túl a diákok részt vehettek a leventemozgalom rendezvényein, fáklyás felvonulásain is. A leventék hivatalos lapja rendszeresen méltatta a kormányzót, a 'nemzet atyját', akit követendő példaként állított a leventék elé: „Tekintsetek reá és vegyetek példát elszánt hazafiságáról, magyar hősiességéről, vitézi erényeiről.”⁵⁹⁴ Horthy születés- és névnapja leventeünnep volt, ami a 15–21 éves fiúk militarista, nemzeti és vallásos szellemében történő nevelésén túl az államfő iránti tisztelet, hűség erősítése terén lehetett jelentős.⁵⁹⁵ A leventék országszerte táboroztak és fáklyás felvonulások keretei között fejezték ki a kormányzó iránti lojalitásukat.⁵⁹⁶ A főként középiskolás cserkészek sem tétlenkedtek Horthy névnapján: a cserkészcsapatok részt vettek a december 5-i felvonulásokon.⁵⁹⁷ (Horthy Miklós volt a

578 Kovács 1930: 115–122.

579 A Horthy-füzetre Dobai Miklós hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök. A füzet címlapja megnézhető Zetényi Csukás 2014: 68.

580 HK 1922: 430.; *Néptanítók Lapja*, 1922. dec. 1. 21.

581 Ev. Egy. Közgy. 1923: 26.

582 HK 1925: 241.; *Néptanítók Lapja*, 1925. szept. 18. 30.

583 Lásd például Szabó 2002: 122., 125–127.

584 Az iskolai értesítők kiválasztásánál nem törekedtem egy reprezentatív minta összeállítására, viszont arra igen, hogy különféle iskolatípusok (népiskola, polgári, gimnázium, állami vagy egyházi) kerüljenek be a mintába és ezek az iskolák lehetőleg az ország különböző régióihoz tartozzanak.

585 Lásd például Kaposvár 1929: 10.

586 Gróf 1931: 13.

587 Vajda 1935: 24.

588 Sebestyén 1937: 6.

589 Szabó 2002: 122.

590 Dörner 1931: 15.

591 Lásd például Zwack 1931: 28.

592 MNL OL K 428. a) 1930. febr. 22. 20.; *Függetlenség*, 1934. nov. 13. 3.; Lásd például Szarka 1930: 4.; Kraft 1935: 29–31.; Gróf 1930: 14.

593 MNL OL K 636. 642. doboz, 20–401. 19.

594 Ehhez lásd például *Levente*, 1925. dec. 5. 31., 1928. dec. 20. 21., 1933. jún. 15. 1. (az idézet itt olvasható); Az 1938 utáni időszakhoz lásd például *Szebb jövőt*, 1941. jún. 21. 3., dec. 6. 3., 1942. dec. 5. 3.; *Levente*, 1940. márc. 16. 81–82., 1943. jún. 5. 1–2.

595 Kerepeszki 2010a: 106–110.; Szabó 2009: 89., 93.

596 Például *Levente*, 1927. dec. 10. 1–2., 1928. dec. 20. 24., 1929. dec. 20. 29., 1931. jún. 15. 1., 1933. jún. 15. 1., 1936. jún. 15. 1. Az 1938 utáni időszakhoz lásd például *Levente*, 1938. dec. 20. 376., 1939. jún. 15. 1.; *Szebb jövőt*, 1941. dec. 13. 14., 1942. jún. 13. 7., dec. 5. 1.; *Sárospataki Református Lapok*, 1939. dec. 9. 259.; MNL OL K 428. a) 1941. dec. 5. 7.

597 Lásd például Schreiber 1931: 17.; Szabó 2009: 93–99.

Cserkészszövetség fővédnöke). A cserkészek 1936-tól kezdve március 15-én évente díszelőadást rendeztek fővédnökük tiszteletére az Operaházban.⁵⁹⁸ A *Magyar Cserkész* címoldalán március 15-én gyakran feltűnt Horthy alakja.⁵⁹⁹ A Horthy-kultusz március 15-éhez kötődő legfontosabb ünnepségei ezek a díszelőadások voltak.

A tanórák és az ünnepek tartalmi vonatkozásainak meghatározásához hozzájárult az egyik pedagógiai szakfolyóirat, a minisztérium által kiadott *Néptanítók Lapja*.⁶⁰⁰ A korszak első éveiben a kormányzóról (is) szóló cikkek alapvetően radikális jobboldali hangvételűek voltak: Horthyt keménykezű vezérként állították be, így Budaváry László, a fajvédő irányzat egyik meghatározó alakja is.⁶⁰¹ Az 1928–1930 közötti évfordulókon az 'ország első nevelője' oktatás- és művelődéspolitikai törekvéseit méltatta a lap, ezenkívül tudósított az ünnepi rendezvényekről is.⁶⁰² A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján egy kifejezetten az iskolai ünnepségek vezérfonalául szolgáló ötoldalas tervezet jelent meg. A jubileum jelentőségéről a kérdés-felelet formájában felépített segédlet alapján kellett tájékoztatni a tanulókat. Ennek központi gondolatmenete szerint az emberek különféle közösségekben élnek, amelyek között a legkisebb a család, míg a legnagyobb a nemzet. Minden közösségnek van feje, irányítója, akit meghatározott alkalmakon tiszteletből, hálából és szeretetből felköszöntenek a közösség tagjai. A „legnagyobb család”, a magyar nemzet minden egyes tagja – folytatódik az érvelés – 1930. március 1-jén Horthy Miklóst ünnepli, azt a vezért, akinek köszönhetően „sokat, nagyon sokat haladt a jobb, boldogabb és szebb jövő felé a nemzet”. A kormányzó ugyanis „bölcsen vezette ki a nemzetet abból a rettenetes zűrzavarból és rendetlenségből, melybe a háború után került”. A megemlékezések végén – derül ki a szövegből – tiszteletből és hálából a gyerekek egy szál virágot helyeztek el a vezér arcképe előtt.⁶⁰³ Ez a köszönetmondás rítusaként értelmezhető.⁶⁰⁴ 1930. március 1-jén az iskolák épületét nemzeti lobogók díszítették, a diákok istentiszteleteken vettek részt. A kultikus családmodell az iskolai beszédek gyakori eleme volt, a gyermekek számára közvetített vezérkép egyik fontos alkotóelemét jelentette. Ezek a beszédek a szülők iránti tiszteleten és a családtagok összetartozásán túl még azt is kiemelték, hogy a „jó gyermekek” engedelmeskednek a szüleiknek: eszerint a kormányzó „bölcshatározásai szerint” kell cselekedni, hogy „ezzel megkönnyítsük a nemzet érdekében folyó munkálko-

598 Lásd például MNL OL K 612. 1936. febr. 22. 6., 1937. márc. 11. 13., 1938. febr. 18. 1. Az 1938 utáni időszakhoz lásd például MNL OL K 612. 1939. márc. 13. 7.; *Új Magyarország*, 1941. márc. 1. 6.; *Magyar Cserkész*, 1939. márc. 15. 1., 3., 1941. márc. 15. 1., ápr. 1. 1., 1942. márc. 15. 1., 1944. márc. 15. 3.

599 Lásd például *Magyar Cserkész*, 1939. márc. 15., 1941. márc. 15., 1943. dec. 1. 1.

600 Unger 1976: 87.

601 *Néptanítók Lapja*, 1920. márc. 18. 1–2., júl. 8. 1.

602 Uo. 1928. júl. 1. 1., dec. 20. 26–28., 1929. dec. 5. 42., dec. 18. 34., 1930. márc. 1. 2–4.

603 *Néptanítók Lapja*, 1930. márc. 1. 5–9.

604 Kelly 2004: 108.

dását”.⁶⁰⁵ Az engedelmesség azért is várható el, mert a szülők, ebben az esetben az apa, 'a nemzet atyja' állandóan figyel a családra, a gyermekekre, a nemzet 'fiaira' és 'leányaira', gondoskodik róluk és neveli őket. Úgy szereti őket, mintha a sajátjai lennének.⁶⁰⁶ A vezért emellett követendő példaként is beállították a gyerekek számára, mert az ő életéből kötelességtudást és a haza szeretetét lehet megtanulni.⁶⁰⁷ Az iskolai beszédek, alkalmazkodva a gyermekek életkorához, mesészerű elemeket is tartalmaztak. Az egyik névnapi beszéd szerint:

„[...] volt egyszer egy ország, melyben minden élőlény meg volt dermedve. Ilyen dermedt állapotban aludtak sok-sok éven át, csak éjjeli ragadozók vijjogtak felette, míg nem jött egy híres királyfi, ki megváltotta az alvó országot. Elűzte a ragadozókat, eloszlatta a sötétséget, életre keltette az alvókat.”⁶⁰⁸

A mesészerű elemek mellett – összhangban az első világháború hatására militarizálódó közélettel – az ifjúság militáns nevelésére is említhető egy későbbi példa.

„Álljatok vigyázzba s mint apró katonái a nagy Vezérnek, köszöntsétek a legnagyobb, legvittezebb magyart hozzá méltóan.”⁶⁰⁹

Ez az idézet jelzi, hogy nemcsak az apamodell alkalmazásával igyekeztek a kultusz építői befolyásolni a gyerekeket, hanem úgy is, mintha egy katonai szervezet tagjai lennének.

A *Néptanítók Lapjában* 1930 és 1938 között az évfordulókon elmaradtak a kormányzót méltató írások: 1938-ban többször is megjelent egy hirdetés, amely szerint „minden magyar iskola, közhivatal stb. elmaradhatatlan része” egy Horthyt ábrázoló festmény, így annak beszerzésére szólított fel.⁶¹⁰ A vallás- és közoktatásügyi miniszter könyvajánlásai kormányzóról szóló kiadványokat is tartalmaztak. 1929-ben Pilch Jenő, míg 1938-ban Doblhoff Lily és Magyar Kelemen Horthy Miklós-életrajzait ajánlotta a középfokú iskolák és könyvtáraik számára beszerzésre.⁶¹¹

605 Bene 1929: 97–102. Az idézet a 102. oldalon olvasható.

606 Kunt 2008: 56.; Bene 1939: 22.

607 Erre nem csak a Horthy-kultusz esetében került sor. Kelly 2004.

608 Gerley 1932: 8.

609 Bene 1939: 20. 1944. március 15-én egy névtelen kassai cserkész arra tett ígéretet, hogy „egyszer oly hős katonái leszünk, mint amilyen hű apródjai, cserkészei és levontái vagyunk ma”. *Magyar Cserkész*, 1944. márc. 15. 1.

610 Például *Néptanítók Lapja*, 1938. febr. 15. 163.

611 HK 1929: 322., 325.; *Néptanítók Lapja*, 1938. szept. 1. 721. és nov. 1. 874–875.

6.8. A HORTHY-ÉLETRAJZOK

A Horthy-kultusz ápolásában – a vezérkultusz-építés népszerű, gyakran alkalmazott eszközeként – életrajzok és kifejezetten a kormányzóról szóló kiadványok is lényeges szerepet töltek be.⁶¹² A kultuszépítés egyéb eszközei, így például cikkek és beszédek mellett az életrajzoknak is szerepe volt annak alátámasztásában, hogy miért kizárólag Horthy vezetésével érheti el a nemzet a vágyott állapotot. Életrajzi vonatkozásokkal emellett a tankönyvek és az újságcikkek is rendelkeztek. Az életrajzok, különösen azok, amelyek hivatalosnak tekinthetők, a vezér alkalmasságának igazolása mellett az adott rendszer által képviselt főbb értékeket, a hatalom által elvárt viselkedési formákat is tartalmazták.⁶¹³ Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint 1920. március 1-je és 1938. november 2-a között Magyarországon nyolc olyan kötet jelent meg, amelyek Horthy Miklós életével vagy annak bizonyos szakaszaival foglalkoztak. Közülük kettő – a megnevezett időszakban – két kiadást is megért.⁶¹⁴ A külföldön megjelent kiadványok száma kettő volt.⁶¹⁵

Az 1920-as évek elején ugyan több könyv is megjelent az ellenforradalomról, amelyekben a fővezér tevékenységét is bemutatták, de alapvetően nem róla szóltak, így nem sorolhatók az életrajzok közé.⁶¹⁶ Kutatásaim szerint az első önálló kiadvány 1926-ban jelent meg, amihez a szerző nem kért engedélyt a kormányzótól.⁶¹⁷ A *kormányzó és a nagybányai Horthy-nemzetség* című munka központi üzenete szerint a Horthy család minden tagja kivétel nélkül, így Horthy is, a magyar nemzetnek szentelte életét. A magyar nemzet szolgálata, mint a társadalomtól elvárt magatartásforma, a Horthy-kori propaganda egyik fontos elemének tekinthető. A 75 oldalas könyv szerint a kormányzó neveltetése, fiatalkora, tengerész-pályafutása is előre jelezte, hogy a megfelelő időben a 'nemzet vezérévé' fog válni.⁶¹⁸ Emiatt küldetéses vezér lett, mert az első világháború után sem feledkezett el népéről a 'magyarok Istene', tehát

612 Az életrajzok szerepéhez lásd Brandenberger 2005: 251.

613 Apor 2004a: 65.

614 Vö. Romsics 2007a: 15. Nem soroltam az életrajzi kiadványok közé az évfordulókon elmondott beszédek publikált változatait és az ünnepségeken készült jegyzőkönyveket sem, mert Horthy életének ismertetésével korlátozottabban foglalkoztak. Életrajzi kiadványnak tekintettem azon műveket, amelyek kifejezetten a kormányzó életének egészét vagy bizonyos szakaszait és eseményeit dolgozták fel.

615 A külföldön megjelent egyik életrajz Edgar von Schmidt-Pauli újságíró munkája (Schmidt-Pauli 1936). A nem Magyarországon megjelent kiadványok elemzésétől azért tekintek el, mert meglehetősen korlátozott hatása lehetett a magyar közvéleményre. A másik kiadvány svéd nyelven jelent meg (Key-Åberg 1930).

616 Közülük kiemelhető Ujlaki 1921: 164–169.

617 HL HM 1940. Elnökség A. osztály I. tétel, 5151. alapszám. Az iratok között 1936-ból származók is vannak (7073/Eln. A.).

618 Nógrádi 1926: 10–11., 45., 52–75.

küldött valakit, hogy megmentse, védelmezze és vezesse a magyar nemzetet a 'feltámadás' felé.⁶¹⁹ A kiválasztottságot alátámasztó torzított múltértelmezés a vezérkultuszokhoz konstruált életrajzok alapvető jellegzetessége.⁶²⁰ A kormányzóválasztást követően „az összetartás, egyet akarás és a szüntelen céltudatos munka lelünk minden ábrándjának megvalósulását” eredményezte a szerző szerint, mivel a kormányzó döntései eredményeként újra rend lett, megtörtént a földreform, talpra állt a gazdaság, enyhültek a szociális feszültségek és Sopron is az ország része maradt.⁶²¹ IV. Károly 1921-es visszatérési kísérletei kapcsán az újbóli 'nemzetmentés' hangsúlyozta Nógrádi Gyula.⁶²² Az eredmények Horthy Miklósnak tulajdonításával indokolhatta a szerző, hogy miért ő áll a nemzet élén (17. táblázat). Ezt a munkát 1933-ban újból kiadták. Tartalma megegyezett az első kiadásával.⁶²³

A kormányzó hatvanadik születésnapjának évében, 1928-ban adták ki Pilch Jenő katonatiszt, hadtörténész számos fényképpel illusztrált, 408 oldalas Horthy-életrajzát, amely elsőként és meglehetősen részletesen foglalkozott Horthy Miklós 1918 előtti pályafutásával.⁶²⁴ A könyv adatgazdagsága miatt mindenekelőtt forrásként használható. Azonban kiegyensúlyozott szakmunkaként egyáltalán nem, mert például az 1918-ban gyakorolt erélyességének és a fehérterror problematikájának értékelése is hiányzik a kötetből.⁶²⁵ Utóbbit a szerző – Horthyt felmentve – 'népítéletként' mutatta be, miközben – mint közismert – a terror szörnyűségeit indokoltan össze lehet kötni a fővezérrel.⁶²⁶ A „pusztulás és a végenyészet szélére jutott” országot 'megmentő' fővezér képét, ami már a kormányzóválasztás előtt megjelent, Pilch foglalta először egységes és kronologikus szerkezetbe,⁶²⁷ amit tovább erősített a fejezetcímekkel (*Örvény szélén, A honmentés első lépései, Az első diadalutak*). A szóhasználat kultuszépítő szerepére utal még az is, hogy a románok kivonulásával felszabadult területeket „felszabadított” vagy „visszafoglalt” területeknek nevezte.⁶²⁸ A kultuszépítés logikáját követve kiemelte a szerző az ország kétségtelenül válságos helyzetét, a politikai 'széthúzás' és azt a tudatos 'aknamunkát', amelynek következményeit kezelnie kellett Horthynak.⁶²⁹ Az „országmentés” emellett az „elernyedt tömeg” felrázását, vigasztalását és lelkesítését

619 Uo. 7–9., 19., 23., 28., 34., 40.

620 Révész 1995: 21.

621 Nógrádi 1926: 24–28. Az idézet a 24. oldalon olvasható.

622 Uo. 27.

623 Nógrádi 1933.

624 Pilch 1928: 7–87.

625 Pilch könyvéről a *Századok* 1929/1–3. számában Gy. J. – talán Gyalóky Jenő – tollából megjelent egy recenzió, ami szerint ez az életrajz „a történetírás tárgyilagos hangján szól emberekről és eseményekről egyaránt” (84.).

626 Pilch 1928: 197.; Romsics 2007a: 7., 12., 30.

627 Pilch 1928: 6.

628 Uo. 239–240. 261–265. Pilch Jenő könyvének értékeléséhez lásd még Romsics 2007a: 12–13.

629 Pilch 1928: 165–176., 179–211., 335–344.

is takarta.⁶³⁰ Az életrajz szerint Horthy 'honmentő' tevékenysége az alkotmányos rend helyreállítását célozta.⁶³¹ Így szerinte hónapok alatt a fővezér „személye mindenkinek fölé emelkedett”.⁶³² A kormányzóvá választását Pilch Jenő is a nemzet „közhajtásaként” értékelte, mivel a fővezér iránt érzett „szeretet és hála” a „társadalom minden rétegében” folyamatosan nőtt.⁶³³ A könyv egészén látható, hogy a szerző Horthy tényleges szerepét alaposan eltúlozta, kiszínezte, illetve – ezzel összefüggésben – másokét kisebbítette. A vezérkép főbb elemeinek előfordulását a 17. táblázat mutatja. Ez a Horthy-életrajz – ami a következő évben változatlan formában újból megjelent – a kormányzóválasztást követő évekkel nem foglalkozott.⁶³⁴ A kormányzóválasztás tizedik évfordulója alkalmából rövidítve adták ki. Ennek szerkezete alapvetően meg egyezik az 1928-as kiadásával, leszámítva, hogy néhány fejezet címe megváltozott és azt, hogy az 1920 utáni időszakot már 22 oldalon ismertette Pilch. Ebből következően ez a könyv is a 'nemzetmentésről' szól, de már kiegészült a magyarságot 'bölcse' vezető, irányt mutató, 'nevelő' és a nemzetről 'gondoskodó' államfő képével.⁶³⁵ Pilch életrajzai a kormányzó engedélyével lettek kiadva.⁶³⁶

A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója alkalmából jelent meg egy 52 oldalas, Pilch Jenő munkájára támaszkodó kiadvány.⁶³⁷ A szerző, Técsy Vilmos ugyanis ugyanazokat az újságcikkeket és beszédeket használta, emiatt nincs jelentős eltérés a két életrajz Horthy-képe között. Bizonyos esetekben azonban Técsy Vilmos sokkal inkább elrugaskodott a realitásoktól, mint tette ezt Pilch. Erre említhető példaként, hogy szerinte mindenki, aki 1919-ben ellenséges volt a magyarokkal, igyekezett Horthy érdemeit „kisebbiteni és mindennapi jelentéktelen egyéniségnek feltüntetni”, mert tudták, hogyha a „kezében egy erős hadsereg lesz, úgy, azt ellenük vagy általában a győztes hatalmak ellen fordítja. Hisz látták, hogy minden embert valósággal elvarázsolt, akik pusztá kézzel is képesek nekimenni egész hadseregnek, ha Horthy Miklós vezeti őket.”⁶³⁸ Pilch emellett azt sem írta le, hogy a Nemzeti Hadsereg fellépett a románok ellen: „Az oláhok megkísérelték a Horthy által megjelölt vonalat átlépni, de miután katonáink megfelelően visszautasították őket, lévén pár halottjuk is, felhagytak a terjeszkedéssel” – írta ezzel szemben Técsy.⁶³⁹ Teljes mértékben megfelel viszont a realitásoknak, hogy 1918 előtt a magyarok alig ismerték Horthy Miklóst, mert „hosszú éveken keresztül az

ország határain kívül, a tengeren élt, ezért róla csak igen kevesen, leginkább a főrangúak hallottak és tudtak megbízható adatokat. A nép ez idő szerint teljesen tájékozatlan volt felőle.”⁶⁴⁰

„Nekem pedig az volt a törekvésem – írta az összegzésben –, a kitűzött célom, hogy Horthyt igaz valójában feltüntető könyvvel valósággal elárasztam a magyar Haza népét. Ezt sok ezer példányban akarom, mintegy kiszórni a nép közé, hogy ismerje meg vezérét és ne hallgasson az alattomos sugdosókra, azokra, akik az átlagember színvonalára akarják Horthyt állítani.”⁶⁴¹ Láthatjuk minden tétéből, hogy a Haza és fajszeretében, a magyaros, nyílt becsületességben és minden ősi, magyaros erényben, bátorságban, vitézségben, vezérének fogadhatja őt a magyarság, szívvel és lélekkel, bizalommal követheti őt, oda ahova vezet. Aki őt követi, biztosan helyes úton halad, amely a magyar nemzet boldogulásához vezet. Le ne engedje téríteni arról magát senki, senki által.”⁶⁴²

Técsy Vilmos első számú célja az volt, hogy minél több emberhez, így még a szegényekhez is eljusson ez a kiadvány (30 fillér volt az ára). Ezáltal, szándéka szerint, minél több magyar megismerhetné vezérét.⁶⁴³

1938-ban több kiadvány is megjelent: először Doblhoff Lily, a *Pesti Napló* újságírója 321 oldal terjedelmű, könnyen olvasható, fényképekkel illusztrált életrajza.⁶⁴⁴ Ez tekinthető az első teljes (az államfő addigi életét bemutató) életrajznak, amit szintén Horthy Miklós engedélyével adtak ki. Népszerűsítésében szerepet vállalt a sajtó.⁶⁴⁵ A könyv azonos tartalommal 1939-ben és 1941-ben is megjelent.⁶⁴⁶ 1944-ben finnül adták ki.⁶⁴⁷ A könyv, amit a szerző 1938 májusában fejezett be, születésétől kezdve tekintette át Horthy életét, így nem kerülte meg fiatalkorát, tengerész-pályafutásának állomásait, magánéletét és a családalapítást sem, ahogyan a társadalmi életéről és a kedvteléseiről is írt. Doblhoff Horthy-képe nem volt annyira idealizálva, elsősorban az 1918-ig terjedő időszakokkal foglalkozó fejezetekben, mint a kultuszépítés logikájából ez következne.⁶⁴⁸ Ennek ellenére az életrajz koncepciózus mű lett. Horthy Miklós kötelességtudata állt a szerző érdeklődésének középpontjában.⁶⁴⁹ A kötelességet minden körülmények között maradéktalanul teljesítő tengerész méltatása az otrantói ütközet és a flottaparancsnoki kinevezése le-

630 Uo. 211.

631 Uo. 198–211., 291–302.

632 Uo. 302.

633 Uo. 345.

634 Pilch 1929.

635 Pilch 1930: 182–206.

636 Lásd a 617. jegyzetet.

637 Técsy 1934.

638 Uo. 14.

639 Uo. 20.

640 Uo. 4.

641 Azt nem sikerült rekonstruálni, hogy kik is voltak „az alattomos sugdosók”. Mindenesetre a korszak korlátozott nyilvánosságában érdemi hatást az ellennarratívák nem tudtak elérni.

642 Técsy 1934: 52.

643 Uo. 1.

644 Doblhoff 1938.; Romsics 2007a: 15.

645 Lásd például *Pesti Napló*, 1938. máj. 19. 1.; *Az Est*, 1938. máj. 22. 8.

646 Olasz 2010: 365.

647 Doblhoff 1944.

648 A fiatal Horthy és a tanulás viszonyához lásd például Doblhoff 1938: 28., 30–31., 48.

649 Uo. 18., 28., 37., 116., 143., 202., 260., 276., 309.

írásakor érte el csúcspontját.⁶⁵⁰ Az összeomlást követő eseményekről 140 oldalon írt a szerző. A vezérkép idealizáltságának mértéke tekintetében ez már lényegét tekintve összhangban állt a hivatalosnak nevezhető interpretációval (17. táblázat): a 'káoszban' a nemzet 'felemelkedéséért' tenni akaró, minden esetben jól döntő, kellően erélyes és 'bölc' Horthy Miklós a szegedi ellenkormány egyik minisztere lett.⁶⁵¹ Ezt követően megkezdte a rend 'helyreállítását'. A fehérterrort Doblhoff úgy értékelte, hogy „polgárháború dúlt az országban” és „még nem múlt el teljesen a vörös veszély”, így Horthy Miklós-nak „az egyéni akcióknak kissé több teret kellett engednie”. A történetek elkerülhetetlenek voltak – vélte Doblhoff, aki ezen a ponton tért el egyedül az addigra már kanonizált Horthy-képtől,⁶⁵² hiszen korlátozott módon elismerte Horthy közvetett felelősségét. A 'nemzetmentés' eredményeként Horthy népszerűsége és tekintélye fokozatosan nőtt itthon és külföldön is a szerző szerint, így érthető, hogy a nemzet 'egésze' őt kívánta kormányzóvá választani.⁶⁵³ Az életrajz írója a kormányzó vezetői alkalmasságát látta igazolva a IV. Károly visszatérési kísérleteikor történetekben is: Horthy a realitásokat pontosan ismerve kifejezetten a nemzet érdekeit mérlegelte, mert „nem engedhet meg egyetlen olyan lépést sem, ami veszedelmet hozhat újból visszanyert, forrón szeretett hazájára”.⁶⁵⁴ Ezek után a konszolidáció központi alakja „a pártok és a napi politika” felett álló kormányzó lett, mert „[r]endíthetetlen hite mágikus erőt öntött mindazokba, akik vele együtt az országépítés nehéz feladatán dolgoztak”.⁶⁵⁵ Horthy Miklós „tántoríthatatlan hite kellett ahhoz”, hogy „a felizgatott lelkeket [...] a zűrzavarból visszavezesse a békés felépítő munka légkörébe”.⁶⁵⁶ Így a szerző szerint Magyarország „túljutott a legkeservesebb bajokon”.⁶⁵⁷ Az életrajz az 1936-os római út ismertetésével zárult.

Magyar Kelemen 1938-ban szintén egy rövidebb, 60 oldalas, fényképekkel gazdagon illusztrált életrajzzal csatlakozott a kultuszépítéshez.⁶⁵⁸ A szerző áttekintette Horthy addigi életének legfontosabb eseményeit és időszakaikat.⁶⁵⁹ A család származása kapcsán megállapította, hogy az egy „ősregerdélyi nemzetség”.⁶⁶⁰ Akár igaz ez az állítás, akár nem – a Horthy család sze-

650 Uo. 135., 145–146., 160–161.

651 Uo. 187–188., 190., 201., 216–217., 219–221., 224–226., 228., 230., 239.

652 Uo. 243–244.

653 Uo. 249., 253–254., 265.

654 Uo. 281., 284–285.

655 Uo. 300.

656 Uo. 306.

657 Uo. 312.

658 Magyar 1938. A könyvet kiadó Királyi Magyar Egyetemi Nyomda meglehetősen jelentős kormányzati támogatással rendelkezett. Albert B. 2006: 23., 27.

659 Az életrajz 1938 tavaszán norwalli Konek Emil ny. altengernagy előszavával is megjelent, igaz, a szerző neve Magyarról Walzelre módosult (Walzel 1938). A február 25-ére keltezett előszó a könyv első számú feladatát abban látta, hogy minél több ember ismerje meg ebből a kormányzót.

660 Magyar 1938: 5.

kely eredetét eddig még senki sem dokumentálta –, az első írásos forrásokat az 1570-es évekből ismerjük.⁶⁶¹ A könyvben egy jó minősítésekkel rendelkező, kiváló, kötelességét mindig teljesítő, népszerű, a ranglétrán folyamatosan előrelépő, a háború alatt sikeres tengerész képe rajzolódott ki. Ennek van alapja, viszont a kormányzó nimbuszának indokolatlan növeléseként értelmezhető az a megállapítás, hogy az otrantói győzelmével „hajóhadunknak hervadhatatlan, szinte époszba illő babérokat szerzett”.⁶⁶² Idesorolható, hogy 1918-ban a flottaparancsnoki kinevezésekor „benne bízik az egész tengerészet”, a legénység „bálványozta, tisztjei pedig született vezért láttak benne”, sőt személye akkor már „a magyar történelmi nagyságok sorába emelkedik”.⁶⁶³ Mindezzel Magyar Kelemen megalapozta mindazt, amit Horthy Miklós 1919 utáni szerepe kapcsán írt. Az 1919 és 1936 közötti időszak értékelésekor ugyanis szintén Horthy Miklós központi szerepét, nélkülözhetetlenségét hangsúlyozta, amellel érvelt, hogy a megfelelő alkalommal és módon meghozott döntései kivétel nélkül pozitívan befolyásolták a magyar nemzet jövőjét. Mindezt a „tetterő”, az „éleslátás”, a „tehetség”, az „éles ész” és a „vakmerő bátorság” szavak alkalmazásával támasztotta alá.⁶⁶⁴ A 17. táblázatból látható, hogy e könyvben is megtalálhatók voltak a vezérkép fontosabb elemei. Illusztrációként 48 fényképet használt a szerző. Ezek közül 11 magánéleti, családi témájú, hat foglalkozott Horthy Miklós 1918 előtti pályafutásával, három a fővezéri szerepével és 26 ábrázolta őt reprezentálás közben. A magánéleti témájú képek aránya így 22 százalék, a reprezentáló kormányzót a képek 54 százalékán lehetett látni, míg a katonát 18 százalékukon. Ez azt jelzi, hogy a hangsúly a magánember és az állam első emberének képére helyeződött. A vezér magánemberi arca az átlagemberek számára is ismert élethelyzeteket idézett fel.⁶⁶⁵ A többi fénykép a nép közül kiemelkedő államférfi alakját mutatta be. A családi fényképek az uralkodói vizuális reprezentáció hagyományait tükrözték, az ilyen típusú képek ugyanis hiányoztak a korabeli diktátorok albumaiból.⁶⁶⁶

1938-ban egy 582 oldalas genealógiai munka is megjelent,⁶⁶⁷ amelynek szerzője, Sándor József azt igyekezett bizonyítani, hogy 1301-ben „nem halt ki Árpád vére”, sőt „még ma is él a magyarságban az Árpádok vére, sőt királyi vére, s ez a királyi vér jelen van a ma teljesen független Magyarország kormányzójában, vitéz nagybányai Horthy Miklósban”.⁶⁶⁸ Sándor József tehát vérségi és nem szimbolikus alapon igyekezett az Árpád-ház mint az első nemzeti dinasztiát összekapcsolni a kormányzóval. A szerző szerint ugyanis

661 Sipos 1993a: 19.

662 Magyar 1938: 21.

663 Uo. 17., 30.

664 Uo. 34., 37–39., 45., 57–60.

665 Olasz 2010: 366.

666 Szabó 1978: 514.

667 Ugyan ez nem életrajz, de mivel a kormányzó állítólagos származásával foglalkozik, így az életrajzi vonatkozású kiadványok közé soroltam.

668 Sándor 1938: 8.

III. András halála után kizárólag az oligarchák nyomására, „önös és nem nemzeti”, hatalmi érdekeiket segítve terjedt el a köztudatban a dinasztia kihalásának híre, amit a nádor egy 1303-as oklevelében erősített meg, miközben az uralkodóházba történt korábbi beházasodások révén az „Árpádok vére” tovább élt. Álláspontja alapján – IV. Béla unokája (Erzsébet) házasságkötésén keresztül – Horthy is így tekinthető az Árpádok leszármazottjának.⁶⁶⁹ Sőt, leírása szerint VI. György brit király (1936–1952) is az Árpádok leszármazottja.⁶⁷⁰ Állításai minden alapot nélkülöznek.⁶⁷¹ Ha az 1303 óta (1938-ig) eltelt 635 év során valamikor előkerült olyan oklevél, amely az Árpád-ház kihalását cáfolta, akkor azt – összeesküvés-elméletet kreálva köré – a szerző szerint a hatalom birtokosai minden esetben megsemmisítették, hogy a magyarság „soha többé fel ne találja a saját véréből fakadt Árpád-házi királyai vérért önmagában”.⁶⁷² E kiadvány megjelenése okát a kormányzó nimbuszának ilyen módon történő igazolása, illetőleg egy esetleges dinasztiaalapítási szándék legitimálása jelenthette.⁶⁷³ Minden kétséget kizáróan az utóbbi sem zárható ki, azonban a magánkiadású könyv inkább az egyéni elhatározáson alapuló kultuszépítés példái közé sorolható, mivel a kormányzati propaganda érvrendszerében az Árpádokkal való rokonság nem található meg.

6.9. A KORMÁNYZÓSÉRTÉSI PEREK ÉS A BENICZKY-ÜGY

A politikai rendszerek legitimálásához különféle eszközök járulhatnak hozzá. Közéjük sorolható a vezérkultusz jelensége is, mert a vezér szimbolizálja a fennálló politikai berendezkedést, így a személyén keresztül igyekszik a hatalom integrálni és érzelmileg a rendszerhez kötni a társadalom tagjait.

Nem véletlenül törekedett tehát a hatalom az államfői tekintély és a vezérkép védelmére.⁶⁷⁴ Ennek büntetőjogi eszközét jelentették a kormányzósértések miatt indult perek. A számuk ingadozott a korszakban: például 1921-ben 10, 1924-ben 105, 1928-ban 28 és 1938-ban 66 per folyt le.⁶⁷⁵ Az eljárások,

669 Uo. 10–11., 37–48.

670 Uo. 49.

671 A könyvben szereplő családfa, különösen IV. Béla említett unokája kapcsán (lásd a 23. oldalhoz csatolt II. táblát és a 27. oldalhoz csatolt III. táblát), nem egyezik a mai ismereteinkkel. Lásd Kristó 1998: 308.

672 Sándor 1938: 9., 11. Az idézet a 11. oldalon olvasható.

673 Romsics 2007a: 16.; Olasz 2010: 363.

674 Sipos 2011: 117–119.; KN 1927–1931: II. köt. (1927. márc. 24.) 181.

675 Bröker 2011: 37–41., 83. E fejezet kormányzósértési perekről szóló első része alapvetően Jan Bröker dolgozatára támaszkodik.

amelyekről – elrettentés céljából – a napisajtó is hírt adott,⁶⁷⁶ hivatalból indultak, ha hivatalos személy szemtanúja volt a kormányzósértésnek. Minden más esetben, és ez volt a gyakoribb, a kormányzóhoz való hűség vágya személyes okok (például a szomszéddal, munkatárssal kialakult vita) által motivált állampolgári feljelentés miatt indult el a nyomozás.⁶⁷⁷ Jan Bröker szerint három fő típusa volt a kormányzósértésnek: a) a kormányzó személyének rágalmazása; b) tetteinek negatív színben való feltüntetése; c) legitimitásának megkérdőjelezése. Természetesen lehettek átfedések e típusok között. Az első csoportba a 'gazember', a 'le van szarva', a 'kurva anyját', az 'Isten bassza meg' káromkodások, a 'Horthy-banda' és a 'Horthy-pribékek' kifejezések sorolhatók a teljesség igénye nélkül. 1935-ben például fogházbüntetést kapott valaki a következő állításért:

„[...] a Miki kutyájának jobb dolga van, mint az iparosoknak vagy a földmunkásoknak, az anyja kurva krucifixum hétszentségét, ültém én már azért a szaros Horthy Mikiért másfél hónapot, legfeljebb elcsuknak most is, Horthy Miklós kormányzó meghalt, de él az anyja kurva szentségét.”⁶⁷⁸

A második kategória esetében a vádlottak Horthy vélt vagy valós tetteire hivatkoztak (fehérterror, korrupt, erőszakkal lett kormányzó stb.). A harmadik típusba sorolt ügyek esetében a vádlottak Horthyt gyakran egy 'senkinek' nevezték, így vitatva el tőle a legitimitását, de ezt a célt szolgálta a 'ki is az a Horthy?' kérdés is.⁶⁷⁹ Megjegyzendő, hogy Horthy Miklós szidalmazásának nem mindig volt konkrét politikai oka, ráadásul kevesen szembesültek ezen kijelentésekkel. Tekintélyét természetesen a vádiratokban olvasható esetek akkor is rombolhatták, ha sokan nem hallották a fenti kijelentéseket. Nehéz politikai okokkal magyarázni egyes állampolgári megnyilvánulásokat, különösen akkor, ha a vádlott részeg volt, amikor elhagyta a száját a magyar államfőre nézve nem éppen hízelgő kijelentés. Horthy Miklós neve és személye tehát a káromkodások részévé vált. Ráadásul a vádlottak jelentős többsége, 74 százaléka a mezőgazdaságban és az iparban dolgozott.⁶⁸⁰ Politikai motivációról velük kapcsolatosan korlátozottan beszélhetünk, így életkörülményeik befolyásolhatták az államfővel kapcsolatos negatív véleményüket. Ők feltételezhetően akkor is szidták volna az államfőt, ha az nem Horthy Miklós. Inkább általános elégedetlenségről lehet beszélni. Az elitcsoportokat tehát nem érintették a kormányzósértési perek. E forrásbázis alapján Horthy megítélését illetően reprezentatív jellegű következtetések nem fogalmazhatók meg. A kormányzó – nem számszerűsíthető – népszerűsége és tekintélye mindenestre

676 Lásd Például 8 Órai Újság, 1923. nov. 8. 5.; Szózat, 1921. máj. 21. 5., 1923. máj. 24. 5.

677 1938-ban például azért szüntettek meg egy eljárást, mert a feljelentő rossz viszonyban volt a vádlottal. A vádlott állítólag azt mondta, hogy „én velem nem beszélhet úgy, mint a rohadt Horthyval”. MNL OL K 583. 12. csomó, 1938. 104. tétel. 3.

678 Idézi Sipos 2011: 119.

679 A kormányzósértési eljárásokhoz részletesen lásd Bröker 2011: 42–55.; 60–62.

680 Uo. 42.

nem volt olyan magas, mint ahogyan azt a méltatások sugallták. A kormányzó-sértési perek azt is jól jelzik, hogy a hatalom nem tett különbséget a magán- és a nyilvános szféra között: a kormányzó tekintélyét ugyanis mindkét esetben védte.⁶⁸¹

Politikai szándék ugyan a fent említett esetekben is előfordulhatott, a politikai élet szereplői kapcsán azonban kizárólag erről volt szó. Az 1920-as években különböző okokból utaltak a nemzetgyűlési és országgyűlési képviselők a kormányzósértések miatt indult perekre.⁶⁸² Bizonyos esetekben közbeszólásként alkalmazták. Szilágyi Lajos független képviselő 1923. december 5-én egy Prónay Pállal kapcsolatos ügyről beszélt, amely során utalt a kormányzóra. A kormánypárti képviselők közül Putnoky Sándor erre így reagált: „Kormányzósértés az, ha róla így beszélnek a Házban.”⁶⁸³ 1927. március 24-én Fábián Béla (Független Nemzeti Demokrata Párt [FNDP]) azt közölte, hogy „[a] sok kormányzósértési per maga kormányzósértés”. Az ezzel a közbeszólással megszakított beszéd, Baracs Marcell felszólalása (FNDP), arra hívta fel a törvényhozók figyelmét, hogy a kormányzósértési perek magas száma a rendszer megítélését negatívan befolyásolhatja.⁶⁸⁴ A parlamenti nyilvánosságot felhasználva a képviselők időnként konkrét eljárásokra is hivatkoztak.⁶⁸⁵ Mászor általánosságokban értékelték a kormányzósértési pereket. A szociáldemokrata Györki Imre 1923. július 17-én arra hívta fel a figyelmet, hogy az elítéltek „nagy része a mezőgazdasági munkásság, a falusi lakosság soraiból került ki”, az elit köréből viszont senki sem található meg közöttük. Túl szigorúnak tartotta az ítéleteket, ahhoz képest, hogy – szerinte – szinte mindegyik kormányzósértést ittas állapotban követték el. Az ellenzéki képviselő beszédében kitért arra is, hogy véleménye szerint Ferenc József „68 évi uralkodása alatt” sokkal kevesebb embert büntettek meg királysértésért, mint 1920 óta. Szerinte „[k]étségbeeső a helyzet e tekintetben, mert az államfő iránti szeretetet és tiszteletet ilyen ítélkezéssel nem lehet megerősíteni, sőt minden ilyen ítélet éppen arra alkalmas, hogy az államfő iránti szeretettől az embereket elriassza.”⁶⁸⁶

Pesthy Pál igazságügyi miniszter 1927. május 3-án a következőképpen magyarázta az eljárások fontosságát: „Igazán nem tartom az állam érdekének azt, hogy ezek a kormányzósértési perek minél gyakrabban forduljanak elő. De viszont nem tartom megengedhetőnek azt sem, hogy a magyar állam fejének tekintélyét valaki is büntetlenül csorbíthassa vagy kisebbíthesse.”⁶⁸⁷

681 Sipos 2011: 119. Több olyan kormányzósértési ügy is volt, amelyek a vádlott lakásában történtek miatt indultak. Lásd például MNL OL K 583. 139. csomó, 1942. 104. tétel. 792/10. sz.

682 A 683–687. jegyzetekben hivatkozott példákat is Bröker kutatásai alapján említem meg, de az eredeti forrást mindegyik esetben megnéztem. Bröker 2011: 69–74.

683 NN 1922–1926. XVII. köt. (1923. dec. 5.) 318.

684 KN 1927–1931. II. köt. (1927. márc. 24.) 181.

685 Lásd például NN 1920–1922. XIV. köt. (1921. dec. 31.) 288–289.

686 NN 1922–1926. XIV. köt. (1923. júl. 17.) 168.

687 KN 1927–1931. III. köt. (1927. máj. 3.) 206.

A kormányzati és ellenzéki álláspontok közötti eltéréseket értelemszerűen az ellentétes politikai érdekeik magyarázzák.

Bethlen István miniszterelnök az ellenzéknek tett gesztusként 1924 januárjában lehetővé tette, hogy 1920 után újból napirendre kerüljön Somogyi Béla, a *Népszava* főszerkesztője, és Bacsó Béla, a lap egyik újságírója meggyilkolásának (1920. február 17.) az ügye. Rendőrségi és katonai nyomozás ugyan már 1920-ban volt, de politikai okokból annak eredménye nem kerülhetett a nyilvánosság elé.⁶⁸⁸ A legitimista Beniczky Ödön – a gyilkosság idején hivatalban lévő belügyminiszter – 1925. május végén tette meg vallomását, amit május 31-én közölt a gyilkosság körülményeinek tisztázásában igen aktívan részt vevő egyik liberális napilap, az *Újság*.⁶⁸⁹ A nyilvánosságra hozatal célja a rendszer hitelének rontása volt. A lapot a Belügyminisztérium betiltotta. Az érintett szám példányait elkobozták. Július 12-étől azonban a lap *Újság* néven újból megjelenhetett.⁶⁹⁰ Beniczky ellen kormányzósértés vádjával indult büntető eljárás,⁶⁹¹ mert a volt belügyminiszter bűnrészességgel vádolta az államfőt.⁶⁹²

A Beniczky-ügy világosan jelezte, hogy a kor korlátozott nyilvánosságának mi volt a határa, azaz a tekintély védelmére hivatkozó kormányzat mit nem volt hajlandó tolerálni.⁶⁹³ A kormányzó megítélése ugyanis egyre inkább azon alapult, hogy 1920 után szerepet játszott a politikai élet konszolidálásában.⁶⁹⁴ A kormányzó fehérterrorral kapcsolatos felelősségét fejtegető vallomást 'felségsértésként' kezelte a kormány, a sajtó és a nyilvánosság egyes részei is.⁶⁹⁵ Beniczky vallomásának tartalmával érdemben egyáltalán nem foglalkoztak a megjelent cikkek, mivel a megfogalmazott vádak zsigeri tagadása jellemezte őket.⁶⁹⁶ Mindez jól jelzi, hogy 1920 és 1944 között a kormányzóról kizárólag az elismerés hangján volt célszerű a nyilvánosság előtt beszélni. A napisajtó heteken keresztül foglalkozott ezzel az üggyel. Eltérő intenzitással és hangsúlyokkal kommentálták a történeteket és informálták az olvasóikat a fejleményekről. A *Szózat*ban napi rendszerességgel jelentek meg cikkek, amelyek beszámoltak arról, hogy a 'vezért' ért támadást visszautasította a kormányzat, a Nemzetgyűlés és a magyar társadalom. E cikkek szerint a tör-

688 L. Nagy 1980: 149.; Sakmyster 2001: 59–60.

689 Az *Újság*, 1925. máj. 31. 5–7. A vallomást idézi Markovits 1964: 92–113.

690 Az ügyről lásd L. Nagy 1980: 149–153.; Sipos 2004a: 46–52.

691 A Beniczky elleni vádirat: MNL OL K 579. 653. f. 3. „R” Sajtóügyek. 1925-R-43512. 1., 7., 10–14.; MNL OL K 428. a) 1925. jún. 2. 8.

692 Az üggyhez lásd még Hajdu 2010: 60–62.; Szinai 1988: 14–15., 37–55. Különösen is a 43–47. oldalak.

693 Sipos 2004a: 41–42., 47.

694 Sipos 2008: 154–155.

695 Sakmyster 2001: 138.

696 Egyedül a *Szózat* igyekezett Beniczky állításait cáfolni, mivel közölt egy propagandajárőröknek szóló fővezéri utasítást. Eszerint Horthy Miklós már 1919 őszén sem fogadta el a törvénytelen akciókat. *Szózat*, 1925. jún. 7. 3–4. Ezek a fővezéri rendelkezések azonban, mint írtam, nem szüntették meg a kilengéseket.

tételek túlmutatnak a kormányzósértés tényén, mert a kormányzó tekintélye elleni támadás az állam elleni 'merénylet' jelent. Horthy Miklós személye ugyanis szimbólum és integráló tényező, mert mögötte – a radikális jobboldali napilap szerint – az ország „összes keresztény és hazafiasan gondolkodó elemei” pártállásra való tekintet nélkül felsorakoznak. Az ügy mögött „egy bűnös politikai érdekszövetség” áll, írta a *Szózat*, a „zsidók” és a „legitimisták „destruktív” szövetsége, hogy megdöntsék „a keresztény magyarság” uralmát.⁶⁹⁷ A *Nemzeti Újság* és a *8 Órai Újság* szerint az államfő elleni súlyos sértés kárt okoz a konszolidációs politikának, mert instabilitást idéz elő, s kihat az ország külföldi megítélésére is.⁶⁹⁸ Érvelésüket hatásosan támasztotta alá az a szociáldemokrata javaslat, amely egy háromtagú államtanácsra bízta volna az államfői feladatok ellátását.⁶⁹⁹ A fennálló politikai berendezkedés megváltoztatására irányuló ellenzéki szándékot hangsúlyozta a *Budapesti Hírlap* is.⁷⁰⁰ A polgári liberális lapok (*Pesti Napló*, *Az Est*, az *Esti Kurír* és a *Pesti Hírlap*) a kormányzó méltatására már kisebb hangsúlyt fektettek.⁷⁰¹ A *Népszava* a felelősök megbüntetését követelte, visszautasítva azt a vádat, amely szerint „te-kintélyrombolásra” törekszik: egyedül csak az „igazság” kimondása a céljuk. A kormányzó felelősségének mértékét azonban ők sem mérték feszegetni.⁷⁰²

A kormányzat a sajtón keresztül és a Nemzetgyűlésben sem cáfolta tételen a vallomás főbb állításait.⁷⁰³ Vass József, a miniszterelnököt helyettesítő népjóléti és munkaügyi miniszter, a Nemzetgyűlés június 3-i viharos ülésén azt hangsúlyozta, hogy a napirenden lévő ügy nem a pártpolitikára, hanem az igazságszolgáltatásra tartozik. Különösen veszélyes „destrukciónak” nevezte az állami tekintélyt, erőt szimbolizáló Horthy Miklós elleni támadást, mivel ő fővezérként „az egyetlen erőt és hatalmat”, kormányzóként pedig a konszolidáció egyedüli biztosítékát jelentette és jelenti most is a magyarság számára.⁷⁰⁴ A baloldali ellenzék parlamenti vizsgálóbizottság felállítását követelte.⁷⁰⁵ Felszólalásaik során és bekiabálásaikban is rendszeresen utaltak Horthy felelősségére. Beniczky vallomására hivatkozva felbujtónak nevezték őt, parafrázelték a kijelentéseit („Pogrom nem lesz! De néhányan fürödni fognak!”), sőt utaltak az első világháború alatti erélyes magatartására is. Az érintett országgyűlési képviselőket (Várnai Dánielt, Pikler Emilt, Farkas Istvánt, Kabók Lajost, Györki Imrét) a mentelmi bizottság elé utalták.⁷⁰⁶ Eck-

697 *Szózat*, 1925. jún. 3. 3–4., jún. 4. 5., jún. 5. 1.

698 *Nemzeti Újság*, 1925. jún. 3. 1–2., jún. 9. 1.; *8 Órai Újság*, 1925. jún. 4. 1. és 5.

699 *Népszava*, 1925. jún. 10. 4.; NN 1922–1926. XXXIII. köt. (1925. jún. 19.) 431.

700 *Budapesti Hírlap*, 1925. jún. 11. 1., jún. 13. 1.

701 Lásd például *Pesti Napló*, 1925. jún. 3. 1–2.; *Az Est*, 1925. jún. 3. 1.; *Esti Kurír*, 1925. jún. 4. 1., jún. 7. 1.; *Pesti Hírlap*, 1925. jún. 3. 1.

702 *Népszava*, 1925. jún. 3. 4–5., jún. 4. 1–2., jún. 6. 1., jún. 10. 3–5.

703 Sakmyster 2001: 133.; MNL OL K 428. a) 1925. jún. 2. 22–24.

704 NN 1922–1926. XXXII. köt. (1925. jún. 3.) 346–352. Az idézet a 351. oldalon olvasható.

705 L. Nagy 1980: 151–152.

706 NN 1922–1926. XXXII. köt. (1925. jún. 3.) 349.; XXXIII. köt. (jún. 5.) 81–82., (jún. 12.) 158–159.

hardt Tibor fajvédő politikus határozottan érvelt amellett, hogy az államfőnek „az egész magyar nemzet hálával és köszönettel tartozik, mert a vörös gyalázat pocsolójából kihúzza ezt a nemzetet, helyreállította a rendet, a tisztességet és a becsület uralmát”.⁷⁰⁷ Június 16-án a Genfből hazaérkező miniszterelnök is felszólalt a Házban. Kijelentette, hogy a kormány mindent meg fog tenni az államfő tekintélyének megóvásáért. Bethlen nem járult hozzá a baloldali ellenzék által követelt parlamenti vizsgálóbizottság felállításához.⁷⁰⁸

A tudósítások szerint országsszerte szimpátiatüntetésekre került sor: „vidéken is egymást érik a tiltakozó gyűlések, amelyeken a legélesebben elítélik a destruktív támadókat, megbélyegzik azokat, akik az ország legfőbb tekintélyét igyekeznek megingatni.”⁷⁰⁹ A sajtó beszámolóit szerint jobboldali radikális szervezetek, egyetemi ifjúsági egyesületek, társadalmi egyesületek, vármegyék, törvényhatósági jogú városok, rendezett tanácsú városok és falvak egymás után tartottak népgyűléseket, közgyűléseket és felvonulásokat. Emellett hódoló feliratokat és táviratokat küldtek a kabinetirodának. Ebből a sorból a Magyar Tudományos Akadémia sem maradt ki.⁷¹⁰ Az MTI szerint:

„A kormányzó személyét ért méltatlan támadások kapcsán az ország közönsége megmozdult s az ország minden részéből tömegesen érkeznek a kabinetirodához a szeretetnek és a hódolatnak megnyilvánulását tartalmazó feliratok.”⁷¹¹

A tiltakozás központi eseményére június 11-én került sor. A kormányzóhoz hűséges társadalmi egyesületek, például az ÉME, a MOVE, a MANSZ és az egyetemi bajtársi egyesületek a Petőfi térről erős rendőri biztosítás mellett vonultak fel a budai várba, hogy kifejezzék a kormányzó iránti ragaszkodásukat. A tömeg a 'nemzet egységét' volt hivatott kifejezni. A hódoló menet az udvar mellékkapuján belépve vonult el a kormányzó erkélye alatt, majd a főkapun távozott. A MOVE-tagok példáját követve sokan fasiszta karlendítéssel üdvözölték a kormányzót.⁷¹² Ezen a napon az ellenzék a Kerepesi úti temetőben megkoszorúzta Somogyi és Bacsó sírját.⁷¹³ A rendezvények közül még kiemelkedett a törvényhatóságokat képviselő küldöttség felvonulása a június 21-ei vitézavatás után.⁷¹⁴

707 Uo. XXXIII. köt. (1925. jún. 8.) 116.

708 Uo. (1925. jún. 16.) 286–288., (jún. 18.) 388.

709 *Szózat*, 1925. jún. 9. 1.

710 Uo. 1925. jún. 3. 3., jún. 7. 3., jún. 10. 1–2., jún. 11. 1–4., jún. 14. 2., jún. 16. 3., jún. 17. 3., jún. 18. 2., jún. 19. 3–4., jún. 20. 3., jún. 21. 3., jún. 24. 3.

711 MNL OL K 428. a) 1925. jún. 10. 16.

712 *Szózat*, 1925. jún. 10. 1–2., jún. 12. 3–6., jún. 13. 3–5.; *Új Nemzedék*, 1925. jún. 13. 1–3.

713 L. Nagy 1980: 151.

714 *Szózat*, 1925. jún. 23. 3.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1925. jún. 18. 2.

6.10. A KORMÁNYZÓI JOGKÖR KITERJESZTÉSE

Az 1920. évi I. törvénycikk által szabályozott kormányzói jogkör kiterjesztésére már abban az évben sor került (XVII. törvénycikk), mivel Horthy ezzel a feltétellel fogadta el a kormányzói hivatalát. 1920 augusztusában a törvényjavaslat tárgyalásának a kultuszépítésben nem volt érdemi szerepe.

A kormányzói jogkör következő kiterjesztésére 1933-ban került sor. Az államfő bizalmának megerősítésére – különféle módokon – Gömbös Gyula hivatalba lépése óta törekedett, annak érdekében, hogy új országgyűlési választások kiírásával képes legyen létrehozni a saját parlamenti kormánytöbbségét, ami lehetővé teszi számára a politikai rendszer átalakítását.⁷¹⁵ A törvényjavaslatot június 13-án tárgyalta meg a kormány, míg a Képviselőház július 6-án és 7-én, majd azt követően a Felsőház tette meg ugyanezt. A napilapok eltérő terjedelemben tudósítottak a törvényjavaslat elfogadásáról: közölték a Ház elé terjesztett tervezet szövegét, beszámoltak a képviselőházi és felsőházi üléseken elhangzottakról. A *Függetlenség*, a *8 Órai Újság*, Az *Est*, a *Pesti Hírlap* és az *Újság* a tudósításain kívül Horthy Miklós 'kiváló' tulajdonságait is magasztalta.⁷¹⁶ 1933. július elején a napilapok tevékenysége főként tehát közvetett kultuszépítésként értékelhető.

A Képviselőház ülésén felszólalók közül Zsitvay Tibor (NEP), Illés József (NEP), Wolff Károly (Keresztény Gazdasági és Szociális Párt [KGSZP]), Eckhardt Tibor (Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Agrárpárt [FKGP]), Gál Jenő (Nemzeti Demokrata Párt [NDP]), Bajcsy-Zsilinszky Endre (Nemzeti Radikális Párt), Meskó Zoltán (NEP), Dési Géza (pártonkívüli) és Gömbös Gyula kormányfő méltatta Magyarország kormányzóját. Zsitvay Tibor bizottsági előadó szerint nem kell tartani a kormányzói jogkör kiterjesztésétől, mert 1920 óta bebizonyosodott Horthy Miklós alkotmánytisztelete. A nemzet bizalmát szerinte ráadásul jelezte a kormányzóválasztás tizedik évfordulóján elfogadott 1930. évi XI. törvénycikk is.⁷¹⁷ Wolff Károly a világháború utáni időszakról beszélt, amikor „a nemzet az ő tragédiájának legnagyobb megpróbáltatásai közepette élt, amikor saját csonka országában nem tudott himnuszt énekelni”. Ennek az állapotnak szerinte Horthy Miklós vetett véget, ami elegendő ok a napirenden lévő javaslat elfogadására. Eckhardt Tibor „a kormányzó úr személye iránti bizalomból” szavazta meg párttársaival együtt a törvényjavaslatot. A bizalmat több tényezővel magyarázta: Horthy Miklós fővezéri működésével, az államfőként elért eredményeivel, főként az ország

⁷¹⁵ Vonyó 2004: 724–748.; Ormos 2000: II. köt. 431.; Turbucz 2011a: 130–136.

⁷¹⁶ Lásd például *8 Órai Újság*, 1933. júl. 6. 1.; *Függetlenség*, 1933. júl. 5. 1.; *Pesti Hírlap*, 1933. júl. 9. 1.

⁷¹⁷ A törvényjavaslat tárgyalása során elmondott beszédek közül a kultusz szempontjából fontosabbakra térek ki, nem ismételve meg azokat az állításokat, amelyekről több képviselő is beszélt.

nemzeti alapon történő „újjaépítésével”, illetőleg azzal, hogy mindig méltósággal látta el feladatát. Szerinte „ezek olyan nagy emberi kvalitások, amelyekért az egész nemzet, pártkülönbség nélkül hálával tartozik neki”. Gömbös Gyula is méltatta Horthy Miklós „áldásos működését”.⁷¹⁸ A képviselők közül néhányan úgy vélték, hogy Horthy Miklós tevékenységének értékelése nem tartozik a napirenden lévő javaslatához. Rassay Károly és Bajcsy-Zsilinszky Endre, sőt részben még maga a miniszterelnök sem tartotta szerencsésnek, hogy a képviselők bevonták a vitába Horthy Miklós személyét.⁷¹⁹ Bajcsy-Zsilinszky szerint ez ráadásul teljesen felesleges is, mert az államfőben mindenki bíz, másfelől „ilyen keserves 14 esztendő után dicsőhimnuszokra a magyar állam egyetlen alkotmányos tényezőjével szemben sem nyílnak az én szájam”.⁷²⁰ (Bajcsy-Zsilinszky Endre arra már nem utalt, hogy a korszak elején, amikor az ország egyáltalán nem volt jobb helyzetben, ő is zengett dicsőhimnuszokat Horthy Miklósról.) Kritikus hangnemet egyedül a szociáldemokrata képviselők engedtek meg maguknak. Nem támogatták a javaslatot és határozati indítványt terjesztettek elő arról, hogy a titkos választójog bevezetése és a politikai szabadságjogok biztosítása után lehet egyedül időszerű a kormányzói jogkör kiterjesztése. Buchinger Manó meglátása szerint kiterjedt politikai jogosítványokkal nem érdemes egyetlen személyt sem felruházni, példaként említette Hindenburgot és Pilsudskit. Györki Imre „operettország-nak” nevezte a magyar államot, mert itt ugyan „királyság van”, de „király nélkül”. Györki számon kérte a kormányon, hogy a kormányzóválasztás tizedik jubileumán elfogadott törvény rendelkezései még nem valósultak meg, mert még nem épült meg a Boráros tér és Lágymányos közötti összekötő híd.⁷²¹ Ez természetesen nem befolyásolta a javaslat elfogadását: az általános és a részletes vita után július 10-én sor is került a harmadszori olvasására. A törvényhozás menete szerint a Felsőház elé került a törvénytervezet, amit a második kamara 13-án tárgyal meg és fogadott el. A felsőházi tagok közül felszólalók is kitértek Horthy érdemeinek és 'kiválóságának' méltatására.⁷²²

A politikai rendszer stabilizálása céljából 1937-ben került sor a kormányzói jogkör újabb kiterjesztésére (1937. évi XIX. törvénycikk).⁷²³ A kormány elképzeléseit június 7-én ismerték meg a pártok. Az utódajánlási jog miatt azt nemcsak az ellenzék, de még a kormánypárt képviselői közül is többen kritizálták. A kormányzó jogait az ellenvéleményt megfogalmazók ugyanis túlzottnak tekintették. Rassay Károly június 9-én a Képviselőház ülésén bírálta a

⁷¹⁸ KN 1931–1935. XVII. köt. (1933. júl. 6.) 559., 566., 573., 579–580., 582., (júl. 7.) 599., 607.

⁷¹⁹ *Esti Kurír*, 1933. júl. 9. 9.

⁷²⁰ KN 1931–1935. XVII. köt. (1933. júl. 7.) 592.

⁷²¹ Uo. (1933. júl. 6.) 567., 568–569., 575., 577.

⁷²² Uo. (1933. júl. 10.) 615.; FN 1931–1935. II. köt. (1933. júl. 13.) 460–461., 464.; Olasz 2009: 121–124.

⁷²³ Olasz 2009: 127–130.

javaslatot.⁷²⁴ Felszólalásában idézett a kormányhoz közel álló *Függetlenség* vezércikkéből:

„A nemzet azt várja az országgyűlés minden tagjától, hogy azzal az egy-akarral emeljék törvényerőre ezt a javaslatot, amellyel a magyarság áll mögött [ti. a kormányzó mögött – T. D.]. Érezze meg minden törvényhozó, hogy most nincs párt, nincs frakció. Egyetlen párt van Magyarországon: a kormányzó pártja.”⁷²⁵

A jogszabály elfogadásával összefüggő kultuszépítés miatt e cikkből érdemes még idézni:

„A történelem meg fogja állapítani, hogy első nagy kormányzónk, Hunyadi János kora óta se király, se szabadságharcos nemzetvezér mellett nem állott olyan osztatlan, sziklaszilárd egységben ez a széthúzó fajta, mint áll Horthy Miklós mögött, benne az ősi erények, vitézség, bölcsesség, fajszeretet, alkotmányos érzés legtökéletesebb inkarnációját látja minden magyar ember. Legyen akármilyen párton, tartozzék akármelyik felekezethez, nincs senki, aki ne tudná, hogy amit a kormányzó urunk akar, az a nemzet akarata.”⁷²⁶

A kormányzat a tiltakozás miatt átdolgozta a javaslatot. Az idézett propagandisztikus értékelések tehát nem győzték meg a tiltakozókat, bár elsősorban nem is ez volt a fő funkciójuk, hanem a közvélemény befolyásolása. A közvélemény azonban nemcsak a nemzeti egységről szóló állításokkal szembesült, hanem a kritikai hangokkal is. Ez is arra mutat rá, hogy a Horthy-kultusz építésének voltak korlátai. A Képviselőházban Ángyán Béla, a javaslat előadója bejelentette, hogy a bizottsági tárgyalás során a pártok megegyeztek abban, hogy általános és részletes vita nélkül fogadják el a módosított törvénytervezetet. A korábbi tiltakozásról elfeledkezve az új megállapodást a nemzeti egység megnyilvánulásának nevezte.⁷²⁷ Az általános vita után – további hozzászólás ugyanis nem volt – Darányi Kálmán miniszterelnök az előadó gondolatmenetét folytatta. Meglátása szerint a nemzeti egység az 1920 óta elért eredmények iránti hálát fejezi ki: „Mi, akik tanúi és részesei lehettünk ennek a munkának, bizonyoságot kell, hogy tegyünk arról, hogy a nemzet belső egységét, amelyet a mai törvényhozási aktus is bizonyít, elsősorban az ő bölcs kormányzása biztosította; olyan mértékben, amelyre történelmünk fényes lapjain van csak példa.”⁷²⁸ A képviselők július 2-án fogadták el a törvénytervezetet. Ezt tette július 9-én a Felsőház is. Az ott felszólaló miniszterelnök megismételte a Képviselőházban elmondottakat.⁷²⁹ A sajtó részletesen tudósi-

724 Olasz 2007: 55–57.; Kerepeszki 2014: 80–81.

725 KN 1935–1939. XIV. köt. (1937. jún. 9.) 388.

726 *Függetlenség*, 1937. jún. 9. 1.

727 KN 1935–1939. XV. köt. (1937. júl. 1.) 120.

728 Uo. 122.

729 FN 1935–1939. II. köt. (1937. júl. 9.) 363.

tott az országgyűlésben elhangzottakról. A méltatások a nemzeti egység üzenetét emelték ki.⁷³⁰

A kormányzó jogkörét az 1937. évi XIX. törvénycikk jelentősen kiterjesztette. A kérdés azonban még nem jutott nyugvópontra. November 28-án a nyílasok gyűlést tartottak Debrecenben.⁷³¹ Helyi vezéralakjuk, ifj. Balogh István akkor egyértelművé tette, hogy a nemzet vezérének kizárólag Horthy Miklós kormányzót tekintik. Ez az állásfoglalás az október 10-i körmeneti gyűlésre reagált, ahol ellenzéki politikusok hitet tettek a legitimizmus mellett.⁷³² Balogh István ki is jelentette: „Ottóval, a mi legelső és legnagyobb magyar emberünket, Horthy Miklós kormányzó úr Ő Főméltóságát állítom szembe, aki kivezette az országot a megsemmisülésből. Van tehát vezérünk, aki vezessen minket.”⁷³³ Beszéde végén Kémeri Nagy Imre, a szélsőjobboldal egyik ismert alakja – a jelenlévők meglepetésére – Horthy Miklós királlyá koronázását javasolta. A szélsőséges jobboldali politikusok által akkor még tisztelt kormányzó megkoronázására tett javaslat Horthy bizalmának megszerzésére és a szélsőjobboldalon belüli pozícióharc befolyásolására irányult.⁷³⁴ E jogkör-kiterjesztési kísérletként is értelmezhető esemény kiváltotta Horthy haragját, aki a történeteket a személye elleni támadásként értékelte.⁷³⁵ A nyilvánosság előtt így újból cáfolnia kellett, hogy az ország királya kívánna lenni, amit komolyan is gondolt. 1937 őszén, november végén a rádióban és december 21-én Szolnokon tette ezt meg.⁷³⁶

6.11. A KORMÁNYZÓ KÜLFÖLDI ÚTJAI⁷³⁷

A Horthy-kultusz ápolásának alkalmai az 1930-as évek közepén kiegészültek. Attól kezdve ugyanis a magyar tömegtájékoztatás az államfő külföldi útjait is felhasználhatta erre a célra. Addig az európai királyi családok a IV. Károlyal szembeforduló államfőt nem hívták külföldre, de így tettek – alapvetően a

730 Lásd például *Az Est*, 1937. júl. 2. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1937. júl. 2. 1.; *Pesti Hírlap*, 1937. júl. 2. 1.; *Újság*, 1937. júl. 2. 1.; MNL OL K 428. j) 1937. júl. 7. 6.

731 Lásd erről bővebben Kerepeszki 2010b.

732 A legitimizmus erősödésével szemben a bajtársi egyesületek is tiltakoztak, egyértelművé téve, hogy a 'nemzet vezére' kizárólag a kormányzó. Kerepeszki 2012: 201–202.

733 Idézi Kerepeszki 2010b: 137.

734 A szélsőjobboldali *Szittyakürt* hasábjain akkoriban megjelent méltatások a vezérkép néhány fontosabb elemét tartalmazták: méltatták ugyanis a nemzet érdekeit képviselő, a nemzetet megtestesítő, a nemzet 'kormányosaként' és 'kösziklaként' lefestett kormányzó érdemeit ('nemzetmentés', 'honalapítás'). Ehhez lásd Uo. 140–141., 145–146. Az akkor megjelent plakátokat lásd Paksa 2013a: 118.

735 Sakmyster 2001: 189.

736 Kerepeszki 2010b: 149., 152.; *Budapesti Hírlap*, 1937. dec. 21. 1–2.

737 Ez az alfejezet egy korábbi tanulmányom átdolgozott és bővített változata. Turbucz 2012e.

fehérterror miatt – a demokratikus államok reprezentánsai is. A nemzetközi légkör megváltozásával a kormányzó első – még magánjellegű – útjára 1936. augusztus végén került sor, amikor egy ausztriai zergevadászat keretében találkozott Berchtesgadenben Hitlerrel.⁷³⁸ Az első Horthy–Hitler találkozót „udvariassági gesztusként” értékelte a konzervatív *Budapesti Hírlap*.⁷³⁹ Annak ellenére, hogy a lapok tudósítottak erről az útról,⁷⁴⁰ az nem vált a kultuszépítés részévé. Horthy Miklós első hivatalos államfői útja 1936. november 23-a és december 1-je között az olasz és az osztrák fővárosba vezetett.⁷⁴¹ Ezt követte 1938. február 5–9-e között a lengyelországi, majd augusztus 20–30-a között a németországi látogatása.⁷⁴²

A kormányzó külföldi útjairól az MTI és a napilapok kiküldött munkatársainak tudósításaira támaszkodva a sajtó részletesen beszámolt (18. táblázat).⁷⁴³ A napilapok időnként jelentős terjedelemben átvették az MTI tudósításainak szövegét.⁷⁴⁴ Horthy olaszországi útjáról öt, a lengyelországról három, a németországról 14 filmhíradó-bejátszás számolt be. Az utóbbiak egy különkiadást alkottak. Az első bécsi döntés előtt az államfő külföldi útjai kapták a legtöbb figyelmet a filmhíradókban. E bejátszások a látogatások fontosabb eseményeiről számoltak be. Ezekről a rádió helyszíni közvetítést is adott.⁷⁴⁵ A lengyelországi útról külön kiadvány is megjelent, amely lelkesen idézett a lengyel sajtóban publikált kormányzót méltató cikkekből.⁷⁴⁶ Mivel a különféle rendezvényeket a protokoll szerint bonyolították le, a kultusz alakulása szempontjából nem az események lényegesek, hanem az értelmezésük, az a diskurzus, amelynek részévé váltak. Az utazások programjait emiatt csak vázlatosan mutatom be.

A Rómába, Bécsbe, Varsóba, Krakkóba, Kielbe, Hamburgba, Berlinbe és Nürnbergbe érkező kormányzói párt, illetve kíséretét mindig ünnepélyes keretek között fogadták, például Benito Mussolini, Viktor Emánuel olasz király, Wilhelm Miklas osztrák szövetségi elnök, Ignacy Mościcki lengyel elnök és Adolf Hitler.⁷⁴⁷ A bevonulások a híradások szerint a lakosság „lelkes éljenzése”

738 Romsics 2007a: 14.

739 *Budapesti Hírlap*, 1936. aug. 23. 3.

740 A tudósításokhoz lásd például a *Budapesti Hírlap* 1936. augusztus 21-e és 30-a között megjelent cikkeit.

741 *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 24. 1.

742 MNL OL K 428. a) 1938. febr. 3. 12., febr. 10. 17., aug. 20. 14–15.; *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 30. 1.

743 A *Népszava* tömören, röviden tájékoztatta az olvasóit, míg a többi lap általában bő terjedelemben, több oldalon keresztül.

744 A *Budapesti Hírlap* 1936. november 17-i tudósítása szinte teljesen megegyezik az MTI tudósításával. MNL OL K 428. a) 1936. nov. 27. 6–7., 9., 13., 15–17., 19.

745 *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 24. 2., nov. 29. 3., 1938. febr. 6. 1.; 8 *Órai Újság*, 1936. dec. 3. 7.; *Pesti Hírlap*, 1938. febr. 6. 4.; *Nemzeti Újság*, 1938. febr. 6. 3.

746 Kertész 1938.

747 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 25. 2–3., nov. 26. 1., 1936. dec. 1. 2., 1938. febr. 6. 2., 1938. aug. 23. 3.

kíséretében történtek.⁷⁴⁸ Az utazások állandó programjai közé tartoztak a fogadások, díszbeédek, díszvacsorák, díszelőadások mellett a katonai díszszemlék és koszorúzások is. Horthy Miklós rendszeresen megkoszorúzta a Névtelen Katona emlékműveit.⁷⁴⁹ Emellett Krakkóban Józef Pilsudski és Báthory István sírján is elhelyezett koszorút.⁷⁵⁰ Az olaszországi és németországi utak csúcspontjai a hadiflották díszszemléi és hadgyakorlatok voltak: 1936. november 26-án a Nápolyi-öbölben és 1938. augusztus 22-én Kielben.⁷⁵¹ Az olasz flotta 108 egységének szemléjét és hadgyakorlatát Horthy Miklós, az 'otrántói hős' a Zara csatahajó fedélzetéről nézte végig.⁷⁵² 1938 augusztusában azt írta a *Függetlenség* című napilap, hogy a német flotta 110 kivezényelt egységével „[...] a keresztény és nemzeti kultúra, európai civilizáció hős oltalmazóját, a bolsevista Antikrisztus első győzedelmes ellenfelét ünnepelte a Német Birodalom”.⁷⁵³

A részletes tudósítások, a publikált fényképek, a vezércikkek és a filmhíradók a kormányzó nemzetközi elfogadottságát és az európai államfőkhöz mért egyenjogúságát voltak hivatottak sugallni.⁷⁵⁴ A külföldi utakról szóló tudósításokban a 'királyi pompa', a 'fejedelmi', 'káprázatos' fogadtatás, a 'pazar külsőségek', a 'monumentális katonai és polgári dísz' és a 'diadalmenet' értékeléseket gyakran olvashatjuk.⁷⁵⁵ Olyan állítás is megjelent, amely szerint Horthy Miklós személyét „világszerte” tisztelik és becsülik.⁷⁵⁶ „Ha hatalmas világbirodalom feje, császári koronák viselője, nagy és gazdag államszövetségek elnöke látogatott volna el Rómába, azt sem fogadhatták volna fényesebb pompával, tündöklőbb dísszel [...]” – írta a *Nemzeti Újság*.⁷⁵⁷ Mindebből logikusan következett a kultikus interpretáció szerint, hogy a magyar állam már „nem magányos sziget az ellenséges tenger közepén, hanem egy hatalmas rendszer döntő fontosságú alkatrésze”.⁷⁵⁸ Az 1938-as németországi út vonatkozásában a napilapok szintén a magyar nemzet tekintélyének növekedéséről

748 Lásd például *Függetlenség*, 1936. nov. 25. 2.; *Újság*, 1938. febr. 10. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 25. 3.; Magyar Világhíradó 1936: 667/1., 1938: 729/10., 1938: 758/9.

749 Magyar Világhíradó 1936: 667/2., 1938: 758/11.; *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 26. 2–4., 1938. febr. 10. 2., 1938. aug. 26. 1–3.; *Függetlenség*, 1936. nov. 26. 2–3.; 8 *Órai Újság*, 1938. aug. 26. 1–2.

750 *Az Est*, 1938. febr. 6. 1.

751 MNL OL K 428. a) 1938. aug. 22. 9., 11., 19–21., 31., 37., 39.; *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 27. 1–4., 1938. aug. 23. 4–5.; 8 *Órai Újság*, 1938. aug. 24. 1.

752 *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 27. 1–3.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 27. 1–4.; *Népszava*, 1936. nov. 27. 3.; Magyar Világhíradó 1936: 667/3.

753 *Függetlenség*, 1938. aug. 23. 1.; Magyar Világhíradó 1938: 758/5.

754 Romsics 2007a: 15.

755 Lásd például 8 *Órai Újság*, 1936. nov. 27. 4., 1938. febr. 5. 3.; *Az Est*, 1938. febr. 8. 3.; *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 22. 1., 1938. febr. 6. 1.; *Esti Kurír*, 1936. nov. 25. 1., 1938. febr. 6. 3–4.; *Függetlenség*, 1938. febr. 6. 1., 1938. aug. 23. 1–2.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 25. 5., nov. 28. 1., 1938. aug. 23. 1–2.; *Nemzeti Újság*, 1938. febr. 10. 3–4.; *Pesti Napló*, 1938. febr. 6. 2., aug. 28. 1.; *Újság*, 1938. aug. 23. 1.

756 8 *Órai Újság*, 1936. nov. 26. 1.

757 *Nemzeti Újság*, 1936. nov. 26. 1.

758 8 *Órai Újság*, 1936. nov. 26. 1.

írtak.⁷⁵⁹ A *Budapesti Hírlap* az államfőt a „magyar történelmi igazság” legsikeresebb képviselőjének nevezte, mert személyes megjelenésével is képes a revízió támogatottságát növelni.⁷⁶⁰ Magyarország nemzetközi elfogadottságának megerősítését az 1919 óta megvalósított eredmények csúcspontjaként, ezek logikus következményeként értékelték az újságírók: a nemzet újabb lépést tett a nemzeti nagyság visszaszerzésének útján. A magyarság emiatt – ezen értelmezés szerint – a kormányzói pár előtt „hódol”, sőt „hódolatunk most érkezett el a tetőfokhoz”.⁷⁶¹ Az 1938. augusztusi németországi út végeztével a nemzet mint család üzenetének következő eleme is szerepelt az egyik cikkben: „egy nagy családnak a gyermekei várták a családfőt.”⁷⁶² A rövid időre elutazó kormányzót, a ’nemzet atyját’ tehát hazavárták a ’családtagok’. Az újságírók mindezeket túl nem feledkeztek el a vezérkép többi eleméről sem. Felidéztek az 1919 óta eltelt időszakot és a kormányzónak tulajdonított érdemeket. A vezér és a magyarság közötti ’szétszakíthatatlan’ köteléket emelték ki alapvetően, mivel a nemzetet képviselte Horthy külföldön.⁷⁶³ A ’nemzet kormányosának’ motívuma sem maradt el:

„Úgy érezzük, hogy amikor a sötét tizenhét esztendő számkivetettje, a tengerekről messze űzött tengerész újra ott áll a parancsnoki hídon és szeme a végtelenségbe néz [utalás a nápolyi öbölben tartott díszszemlére – T. D.], ott állunk mögötte mindnyájan, magyarok és a mi szemünk is új horizontokat lát: szabad, éltető, boldog jövőt.”⁷⁶⁴

Az olasz, az osztrák, a lengyel és a német lapok méltatásait idézték vagy összefoglalták a magyar lapok.⁷⁶⁵ Az egyik lengyel orgánus például Piłsudski-hoz hasonlította Horthyt, mert az első világháború után mindketten „megmentették” Európát a bolsevizmustól.⁷⁶⁶ A 19. táblázat adatai alapján jól látható, hogy 1936. november végén a magyar sajtó inkább az olasz és az osztrák lapok méltatásait szemlélve járult hozzá a Horthy-kultusz ápolásához. Ezzel azt lehetett sugallni, hogy a kormányzót külföldön is tisztelik. A revíziós célok megvalósítása tehát jó úton halad – olvashatjuk ezekben a cikkekben. 1938 februárjában és augusztusában is jelentős, bár kevésbé domináns szerepet töltött be a kultuszépítésben a külföldi sajtószemle. A magyar lapok ugyanis aktívabbá váltak a vezérkép közvetítése terén.⁷⁶⁷

759 A németországi út során a náci vezetők a magyar küldöttség tagjainak elkápráztatására törekedtek, mert arra igyekeztek rávenni őket, hogy Magyarország provokáljon háborút Csehszlovákia ellen. Pritz 1995: 297.

760 *Budapesti Hírlap*, 1938. aug. 30. 1.

761 Uo. 1936. dec. 2. 1., 1938. aug. 30. 1.

762 *Nemzeti Újság*, 1938. aug. 30. 1.

763 Lásd például *Pesti Napló*, 1936. nov. 27. 1.; *Új Nemzedék*, 1936. dec. 2. 1.; *Pesti Hírlap*, 1938. aug. 30. 1.; *Esti Kurír*, 1936. dec. 2. 1., 1938. aug. 30. 1.; *Függetlenség*, 1936. nov. 22. 1.

764 *Új Nemzedék*, 1936. nov. 28. 1.

765 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1936. nov. 29. 1–3., 1938. febr. 8. 2.; *Függetlenség*, 1936. nov. 25. 1–3., nov. 27. 1., 1938. febr. 6. 2.; *Pesti Hírlap*, 1936. nov. 26. 5., 1938. aug. 24. 3–4.; MNL OL K 428. a) 1938. febr. 4. 39., febr. 5. 1., 12., 30–31., aug. 24. 7., 28., aug. 25. 2.

766 *Függetlenség*, 1938. febr. 6. 2.

töltött be a kultuszépítésben a külföldi sajtószemle. A magyar lapok ugyanis aktívabbá váltak a vezérkép közvetítése terén.⁷⁶⁷

A kormányzó külföldi útjairól szóló tudósításokban a filmhíradók is fontos szerepet töltöttek be, ráadásul egyre meghatározóbb lett ennek a médiumnak a szerepe a Horthy-kép ápolásában. A korszak filmhíradói, amelyeket a Magyar Film Iroda (MFI) készített, egymáshoz nem kapcsolódó híreket tartalmaztak. Az inzertszövegekkel elválasztott bejátszások – a különkiadásokat leszámítva – nem alkottak összefüggő történetet. A körülbelül tíz perc hosszúságú filmhíradók a kormányzat elvárásai alapján tájékoztatták a moziba járókat. A korabeli filmcenzúra egyik alapvető célja ugyanis az állami, egyházi és közéleti tekintélyek védelme volt.⁷⁶⁸ Horthy így nem szerepelhetett reklámfilmekben, sőt a filmhíradókban a személye elleni merényletkísérletekről sem lehetett tudósítani.⁷⁶⁹

A kormányzó a filmhíradókban 1931–1944 között 346 alkalommal szerepelt.⁷⁷⁰ Az MFI irataiból kiderül, hogy az 1924–1931 között készült néma filmhíradók milyen témákkal foglalkoztak.⁷⁷¹ A kultusz szempontjából releváns bejátszások száma a két forrás szerint összesen 81.⁷⁷² Az első bécsi döntés előtt 47 bejátszás készült (1934 előtt kilenc). Az államfő személyéhez kötődő évfordulókon az első bécsi döntést megelőzően a mozikban hat bejátszás volt látható (20. táblázat). Nem készült évente filmhíradó ezen alkalmak során, ami így a sajtóval és a rádióval szemben nem tekinthető a kultuszépítés állandó eszközének. A kultusz szempontjából releváns 47 bejátszás 46 százaléka (22) az 1936–1938 közötti külföldi utakkal foglalkozott.⁷⁷³

1938 előtt tehát a leginkább ezen eseményekkel foglalkoztak a filmhíradók.⁷⁷⁴ A külföldi utakról szóló bejátszásokban az inzertszövegek mellett az éljenző tömeg és a ritmikus éljenzés járulhatott hozzá a fenti üzenetek erősítéséhez, így a „határtalan lelkesedéssel ünnepeltek”, a „lelkes ünneplés”, a „káprázatos” és a „történelmi pompa” értékelések.⁷⁷⁵ Értelemszerűen azokon a felvé-

767 A külügyminisztérium sajtóarchívumában számtalan cikk található a kormányzó külföldi útjairól: MNL OL K 609. 68. csomó, 1. dosszié, I. 45. Horthy Miklós németországi útja 1938. augusztus.

768 Erről részletesebben Záhonyi-Ábel 2012.

769 Uo. 97. Hindenburg, hogy egy külföldi ellenpéldát említsek, reklámokban is feltűnt, ugyanis a tekintélyével igyekeztek a cégek, így például az Opel, a saját termékeit népszerűsíteni. Goltz 2009: 115–122.

770 Az adatok a <http://filmhíradokonline.hu/>-n elérhető filmhíradókra vonatkoznak.

771 MNL OL K 675. 14. csomó, 1924–1933, 35. tétel. Horthy a közéleti eseményekről szóló filmhíradó-bejátszások elmaradhatatlan szereplője volt.

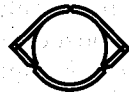
772 Nem maradt fenn hét bejátszás kópiája. Az 1931 előtt készült hat releváns bejátszás nem érhető el az interneten.

773 A többi nem sorolható be a fenti csoportokba: idesorolhatók például a vitézavatások, a reprezentatív közszereplések, családi események és egyéb bejátszások.

774 Az első bécsi döntés előtt készült, a Horthy-kultusz szempontjából releváns filmhíradó-bejátszásokra vonatkozó adatokat ezért említem meg itt. Az alkalmazott elemzési szempontokhoz lásd Kracauer 1943.

775 Lásd például Magyar Világhíradó 1936: 667/1–2., 1938: 729/8., 758/9., 758/12.

teleken, amelyeken Hitlerrel együtt látható Horthy, az éljenzés főként nem neki szólt. E bejátszásokban, ahogyan az első bécsi döntés előttiekben is, nem volt narráció, kultikus kijelentéseket így csak az inzertszövegek tartalmaztak. Lényeges, hogy milyen típusú zene került a bejátszásokba. A zene alátámaszthatja a filmhíradó üzenetét, hathat az érzelmekre, megkönnyítheti a film befogadását. Az első bécsi döntést megelőzően készült – nem csak a külföldi utakról szóló – bejátszások 67 százalékában a Himnusz volt hallható, tehát a nemzeti imádság erősíthette és legitimálhatta Horthy Miklós vezéri szerepét, mivel a zene által előidézett érzelmek könnyen összekapcsolódhatnak a filmen látható személlyel és eseménnyel. A bejátszások 48 százalékában különböző indulók töltötték be ezt a funkciót, főként a díszszemlék esetén. Előfordultak olyan bejátszások, amelyekben a Himnusz mellett indulók is hallhatók voltak. Ez utóbbiak a Legfelsőbb Hadúr képét erősíthették. A külföldi utakkal foglalkozó bejátszásokban is elsősorban a Himnusz és különböző indulók szerepeltek.

7. A KULTUSZ MEGERŐSÖDÉSE: AZ 'ORSZÁGGYARAPÍTÓ' KORMÁNYZÓ (1938–1944)

7.1. A REVÍZIÓS SIKEREK HATÁSA HORTHY MIKLÓS VEZÉRKULTUSZÁRA

A korszakban Magyarország legfontosabb külpolitikai célja értelemszerűen a trianoni békeszerződés revíziója volt. A magyar állam azonban önmagában nem lett volna képes ezt a célt elérni, mert nem rendelkezett ehhez a szükséges saját erővel. Emiatt nem tudta Olaszország és Németország, a háborút követő békerendszer megváltoztatására törekvő nagyhatalmak támogatását figyelmen kívül hagyni.¹

A magyar diplomácia lehetőségeit így meghatározta ez a behatárolt mozgástér. A fasiszta Olaszország és különösképpen a náci Németország megerősödése a Kárpát-medence jövőbeli sorsát is jelentős mértékben befolyásolta. A magyar külpolitika Párizs és London Hitlerrel szembeni engedékeny politikájára úgy reagált, hogy hajlandó volt a területi revízió megvalósítása érdekében a tengelyhatalmakhoz igazodni. Ez azonban nem módosította a magyar diplomácia azon törekvését, hogy a revízióra lehetőleg széles körű nemzetközi egyetértéssel kerüljön sor. A második világháború kitörése előtt erre egyre kevesebb lehetőség volt, mivelhogy a kontinensen körvonalazódtak az egymással szemben álló háborús tömbök. A politikai realitást már sokkal inkább a korlátozott és egyoldalú nemzetközi támogatás jelentette. Magyarország 1938 és 1941 közötti revíziós sikereit főként az európai hatalmi viszonyok átalakulása, a tengelyhatalmak, elsősorban Adolf Hitler támogatása tette lehetővé. A területgyarapodásokhoz természetesen a magyar diplomácia előkészítő munkájára is szükség volt.²

Mindent összevetve nem Horthy Miklós 'államférfiúi nagyságának', illetőleg a kimagaslónak nem is tekinthető diplomáciai képességeinek köszönhető a magyar állam 1938 utáni területgyarapodása. A 'nemzetmentő', 'országépítő' jelzőkkel ellentétben, amelyek igen korlátozott mértékben kifejezték Horthy tényleges szerepét, a kormányzót nem lehet 'országgyarapítónak' tekinteni. Annak ellenére, hogy az 1930-as évek végétől kezdve a magyar állam külpolitikai mozgástere egyre inkább beszűkült, a kortársak egy része 'or-

¹ Pritz 2011b: 38–39.

² Zeidler 2009: 176–183., 268–269.

szággyarapítóként' méltatta a népszerűsége csúcsán álló kormányzót. Ezzel összefüggésben fokozatosan nőtt a már korábban is kimutatható 'szakadék' az ország tényleges és elképzelt helyzete között. Egyre inkább távolodtak egymástól a vágyak és az elérhető célkitűzések. A revíziós sikerek miatt érzett – érthető – öröm ugyanis elfedte a realitásokat. A magyar társadalom – reálisnak egyre kevésbé nevezhető – külpolitikai tájékozottsága ennek eredményeként tovább roncsolódott.

7.1.1. Felvidék (1938)³

1938 október végén Magyarország és Csehszlovákia az új határaik megállapítására kérte fel Németországot és Olaszországot. A döntőbíróági ítéletre november 2-án a bécsi Felső-Belvedere palotában került sor. Ennek értelmében 11 927 km² terület került vissza Magyarországhoz. A decemberi összeírás szerint a terület népességének 84,4 százaléka volt magyar.⁴

Imrédy Béla kormányfő tíz perccel fél tíz előtt négyperces rádióbeszédben tájékoztatta a magyar társadalmat a döntőbíróági határozat tartalmáról.⁵ Az utcákon ünneplők Hitler, Mussolini, Imrédy neve mellett az államfő nevét skandálták. Imrédy a miniszterelnökségi palota erkélyén mondott beszédet. Ebben kérte a jelenlévőket, hogy vonuljanak át a vár udvarára és fejezzék ki Horthy Miklós iránti hódolatukat. A tömeg az államfő erkélye alatt a „Köszönjük” szó ütemes ismétlésével eleget is tett ennek. Az ott elmondott köszöntőjében Imrédy Béla arról beszélt, hogy a magyar nemzet helyzete 1919-ben kezdett pozitívan megváltozni, amikor fővezérként Horthy „magasra tartotta a magyar feltámadás lobogóját”. Attól kezdve a magyarság őt követi, „mert tudja, hogy ez a helyes, ez az igazi magyar út. Ez fog bennünket elvezetni az igazi szép magyar jövő felé.” A kormányzó arra biztatta az ünneplőket, hogy „álmodjunk még szebbeket”, mint ami ma megvalósult.⁶ Az újságírók szerint 1919 óta Horthy nem okozott csalódást a nemzetnek, mert az ő személyében központosított vágyak idővel megvalósultak.⁷ Az addigi legjelentősebb eredmény az első bécsi döntés. Horthy Miklós 'történelmi tettei' tehát kiegészültek.

A honvédség – a kormányzó hadparancsa értelmében – november 4–11. között, több szakaszban vonult be a visszatért településekre. Ez volt az úgynevezett 'új honfoglalás' második szakasza, amelynek célja az elszakított terü-

³ Ez az alfejezet egy korábbi tanulmányom részben módosított és bővített változata. Turbucz 2012c.

⁴ Sallai 2002: 119., 143–147. A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 275. Az első bécsi döntéshez lásd még Simon 2014.

⁵ Zeidler 2009: 274.

⁶ *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 3. 5–6.

⁷ Lásd például *Pesti Napló*, 1938. nov. 4. 1. (az idézet itt olvasható); *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 5. 3.

letek 'visszahódítása' volt. A felvidéki településeket nemzeti zászlókkal és az államfő arcképeivel díszítették fel. A lakosság kitörő örömmel fogadta a magyar honvédeket.⁸ A csapatok bevonulásai során a helyi lakosság a kormányzó nevét kiáltotta. A köszöntőbeszédekben is gyakran utaltak a történelminek nevezett eredményeire.⁹ A területgyarapodás és Horthy Miklós ünneplésére országszerte sor került.¹⁰ A napilapok tudósítottak az államfőnek küldött feliratokról és táviratokról is.¹¹ Erre hivatkozhattak és hivatkoztak is azon értékelések, amelyek szerint minden egyes magyar ember halás a nemzet vezérének.¹²

A bevonulások közül egyértelműen azok emelkedtek ki, amelyeken Horthy Miklós személyesen is részt vett. November 6-án fehér lovon vonult be Komáromba, majd 11-én Kassára. A fehér ló szimbolikus szerepe nem módosult, 1919-hez hasonlóan az 'új honfoglalás' sugallta.¹³ Nemcsak a kormányzó vezérkultuszát építők kapcsolták össze az államfő személyét a revíziós sikerrel, hanem Horthy is erre törekedett. Az általa vezetett bevonulások hozzájárulhattak a vezéri szerepének igazolásához.¹⁴ Ebben a tömegkommunikáció is szerepet vállalt. A rádió közvetítései, filmhíradó-bejátszások, MTI-tudósítások, a napilapok cikkei részletesen informálták a médiafogyasztókat a bevonulások lényeges történéseiről, kiemelve a vezér 'megkerülhetetlen' szerepét. Az MFI fotósai látták el a lapokat fényképekkel.¹⁵ November 2-a és 20-a között a kultusz szempontjából 279 releváns cikk jelent meg az elemzett napilapokban (21. táblázat). A *Nemzeti Újság* közölte a legtöbbet. A *Népszava* áll a képzeletbeli sor végén, egyedül a szociáldemokrata napilap nem közölt méltatást, de az olvasói még így is értesültek a bevonulás minden lényeges eleméről.

Komáromban az utcákat, a középületeket zászlókkal és a *Tolnai Világlapja* által készített plakátokkal díszítették.¹⁶ A lap budapesti kiadóhivatalának erkélyén egy hat méter magas Horthy-képet helyeztek el.¹⁷ A lakosság éljenzése kíséretében, euforikus hangulat közepette vonult be Horthy Miklós kormányzó Komáromba. A filmhíradó és az *Észak felé* (1938) című propagandafilm is jól tükrözte ezt, a lelkes, virágokat szóró, éljenző tömeget és a ritmikus éljenzést („Éljen Horthy!”) megörökítő filmfelvételeken keresztül.¹⁸ A revízió ese-

⁸ *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 6. 1.; *Magyarország*, 1938. nov. 10. 2.; Gyurgyák 2008: 126., 128.; MNL OL K 428. a) 1938. nov. 7. 42.

⁹ *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 9. 3.; *Újság*, 1938. nov. 6. 1–2., nov. 9. 5.; *Pesti Napló*, 1938. nov. 8. 4–5.

¹⁰ Lásd MNL OL K 428. a) 1938. nov. 2. 70., nov. 3. 44–45., nov. 6. 33., nov. 7. 41., nov. 8. 10. és 45.

¹¹ Ehhez lásd például *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 6. 10., nov. 16. 7., nov. 17. 7.; *Újság*, 1938. nov. 4. 6., nov. 11. 6., nov. 17. 2.

¹² Lásd például *Az Est*, 1938. nov. 4. 1.

¹³ Uo. 1938. nov. 8. 2–3., nov. 9. 5.; Vörös 2000: 158–159.

¹⁴ Romsics 2007a: 18.; Dombrády 1990a: 121., 134–135.

¹⁵ Stemler 2009: 171.

¹⁶ Egy plakátok szétosztását megörökítő fényképet közöl Zetényi Csukás 2014: 119.

¹⁷ *Tolnai Világlapja*, 1938. nov. 16. 1–7.; Dömötörfi 1990: 26.

¹⁸ *Magyar Világhíradó* 1938: 768/4.

tében a filmek elsősorban így erősíthették a vezérkultuszt. A külföldi utak és a revíziós bevonulások esetén volt gyakori, hogy a filmhíradók éljenző, lelkes, virágokat szóró és nemzetiszínű zászlókat lengető tömeget mutattak, annak érdekében, hogy a vezér elfogadottságát és népszerűségét sugallhassák. Ebbe a kategóriába összesen 18 bejátszás tartozott a kultusz vonatkozásában releváns 81-ből. Horthy nevének skandalása, a ritmikus éljenzés csak kilenc bejátszásban volt látható és hallható, ebből ráadásul hét az 1938 és 1941 közötti revíziós bevonulásokról szólt (a többi más évfordulókon volt megtekinthető). Időnként feltűntek a filmekben a településeken a hirdetőoszlopokra, házfalakra stb. kihelyezett képek és plakátok is. A revízióról készült propagandafilmekben (*Észak felé*, *Kelet felé*) ugyan a kormányzó, az 'országgyarapító' vezér a főszereplő, ennek ellenére mégsem az ő alakja uralta e filmeket. A visszatartott települések lakossága részéről, akik akkor először láthatták Horthy Miklóst, a lelkesedés őszintének is tekinthető.¹⁹

A Klapka téren Imrédy Béla miniszterelnök köszöntötte az államfőt. A napokkal korábban elmondott beszédéhez képest egyetlen, igaz, lényeges különbség mutatható ki. A politikai rendszer átalakítását célzó törekvései elfogadtatására törekvő Imrédy²⁰ volt ugyanis az első, aki – a kormányzó bizalmának erősítése érdekében – a 'nemzetmentő' és 'országépítő' vezér képéhez hozzáillesztette az 'országgyarapító' *epitheton ornanst*, amivel tovább formálta a kormányzó – realitásoktól egyre jobban távolodó – képét.

„[...] A látomás beteljesült. A Hadúr fehér lovon bevonult a felszabadult ősi földre. [...] Közel húsz esztendeje Főméltóságú Urunk kezébe ragadta a már-már aláhanyatló nemzeti zászlót, a csüggedt, magáról szinte megfeledkező nemzeti lelket újra felkeltette és megtanította a magyart hinni, bízni és akarni. S húsz esztendő múlva megjött a beteljesülés. Az egyesülésnek ezekben a szent perceiben mondom minden magyar nevében: a nemzet ezt soha nem fogja elfelejteni. Az országmentő Horthy Miklósból országgyarapító szabadító lett. Ebben a szent percben nem tudok egyéb szót találni, mint azt, hogy Isten áldja meg Főméltóságodat mind a két kezével, mind azért, amit értünk húsz esztendőn át tett, aminek a gyümölcset ma aratjuk [sic!]. S a megnagyobbodott országnak minden fia és leánya nevében ígérem, hogy Főméltóságodat hűséggel követjük azon az úton, amelyen vezet bennünket egy szebb, boldogabb Magyarországhoz [...]”²¹

19 Így nem állhatott távol a valóságtól a következő értékelés: „[...] milyen más volt ez a lelkesedés, mint amit otthon megszoktunk. Nem volt benne semmi blazírt vonás. Ez tiszta örömből fakadt. Makulátlan volt és utánozhatatlan”. *Magyarország*, 1938. nov. 8. 1.

20 E törekvéseit – a 'csodás forradalmat' – 1938. szeptember 4-én Kaposváron jelentette be. Beszédében nem felejtette el a kormányzót hűségéről biztosítani. *Budapesti Hírlap*, 1938. szept. 6. 6.; Sipos 1970: 58.

21 *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 8. 2.

A miniszterelnök köszöntése után Fülöp Zsigmond, Komárom városbírája elcsukló hangon és könnyeivel küszködve tudta csak elmondani beszédét. A kormányzó ezután a felvidéki magyarságot üdvözölte.²²

A komáromi bevonulást követően a tömegkommunikációs eszközökön keresztül a kultusz építői már 'országgyarapítóként' magasztalták a kormányzót.²³ A vezérképbe integrálódott főbb jelzők ('nemzetmentő', 'országépítő', 'országgyarapító') azt az utat jelképezték, amelyet a nemzet 1919 után szimbolikus értelemben megtett a 'bölcs' vezérét követve.²⁴ A 22. táblázat alapján megállapítható, hogy a Horthynak tulajdonított tettek szinte mindegyike megjelent a napilapok cikkeiben. Az előfordulási arányaik eltérőek voltak. A méltatások szerint a kormányzó nélkül a nemzet nem tudott volna eljutni az első bécsi döntésig. A magyarság eszerint fokozatosan közelebb került a vágyott állapothoz, ahhoz, amit a világháborús összeomlás eredményeként elveszített. A kultikus szövegek – tudomást sem véve a nemzetközi erőviszonyokról és az ország tényleges lehetőségeiről – azt hangoztatták, hogy Horthy Miklós tudatosan vezette az országot úgy, hogy ennek során több lépésben megvalósulhasson a területgyarapodás.²⁵ A 'nemzet kormányosának' motívumán keresztül ez azt jelentette, hogy:

„[...] éleslátással, tapasztalt tájékozódó képességgel kereste a zátonyokból, korallszigetek és örvények zajlásából kivezető utat. Húsz éven át nem volt nyugodt éjszakája és nappala a magyar hajó kormányosának és most futott be az első boldog, szélcsendes kikötőbe.”²⁶

Ezen interpretáció szerint a vezér 1938 őszén tehát ismételtén 'igazolta', hogy a vele kapcsolatban megfogalmazott várokozások reálisak voltak, mert lépésről lépésre 'képes' volt ezeket a nemzeti vágyakat megvalósítani – olvashatjuk töméntelen mennyiségben a sajtóban. Az alkalmazott jelzők közül a leggyakrabban – ezzel is összefüggésben – a 'bölcs' jelző fordult elő. A 22. táblázatból jól látható, hogy az első bécsi döntés után megjelent cikkek leggyakoribb elemének az tekinthető, hogy Horthy Miklós a nemzet egyedüli vezére. A revíziós

22 Uo. 1938. nov. 8. 2.; MNL OL K 428. a) 1938. nov. 6. 15–19., 24–25., 27–28., 31–32.; Véssey 1939b: 5–7.

23 A kultikus értékelésekkel érdemes összevetni Babits Mihály *Áldás a magyarra* című versét, amelyet a költő november 6-án publikált a *Pesti Napló* hasábjain (Pritz 1991: 221.). Idézem az első versszakát:

„Ne mondjátok, hogy a haza nagyobbodik,
A haza, a haza egyenlő volt mindig
ezer év óta már, és mindig az marad,
mert nem darabokból összetakolt darab:
egytest a mi hazánk, eleven valami!
Nem lehet azt csak úgy vagdalni, toldani.”

24 Lásd például *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 3. 1., nov. 5. 3.; *Újság*, 1938. nov. 4. 2.; *Az Est*, 1938. nov. 8. 1.; *Pesti Napló*, 1938. nov. 2. 1.; *Magyarország*, 1938. nov. 4. 7.

25 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1938. nov. 8. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 6. 3.

26 *Magyar Nemzet*, 1938. nov. 4. 1.

sikerek tehát a kultusz legitimációs és integráló funkciójával összefüggő üzenetet előtérbe helyezték.

Horthy Miklós november 11-i kassai bevonulására országos ünnep kíséretében került sor. A kassai eseményekről élő, helyszíni közvetítést adott a magyar rádió.²⁷ A kormányzó újra fehér lovon, éljenzés, virágosó és nemzeti-színű zászlóerdő kíséretében vonult be ünnepélyes keretek között Kassára (14. kép).²⁸ A jelenlévők az 'országgyarapító' nevét skandálták. A liberális *Újság* egyik tudósítása úgy fogalmazott, hogy „talán egész Kassa egyetlen kiáltás volt: *Éljen Horthy!*”²⁹ Egy akkor megjelent propagandakiadvány is ehhez hasonlóan jellemezte a kassai utcákon várakozók hangulatát:

„Zúgnak a harangok, repül a virág s lobognak a zászlók. A harangszó; a megrendült boldog lelkek örömet hirdető szava, a virágok, a mérhetetlen nagy szeretet, a zászlók pedig a mindent odaadó hódolatot jelentik, amellyel a boldog Magyarország az országépítő Horthy Miklósnak adózik. Az éljen-rivalgás és szavalókórusok ütemes zúgása hangorkánná nőtt, a virágosó vastag, tarka szőnyeggé vált az úttesten és a percek alatt felállított diadalkapu keretében feltűnik fehér-szürke lován, délcegen, serege élén a Legfelsőbb Hadúr, Magyarország Kormányzója, nagybányai vitéz Horthy Miklós. [...] Horthy! Horthy! kiáltotta a végeláthatatlan tömeg. Horthy! Horthy! zúgták a kassai harangok s ezt a szót, ezt a nevet átvette minden magyar szív, minden magyar hang.”³⁰

A bevonulás kezdetekor megszólalt a kassai dóm harangja, majd fél órán át tartó harangzúgás jelezte országshoz az ünnepelést. Két percre mindenhol megállt az élet.³¹ A kassai bevonuláson jelen voltak a magyar kormány tagjai, a törvényhozás képviselői, a városhoz és a Felvidékhez kötődő társadalmi egyesületek.³² Számos köszöntő beszéd hangzott el, amelyek a vezér 'bölcs' kormányzásának tulajdonították a történeteket.³³ Horthy Miklós üdvözölte a 'hazatért' felvidéki magyarságot.³⁴ Ezt követően Te Deum volt a dómban, végül a honvédség díszmenetére került sor.

A kormány célja volt, hogy a kassai bevonulást neves művészek is megörökítsék (15. kép). Ennek érdekében a honvédelmi miniszter a Magyar Képzőművészek Országos Szövetségén keresztül 15 festőt és szobrászt kért fel arra – például Aba Novák Vilmos festőt és Kisfaludi Stróbl Zsigmond szobrászt –, hogy a propagandacsoport tagjaként tegyenek ennek eleget. Aba Novák a kassai Vitézi Szék díszterme számára festett volna egy freskót, ami a

27 MNL OL K 428. a) 1938. nov. 9. 41.; MNL OL K 428. p) 1938. nov. 10. 1.

28 Ezt tükrözte – Komáromhoz hasonlóan – a filmhíradó is. Magyar Világhíradó 1938: 768/10.

29 *Újság*, 1938. nov. 12. 2.

30 Véssey 1939b: 25.

31 MNL OL K 428. a) 1938. nov. 8. 44.

32 Sallai 2002: 151.

33 *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 12. 2–3.; MNL OL K 428. a) 1938. nov. 11. 17–18., 20–21., 23–25.

34 *Újság*, 1938. nov. 12. 2.; Sallai 2002: 147–148., 151., 205.

festő halála miatt nem készült el. Ennek kompozíciós tervét azonban ismerjük. Az alkotás egyik központi alakja a kormányzó, aki fehér lovon, kivont karddal vonul be november 11-én Kassára. Körülötte ünneplő tömeg látható.³⁵ A kormányzóról készített portrék közül azok, amelyeken a fehér lovon ülő Horthy kivont karddal vezeti csapatait, a katonák, a hadvezér imázsát erősíthették. Erre említhető példaként a szegedi Hősök Kapuja, Aba Novák Vilmos alkotása (10. kép), illetőleg Molnár C. Pál freskója (45. kép). Ezen az 'országgyarapító', diadalmas vezér ágaskodó fehér lovon látható, aki a gyalogságot és a légierőt vezeti további győzelmek, a revízió későbbi állomásai felé. Festmények a komáromi, a kassai, a nagyváradi és a kolozsvári bevonulásokat is megörökítették.

A Horthy-kultusz építéséhez a világháború időszakában a legmodernebb – az írott szövegnél és a beszédnél hatékonyabbnak tartott – médium, a film is hozzájárult. A film ugyanis „univerzális nyelven szól minden társadalmi réteghez. Egyszerű, tömör és élénk módon képes üzenetét közvetíteni”.³⁶ A film értelmezése természetesen ennek ellenére sokféle is lehet, akár el is térhet a készítő szándékától. Ez a többi médiumra is érvényes. A brit és a német gyakorlattól eltérően a film korlátozottabb szerepet játszott Magyarországon a propagandában, ugyanis akkor az a nézet volt meghatározó, hogy a közvélemény befolyásolására főként a sajtó használható igazán hatékonyan.³⁷ A heti gyakoriságú filmhíradók mellett propagandafilmek és játékfilmek is a kultuszépítés részévé váltak, bár az utóbbiak szerepe periférikus volt. Az 1939 és 1944 között készült 212 játékfilm közül kutatásaim szerint csak öt kapcsolható a Horthy-kultuszhoz.³⁸ E filmek inkább szórakoztattak – elsősorban nem az államfő méltatása miatt készültek –, de a történetükbe ágyazva közvetíthettek politikai üzeneteket is. Ez nem értékelhető direkt propagandaként, ami inkább a filmhíradókat és propagandafilmeket jellemezte.³⁹ Azonban a történet részét képező, ahhoz szorosan kapcsolódó, mennyiségét tekintve minimális politikai üzenetek hatékonysága valamivel magasabb lehetett, mint a direkt propagandáé. A hadba vonuló katonák és a revíziós bevonulások szerelmi történetbe helyezése elég jó lehetőséget adott a politikai célok érvényesítésére. Eközben e filmek eleget tehettek a szórakoztatásnak, eltávolíthatták a nézőktől a mindennapi gondokat és nehézségeket.⁴⁰ A korszakban készültek történelmi filmek is, azonban ezek nem kaptak szerepet a Horthy-kultusz-

35 Molnos 2013: 79–80. A kompozíciós terv megnézhető a 80. oldalon.; KK 1942a: VII. tábla.

36 John Grierson médiaszakember 1939 szeptemberében papírra vetett gondolatait idézi Fox 2007: 1.

37 Sipos 2011: 57.

38 A játékfilmek számához lásd Balogh et. al. 1999. A Horthy-kultuszhoz köthető öt film közé a *Magyar Feltámadás*, a *Negyediziglen*, a *Kadétszerelem*, az *Üzenet a Volga partjáról* és a *Magyar sasok* tartozik.

39 A német mozit is az jellemezte, hogy a játékfilmek nem szolgálták a direkt propaganda céljait. Taylor 2009: 148.

40 Fox 2007: 2–3., 33.

ban.⁴¹ Kiss Ferenc és Csepregy Jenő rendezte a *Magyar Feltámadás* című filmet, amit 1939. február 17-én mutattak be. A történet egy felvidéki városban kezdődik, ahol ismerősök ünneplik a karácsonyt. A cseh megszállás miatt az ünneplés megszakad, a társaság néhány tagja elhagyja a szülővárosát és Magyarországra menekül. Az itt nem lényeges szerelmi szál sem hiányzik a cselekményből. Az viszont fontos, hogy amikor 1938 őszén a város újból Magyarország része lett, akkor a helyi lakosság virágcsóval köszönti a bevonuló csapatokat. A honvédek között van az a fiú is, aki 20 évvel azelőtt elmenekült a városból. A filmben Horthy kassai bevonulásáról készült felvételtől is látható egy részlet, az államfő plakátokon is feltűnik. E jelenetek alatt a *Horthy Miklós azt üzenté* című katonadal hallható. A film címváltozata ezért *Horthy Miklós azt üzenté*.⁴²

A revíziós sikereket követően a magyar országgyűlés törvényeket fogadott el a visszacsatolt területek újraegyesítéséről. Az 1938 novemberében elfogadott jogszabály (XXIV. törvénycikk) tárgyalása is lehetőséget adott Horthy méltatására. November 8-án Kornis Gyula, a Képviselőház elnöke méltatta a kormányzó érdemeit. Az országgyűlési képviselők „hosszantartó lelkes eljenzés és taps” segítségével tették egyértelművé, hogy egyetértenek a házelnökkel.⁴³ 12-én Klein Antal, az FKGP képviselője kiemelte, hogy a nemzet hálás az államfőnek, aki „az ország hajóját sok ezer veszély közepette, Scylla és Charybdis között vezetni biztos révbe”.⁴⁴ A kormánypárt egyik politikusa, Ujfalussy Gábor amellet érvet, hogy egy vezért szabad követnie a magyar nemzetnek, „Otranto hőst”.⁴⁵ Tobler János, a KGSZP képviselője a kormányzóban a „Gondviselés” küldöttét látta.⁴⁶ A szociáldemokrata Peyer Károly szerint az államfő „bölcs kormányzása tette lehetővé”, hogy a revíziót megelőző „fáradhatatlan” munka „eredményesen fejeződjék be”.⁴⁷ A szociáldemokrata állásfoglalások a korábbiakban nem voltak ilyen hízelgők a kormányzóra nézve. (Mint látható lesz, ez nem jelentette azt, hogy a korszak végén a kultusz-építők élvonalához csatlakoztak volna.) A Felsőház ülésén elhangzottak közül Széchenyi Bertalan, a Felsőház elnöke és Ravasz László szavaira érdemes utalni.⁴⁸

Ravasz László rendszeresen szerepet vállalt a Horthy-kultusz ápolásában. Az államfő egyik névnapjára írt ünnepi köszöntőjében – feltehetően a re-

41 Ezzel ellentétesen a kortárs német és brit gyakorlatban a történelmi analógiák filmes megjelenítése, az 'erős' vezetők, kiemelkedő személyiségek bemutatása, a kontinuitás és a nemzeti nagyság hangsúlyozása szerepet játszott Hitler és Churchill vizuális reprezentációjában. Fox 2007: 195–254.; Welch 1987: 164–185.

42 Balogh et al. 1999: 145–146.

43 KN 1935–1939. XX. köt. (1938. nov. 8.) 252. A sajtó tudósításához lásd például *Újság*, 1938. nov. 9. 3.

44 KN 1935–1939. XX. köt. (1938. nov. 12.) 263.

45 Uo. 264.

46 Uo. 265.

47 Uo. 268.

48 FN 1935–1939. IV. köt. (1938. nov. 12.) 1–2., 5–6.; *Budapesti Hírlap*, 1938. nov. 13. 1–4.

víziós siker miatt felfokozott ünnepi hangulatban – néhány héttel később már a kereszténység lényegével ellentétes kijelentést tett a 31. zsoltár 6. versét átértelmezve: „Szétszórt nyájából általad lettünk újra nemzet. Azóta pásztorolsz és feddesz, vezérelsz és szeretsz. Rád bízott a sorsunk és becsületünk; kezdedre adjuk a lelkünket is. Hódolunk Neked és követünk téged.”⁴⁹

7.1.2. Kárpátalja (1939)

Az első bécsi döntéssel nem mindenki volt maradéktalanul elégedett Magyarországon.⁵⁰ Kárpátalja hónapokkal később, 1939. március közepén került vissza a magyar államhoz, amikor a német hadsereg megszállta a cseh területeket és Szlovákia önállósodott.⁵¹

Horthy Miklós a március 16-án – Adolf Hitler engedélyének megérkezése után – kiadott hadparancsában határincidensekre hivatkozva indította meg a honvédséget az „ezeréves határunkig”.⁵² A honvédség elfoglalta Kárpátalja területét (12 147 km²). Az 1939. júliusi összeírás adatai szerint a terület lakosságának 9,2% százaléka volt magyar.⁵³ Teleki Pál miniszterelnök március 17-én számolt be a Felsőházban a terület visszafoglalásáról. Amikor Teleki az államfő Kárpátalja lakosságához intézett köszöntő szövegére utalt, amit a magyar lapok a hadparancsához hasonlóan közöltek, a felsőházi tagok Horthy Miklóst kezdték el éltetni.⁵⁴ A kormányzó március 18-án személyesen is ellátogatott Munkácsra, Csapra, Husztra és Beregszászra, ahol csapatokat, lakatnyákat és egy katonai kórházat tekintett meg. Az MTI híryanagára épülő cikkek, a rádió és a filmhíradó szerint a helyi lakosság mindig lelkesen üdvözölte őt.⁵⁵ Az első és a második bécsi döntést követő bevonulásokhoz hasonló ünnepségekre azonban akkor nem került sor. A sajtóban az első bécsi döntés utáni időszakhoz képest a kormányzó méltatására is korlátozottabban tértek ki (21. táblázat). Ennek ellenére a közvetített üzenet értelemszerűen 1939 márciusában is azonos volt: az ország ismételt területi növekedése Horthy Miklós érdemének tekinthető.⁵⁶

Az újraegyesítésről az 1939. évi VI. törvénycikk rendelkezett. A Képviselőház június 21-én tárgyalta meg és fogadta el. A Felsőház 22-én.⁵⁷ A javaslat képviselőházi előadója, Gergelyffy András köszönetet mondott a kormányzó-

49 Ravasz 1938: III. köt. 189. (kiemelés – T. D.)

50 Sallai 2002: 152.

51 Kárpátalja visszaszerzéséről bővebben Ablonczy 2005: 394–402.; Romsics 2012a.

52 MNL OL K 428. a) 1939. márc. 16. 51.

53 A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 277.

54 FN 1935–1939. IV. köt. (1939. márc. 17.) 123.; *Budapesti Hírlap*, 1939. márc. 21. 1.

55 MNL OL K 428. a) 1939. márc. 18. 45–46.; *Magyar Világhíradó* 1938: 768/10.; MNL OL K 615. 27. csomó, 1939. márc. 18. 69. és 28. csomó, 1939. márc. 19. 94.

56 Lásd például *Magyar Nemzet*, 1939. márc. 19. 2.; *8 Órai Újság*, 1939. márc. 19. 3.

57 KN 1939–1944. I. köt. (1939. jún. 21.) 45–53.; FN 1939–1944. I. köt. (1939. jún. 22.) 20–22.

nak, aki „küldetésének tudatától áthatott lélekkel” vezeti „nemzetünket a leg-síralmasabb nyomorúságból a feltámadás útján mindig előbbre”.⁵⁸ Nem ő volt az egyetlen, aki így értékelte az államfő szerepét.

7.1.3. Erdély (1940)

Teleki Pál úgy törekedett a Romániával szembeni területi revízióra, hogy az ne járjon további jelentős elköteleződéssel Németország irányába. Az önálló magyar akciónak azonban nem kedveztek a nemzetközi körülmények. A román és a magyar fél közötti sikertelen tárgyalások után a német és az olasz külügyminiszter második bécsi döntését 1940. augusztus 30-án hirdették ki. Eszerint Magyarország visszakapott 43 104 km²-t. Az 1941 eleji népszámlálás szerint a terület lakosságának 51,8 százaléka volt magyar.⁵⁹

A második bécsi döntést szintén országos ünnepek követték.⁶⁰ A nemzeti színekkel díszített erdélyi településekre bevonuló honvédséget és a kormányzót ünnepi beszédekben és kihelyezett képeken, plakátokon keresztül a magyar lakosság lelkesen üdvözölte.⁶¹ Horthy bevonulásaira az első bécsi döntés utániakhoz hasonló külsőségek és euforikus hangulat közepette került sor. Horthy Miklós, az ’országgyarapító’, az ’új honfoglalást’ vezető ’új’ Árpád – a revízióhoz kapcsolódó ’érdemei’ hangsúlyozása érdekében – fehér lovon, a részletesen kidolgozott koreográfia szerint vonult be szeptember 5-én Szatmárnémetibe,⁶² 6-án Nagyváradra,⁶³ majd 15-én már nem fehér lovon, hanem gépkocsin érkezett Kolozsvárra.⁶⁴ Ezután 16-án Szászrégenben⁶⁵ és Marosvásárhelyen jelent meg.⁶⁶ Nagyváradon a díszemlényt nemzeti színekkel, virágokkal és Horthy-plakáttal díszítették. A kormányzó az emel-

58 KN 1939–1944. I. köt. (1939. jún. 21.) 45–46.; *Pesti Hírlap*, 1939. jún. 22. 3.

59 A második bécsi döntéshez lásd például Ablonczy 2005: 456–464.; Romsics 2012b.; L. Balogh 2002. A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 283.

60 Ehhez lásd például *Újság*, 1940. szept. 3. 6., szept. 4. 2., szept. 6. 2., szept. 7. 2., szept. 11. 2., szept. 15. 2.; MNL OL K 428. a) 1940. szept. 2. 15., szept. 4. 54., szept. 5. 5. és 20–21., szept. 6. 28., szept. 11. 14.

61 *Újság*, 1940. szept. 10. 1–2., szept. 12. 1–2., szept. 13. 1–2., szept. 17. 1.; Gyurgyák 2008: 140.

62 A szatmárnémeti bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 864/3.; MNL OL K 428. a) 1940. szept. 5. 7., 11., 28–29., 31., 42., 44–45., szept. 6. 55–59.; *Újság*, 1940. szept. 6. 1–2.; Unger 1942: 3. A bevonulás részletes terveit lásd MNL OL K 589. 8937. mf. III/C.1. 1–9.

63 A nagyváradai bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 864/4.; *Reggeli Magyarország*, 1940. szept. 7. 1–2.; MNL OL K 428. a) 1940. szept. 7. 1–4. A bevonulás részletes terveit lásd MNL OL K 589. 8937. mf. III/C.1. 1–9.

64 A kolozsvári bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 865/5.; MNL OL K 428. a) 1940. szept. 15. 4–6., 11–14., 24., 27–28., 30., 35–36., 47., 49–50.; *Magyar Nemzet*, 1940. szept. 17. 1–2. A bevonulás részletes terveit lásd MNL OL K 589. 8937. mf. III/C.2. 1–20.

65 A szászrégeni bevonuláshoz lásd MNL OL K 428. a) 1940. szept. 16. 7., 10., 14.; *Új Magyarság*, 1940. szept. 17. 5.

66 A marosvásárhelyi bevonuláshoz lásd Magyar Világhíradó 1940: 866/8.; *Esti Kurír*, 1940. szept. 17. 1.; MNL OL K 428. a) 1940. szept. 16. 19., 21., szept. 17. 40.

vényen – Nagyváradon és Szatmárnémetiben is – a saját arcképe felett ült.⁶⁷ (E bevonulások a későbbi ünnepek színhelyeit is meghatározták. Horthy Miklós hetvenharmadik születésnapján, Nagyváradon például az istentiszteletek után a helyőrség a Szent László térre vonult, ahol 1940. szeptember 6-án köszöntötték a helyiek a bevonuló Horthy Miklóst.⁶⁸ A visszacsatolt településeken a helyszínválasztásnak, a szimbolikus térhasználatnak ez a módja magától értetődött.⁶⁹) Azon erdélyi településeken, ahol személyesen nem jelent meg a kormányzó, kitették és meg is koszorúzták az arcképeit.⁷⁰ Ebben az időszakban megnőtt a plakátok – a vizuális kultuszépítés egyik gyakran alkalmazott eszközének – jelentősége: nagy mennyiségben alkalmazták ezeket, utcákat és épületeket, kirakatokat díszítettek velük, pótolták a vezér személyes jelenlétét, de a hatás erősítése érdekében használták a plakátokat akkor is, amikor Horthy Miklós jelen volt egy adott bevonulási ünnepségen (22–25., 27. kép).⁷¹ A plakátokon rövid kísérőszöveg mellett a kormányzó arcképe volt látható. Emellett akkor is készültek bélyegek, emléklapok és képeslapok, amelyeket gyakran emlékbélyegzéssel láttak el. A plakettek a kormányzó arcképét ábrázolták.⁷²

A Horthy-kultusz elsősorban a revíziós sikerek idején megjelent emléklapok, képeslapok, bélyegek révén vált fogyasztási felületté, de ezen a téren jócskán elmaradt az irredenta kultusztól, mert annak jelszavai, szimbólumai például szódásüvegen, bögrén, hamutartón, ceruzán, órán, falvédőn és társasjátékokon is feltűntek.⁷³ Ez is jelzi, hogy az irredenta kultusz 1919–1944 között sokkal inkább átszötte a mindennapokat, mint a Horthy-kultusz. Az irredenta kultuszhoz kapcsolható használati tárgyakon időnként Horthy is feltűnt, így a *Magyar sors* kártyáin. Az egyik kártyán fehér lovon látható a kormányzó („1920: Horthy Miklós” felirattal). A játék lényege az volt, hogy össze kellett gyűjteni az egyes történelmi korszakokhoz tartozó négy – eltérő pontszámú – kártyát. A pontszám az adott esemény vagy személy jelentőségét fejezte ki. Az első világháború utáni periódus külön korszakot jelentett, és a négy kártya közül a Horthyt ábrázoló kártya érte a legtöbbet. A pontértéke öt volt. Ilyen pontszámot a honfoglalás, az államalapítás, Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás kapott. A revízió is csak négy pontot ért, feltehetően azért, mert nem volt teljes.⁷⁴ E két kultusznak az összekapcsolódását jelzi még az a kártya is, amely a *Magyar történelmi kvartett* elnevezésű sorozat egyik darabja volt. Ezt 16 négy lapból álló sorozat alkotta. A *Harc a jövőért* című sorozat második

67 Az erről tanúskodó fényképeket lásd Gyurgyák 2008: 137.; Zetényi Csukás 2014: 132.

68 MNL OL K 428. a) 1941. jún. 18. 18.; *Nagyvárad*, 1941. jún. 18. 3.

69 A szimbolikus térhasználat hasonló vonatkozásaihoz lásd Kertzer 1988: 120.; Lane 1981: 222–223.

70 Zetényi Csukás 2014: 130.; Dömötörfi 1990: 26.

71 Zetényi Csukás 2014: 130–131.

72 Uo. 133., 136., 139. A 28–33. képeken 1938 és 1941 közötti bélyegek láthatóak.

73 Ezt részletesen áttekinti Zeidler 2009.

74 A magyar sors kártyáihoz lásd uo. 342.; Zeidler 2013.

darabja volt a Horthy Miklós nevű kártya. A kép azonban nem a kormányzót, hanem a keresztre feszített Magyarországot ábrázolja, amely alá a Horthy-kép lényegét kifejező szöveg került.⁷⁵

Horthy kolozsvári bevonulását országos ünnep kísérte. Az egyházak vezetői úgy intézkedtek, hogy a bevonulás délelőttjén 10 órától negyedórán át harangozzanak a gyülekezetek.⁷⁶ A rádió munkatársai négy közvetítőcsoporttal helyszíni közvetítéseken keresztül tájékoztatták a hallgatókat 1940. szeptember első felében. A magyar rádió híradásaiban lapszemlére is sor került, így az államfő érdemeit méltató cikkek állításait a kortársak így is megismerhették.⁷⁷ Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy szeptember 15-én iskolai ünnepélyeket kell tartani.⁷⁸ A diákok rádióközvetítéseken keresztül követték az eseményeket.⁷⁹ A revíziós sikerek ünneplése során az 'országgyarapító' kormányzó magasztalása sem maradt el.⁸⁰ A szatmárnémeti római katolikus leánygimnázium növendékei virágokat szórtak a városba bevonuló kormányzó elé. Nem ez volt az egyedüli iskola, amelynek diákjai részt vettek a bécsi döntést követő államfői bevonulásokon.⁸¹ Az iskolákba idővel propagandaanyagok is eljutottak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter december 13-án a 173.051/1940. V. sz. rendeletével határozott arról, hogy a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálatát által kiadott *Szegedtől Zágonyig* című pár oldalas füzetet ki kell osztani a tanulók között.⁸² Ebben fénykép látható a kormányzóról és a feleségéről, illetve az ország 1919–1940 közötti területgyarapodását ábrázoló térkép, jelezve, hogy mit 'ért el' a vezér 1919 óta. Ezzel az üzenettel összhangban volt a kíséresszöveg.⁸³ A revíziós sikerek után megjelenő tankönyvek ismertették a revízióval kapcsolatos eseményeket, azonban Horthy Miklós személyét legtöbbször nem említették vagy nem helyezték középpontba. Az egyik elemi iskolai tankönyv a hadparancsaira hivatkozva igyekezett őt előtérbe állítani.⁸⁴

A magyar sajtó az első bécsi döntéshez hasonlóan igen részletes tudósításokat közölt augusztus 31-e és szeptember 17-e között (21. táblázat). A napilapok vezércikkei és tudósításai a vezérkép megszokott elemeit, üzeneteit alkalmazták Horthy méltatására, bár néhány kivétellel ritkábban, mint tették 1938 novemberében (22–23. táblázat). A Horthy-kép így csak az arányait tekintve tért el a közel két évvel korábban közvetítettől. Tipikusnak tekinthető a múlt és a jelen közötti kontrasztot kifejező méltatás:

75 Facsar 2013: 2–3. A kép és az idézet a 3. oldalon található.

76 *Újság*, 1940. szept. 15. 2.

77 MNL OL K 615. 79. csomó, 1940. szept. 6. 36., 230.; Szász 1975: 172.

78 *Nemzeti Újság*, 1940. szeptember 14. 2.

79 Lásd például Nyáry 1939: 16–17.

80 Lásd például Fux 1939: 80.

81 Lásd például Girtler 1941: 25.; Táborny 1941: 8–9.; Popovics 1941: 17.

82 HK 1940: 467.

83 OSZK PKT, 1940, Aprónyomtatványok.

84 Novy 1944: 124–126.

„Horthy Miklós jelölte ki útját [a nemzetnek – T. D.] egy olyan jövő felé, mely akkor sötétnek, csüggesztőnek, szinte reménytelennek látszott. Az államférfi csalhatatlan és tévedhetetlen biztonságával állt élére ennek a népnek és indult meg a kötelességek, az országépítés emberfelettien nehéz munkájának ösvényén. Ha visszatekintünk az elmúlt két évtizeden, szédítő a mélység, amelyből ezt az országot fel kellett emelni. [...] Rendkívüli akaratérő, mély bölcsesség és a magyarság hivatásába vetett acélos bizalom volt szükséges ahhoz, hogy az építés megindulhasson, hogy a nemzet önmagára találjon, hogy vérző sebeinek gyógyítása közben ereje és erélye maradjon arra a nagy feladatra, amit múltjában gyökeredző jogainak, vágyainak és igazságos követeléseinek érvényesítése a jövő számára jelentett.”⁸⁵

Az 'országgyarapító' jelző mellett például a vezérhez kötött szimbolikus kezdet motívuma fordult elő a vezérkép elemei közül többször, mint 1938 novemberében. A kormányzót fogadó ünnepségek során az üdvözlőbeszédnek is a vezérkép megszokott tartalmi elemeit követték. Horthy Miklóst többek között 'szabadítóként', 'legendás' és 'hős' vezérként, 'drága edesatyánként', 'országmentő' és 'országgyarapító' államfőként köszöntötték az erdélyi településeken. Teleki Pál az „országviszaszerző” jelzőt használta a kolozsvári beszédében.⁸⁶ Az 'országgyarapító' jelző attól kezdve egyes kiadványok címeibe is bekerült. Vitéz Temesy Győző földrajztudós és cserkészvezető könyvének célközönsége az ifjúság volt, melynek példaként mutatta be Horthyt: „Legyen az egyes magyar ember ugyanolyan gondolkodású, ugyanolyan keresztény-nemzeti lelkületű, mint ő.”⁸⁷ Ezért is adta ki ezt a kötetét a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége. Az 1941-ben megjelent 180 oldalas *Országgyarapító Horthy Miklós* című életrajzát a szakminiszter ajánlotta az iskolai ifjúsági könyvtáraknak beszerzésre.⁸⁸ Egy névnapi beszéd 16 oldal terjedelemben és *Hongyarápító* címmel jelent meg.⁸⁹

A 90 perces *Kelet felé* című propaganda-film, amely az erdélyi bevonulásokról számolt be, a korábbi revíziós sikereket Horthy 'országglása' eredményeként ábrázolja.⁹⁰ Az MFI által készített film szerint 1919-ben „tervszerű újjáépítés” kezdődött. Amikor a narrátor erről beszél, Horthy Miklós budapesti bevonulását mutató felvételek láthatók. A második bécsi döntés előtti események között szó van Horthy Miklós külföldi útjairól, az ország nemzetközi tekintélyének 'helyreállításáról', majd az első két revíziós sikerről. A film készítői nem veszítették el teljesen a realitásérzéküket, mert nem kerülték meg a tengelyhatalmak támogatásának tényét. Amikor Horthy kassai bevo-

85 *Esti Kurír*, 1940. szept. 6. 7.

86 Gyimesi 1940: 12., 34., 37–38., 224–226.

87 Temesy 1941: 178.

88 HK 1943: 419.

89 Unger 1942.

90 A filmet díszelőadás keretében október 10-én mutatták be az Uránia filmszínházban. 8 *Órai Újság*, 1940. okt. 11. 4.

nulásának részletei láthatók, a narrátor 'országgyarapítóként' hivatkozik rá: „Rákóczi városa, Kassa magyar zászlók ezreibe öltözve fogadta országgyarapító Horthy Miklóst.” A második bécsi döntés ismertetése után is a kormányzó 'országgyarapító' érdemeit méltatja a narrátor. A filmben több alkalommal is az államfő életét lehet hallani, néha akkor is, amikor nem ő, hanem a honvédek bevonulásai láthatók. Az államfőt köszöntő és az általa elmondott ünnepi beszédek gyakran éljenzés, taps szakítja meg, míg máskor a tömegről vagy egyes személyekről mutatnak közeli képeket, jelezve, hogy a jelenlévők egyetértenek az elhangzottakkal. Bevonulásaikor a nemzeti színekkel, címerrel díszített díszemelvénnyel helyezése miatt az esemény térbeli és szimbolikus középpontjában állt vagy ült Horthy Miklós. A térfoglalási eszközök is – a kihelyezett Horthy-plakátokat is ideértve – alátámaszthatták a kiemelt vezéri pozícióját. Ezt tükrözte természetesen ez a film is, sőt a vágásnak és hangkeverésnek köszönhetően fel is erősödhetett. A kormányzót köszöntő beszédek, a csapatok díszmenete során is gyakran látható az államfő, időnként a kamera ráközelít a kormányzóra. A Horthy-kultusz szempontjából – a filmhíradókhoz hasonlóan – a ritmikus éljenzés („Horthy!”, „Éljen Horthy!”), a lelkes, virágokat szóró tömeg és a fehér ló szerepe volt jelentős.

A *Kelet felé a Te vagy, Horthy Miklós* című dal hangjaival fejeződik be, amelynek szövege alább olvasható, miközben erdélyi tájakról és az akkori bevonulásokról látható vágott, áttűnő képekkel színesített összeállítás. Így a film beépült a kormányzó irredenta kultusszal összeolvadt vezérkultuszába. Ez az utolsó másfél perc a filmben Horthy Miklós dicsőítésének a csúcspontja.

„Te vagy, Horthy Miklós, magyarok vezére,
Édes-csonka hazám, élted büszkesége.
Érted fohászkodunk az egek urához,
Adjon erőt néked, vállalt nagy munkádhoz,
Vigye győzelemre erős akarásod,
Hogy boldognak lásson szép Magyarországod!”

A filmben elsősorban indulók hallhatók zenei aláfestésként, főként az Erdélyi induló, ritkábban a Himnusz és a Szózat.

A magyar Képviselőház 1940. október 3-án folytatta le az újraegyesítésről szóló törvényjavaslat tárgyalását, amelynek során menetrendszerűen sor került a kormányzó érdemeinek magasztalására. Benkő Géza bizottsági előadó beszédében – élénk éljenzés közepette – kijelentette, hogy Horthy Miklós 1919 óta „ébren tartotta bennünk a hitet” és „minket a mai nemzeti örömhöz hozajuttatott”.⁹¹ Ugyanezt hangsúlyozta Teleki Pál is.⁹² A Felsőház október 5-én fogadta el a Képviselőház által jóváhagyott javaslatot, így törvényerőre emel-

⁹¹ KN 1939–1944. VII. köt. (1940. okt. 3.) 12.
⁹² Uo. 14.; *Pesti Hírlap*, 1940. okt. 4. 3.

kedett az 1940. évi XXVI. törvénycikk. Az ülésen – miközben a felsőházi tagok állva tapsoltak – Ravasz László beszélt az államfő érdemeiről.⁹³

7.1.4. Délvidék (1941)

A revíziós sikerek áraként a magyar állam fokozatosan elköteleződött Németország irányába, így a német befolyást egyre kevésbé lehetett ellensúlyozni. Erre mutatnak rá az 1941 tavaszán történtek is, mert akkor fel sem merült, hogy az ország esetleg mégsem vesz részt a jugoszláv krízissel összefüggő hadműveletben.⁹⁴ A szűkebb mozgástér mellett szerepet játszott ebben az államfő is, aki nem tudott önmérsékletet tanúsítani Délvidék visszaszerzésével kapcsolatban, mivel újabb alkalom nyílt 'országgyarapító' érdemeinek kiemelésére. Önképébe 1919 óta tehát beépültek azok az állítások, amelyek szerint az ő küldetése az elveszített területek visszaszerzése.⁹⁵ A visszakertült 11 475 km²-es terület (Muraköz, a Mura-vidék, a baranyai háromszög és Bácska) lakosságának 38,9 százaléka volt magyar az 1941 októberében történt összeírás adatai szerint.⁹⁶

Annak ellenére, hogy a sajtó részletesen beszámolt a délvidéki hadműveletekről, a kormányzó méltatására mégsem került sor (21. táblázat). A hadmozdulatokról tudósító *Dél felé* című propagandafilm szintén tartózkodott ettől. A napilapok természetesen közölték a kormányzó április 10-i hadparancsát és kiáltványát. A hadparancs „az 1000 éves déli határookra” indította el a honvédeket. A kiáltvány a hadműveletekben való részvételt úgy indokolta, hogy Jugoszlávia felbomlása után „szent nemzeti kötelesség” az elszakított területek visszaszerzése.⁹⁷ A hadparancs és a kiáltvány tartalmát röviden összefoglalta a rádió, majd leszögezte, hogy „Magyarország kormányzója, mint mindig, most is megtalálta az egyedüli helyes döntést, amelynek kiáltványában minden magyar szív helyeslése mellett adott hangot”.⁹⁸ A visszafogottabb sajtóval ellentétben a rádió híradásában így kapcsolták össze Horthy Miklós személyét a délvidéki hadmozdulatokkal. Annak ellenére, hogy a kormányzó érdemeinek értékelésére nem került sor a napilapokban, a tudósítások az összecsapások ellenére a magyar lakosság lelkesedéséről számoltak be. Horthy Miklós Délvidék visszaszerzésében betöltött szerepének korabeli értelmezését megvilágította az alábbi vers egyik versszaka is.

⁹³ KN 1939–1944. VII. köt. (1940. okt. 7.) 19.; FN 1939–1944. I. köt. (1940. okt. 5.) 407., 410.

⁹⁴ A jugoszláv krízishez lásd Ablonczy 2005: 495–498.; Zeidler 2009: 287–292.; Romsics 2012c.

⁹⁵ Turbucz 2011a: 154–155., 169–170.

⁹⁶ A területi és népesedési adatokhoz lásd Zeidler 2009: 291–292.

⁹⁷ MNL OL K 428. a) 1941. ápr. 10. 4., 47–48.

⁹⁸ MNL OL K 615. 107. csomó, 1941. ápr. 11. 558., 562.

„Új hajnal fénye virradt ránk,
Nagyobb lett újra szent hazánk.
Visszatért szép Délvidékünk,
Visszaadta Horthy nékünk,
Vigyázott miránk!”⁹⁹

Horthy Miklós személyesen csak július 27-én jelent meg Délvidéken. A Bácska visszafoglalása tiszteletére rendezett magyar kenyér ünnepére Szabadkán került sor.¹⁰⁰ A város pályaudvara és a rendezvénynek helyt adó Adolf Hitler térre vezető útvonal (egy szakaszon Horthy Miklós út) nemzeti színekben pompázott (zászlók, virágok). A házak és kirakatok ablakában a kormányzó arcképei voltak láthatók. A jelenlévők lelkesen éljeneztek az államfőt és feleségét. A város központjába történő bevonulás – a többi ilyen eseményhez hasonlóan – az ókori római diadalmeneteket idézte: diadalkapu (*Porta triumphalis*) a pályaudvaron, a fogatok mint diadalkocsik (*currus triumphalis*), díszemlény és díszsátor a téren, ahol búzakalászból font koronát (*corona etrusca*) nyújtottak át Horthy Miklósnak, a triumphatornak. A bevonulás után Bárdossy László a „nemzet legfőbb vezetőjének” nevezte a kormányzót. Horthy Miklós beszéde után Dobos József horgosi gazda hódolattal nyújtotta át a kormányzónak, „az egész ország földesurának” az új kenyeret, amit Horthy megszegett. Ezt követően népművészeti felvonulásra került sor. Az ünnepség azonban mégsem a mezőgazdasági munkák, hanem a délvidéki területek visszaszerzésének ünnepeként értékelhető. Horthy ugyanis nem az aratókat, hanem a hadműveletek során kötelességüket teljesítő katonákat tüntette ki, jutalmazta meg.¹⁰¹ Az ünnepségről beszámolt a sajtó és a rádió is. Az utóbbi helyszíni közvetítést adott.¹⁰² A filmhíradó a Hitler téren lezajlott ünnepségről tudósított. Az idézett kultikus kijelentések nem jutottak ebben szerephez, így a ritmikus éljenzés és a kormányzó előtti hódoló felvonulás ápolta a kormányzó kultuszát. Ebből az alkalomból leplezték le a szabadkai Bocskai Szövetség székházában Horthy arcképét.¹⁰³

Az 1941. évi XX. törvénycikk rendelkezett a délvidéki területek Magyarországgal történő újraegyesítéséről. A Képviselőház december 16-án tárgyalta a javaslatot, aminek során lelkes éljenzés és taps kíséretében a kormányzó „törhetetlen bizakodásáról”, „hitéről” beszélt a javaslat előadója (Gajzágó István), ahogyan tették ezt a pártok vezérszónokai is. Egyhangúan kijelentették, hogy Délvidék visszaszerzését az 1920 óta elért eredmények tették lehető-

⁹⁹ A két versszakból álló verset idézi Valastyán 2010: 17.

¹⁰⁰ A kormányzó útjával kapcsolatos iratokat lásd MNL OL K 149. 99. doboz, 1941. 4. tétel. 855–870.

¹⁰¹ A szabadkai ünnepség elemzéséhez lásd Kovács 2006: 147–150.; Reggeli Magyarország, 1941. júl. 29. 3–4.

¹⁰² MNL OL K 615. 113. csomó, 1941. júl. 27. 19.

¹⁰³ Magyar Világhíradó 1941: 910/6.; MNL OL K 615. 113. csomó, 1941. júl. 28. 195.

vé.¹⁰⁴ A Felsőház, miután a Képviselőház a javaslatot 19-én elfogadta, a kormányzó érdemeinek taglalása nélkül december 20-án tárgyalta a javaslatról.¹⁰⁵

7.2. A HORTHY-KULTUSZ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

Horthy Miklós vezérkultusza a közéletet és a mindennapokat az 1938 utáni években, a világháború alatt határozta meg legerőteljesebben. Ez értelemszerűen összefüggött az 1938–1941 közötti revíziós sikerekkel.

A Horthy-kultusz megerősödését ezenkívül más tényezők is elősegítették. Így a nemzetközi erőviszonyok megváltozása az 1930-as években, majd az újabb világháború kitörése 1939. szeptember 1-jén. 1941. június végétől Magyarország már a hadviselő államok közé tartozott. Az ország lakossága ezzel összefüggésben az életkörülményeinek romlását is egyre jobban érezte. Háborúellenes tüntetésekre is sor került 1941–1942-ben, de a résztvevők száma nem volt több néhány száznál. Tehát jelentős tömegmozdulásokra nem került sor. A magyar családoknak szembe kellett nézniük az embervesztésekkel is. Magyarország sebezhetőségét jelezte, hogy 1942. szeptember elején Budapestet már szovjet repülőgépek bombázták. Mindez arra mutat rá, hogy 1938-hoz, az Eucharisztikus Világkongresszushoz, a Szent István Évhez és Felvidék visszacsatolásához képest, amikor az ünneplés lényegét tekintve még önfeledt volt, mennyire megváltoztak a körülmények. A Horthy-kultusz eltömegesedésében ezenkívül szerepet játszott még a fennálló politikai és társadalmi berendezkedés védelme is a fokozatosan erősödő szélsőséges jobboldali eszmékkel, a belpolitikai jobbrtolódással szemben. A kormányzó születés- és névnapjának ünneplésével kapcsolatban látható, hogy a Horthy-kultusz közéleti jelentősége már az 1930-as években növekedett, illetve összességében ez a tendencia – eltérő mértékben – már a korszak elejétől, a kultusz megjelenésétől kezdve kimutatható. 1938 után ez tovább folytatódott, változás ennek a mértékében volt. Horthy Miklós megerősített vezérkultusza – összegezve a fentieket – az említett külső és belső körülmények, a rendszer szempontjából negatív tendenciák ellensúlyozására volt hivatott. Arra, hogy a magyar társadalomnak pozitív jövőképet nyújtson. Arra, hogy a politikai rendszer stabilizálását célzó egyéb változások, így a kormányzó és a Felsőház jogkörének kiterjesztése (1937–1938) mellett szimbolikus rendszerstabilizátorként funkcionáljon. Horthy vezérkultusza a korszakban mindvégig rendel-

¹⁰⁴ KN 1939–1944. XII. köt. (1941. dec. 16.) 530–541.; (1941. dec. 17.) 568.; (1941. dec. 18.) 590.; Pesti Hírlap, 1941. dec. 17. 5.

¹⁰⁵ FN 1939–1944. II. köt. (1941. dec. 20.) 498–499.

kezett legitimációs funkcióval, azonban ez a funkciója a korszak utolsó éveiben jelentősen megerősödött.

A Horthy-kultusz megerősödése – összefüggésben a jobbratulódás folyamatával – a szélsőjobboldali pártok keretei között a Szálasi Ferenc személye körül kialakult vezérkultuszra és az Imrédy Béla körül kimutatható kultikus jellegű reprezentációra adott válasznak is tekinthető.¹⁰⁶ Horthy Miklós vezérkultusza így egy olyan diszkurzív erőterben létezett, amelyben a hatalmi, domináns helyzetben lévő kultuszhoz képest korlátozottabb keretek között ugyan, de más vezérkultusz vagy kultikus jellegű reprezentáció is kialakulhatott. Ezzel összefüggésben Gömbös Gyula vezérkultuszára is szükséges utalni.¹⁰⁷

Szálasi és Gömbös vezérkultuszát a kormányzó-kultuszhoz való viszonya alapján kiegészítő és alternatív vezérkultusznak is tekinthetjük. Kiegészítő vezérkultusznak azért, mert fővezér és alvezér munkamegosztásban nem voltak összeegyeztethetetlenek a Horthy-kultusszal, a 'honmentő' és 'országgyarapító' kormányzó képével. Az Imrédy személye körüli kultikus jellegű reprezentáció esetében ez a kiegészítő funkció szintén helytálló. A nyilvánosság előtt ráadásul nem volt érdemes elvitatni Horthy Miklós vezéri szerepét: Imrédy és Szálasi – míg korábban Gömbös – is biztosította az államfőt a hűségéről.¹⁰⁸ A hűségnyilatkozatokat őszinteséggel is lehet magyarázni.¹⁰⁹ Szálasi a kormányzó tanácsadóit hibáztatta a rendszer hibáiért (emiatt őket is váltotta volna le). A 'rossz' tanácsadókra egyrészt azért hivatkoztak gyakrabban, mert a kormányzót csak közvetett módon lehetett támadni. A 'rossz' tanácsadókra hivatkozás még a vezéri és alvezéri szerepkör alátámasztására is alkalmazható volt. Imrédy Béla követői a Magyar Élet Mozgalmán belül főként úgy egyeztettek össze a kormányzó és a miniszterelnök vezéri szerepét, mint ezt például 1939. január 16-án Jaross Andor kifejtette, hogy „mi magyarok az egyetlen igazi magyar vezér, Horthy Miklós szegedi szellemében kívánjuk szolgálni a magyar nép millióit”.¹¹⁰ Az államfő személyéhez kötött 'szegedi gondolattal' azonosították tehát saját politikai programjukat. A politikai rendszer esetleges átalakításával kapcsolatos elképzeléseik arra utalnak, hogy Horthy elmozdításában Szálasi Ferenc és korábban Gömbös Gyula sem gondolkodott, azonban főként reprezentatív funkciót szántak volna az államfő-

¹⁰⁶ Szabó 1978: 513.; Olasz 2007: 71.

¹⁰⁷ A korszakban Magyarországon a vezérkultuszok száma tehát nem jelentős, azonban a politikusok kultikus jellegű tisztelete és a kultikus beszédmód meglehetősen elterjedt volt. A fontosabb Horthy-kori vezérkultuszok összehasonlításához lásd Turbucz 2015b. Az összehasonlítás alapja az, hogyan lehetett használni a korszakban a tömegkommunikációs eszközöket a vezérkultuszok építéséhez.

¹⁰⁸ Sipos 1970: 89., 99.; Paksa 2013a: 217., 238–249.; *Új Magyarság*, 1939. jan. 8. 1–5.

¹⁰⁹ Ezt jelzi Szálasi börtönnaplója is, amelyben a nyilas vezér 1940. március 1-jén amiatt sajnálkozik, hogy az államfőt „a 20 éves kormányzói évfordulón” nem ünnepli az „egész nemzet”. Szálasi 1997: 183.

¹¹⁰ *Új Magyarság*, 1939. jan. 17. 8.

nek.¹¹¹ Emellett nehéz elképzelni, hogyan tudták volna megindokolni az 'országgyarapító' vezér leváltását.¹¹²

A Gömbös- és a Szálasi-kultusz azért értelmezhető alternatív vezérkultuszként, mert a revízió, a nemzeti nagyság helyreállításán túlmenően mégis alternatív – az adott párt, mozgalom programjával összefüggő – jövőképet kínált.¹¹³ Ebből következően bizonyos mértékben kimutatható e vezérkultuszok között a versengés, azonban nem azonos körülmények között léteztek, így előnytelen versenyhelyzetről lehet beszélni. Alapvetően a közélet iránt érdeklődő egyének értékválasztásától függött, hogy kit tartottak a nemzet vezérének, vagy esetleg egyfajta munkamegosztás keretében elfogadták a fővezér és az egyes (al)vezérek személyeit is. Mindenesetre Gömbös és Szálasi vezérkultuszának a létezése – annak ellenére, hogy a pártjaikon belül korlátozottabb lehetőségek között létezhetek – negatívan befolyásolhatta a Horthy-kultusz hatékonyságát, mert a tisztelet és figyelem így nem csak Horthy Miklós személye körül koncentrált.¹¹⁴ A pártvezetők politikai érdekeiket követve nyilván nem vitathatták a kormányzó pozícióját, a pártok aktivistái ezt megtehették, amely rámutat az értékválasztásukra. Egy szélsőjobboldali aktivista például Horthy-plakátokra ragasztotta rá Szálasi Ferenc nevét 1938. november 14-én. A plakátokon eredetileg „A mi vezérünk” felirat és egy kormányzói portré volt, majd a ragasztás után értelemszerűen már Szálasi neve is.¹¹⁵ A kormányzósértési perek számát az ilyen akciók is befolyásolták. A hatalom ezeken a perekon keresztül lépett fel közvetetten a Szálasi-kultusz ellen,

¹¹¹ Erről a kérdésről – elsősorban a Gömbös-kultusz vonatkozásában – lásd bővebben Turbucz 2013.; Dombrády 1990a: 94.; Ormos 2000: 1. köt. 264–265., 2. köt. 432–433.

¹¹² Hasonló okokból Hitler is megvárta, hogy 1933 után Hindenburg halálával rendeződjön az államfőség kérdése.

¹¹³ Az általuk képviselt jövőkép csak korlátozott mértékben, hívószavak szintjén jelent meg a pártlapjaikban közölt kormányzót méltató cikkekben. Nem alakult ki tehát olyan helyzet, mint a korszak elején, amikor a Horthy-kultusz a radikális jobboldal politikai programjának lényeges eleme volt. Ennek az volt az oka, hogy a fajvédők egyedül Horthy Miklóst tekintették vezérüknek, míg Gömbös és Szálasi hívei nem. Utóbbiak számára Horthy elsősorban a nemzeti nagyság helyreállításának lehetett a szimbóluma (emiatt használható a kiegészítő vezérkultusz fogalma), míg Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc az általuk kívánatosnak tartott 'új' Magyarországot személyesítette meg (emiatt indokolt az alternatív vezérkultusz fogalmának használata). A Horthy-képbe nem túlzottan gyakran azonban a szélsőjobboldal jövőképeinek egyes elemei is bekerültek, hívószavak szintjén, ezért fogalmaztam úgy, hogy a kormányzó számukra elsősorban a nemzeti nagyság visszaszerzésének lehetett a szimbóluma. A fajvédők esetében Horthy Miklós egyszerre volt a nemzeti nagyság és a politikai víziójuk szerinti 'új' Magyarország jelképe.

¹¹⁴ A kormányzóval ellentétben az ellenzék vezetői, de még a miniszterelnökök sem álltak büntetőjogi védelem alatt, így lehetett őket kritizálni, akár kifigurázni is. Zsitvay Tibor például 1938. február közepén a NEP által rendezett vacsorán támadta a nyilasokat, szélsőséges „áljobbaldali” erőnek nevezve őket, mert „rombolásra”, „tatárjárásra” törekcsenek. Usetty Béla, a kormánypárt képviselője elítélte, hogy egyesek „honmentő messiásnak” tekintik magukat. *Pesti Hírlap*, 1938. febr. 16. 2. Erre a cikkre Szegő Iván Miklós hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.

¹¹⁵ Bröker 2011: 56–59.

de máshogyan nem akadályozta létezését.¹¹⁶ Az jelentett kivételt, amikor Szálasi Ferenc börtönben ült, mert a kultuszának ápolása akkor bűnpártolásnak számított. A hatóságok ebben az esetben léptek fel a jelenség ellen.¹¹⁷

A szélsőjobboldali típusú vezérkultuszok megjelenése azzal magyarázható, hogy ezek a politikai pártok militáns jellegük miatt is vonzódnak egy vezér kiemeléséhez.¹¹⁸ Az olasz és német minta mellett ráadásul hazai is rendelkezésre állt, a Horthy-kultusz, ugyanis a hatalmi helyzetben lévő vezérkultusz kultikus viselkedési mintákat hoz létre. A Gömbös- és a Szálasi-kultusz építésének alapvető közege a vezérelv alapján működő párt és mozgalom volt. A pártsajtón kívül a hívek különféle propagandaeszközöket (plakátok, rölapok, brosrák, jelvények stb.) használtak fel a vezérük népszerűsítésére. Ehhez szorosan hozzátartozott mindkét esetben a pártszimbolika, így például a nyilasok esetében a zöld szín, a zászló, a karszalag és a nyilaskereszt. A Horthy-kultusz esetében, mivel az nem egy párthoz kötődően jött létre és létezett, erről nem lehet beszélni. A kultuszépítés fontosabb eseményeire, a hódolat ritualizált kifejezésére – Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc esetén is – elsősorban a vezér köré felépített párt és mozgalom keretei között került tehát sor. A vezér személyéhez kötődő évfordulók mellett a pártszervezés alkalmai, a vezér vidéki útjai adtak erre leggyakrabban lehetőséget. A Nemzeti Egység Pártján belül például a vezérnek való alárendeltséget is kifejezték – beavatási (átmeneti) rítus formájában – a párttagok belépési nyilatkozatai és a kormányfő által kinevezett pártvezetők hűségnyilatkozatai. A pártgyűlések, tüntetések lehetőséget adtak a tömeg mobilizálására és fanatizálására. E kultuszok létezését meghatározó tényezők ellenére a vezérkép tartalma esetén a Horthy-, Gömbös- és Szálasi-kultusz között is kimutathatók egyezések. Mindegyik kultuszépítés során hivatkoztak az 'egész nemzet' támogatására és Isten akarata, használták a 'megmentő' motívumát, a vezér és követői egységének üzenetét, és azt is kiemelték, hogy a vezér vezet el pl. a 'szebb jövőhöz' (egy mitikus vízió). A vezérképek között kimutatható különbségek az elfoglalt politikai pozícióból és az ideológiai különbségekből fakadtak. Szálasi esetében az ellenzéki (üldözött) politikai helyzet említendő a markáns ideológiai üzenetek mellett. Az üldözöttség a Szálasi-képet jelentősen befolyásolta. Ez adott okot a korai kereszténységgel megvont párhuzamra, a szenvedés és a mártírium üzenetének hangsúlyozására. Gömbös Gyula esetében az őt támogató sajtóban és a NEP dokumentumaiban is egy olyan vezér képe rajzolódik ki, aki ösztöneire hallgatva, a körülményektől függetlenül kivétel nélkül mindent megtesz a magyar nemzet felemelkedéséért. A személyükről kialakított kép szerint Horthy Miklós, Gömbös Gyula és Szálasi Ferenc is min-

116 Jan Bröker már hivatkozott adatai szerint a kormányzósértési perekben hozott ítéletek száma nőtt: 1939-ben 147, 1941-ben 119 és 1942-ben 237 eljárás fejeződött be. A kormányzósértési perek számának növekedését a revíziós sikerek eredményeként megnövekedett lakosság-szám, a második világháború és Horthy István kormányzóhelyettesessé választása magyarázza. Bröker 2011: 37–41., 83., 87.

117 Paksa 2013b: 90.

118 Paksa 2012b: 73.

dent elkövet azért, hogy elősegítse a nemzet megerősödését, azonban a nyilas vezérnek az üldöztetést is el kell viselnie. Szálasi tehát csak a 'jobb jövő' ígérete hívei számára. Ezzel szemben Horthy és Gömbös a jelené, az elért sikerek így szerepet játszhattak a népszerűsítésükben.¹¹⁹ Ez és az erőforrások feletti rendelkezés is rávilágít a kultuszépítést befolyásoló tényezők markáns különbözőségére. A Gömbös-kultusz 1932–1936 között hatalmi helyzetben volt, így a filmhíradót és a rádiót is használhatták a kultuszépítés során, de ez nem volt azonos a kormányzó-kultusz lehetőségeivel.¹²⁰ Gömbös és Szálasi vezérkultuszai a jobboldali diktátorkultuszok ismertetőjegyeivel rendelkeztek. Közéjük a vezérelv, a militarizált párt és mozgalom, a tömeg fanatizálása, a radikális társadalom-átalakító program, a misztikus és ideológiai elemektől sem mentes politikai vízió sorolható. Főként e tényezőkre vezethetők vissza a domináns helyzetben lévő Horthy-kultusz és e két vezérkultusz között kimutatható különbségek.¹²¹

Imrédy Béla személye körül kultikus jellegű reprezentáció alakult ki.¹²² Kutatásaim szerint a Magyar Megújulás Pártja (MMP) sajtójában nem jelent meg róla olyan cikk, amely egy több elemből álló Imrédy-képet közvetített. A túlzó, kultikus állítások különféle cikkekben elszórva találhatók meg. Ezenkívül rítusok sem alakultak ki, tehát az Imrédy iránti hódolat kifejezése nem egy kidolgozott rendszer keretei között történt. Az 1939. január 6-án elindított Magyar Élet Mozgalma esetén kimutatható a vezérelv, a társadalom radikális átalakításának igénye és a mozgalmi szimbólumok alkalmazása is.¹²³ A vezérelv az MMP keretein belül is érvényesült, és a magyar állam nemzetiszocialista program szerinti átalakítása is. Ezt azonban nem egészítette ki vezérkultusz.¹²⁴

A Horthy-kultusz építői által kialakított vezérkép – aminek főbb elemei az 1930-as évek közepéig kanonizálódtak – az 1938–1941 közötti revíziós sikerek és a második világháború hatására bizonyos szempontból megváltozott:

119 A Gömbös-kultuszban a vezér hatalomra jutása évfordulójának (október 2.) is fontos szerep jutott.

120 Az ellenzéki politikusoknak a rádió és a filmhíradó elérhetetlen tömegkommunikációs eszköz volt a korszakban.

121 A fenti összegzés az alábbi szakirodalomra és forrásokra támaszkodik. A Szálasi-kultuszhoz lásd Paksa 2013a: 131–135., 216., 222., 282–284.; Tóth 1992. A Szálasi Ferencet támogató lapok cikkei közül lásd például *A Nép*, 1942. okt. 1. 5., 1943. okt. 7. 1.; *Összetartás*, 1943. okt. 5. 1. és 3., nov. 19. 5.; *Magyarság Útja*, 1940. okt. 11. 3., 1941. okt. 10. 4.; *Magyarság*, 1938. szept. 16. 10., okt. 5. 10., dec. 11. 2.; *Pesti Újság*, 1941. okt. 6. 5., 1942. okt. 5. 3. Gömbös Gyula vezérkultuszához lásd Vonyó 2004: 741–743.; Vonyó 2009: 270–271.; Vonyó 2011a: 32–34.; Vonyó 2011b., Vonyó 2012b: 188–192. A NEP dokumentumainak Gömbös-képéhez lásd Vonyó 1998: 57., 98–100., 105–107., 117., 123–129., 163–167., 173–175., 227. A miniszterelnököt támogató sajtó Gömbös-képéhez lásd például *Függetlenség*, 1933. jún. 15. 1., okt. 1. 1–4., 1934. okt. 2. 1–4., 1935. okt. 3. 1., okt. 4. 3.; *Nemzeti Figyelő*, 1933. okt. 8. 1., 1934. okt. 6. 7., 1935. okt. 6. 3., 1936. okt. 11. 1.

122 A vezér személye körüli propaganda hiányáról ír Incze Antal, az MMP propaganda- és sajtóosztályának vezetője. Incze 1942: 83–84., 87–88., 90.

123 *Új Magyarság*, 1939. jan. 8. 1–5.

124 Az Imrédy-képhez lásd például *Nemzetőr*, 1941. jan. 13. 3., szept. 9. 2., 1942. márc. 6. 1., nov. 26. 6., 1943. jan. 8. 3., jan. 22. 3., febr. 19. 1., ápr. 23. 3., jún. 25. 3., okt. 22. 1.

megjelent néhány új eleme, módosultak a hangsúlyai, felerősödtek bizonyos üzenetei és irracionálisabbá is vált. A közölt cikkek száma és – eltérő arányban – a vezérkép elemeinek előfordulási arányai is emelkedtek. Ezek a rétegek és elemek, ha nem is azonos mértékben, de továbbra is rendszeresen felbukkantak a magasztalásokban, cikkekben, beszédekben és különféle kiadványokban. Külön-külön és együttesen is azt az üzenetet erősíthették, hogy a vezér nélkül nincs jövője a magyarságnak, csakis az ő vezetésével képes a nemzet megoldani a problémáit, illetve megőrizni az addig elért eredményeket. Az említett vezérkultuszok ellensúlyozása érdekében is felerősödött az üzenet: csakis egy vezére lehet a nemzetnek, Horthy Miklós. Ezt fejezte ki Bethlen István volt miniszterelnök 1940. március 18-án, az MTA díszközgyűlésén elmondott beszédében. Bethlen István kiemelte, hogy az államfőnek köszönhető, hogy Magyarország alkotmányos állam maradt 1919 után.¹²⁵ A volt miniszterelnök gondolamenete a következőket is tartalmazta:

„[Horthy Miklós a nemzet] vezére lett egyénisége folytán, vezér lett, mert a háta mögé tudta sorakoztatni a nemzet közvéleményét, a nemzet szeretetét és nagyrabecsülését; vezére lett, mert tisztában volt elejétől fogva, hogy vezérré nem a jogkör tesz valakit, nem a reá ruházott hatalom, hanem az, hogy mennyire hajlandók embertársai önként meghajolni akarata előtt, vezetésére magukat önként reá bízni [...]. Ma osztatlan tekintélynek örvend és a nemzet valóságos vezére, akire az egész nemzet szívesen bízta sorsát, s akit kész mindenben követni.”¹²⁶

A beszédét Bethlen István így fejezte be:

„Neve ma minden magyarul érző ember imájában benne foglaltatik, mert az ország apraja-nagyja úgy érzi, hogy ő a nemzet kiválasztott vezére; neve zászló, amely után mindnyájan, az egész nemzet egységesen, és ha kell, mindenre elszántan menetelünk, meggyőződve arról, hogy egy nagyobb és boldogabb Magyarország felé vezérel bennünket.”¹²⁷

A Bethlen István által elmondottak nem voltak egyediek azokban az években. 1941-ben a Vitézi Rend névnap rendezvényén például azt mondta Jány Gusztáv, hogy „Mi, vitézek acélfalként állunk Főkapitányunk személye mögött, és lesújt öklünk ott, ahol zavart akarnak kelteni”.¹²⁸ A nemzetet megtestesítő vezér a napi politikai csatározások, minden egyéni és pártérdek felett állt a kultikus szövegek szerint, mert nem politikai pártok, gazdasági és pénzügyi érdekcsoportok érdekeit képviselte, hanem a nemzetét. Horthy Miklós ezen értelmezés szerint 'gyémánttengely', 'fix pont', 'alapkö', 'központi erő', aki

¹²⁵ Bethlen 1940: 13–15.

¹²⁶ Uo. 11–12.

¹²⁷ Uo. 16.

¹²⁸ *Vitézek Lapja*, 1941. dec. 13. 1.

minden körülmények között a nemzet felemelkedéséért küzd.¹²⁹ Így személye a garancia arra, hogy a magyar állam továbbra is kitart „az ősi magyar alkotmányosság” mellett, nem alakul át diktatúrává, mert Horthy Miklós „a magyar alkotmány” és „a magyar jövő megingathatatlan pillére”.¹³⁰ Az *Újság* értékelése szerint „éles tekintetét csak a nemzet egyetemes érdekére szegezi”.¹³¹ A nemzet léte a kultikus értelmezés szerint a vezér és a fennálló politikai rendszer sorsával kapcsolódott össze.

A Horthy-kultusz liturgikus naptárának meghatározó elemeit továbbra is az évfordulók alkották. Horthy születés- és névnapját szintén évente ünnepelték országos keretek között. Március 1-jéről, november 16-áról és az ellenforradalom évfordulójáról azonban ez továbbra sem mondható el.¹³² Az évfordulókhoz kötődő rítusok kapcsán csak minimális változások történtek az 1938 előtti időszakhoz képest. A következő fejezetekben így a második világháború időszakára eső két kiemelkedő évfordulón túl, amelyek közül a kormányzóválasztás huszadik évfordulója a kultusz csúcspontjának tekinthető, a háborús propagandán, illetve a kormányzóhelyettes-választáson keresztül a változásokra koncentrálni mutatom be a Horthy-kultusz utolsó éveinek történetét.

7.2.1. A kultusz csúcspontja: Horthy Miklós 'országglásának' huszadik évfordulója (1939–1940)

1939-ben a szegedi ellenforradalom és a budapesti bevonulás, majd a következő évben a kormányzóválasztás huszadik évfordulóját ünnepelte az ország. Ez az időszak a Horthy-kultusz csúcspontja volt: tíz és öt évvel azelőtt ugyanis nem került sor néhány hónapon belül a budapesti bevonulás és a kormányzóválasztás ünnepelésére is. Mindkét esetben volt tehát egy preferált – országos keretek között megünnepelt – évforduló, míg a másik ünnepelésre nem vagy csak szűk körben került sor. 1939/1940-ben mindkét évfordulót országos szinten, jelentős állami részvétellel ünnepeltek meg, azonban a kettő közül a kormányzóválasztás volt a jelentősebb. A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján volt a sajtó szerepe 1919–1944 között a legkiemelkedőbb (24. táblázat, 1. grafikon), a cikkek száma mellett a vezérkép legtöbb elemének előfordulási aránya is erre mutat rá (3–6. grafikon). 1939/1940-ben az életrajzi kiadványok és a leleplezett festmények (32. táblázat) száma is hasonlóra utal az oktatási intézmények, egyházak, honvédség stb. kiemelt ünnepségei mellett. 1939/1940

¹²⁹ Lásd például *Népszava*, 1940. márc. 1. 1.; *Új Nemzedék*, 1941. dec. 6. 3.; *Esti Magyarország*, 1943. dec. 6. 3.

¹³⁰ *Újság*, 1938. dec. 7. 1.

¹³¹ Uo. 1940. jún. 18. 3.

¹³² A kormányzóválasztás évfordulóján 1939-ben és 1941–1944 között nem voltak országos szintű megemlékezések, ahogyan a budapesti bevonulás jubileumait sem ünnepelték így 1938-ban és 1940–1943 között.

fordulóján ezenkívül kiállítás is tisztelgett a kormányzó 'országglásának' eredményei előtt.¹³³

Az ellenforradalom és a Nemzeti Hadsereg Dunántúlra történő átvonulása huszadik jubileumának központi rendezvényei Szegeden voltak.¹³⁴ A „magyar nemzet feltámadására” emlékező központi ünnepséget, amelyet a Társadalompolitikai Osztály szervezett meg, augusztus 6-án tartották, de az ország más településein is emlékeztek a történetekre.¹³⁵ 1938–1940 között a Társadalompolitikai (Szolgálat) Osztály – a Miniszterelnökség V. ügyosztálya – volt hivatott szervezni és irányítani a kormányzati propagandát.¹³⁶ A belföldi propaganda kiemelt céljai közé sorolták „[az] országvezetés, a hatóságok, a közintézmények tekintélyének ápolását és a nemzet irányítására illetékes tényezők népszerűsítését”.¹³⁷ Az ügyosztály feladatkörének részletes leírásában nem nevezték meg Horthy Miklós népszerűsítését. A korszak végén sem volt tehát olyan propagandaszerv, amely központilag irányította volna a vezérkultusz ápolását.

Az 1939-es szegedi ünnepségek azért is emelkedtek ki a vidéki rendezvények közül, mert az államfő személyesen is részt vett ezeken. A kormányzói pár 1939. augusztus 6-án fél 10-kor érkezett vonattal Szegedre.¹³⁸ A vasútállomásról a katonai és a polgári hatóságok köszöntését követően a püspöki palotába mentek. Szeged város nevében Pálffy József polgármester köszöntötte a magyar nemzetet „új honfoglalásra” vezető, Magyarországot a bolsevizmustól „megszabadító” államfőt.¹³⁹ Az alsóvárosi templomban 10 órakor Te Deumot tartottak. A Széchenyi téren rendezett nagygyűlésen a tudósítások szerint „mámoros lelkesedéssel ünnepelték a kormányzói párt”. A ritmikus éljenzés a filmhíradóból sem hiányzott.¹⁴⁰ Zadravecz István volt tábori püspök az ellenforradalom jelentőségét és a vezér érdemeit méltatta. A „Horthy Miklós Szögedében fehér zászlót bontott” kezdetű katonadallal idézte fel a hadsereg-

133 Ez a fejezet Horthy 'országglásának' huszadik évfordulójáról szóló tanulmányom átdolgozott, javított és bővített változata. Turbucz 2010.

134 Az ünnepség előkészítésével kapcsolatos iratok megtalálhatók: MNL OL K 29. 4. csomó, r) dosszié.

135 Az országos ünnepség időpontját a miniszterelnök javaslatára a kormányzó határozta meg. Uo. 175.

136 A kormányzati propagandához lásd Hámori 1997.; Pallos 2005. és 2010.; Ablonczy 2005: 481–482. Az osztály 1940 elején rövid időre a kultusztárca irányítása alá került, majd újabb átszervezés után (1940. november 18-tól) a Miniszterelnökség részeként a Nemzetpolitikai Szolgálat látta el ezt a feladatot. A propagandát a sajtó és a rádió kivételével 1942. április 17-e és 1944. március 22-e között Antal István tárca nélküli nemzetvédelmi propagandaminiszter irányította a Nemzetpolitikai Szolgálaton keresztül (1943-tól Nemzetpolitikai Ügyosztály). Antal 2004: 36–47.; Sipos 2011: 225–227.

137 MNL OL K 29. 1. csomó, c) dosszié 1.

138 Szegedi Új Nemzedék, 1939. aug. 6. 3. A program azon részeit említem meg, amelyeken a kormányzó személyesen részt vett, illetve amelyek a Horthy-kultusz ápolása tekintetében lényegesek.

139 Uo. 1939. aug. 8. 2.

140 Magyar Világhíradó 1939: 807/10.

szervezést. Beszédét azzal zárta, hogy a „megnagyobbodott Haza hódol” a kormányzó előtt, majd hozzátette, hogy „Hiszünk Benned! Bízunk Benned! Szeretünk Téged! Vezess!” A jelenlévők a tudósítások szerint Horthy Miklós nevét skandálták.¹⁴¹ Kora délután ellenforradalmárok tisztelegtek a Klauzál téren a vezér előtt. Teleki Pál jelentést tett a kormányzónak, ami szintén jelezte, hogy kinek az utasításai alapján születtek döntések az elmúlt húsz évben: „a parancsot végrehajtottuk. A Szegeden újjászületett haza felvirágozott és már meg is nagyobbodott.” Majd hozzátette: „Várjuk a további parancsot. Teljesítjük.”¹⁴² Öt órakor olyan hölgyek tisztelegtek az államfői pár előtt, akik részt vállaltak az ellenforradalomban. Az egyik köszöntés utalt az 1919. július 19-i zászlószentelésre.¹⁴³ Hat órakor fogadást tartottak a városházán, majd Horthy megjelent a Szegedi Szabadtéri Játékok keretében a Magyar Passió díszelőadásán.¹⁴⁴ Az illetékesek nem voltak megelégedve az ünnepség lebonyolításával, elsősorban a rádió szerepével, mert az nem adott helyszíni közvetítést az eseményekről.¹⁴⁵ A hiányosságok ellenére a vezérkép főbb elemei megjelentek a lapokban és az évforduló évében különféle kiadványokban. Horthy ellenforradalomban betöltött szerepét kétféleképpen magyarázták: egyfelől a háborús hős nimbuszával, másfelől az isteni akarral. Ezen a ponton is jól látható, hogy a vezérkép racionális (az első világháború alatti tényleges teljesítménye) és irracionális (Isten akarata) elemeket is tartalmazott.¹⁴⁶

Horthy Miklós vezérkultuszának különböző színtereken megvalósuló építésének legmagasabb szintjét az országgyűlés ünnepi ülései és megemlékezései jelentették. A budapesti bevonulás és a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján a magyar nemzet 'hódolatát' a miniszterelnök mellett a házelnökök is kifejezték. Ez is jelzi a magas szintű hódolati aktusok jelentőségét.¹⁴⁷ A kiemelt jelentőségű évfordulókon a személyes köszöntést preferálták a kormányfők. A budapesti bevonulás huszadik évfordulóján Teleki Pál magánkihallgatáson tolmácsolta Horthy Miklósnak a 'nemzet hódolatát'.¹⁴⁸ A Képviselőház 1939. november 16-i ülésén Tasnádi Nagy András házelnök azt emelte

141 Szegedi Új Nemzedék, 1939. aug. 8. 2–3.

142 Uo. 5. „Húsz évvel ezelőtt adta ki sorsdöntő, történelmi parancsát az újjáéledő Magyarország fővezére. A mai Magyarország élete ezzel a paranccsal kezdődött. [...] Horthy Miklós parancsára új állam épült az eltakarított romok helyén s ez az állam azóta már gyarapodott: visszaszerezte elszakított földjének egy részét. A nemzet tudja, hogy mit köszönhet nagy vezérének és ezért odaadással, lelkesedéssel, hűséggel várja új parancsait” – egészítette ki a miniszterelnök gondolatát a kormányhoz közel álló Magyarországnak (1939. aug. 8. 7.). Szabó Gyula is hasonlóan fogalmazott akkor: „a kormányzó parancsára megszületett a magyar hadsereg.” Magyarországnak, 1939. aug. 8. 1.

143 Szegedi Új Nemzedék, 1939. aug. 8. 5–6.

144 Uo. 6–7.

145 Hámori 1997: 367–368.

146 Lásd például MNL OL K 428. j) 1939. nov. 16. 5.; Marjay 1939: 27., 40., 64–65.; Herczeg 1939: 8., 77., 124.; Fodor 1939: 7.

147 Szabó 1978: 514.; Magyarországnak, 1939. nov. 16. 7.; Reggeli Magyarországnak, 1940. márc. 2. 2.

148 Esti Kurír, 1939. nov. 16. 3.; Új Magyarországnak, 1939. nov. 17. 3.

ki beszédében, hogy az első világháborús vereség után a nemzet a „Mindenható különös kegyelme” eredményeként találta meg azt a vezért, aki képes volt visszaadni a magyar nemzetnek a jövőjébe vetett hitét, és aki „újjaépítette” és területileg „gyarapította” az országot.¹⁴⁹ Széchenyi Bertalan, a Felsőház elnöke 1939. december 12-én emlékezett ünnepélyes keretek között a bevonulás évfordulójára.¹⁵⁰

A kormányzóválasztás huszadik jubileumán ismételten törvényt fogadott el az országgyűlés. 1940. február 26-án a parlamenti pártok képviselői a pártközi értekezleten megállapodtak abban, hogy ezt a törvényjavaslatot egyhangúan, vita nélkül fogadja el a Ház, illetve abban is, hogy a Képviselőház elnökén túl csak a javaslat előadója szólal fel.¹⁵¹ A mintát a tizedik évforduló szolgáltatta: szintén azt igyekeztek ezzel kifejezni, hogy a javaslat egyhangú elfogadása az „egész nemzet” hódolatát jelenti. Másnap a kormányfő betérjesztette a nemzetiszínű kerettel díszített javaslatot. Ennek sürgős tárgyalását és elfogadását kérte.¹⁵² A javaslat szövegét a napilapok aznap közölték, majd – ahogyan a rádió is tette – részletesen tájékoztattak az elfogadásának folyamatáról.¹⁵³ A Képviselőház február 28-i ülésén a házelnök (Tasnádi Nagy András) és az előadó (Ujfalussy Gábor) beszédei a vezérkép lényeges elemeit tartalmazták.¹⁵⁴ Tasnádi Nagy beszédének egy hosszabb részlete volt hallható a rádió híreiben.¹⁵⁵ A közjogi bizottság a javaslatot az általános vita lezárását követő fél órán belül elfogadta.¹⁵⁶ Másnap délelőtt történt a törvényjavaslat részletes vitája.¹⁵⁷ A Felsőház február 29-én ünnepi külsőségek között, sürgősséggel fogadta el a javaslatot. Széchenyi Bertalan után Herczeg Ferenc, a javaslat előadója beszélt. Herczeg áttekintette az elmúlt húsz esztendő eredményeit, majd kijelentette, hogy „az országban mindenki, aki a magyarság mellett van, Horthy Miklós mellett áll”.¹⁵⁸ Az 1940. évi II. törvénycikk, amely Horthy Miklós államfőnek „az állami rend és a társadalmi béke helyreállításával az építő nemzeti munka anyagi és szellemi feltételeinek biztosításával, a nemzet tekintélyének és az ország területének gyarapításával szerzett történeti érdemeit” emelte törvényerőre, a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján lépett hatályba.¹⁵⁹ A miniszterelnök aznap nyújtotta át Horthy Miklósnak

149 KN 1939–1944. III. köt. (1939. nov. 16.) 105. A sajtó tudósításához lásd *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 17. 3.

150 FN 1939–1944. I. köt. (1939. dec. 12.) 73.

151 MNL OL K 428. p) 1940. febr. 26. 1.

152 KN 1939–1944. V. köt. (1940. febr. 27.) 1.; KI 1939–1944. III. köt. 214. szám. 253–254.

153 MNL OL K 615. 58. csomó, 1940. febr. 27–28., 136–137., 412–414., 455–457., 558–560. A sajtóhoz lásd *Pesti Hírlap*, 1940. febr. 23. 3., febr. 24. 4., febr. 27. 3., febr. 28. 3., febr. 29. 3. és márc. 1. 1.

154 KN 1939–1944. V. köt. (1940. febr. 28.) 3–5.; *Esti Magyarország*, 1940. febr. 28. 5.

155 MNL OL K 615. 58. csomó, 1940. febr. 28. 558–560.

156 KI 1939–1944. III. köt. 216. szám. 258.; MNL OL K 428. j) 1940. febr. 28. 6.

157 KN 1939–1944. V. köt. (1940. febr. 29.) 7.

158 FN 1939–1944. I. köt. (1940. febr. 29.) 233–234.; *Esti Magyarország*, 1940. febr. 29. 10.

159 MTT 1940: 5.

a jubileumi törvényt, amit a kormányzó akkor aláírt.¹⁶⁰ A kormányfő és a miniszterek szerepe azonban nem korlátozódott kizárólag a kiemelt hódolati aktusokra, ugyanis szerepük volt a kultusz irányításában, az ünneplés kereteinek meghatározásában is.

A budapesti bevonulás jubileumairól a Nemzeti Hadsereg volt tisztikara ünnepi emlékvacsorán emlékezett minden évben, így 1939 novemberében is.¹⁶¹ A honvédség és a csendőrség 200 fős küldöttsége, Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke és Bartha Károly honvédelmi miniszter vezetésével ke-reste fel 1940. március 1-jén a Legfelsőbb Hadurat, akinek átadtak egy „ősi hun és magyar” mintás díszkardot. A küldöttség tisztelgésekor a fellobogó-zott helyőrségekben országszerte díszbebéd keretében méltatták a jubileum jelentőségét, majd a díszkard átadásának „ünnepi pillanatában arccal a budai vár felé fordulva egyperces hódolattal tisztelgett a honvédség és csendőrség valamennyi tagja Legfelsőbb Hadurának”.¹⁶² A honvédelmi miniszter méltatása szerint „az egész ország”, így a honvédség is ünnepel, arra kérve a „magyarok Istenét”, hogy tartsa meg a kormányzót „egészségben, hogy még hosszú időn át tovább vezethesse a nemzetet a feltámadás megkezdett útján”.¹⁶³ A jubileum előkészítése során a honvédelmi miniszter 1939 novemberében egy aranyozott lovas Horthy-szobor felállítását tervezte, amelyhez 15 kilogramm arany felhasználását vélte szükségesnek. A szobrot a kormányzóválasztás huszonötödik évfordulóján avatták volna fel.¹⁶⁴ A tervezés azonban elsősorban mégsem a jövőre, hanem az éppen aktuális évfordulóra irányult. Az egyházak székesfővárosi tábori miséin, istentiszteletein az előzetesen meghatározott létszám alapján képviselték a Honvédelmi Minisztériumot és a Honvéd Vezérkart a római katolikus és protestáns vallású tábornokok, a törzs- és főtisztek.¹⁶⁵ A honvédség az ország többi településén is részt vett küldöttség útján az istentiszteleteken.

A történelmi egyházak kultuszépítő szerepe a korszak végén nem módosult. A kormányzóválasztás huszadik jubileumát Budapesten és vidéken a tíz évvel korábbi évfordulóhoz – az előkészítést, a lebonyolítást és a közvetített üzeneteket tekintve is – hasonlóan ünnepelték.¹⁶⁶ Ebben változás nem történt, így azt érdemes kiemelni, hogy a fokozatosan súlyosbodó diszkrimináció el-

160 *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 2. 2.

161 *Esti Magyarország*, 1939. nov. 20. 3. 1938 novemberében avatták fel a fél méter magas, aranyozott Horthy-emlékserleget, aminek a talapzatán olvasható szöveg a „Horthy Miklós iránt érzett múlthatatlan hűségük” kifejezésére volt hivatott. *Új Magyarország*, 1938. nov. 20. 5.

162 *Csendőrségi Lapok*, 1940. márc. 16. 177.; *Magyarország*, 1940. márc. 2. 3., márc. 3. 10.

163 *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 2. 3.

164 HL HM 1939 Elnökség A. osztály I. tétel, 61.566. alapsz.

165 Az ezzel kapcsolatos iratokat lásd HL HM 1940. Elnökség A. osztály I. tétel, 7490. és 7561. alapsz.

166 Az egyházak 1940. március 1-jei ünnepségeihez lásd például *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 25. 5., febr. 28. 7., márc. 2. 3.; *Új Nemzedék*, 1940. febr. 25. 3.; *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 2. 3.; 8. *Órai Újság*, 1940. márc. 1. 2.; Gergely 1984: 267.; *Katolikus Szemle*, 1940/1. sz. (54.) 32–36.; *Protestáns Szemle*, 1940/3. sz. (49.) 65.; *Dunántúli Protestáns Lap*, 1940. febr. 25. 33., márc. 3. 39.;

lenére a magyar zsidóság képviselői továbbra sem maradtak távol az államfő ünneplésétől. Hevesi Simon főrabbi az 1940. március 1-jei méltatásában arról is beszélt, hogy a magyar zsidóság hűséges a kormányzóhoz.¹⁶⁷ A magyar zsidóság képviselőinek kultuszépítő szerepe több tényezővel is magyarázható. Szerepet játszhatott ebben a hatalom, a fennálló rendszer iránti lojalitás, az egyéni ambíció, és természetesen az őszinte azonosulás is. Többen gondolhatták úgy, hogy így lehetőség nyílt a kormányzó bizalmának megőrzésére.¹⁶⁸ A történelmi egyházak közül – aktivitásukat tekintve – a református egyház emelhető ki.

A törvényhatóságok kultuszépítő tevékenységében sem mutatható ki érdemi változás. A visszacsatolt településeken is a kormányzóválasztás tizedik évfordulójához hasonló ünnepségekre került sor 1940 tavaszán, amelyekről a helyi és az országos lapok is tudósítottak.¹⁶⁹ 1939. november közepén a budapesti bevonulás jelentőségét Karafiáth Jenő főpolgármester és Szendy Károly polgármester méltatta.¹⁷⁰ A főpolgármester a törvényhatósági bizottság nevében feliratban fejezte ki a székesfőváros hódolatát.¹⁷¹ A főpolgármester és a polgármester Budapest törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésén mondott ünnepi beszédet a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján. Hódoló feliratot ebből az alkalomból is küldtek a kormányzóknak.¹⁷² Horthy születés- és névnapjaihoz hasonlóan 1940. március 1-jén is hivatali szünet volt a székesfőváros hivatalaiban, intézeteiben és intézményeiben.¹⁷³

A kormányzót ábrázoló festményeket és szobrokat a megrendelők (első sorban állami intézmények) gyakran az évfordulókon avatták fel, ahogyan ezeken is döntöttek arról, hogy példának okáért megfestetnek róla egy portrét (32. táblázat). Az alkotások a városházák, vármegyeházák üléstermeiben vagy egyéb reprezentatív helyiségek mellett megtalálhatóak voltak még a polgármesteri hivatalokban, a társadalmi egyesületek és kamarák termeiben is.¹⁷⁴ Zala György szobrászművész alkotását például a főváros a kormányzó hetvenedik születésnapján rendelte meg és 1939. december 5-én leplezte le a budapesti Új Városházán. A névnap ünnepségek 1939 decemberében a huszadik

Reformátusok Lapja, 1940. márc. 3. 17.; *Evangelikus Családi Lap*, 1940. márc. 1. 3.; MNL OL K 612. 1940. márc. 1. 7–9.

¹⁶⁷ *Múlt és Jövő*, 1940/3. sz. (márc.) 47.

¹⁶⁸ Turbucz 2014e: 111.

¹⁶⁹ A vidéki ünnepségekhez lásd például *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 2. 4.; *Kárpáti Híradó*, 1940. márc. 2. 1.; *Debreczen*, 1940. márc. 2. 1–2.; *Debreceni Protestáns Lap*, 1940. márc. 16. 43–45.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1940. márc. 2. 1–3.; *Szolnok és Vidéke*, 1940. márc. 2. 1–2.; *Felvidéki Újság*, 1940. febr. 29. 1–2., márc. 1. 1–3.; MNL OL K 428. a) 1940. márc. 1. 43., 45., 47., 55., 60., márc. 2. 32., 41., Jk 1940a, b és c.

¹⁷⁰ *Magyarország*, 1939. nov. 13. 5.; *Magyarság*, 1939. nov. 14. 5.

¹⁷¹ *Újság*, 1939. nov. 15. 4.

¹⁷² *Fővárosi Közlöny*, 1940. márc. 12. 223–226.

¹⁷³ Lásd például *Nemzeti Újság*, 1938. dec. 6. 4.; *Fővárosi Közlöny*, 1940. márc. 5. 191.

¹⁷⁴ Dömötörfi 1990: 25.

évforduló rendezvényeinek részei lettek.¹⁷⁵ Karafiáth Jenő érzelmekre hatni szándékozó, katonás stílusú szónoklata szerint a főváros vezetősége azért döntött úgy, hogy felállítja a vezér szobrát, hogy az „örök időkre” emlékeztesse a nemzetet „azokra a legnemesebb magyar erényekre, amelyeket a kormányzó úr ércbe véselt mása testesít meg számunkra”. A korabeli filmhíradóban ez a mondat szerepelt, miközben a háttérben a leleplezett szobrot mutatta a kamera.¹⁷⁶ 1940. március 1-jén Győr-Moson-Pozsony vármegye törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésen leplezte le Boldizsár István festményét. Szeged törvényhatósági jogú városa arról hozott döntést, hogy megfestetik Horthy Miklós arcképét. Nemcsak így tisztelegtek a kormányzó előtt, aki Szegedről indult „honfoglaló útjára”, hanem azzal is, hogy a sokgyermekes családok, vitézek és az ellenforradalomban részt vettek családjaiknak lakáshoz jutásának támogatása céljából létrehoztak egy 100 000 pengős alapítványt.¹⁷⁷ A Horthy-kultusz megerősödését jelzi, hogy a kormányzót ábrázoló festmények száma is megnőtt a világháború időszakában. Az első bécsi döntés előtt kutatásaim szerint évente kevesebb mint tízszer számolt be az MTI festmény-leleplezésről vagy arról, hogy törvényhatóságok, közintézmények stb. döntöttek arról, hogy megfestetnek egyet. 1938. november 2-a és december 31-e között ez a szám nyolc, 1939-ben 34, 1940-ben 25, 1941-ben 13 volt, majd ez az érték a következő években tovább csökkent.¹⁷⁸ A festmények és szobrok leleplezésére sor kerülhetett az évfordulóktól függetlenül is. 1939-ben például a dátumok alapján a festmények 20 százaléka kapcsolható évfordulóhoz, 1940-ben 53 százaléka, ez volt a csúcspont, míg 1941-ben 45 százaléka, majd csökkent ez az arány is.¹⁷⁹ E festmények leleplezéséről beszámolt a sajtó, első sorban a kiemelt évfordulókon, más esetekben a rövid tudósítások a hírek rovataiba kerültek. A vidéki megrendelők gyakran fényképek után készítették el a festményeket. Arra is említhető példa, hogy a Kabinetirodán keresztül kértek engedélyt az örökösöktől egy portré lemásolásához. Makó számára például Torma Imre helyi lakos László Fülöp ismert festményét másolta le. A másolt alkotást 1941. március 1-jén leplezték le a közgyűlési teremben.¹⁸⁰

A kormányzót ábrázoló alkotások közül többet kiállítottak, ami a kultusz kulturális dimenziójára mutat rá. 1939. novemberben nyílt meg a huszadik évforduló előtt tisztelegő kiállítás. A Képzőművészeti Társulat így róta le a

¹⁷⁵ Turbucz 2010: 108.

¹⁷⁶ *Esti Magyarország*, 1939. dec. 6. 5.; *Fővárosi Közlöny*, 1939. dec. 12. 1511–1513.; *Magyar Világhíradó* 1939: 824/12.

¹⁷⁷ MNL OL K 428. a) 1940. márc. 1. 43.

¹⁷⁸ A Horthy-festmények száma nyilván magasabb, de az MTI híryanagában kimutatható tendencia is jól jelzi a kultusz – e vonatkozásban is megvalósult – tömegessé válását.

¹⁷⁹ A dátum önmagában még nem elegendő ennek eldöntéséhez, ugyanis előfordult, hogy egy évforduló részeként, de csak késéssel került sor a leleplezésre, viszont ez az MTI híreiből nem feltétlenül derül ki.

¹⁸⁰ Forgó 2001a: 57–59.; Forgó 2001b.

háláját a magyar művészet 'megmentője' előtt.¹⁸¹ A 619 kiállított műből három ábrázolta csak a kormányzót: Boldizsár István festménye (41. kép), Kisfaludi Stróbl Zsigmond (17. kép) mellszobra és Berán Lajos domborműve.¹⁸² A Múcsarnokban 1920. március 1-je és 1938. november 2-a között rendezett, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulathoz köthető tárlatokon és kiállításokon az államfőt ábrázoló műalkotások rendszeresen feltűntek: 14 festmény, 13 szobor, három plakett, két ceruzarajz, érem, dombormű, grafika, illetve egy rézkarc és színes rajz. 1938. november 2-a után már 28 festményt, 18 szobrot, két plakettet, egy érmét és egy rézkarcot állítottak ki.¹⁸³ A kiállító művészek között megtaláljuk Aba Novák Vilmos, Boldizsár István, Dudits Andor, Kontuly Béla, Kukán Géza, László Fülöp, Molnár C. Pál festőt, Lühnsdorf Károly grafikust, Berán Lajos, Ligeti Miklós, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Szentgyörgyi István, ifj. Vastagh György és Zala György szobrászt. A neves művészek tehetségüket tehát a Horthy-kultusz ápolására is felhasználták. A Horthy Miklóst ábrázoló alkotásaik – azok művészi értékétől függetlenül – politikai tartalmat nyertek.¹⁸⁴

A fennálló rendszert támogató társadalmi egyesületek is hozzájárultak a Horthy-kultusz ápolásához. Ennek kiemelkedő alkalmára – a kormány erőteljes támogatásával – 1940. február 29-én került sor a Magyar Hódolat ünnepén a Pesti Vigadóban. Ezen a rendezvényen társadalmi egyesületek és szervezetek képviselői vettek részt. A hivatalos magyarázat úgy szövelt, hogy az esemény a kormányzó előtt hódoló magyar társadalom egységét jeleníti meg. Ezt hangsúlyozta, hogy a hivatalos értékelés szerint mindenki magánemberként vett részt ezen az ünnepélyen.¹⁸⁵ A magyaros viseletben megjelentek között a magyar kormány, az egyházak és a honvédség magas rangú reprezentánsait találjuk meg, akik a díszemléken foglalták el helyüket. Az emelvény mögötti falon a társadalmi egyesületek zászlajait helyezték el. Ez azt igyekezett jelképezni, hogy „ezen az ünnepségen lélekben minden magyar jelen van”.¹⁸⁶ A zászlók között – a fal közepén – egy Horthy Miklóst ábrázoló életnagyságú festményt, a kormányzói család címerét és a Vitézi Rend jelvényét helyezték el. Teleki Pál az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga elnökeként tartott beszédet. Ezt a rádió élőben közvetítette. Beszédének utolsó mondatai a filmhíradó-

ban is hallhatóak voltak.¹⁸⁷ Március 1-jén a beszéd teljes szövege olvasható volt az eseményről tudósító napilapokban.¹⁸⁸ Az élő rádióközvetítés lehetővé tette, hogy „egységes és országos ünnepéllé” szélesedjen ki „a magyar dolgozó társadalomnak ez a szívből jövő ünnepi megnyilatkozása” – írta az MTI napi tudósítása alapján egy lap.¹⁸⁹ A Pesti Vigadóban tartott ünnepséggel egy időben ugyanis minden egyes településen a helyi társadalmi szervezetek bevonásával ünnepséget kellett rendezni, hogy a magyar társadalom „hálája és hódolata az ország Kormányzójával szemben kifejezésre jusson” – indokolta ennek célját Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a főispánoknak írt, 1940. február 14-ére keltezett levelében. A helyi ünnepségeket Teleki Pál beszédéhez kellett igazítani. Ennek érdekében:

„Gondoskodni kell tehát arról, hogy a megtartandó ünnepségeken mindegyütt rádió, illetőleg megfelelő hangszórók álljanak a beszéd közlése céljából rendelkezésre. Azokban a községekben, ahol rádiókészülékek és hangszóró esetleg egyáltalában nem állítható rendelkezésre, a beszéd nyomtatott szövegét kell felolvasni, amelyet a kellő példányszámban fogok idejében rendelkezésre bocsátani.”¹⁹⁰

Ez a törekvés a német propagandamódszerek átvételére, az ünnepség időben és térben történő kiterjesztésére tett kísérletet takart az ellenforradalom huszadik évfordulójának ünnepélése után, amelyet a szervezők kudarként értékelték, mert a médiavisszhanggal (a tudósítások, élő közvetítések mértékével) nem voltak megelégedve.¹⁹¹ Az egy időben megvalósuló ünnepelés a lokális és a nemzeti szint, a társadalmi csoportok szimbolikus összekapcsolására is lehetőséget teremtett.¹⁹² A kultusz szempontjából a korszakban a szimultán ünnepelésre ez volt a legkomolyabb próbálkozás, de mint látható volt, kísérletet tett erre az évfordulón a honvédség is.¹⁹³

A miniszterelnök előre megírt beszédét a belügyminiszter február 26-án küldte el a főispánoknak magyar, szlovák, német és rutén nyelven. A kormányzat célja az volt, hogy a központi ünnepségen – legalábbis közvetetten – a társadalom minél nagyobb arányban részt tudjon venni. A beszéd több nyelvre történő lefordításával Magyarország etnikai összetételének módosu-

181 MNL OL K 428. a) 1939. dec. 13. 22.

182 KK 1939.

183 A kiállításokkal kapcsolatosan említett adatok Kassa Melinda 2005-ben folytatott kutatásait összegző táblázatokra támaszkodnak. Ezúton is köszönöm, hogy a nem publikált kutatási eredményeit (két táblázat formájában) a rendelkezésemre bocsátotta. Ez a két táblázat a kiállítás-katalógusokból származó adatokat tartalmazza a kormányzót ábrázoló alkotásokról: ezeket összegeztem és használtam fel. Ezen katalógusok közül kutatásaim során többet meg is néztem. Kassa Melinda a kormányzót ábrázoló képzőművészeti alkotásokkal a szakdolgozatában is foglalkozott (Kassa 2003).

184 Ehhez lásd Molnos 2013: 73.; Taylor 2009: 9–10.

185 *Esti Magyarország*, 1940. febr. 20. 10.; MNL OL K 615. 58. csomó, 1940. febr. 24. 1–6.

186 *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 2.

187 Magyar Világhíradó 1940: 837/10.

188 MNL OL K 428. a) 1940. február 29. 24–30., 32.

189 *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 27. 3.; MNL OL K 428. a) 1940. febr. 26. 28.

190 MNL OL K 148. 1049. csomó, 1. tétel. 1118. alapsz. 4., 8–9., 15–17. Az sajnos nem derül ki a nem nagy mennyiségű iratanyagból, hogy a beszédet ki vagy kik írták.

191 Hámori 1997: 367–368.

192 A szimultán ünnepelés jelentőségéhez lásd Kertzer 1988: 21., 23. A náci gyakorlathoz lásd Evans 2006: 65–71.; Welch 1995: 30–33., 88.

193 Ezzel kapcsolatos példa még, hogy a cserkészek egyik országos megmozdulásán 1942 decemberében a Hősök terén 5000 cserkész jelent meg. A magyar rádió élő közvetítése eredményeként „az ország minden nagyobb városában” a többi cserkész is követte a fővárosi eseményeket. *Új Magyarország*, 1942. dec. 8. 3.

lására is figyeltek.¹⁹⁴ A TESZ és a helyi egyesületek által szervezett rendezvényeken a Magyar Hiszekegy, a Himnusz és az ünnepi köszöntések után meghallgatták Teleki Pál beszédét, amelyet az MTI tájékoztatása szerint a városok, települések központjaiban hangszórókon keresztül is sugároztak az egybegyűlteknek.¹⁹⁵ A hódolati rendezvények programja szinte mindenhol azonos volt. A nemzeti színek és a középpontban elhelyezett kormányzót ábrázoló portrék sem hiányoztak az ünnepségek helyszínéről.¹⁹⁶ Versek, szavalatok és a dalárdák által előadott daltok nem maradtak el.

Teleki Pál beszéde a kultikus apamodell üzenetét közvetítette. Beszédének lényege szerint a Horthy által vezetett politikai közösség, a magyar nemzet egy olyan család, amelyben a „haza gyermekei” és a „haza atyja” között szoros kötelék érvényesül. A kormányzó így nem tilthatta meg,¹⁹⁷ hogy „e nemzet fiai és leányai össze ne jöjjünk, mert vágyunk mind együtt lenni ezen az ünnepen! Együtt is vagyunk, fővárosban, városban, falun és tanyákon és egyazon időben [...] együtt Fordulunk Feléje [...], az egész ország.” Ennek szerinte egyszerű az oka: a nemzet hálája és tisztelete mindazért, amit Horthy Miklós elért 1919 óta. Emiatt „egy emberként ígérjük valamennyien, hogy hűséggel, szeretettel, fegyelemmel és engedelmisséggel követjük őt tovább”. Minden magyar ember, fejezte be a beszédét, úgy tér ma este nyugovóra, hogy tudja: „Horthy Miklós apai keze őrködik fölötte.”¹⁹⁸

A kultikus apamodell a nemzet biztonságérzetét volt hivatott növelni, mert a 'haza atyja' ('pater patriae') gondoskodik annak tagjairól, a nemzet 'fiairól' és 'leányairól'.¹⁹⁹ A kultikus apaszerep egyrészt azt jelentette, hogy Horthy Miklós minden magyar ember sorsára figyel, mindenkre úgy vigyáz, mintha a saját gyermeke lenne. Eszerint az államfő személye összeköti a magyar embereket, bárhol éljenek, tartózkodjanak, az ország határain belül vagy kívül, távoli földrészekben vagy 1941 után esetleg a fronton. A kormányzóválasztás évfordulóin 1938 előtt csak három alkalommal, azután viszont már

194 Ennek a kultusz terjesztése szempontjából volt jelentősége (a rádió német, ruszin és szlovák nyelvű híradásai mellett), másrészt gesztusértékkel is rendelkezett. Utóbbihoz lásd Sallai 2002: 151–152.

195 MNL OL K 428. a) 1940. febr. 29. 33., 43–44., márc. 1. 25., 43., 45.; *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 1. 3. A belügyminiszter iratai között nem találtam a rendezvények lebonyolításáról szóló értéke-
léseket.

196 A vidéki hódolati ünnepségekhez lásd például *Felvidéki Újság*, 1940. márc. 1. 1.; *Szolnok és Vidéke*, 1940. márc. 2. 1.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1940. márc. 1. 1–2.; *Kecskemét és Vidéke*, 1940. febr. 26. 1.; *Debreczen*, 1940. márc. 1. 4.; *Kárpáti Híradó*, 1940. febr. 28. 1., márc. 2. 1.; *Székesfehérvári Friss Újság*, 1940. márc. 1. 1.

197 A kormányzó február 20-án ugyanis újból azt kérte a társadalomtól, hogy tartózkodjon az ünnepléstől. *Reggeli Magyarország*, 1940. febr. 20. 1.; Turbucz 2010: 109.

198 *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 2–3. A beszéd elemzésének szempontjaihoz lásd Szabó 2003: 216–226.

199 A vezérkép ezen eleméhez lásd még például 8 *Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.; Horthy 1940: 37.

102-szer alkalmazták a nemzetcsalád képét (13. és 28. táblázat).²⁰⁰ 1940 tavaszán összesen 90 alkalommal.²⁰¹

A történetírás szerepe a kultuszépítésben, mint az eddigiekből is látszik, nem volt meghatározó, azonban a korszak végén ez megerősödött. A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján Hóman Bálint, a Magyar Történelmi Társulat elnöke ünnepi beszédet mondott, ami médianyilvánosságot is kapott. A Történelmi Társulat március 2-i ülésén Hóman IV. Bélához hasonlította a kormányzót:

„Horthy Miklós élete, mint egykor a tatárjárás után a magyar hazát újjá építő IV. Bélaé, húsz éven át folytonos munka volt és diadal, győzelem, önma-
gán és népén, a művelt világon és nemzete ellenségein [...] Horthy Miklós-
nak ezeket az érdemeit történeti szerepének korszakos jelentőségét minden
történetírónak kötelessége elismerni, méltatni, hirdetni és tanítani.”

Majd a történetíró szerepével igyekezett hitelesíteni mondanivalóját:

„Ma történetíróként ünnepelünk, mert Horthy Miklóst hadvezéri és ország-
kormányzói múltja már életében nemzeti történelmünk legnagyobbjai köz-
emelte. A történetíró szigorú kritikájával és elfogulatlan tárgyilagosságával
is megállapíthatjuk a vérbeli magyar úr és a bátor katona, a győzelmes had-
vezér és a bölcs államférfi történeti nagyságát. Történetírói felelősségünk
teljes tudatában mondjuk ki, hogy Horthy Miklós fellépése és immár 20 esz-
tendő országglása korszakot fejez be és korszakot indít a magyar történelem-
ben.”²⁰²

Hóman már 1940 előtt is beszélt így a kormányzóról, például az első bécsi döntés után, amikor az 'országgyarapító' érdemeit méltatta.²⁰³ Joó Tibor a *Nyugatban* a huszadik évfordulón méltatta a jubiláló kormányzót. A „jövő történéseit” irigylteljesen írásában, mert ők a forrásokból fogják látni, amit a nemzet már akkor érzett.²⁰⁴ A tudományos elit tagjai közül, tágítva a kérdést, Cholnoky Jenő földrajztudós sem fukarkodott a korszak végén a dicsőítéssel. Az erdélyi Horthy-csúcs kapcsán ugyanis megállapította, hogy a kormányzó

200 A névnapokon, hogy egy másik példát említsek, közel hatszoros növekedés mutatható ki: 1920–1937 között 23 alkalommal, 1938–1943 között viszont már 133-szor szerepelt a cikkekben (16. és 31. táblázat).

201 A vezérkép patriarchális vonásaival is összefüggésbe hozható a következő üzenet, amely szerint „[h]a [a kormányzó – T. D.] akar valamit, azt a nemzet is akarja. Ha a nemzet akar valamit, azt ő is akarja. Íme: nehéz időkben csodálatos összhangja a nemzet sorsát irányító legfőbb tényezőknek: a nemzeti akaratnak és a kormányzói akaratnak.” *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 16. 1.

202 *Pesti Hírlap*, 1940. márc. 3. 3.; Vö. Hóman 1942: 289–293.

203 *Századok*, 1938/9–10. sz. (LXXII.) 411–413.

204 *Nyugat*, 1940/4. sz. (XXIII.) 157. A kultuszépítéshez a *Magyar Szemle* társadalomtudományi folyóirat és az *Új Idők* konzervatív irodalmi folyóirat is hozzájárult, nem csak 1940 tavaszán. Lásd például *Magyar Szemle*, 1940. márc. XXXVIII. köt. 3. sz. 169–171., 1943. júl. XLV. köt. 1. sz. 1–3.

„történelmi nagyságát” szemlélteti, hogy a csúcson az obszervatórium is az ő nevét viseli. Így „minden külföldi meteorológiai jelentésben ott lesz a neve, mindenki tisztelettel és bámulattal fog föltekinteni Reá”. Földrajzi témájú könyvének utolsó mondatából még az is kiderül, hogy a kormányzó „a világ-történelem legnagyobb alakjai közé tartozik”.²⁰⁵ (1943-ban Kosáry Domokos is csatlakozott a kultuszépítőkhöz a *Magyarország története* című könyve egyes állításaival. „Tehetsége és férfias jelleme szinte sorsszerűen jelölték ki arra [Horthyt], hogy a válság órájában a nemzet reménye és vezetője legyen.”²⁰⁶ A háborús hősből szerinte tehát törvényszerűen lett a nemzet „elismert” vezetője.²⁰⁷ Így a „[t]ragikus évek után, az elpusztult romokon az ő vezetésével indult meg az új Magyarország felépítése”.²⁰⁸)

A Horthy-kultusz ápolásától egyes sportszervezetek sem maradtak távol. Ezzel összefüggésben itt kell utalni arra, hogy a vezér életéről szóló cikkek, beszédek gyakran kiemelték, hogy rendszeresen sportolt (vívás, lovaglás, vadászat), így fizikai erőnléte, egészségi állapota nem hagy kívánnivalót maga után. Ráadásul e sportágakat nemzeti sportként jellemezték. A vizuális reprezentáció részeként sportolás és vadászat közben készült fényképeket is használtak a kultuszépítők.²⁰⁹ A vadászat ráadásul kifejezetten a férfivirtus, az erő és a harc megnyilvánulása.²¹⁰ Ezáltal is érzékeltethették a vezér erejét és egészségét, tehát az alkalmasságát és a rátermettségét.

„A sport egész embert kíván, s ha a sportokban megedzett, tökéletes jellemű férfi veszi izmos kezébe az ország gyeplőjét, mindenkinek éreznie kell, hogy jó úton, biztos kezekben haladunk előre.”²¹¹

E kép egyik speciális elemeként az életrajzi összeállításokban, így 1930-ban, azt lehetett olvasni, hogy az államfőt, a magyar nemzet „első sportemberét” „rajongó szeretettel és tisztelettel vallja leghivatottabb vezérének a magyar sportársadalom”.²¹² Tíz évvel később a kormányzót „a magyar sport legfőbb patrónusaként” méltatta néhány napilap sportrovatában közölt cikk szerzője.²¹³ Ez teljesen összhangban volt a vezérkultuszok logikájával, mert a gazdaságpolitikától kezdve a külpolitikán át az oktatáspolitikáig minden eredményt a vezér személyével, jelen esetben Horthy Miklóssal hoztak a méltatások kapcsolatba. Így történt a sport területén is. A sport a magyar ’újjászületés’ tekintetében is kiemelt jelentőséget kapott, ugyanis „a trianoni békeparancs még a fegyvert is eltiltotta a magyar öklöktől, a sportban jutott kifeje-

205 Cholnoky 1941: 163–164. Az idézetek a 164. oldalon találhatók.

206 Kosáry 1943: 372.

207 Uo. 391.

208 Uo. 375.

209 Lásd például *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 19.

210 Hadas 2009.

211 *Pesti Hírlap Vasárnapja*, 1930. márc. 2. 22.

212 Uo. 21.

213 Lásd például *Magyar Nemzet*, 1940. márc. 1. 8.

zésre minden magyar férfias erény: bátorság, elszántság, szívósság, keménység, élni akarás”.²¹⁴ A nemzet élén a kormányzó ezért is fektetett különös súlyt a sport fejlesztésére – állították a kortársak. A kormányzó ’patrónusi’ szerepével is összefüggött, hogy a Magyar Úszó Szövetség a huszadik évfordulón alapította meg a Horthy Miklós-vándordíjat.²¹⁵ Nemcsak utcák, terek és közintézmények vették fel tehát az államfő nevét, hanem sportesemények is. A huszadik évfordulón a Magyar Labdarúgó Szövetség arról rendelkezett, hogy a március 3-án lebonyolított meccsek huszadik percében a bíró sípjelére a játékosoknak a pálya közepén eljenezniük kellett a kormányzót. Az MLSZ utasítása úgy fejeződött be, hogy az intézkedést „igaz magyar lélekkel, őszinte mély szeretettel” kell végrehajtani.²¹⁶ Március 1-jén lépett hatályba Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1940. évi 1.934. Eln. sz. rendelete, amelynek értelmében – az Országos Testnevelési Tanács javaslatát elfogadva – a felépítendő Nemzeti Sportcsarnok Horthy Miklós nevét veszi fel.²¹⁷ 1941. december 6-án a névnap ünnepségek részeként került sor a Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnok felavatására.²¹⁸

Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa szerint 1938. november 2-a és 1944. október 16-a között, hat év alatt Magyarországon 18 életrajzi vonatkozású kiadvány jelent meg a kormányzóról.²¹⁹ 1938–1944 között a külföldi kiadványok száma kettő volt.²²⁰ 1920–1938 között összesen nyolc életrajzi könyv jelent meg. A vezérkép fontosabb elemeit szinte mindegyik kiadvány tartalmazta (17. táblázat). Az első bécsi döntés előtt kiadott könyvekhez hasonlóan a vezér kötelességtudatát, kiválasztottságát, teljes mértékű alkalmasságát igyekeztek sugallni ezek a munkák. A többségük bemutatta Horthy Miklós életének egészét, míg közülük néhány a Horthy családra, a kormányzó őseire, fiatakorára, a világháborúra, esetleg az ellenforradalomra koncentrált.²²¹

A 18 életrajzi kiadvány közül a budapesti bevonulás huszadik évforduló-jára megjelent – Herczeg Ferenc szerkesztette – közel 300 oldal terjedelmű reprezentatív Horthy-album tekinthető a legjelentősebbnek. A kötet az *Új Idők* szerint „tudományos színvonalú mű” a kormányzóról.²²² Az *Új Idők* álláspontja azért is figyelemre méltó, mert részben a folyóirat írógárdájához köthetők a szerzők.²²³ Ilyen állítás azonban más lapokban is olvasható volt, hozzátéve, hogy e „tudományos objektivitásnak” megfelelő mű alapján fogják

214 *Magyar Nemzet*, 1940. márc. 1. 8.

215 Uo. Korábbi példa is említhető. 1938. december elején arról tudósítottak a lapok, hogy a Budapesti Ügetőverseny Egyesület döntésének értelmében megrendezik a Horthy Miklós-díjat. *Nemzeti Újság*, 1938. dec. 4. 10. Horthy Miklós-kupát a vízilabdában is rendeztek.

216 *Nemzeti Sport*, 1940. márc. 1. 5.

217 MRT 1940: 911.; *Új Magyarország*, 1940. márc. 1. 2.

218 *Nemzeti Sport*, 1941. dec. 7. 1.

219 Vö. Romsics 2007: 15.; Olasz 2010: 365.

220 Rutter 1939.; Jeri 1939.

221 Lásd például Ákosfalvi 1939.; Boldisár 1939.; Marjay 1939.; Nagymihályi 1940.

222 *Új Idők*, 1939/46. sz. (XLV.) 610.

223 Szabó 1978: 515.

„a jövő történetírói” megírni a kormányzó életét.²²⁴ A *Pesti Hírlap* szerint ez a munka fontos eszköze lehet a jövő generációk nevelésének, mert ennek lapjairól megismerhető a kormányzó által megtestesített nemzeti eszmény. Emellett a vezér életéből példaadás, kötelességtudat, fegyelem és hazaszeretet is tanulható.²²⁵ A szerzőgárda a konzervatív *Új Idők* mellett még a *Magyar Úriasszonyok Lapjához* kötődött: Herczeg Ferenc, Harsányi Zsolt, Gulácsy Irén, gróf Zichy Ráfael és Csathó Kálmán. A történész Lukinich Imre, a filozófus Kornis Gyula, a politikus Kállay Miklós, illetve a tengerész Konek Emil és a katona Suhay Imre és Scholtz Andor társult hozzájuk. Az 1943-as bővített kiadásban a Magyar Élet Pártja elnöke, Lukács Béla is megtalálható a szerzők között.²²⁶ A fotókkal gazdagon illusztrált kötet Horthy Miklós addigi életéről teljes áttekintést adott. Az ára (14 pengő) és a terjedelme alapján nem a tömegpropaganda igényeit elégítette ki. A kötetet illusztráló 107 fénykép közül 42 családi és magánéleti témájú, a kormányzó ifjúkorával, tengerészkarrierjével nyolc, az államfő reprezentatív feladataival 38, végül a területi revízióval hat foglalkozott. A kormányzóról és feleségéről közölt portrék száma öt. A hangsúly – a képek megoszlása szerint – ebben a könyvben is a magyar állam első embere és a magánember képére helyeződött. A vezérkép megszokott elemei, Horthy Miklós életének már a korábban megjelent kiadványokban is leírt eseményei helyett e kötetből az újabb, az addig nem vagy kevésbé jellemző üzeneteket emelem ki.

A korszak utolsó éveiben is előfordult, hogy a kultusz építői felidéztek az erőskezü, rendteremtő, autokrata fővezér képét, hangsúlyozva, hogy 1919-ben a nemzetnek ilyen vezérre volt szüksége. Ezt emelte ki Kornis Gyula filozófus is, aki az „államférfi” portréját foglalta össze e kiadványban.²²⁷ Megjegyezte, hogy fővezérként „a szörnyű káoszban ő [Horthy] lett a tengely, a gerinc, az erő, akinek parancsoló és szervező tekintélyét egy szívvel-lélekkel elismerte a nemzet”, és „önként alávetette magát”. Értékelése szerint a „káoszban”, az „anarchia” közepette nem egy politikusra, hanem egy a politikán felül álló, rendet, biztonságot teremteni képes erőskezü katonára volt szükség. Ezen a ponton Kornis párhuzamba állította a fővezért Pilsudskival, Francóval, Hindenburggal és Kemallal. Ráadásul megítélése szerint ilyen helyzetben „a nemzetek a forradalmak mindent szerteüzlesztő zúrzavarában kénytelenek egy időre, míg a rend helyre nem áll, lemondani olyan belső szabadságokról, amelyekkel való esztelen visszaélés fullasztotta őket a jogrend

224 Idézi Turbucz 2010: 107.

225 *Pesti Hírlap*, 1939. nov. 11. 3–4. Pilch Jenő és Doblhoff Lily életrajzai mellett a Herczeg Ferenc szerkesztette kötetre hivatkoztak legtöbbször a korszak utolsó éveiben készült életrajzok, tehát ez a három kiadvány határozta meg leginkább a későbbiek tartalmát. Lásd például Thardy 1941.; Temesy 1941.; Szabó 1941.; Diószeghy 1943.

226 Szabó 1978: 514–515.

227 Herczeg 1939: 179–208. Kornis írása megjelent még Kornis 1940: 388–435.

megszűnését követő anarchiába”.²²⁸ Így autokratikus, diktatórikus hatalomgyakorlásra is sor kerülhet. Az ország helyzetének stabilizálását követően azonban Horthy, a katona „államférfivá formálódott”, méghozzá olyanná, mint IV. Béla a tatárjárás után.²²⁹ Ez az átalakulás megfeleltethető a béke és a háborús időszak vezetői szerepével. Eszerint a dux erős kézzel mobilizálja és irányítja a vezetőket az ellenség legyőzése érdekében, azonban a béke idején a rex inkább már konszolidál, stabilizál, békét teremt és lecsendesíti az indulatokat.²³⁰ Az államférfi Horthy Miklós portréját Kornis Gyula *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata* című kétkötetes, 1933-ban megjelent munkája alapján vázolta fel.²³¹ Abban nem foglalkozott kortárs magyar államférfiakkal, de az alkalmazott megközelítés, tipológia visszaköszönt a hat évvel később publikált írásában. Gondolatmenete elején Thomas Carlyle nyomán leszögezte, hogy a tömeg „hősimádó”,²³² így irányításra, vezetésre szorul, és a vezető, az államférfi „a történeti mozgató erő”.²³³ Az államférfi hivatástudattal rendelkezik, meg van arról győződve, hogy küldetése van.²³⁴ A nagy történelmi személyiségek mindig egy eszmény (nemzeti függetlenség, hódítás stb.) megvalósítására törekcsenek, amelyek értelemszerűen össze is kapcsolódhatnak.²³⁵ Az államférfiban megtestesült eszmény²³⁶ magával ragadja a tömeget: „az államférfi van vezéri polcra hivatva, akiben van szuggesztív erő, aki fölemeli magához a kételkedőt és kétségbeesőt, bátorságot és hitet önt a gyöngékbe.”²³⁷ Az akaratereje lehetővé teszi, hogy a felmerülő akadályok ellenére is állhatatosan folytassa tevékenységét. Felelősségtudata szilárd, mindig szem előtt tartja, hogy tetteiért felelősséggel tartozik nemzetének.²³⁸ Tipológiájának számos eleme felbukkant a Horthy Miklósról szóló 1939-es írásában, sőt a kormányzóról szóló különféle kultikus szövegekben is.

Kornis Gyula azon állítása, ami szerint Horthy Miklós „lett a tengely, a gerinc, az erő, akinek parancsoló és szervező tekintélyét egy szívvel-lélekkel elismerte a nemzet s önként alávetette magát”, az egyik történelemtankönyvbe is bekerült.²³⁹ Ez azt jelzi, hogy a tananyag kultikus tartalma erősödött,

228 Az itt leírtak megtalálhatók Kornis Gyula *Az államférfi* című munkájában is (1933: 1. köt. 199–200.).

229 Herczeg 1939: 180.; Lásd még Szabó 1941: 8.

230 Körösenyi 1995: 139–141. A dux és a rex személye általában eltér egymástól.

231 Szabó 1978: 515.

232 Kornis 1933: I. köt. 7.

233 Uo. 11., 81.

234 Uo. 25., 39., 41–42.

235 Uo. 92., 162–163.

236 Uo. 26., 182–183.

237 Uo. 251.

238 Uo. 197–200., 241.

239 Szegedi 1942: 71. A szerző az idézetet követően részletezte a kormányzó érdemeit. A megfogalmazás külön kiemelte Horthy Miklós szerepét: „ő építette ki hadseregünket”, „a csonka országot ő gyarapította meg területében, s általában ő volt a lelke annak az emberfeletti munkának, mely 1919 Magyarországból a ma Magyarországot formálta”.

elsősorban a gimnáziumoknak szóló tankönyvekben. A többi iskolatípusban használt tankönyvek lényegében továbbra is az első világháború és az 1919–1921 közötti időszakot emelték ki. Horthy 'országglásának' érdemeit így nem hangsúlyozta minden tankönyvszerző, de valamivel nagyobb szerepet kapta a közelmúlt értékelése során. Jánossy István és Varga Zoltán tankönyve is a megszokott módon értékelte Horthy ellenforradalomban betöltött szerepét.²⁴⁰ Azonban már hozzátették, hogy a kormányzóválasztás után „megin-
dult az anyagilag aláhanyatlott és belső zavarok dúlta ország újjáépítésének nehéz munkája”.²⁴¹ Ennek ellenére nem tértek ki a kormányzó szerepére.²⁴² Marczell Ágoston és Szegedi Taszilo az egyetemestörténelem-tankönyvüknek „a nemzeti jövőnk” kérdéseiről, a nemzeti kötelességekről szóló fejezetében – a huszadik évforduló üzeneteinek megfelelően – értékelte az államfő szerepét. Leszögezték, hogy egységes nemzetre van szükség, ami élén áll a „vezérünk, akinek zászlaja alatt egymásra találhatunk”. Majd hozzátették, hogy Horthy Miklós az „ezeréves magyar királyság helytartója”, a nemzet „szerető atyja, keresztény nemzeti műveltségünk munkálója s állami függetlenségünk őre”. Érdemeiről még ezt írták: „Az összeomlott magyarságot ő keltette új életre és vezeti immár több mint 20 éven át törés és megállás nélkül, egyenes vonalban fölfelé, a régi nagy életszínvonal felé. Nemcsak első fia nemzetünknek, hanem történelmi személyiséggé nőtt magyar, nemzetiségünk és nemzeti becsületünk megtestesítője.”²⁴³ Az olvasókönyvek korlátozottan pótolták a tankönyvek hiányosságait, mert újságcikkeket, beszédeket és verseket is tartalmaztak.²⁴⁴

A kultuszon keresztül közvetített főbb üzenetek továbbra is az iskolai ünnepek során jutottak el elsősorban a diákok felé, amelyeknek rendje a korábbiakhoz képest nem változott. A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján az egyházi és állami iskolákban március 1-jén iskolai szünetet tartottak, és azokban a napokban „méltó módon” kellett megemlékezni az évfordulóról.²⁴⁵ Erre iskolai ünnepségeken és istentiszteleteken került sor.²⁴⁶ A salgótarjáni állami polgári fiú- és leányiskolában például „hódolattal és hálával” gondoltak a kormányzóra, akinek az ország „újjászületését”, „megerősödését” és „megnagyobbodását” köszöni a nemzet.²⁴⁷ Az iskolai ünnepeken elhangzott beszédek a vezérkép azon elemeit tartalmazták – a gyerekeknek szóló speciális üzenetekén túl –, amelyek a sajtóban és életrajzokban is megtalálhatók vol-

240 Jánossy–Varga 1939: 170–171.

241 Uo. 184.

242 Mesterházy Jenő is így tett az 1941-ben megjelent tankönyvének azon fejezetében, amelyben az 1920 utáni időszak történéseit mutatta be (89–106.).

243 Marczell–Szegedi 1940: 161.

244 Vicsay 1940: II. köt. 300–302.; Vicsay 1943: II. köt. 265–269., 299., 306–309.

245 Reggeli Magyarország, 1940. febr. 27. 3., febr. 28. 7. és febr. 29. 3.

246 Lásd például Akurátni 1940: 17.; Batori 1940: 10.; Eredics 1940: 15.; Vajda 1940: 16.; Mrenna 1940: 3–8.; Porcs 1940: 26.

247 Tábori 1940: 17.

tak. A nagyobb évfordulókon az iskolai értesítők is tartalmaztak méltatásokat (előfordult, hogy az iskolai ünnepségen elhangzott beszédet), amelyek a vezérkép megszokott elemeit tartalmazták.²⁴⁸ A pécsi ciszterci gimnázium értesítőjében többek között ez volt olvasható:

„Most országot vezérelsz, húsz éve irányítod, kormányzod hazánk hajóját, míg körülöttünk tombol a vihar, zúg az orkán. Ott állsz a kormánykeréknél és miközben acélos tekinteted olvas a magyar rónatenger barázdáiból, vezetsz bennünket a kijelölt úton a szebb jövő felé. Húszéves eredményes munkásságod fényes bizonyossága bátor tettekre késztetgednek”.

A méltatás ezt követően a kormányzónak tulajdonított eredményekkel folytatódott, ami eljutott odáig, hogy a vezérnek tulajdonították az árvíz megállítást is.

„Helyreállítottad a forradalomtól megingott belső rendet és békét; megerősítetted az alkotmányt. Személyes varázsod megmozgatta az egész magyar társadalom szívét [...]. Meleg lelked megértette a legnagyobb magyar célkitűzést: fényt, meleget, műveltséget hintettél szét a magyar városokban, de a falvakban, tanyákban is, az egész országban. Az országgyűlés, a vitézi rend, a rendezett sorkatonaság a Te fáradhatatlan munkásságodat dicséri. Megmutattad atyai szívedet a hajléktalanoknak, odaálltál a tavaszi pusztító ár elé, s beleharsogtad az elemek tombolásába: Eddig és ne tovább! Ez az én népem! S szavad nyomán új szép falvak nőnek fel a pusztulásból”.²⁴⁹

A kultusz főbb üzenetei az iskolai számonkérések részeként is előkerültek. 1940-ben a magyar érettségén Horthy Miklós húszéves országglása címmel lehetett esszét írni.²⁵⁰ 1941-ben a német érettségén egy levelet kellett lefordítani, amelyben a második bécsi döntésre utalva az alábbi mondat szerepelt: „Mind-en magyar szíve benső szeretetét és háláját fejezte ki annak a férfinak, akit az Isten e nép megmentésére és felemelésére választott.”²⁵¹

A Herczeg Ferenc-féle kötet másik kiemelhető új üzenete a nemzeti dinasztia motívuma volt, aminek erősítése céljából a kultuszépítők népmeséket, mondákat, tehát a folklórt is felhasználták. Elsősorban Hunyadi Mátyás alakjára hivatkoztak. Ráadásul az üzenet a korszakban először, a huszadik évfordulón, a sajtóban is megtalálható volt. Ez összefüggött a Hunyadi Mátyás Emlékévvél. A vezérkép ezen eleme szerint „Mátyás óta nem talált még úgy egymásra az ország vezére és a nemzet, mint amióta [...] Horthy Miklós székel a budai Várban”.²⁵² Herczeg Ferenc meglátása szerint a kormányzó „olyan erőtartalekokat talált a magyarságban, amelyeket a budai vár korábbi

248 Lásd például Csekő 1940: 3.; Barta 1940: 3–4.; Dobrovich 1940: 3–5.; Gulyás 1940: 3–4.

249 Lásd például Kühn 1940.

250 Arató 1940: 23.

251 Idézi Tóth 2015a: 45.

252 8 Órai Újság, 1940. márc. 1. 1.

lakói nem kereshettek fel és nem találhattak meg”.²⁵³ Kitért erre Gulácsy Irén is a Corvinákat gyűjtő, művészetpártoló kormányzót bemutató írásában.²⁵⁴ A kötet egy másik szerzője, Kállay Miklós szerint Horthy Miklós „[...] az ország ura [...] falusi házában együtt ebédel a község bírójával: ez az a kép, amely hiányzott történelmünkéből, de amelyre vágyott ez a nép. Vágyakozása Mátyás király köré szőtt ilyen legendát és most boldog, mert a legenda [Horthyval – T. D.] megvalósult.”²⁵⁵ Más kiadványokban is lehetett hasonló értékelést olvasni.²⁵⁶ Mindez az igazságos, a nép között is megjelenő Mátyás király, a nemzeti uralkodó képét idézte. Eszerint uralkodóként Mátyás gyakran járt az emberek között, gondoskodott róluk, meghallgatta panaszait, foglalkozott velük.²⁵⁷ Ez erősíthette a kormányzó apafiguráját, a vezér és népe egységét, de hozzájárulhatott az államépítő reneszánsz uralkodó és a kormányzó közötti párhuzam alkalmazásához is. Mindkettőjükhez ugyanis az ’országépítés’ és a nemzeti nagyság, a birodalmiság képét kapcsolták. A hős, jó, tisztességes uralkodó válság idején történő visszatérésébe vetett hit ráadásul elterjedt volt az európai folklórban.²⁵⁸ A Mátyás-legenda tehát a Horthy-kép tartalmát is befolyásolta. A Hunyadi Mátyás és Horthy Miklós közötti párhuzam már a korszak elején megjelent, de a kultikus szövegekben még nem volt megtalálható. Más színtereken lelhetők fel a Mátyás-kultusz nyomai. A budai királyi palotában 1904-ben hozták létre a Hunyadi termet, ahová 1920-ban került Benczúr Gyula *A diadalmas Mátyás (Mátyás bevonulása Budára)* című, 1919-ben elkészült, az erőskezü, diadalmas uralkodót és dicsőséges hadvezért ábrázoló festménye. Jól felismerhető a párhuzam az 1919-es budapesti bevonulással.²⁵⁹ A 13–16. és 28–31. táblázatok adatai alapján látható, hogy a történelmi párhuzamok elsősorban a kormányzóválasztás évfordulóin jutottak szerephez: Horthy Miklóst elsősorban IV. Bélával, Hunyadi Jánossal és Kossuth Lajossal állították párhuzamba. A Habsburg uralkodók és Horthy közötti pozitív tartalmú párhuzam igen ritka volt. A fentiekből következően inkább a szembeállításukra akadt példa.

Az iskoláskorosztálynak, mint látható volt, az életkoruknak megfelelő üzeneteket közvetítettek, aminek eredményeként a vezérképen belüli hangsúlyok módosultak. Az egyházak Horthy-képét a kereszténység fogalomkészlete befolyásolta. A honvédség elsősorban a Legfelsőbb Hadúr és a háborús ’hős’ képét emelte ki. A kultusz építésének különféle színterein keresztül közvetített Horthy-kép emiatt nem tekinthető azonosnak, főként a hangsúlyok és egyes speciális üzenetek miatt. A kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy a nők

253 Herczeg 1939: 10.

254 Uo. 222.

255 Uo. 235.; Ehhez lásd még Olasz 2007: 70.; Szabó 1978: 514–515.

256 Lásd például Horthy 1940: 37–38.

257 A Mátyás-hagyományhoz lásd Kriza 2007. Különösen a 13–17., 20–21., 203., 207. oldalakat.

258 Ehhez lásd Magyar 2001. Különösen a 7–25., 129–138. oldalakat.; Apor 2009: 63.; Eliade 2006: 50–51., 59., 63., 203–212.

259 Basics 2012: 119.; Bakó 2009: 95–96., 106. A kép a 106. oldalon látható.

számára a kultusz építői közvetítettek-e speciális üzeneteket? Kutatásaim szerint nem mutatható ki, hogy létezett a nők számára kialakított Horthy-kép, amelyben egyes üzeneteket jobban hangsúlyoztak a női célközönségre való tekintettel. A *Magyar Nők Lapjában* például a születés- és névnapi méltatások a vezérkép megszokott elemeit tartalmazták. Ritkán olvashatók bennük kifejezetten nőknek szóló üzenetek (46. kép). Ha igen, akkor ezek Horthy feleségére vonatkoztak, akit „a legnőiesebb nőként” jellemeztek.²⁶⁰ Purgly Magdolna egyrészt feleségként, anyaként került a nyilvánosság előtt előtérbe, így vált az „első magyar hitvessé”, a példás, takarékos háziasszony példaképévé. Ezek az értékelések a nők szerepét a családhoz kötötték, amelyen belül azt egyértelműen a férj mellett jelölték ki. Gróf Zichy Ráfaelné a magyar nőknek szóló üzenetet így fogalmazta meg az 1939 őszén megjelent Horthy-kötetben:

„Mit jelent ez a szó: feleség? Asszonyt, aki mindenben osztozik férjével. Viseli a terhek felét, azt a felét, amely az asszony osztályrésze. Nem a kifelé irányuló tevékenység, nem a harc, a politika, a döntés nehéz óráiban, nem ezek a feladatok várnak az asszonyra, hanem az, hogy megteremtse a környezetet, amelyben férje a maga tevékenységét a legteljesebben fejtheti ki.”²⁶¹

A *Képes Vasárnap* a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján azt írta, hogy Horthy azért válhatott nemzetének „igazi atyjává”, mert „országglása gondjait híven megosztja a hitves”, „jótevő kezével ínségesek, szorongatottak könnyeit törölve le és az ország életében is elhintve a jóság és a szépség napsugarát”.²⁶² Az idillikus értékelés azt fejezte ki, hogy a nemzet életében is olyan munkamegosztás létezik, mint a családokban, azaz egymás támogatásával mindenki el tudja látni a feladatait és a kötelességét, mindenki szolgálni tudja a nemzetét. A kormányzónét méltató cikkek rendszeresen hangsúlyozták ezt az üzenetet. Mindez távolította Horthy Miklós imázsát a korabeli diktátorokétól, akiket rendszerint magányos vezérként mutattak be.²⁶³ A hitvesi és anyai kötelességek teljesítése mellett a szociális érzékenység, a társadalmi felelősségvállalás hangsúlyozása is beépült a kormányzó feleségének idealizált képébe. Gyermekvédő és nyomorenyhító szerepe miatt vált belőle – már az 1930-as években – a „szegények védőasszonya”.²⁶⁴ A szegények megsegítését célzó felhívásait közzölték a lapok és a rádió is. Kórházak, szociális és gyermekvédelmi intézmények, szeretetotthonok vették fel a nevét. Közéleti szerepvállalása az államfői tekintély növelése, így közvetetten a fennálló rendszer stabilizálása érdekében erősödött az 1930-as évek második felében.²⁶⁵

260 *Magyar Nők Lapja*, 1942. dec. 1. 3., 1943. jún. 10. 3. (az idézet itt található), 1943. dec. 1. 3.

261 Herczeg 1939: 211.

262 *Képes Vasárnap*, 1940. március 1. 4.

263 Ehhez lásd például Davies 1997: 153.

264 Az első bécsi döntés előtt megjelent cikkekhez lásd például 8 *Órai Újság*, 1930. márc. 2. 5., 1935. márc. 2. 1.; *Nemzeti Újság*, 1930. márc. 2. 7.; *Pesti Hírlap*, 1934. dec. 6. 5.

265 Sipos 2000: 24.

A tömegpropaganda igényeinek a Nemzeti Könyvtár-sorozatban megjelent rövid (79 oldal terjedelmű) és nyolc fényképpel illusztrált életrajz már inkább megfelelt.²⁶⁶ Ahogyan Vitéz Véssey Frigyes kis alakú (5×7 cm), 30–40 oldal terjedelmű könyvecskéi is, amelyeket a Hangya Központ adott ki.²⁶⁷ Véssey fiataloknak szóló kiadványában Magyarország katonai erejének megszervezését, az alkotmányosság és a közbiztonság helyreállítását, az infrastruktúra fejlesztését, az oktatás és a tudomány támogatását („gondol arra is, hogy lélekben és tudományban is gazdagodjunk”), a gazdasági konszolidációt, az életszínvonal emelését („minden magyar embernek juttat kenyeret, egyre könnyebbé teszi a megélhetést”) és nem utolsósorban az 1938 utáni revíziós sikereket („felvirradt az igazság napja”) tulajdonította „népünk bölcs vezetőjének”.²⁶⁸ Hasonlóan értékelt a Nemzeti Könyvtár-sorozatban megjelent életrajz szerzője is.

„Az államháztartás rendbehozatala, az elszegényedett, tönkrement középosztályunk megerősítése, mezőgazdasági és ipari termelésünk újjászervezése, a paraszti rétegek és az ipari munkásság életlehetőségeinek megteremtése, egy valóban magyar érzelmű, keresztény tisztviselői és tanítói karnak megszervezése megoldhatatlan feladatnak látszott az akkori anyagi és erkölcsi leromlottságunkban. Olyan rendészeti, gazdasági, pénzügyi, kulturális és szociális nehézségeket kellett leküzdeni, amelyekre ez a szervezetlen magyar társadalom talán sohasem lett volna képes, ha Horthy Miklós kormányzó személyében nem találja meg a vezért. [...] Ha az elmúlt 20 esztendő keserves küzdelmének és munkájának eredményeit megmérjük – sohasem tévesztve szem elől az ország 1919–20-as szomorú helyzetét –, akkor láthatjuk csak igazán, mit köszönhet a magyarság Magyarország Kormányzójának. [...] Nagyszerű eredmények, beszédes bizonyosságai annak, hogy mire képes a magyar, ha nemzeti erő kifejtését a Gondviseléstől áldott biztos magyar kéz irányítja.”²⁶⁹

A kormányzó érdemeit a huszadik évfordulón plakát is méltatta (26. kép), ami felidézte az 1920 és 1940 közötti időszak fontosabb eseményeit egy rövid szöveg kíséretében. A Herczeg Ferenc-féle kötet szerint „a politikai, gazdasági vagy kulturális téren elért eredmények a kormányzó személyétől elválaszthatatlanok”.

266 Horthy 1940.

267 Véssey 1939a és b, 1940.

268 Véssey 1940: 13–34. Az idézetek a 22–23., 32–33. oldalakon olvashatók. A szerző 1943-ban is hasonlóan értékelt a kormányzó szerepét. Véssey 1943b: 4–5.

269 Horthy 1940: 51–52. Az 1920 és 1940 között elért eredményeket az ismeretlen szerző az 52–79. oldalon tekintette át. A következő megállapításokkal igyekezett Horthy Miklós megkerülhetetlen szerepét igazolni: „[a] mai magyar ipar” az ő „országglásának eredménye” (58), a kormányzó „örkődik a magyar gazdák és földjeik felett” (62), az „országglásával világosan meghatározta helyünket az európai államrendszerben” (73), a kormányzó „szelleme és példája nyomán mélyebbé és termőbbé vált a nemzeti érzés” (78).

nok”.²⁷⁰ Nemcsak életrajzok és tankönyvek, hanem cikkek, beszédek is hasonlóan értékelték Horthy Miklós érdemeit. Lényegében az üzenetek tartalma nem változott a korábbiakhoz képest, azonban 1938 után a vezér tetteire való utalások érezhetően részletesebbek lettek. Emellett a revíziós sikerek miatt az addig eltelt húsz év eredményeit egy többé-kevésbé lezárt folyamatként mutathatták be. Az 'országgyarapítás', 'országviszaszerzés', 'országvisztaállítás' és az elcsatolt területek 'felszabadítása' mellett – ahogyan a revíziós sikereket akkoriban még nevezték – Horthy Miklós 'történelmi' érdemei között találjuk a 'nemzetmentést', az ország 'újjaépítését' és külföldi útjai során a magyar állam nemzetközi tekintélyének helyreállítását is.²⁷¹ Az államfőnek tulajdonított 'történelmi' tettek – az évfordulóktól függetlenül – a méltatások állandó elemeit alkották. Annyi eltérés azonban kimutatható, hogy a kormányzóválasztás évfordulóján az 'országépítésre' hivatkoztak legtöbbször (13., 28. táblázat). A bevonulás évfordulóján a 'nemzetmentés' és az 'országépítés' is meghatározó üzenet volt 1938. november 2-a után, míg azelőtt az utóbbira hivatkoztak többször (15., 30. táblázat).²⁷² A töméntelen mennyiségű méltatás szerint Horthy húszéves 'országglása' eredményeként az első világháború után elszenvedett nemzeti sérelmek részleges orvoslása megtörtént: a 'rendkívüli' képességűnek beállított Horthy „egy új magyar világnak vetette meg az alapját”.²⁷³

A Horthynak tulajdonított eredmények a karizmatikus vezéri imázsát igyekeztek erősíteni. Rendkívülinek nevezett képességei és tulajdonságai miatt Horthy jelentette a méltató értékelések szerint a magyar nemzetnek az egyedüli igazodási pontot, mert a „vezérletében soha egy pillanatig sem csalatkoztunk”.²⁷⁴ A nemzeti vágyak beteljesítése érdekében az államfőt kell követni, mert ő a nemzeti 'felemelkedés' és 'megerősödés' garanciája. A méltatások szerint a nemzet ezzel teljesen tisztában volt. Ezt sugallta az 1940. március eleji ünnepi filmhíradó is, amely áttekintette az addig elért eredményeket. Az összeállítás végén – miközben Horthy Miklós kassai bevonulásáról készült felvétel egyik részlete látható – a narrátor így hangsúlyozta a film közvetítette üzenetet: „az egész nemzet hálával és bizalommal követi a legelső embert a feltámadás útján”.²⁷⁵ Az évfordulón elmondott egyik beszédben is elhangzott, hogy:

„[...] ha úgy akarja Isten, hogy fehér lován ismét a haza élére álljon: egy emberként követjük, mert az, amit ő határoz, csak mindnyájunk javára és a haza üdvére szolgálhat.”²⁷⁶

270 Herczeg 1939: 41., 51. Az idézet a 41. oldalon olvasható.

271 A 'nemzetmentésről' önálló könyv jelent meg. Nagymihályi 1940.

272 Lásd például *Levente*, 1939. nov. 15. 360.; *Nemzeti Újság*, 1939. nov. 16. 1–2.; *Új Magyarország*, 1940. febr. 29. 1.; *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.; *Újság*, 1940. márc. 1. 2.

273 *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 1.

274 Uo. 4.

275 *Magyar Világhíradó* 1940: 836/9.

276 Dezső 1940: 6.

Az üzenet, amely szerint a kormányzó a nemzet egyedüli vezére, minden évfordulón gyakrabban fordult elő az első bécsi döntés után, mint azt megelőzően (13–16., 28–31. táblázat), bár eltérő mértékű növekedés mutatható ki. Ez azért lényeges, mert a kultikus interpretáció egyik központi üzenete szerint egy 'osztatlan nemzet', de legalábbis – a kormányzóválasztás huszadik jubileumán a rádióban elhangzott értékelés szerint – az „igaz” magyarok sokoznak fel feltétel nélkül Horthy Miklós mögött.²⁷⁷ A kultikus szövegek szerint az 'egész nemzet' ünnepelte akkor – és értelemszerűen máskor is – az államfőt.²⁷⁸ Az évfordulón a napilapok egyértelműen erre helyezték a hangsúlyt: ez az üzenet 265-ször volt olvasható (5. grafikon).²⁷⁹ A kormányzóválasztás más évfordulóin értelemszerűen ritkábban tették ezt, sőt mivel országos ünnepek nem voltak, így a vezérkép más elemei váltak gyakoribbá. Az 'egész nemzet' ünnepére vonatkozó állítások a filmhíradó bejátszásai-ban előfordultak.²⁸⁰

A fentiekből logikusan következett, hogy a magyarságnak 'határozottan' irányt mutató Horthy Miklós megjelenése szakaszhatárt jelentett a nemzet életében. Ezt fejezte ki az elsősorban a budapesti bevonulás évfordulóin alkalmazott szimbolikus kezdet motívuma. A hangsúly ugyan a vezérre helyeződött, de a Nemzeti Hadsereg méltatása sem maradt el, például a Csaba királyfihoz köthető legenda felidézésével.²⁸¹ A 15. és 30. táblázatból is jól látható, hogy a budapesti bevonulás évfordulóján a lapok többsége a szimbolikus kezdet motívumára helyezte a hangsúlyt: 1920–1937 között 237, 1938–1943 között 193 alkalommal.²⁸² Itt a vezérkép többi elemétől eltérően nem növekedés mutatható ki. Ez azzal magyarázható, hogy a budapesti bevonulás huszadik évfordulója nem volt olyan meghatározó, mint a tizenötödik.²⁸³ Az ellenforradalom jubileumain is hangsúlyos volt még a szimbolikus kezdet motívuma.²⁸⁴ A kultikus interpretáció szerint a szimbolikus újrakezdés után a nemzetnek egy 'keresztény' és 'nemzeti' vezérre volt szüksége ahhoz, hogy képes legyen visszaállítani az ország területi integritását. „Az ő hite

277 MNL OL K 615. 58. csomó, 1940. febr. 29. 732.

278 Lásd például *Új Magyarország*, 1939. márc. 1. 6.; *Új Nemzedék*, 1939. aug. 8.; *Esti Magyarország*, 1940. febr. 28. 3.; *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1–2.

279 Turbucz 2010: 105. Ezt fejezte ki a műltra vonatkozóan, hogy a kormányzóvá választására is a nemzet egészének akaratából került sor.

280 Magyar Világhíradó 1941: 904/10., 1942: 981/4., 1943: 1009/10.

281 Herczeg 1939: 7.

282 Lásd például *Újság*, 1938. nov. 17. 2.; *Magyarország*, 1938. nov. 18. 7.; *Esti Kurír*, 1939. nov. 16. 5., *Magyarság*, 1939. nov. 16. 2., 1941. nov. 18. 3.; *Nemzeti Újság*, 1939. márc. 2. 9.; *8 Órai Újság*, 1941. nov. 18. 3.; *Új Nemzedék*, 1942. nov. 16. 2.; *Összetartás*, 1943. nov. 17. 5. Ez a bipoláris szemlélet jellemezte a filmhíradókat (Magyar Világhíradó 1939: 822/9.) és az élettrajzi kiadványokat is. Például Véssey 1939a: 5., 20–22.; Herczeg 1939: 15.; Fodor 1939: 3.; Horthy 1940: 5.

283 A szimbolikus kezdet más évfordulókon is meghatározó eleme volt a vezérképnek. A születésnapokon 1925–1938 között 145, míg 1939–1944 között 267 alkalommal fordult elő a cikkekben (14., 29. táblázat).

284 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. aug. 9. 1.; *Magyar Nemzet*, 1939. aug. 8. 1.

töltött el mindannyiunkat hittel. Az ő akarata acélozta meg mindnyájunk akaratát. Az ő államférfiúi bölcsessége vezette egyre biztosabb vizekre a nemzet hajóját a történelem példátlanul viharos tengerén.”²⁸⁵ A 'rendkívüli-ségéről' máshol ezt lehetett olvasni: „[h]ős lelke, igaz magyar szíve és vas-akarata nem ismert csüggedést, megalkuvást. Vészen, bajon, ezer és ezer akadályon át vitte az általa kitűzött cél, a boldogulás felé a magyar népet.”²⁸⁶ A vezér 'hite' és 'akarata' nélkül, amelyet még számos más idézet is jelezhetne, a magyarságnak eszerint nem volt esélye kikerülni a háborút követő válságból. A vezér 'szilárd hite' megerősítette a magyarok önbizalmát. A Horthy Miklós életpaszatlatára, bölcsességére vonatkozó hivatkozások egészítették ki ezt az üzenetet a sajtóban és az élettrajzi kiadványokban.²⁸⁷ A kultikus interpretáció szerint Horthy Miklós volt az egyetlen magyar 1919-ben, aki a 'romok' alatt meglátta a megerősödés lehetőségét és emellett rendelkezett egy vízióval a jövőről. Kiemelkedett a kortársai közül, mert kizárólag ő ismerte fel, hogy a helyzet korántsem reménytelen – magyarázták a rajongó kortársak húsz évvel később a korszak elejének történéseit.

A Horthy-kép közvetítése elsősorban a különféle szövegeken (beszéddek, cikkek, tankönyvek, élettrajzok, táviratok, jegyzőkönyvek stb.) keresztül valósult meg, így arányait tekintve a szöveges és verbális reprezentáció volt a meghatározóbb. A sajtóban – a képes hetilapokat kivéve – a szöveg töltött be az imázsépítésben fontosabb funkciót. Ez az arány a képes hetilapoknál és kalendáriumoknál fordítottan mondható, ezekben ugyanis a vizuális reprezentáció fordult elő gyakrabban.²⁸⁸ Ennek különféle eszközei vizuálisan erősíthették a szövegekben leírtakat. A napilapok és képes mellékleteik az 1920-as évek második felétől rendszeresen közölték a megbízott fotósok által készített idealizált portrékat, amelyek reprezentatív uralkodói vagy katonai beállításokat követtek.²⁸⁹ A vizuális kultuszépítés jelentősége is megnőtt a korszak végén. A *Tolnai Világlapja*, a *Képes Vasárnap*, a *Szebb Jövőt*, a *Magyar Cserkész* és az *Új Idők* az évfordulókon fényképes összeállításokat közöltek,

285 Horthy 1940: 4.

286 Véssey 1940: 11–12.

287 Lásd például *Magyarország*, 1939. jún. 18. 7.; *Magyarság*, 1940. febr. 29. 3.; *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 6. 1.; *Magyar Nemzet*, 1942. jún. 19. 1.; *8 Órai Újság*, 1942. márc. 2. 3.; *Új Nemzedék*, 1943. márc. 2. 3.; Temesy 1941: 122., 126., 129., 149., 151.; Fabinyi 1943: 3–4.

288 A kalendáriumokban – bár ezeket szisztematikusan nem elemeztém – megtalálhatók voltak fényképek a kormányzóról és a nevéhez kötött fontosabb eseményekről, elsősorban a revízióról. Kath. Nép. 1940: 49., 57., 60., 1941: 28.; Kis Újság 1939: 30–31., 35., 37., 42–43., 1941: 91–94., 1942: 34.; PH 1942: 69., 104–105. A méltatások a vezérképet közvetítették a születésnapokon és a kiemelt évfordulókon, illetőleg a fontosabb közszerepléseiről szóló rövid beszámolóknak. Kath. Nép. 1939: 58., 1941: 28.; Hangya 1940: 69.; 1941: 44., 69.; 1943: 56.; Új Nemz. 1939: 36., 47., 61–64. Mindez az 1938 előtti időszakra is helytálló. Lásd például Hangya 1931: 131.; Új Nemz. 1935: 95. A kalendáriumokban Horthy-dalok is előfordultak. Kis Újság 1943: 74.

289 E portrék típusainak bemutatására azért itt térek ki és nem egy korábbi fejezetben, mert 1939–1940-ból mindegyik kategóriára lehet példát említeni.

gyakran címdalukon hozva a vezér portréját.²⁹⁰ Köztük fényképek, szobrok és festmények reprodukciói is előfordultak.²⁹¹ Az államfő fotósai között megtaláljuk Koller Károly utódja Szenest, talán az ő felvételei voltak a sajtóban a legtöbbször láthatók, Escher Károlyt, Veres A. Pált, Jelfy Gyulát és Kalós Oszkárt.²⁹² E portrék arcképek,²⁹³ mellképek,²⁹⁴ egész alakos ábrázolások²⁹⁵ voltak, amelyek díszegyenruhában, kitüntetésekkel, időnként karddal mutatják álló vagy ülő helyzetben a magyar államfőt. A kardot megmarkolva fogja Horthy Miklós, esetleg arra támaszkodik (21. kép). Az egyenruhájához erősítve is lehet látni.²⁹⁶ Előfordult, hogy László Fülöp festményéhez hasonlóan úgy tartja a kardot, mintha uralkodói jogar lenne.²⁹⁷ Egyes portrékon fehér lovon ül.²⁹⁸ A lovon pózoló vezér fényképei katonai beállítást jelentenek, ahogyan azok is, amelyeken az ország, a nemzet védelmezőjeként megmarkolja a kardot, hogy amikor szükséges, azt rögtön kiránthassa. E portrékon a kard szerepe tehát hangsúlyosabb. Az ülő testhelyzet, akár íróasztal mellett, uralkodói beállításokat követ (7., 13., 48. kép).²⁹⁹ A sajtóban közölt fényképek között az utóbbi típus tekinthető gyakoribbnak.³⁰⁰

A hetilapok és a napilapok képes mellékleteinek jubileumi számai fényképekkel illusztrálva jelentek meg. Az életrajzi összefoglalók és a képes összeállítások esetében a családi élet, a magánélet képei is szerepet kaptak, kezdve a gyerekkori képektől az első világháborúban készült felvételeken át a vadászó, sportoló államfőig.³⁰¹ Az 'országglása' fontosabb eredményeit megörökítő fényképek sem hiányoztak az összeállításokból. A gazdasági fejlődéshez, a közoktatás terén elért sikerekhez, a katonai fejlesztésekhez kötődő eseményeken készült képek összekapcsolták személyét az elért eredményekkel. E képek, függetlenül attól, hogy önállóan vagy egy összeállítás részeként jelentek meg, felidéztek a vezér 'kiemelkedő' tetteit, ezáltal a képességeit és a tulajdonságait igyekeztek igazolni. Tettei között a háború alatti győzelmei, az 1919-es budapesti, majd a revíziós bevonulások, a külföldi útjai és a jelentősebb közszereplései találhatók. A képaláírások – a 'Novara hőse', a 'nemzetmentő', az 'országépítő' és az 'országgyarapító' *epitheton ornansok* – orientálták az olvasókat, erősíthették a képek által közvetített üzenetet (55. kép). A kormányzói

290 E címlapokból készített összeállításokhoz lásd Zetényi Csukás 2014: 122–123.

291 Lásd *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 1–19.; *Tolnai Világlapja*, 1939. aug. 16. 6–7., 1940. febr. 28. 1. Az egyik Horthy-szobor reprodukciójához lásd például *Esti Kurír*, 1940. márc. 1. 5.

292 A fényképezésekhez lásd Stemlerné 2009: 82., 89–90., 93., 153., 158–160.

293 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. dec. 6. 3.

294 Lásd például *8 Órai Újság*, 1940. márc. 1. 1.; *Reggeli Magyarország*, 1940. márc. 1. 1.

295 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1940. márc. 1. 1.

296 Ez a kép a sétáló kormányzót ábrázolja, miközben megmarkolja a kardját: *Esti Kurír*, 1939. jún. 18. 3.

297 Uo. 1940. dec. 5. 4.; *Képes Vasárnap*, 1940. dec. 8. 1.

298 *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 9.

299 Olasz 2010: 366–367.

300 Lásd például *Magyarország*, 1939. jún. 18. 7.; *Esti Kurír*, 1940. dec. 5. 4.

301 Lásd például *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 1–18.

portrék vizuálisan kívánták erősíteni az emberek biztonságérzetét. A vezér határozott és szigorú tekintete elszántságot, erőt, bizakodást és rátermettséget igyekezett sugallni (40. kép). A beállított fényképek egy részén Horthy ugyanis magabiztosan, határozottan tekint a jövőbe, amely felé a kultikus értelmezés szerint vezette a nemzetet. A felvételek másik típusán a kamerába, a nézőre tekint, tehát nem a 'szebb jövőbe' néz, így közelséget, egyfajta kapcsolatteremtést fejezve ki ezzel. Előbbi esetben a tekintete az „utópikus idővonal” végső pontjára van irányítva. A kitüntetések az államfő katonai kvalitásait, 'hősi' múltját jelezték, azt, hogy nem érdemtelenül áll a nemzet élén.³⁰² A vadászó, lovagló és teniszező államfőt ábrázoló képeket a fizikuma, kiváló egészségi állapota bizonyítékainak szánták az imázsépítők. A mozdulatlan-ság a nyugalmat és az önkontrollt jelentette, azt, hogy a nemzet sorsa biztos kezekben van.³⁰³ Ezek a portrék képeslapokon (35–37. kép), életrajzokban, történelemtankönyvekben is fellelhetők voltak, jelezve az egyes médiumok közötti kapcsolatot és összefonódást.

Vajon az évfordulós tudósításokat, méltató kijelentéseket mely tömegkommunikációs eszközök közvetítették a budapesti bevonulás és a kormányzóválasztás jubileumain? Hány embert értek el ezek a médiumok?

A válságos időszakok a hírek iránti érdeklődés növekedésének is kedveznek. A korszak utolsó éveiben a médiafogyasztók köre a fővárosban és vidéken is nagyobb volt, mint korábban. A sajtónál a növekedést mutatják a postára adott és a vasúton szállított sajtótermékek példányszámadatai is. A növekedési tendencia évenként eltérő arányban az 1920-as évek második felétől mutatható ki.³⁰⁴ E folyamattal párhuzamosan nőtt a Horthy-kultusz közéleti jelentősége: a napilapok, miközben évről évre több emberhez jutottak el, egyre komolyabb teret szántak a kormányzó méltatásának (1–2. grafikon). A sajtó és a rádió hírekkel való ellátása elsősorban az állammal szerződéses viszonyban álló, a Miniszterelnökség Sajtóosztálya által ellenőrzött MTI-n keresztül valósult meg. Híreket más forrásból, így saját tudósítóiktól is beszerezhettek a lapok. A kormányok érdekei szerint szelektált és ellenőrzött hírekkel látta el az MTI-szerkesztőségeket.³⁰⁵ A második világháború idején új, központosítottabb sajtóirányítási rendszert vezettek be, amely kihatott a kormányzó kultuszára is. A következő fejezetben erre még ki fogok térni, itt csak annyit jegyeznék meg, hogy az MTI belső tájékoztatóin, a pro domókon keresztül is eljutottak utasítások a szerkesztőségekhez. 1940. január 15-én felszólították őket, hogy a kormányzóról szóló híreket csak akkor lehet közölni, ha azokat az MTI adta ki vagy a nyilvánosságra hozatalt engedélyezte a kormányzó kabinetirodája, esetleg a Miniszterelnökség Sajtóosztálya.³⁰⁶ A napilapok méltá-

302 Makai 2001: 40–41.

303 Az elemzési szempontokhoz lásd Plamper 2012: 38–39., 88–91., 95., 97–100., 111–112. Az utópikus idővonal kifejezést Jan Plamper használja.

304 Sipos 2011: 77–81., 84.

305 Stier 1975: 124–127.; Ormos 2000: II. köt. 612., 702–704., 707.

306 MNL OL K 428. d/6) 1940. jan. 15. 1.

tásait a Miniszterelnökség a kormányzóválasztás huszadik évfordulóján három kötetben összegyűjtötte. A sajtónak erről a kiadott rövid szempont alapján kellett tudósítania. Ez így szólt: „a magyar sajtó minden orgánuma visszatükrözte azt a hódolatot, ragaszkodást, szeretetet, amellyel a magyar nemzet csüng Kormányzónk történelmi egyéniségén.” Ezenkívül még az egyes szerkesztőségek figyelmét is felhívták arra, hogy az idézett megjegyzést – néhány korabeli példával ellentétben – ne közöljék szó szerint, csak saját szavaikkal adják vissza ennek lényegét.³⁰⁷

A kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás évfordulóin megjelent cikkek száma ingadozott (24., 26. táblázat). Értelemszerűen a huszadik jubileumok jelentősége emelkedett ki, bár a kormányzóválasztás esetében 1942-től a sajtó rendszerebben foglalkozott az évforduló jelentőségével. November 16-án a kisebb médiafigyelmet kapott. A huszadik évfordulók közül a kormányzóválasztásé töltött be jelentősebb szerepet.³⁰⁸ Nemcsak a cikkek száma és a vezérkép elemeinek előfordulási arányai miatt (1., 5–6. grafikon), hanem azért is, mert a címlapon elhelyezett méltatások aránya 44 százalék volt (szinte minden napilapban minimum egy). A méltatások 2 százalékát illusztrálták fényképekkel. Mindegyik címlapra került. A tudósítások 5 százaléka kezdődött az első oldalon. Ez az érték nem alacsony, ha tekintetbe vesszük, hogy a március 1-jén és 2-án megjelent tudósítások közül több ott kezdődött. Ezzel ellentétben 1939. november 13–19-e között a méltatások 30 százaléka, összesen három cikk került csak címlapra: a *Nemzeti Újságban*, a *Pesti Hírlapban* és az *Új Magyarországon*. A közölt tudósítások közül egy sem kezdődött a címlapon. A fentiekén kívül fényképeket sem alkalmaztak illusztrációként. A 24. és a 26. táblázatban jelzett cikkek típusaira a korábban leírtak ugyanúgy érvényesek. A napilapok tevékenysége terén 1940-ben érdemi különbség nem mutatható ki, mindegyik alaposan, részletesen tájékoztatta olvasóit. Fél évvel korábban viszont volt különbség: a *Népszava* csak a tájékoztatási feladatának tett eleget, ráadásul visszafogottan és röviden, anélkül hogy közvetítette volna a vezérkép lényeges elemeit. Mivel nem került sor évente ünnepségekre, így a vezérkép elemeinek előfordulását a tizedik és a huszadik jubileumokon keresztül lehet összehasonlítani (5–6. grafikon). A kormányzóválasztás két kiemelt évfordulója esetén látható, hogy a vezérkép elemeinek előfordulási arányai emelkedtek. A vezérkép közvetítésében a kormányzóválasztás és a budapesti bevonulás évfordulóin a *Pesti Hírlap*, a *Nemzeti Újság* és a *Magyarország* tekinthető aktívak.

A második világháború időszakában a rádió is egyre komolyabb szerepet játszott a Horthy-kultusz építésében, ráadásul a rádiókészülékek száma nőtt:

307 Uo. 1940. máj. 1. 1.

308 A budapesti bevonulás tizenötödik és huszadik évfordulója közül az előbbi szerepe volt meghatározó (1. és 6. grafikon, 11. és 26. táblázat). A kormányzóválasztás tizedik és a budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója között alapvetően a cikkek száma tekinthető érdemi különbségnek, illetve az, hogy 1934-ben nem fogadtak el törvényt a jubileum során.

1939-ben 499 000 volt, három évvel később már 812 000 (Budapesten 210 000), 1943-ban pedig 891 000. A rádió előfizetőinek száma is emelkedett: 468 000-ról (1939) 900 000-re (1944). Sipos Balázs becslése szerint a rádióhallgatók száma 1,2–1,6 millióról 2,5–3 millióra nőtt 1939 és 1944 között.³⁰⁹ A posta kimutatása szerint 1938-ban Budapesten és környékén volt a legmagasabb a rádió-előfizetők aránya (a terület népességének 14 százaléka), így – a Társadalompolitikai Osztály egyik elemzése szerint – „éppen oda nem jut el a magyar rádió hangja, ahol a legnagyobb szükség lenne rá: a magyar faluhoz”.³¹⁰ A médiafogyasztás és a kultuszépítés terén is egy időben nőtt meg a rádió jelentősége. A rádió a híreken, a sajtószemlén és az évfordulókon sugárzott műsorokon keresztül járult hozzá Horthy kultuszának ápolásához. A Hírszerkesztőség munkáját Kozma Miklós és Ullein-Reviczky Antal külügyi, majd miniszterelnökségi sajtófőnök is ellenőrizte. Az MTI által kiadott, tehát már cenzúrázott híreket az 1939 őszi bevezetett új hírperiódus alapján a Budapest I. és II. naponta kilencszer sugározta magyar, háromszor ruszin és szlovák, egy alkalommal angol, német, francia és olasz nyelven.³¹¹ A hírösszefoglaló 21:45-kor volt.³¹² A lapszemlére – Ullein-Reviczky Antal utasítására – 1941-től a napi összefoglaló után került sor.³¹³ A huszadik évfordulón a hírek kiemelték az ünnepelés országos méreteit és utaltak a vezérkép más elemeire is. Emellett néhány mondatban tájékoztatták hallgatóikat a fontosabb évfordulós eseményekről és idéztek a lényegesebb beszédekből. A sajtószemle részeként hazai és külföldi, elsősorban német és olasz lapok cikkeiből hangoztak el részletek és tartalmi ismertetések. A rádióhallgatók értesültek az évforduló eseményeiről, megismerhették a méltatások bizonyos részleteit, de a rádió rendelkezésére álló terjedelmi lehetőségek miatt ez az információ mennyiség elmaradt a lapok tudósításaiban közöltektől. A rádió az élő közvetítések miatt különbözött főként a másik két médiumtól. A rádió ennek eredményeként a Horthy-kultusz építésének egy másik minőségét jelentette: istentiszteleteket, köszöntő beszédeket, különféle évfordulós rendezvényeket stb. lehetett élőben otthon követni. A rádió szerepéről itt leírtak más évfordulók esetében is helytállóak, különösképpen azért, mert a kormányzóválasztás és a fővárosi bevonulás évfordulóinak ünnepelésére nem került sor évente. Emiatt az az állítás, hogy a rádió és a filmhíradó szerepe is megnőtt a kultusz építésében, elsősorban Horthy Miklós születés- és névnapjával összefüggésben mutatható ki (20. táblázat).

1938. november 2-a után a kultuszépítés szempontjából releváns filmhíradó-bejátszások száma 34 volt (a Horthy-korszakban összesen 81). Ezek közül a Horthy személyéhez kötődő évfordulókon a mozikban 16 bejátszást lehetett

309 Sipos 2011: 83.

310 MNL OL K 29. 1. csomó, d) dosszié 44–45.

311 A francia, olasz és angol nyelvű hírek a háborús időszakban gyakran elmaradtak.

312 1940 nyarától román, 1943. július végétől szerb és horvát nyelvű hírek is hallhatók voltak.

313 A rádió hírközvetítő szerepéhez lásd Szász 1975: 155–156., 168–170., 178–181., 188–189., 192.

látni.³¹⁴ Ebből három köthető a huszadik évfordulókhoz.³¹⁵ A korszak végén összesen három – évfordulókra készült – bejátszás idézte fel a múlt bizonyos eseményeit, ebből egy 1939-ben az 1919. november 16-i budapesti bevonulást,³¹⁶ egy másik 1940-ben Horthy 'országzásának' további kiemelkedő történeteit.³¹⁷ (A harmadik 1943-ban, Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján.) A korszak végi kiemelt évfordulókhoz kötődő bejátszások közül (1939, 1940, 1943) kettőben tartalmazott a narráció kultikus kijelentéseket. Az egyiket, amelyre már utaltam ebben a fejezetben, 1940 márciusában vetítették a moziban.³¹⁸ A másik Horthy Miklós hetvenötödik születésnapjára készült.

7.2.2. A háborús propaganda és a vezérkultusz

A világháború két szempontból is hatott az államfő vezérkultuszára. Egyrészt a háborús sajtóirányítás is meghatározta már létezésének kereteit, másrészt a háború befolyásolta a vezérkép tartalmát.

A sajtó 1938 utáni államosítása és az előzetes cenzúra 1939. szeptember elején történő bevezetése lényegi, a kultuszépítés szempontjából kedvező változást jelentett a sajtóviszonyok terén.³¹⁹ A világháború idején a cenzúra és a sajtóirányítás bonyolulttan működött, mert ennek több csatornája is létezett.³²⁰ A Horthy-kultusz szempontjából a Sajtóellenőrző Bizottság, az MTI belső tájékoztatói és a főszerkesztői értekezletek szerepe volt meghatározó. Mivel a Horthy-kép főbb elemei már korábban kialakultak, a sajtóirányítás nem azzal foglalkozott, hogy a szerkesztőségeket tartalmi kérdésekben utasítsa. Erre kiélezett és új helyzetben került sor, így az 1941-es hadba lépést követően, Horthy és Hitler találkozási alkalmából, illetve a kormányzóhelyettes-választás, majd Horthy István halála idején. Az Ullein-Reviczky Antal által irányított Sajtóellenőrző Bizottság cenzúrautasításai miatt 1941 szeptemberében eleinte csak az MTI által kiadott híreket lehetett közölni (szeptember 12.), majd másnapról „rendkívüli gonddal” kellett figyelni a Hitler–Horthy találkozóiról szóló kommuniké kommentálására.³²¹ Az MTI belső tájékoztatói, az úgynevezett pro domók is tartalmaztak utasításokat. A hadba lépés után a sajtófőnök

314 A 20. táblázat nem tartalmazza az otrantói ütközet és a szegedi ellenforradalom évfordulóit.

Az ezekhez kapcsolódó 1938 utáni bejátszások száma kettő és egy.

315 Magyar Világhíradó 1939: 822/9.; Magyar Világhíradó 1940: 836/9. és 837/10.

316 Magyar Világhíradó 1939: 822/9.

317 Magyar Világhíradó 1940: 836/9.

318 Uo.

319 A sajtó államosítása a sajtókamara felállítását, a kötött újságírás bevezetését (újságíró, lapkiadó csak a sajtókamara tagja lehetett) és a lapengedélyek revízióját jelentette. Sipos 2011: 171–172., 187., 209–215.

320 Uo. 215–239. Itt csak a Horthy-kultusz szempontjából relevánsakkal foglalkozom. Az itt említett példákhoz hasonló eseteket más fejezetekben is említek.

321 Márkus et al. 1975: 157–160. (az idézet a 159. oldalon olvasható); MNL OL K 428. d/6) 1941. szept. 12. 1.

Horthy Miklós kormányzó ellenforradalmi szerepének hangsúlyozását kérte a szerkesztőségektől.³²² Máskor az aktuális évfordulóval kapcsolatos információk feltűnő helyen történő közlését várták el.³²³

A források tanúsága szerint túl sokszor nem fordult elő, hogy a kormányzóról szóló cikkekkkel nem voltak megelégedve a sajtóirányítás illetékesei. Ullein-Reviczky Antal az 1942. december 23-i főszerkesztői értekezleten a *Slovenska Jednota* szlovák napilapról többek között a következőket mondta:

„A kormányzó úr névnapjáról a következő három sorban emlékezett meg. A fővárosból és az ország különböző helyeiről olyan hírek érkeznek, hogy megünneplik. Ebből az alkalomból igen sokan látogattak fel a Várba, akiknek jókívánságait a kormányzó fogadta. Ha ilyen hangon emlékezik meg egy lap kormányzónk névnapjáról – folytatta a sajtófőnök –, természetes, hogy a cenzúra ezt nem engedi ki. Ugyanakkor a hazai németiség méltó keretek között ülte meg kormányzónk névnapját, sőt a Volksbund a Vigadóban igen szép ünnepséget rendezett, a *Deutsche Zeitung*³²⁴ pedig meleg hangú cikkben méltatta a kormányzó úr személyiségét. Ennyi loyaltást igazán elvárhatunk mindenkitől. Sőt ez nem is loyaltás, hanem egyszerű udvariassági aktus. A Magyar Újság³²⁵ például a legudvariasabban ír Tiso elnök úr névnapja vagy valamilyen jubileuma alkalmából.”³²⁶

A cenzúra tehát nemcsak akkor lépett működésbe, ha a kormányzó személyét támadta egy cikk, hanem akkor is, ha nem adta meg a kellő tiszteletet. Ezt megtapasztalta 1941 májusában a *Magyar Nemzet*, mivel „Horthy és Hitler táviratváltása” címmel akart egy táviratot közölni. A cenzúra értelmezése szerint a választott cím tiszteletlen. Ehelyett a „Magyarország kormányzójának és Hitler vezér és kancellárának táviratváltása” lett volna megfelelő.³²⁷

1939. december 10-e és 1940. augusztus 28-a között Magyarországon fakultatív cenzúra működött, azaz bizonyos – a háború és az ország rendjét nem érintő – témákról szóló cikkek publikálásakor nem kellett ellenőriztetni az írásokat.³²⁸ A választhatóság visszaállítását később többször is követelték. Rákóczy Imre, a Sajtóellenőrző Bizottság elnöke, 1941. november 24-én egy összeállítást küldött Ullein-Reviczky Antalnak, amelyben több példát sorolt fel a fakultatív cenzúra ellen. Szerinte a lapok szerkesztői tévedhetnek, ami a háború alatt nem engedhető meg. A „kirívó esetek” között található az alábbi:

322 MNL OL K 428. d/6) 1941. jún. 27. 2.

323 Uo. 1941. dec. 3. 3. Ilyesmi előfordult 1938 előtt is, tehát ez nem tekinthető újszerűnek.

324 Magyarországon megjelenő, náccal szimpatizáló, német nemzetiségi napilap. Az említett cikket lásd *Deutsche Zeitung*, 1942. dec. 6. 1.

325 Pozsonyban megjelenő szlovákiai magyar napilap.

326 Joó–Sipos 2007: 98.

327 Márkus et al. 1975: 349–350.

328 Sipos 2011: 213–214.

„Jól nézne ki a cenzúra nélkül az a hódolat – írja Rákóczy Imre –, amelyet Magyarország kormányzója iránt az alábbi, különös ítélőképességet eláruló módon nyilvánít a Református Élet című hitbuzgalmi lap, tehát olyan lap, amely a sajtókörök állítása szerint politikai szempontból veszélytelennek minősülne, és így a fakultatív cenzúráján közleményeit nem volna köteles előzetesen bemutatni: »Magyarország kormányzója nem egy parvenü állam feje, nem egy ázsiai törzs máról holnapra nagyra nőtt alakja, hanem...«.”³²⁹

December elején újabb szemelvénygyűjteményt küldött a törölt közleményekből Ullein-Reviczkynek. A *Magyar Cserkész* december 1-jén az alábbiakat akarta megjelentetni a kormányzóról:

„A történelem apálya elvonja alóla a tengert, szárazra kerül, hol a politika vámszedői az ország árán keresik önmagukat.»

»A szegedi regattán kártyacsaták alatt néz keleti fajtánk Keleten kelő napjába. Átlendül a korláton, fejest ugrik a Tiszába, fejest a politikába.»

»Reálpolitikus. Nem irányítja fata morgana, mint Abesszíniát. Nincs pórázon, mint Norvégia. Nem adta el magát, mint Lengyelország.»

»Ma úgy tekintünk rá, mint Isten legszebb mosolyából lett nemzeti Mikulásra.«”³³⁰

Az említett példák jól látható, hogy nem kellett sok a cenzúra közbeavatkozásához. Mindenesetre az ismert esetek száma meglehetősen alacsony; amit a forrásadottságokon kívül az magyarázhat, hogy a második világháború időszakára kialakult, hogyan írjanak a lapok a kormányzóról. A hatalom szemszögéből nézve azonban a helyzet korántsem volt tökéletes. Ezt jelzik a már említett kormányzósértési perek is.

A Horthy-kép szimbólumai, toposzai közül a háború összefüggésében a 'nemzet kormányosának' motívuma töltött be fontos szerepet (16. kép). A kötelességtudó tengerész képére és a kapcsolódó 'legendára' a cikkekben, beszédekben számtalan utalás történt, de ezt nem kerülték meg a kormányzó vezéri szerepének előkészítését láttatva az életrajzok sem.³³¹ A nemzet hajóját eszerint a biztonságos kikötő felé kormányozza magabiztosan és céltudatosan Horthy Miklós.³³² 1938 novemberét követően a vezérképnek ez az eleme gyakrabban fordult elő a sajtóban, mint korábban (13–16., 28–31. táblázat). Ez az üzenet az

329 Márkus et al. 1975: 390. Az idézet vége, tehát a kifogásolt szöveg már Kornis Gyulától – a Herczeg Ferenc szerkesztette 1939-es jubileumi kötetből – származik. Herczeg 1939: 198.

330 Márkus et al. 1975: 399.

331 Például Herczeg 1939: 8., 77–124.; Fodor 1939: 7.; Horthy 1940: 12–26.; Temesy 1941: 32., 78–79., 102–103.

332 Konek Emil és Kornis Gyula is kitért arra az 1939-ben megjelent reprezentatív Horthy-kötetben, hogy a tengerészekben a viharos tenger, az állandó veszély miatt „különösen fokozott” felelősségtudat alakul ki. Herczeg 1939: 81–88., 187.

évfordulós méltatásokban is feltűnt, azonban különösen fontos szerepet töltött be az otrantói ütközet jubileumain.³³³ Suhay Imre nyugalmazott tábornok méltatása szerint „a legnehezebb viszonyok között az ország kormányát épp oly keményen tartja kezében, mint annak idején a Novaráét Otrantónál”.³³⁴ A viharos tenger és a kapcsolódó szimbólumok a háború időszakában elsősorban a jelent szimbolizálták, tehát a háborús körülményeket és az egyre rosszabb kilátásokat. Emellett utaltak a múltra is, azokra a körülményekre, amelyekből Horthy – ezen interpretáció szerint – kivezette nemzetét. A Horthy-kép egyes elemei az 1939. szeptember 1-jén kitört háború összefüggésében tehát megváltozott kontextusba kerültek. Horthy Miklósnak köszönhetően Magyarország a 'világégés' ellenére a 'rend', a 'béke', a 'boldogság' és a 'nyugalom' szigete tudott maradni.³³⁵ A 8 Órai Újság egyik születésnapi méltatása szerint Horthy Miklós „bölcs vezetésével mindeddig biztosította számunkra a békét és távol tartotta tőlünk a pusztítás démonait”.³³⁶ Emiatt „[t]őle várja most is a nemzet, hogy a nemzet hajójával kikerülje a tájfunokat”.³³⁷ A propaganda tehát nem vett tudomást a magyar állam külpolitikai mozgásterének fokozatos beszűküléséről és az erősödő antiszemita diskurzusról sem. A fenti üzenetek azt is kifejezték, hogy a revíziót 1941 tavaszáig úgy sikerült elérni, hogy az ország nem lépett be a háborúba. Ezt hangsúlyozta 1940. március 1-jén Papp Kálmán pápai prelátus, plébános Sopron törvényhatósági jogú város jubileumi díszközgyűlésén: „Az igazságot felesleges véráldozatok nélkül diadalra juttatni, ez az igazi vitézség és legkiválóbb államvezetés dicsősége marad.”³³⁸ A kormányos motívuma 1941. június 26-a után is a Horthy-kép része volt. Mivel az ország hadviselő állammá vált, így a 'béke' és a 'boldogság' szigeteként történő beállítása megszűnt. A kultikus szövegek továbbra is „szilárd pontnak” nevezték az államfőt, aki „a kormány kerekét erősen a kezében tartja és kemény tekintettel figyeli a tornyosuló hullámokat”. Így „vak hittel, teljes bizakodással viseljük sorsunkat. Tudjuk, hogy hajónk egyszer révbe ér”.³³⁹ A 'rév', a 'kikötő' és a 'boldogabb jövő' kifejezések 1941–1944 között a háború utáni állapotokat jelképezték.³⁴⁰ Szombathelyi Ferenc, a Honvéd Vezérkar főnöke, a háború utáni időszakra utalt 1943. december 6-án a Vitézi Rend szokásos fővárosi Miklós-napi ünnepségén elmondott beszédében is: „Élete üzenet a jó Istentől, hogy magyarok, ne féljete. Itt van, akit nehéz időkben küldtem hozzátok. Itt van Ő, aki egyszer már a pusztából kivezetett benneteket. Kivezet most majd másodszor is, bármi nagy veszélyeken át, csak fogjátok erősen áldott kezét [...]”.³⁴¹

333 Lásd például 8 Órai Újság, 1940. máj. 16. 3.

334 Pesti Hírlap, 1942. máj. 14. 4.

335 Lásd például Pesti Hírlap, 1939. nov. 16. 1.; Magyar Nemzet, 1941. jún. 18. 5.; Jk 1940a: 2–3.

336 8 Órai Újság, 1940. jún. 17. 3.

337 Újság, 1940. jún. 18. 3.

338 Jk 1940c: 13–14.

339 Lásd például 8 Órai Újság, 1943. jún. 17. 1.

340 Lásd például Pesti Hírlap, 1942. jún. 18. 1.

341 Vitézek Lapja, 1943. dec. 11. 1.

Magyarország és a Szovjetunió között 1941. június 26-án állt be a hadi-állapot, miután a kassai incidens hatására érdemi mérlegelés nélkül a kormányzó így döntött.³⁴² Azután a Horthy-kultusz a háborús propaganda részévé lett. Emiatt felerősödött a vezérkép antibolsevista tartalma. A június 26-a után megjelent cikkek közül azok, amelyek a Horthy-kultusz szempontjából relevánsak, azt hangsúlyozták, hogy Magyarország jól tudja, milyen a bolsevista uralom, ugyanis 1919-ben ezt megtapasztalta. Horthy volt az ráadásul, aki e cikkek szerint 1919-es fellépése eredményeként „végzett” a bolsevista diktatúrával, „Moszkva európai rohamcsapatával”, „a vörös banditákkal”.³⁴³ Az *Újság* szerint:

„A bolsevizmus terrorját, módszereit, kegyetlenkedéseit a magyar nép és Magyarország több mint két évtizeddel ezelőtt megismerte, elszenvedte és azóta egy pillanatra sem szűnt meg ez ellen harcolni. Ezekben az órákban emlékünke kell idéznünk a magyar ellenforradalmi megmozdulásokat, a szegedi eseményeket, a nemzeti hadsereg megszületését és kivirágzását és mindenekelőtt Horthy Miklósnak azt a felejtethetetlen tettet, amellyel a romokban heverő országban dicsőséges hadsereget tudott életre kelteni és a romok eltakarítása után az országot boldogabb idők felé vezetni.”³⁴⁴

A háborús propaganda – az 1919-es tapasztalatokra hivatkozva – a nemzet érdekeként magyarázta a magyar háborús részvételt, mert ez az egyetlen módja, hogy a nemzet fennmaradjon.³⁴⁵ Azonban ez a nemzeti értelmezés kiegészült a háború európai léptékű értékelésével, amely szerint a katonai konfliktus nem más, mint ‘keresztes háború’, ‘szent háború’ a Szovjetunió ellen.³⁴⁶ A bolsevizmus elleni küzdelem az ‘erőszak’, a ‘barbárság’, az ‘embertelenség’ és az ‘ázsiai pestis’ elpusztítását célozza, mivel – a propaganda szerint – ez szolgálja Európa biztonságát, az európai államok jobb jövőjét, a ‘keresztény’ és az ‘európai’ civilizáció fennmaradását.³⁴⁷ Mert amíg „a szovjet rendszer él, addig tartós nyugalom, komoly termelő munka Kelet-Európában nem biztosítható” – utalt a propaganda egyik állandó elemére az *Esti Magyarország*. A tengelyhatalmak a ‘jog’, ‘igazság’ és a ‘kereszténység’ védelmezőiként, az ‘új Európa’ megteremtőiként voltak beállítva.³⁴⁸ A rossz (‘kegyetlenség’, ‘barbarizmus’, ‘káosz’ és ‘istentelenség’) megtestesítőjeként, for-

342 A hadba lépés értékeléséhez lásd Szakály 1991.; Romsics 2004e: 330–331.; Pritz 2011b: 43–44.

343 *Reggeli Magyarország*, 1941. jún. 28. 5.; júl. 1. 5.; *Nemzeti Újság*, 1941. jún. 28. 1.; *Új Magyarorszag*, 1941. jún. 28. 1.

344 *Újság*, 1941. jún. 28. 1.

345 A veszély diskurzusainak elemzéséhez lásd Szabó 2006: 33–44.

346 A román háborús propaganda is így igyekezett igazolni Románia hadba lépését. Miloiu 2005.

347 Az ellenségképzés technikái az első világháború óta érdemben nem változtak. Lasswell 1927a: 77–81.

348 *Esti Magyarország*, 1941. jún. 27. 1.; *Reggeli Magyarország*, 1941. jún. 28. 5.; *Nemzeti Újság*, 1941. jún. 28. 1.; *Új Magyarorszag*, 1941. jún. 28. 1. A *Népszavában* ilyen kijelentések ezekben a napokban nem voltak olvashatók.

rásaként, tehát egyfajta földi ‘pokolként’ ábrázolt Szovjetunióval szemben álltak ők. Az ellenségkép és a háború igazolása mindig szorosan összefügg.³⁴⁹ Magyarország katonai részvételét a fentiekén túl azért is tekintették elkerülhetetlennek, mert az csak válasz a szovjet provokációra (kassai incidens). Ezen értelmezés szerint tehát nem Magyarország felelős a háborúért, ami így jogos védekező háború.³⁵⁰ A fenti narratívába Horthy a bolsevistaellenes fővezéri tevékenysége révén kapcsolódott be.³⁵¹ Más lapokhoz hasonlóan – a sajtófőnök elvárásai alapján – az *Új Magyarorszag* köszönetet is mondott az államfőnek, hogy 1919-ben „eljegyezte hazáját az antibolsevista eszmével és abból soha egy jottányit sem engedett lealkudni”.³⁵² Az 1941. szeptember 8–10. közötti vinnyicai Hitler–Horthy találkozót követően is a fentiekhez hasonló kijelentések szerepeltek a magyar sajtóban. A győzelmet garantálnak tekintették, mert teljesen ‘alkalmas’ vezére van a magyar nemzetnek. A náci sajtó – amit a magyar lapok rendszeresen szemléztek – hangsúlyozta, hogy Horthy egyszer már ‘legyőzte’ a bolsevizmust. Emiatt a kommunisták „felforgató munkája csak kevés országban ütközött olyan éber és határozott ellenállásba, mint Magyarországon”.³⁵³ Maga a kormányzó is hozzájárult a vezérkép antibolsevista elemeinek erősödéséhez, mert az 1941. november 17-én, a keleti frontról hazatérő alakulatok köszöntésére rendezett ünnepségen elmondott beszéde a háborús propaganda lényegesebb állításait is tartalmazta.³⁵⁴ Az 1941. december 4–20-a közötti budapesti – MOVE által rendezett – antibolsevista kiállítás is kiemelte, hogy 1919-ben Horthy kezdte meg a bolsevizmus elleni küzdelmet Európában.³⁵⁵

A vezérkép antikommunista üzenete 1941 nyara után az évfordulókon megjelent cikkek és/vagy elmondott beszédek rendszeresen visszatérő alkotóelemévé vált. Hóman Bálint 1941. szeptember 25-én a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén elmondott beszédében kitért arra, hogy főként a kormányzó, a „bölcs vezér, nagy csaták hőse”, „az államkormányzás mestere” érdeme az ország első világháború utáni megerősödése, ami lehetővé tette a magyarok bolsevizmus elleni fegyveres küzdelmét. A háború szerinte Európa

349 Az ellenségkép elemzéséhez lásd Fox 2007: 136.

350 Pihurik 2005: 105–107. Lasswell azt írja, hogy minden egyes háború célja a védekezés, legalábbis arra törekszik a propaganda, hogy ezt elhitesse. A háború igazolása során lényeges üzenet, hogy nem „mi” vagyunk felelősek a háborúért, hanem az ellenség. Lasswell 1927: 47. 1939. szeptember 1-je után a német háborús propaganda is hasonló érveket használt, ami szerint jogos önvédelemről, védekező háborúról van szó, a lengyel „provokációra” csak válaszként a német hadsereg, a „szabadság”, a „jog”, az „erkölcs” és az „igazság” védelme érdekében. Fox 2007: 43–48. A háború defenzív jellegét hangsúlyozták 1940-ben és 1941-ben is. Kershaw 2003: 218–220.

351 *Reggeli Magyarország*, 1941. jún. 28. 5.; *Új Nemzedék*, 1941. jún. 28. 1.; *Pesti Hírlap*, 1941. jún. 28. 1.

352 *Új Magyarorszag*, 1941. júl. 1. 5.

353 *Magyar Nemzet*, 1941. szept. 13. 3.

354 *Pesti Hírlap*, 1941. nov. 18. 1.; *Magyarorszag*, 1941. nov. 18. 3.; *Magyar Nemzet*, 1941. nov. 18. 1.

355 Bosnyák 1941: 18., 24.

és a „keresztény civilizáció” jövője szempontjából fontos.³⁵⁶ Haász István 1941. december 6-án – a szokásos tábori misén – a magyar állam háborús szerepét is igazolni igyekezett prédikációjában. Szerinte hálásnak kell lenni a „Gondviselésnek”, hogy a kormányzón keresztül „egyszer már megmentette az országot a kommunizmustól”, és „most is ráteszi a kereszties háború diadalainak koszorúját Kormányzónk fejére”.³⁵⁷ Más prédikációkban is találhatók hasonló állítások.³⁵⁸ A háborús részvétel indoklásával Törs Tibor házelnök is foglalkozott egyik születésnapjának köszöntőjében.³⁵⁹ 1942. november 17-én a szélsőjobboldali *Magyarság* azt emelte ki, hogy Horthy Miklós vezetésével az 1919-es ellenforradalom felvette a küzdelmet a „zsidó banditák” és a „szadista héber zsarnokság” ellen.³⁶⁰ A rádió sajtószemléjéből sem hiányoztak a hasonló kijelentések. Horthy névnapján, 1942-ben, a *Giornale d'Italia* olasz lap azon cikkéből idéztek, amely szerint Horthy Miklós „volt az élharcosa a bolsevizmus elleni küzdelemnek, és ő emelte ki a nemzetet abból a nehéz helyzetből, amelybe Kun Béla rémuralma taszította”.³⁶¹

A doni tragédia után a fenti üzenet tartalmilag nem változott, bár már ritkábban – főként a szélsőjobboldali lapokban – lehetett olvasni a bolsevizmus elleni küzdelem okairól, céljairól és fontosságáról.³⁶² A háborús propaganda az életrajzi kiadványokból és a tankönyvekből sem hiányzott.³⁶³

A háborús propaganda részeként – mint látható a *Magyarság* 1942. november 17-i cikkéből – és a fokozatosan erősödő antiszemita diskurzus miatt is kimutathatók a Horthy-képben antiszemita kijelentések. Azonban nem váltak a vezérkép meghatározó elemévé. Tormay Cécile író nő eredetileg 1930 márciusában napvilágot látott cikke szerint – amit 1940. február végén újra közöltek – Horthy Miklós 1919 őszén „visszafoglalta az idegen fajok forradalmától és rabló megszállásától a megmaradt országot és lealázott fővárosát”.³⁶⁴ 1942-ben a kormánypárti *Magyarország* egyik méltatása úgy fogalmazott, hogy a „zsidó vér és gazdasági befolyás fokozatos visszaszorítása” a korszak érdemei közé tartozik.³⁶⁵ Az *Új Magyarság* szerint Horthy Miklós 1919-ben arra az útra vezette a magyar nemzetet, „amelyhez hasonló pályákon győzedelmesen haladnak most előre kipróbált barátaink, a németek és az ola-

356 *Századok*, 1941/7–8. sz. (LXXV.) 228–229.

357 *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 7. 3.

358 Lásd például *Magyarság*, 1942. jún. 19. 5.; Turbucz 2015a: 126.

359 KN 1939–1944. XIV. köt. (1942. jún. 19.) 69.

360 *Magyarság*, 1942. nov. 17. 7.

361 MNL OL K 615. 174. csomó, 1942. dec. 5. 242–243., dec. 6. 50–51. Ez az idézet kétszer is elhangzott a rádióban.

362 Lásd például *Magyarság*, 1943. márc. 2. 3.; 8 *Órai Újság*, 1943. ápr. 19. 1.; MNL OL K 428. a) 1943. ápr. 18. 32.

363 Például Véssey 1943a: 13–14.; Diószeghy 1943: 29.; Jóna 1943: 6.; Szegedi 1942: 112.; Novy 1944: 126.

364 *Napkelet*, 1930/3. sz. (8.) 218.; *Nemzeti Újság*, 1940. febr. 29. 1.

365 *Reggeli Magyarország*, 1942. jún. 18. 3.

szok”.³⁶⁶ A belpolitika jobbratolódásához és a nemzetközi légkör megváltozásához alkalmazkodva a kormánypárti sajtóban is hasonló állítások voltak olvashatók:

„[...] azok az eszmék emelték fel és tették újból erőssé a nemzetet, amelyeket huszonkét évvel ezelőtt Horthy Miklós hirdetett meg először, egész Európában. S hogy elől jártunk jó példával azon az úton, amelyen ma már túlnyomórészt Európa népei haladnak, ez is az ő bölcsességének soha el nem múló érdeme.”³⁶⁷

A Horthy-kép pártpolitikai tartalommal a jobboldali radikálisok kultuszépítése miatt a korszak elején rendelkezett, bár az markánsan eltért a világháború alatti új üzenetektől, mivel nem hívószakról, hanem kidolgozott jövőképről volt szó. A második világháború alatt a vezérképbe azonban elsősorban a hívószavak szintjén épültek be ezen állítások, nem történt meg a részletes, alapos kifejtésük.³⁶⁸ Horthy Miklóst a világháború idején tehát néhányan az 'új Európa', a fasiszta és nemzetiszocialista ideológia előhírnökeként mutatták be, tehát egy olyan jövőképpel kötötték össze, amely radikálisan át kívánta alakítani a térség politikai, társadalmi stb. viszonyait. Imrédy Béla miniszterelnök az elsők között tette ezt. 1938. december 5-én a Vitézi Rend szokásos névnapján ünnepségén ugyanis arról beszélt, hogy Horthy 1919 óta olyan elvek („fajszertet”, „népközösség”) alapján vezette a nemzetet, amelyek „ma” kezdenek elfogadottá válni. Az „igazság lángja” tehát akkor nem terjedt el. Azonban ez a „láng” nem aludt ki, ráadásul a vezér személye ugyanaz.³⁶⁹ 1941. június 18-i élő rádióbeszédében Bárdossy László is ehhez hasonlóan fogalmazott. Szerinte az államfő „hirdette elsőnek akkor még egyedül Európában annak az állami, társadalmi és gazdasági átalakulásnak a szükségességét, amely ma szemünk előtt végbemegy”.³⁷⁰ Alapítalak ezek az értékelések.

A fentiekhez hasonló állításokat közvetítő cikkekben csak ritkán hivatkoztak a zsidóságra. A kormányzót méltató 1938–1944 közötti cikkekben körülbelül 40 esetben fordultak elő közvetetten antiszemita kijelentések, például a fajvédelemre és a 'szegedi gondolatra' vagy az 'új Európára' történő utalásokon keresztül. Az 1940. november 28-át követően a zsidókérdéssel foglalkozó *A Nép* hasábjain sem volt jellemző, hogy az egyébként nem túl gyakori méltatásaikban az antiszemitizmust nyíltan összekapcsolták volna a kormányzó személyével.³⁷¹ Horthy Miklós antiszemitizmusának bemutatása itt nem szükséges, így csak arra utalnék, hogy miközben világnézetének ezen

366 *Új Magyarság*, 1940. jún. 18. 4.

367 *Reggeli Magyarország*, 1941. dec. 6. 3.

368 Ehhez lásd a 7.2. fejezet 113. jegyzetét.

369 *Új Magyarság*, 1938. dec. 6. 1–2.

370 *Nemzeti Újság*, 1941. jún. 19. 1. Bárdossy beszédének szövegét az MTI pro domo útján közölte a szerkesztőségekkel, így másnap olvasható is volt a lapokban. MNL OL K 428. a) 1941. jún. 18. 28–29.

371 *A Nép*, 1941. dec. 4. 2., 1942. dec. 10. 4., 1943. jún. 17. 1.

eleméről a kultuszépítők túlnyomó többsége hallgatott, addig többen Horthyt tekintették – teljesen megalapozatlanul – a fasizmus és a nemzetiszocializmus első európai képviselőjének. Antiszemita kijelentések azért sem voltak meghatározóak a korabeli Horthy-képben, mert nyilvánosan a 'zsidókérdésről' Horthy Miklós nem fogalmazta meg álláspontját.³⁷² Az antiszemitizmussal ellentétben az antibolsevizmus a Horthy-kép állandó elemévé vált. Ezzel kapcsolatban híven adta vissza a propaganda Horthy antibolsevista nézeteit. A Horthyt magasztaló cikkekben a Tanácsköztársaságra és a Szovjetunióra vonatkozó kijelentésekben szintén ritkán mutatható ki az antiszemita tartalom. A zsidóellenes törvények miatt erősödő antiszemita diskurzus érdemben így nem hatott a vezérképre. A kultusz építésében relevánsnak tekinthető szövegekben a bűnbakképzés alapvetően túl általános volt, az esetek többségében nélkülözte a konkrétumokat. Ritkán előfordult, hogy a kultuszépítők, mint 1944-ben egy szélsőjobboldali napilap, félreérthetetlenül fogalmaztak. Ez a lap akkor azt írta, hogy a „zsidó gonosztevők” okozták 1919-ben a magyar nemzet „szenvédését”.³⁷³ Azonban az első világháború végén bekövetkezett összeomlásról mégsem konkrét személyekre, csoportokra és okokra hivatkozva írtak és beszéltek a kultusz építésében részt vevő kortársak, hanem különféle szimbólumokkal ('sötétség', 'éjszaka', 'keresztre feszítés' stb.) fejezték ki az üzeneteiket.³⁷⁴ Az általuk használt szimbólumoknak, értelmezésük során, amennyiben a befogadó világnézetéből ez következett, antiszemita jelentést ugyanúgy lehetett tulajdonítani, ahogyan mást is. Ez a befogadó értelmezésétől függött. A kormányzó vezérkultusza a fenti szimbólumok eredményeként sokkal inkább eleget tehetett integráló funkciójának, mert a Horthy-kép általános és leegyszerűsített volt, így eltérő világnézetű embereket is közös nevezőre hozhatott.³⁷⁵ A magyar zsidóság képviselői emiatt is dönthettek úgy, hogy részt vesznek a kultusz építésében. Számukra az államfő nem az antiszemitizmus egyik élharcosa volt, mivel nem kapcsolták össze személyét a korszak utolsó éveiben elfogadott zsidóellenes törvényekkel, legalábbis a nyilvános megszólalásaikból ez következik.³⁷⁶ Itt is érdemes arra utalni, hogy a kultuszépítésben való részvételt nem csak őszinte azonosulással lehet magyarázni, így a nyilvános állítások nem minden esetben voltak összhangban az illető tényleges véleményével.

A június 18-i és a december 6-i ünnepek 1941–1942-ben a keleti fronton sem maradtak el. A *Tábori Újság* első száma címlapján az államfő portréját közölte, ami alá „A mi vezériünk, Oroszország 1941.” szavak kerültek.³⁷⁷

372 Horthy antiszemitizmusához lásd Turbucz 2012a.

373 *Magyarság*, 1944. márc. 2. 3.

374 Ugyanez mondható el az irredenta kultuszról is.

375 David I. Kertzer azt hangsúlyozza, hogy a szimbólumok nem rendelkeznek egyértelmű jelentéssel. Kertzer 1988: 11.

376 Erre vonatkozóan említik példákat a huszadik évfordulóról és a hetvenötödik születésnapjáról szóló fejezetben. Lásd még Lévai 1942.; Turbucz 2014e: 111.

377 *Tábori Újság*, 1941. nov. 14.

A haditudósító század kiadásában megjelent lapot a frontkatonáknak készítették. 1941–1942-ben Horthy név- és születésnapján a vezérkép megszokott elemei mellett elsősorban a Legfelsőbb Hadúr képre utaltak, kiemelve, hogy a harcoló katonák is részt vesznek az ünneplésben.³⁷⁸ A *Magyar Katonaújság* a Legfelsőbb Hadurat többek között a magyar 'katonaeszmény' megtestesítőjeként, az 'otrantói hősként' és a honvédség 'megalkotójaként' méltatta.³⁷⁹ A megszálló csapatok parancsnoksága tábori misén és istentiszteleten ünnepelt június 18-án és december 6-án.³⁸⁰ Jány Gusztáv vezérezredes hadseregparancsnok táviratban köszöntötte 1942. június 18-án az államfőt, jelezve, hogy a harcoló „hadsereg minden tiszti és legénységi állományú tagja legálázatosabban hódol Legfelsőbb Hadura előtt”.³⁸¹ (A háború kilátástalanságát e cikkek nem fejezték ki, viccek viszont igen. Az egyikben a kormányzó is szerepelt: 'Horthy apánk' 1950-ben a katonák szükségleteiről érdeklődött. Az érdeklődésére a válasz azonban – az elhúzódó háború miatt a fronton töltött idő miatt – már oroszul érkezett.³⁸² A magyar hadifoglyok számára készített *Igaz Szó* című lapban Horthy is szerepelt, főként a külpolitikáról és a háborús vereségről szóló viccekben. Kommunista emigránsok szerkesztették a lapot.³⁸³)

A háború alatt a katonanóták szerepe is megnőtt a kultuszépítésben. Volly István szerkesztésében 73 dalt tartalmazó képes kiadvány jelent meg 1941 decemberében, amelyek között több 1848-as – például Kossuth Lajoshoz³⁸⁴ és Gábor Áronhoz³⁸⁵ köthető – katonanóta és egyéb dal aktualizált változata található. A dalok főként a katonaéletéről (szerelem, sorozás, laktanya, zászló, fegyver, egyenruha, parancs és háború) szóltak. A vezetés motívuma hat dalban szerepelt, míg háromban megjelent az apamotívum is. A szerkesztő szerint a vezér és a nemzet egységét fejezték ki a dalok.³⁸⁶ Horthy-dalokat a rádió is sugárzott az évfordulókon, ahogyan a szövegeik – időnként kottával ellátva – a sajtóban és különféle kiadványokban is fellelhetőek voltak.³⁸⁷ Közülük Lehár Ferenc *Horthy Miklós indulója*,³⁸⁸ illetve Sándor Jenő *Horthy Miklós katonája vagyok...* című dala,³⁸⁹ Buday Dénes és Erdődy Elek *Horthy Miklós himnusza*,

378 Uo. 1941. dec. 6. 1., 1942. jún. 18. 1., dec. 5. 1.

379 *Magyar Katonaújság*, 1941. dec. 6. 1–2., 1942. jún. 19. 1., 1943. dec. 11. 3.

380 *Tábori Újság*, 1941. dec. 8. 2., 1942. jún. 23. 1–2.

381 *Reggeli Magyarország*, 1942. jún. 18. 6.

382 A cikket idézi Pihurik 2007: 183.

383 Nagy 1977.

384 Volly 1941: 70., 82.

385 Uo. 44.

386 Uo. 7., 10.

387 Lásd például *Esti Kurír*, 1941. dec. 5. 8.

388 A tábornoki kar Tiszti Kaszinóban rendezett szokásos június 18-i és december 6-i díszbédjén mindig volt ünnepi műsor. 1940. június 18-án például ennek részeként felcsendült Lehár Ferenc *Horthy Miklós indulója* is. Az 1940. június 18-i díszbéd előkészítéséhez lásd HL HM 1940. Elnökség I. tétel, 27.689. alapsz.

389 *Fel-fel vitézek*, é. n. 7. és 19. sz.

Buday Dénes *Horthy fohásza*,³⁹⁰ végül Volly István feldolgozásai közül *Horthy Miklós a legfőbb hadúr...*, *Horthy Miklós táborában...* és *Horthy Miklós, ha felül a fekete lovára* a legismertebbek.³⁹¹ Egyes, már említett játékfilmekben is a katonadalokon keresztül idéződött fel az államfő alakja. Az 1941-ben készült *Kadét-szerelem* című filmben a katonáira vigyázó, őket óvó államfő képe jelenik meg az egyik dalban. Egy katonadal erejéig az *Üzenet a Volga partjáról*, 1942-ben készült filmben is 'feltűnik' a kormányzó: a *Horthy Miklós (Horthy apánk)* üzeni csatába szólítja a magyar férfiakat. A főcímmel és a film végén is hallható a dallama. A történet egy magyar faluban és a fronton játszódik. A település legmódosabb gazdájának lánya egy szegény fiút szeret, akit akkor hívnak be katonának. A katonadal a bevonulása után hallható, miközben lelkes honvédek menetelnek.³⁹² A *Negyediziglen* című film 1942-ben készült, de nem egy katonadal miatt érdemel említést. A film több személy sorsával is foglalkozik. Egyikük a tiszakövesdi direktórium elnökeként játszott szerepet a Tanácsköztársaságban. Tevékenysége miatt tíz év börtönbüntetésre ítélik, majd magyar hadifoglyokért cserébe a Szovjetunióba kerül. Amikor a honvédség 1941-ben eléri a lakóhelyét, a katonai előjárónak jelzi, hogy hazatérne, börtönbüntetését is leülne, mert kiábrándult a Szovjetunióból. A büntetését végül nem kell letöltenie, mert a 'megbocsátó' államfő – az illető fiának katonai érdemei miatt – elfogadja a benyújtott kegyelmi kérvényét.³⁹³

A háború miatt felerősödtek a Horthy első világháborús sikereire és győzelmeire való utalások is. A háborús propaganda céljait szolgálta az aktualizálási szándék.³⁹⁴ Ezek közül az otrantói ütközet emelkedett ki, de 1938 után a magyar sajtó rendszeresen megemlékezett további győzelmeiről is, így San Giovanni di Medua kikötőjének sikeres megtámadásáról (1915. december 5.).³⁹⁵ Éves rendszerességgel nem tartottak azonban a háborús sikereire emlékező ünnepségeket. Az otrantói ütközet huszonötödik évfordulója sem függetleníthető a háborús propagandától. A Magyar Haditengerészeti Egyesület szervezte az ünnepségeket. 1942. május 14-én ünnepi közgyűlést tartottak, amelyen az elnök, Konék Emil titkos tanácsos, ny. altengernagy méltatta a „diadalmas Vezért”. Ünnepi beszédében az otrantói ütközet jelentőségét – az akkor megjelent cikkekhez és a filmhíradóhoz hasonlóan – eltűlozta.³⁹⁶ A Haditengerészeti Emlékműnél másnap koszorúztak, amelyen személyesen az 'otrantói hős' is megjelent.³⁹⁷ Az ütközet további évfordulóin a folyamórség ünnepi szentmiséken és koszorúzásokon ünnepelt az óbudai Horthy lakta-

390 *Igazságot...*, é. n. 8. és 13. sz.

391 *Horthy Miklós táborában...*, é. n. 2., 5. és 9. sz.

392 *Üzenet a Volga partjáról* 1942.; Balogh et al. 1999: 256.

393 *Negyediziglen* 1942.; Balogh et al. 1999: 244–245.

394 Olasz 2007: 113.

395 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1938. dec. 4. 10., dec. 6. 5., 1940. dec. 6. 1.

396 *8 Órai Újság*, 1942. máj. 15. 1–3.; *Új Magyarorsá*g, 1942. máj. 14. 5.; *Új Nemzedék*, 1942. máj. 13. 5–6.

397 Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. máj. 16. 5.; Magyar Világhíradó 1942: 952/10.

nyában.³⁹⁸ Az 'otrantói hős' képe a világháború idején példát kívánt adni a harcoló katonáknak és a társadalomnak is. A háborús hős képének aktualizálását jelzi Thardy W. Lajos 159 oldalas, *A Novara hőse* című Horthy-eposza is. A kötet megjelenését Bartha Károly honvédelmi miniszter anyagilag és erkölcsileg is támogatta. A szerző – saját bevallása szerint – négy év alatt írta meg a 22 énekből álló Horthy-eposzt, amelyben „a megihletett Olympusra helyeztem a legnagyobb embert, a Novara hőst”.³⁹⁹ Thardy szerint minden korosztálynak érdekes lehet a grafikákkal illusztrált egyéni verselésű műve. A felnőtteknek abban az esetben, ha érdeklődnek a versek és a történelem iránt, míg a gyerekek a vezért megingathatatlan hősként, szinte mitikus figuraként ábrázoló illusztrációk kápráztathatják el (44. kép).⁴⁰⁰ A grafikák üzenetét követve a szerző is 'heroikus' küzdelemről írt. A vezér születése ráadásul messianisztikus értelmezést kapott. Az eposz szerint Jézus Krisztus jelent meg Horthy Miklós édesanyja álmában, hogy a tudtára adja: születendő gyermeke „hű vezére” és „mentsvára” lesz hazájának.⁴⁰¹ A bibliai párhuzamokat még az is fokozta, hogy Horthy Miklós születésekor jelen voltak az angyalok, akik „hálaímat zengtek, békesség legyen a földön embereknek”.⁴⁰² Horthy vezéri szerepéről eszerint tehát a transzcendens szférában született döntés, így minden, amit tett, Isten akaratával egyezett meg.

A háború időszakában felerősödtek az állampolgárokkal szembeni elvárásokat közvetítő üzenetek, amelyek a vágyott állapot elérése, a korábbi eredmények megőrzése érdekében fogalmazódtak meg. Ezek arra világítanak rá, hogyan tekintett a hatalom az állam polgáira. A nemzethez tartozás ugyanis köteleességekkel jár. E kötelezettségeket mindenkinek teljesítenie kell, mindenkinek meg kell találnia a szerepét a közösségben, mindenkinek hozzá kell járulnia a közös nemzeti célok eléréséhez.⁴⁰³ A haza érdekében meghozott áldozat is megtalálható e kötelezettségek között, így az önfeláldozás is. Ezt az elvárást megerősíthette az az üzenet is, amely szerint a nemzet egy család, így ahogy megvédjük a családukat, úgy megvédjük nemzetünket is. A család ugyanis alapvetően „a feltétlen szeretet és a szolidaritás” helye, mert hozzá természetes – nem választható – kapcsolat fűzi a tagokat. „[...] épp azért, mert ezek a kapcsolatok nem választhatók, az érdekmentesség pátosza lengi őket körül”. A család és a nemzet „lényege éppen az, hogy érdek nélkül való. S épp ezért számíthat az áldozatra”.⁴⁰⁴

Horthy Miklós 1941. június 30-án avatta fel Kenderesen az első világháborús hősi emlékművet. Beszédében amellet, hogy méltatta a magyar katonai

398 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1939. máj. 16. 7.; *Reggeli Magyarország*, 1943. máj. 16. 5.; Magyar Világhíradó 1943: 1005/10.

399 Thardy 1941: 9.

400 Uo. 10.

401 Uo. 21–22.

402 Uo. 22.

403 Taylor 2009: 157.

404 Anderson 2006: 122.; Ehhez lásd még Hoffmann 2003: 156–158.

vitéztséget és hősiességet, kiemelte a kötelességteljesítés és önfeláldozás fontosságát is. Felszólította a magyarokat az összetartásra.⁴⁰⁵ A lapok a beszédét minden hazafi számára követendő 'atyai' iránymutatásnak nevezték.⁴⁰⁶ A kormánypárti *Magyarország* a következőket írta:

„A legmagasabb helyről ünnepélyesen hangzott el ez a nagy intelem, amely az egész nemzetnek szól. [...] Horthy Miklós atyai intelme legyen számunkra szigorú parancs, melyet feltétlenül megtartunk, mert – okulva a történelem és napjaink példáin – ezzel szolgáljuk igazán Magyarország jövő boldogulásának szent ügyét.”⁴⁰⁷

1943. március 15-én Horthy Miklós 'rádiószózatot' intézett a magyar fiatalokhoz. A budapestiek ezt a Hősök terén hallgathatták. Az erről tudósító filmhíradóban a vezér szavait figyelmesen hallgató, fegyelmezett leventék láthatók. Amikor a narrátor utal a kormányzóra, néhány másodpercig feltűnik egy fénykép Horthyról.⁴⁰⁸ Ezt a 'szózatot' is a fentiekhez hasonlóan értékelte a sajtó (43. kép).

„A kormányzó, aki látta országunkat elbukni és erős kezével segítette újra felemelkedni, s aki fiát, büszkeségét is feláldozta Magyarország élethalál harcában, lelkes hazafiságot, kötelességteljesítést, valláserkölcös életet, becsületességet, hűséget, fegyelmet és mérsékletet, komoly mértéktartást kér ifjúságunktól.”⁴⁰⁹

A fiatalokhoz azonban nem csak az államfői beszéden keresztül jutottak el a fentiekhez hasonló elvárások. Megtalálhatók voltak ugyanis a tankönyvekben is, amelyek kitértek arra, hogy a haza 'megújodását' a magyarok hogyan tudják elősegíteni.⁴¹⁰ Köztük szerepelt, hogy az állam „hűséget követel maga és törvényes feje iránt”. Majd ez is: „legszentebb kötelességünk a hazával szemben a katonai kötelezettség. Életünket, családjunkat, vagyonunkat, megélhetésünket az állam úgy biztosíthatja, ha fegyverrel is készek vagyunk hazánk megvédelmezésére. Egész jövőnk és boldogulásunk függ ettől.”⁴¹¹ Az összefogás és a „hivatott vezetőink” követése is megtalálható a tankönyvek vonatkozó fejezeteiben.⁴¹²

405 *Reggeli Magyarország*, 1941. júl. 1. 5.; *Magyar Világhíradó* 1941: 906/8.

406 Lásd még például *Új Magyarország*, 1941. júl. 1. 2.; *Esti Kurír*, 1941. jún. 30. 3.; *Magyar Nemzet*, 1941. júl. 1. 6.; *Pesti Hírlap*, 1941. júl. 1. 1.

407 *Reggeli Magyarország*, 1941. júl. 1. 5.

408 *Magyar Világhíradó* 1943: 982/5.

409 *Reggeli Magyarország*, 1943. márc. 17. 1. (az idézet itt olvasható); *Magyarország*, 1943. márc. 17. 5.; *Új Magyarország*, 1943. márc. 17. 4.; *Pesti Hírlap*, 1943. márc. 17. 1. A későbbiekben előfordult, hogy a méltatások visszautaltak erre a kormányzói 'szózatra'. Lásd például *Lányok Útja*, 1944. jún. 15. 1.

410 Lásd például Marczell–Szegedi 1940: 161.; Mesterházy 1941: 132–133.; Varga 1942: 111.

411 Marczinkó–Pálfi–Várady 1942: 125.

412 Lásd például Szegedi 1942: 113.

Mindez azt jelentette, hogy a vezér elvárásaival történő szembehehelyezkedés – a csoportképzés logikája szerint – az általa vezetett közösségből való kiszorulással járt. A kötelességteljesítés és önfeláldozás terén is Horthy volt a példa, aki mindig teljesítette kötelességét: tengeresként, fővezérként, kormányzóként, ahogyan – mint a következő fejezetben látható lesz – apaként is.

7.2.3. A kormányzóhelyettes alakja a rendszerpropagandában

A kormányzó személye köré felépített vezérkultusz részét alkotta a kormányzói család tagjainak és magának a kormányzói családnak a méltatása, amelynek saját arculata volt, kiegészítette a Horthy-kultuszt, amelytől nem különíthető el. Ez szintén Horthy Miklós népszerűségét volt hivatott erősíteni.⁴¹³ Mivel a családtagokhoz köthető rítusok nem alakultak ki, így kultuszként ez a jelenség nem értelmezhető. Horthy István esetében jött létre kultusz a halála után. Értelmeszerűen ez nem tekinthető vezérkultusznak, mert az élő ember körül alakulhat ki, így inkább egy politikai szerepet betöltött személy kultuszaként határozható meg. A rítusok hiányán túl még az idealizáló, egyoldalú, túlzó nyelvhasználat mértéke sem indokolja, hogy minden családtag esetén kultuszból beszéljünk.⁴¹⁴ A 'magyar nemzet első családjának' idealizált képe is mintaalkotó funkciót töltött be, amely főként a kötelességteljesítés, felelősségérzés és szociális érzékenység fontosságát hangsúlyozta. A mintaalkotáson túl az volt még a szerepe, hogy pozitív jövőképet sugalljon.⁴¹⁵ A kormányzói család és annak tagjainak idealizált képét nemcsak cikkek ápolták, hanem fényképek is, amelyeket elsősorban képes hetilapok közöltek.⁴¹⁶

A kormányzó gyermekei esetében, életkorukból következően, a korszak végén került előtérbe a méltatásuk. Horthy Istvánt a 'nemzetet szolgáló', 'kötelességtudó', a sport terén érdemi eredményeket elért fiatalemberként ismerhette meg a nyilvánosság 1940 tavaszán.⁴¹⁷ A fiatal Horthy szívesen foglalkozott az ifjúsággal kapcsolatos kérdésekkel, ezért idővel az ifjúság 'patrónusa' és 'vezéralakja' lett.⁴¹⁸ Ez az imázs kiegészült az Edelsheim Gyulai Ilonával kötött házasságkötése után. Az egyházi esküvő (1940. április 27.) a sajtó és a rádió híradásaiban is szerepelt.⁴¹⁹ Preszly Elemér, Pest vármegye főispánja ebből az alkalomból így méltatta a kormányzót, az édesapát a *Pesti Hírlap* hasábjain:

413 Olasz 2007: 425.; Olasz 2010: 363.

414 Vö. Dömötörfi 1990: 25.

415 Olasz 2007: 74., 427–428.

416 Lásd például *Magyar Nők Lapja*, 1939. dec. 1. 1.; *Képes Vasárnap*, 1943. jún. 15. 371–384.

417 *Képes Vasárnap*, 1940. márc. 1. 5.

418 Olasz 2007: 41., 112–113.

419 Lásd például *Magyarország*, 1940. ápr. 28. 9. és 12.; MNL OL K 615. 64. csomó, 1940. ápr. 27.

„Illő, hogy ezen a napon mi is, az ország minden rendű és rangú lakója, kicsinyek és nagyok, falu és város nemcsak mint országunk védőjére és a nehéz napokban egyetlen szilárd, biztos talpkövrünkre tekintünk rá, hanem illő tartózkodással, tolakodással és hízélgés nélkül forduljunk feléje, mint érző ember és boldog apa felé, akinek mai nagy örömeiben, apai boldogságában osztozunk valamennyien, mert kormányzónknak és hitvesének öröme a mi örömünk is.”⁴²⁰

Az esküvőről beszámolt a filmhíradó is.⁴²¹ E családi esemény tehát közéleti jelentőségre tett szert. Széles körű publicitást nemcsak az exkluzív jellege miatt kapott, hanem azért is, mert beépült a kormányzati propagandába. Az esküvő ugyanis lehetőséget adott arra, hogy az országot a nemzetközi viszonyok ellenére a 'béke' és a 'stabilitás' szigeteként ábrázolják.⁴²² 1941. január 17-én született meg Horthy István fia, a kormányzó első fiúunokája, ami erősíthette a fenti üzenetet. A napilapok egy része erről röviden, különösebb kommentár nélkül tudósított.⁴²³ Azok a napilapok, amelyek kommentálták az eseményt, azt emelték ki, hogy a magyarok együtt örülnek a kormányzó családjával.⁴²⁴ A *Képes Vasárnap* fényképeket közölt az újszülöttről, a szülőkről és a lakásukról is.⁴²⁵ Első születésnapján is fotókkal illusztrált cikk jelent meg.⁴²⁶ Horthy István felesége a méltó társat és a modern magyar nőt jelképezte. E cikkek fő témái így a társasági és kulturális rendezvények, a sport és a divat voltak.⁴²⁷

Horthy István személye 1942-ben az addigiaknál is jobban kiemelkedett. Igaz, már 1941 őszén erősödött a közéleti szerepvállalása, a médiában is nagyobb publicitást kapott. Mindez egyfajta szerepátadásként értelmezhető. A fiatal Horthy ugyanis már felhívással fordult a magyar ifjúsághoz, ami a fiatalabb korosztály vezéralakjának képét erősíthette. Pár héttel korábban a Vigadóban rendezett Széchenyi-emlékünnepeken még a kormányzó adott iránymutatást a fiataloknak.⁴²⁸ Akkoriban kezdtek megjelenni azok a fényképek, amelyeken az államfő és idősebb fia volt látható (47. kép).

Az országgyűlés 1942. február 19-én választotta meg a kormányzó idősebb fiát kormányzóhelyettesé. A törvényjavaslatot a napilapok – a sajtóirányítás szempontjai szerint – úgy indokolták, hogy az garantálja „a nyugodt országlás rendjét és folytonosságát” arra az esetre is, ha esetleg a kormányzó,

420 *Pesti Hírlap*, 1940. ápr. 27. 1.

421 Magyar Világhíradó 1940: 845/6.

422 Olasz 2010: 74.

423 Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1941. jan. 18. 6.

424 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1941. jan. 18. 8.

425 *Képes Vasárnap*, 1941. jan. 26. 55–57.

426 Uo. 1942. jan. 26. 36–37.

427 Olasz 2007: 114., 428.

428 Uo. 113–114.; Bern 2011: 134.; *Magyar Szárnyaskerek*, 1941. okt. 1. 2.; *Magyar Szárnyak*, 1941. nov. 15. 3.

aki 1920 óta pihenő nélkül vezeti az országot, megbetegedne.⁴²⁹ A törvényjavaslat vitájáról (február 10–14.) részletesen tudósítottak a napilapok.⁴³⁰ A kormányzóhelyettesi intézményről a szélsőjobboldali lapok főként a saját szónokaikat (Imrédy Béla, Csia Sándor) idézték, akik kritikus hangvételű beszédeket tartottak.⁴³¹ Az 1930-ban (XI. törvénycikk) és 1940-ben (II. törvénycikk) hatályba lépett jubileumi törvényekkel ellentétben így nem lehetséges szinte egyhangú elfogadásról beszélni. A szélsőjobboldal parlamenti szerepléséről ráadásul sajtóháború is kialakult.⁴³²

Horthy István személyének népszerűsítése összehangolt keretek között csak a megválasztása előtt néhány nappal kezdődött és azután kulminált. Népszerűsítése az edesapja, az államfő tekintélyén alapult.⁴³³ Jól tükrözte ezt, hogy a kormányzóválasztás huszonketedik évfordulója alkalmából közölt cikkek közel fele február 19–22-e között jelent meg (24. táblázat). Ezek tételesen, kronologikus vagy tematikus rendben sorra vették az 1919 óta 'elért' eredményeket. Egyértelműen hangsúlyozták, hogy minden bel- és külpolitikai eredményt kormányzójának köszönhet az ország.⁴³⁴ Az *Esti Kurír* és a *Népszava* külön cikket nem szentelt Horthy érdemeinek méltatására, viszont a Horthy István megválasztásáról szóló tudósításaikban kitértek erre.⁴³⁵ Részletes írások jelentek meg Horthy Miklós feleségéről is, a szűkölködők pártfogójáról.⁴³⁶ A méltatások és a rádió híradásai a Horthy-kép szinte minden elemét alkalmazták.⁴³⁷ Az 'egész nemzet' bizalmáról szóló utalásokat érdemes kiemelni: eszerint Horthy István megválasztása is a nemzet akaratának érvényesülését jelenti.⁴³⁸ A miskolci *Magyar Élet* például hivatkozott a nemzet aka-

429 Például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 10. 1. (az idézet itt olvasható); *Magyarság*, 1942. febr. 10. 1.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 10. 2.; *Népszava*, 1942. febr. 20. 1.; Márkus et al. 1975: 234–235., 237–239. A sajtó mindig hírt adott a kormányzó egészségi állapotáról. Lásd például *Esti Magyarország*, 1941. dec. 5. 3. Horthy betegségei tehát nem szorultak ki az idealizált vezérképből. Ezzel szemben Mussolini megtiltotta, hogy a sajtó – a 'halhatatlan' vezér képének kialakítása miatt is – írjon az egészségi állapotáról és a születésnapjairól. Falasca-Zamponi 1997: 71–73. A kormányzó egészségi állapotát illetően azonban kimutatható manipuláció. A legújabb kutatások szerint az MTI hírei eltúlozták az államfő betegségének súlyosságát, ugyanis így is nyomást akart gyakorolni a kormányzat a kormányzóhelyettes-választás előtt a közvéleményre. Bern 2011: 138–142.

430 Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 11. 1–2., febr. 13. 1–2.

431 *Magyarság*, 1942. febr. 11. 1–4.; Olasz 2007: 163., 165–170.

432 Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 13. 1., febr. 14. 3., febr. 17. 4., febr. 18. 1.

433 Olasz 2007: 186.

434 Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 22. 3–4.; *Új Magyarság*, 1942. febr. 22. 7.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 21. 3–4.; *Magyar Nemzet*, 1942. febr. 22. 4.; *Pesti Hírlap*, 1942. márc. 1. 4., 1942. márc. 2. 3.

435 *Esti Kurír*, 1942. febr. 19. 1.; *Népszava*, 1942. febr. 20. 1.

436 *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 24. 3.; *Új Magyarság*, 1942. febr. 22. 7.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 21. 3.; *Új Nemzedék*, 1942. febr. 20. 3.; *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 20. 1.

437 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 20. 1.; *Magyar Nemzet*, 1942. febr. 22. 4.; MNL OL K 615. 139. csomó, 1942. febr. 19. 645–656., 1089–1090.

438 Lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 19. 3., febr. 20. 1.; *Esti Magyarország*, 1942. febr. 19. 2.; 8 *Órai Újság*, 1942. febr. 20. 1.; *Új Nemzedék*, 1942. febr. 19. 2.; *Pesti Hírlap*, 1942.

ratára, a kormányzó tekintélyére és a Hunyadi családra is, mert értékelése szerint Hunyadi Mátyást a Hunyadi János iránti tiszteletből választotta meg a nemzet.⁴³⁹ Az ehhez hasonló állítások Horthy István jövőbeli szerepére is vonatkozhattak. A kultikus szövegek által alkalmazott csoportképzés logikájára Serédi Jusztinián hercegprímás, esztergomi érsek is utalt:

„[...] az egész ügy pedig úgy van beállítva, hogy azok, akik a javaslat és a jelölt ellen vannak, sőt azok is, akik nincsenek a jelölt mellett: úgy számítanak, mint magának a kormányzónak és a hazának az ellenségei.”⁴⁴⁰

1942. február közepén a szélsőjobboldal is megkapta a nemzetellenesség és felforgatás vádját.

A szélsőjobboldallal ellentétben a magyar állam függetlenségének megőrzése érdekében a szociáldemokrata párt elfogadta az új közjogi intézményt. Azonban a *Népszava* mégis visszafogottan méltatta az államfőt és családját. Az alkotmányosság és a függetlenség megőrzése kapcsán viszont nem fukarkodott a dicsérettel.⁴⁴¹ Nem csak a *Népszava* hasábjain tekintették az államfőt az alkotmányosság 'védelmezőjének'. Ez az állítás ugyanis összefüggött a Horthy-kultusz rendszerstabilizációs funkciójával. A korszak végén ráadásul hasonló jelenség figyelhető meg, mint a korszak elején, ugyanis a baloldali, liberális lapokban akkor is fontos üzenet volt a jogrend, az alkotmányosság helyreállítása, amit Horthy Miklóstól vártak. Amikor a korszak végén a szélsőjobboldal megerősödése miatt veszélyeztetve érezte a baloldali ellenzék az alkotmányosság létét, sőt ebben a vonatkozásban nemcsak ők, hanem Bethlen István, tehát konzervatívok is említhetőek, illetőleg maga a hatalom is a fennálló berendezkedés védelmezőjeként utalt az államfőre, akkor ismételten megjelent ez az üzenet Horthy személyéhez társítva.⁴⁴² Ráadásul ezzel párhuzamosan a szélsőjobboldali és a fokozatosan jobbra tolódó újságírók, politikusok Horthy Miklóst az 'Új Európáért' küzdő vezérként is méltatták. A Horthy-kép a korszak elején és végén emiatt plurálisabb volt, mint e két időszak között, amikor konszolidáltabb viszonyokról lehet beszélni. Látható, hogy a kormányzó, mint szimbólum, sokak számára vált orientációs ponttá, mert – amellet, hogy a vezérkép általánosabb elemeit is alkalmazták – a személyéhez kapcsolták a szerintük kívánatos jövőre vonatkozó elképzeléseiket. Ez az esetek többségében azonban főként általános keretek között, hívószavak használatával valósult meg, részletesebb kifejtése – ahogyan tették ezt fajvédők – nem történt meg. Egyik oldalon a fennálló viszonyok konzerválását várták el a kormányzótól, míg a jobbra tolódó kortársak a politikai és társadalmi viszonyok átalakításáról szóló hívószavakat is hozzákötötték a személyéhez. Ez szintén rámutat arra, hogy a vezérkép nem

febr. 20. 1.; MNL OL K 428. a) 1942. febr. 22. 10.; MNL OL K 615. 139. csomó, 1942. febr. 20. 1087–1088., 1091.

439 MNL OL K 428. d/6) 1942. febr. 20. 1.

440 Serédi 1990: 63.

441 *Népszava*, 1942. febr. 20. 1., 1943. márc. 2. 5.; Olasz 2007: 161–162.

442 *Újság*, 1942. márc. 1. 2.; *Esti Kurír*, 1941. dec. 6. 5.

volt teljesen homogén, mert nemcsak az elveszített nemzeti nagyság visszaszerzésének jövőképe kapcsolódott hozzá. Speciális üzenetek, egymástól különböző víziók miatt, amelyek a vezérkép részei lettek, kimutathatóak különbségek az eltérő politikai nézeteket valló kultuszépítők méltatásai között, miközben a Horthy-kép általános, nem pártpolitikai tartalmú elemeit – ha nem is feltétlenül azonos arányban, de – mindenki alkalmazta, aki szerepet vállalt a kultusz fenntartásában.

A kormányzó őseinek nemzetért vállalt áldozatára is hivatkoztak a Horthy István megválasztásakor megjelent cikkek. Az elmúlt évszázadokban ugyanis kivétel nélkül harcoltak a hazáért, védtek a magyar alkotmányosságot. Az akkori értékelések szerint ezt az örökséget folytatta a kormányzó és a fia is.⁴⁴³ Új elemnek tekinthető az apa és fia, az idősebb és fiatalabb nemzedék közötti összhang, így Horthy István nem jelent irányváltást, minden az addigi mederben folytatódik majd tovább: „a fiú mindig a legteljesebben követni fogja atyja intencióit” – hangsúlyozta az egyik értékelés.⁴⁴⁴ A kontinuitást fényképek is kifejezték (47. kép). Így Magyarország „biztonságát és nyugalma” olyan új erős és hatalmas bástya védi, amelyen megtörik minden külső és belső erőszak, minden zavarosban halászni vágyó alattomos felforgató szándék”.⁴⁴⁵ Amikor február 18-án a kormányzó kezét fogott a fiával az Országgyűlés kupolacsarnokában, az – a sajtó szerint – „a jelen és az ígéretes jövő” közötti kézfogást szimbolizálta. Az államfő helyettese a 'tetterős', 'határozott', 'energikus', 'kötelességtudó' „levegő hőse” lett, akinek életrajzát fényképekkel illusztrálva közölték is a napilapok.⁴⁴⁶ Horthy István imázsának három fontosabb eleme azonosítható: az ifjúság vezéralakja; a modern szakmai, társadalmi szemlélete; és a repüléssel kapcsolatos eredményei.⁴⁴⁷ A 8 Órai Újság egyik akkori vezércikke például erre helyezte a hangsúlyt:

„[...] az ősi Horthy-családfa izmos és remek hajtása, aki nagynevű Édesatyja hajlíthatatlan magyarságát, úri méltóságát, bölcsességét és katonás erényeit maradéktalanul örökölte, aki, mint ragyogó sportrepülő, ismételten tanúságot tett már halált megvető bátorságáról és remek idegzetéről, mint a MÁV elnöke pedig olyan kivételes irányító és szervezőtehetségről tett bizonyosságot, amely méltán hivatott teszi őt az ország legmagasabb pozíciójának betöltésére is.”⁴⁴⁸

443 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 20. 1. A kormányzó őseinek méltatásához lásd korábban Ákosfalvi 1939: 27.; Marjay 1939: 128.; Horthy 1940: 10–11.

444 Ehhez lásd például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 20. 1. (az idézet itt olvasható); *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 20. 1.; *Újság*, 1942. febr. 21. 1.; *Pesti Hírlap*, 1942. febr. 21. 1.

445 8 Órai Újság, 1942. febr. 20. 1.

446 Például *Reggeli Magyarország*, 1942. febr. 20. 1., 3–4. (az idézet az 1. oldalon olvasható); *Esti Magyarország*, 1942. febr. 19. 2. és 8.; *Újság*, 1942. febr. 19. 1., febr. 20. 1.; *Nemzeti Újság*, 1942. febr. 21. 3–4.

447 Olasz 2007: 187–188., 198–199.; Magyar Világhíradó 1942: 939/7.; *Képes Vasárnap*, 1942. febr. 27. 128–132.

448 8 Órai Újság, 1942. febr. 19. 1.

Megválasztása után Horthy István a kormányzóval azonos büntetőjogi védelem alatt állt, „ennélfogva kritika nem érintheti sem a választást, sem személyét” – olvasható Ullein-Reviczky Antal tájékoztatójában.⁴⁴⁹ Korábban azonban ennek nem volt akadálya. A szélsőjobboldal igyekezett is őt lejáratni: e pozícióra alkalmatlannak, zsidóbarátnak, „veséig romlott, iszákos, erkölcstelen” személynek, a „zsidóerkölcs kéjmámorában fetrengő ficsurnak” nevezték őt röplapokon. A kormányzót nyíltan nem támadhatták, azonban az őt körülvevő „sötét klikket” alkotó „gonosz” tanácsadókat igen. A hatalom reakciója nem maradt el. Az ügyet ugyanis néhány napon belül tisztázta a rendőrség. A nyomozás kiderítette, hogy az érintett röplapokat az Andrassy út 60. szám alatti nyilas pártházban állították elő. A Nyilaskeresztes Párt vezetői tagadták, hogy tudtak volna az akcióról, amelyet magánkezdeményezésnek tekintettek.⁴⁵⁰ Megválasztását követően a *Pesti Újság* úgy közölte Horthy István fényképét, hogy alatta – a lap összehajtása esetén – a „Zsidó hirdetést mi nem fogadunk el” szöveg utolsó szavai voltak olvashatók. A cenzúrának ez elsőre nem tűnt fel, mivel a közleményt a napilap rendszeresen használta, de utólag eljárás indult.⁴⁵¹

A kormányzóhelyettes alakja beépült a rendszerpropagandába. E célra leginkább a közszereplései voltak felhasználhatók. Felesége iránt is nőtt a sajtó érdeklődése. A napilapok gyakran tudósítottak az ő nyilvános szerepléseiről is.⁴⁵² Horthy István harctéri szolgálata is erősíthette a kötelességtudó és áldozathozatalra képes kormányzóhelyettes imázsát. 1942. augusztus 15-én a kormányzó rádión keresztül fordult a fronton harcoló honvédekhez. Remélte, hogy fiához is eljutnak a gondolatai, miközben „hazád iránti kötelességednek lelkesedéssel teszel eleget”.⁴⁵³ Bizonyos kötelezettségek alól tehát a kiváltságok sem jelentenek felmentést – sugallta a propaganda.⁴⁵⁴ Ezt ráadásul hitelessé tette Horthy István halála. A kormányzó fia ugyanis „hős eleinek nyomdokába lépett, felmagasztosulva kemény elszántságában, magyar kötelességtudásában és dicsőséges halálában, amelyet áldozatul hozott a haza oltárán”.⁴⁵⁵ Ugyanez a lap ehhez hozzátette, hogy „[s]ehonnai” az az ember, aki nem követi a kormányzói család példáját és nem teszi meg mindazt, amit „az igaz magyar embernek a hazáért és a közösségért” meg kell tennie. A magyaroknak így követniük kell „azt az utat, amelyen elől (sic!) Horthy Miklós és Horthy István messze fénylő példaadása világít”.⁴⁵⁶ A *Magyar Nemzet* azt hangsúlyozta, hogy „Horthy István hősi halála által ismét gyarapodott a Horthy-család ama tagjainak hosszú sora, akik életüket adták ezért az orszá-

449 Márkus et al. 1975: 239.

450 Olasz 2007: 176–183.; Serédi 1990: 138–149.; Saly 1945: 478–485.

451 Olasz 2007: 200–201.

452 Uo. 223.

453 *Reggeli Magyarország*, 1942. aug. 15. 5.

454 Olasz 2007: 241., 280–285.

455 *Reggeli Magyarország*, 1942. aug. 21. 1.

456 Uo. 2.

gért, azért, hogy itt lehessünk és független magyarok maradhassunk.”⁴⁵⁷ Általánosabban is megfogalmazásra került a legfontosabb üzenet:

„Ma a kötelesség azt jelenti, hogy úgy kell végezni élet-hivatásomat, annak kisebb és nagyobb funkcióit egyaránt, mintha csak attól függne az ország sorsa, fajtánk üdve és a nemzet jövője. Ma nemcsak megtenni, hanem egész lélekkel vállalni is kell a kötelességet. [...] Az áldozatok ideje most elérkezett és ezért az életet is csak azok fogják maguknak és nemzetüknek megtartani, akik az áldozatra készen állottak.”⁴⁵⁸

Számtalan cikk, beszéd, részvétlétvirat fejezte még ki ugyanezt.⁴⁵⁹ A példát a kormányzó és a családja, az adott helyzetben mindenekelőtt Horthy István mutatta a nemzetnek. Mindenkinek teljesítenie kell a kötelességét ott, ahol feladata van, ahogyan ennek – igaz, nem hétköznapi szinten – a kormányzói család is eleget tesz – hangsúlyozta a hivatalos álláspont.⁴⁶⁰ Ez az üzenet a későbbi Horthy-évfordulókon is előkerült. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján az egyik törvényhatóság közgyűlésén a szónok János evangéliuma 3. fejezetének 16. versét parafrázálta: Horthy eszerint „úgy szerette a magyarságot, hogy elsőszülött fiát adta érte, mert aki benne és a magyarság örök életében hisz, az nem vész el, hanem örök élete lesz az ősi földön.”⁴⁶¹ Ebből következően Horthy szerepe Istenéhez hasonló.

Míg a kormánypárti, konzervatív és liberális sajtó a hazáért vállalt áldozat és a feltétlen kötelességteljesítés miatt tekintette az elhunyt Horthy Istvánt példaképnek, addig a szélsőjobboldali lapok az 'új Európáért' folytatott harc fontosságát emelték ki.⁴⁶² A *Népszava* arról írt, hogy Horthy István garancia volt arra, hogy Magyarország „megmarad ama keretek között, amelyeket az ezeréves alkotmány [...] szab meg”.⁴⁶³ A fentiek mellett az a megszokott üzenet sem hiányzott a cikkekből, hogy a 'nemzet egésze' gyászol, együtt érez a kormányzói családdal.⁴⁶⁴

Horthy István halála után már különféle célzások olvashatók a sajtóban a Horthy család jövőbeli szerepéről, így a Horthy unoka királlyá koronázásáról is. Meskó Zoltán lapja a Horthy vér című vezércikkében fejtegette, hogy a Horthy családban „apáról fiúra száll” a „hősi lélek”, így a gyász érzése ellenére nincs ok az aggodalomra, mert „a sasfészekben ott van már a sasfiók”.

457 *Magyar Nemzet*, 1942. aug. 21. 1.

458 *Új Nemzedék*, 1942. aug. 21. 1.

459 Lásd például *Újság*, 1942. aug. 20. 1.; *Pesti Hírlap*, 1942. aug. 21. 1.; *Reggeli Magyarország*, 1942. aug. 22. 2–3., aug. 28. 1–3.; *Új Magyarorság*, 1942. aug. 23. 1.; MNL OL K 615. 163. csomó, 1942. aug. 20. 1233–1234.

460 Ez az üzenet az életrajzokban is megjelent. Lásd például Véssey 1943b: 8., 35.

461 *Esti Magyarország*, 1943. jún. 21. 3.; Turbucz 2011b: 456., 458.

462 *Magyarság*, 1942. aug. 21. 1–2.; *Új Magyarorság*, 1942. aug. 22. 4.; *Egyedül Vagyunk*, 1942. aug. 28. 2.; Olasz 2007: 340.

463 *Népszava*, 1942. aug. 21. 1.

464 Lásd például 8 *Órai Újság*, 1942. aug. 21. 1.; *Új Nemzedék*, 1942. aug. 27. 1.

Illusztrációként a kormányzó unokájának fényképét használta.⁴⁶⁵ Hasonló üzenettel röplapok és plakátok is készültek. Fényképes összeállítások is betöltöttek hasonló funkciót: Meskó Zoltán említett lapja augusztus 29-i számának egyik oldalán négy fénykép volt látható: Hunyadi János és Hunyadi Mátyás, Horthy Miklós és ifj. Horthy István.⁴⁶⁶ Így előtérbe kerültek a történelmi párhuzamok, amelyek szerint az Árpádok és a Hunyadiak után az 'Ég' által kiválasztott Horthy családnak kell nagyra tennie a nemzetet (42. kép). Bánó Zoltán és Szabó László röpirata érvelt példának okáért így, mert az elmúlt évszázadokban a Horthy nemzetség tett a legtöbbet a hazáért: „Nem volt még család, amelyik annyira hozzánk nőtt volna, amelyik annyira vér lett volna a vérünk-ből, lélek a lelkünk-ből: vigaszunk, büszkeségünk, reménységünk.”⁴⁶⁷ Az unoka megkoronázásának terve, ami magánkezdeményezés és nem kormányzati szándék volt, a politikai erők többsége számára elfogadhatatlannak számított és maga a kormányzó sem támogatta.⁴⁶⁸ 1942 novemberében – az addigra már szélsőjobboldali ideológussá vált – Baráth Tibor is a fentiekhez hasonló kérdésekről írt az *Új Európa* hasábjain, igaz, ő nem jutott el a koronázás gondolatáig.⁴⁶⁹ A magyarság legnagyobb problémáját Baráth Tibor abban látta, hogy történelme során nagyon ritkán tudott olyan vezért találni, aki „a magyarság lényegét, örök tartalmát a változó korok szellemén át híven kifejezi”. Ennek szerint csak az felel meg, akiben „magyar faji lélek él, aki magyar vérből való, akinek tehát minden porcikáját áthatja az istenküldte szent Árpád-nemzetség mitikus öröksége”. Szerinte csak a Hunyadi és Horthy nemzetség felel meg e feltételeknek. Hunyadi János hadvezérként tűnt ki, míg fia a nemzeti király eszményévé vált. Évszázadokkal később, a Nagy Háború után azonban Horthy Miklós „egymagában hozza mindazt a pompát, amit a Hunyadi-nemzetség két generáción át mutatott be” ('katonaeszmény', 'államférfiúi ideál', 'magyar erkölcs').⁴⁷⁰

A kormányzói család érdemeinek méltatása és a kormányzóhelyettes emlékének megörökítése az 1942. évi XX. törvénycikk elfogadásával érte el a csúcspontját. Ezt a törvényjavaslatot, amelynek szövegéből a tiltakozás eredményeként még a betervezése előtt kivették a Horthy család jövőbeli szere-

465 *Reggeli Magyar Szó*, 1942. aug. 26. 1.

466 Uo. aug. 29. 3.

467 A röplap teljes szövegét idézi Serédi 1990: 152–158. Az idézet a 154. oldalon olvasható.

468 Olasz 2010: 365–368.

469 Az *Új Európáról* lásd Paksa 2013a: 258–267.

470 *Új Európa*, 1942/10. sz. (I.) 561–569. Az idézetek az 561. és az 568. oldalakon olvashatók. Baráth Tibor az 1941-es egyetemi tankönyvével is, amelyből a kolozsvári egyetemen tanult, szerepet vállalt a Horthy-kultusz építésében. Eszerint 1920. március 1-je után, „mint a tatárjárás után [...] elindultunk a vérünk-ből való új vezér parancsai szerint a szebb magyar jövő útján a föltámadás felé”. Baráth 1941: 180–181. Az 1943-ban megjelent *Az Országépítés filozófiája a Kárpát-medencében* című könyvében is kitért röviden Horthy Miklós, az „egyik legvitézesebb katona” szerepére, akinek vezetésével a 'szegedi gondolat' alapján a magyar nemzet „már 1920-ban visszatért történelmi útjára, amelyet a hajdani nagy magyar vezérek faji tehetségüktől vezetve” alakítottak ki. Baráth 1943: 185.

pére vonatkozó utalásokat,⁴⁷¹ október 13-án kezdte el tárgyalni a Képviselőház.⁴⁷² A felszólalók, így a miniszterelnök is, de a nyilas szónokok nem, a Horthy család és személy szerint főként Horthy István önzetlenségét, hazaszeretetét és kötelességtudatát hangsúlyozták, ami előtt a nemzet e törvénnyel kíván tisztelni.⁴⁷³ A napilapok a nemzet és a kormányzói család összeforrottságát emelték ki. A Hunyadi–Horthy párhuzam gyakran volt olvasható.⁴⁷⁴ A törvény részletes vitájára hozzászólások nélkül október 16-án került sor, a Felsőház október 21-én fogadta el.⁴⁷⁵ Az indoklás szerint a jogszabály a nemzet Horthy István és a Horthy család iránt érzett részvétét, háláját, tiszteletét és elismerését fejezi ki.

„A nemzetért adott áldozat, a nemzettel közös fájdalom és a jövőnek közös gondja még teljesebbé tette a nemzet összeforrását a Horthy nemzetséggel, amely az országnak a Kormányzó Úr Ő Főméltóságát és a hősi halált halt kormányzóhelyettes urat adta. A nemzet és a Horthy nemzetség összeforrása, amelyet a nemzet történelmének legsúlyosabb korszakában szerzett érdemekkel és áldozatokkal a nemzetségnek két nemzedéke teremtett meg, s amelyet a nemzet tisztelete és szeretete megpecsételt, a nemzetnek immár történelmi értéke.”⁴⁷⁶

Az emléktörvény 5. §-a rendelkezett arról, hogy a Horthy Miklós híd budai hídfőjénél, a „már fennálló tengerészemlékműnek megfelelően Horthy István kormányzóhelyettes urat, mint a kivételes bátorságú repülőt méltóan ábrázoló emlékmű állítandó”.⁴⁷⁷ Ez az emlékmű kiegészítené a haditengerészeti emlékművet, így együtt hirdetnék „a Horthy nemzetség” nemzet érdekében „tett kiváló katonai szolgálatait és vérük ontásával hozott áldozatait”.⁴⁷⁸ Kisfaludi Stróbl Zsigmond készítette volna el az alkotást, amely a tervek szerint overallban ábrázolja Horthy Istvánt, harcra kész pózban, eltökéltséget sugározva. Az emlékmű részeként elkészült volna még a repülés allegorikus alakja is, aki tört koszorút tartott volna a pilóta feje fölé. A talapzatot domborművek díszítették volna. 1943 novemberében a kormányzó jóvá is hagyta az emlékmű terveit, amelyek később módosultak, változott a helyszín is, mert a budai hídfőnél a két emlékmű takarta volna egymást. A Tabánban választották ki az új helyszínt, azonban a német megszállás miatt az emlékmű végül lekerült a

471 Az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak összehasonlítása a Horthy családdal Rassay Károly értelmezése szerint megalapozta volna a kormányzó unokájának jövőbeli trónigényét. Olasz 2007: 382–384.

472 KN 1939–1944. XV. köt. (1942. okt. 13.) 13–18.

473 *Reggeli Magyarország*, 1942. okt. 14. 1–2.

474 Uo. okt. 10. 1–2., okt. 14. 1.; *Pesti Hírlap*, 1942. okt. 10. 1.

475 Az emléktörvényhez lásd Olasz 2007: 381–402., 406.

476 MTT 1942: 161.

477 Uo. 164.

478 Uo.

napirendről. Ez az alkotás, amelyet tévesen azonosítanak a Gellért-hegyi szovjet emlékművel, nem készült el.⁴⁷⁹

Horthy István halálát követően alakult ki a személye körüli kultusz. Bár ez az ő emlékét ápolta, mégsem választható el Horthy Miklós kultuszától, annak alkotóelemévé vált, ahogyan – értelemszerűen – az államfő családjáról kialakult idealizált képtől sem különíthető el. A Horthy Istvánról kialakult kép üzenete nem változott: a feltétel nélküli, önzetlen kötelességteljesítés, összefogás és szolidaritás, a hazaszeretet szimbólumaként ábrázolták őt. Horthy István a halála után mitikus alakká vált. Magányos hősként, 'rettenthetetlen' harcosként, Csaba királyfi égi seregének 'hős' tagjaként mutatták be, aki halálával „megváltotta” nemzetét.⁴⁸⁰ Halála után „Csaba királyfi mellé szállt a magyar mennybe, hogy korosodó édesapjának onnan segítsen vigyázni és védeni a magyar népet”.⁴⁸¹ Horthy hetvenötödik születésnapján így fogalmazott Nyíró József a saját képes hetilapjában:

„A tengerek legendás kormányosa ezer szikla és ezer örvény között is biztos kézzel vezeti a magyar sorshajót, elvezeti a szebb jövőendő kikötőjébe, hiszen... csillag is mutatja az irányt odafenn a Hadak útján, drága fia, akit az Atya odaadott a néki még drágábbért: Magyarorszáért.”⁴⁸²

Ez utalás volt a válságos időszakban visszatérő hősre. A Horthy Istvánról kialakult kép ennek ellenére személyesebb és közvetlenebb elemeket is tartalmazott. Ezt erősíthette özvegye és fia sorsa is, akik továbbra is élénk médiafigyelem mellett éltek. Horthy Istvánnét férje halála után a nemzet első számú özvegyeként jelenítették meg, aki jótékonykodik, társadalmi munkát végez. A kormányzó unokáján keresztül, aki a 'nemzet árvája' szerepébe került, reményt igyekezett sugallni a propaganda.⁴⁸³ A Horthy István-kultuszt különféle eszközökkel ápolták. Ennek részeként alapítványok, kollégiumok, közterületek, lakótelepek, hidak vették fel a nevét. Emlékművek, szobrok készültek. Települések tartották fontosnak, hogy megfestessék a portréját. Az idealizált alkotások pilótaként vagy közéleti szereplőként ábrázolták. Halálának első évfordulóján ritualizált keretek között emlékeztek a kortársak.⁴⁸⁴ A róla kialakított kép a háborús propaganda része lett. A honvédségen belül is emlékeztek temetésének évfordulóján, a laktanyákat fellobogózták, miséken és istentiszteleteken vettek részt a honvédek, a magyar rádió Csataj Lajos honvédelmi miniszter beszédét közvetítette.⁴⁸⁵ A parancsok és beszédek azt

479 Póto 2003: 127–130.; Olasz 2007: 440–441.

480 Jánosy 1942: 5.; *Magyar Közlekedéstudományi Szemle*, 1942/5. sz. (IV.) 2.; *Magyar Erő*, 1942. aug. 28. 3.; *Magyar Világhíradó* 1942: 966/1.; MNL OL K 615. 163. csomó, 1942. aug. 20. 1237.

481 Vozáry 1943: 13.

482 *Magyar Erő*, 1943. jún. 18. 6.

483 Lásd például *Képes Vasárnap*, 1942. aug. 25. 557–558.; Olasz 2007: 428.

484 *Reggeli Magyarország*, 1943. aug. 22. 7.

485 A megemlékezés programját a kormányzó augusztus 12-én hagyta jóvá. HL HM 1943. Eln. o. I. tétel, 54183. alapsz.

hangsúlyozták, hogy a Horthy Istvánra való emlékezés – a mártírkultusz részeként – tisztelgés a többi elesett 'hős' áldozata előtt is.⁴⁸⁶ A szolnoki repülőtér 1943 augusztusában vette fel Horthy István nevét.⁴⁸⁷ A sajtó cikkei mellett számos egyéb kiadvány (életrajz, fényképalbum stb.) is megjelent, amelyek az életrajzán kívül az ismert üzeneteket közvetítették. Emlékével többször is foglalkozott a filmhíradó. A *Magyar Sasok* (1943) című film kifejezetten Horthy István emléke, kötelességtudata és önfeláldozása előtt tisztelgett.⁴⁸⁸

7.2.4. Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja: 1943. június 18.

Horthy Miklós 1920–1944 közötti születésnapjai közül a hetvenötödik emelkedett ki.⁴⁸⁹ Öt évvel korábban 75, 1943-ban 159 cikk tudósított arról, hogyan ünnepelte az 'egész nemzet' a kormányzó születésnapját. A vezérkép több elemének előfordulási arányai is nőttek. A kormányzótól választás két kiemelt jelentőségű jubileuma mellett ez tekinthető a kultusz harmadik legjelentősebb évfordulójának (1. és 3. grafikon).

A rítusok lényegében megegyeztek a korábban kialakultakkal. A Képviselőház elnökének köszöntése, amely 1935 óta gyakorlat volt, azonban elmaradt, mivel nem ülésezett hónapokig az országgyűlés. A kormányzó ugyanis elnapolta az országgyűlést 1943. május 4-én. A vezér érdemeit a kialakult jelzők, érvek, állítások és kifejezések alkalmazásával méltató házelnöki beszédekre, amelyek az ülések elején történtek, így nem kerülhetett sor. A lojalitás és a hódolat e ritualizált kifejezési formája elmaradt. Az évforduló más rendezvényein – központi miséken, istentiszteleteken – az országgyűlés reprezentánsai is jelen voltak a kormány (miniszterelnök, honvédelmi miniszter stb.) és a honvédség képviselőin (a Honvéd Vezérkar főnöke, a Vezérkar és a Honvédelmi Minisztérium küldöttsége, a tábornoki kar tagjai stb.) kívül.

A kialakult gyakorlat szerint a kormány tagjai nevében – tolmácsolva a nemzet 'hódolatát' – a miniszterelnök táviratban köszöntötte a kormányzót. Ez a hódolati aktus a korszak végén évente megismétlődött.⁴⁹⁰ A lapok közölték az MTI által rendelkezésükre bocsátott táviratok szövegét. 1943-ban a kormányfő „a magyar nemzet mély hódolatát, ragaszkodó hűségét és odaadó

486 Olasz 2007: 434.

487 *Reggeli Magyarország*, 1943. aug. 27. 4., aug. 28. 5., aug. 29. 5.

488 Az itt röviden áttekintett Horthy István-kultuszhoz részletesebben lásd Olasz 2007: 425–444.

489 Ez a fejezet egy korábbi tanulmányom átdolgozott, javított és bővített változata. Turbucz 2011b.

490 A kormányzó névnapjain, amelyekről ebben a fejezetben azért írok, hogy a korszak végét teljességre törekvően legyen módomban bemutatni, a személyes köszöntést részesítették előnyben a miniszterelnökök. Lásd például *Esti Magyarország*, 1942. dec. 7. 3.; *Pesti Hírlap*, 1943. dec. 7. 3.; MNL OL K 428. a) 1943. dec. 6. 1.

szeretétét” tolmácsolta a nemzet „megtestesítőjének”.⁴⁹¹ Ezt a hódolati aktust egészítette ki a kormányfő élő rádióbeszéde, amely felvonultatta a vezérkép szinte minden egyes elemét.⁴⁹² Kállay Miklós rádióbeszédét, ami a nemzet és a vezére közötti ’szoros’ köteléket hangsúlyozta, 19 órakor közvetítette a rádió.⁴⁹³ Egy részlete a filmhíradóba is bekerült. A kormányzó a háborús viszonyokra hivatkozva elhárította az ünnepség minden formáját.⁴⁹⁴ A miniszterelnök azonban leszögezte, hogy a magyarság annyira ragaszkodik vezéréhez, hogy a „sokfelé tagozódó, sokféleképpen gondolkodó” magyarok mégis megünneplik a születésnapját.⁴⁹⁵ A miniszterelnök rádiós köszöntése után országsszerte megszólaltak a harangok.⁴⁹⁶ A filmhíradó közel kétperces bejátszása a stúdióban a beszédét felolvasó kormányfőt mutatta. Miközben a nemzet és a vezér igen ’szoros’ kapcsolatát hangsúlyozta, felbogozott épületek és hajók voltak láthatók, utalva az ’egész’ nemzet ünnepének üzenetére, sőt ezzel összefüggésben egy rádiót hallgató parasztember is feltűnt. Az őt mutató képsorok úgy is a vezérről szólnak, hogy az államfőt nem jelenítették meg.⁴⁹⁷ Rövid időre feltűnt a kormányzó hetvenötödik születésnapjára készített plakát is (51. kép).⁴⁹⁸ A nemzetvédelmi propagandaminiszter a 42×59 cm méretű – filmhíradóban is feltűnő – plakát kihelyezéséről május 31-én tájékoztatta a hivatalokat.⁴⁹⁹ A körlevél célja az volt, hogy a plakátok „méltó helyen és módon nyerjenek elhelyezést”.

„Kíváncsi vagyok, hogy a plakátok lehetőleg üveg mögött, bekeretezve, vagy keretre feszítve díszítéssel, dekorációval helyeztessenek el (pl. kirakatban középen és nem a kirakatiüvegre ragasztva, hivatali és egyéb előcsarnokban, drapériákkal, központi helyen, kapu alatt, parancsnokságon, hirdető táblán) olyan helyen tehát, ahol legtöbben láthatják, méltó keretet lehet részére biztosítani és az időjárás nem veszélyeztetni. Végül felkérem, hogy a plakátokat a születésnap eltelte után megfelelő helyen állandó kifüggesztéssel szíveskedjék megőriztetni.”⁵⁰⁰

491 MNL OL K 428. a) 1943. jún. 18. 15. A korábbi táviratok is hasonló tartalmat közvetítettek. Lásd például 8 Órai Újság, 1940. jún. 18. 5.; Új Magyarság, 1942. jún. 19. 5.

492 Teleki Pál miniszterelnöksége idején ezek a beszédek elmaradtak. Kállay Miklós 1942-es rádióbeszéde megismételte Bárdossy László egy évvel azelőtt a rádióban elmondott gondolatát, ami szerint központi akarat és irányítás nélkül egy állam sem működhet, és ez „az egy akarat, egy irányítás” Magyarországon Horthy Miklós. Magyar Nemzet, 1942. jún. 19. 1.; MNL OL K 428. a) 1942. jún. 18. 24–26., 41–43.

493 MNL OL K 615. 193. csomó, 1943. jún. 18. 651–654.; MNL OL K 428. a) 1943. jún. 18. 29., 31–32.

494 Új Magyarság, 1943. jún. 18. 1.

495 Pesti Hírlap, 1943. jún. 19. 1.

496 Esti Kurír, 1943. jún. 17. 4.

497 A vizuális reprezentáció ezen eleméhez lásd Plamper 2012: 59–60.

498 Magyar Világhíradó 1943: 1009/10.

499 Plakátok kihelyezésére a korszak korábbi éveiben is sor került, azonban ilyen részletes utasítást nem találtam.

500 A körlevél szövegét közli Molnár 2012.

A hódolati rítusok közé tartoztak a honvédség, az egyházak, a törvényhatóságok és a rendszerhez hű társadalmi egyesületek ünnepségei is. A honvédelmi miniszter reprezentációs keretéből fedezett június 18-i (és december 6-i) dísz-ebédeken mindig a miniszter köszöntötte a honvédség Legfelsőbb Hadurát. Hódoló táviratban tájékoztatták erről a kormányzót. A táviratok, amelyek üzenete nem változott és a szövege is csak kis mértékben, az ’alattvalói’ hódolat és a ’rendíthetetlen’ hűség ritualizált kifejezését jelentették.⁵⁰¹ A vidéki helyőrségek is a már megszilárdult rend szerint ünnepeltek.⁵⁰² A tisztelgő 24–24 ágyúlövés a születésnapok megünnepelésének fontos eleme volt.⁵⁰³ Ezzel kapcsolatban a korszak végén annyiban változott a szabályozás, hogy a díszebéd alatti budapesti dísztűzre az elmondott köszöntő után került sor, így telefonos kapcsolatot kellett biztosítani a Tiszti Kaszinó és a Gellért-hegy között.⁵⁰⁴ A tábori istentiszteletek és misék esetében az egyházi és katonai ünnepségek összeolvadtak. Kivételt lényegében a kiemelt évfordulók jelentettek, így 1943. június 18-a is, mert akkor egyházi közegben, a honvédség által szervezett és lebonyolított rendezvényeken kívül is megtörtént a kormányzó ünnepelése.⁵⁰⁵ A püspökök, érsekek körlevelei, pásztorlevelei alapján került sor országsszerte az ünnepség lebonyolítására. Eszerint a gyülekezeteknek június 18-án emlékezniük kellett Horthy Miklós születésére. A kisebb gyülekezetek, ha csak így tudták megoldani, eleget tehettek ennek 20-án a vasárnapi istentisztelet, mise részeként is.⁵⁰⁶ A református egyház képviselői „egyházunk nagy fiaként” jellemezték az államfőt és időnként még azt is hangsúlyozták, hogy a *predestináció* eredményeként lett a nemzet vezére.⁵⁰⁷ A kereszténység fogalomkészletét az egyházak a megszokott keretek között használták ezen az évfordulón is. Mivel a tábori istentiszteleteken az izraelitáknak nem volt hivatalos szerepe, így külön ünnepeltek a Dohány utcai zsinagógában június 18-án (és december 6-án). Ez minden évben így volt.⁵⁰⁸ A Magyar

501 Lásd például Magyar Nemzet, 1943. jún. 18. 5.

502 A katonai ünnepségekhez lásd például Nemzeti Újság, 1943. jún. 19. 1.; Új Magyarság, 1943. jún. 19. 1.; Felvidéki Újság, 1943. jún. 18. 4.; Szegedi Új Nemzedék, 1943. jún. 19. 1. Az 1943-as névnap-hoz lásd MNL OL K 428. a) 1943. dec. 3. 15., dec. 6. 6. és 15.; HL VKF 1943. 1. oszt. 6530/eln. 1943. dec. 3. B/253. 2950. mfsz.; HL HM 1943. Eln. o. I. tétel, 35071.; 39974. és 40174. alapsz.

503 A születésnap ünnepségeket egészítette ki, hogy a budai Vár felett 1939-ben „H. M. 71” alakzatban 37 repülőgép tisztelgő repülést hajtott végre. A kormánypárti Magyarország szerint a tisztelgés e formája annak az embernek szólt, aki „legmagasabb ideálunk, vezérünk, példaképünk. Ez az ötletes, elegáns légiparádé méltó koronája volt az ünnepnek, amelyet áhítatos szívvel ült meg az ország”. Magyarország, 1939. jún. 20. 7.

504 HL HM 1940. Elnökség I. tétel, 27.689. alapsz.

505 A református egyház időnként – nem kiemelt évfordulón – a tábori istentiszteleteken kívül is ünnepelte az államfő születésnapját. Turbucz 2015a: 123–124.; Újság, 1942. jún. 20. 2.

506 Lásd például Pesti Hírlap, 1943. jún. 17. 3.; Újság, 1943. jún. 16. 3.; 8 Órai Újság, 1943. jún. 16. 1., jún. 18. 5.; Sárospataki Református Lapok, 1943. jún. 19. 101.

507 Lásd például Református Jövő, 1943. jún. 16. 1.; Nagyvárad, 1943. jún. 18. 3.

508 A korszak utolsó éveirehát lásd például Újság, 1938. dec. 7. 2., 1939. jún. 18. 2., 1940. dec. 5. 6., 1941. jún. 19. 3.; 1942. jún. 20. 6., 1943. dec. 7. 5.; A Magyar Zsidók Lapja, 1943. jún. 24. 6., dec. 9. 3. Az Újság tájékoztatót következetesen ezekről az istentiszteletekről.

Zsidók Lapja rendszeresen tudósított az istentiszteletekről. Egy méltatás 1943-ban azt hangsúlyozta, hogy a magyar államfő „szívén viseli a gondjaira bízott család minden egyes tagjának” sorsát.⁵⁰⁹ A magyar zsidósággal szembeni diszkriminációról tehát akkor sem esett szó.

A székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1943. június 18-án díszközgyűlésen ünnepelt. Homonnay Tivadar főpolgármester és Szendy Károly polgármester mondott beszédet, majd hódoló feliratot küldtek az államfőnek.⁵¹⁰ Szendy Károly nemzetiszínű keretű falragaszokon – a kialakult gyakorlat alapján⁵¹¹ – arra kérte a főváros lakosságát június 18-a előtt, hogy az „országgyarapító vezér” tiszteletére tűzzön ki nemzetiszínű zászlókat a lakóházakra. Ennek háttérét a belügyminiszter 103.879/1937. IV. számú, a városi és vármegyei főispánoknak küldött körrendelete jelzi. Ebben a belügyminiszter kérte, hogy az államfő születés- és névnapján a lakosság lobogózza fel a házait, amire korábban nem került sor. A jogszabály ezt kötelezően nem írta elő, de „az államfő iránt érzett tisztelet külső kifejezésre juttatása végett” véleménye szerint elvárható.⁵¹² A honvédelmi miniszter egy átiratban hívta fel a belügyminiszter figyelmét erre a hiányosságra. 1937. június 28-án ugyanis úgy fogalmazott, hogy tíz nappal korábban „megütközéssel észlelte, hogy Budapest épületei – a középületek kivételével – csak igen gyéren voltak fellobogózza”. Szerinte ideális körülmények között a zászló kihelyezése „az államfő iránti tisztelet kötelező külső megnyilatkozása lenne”. Szeptember 7-én arról tájékoztatta a belügyminiszter a honvédelmi minisztert, hogy körrendeletben (103.879/1937. IV. sz.) intézkedett ezzel kapcsolatban.⁵¹³ Ezen elvárásnak felelt meg Szendy Károly. 1943-ban ez állt az említett plakáton:

„Kormányzó urunk, akit a Gondviselés jelölt ki számunkra, hogy nemzeti sorsunkat sok egymásra következő vészterhes esztendőn át higgadt bölcsességgel és szilárd akaraterővel irányítsa, most tölti be munkás életének 75-ik évét. Ragaszkodásunk és hálánknak külső jeléül a székesfőváros valamennyi lakóházát június 18-án, pénteken lobogózzák fel.”⁵¹⁴

A főváros képviselői rendszeresen, így 1943. június 18-án is, részt vettek a Budapesten tartott születésnap ünnepségeken (istentiszteleteken, miséken és díszelőadásokon).

A kialakult rend szerint ünnepeltek a törvényhatósági jogú városok, rendezett tanácsú városok és községek is. A lakóházakat, középületeket a hatóságok plakátokon közzétett utasítására ’hódolatuk jeléül’ fellobogózták, a kirakatokban a kormányzó bekeretezett és nemzetiszínű szalagokkal díszített

⁵⁰⁹ *A Magyar Zsidók Lapja*, 1943. jún. 17. 1.

⁵¹⁰ *Fővárosi Közlöny*, 1943. jún. 25. 637–639.

⁵¹¹ Lásd például MNL OL K 612. 1938. dec. 5. 9.; *Esti Kurír*, 1938. dec. 6. 7.; *Újság*, 1940. jún. 18. 5., *Nemzeti Újság*, 1943. dec. 3. 7.

⁵¹² A körrendeletet lásd MNL FML IV. a) 4. doboz, 13. tétel, Res 58/1937.

⁵¹³ HL HM 1937. Elnökség A. osztály I. tétel, 25450. alapsz. 2., 9.

⁵¹⁴ *Új Magyarország*, 1943. jún. 12. 7.

arcképét lehetett látni.⁵¹⁵ Az ünnepi beszédek tartalmi elemei nem változtak. Néhány beszéd azonban a megszokottól eltérő üzeneteket közvetített. Az iskolai ünnepségekhez képest szokatlannak tekinthető ugyanis, hogy mesészerű elemek is szerepet kaptak egyes beszédekben. Munkács képviselő-testületének díszülésén Vozáry Aladár arról beszélt, hogy a kormányzó „igaz magyar mesehős”, aki „járt az Óperencián is túl”, majd azután „óriásoktól és hétfejű sárkányoktól” vette vissza „az elorzott országát”.⁵¹⁶ A vezér kiemelt státuszát bibliai üzenetek is erősíthették. A világháború időszakában ráadásul ez világi közegben is jóval gyakrabban történt meg. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye törvényhatósági bizottsága díszközgyűlésén hangzott el, hogy „számunkra Ő a magyar Út, a magyar Igazság, a magyar Élet”.⁵¹⁷ Horthy kiválasztottságára Vozáry is utalt: „már jóelőre elhatározta az Isten, hogy a legelső magyar legyen belőle, aki egész nemzetének fog utat szabni.”⁵¹⁸ E példából is látható, hogy a Horthy-kép 1938 után irracionálisabbá vált. A vezérkép azon eleme, amely szerint a vezér a ’magyarok Istene’ küldöttje, jóval többször fordult elő – időnkénti visszaesésekkel – a kormányzó születésnapján megjelent cikkekben 1937 után, mint előtte (3. grafikon): 1937-ben 19, 1938-ban 33, 1941-ben 47, 1942-ben 31 és 1943-ban már 89 alkalommal. 1937 előtt nem volt magasabb ez az érték ötnél. Hasonló tendencia látható a névnap esetében is.

A rendszerhez hű társadalmi szervezetek, egyesületek, kamarák és a közoktatási intézmények is kiemelten ünnepeltek.⁵¹⁹ Ebből az alkalomból Véssey Frigyes kis alakú könyvét 200–200 ezer példányban osztották ki „a magyar falvak és városok gyerekei” között.⁵²⁰ Az Ereklýs Országzászló Nagybizottsága június 18-án ünnepi tisztelgéseket tartott, ami 1943-ban sem maradt el.⁵²¹

⁵¹⁵ A vidéki ünnepségekhez lásd például *Új Magyarország*, 1943. jún. 19. 2.; *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 2., jún. 22. 3.; *Reggeli Magyarország*, 1943. jún. 19. 3.; *Kárpáti Híradó*, 1939. jún. 17. 2., jún. 20. 1., 1939. dec. 6. 3.; *Debreczen*, 1943. jún. 19. 3–4.; *Szegedi Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 1–3.; *Szolnok és Vidéke*, 1943. jún. 23. 1–3.; *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 18. 3–4., jún. 19. 3–4.; *Ellenzék*, 1943. jún. 18. 1., 4., jún. 19. 2–3.; *Nagyvárad*, 1943. jún. 18. 1–3.; MNL OL K 428. a) 1943. jún. 18. 30., 34., 37., 41., 49., 51., 54., jún. 19. 2–3., 5., 8., 17., 19., 21., 23., 26., 28–29., 37., 39., jún. 21. 4–5., 9., jún. 22. 3., 5., 7., 14.

⁵¹⁶ Vozáry 1943: 12.

⁵¹⁷ *Szolnok és Vidéke*, 1943. jún. 23. 2. Eredetileg Jézus mondta magáról, hogy „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Jn 14, 6.).

⁵¹⁸ Vozáry 1943: 9. Az *Újság* akkori méltatása szerint Horthy Miklós megszületése után Isten elküldte egyik angyalát, hogy a csecsemőt homlokon csókolja és megsimogassa, ezzel jelezve a kiválasztottság és az elhívás tényét. *Újság*, 1943. jún. 18. 1.

⁵¹⁹ *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 2.

⁵²⁰ Véssey 1943a: 15–17.

⁵²¹ A korszak végéhez lásd például MNL OL K 612. 1941. jún. 18. 8., 1942. jún. 18. 11., 1943. jún. 19. 3. Az Ereklýs Országzászló Nagybizottsága évente névnap ünnepséget szervezett az Országzászlónál. A helyszínből logikusan következett, hogy a beszédek rendszeresen utaltak a területi revízió terén elért eredményekre. 1943-ban az ünnepség a kialakult rendnek megfelelően őrségváltással kezdődött, majd a Himnusz és a Magyar Hiszekegy következett. A nagybizottság elnökségének nevében dr. Csíky Gábor mondott beszédet, amelyben meg-

Horthy Miklós hetvenötödik születésnapjáról a sportszervezetek sem feledtek el. Az Országos Sport Központ elrendelte, hogy a június 13–20. közötti sporteseményeken emlékezni kell erre a napra.⁵²² A versenyek, mérkőzések előtt az egyesületi vezetők vagy a játékvezetők a következő mondatokkal tettek eleget ennek az elvárásnak: „Vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország Főméltóságú Kormányzó Ura e hó 18-án töltötte be 75. életévét. A Főméltóságú Kormányzó Urat a jó Isten sokáig éltesse. Háromszoros »éljen« a Főméltóságú Úr tiszteletére. Most pedig mondjuk el a Magyar Hiszekegyet.”⁵²³

A korábbi évekhez hasonlóan 1943-ban is ünnepeltek június 18-án (és december 6-án) a külföldi magyarok. A tudósítások szerint Berlinben, Münchenben, Rómában, Szófiában, Zágrábban és Madridban szentmiséken, istentiszteleteken, fogadásokon, díszbédéken és díszvacsorákon emlékeztek meg a magyar államfőről.⁵²⁴ A médiumok gyakran tudósítottak a követségeken vagy Collegium Hungaricumok épületeiben megrendezett ünnepségekről. A filmhíradó egyszer tett így: Horthy hetvenötödik születésnapján. A berlini ünnepségekről láthattak a moziba járók egy 45 másodperc hosszú tudósítást.⁵²⁵ Adolf Hitler, III. Viktor Emánuel, Benito Mussolini és más baráti államok államfői, miniszterelnökei táviratban fejezték ki jókívánságaikat.⁵²⁶ 1941 után értelemszerűen már nem található arra példa, hogy az angol sajtó méltatta a kormányzót, így a német és az olasz lapok fényképekkel gyakran illusztrált méltatásait szemlézhették csak – az MTI tudósításaira támaszkodva – a magyar napilapok. A Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatal iratai szerint Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján a német sajtóban 29, az olaszban három cikk jelent meg.⁵²⁷ A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján – ezzel szemben – a brit konzervatív párt szócsöve, a *Yorkshire Post* még hangsúlyt helyezett Horthy méltatására, ahogyan a *Times*, a *Le Temps* és a *New York Times* is.⁵²⁸ Ezek az írások a magyar sajtóban megszokott módon magasztalták az államfőt, amit az MTI egyik híre korábban meg is magyarázott: a külföldi lapok „a magyar sajtó cikkei alapján méltatják az államfő érdemeit”.⁵²⁹ Kétségtelen, hogy a hatás szempontjából nem jelentéktelen, hogy a külföldi la-

köszöntö a kormányzónak „a nemzet erejének feltámasztását” és azt is, hogy megvédte a nemzetet az „álmodozástól”, azaz szerinte a realitások talaján állva „igazi vezérként állt népe előtt”. Az ünnepséget a Szózat zárta. *Újság*, 1943. dec. 7. 5.

522 *Magyar Nemzet*, 1943. jún. 18. 5.

523 *Nemzeti Sport*, 1943. jún. 17. 1.

524 *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 20. 3.; *Magyarság*, 1943. jún. 20. 5. Ehhez lásd még például *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 7. 3.; *Pesti Hírlap*, 1942. jún. 19. 7., dec. 8. 3.; *Újság*, 1943. dec. 8. 5.; MNL OL K 428. a) 1940. márc. 1. 42., 44., dec. 6. 33., dec. 9. 23.; 1941. jún. 19. 16., dec. 6. 25–26., 29., dec. 7. 1., 6., 1942. jún. 18. 23., jún. 20. 13., dec. 6. 4., 26–28., dec. 7. 6., 20., 23–24., 44., 1943. dec. 5. 17., dec. 6. 35., dec. 7. 8., 11., 17–18.

525 Magyar Világhíradó 1943: 1011/11.

526 Például a kormányzó hetvenötödik születésnapján: *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 22. 3.

527 A cikkeket lásd MNL OL K 47. 7. csomó, d) dosszié.

528 MNL OL K 428. a) 1940. márc. 1. 48., 53., márc. 2. 42., 50–51.

529 Uo. 1941. jún. 18. 7.

pokban is hasonló hangvételű cikkeket lehetett olvasni. Tartalmilag sok újdonság nem volt a német és az olasz sajtó méltatásaiban, azonban néhány üzenet kiemelhető: a tengelyhatalmakkal való szövetség hangsúlyozása,⁵³⁰ a kormányzó 'nemzetközi tekintélyének' kiemelése,⁵³¹ és Horthy 'érdemei' a bolsevizmus elleni harcban.⁵³² A szélsőjobboldali sajtóban Horthyt a német és olasz sajtó cikkeire támaszkodva a bolsevizmus elleni küzdelem elkötelezett támogatójaként jellemezték. A háborús sajtóirányítás miatt ez nem hiányozhatott a liberális lapokból és a *Népszavából* sem.⁵³³

A kormányzó születésnapján megjelent cikkek száma 1939–1943 között nőtt (1. grafikon). Ezekben az években 431 jelent meg, 1943-ban 159, tehát az összes cikk 37 százaléka. Összehasonlításképpen a december 6-a alkalmából publikáltakra is kitérek, mert a kormányzó névnapját is évente ünnepelték. Ezekben a napokon 509 cikket közöltek. A december 3–9. között megjelentek száma is fokozatosan nőtt, igaz, 1942-ben volt némi visszaesés. A cikkek típusairól már elmondottak itt is helytállóak. A 25. és 27. táblázat jól mutatja, hogy elsősorban tudósításokról van szó. A születésnapokon (és a névnapokon) megjelentek fél-egy oldal terjedelműek voltak. A napilapokban közölt cikkek száma, terjedelme között, mint már jeleztem, jelentős különbség nem mutatható ki. Kivétel a szociáldemokrata *Népszava*, mert rendszeresen visszafogott és rövid terjedelmű tudósításokat közölt. A tudósítások bizonyos része a sajtóirányítás felszólítása eredményeként jelent meg.⁵³⁴ A születésnapi cikkek 11 százaléka az első oldalon jelent meg (a névnapiak 4 százaléka került oda, de legalábbis ott kezdődött). A többit elszórva találjuk meg. A születésnapokon 1941 után kezdett el nőni az első oldalra tett cikkek száma. Erre 1943-ban került sor a legtöbbször, amikor az első oldalon jelent meg az átlagosnál hosszabb terjedelmű méltatások 68 százaléka. Ez azt jelenti, hogy minden lapban minimum egy, és mindegyik fényképpel illusztrálva. A hetvenötödik születésnapon a sajtófőnök ugyanis első oldalas, fényképpel illusztrált méltatások megjelentetését várta el.⁵³⁵ A fent említett tendencia alól egyedül a *Népszava* jelent kivételt, mert csak 1943-ban – akkor is felszólításra – fordult elő, hogy első oldalas, fényképpel illusztrált cikket közölt. Szélsőjobboldali, liberális és konzervatív lapok ezt többször megtették. Ilyen feltűnő különállás nem figyelhető meg az esetükben. A közvetlen kultuszépítéshez sorolt, 1939–1943 között június 18-a körül megjelent 62 cikk 41 százaléka került címloldalra és 27 százalékukat illusztrálták fényképpel. A névnapokon hasonló növekedési

530 MNL OL K 428. a) 1940. márc. 1. 25., márc. 2. 10., 1941. dec. 6. 30., dec. 8. 35–36., 1942. dec. 5. 50.

531 Uo. 1940. márc. 1. 46., márc. 2. 42., 1942. dec. 5. 50., dec. 7. 7., 1943. jún. 18. 13.

532 Uo. 1942. dec. 5. 50., dec. 7. 4., 7., 13., 1943. dec. 6. 16.

533 *Magyarság*, 1943. jún. 19. 2.; *Újság*, 1943. jún. 18. 3.; *Népszava*, 1943. jún. 19. 2. Mivel a külföldi sajtó Horthy-képéről érdemben eddig még nem írtam, így az 530–532. jegyzetekben nem csak a hetvenötödik születésnaphoz köthető hírekre hivatkozom.

534 MNL OL K 428. d/6) 1943. jún. 21. 1., jún. 25. 4.

535 Uo. 1943. jún. 16. 1.

tendencia nem mutatható ki: elsősorban az *Újság*, az *Új Nemzedék* és a *Pesti Hírlap* élt a címloldal által nyújtott lehetőséggel, a *Népszava*, az *Esti Kurír* és a *Magyar Nemzet* nem, míg a többi ritkábban. 1938–1943 között a névnapi méltatások 22 százaléka került címlapra és 5 százalékkat illusztráltak fényképpel. A cikkek számán kívül a vezérkép főbb elemeinek előfordulási arányai is emelkedtek eltérő arányban 1938 után. Néhány esetben csökkenésre került sor (29., 31. táblázat, 3–4. grafikon). A kormányzó születés- és névnapján a vezérkép elemei a *Magyarország* és a *Pesti Hírlap* hasábjain gyakrabban szerepeltek. A lapok Horthy-képe közötti különbségek kapcsán arra szükséges újból utalni, hogy a szélsőjobb oldali sajtó a politikai nézeteit időnként beleszotte a méltatásaiba és ezt tették az alkotmányosság megőrzését, a saját preferenciáikat kiemelve a baloldali, liberális napilapok is.

A sajtó mellett a rádió és a filmhíradó tudósított a születésnapjéről. A rádió hírei elején rövid – és nem is mindig teljes körű – összefoglalók hangoztak el az ünnepségekről, nem csak 1943-ban, arról, hogyan ünnepelték a fővárosban, vidéken és külföldön a kultuszépítés eltérő színterein az államfőt.⁵³⁶ Értelemeszerűen a kormányzó hetvenötödik születésnapján a fenti tudósítások nagyobb hangsúlyt kaptak, illetve már június 16–17-én is foglalkozott a rádió az évfordulóval.⁵³⁷ 1943. június 18-án a rádió ünnepi műsora reggel zenés ébresztővel kezdődött, majd a hírek mellett köszöntők, közöttük a miniszterelnöke, a kormányzóról szóló korábbi felvételek, hangverseny és ima következett.⁵³⁸ A médiumok közötti átjárást jelezte a sajtószemlén kívül, hogy 1943-ban a filmhíradóban egy részlet volt látható és hallható a kormányzó rádióbeszédéből.⁵³⁹ A 20. táblázat mutatja, hogy az évről évre ünnepelt évfordulókon a rádióműsorok száma 1938 után nőtt. 1938-ig június 18-án szinte nem játszott szerepet a rádió. Az első bécsi döntés után kettő és nyolc között ingadozott a releváns műsorok száma. 1938. november 2-a előtt három, azt követően azonban már 22 műsort sugárzott a Magyar Rádió. Ezekből nyolc a kormányzó hetvenötödik születésnapjához kötődött. (A névnapokon egy-két ilyen műsor volt 1937 előtt, 1937 decemberében három, 1927–1938 között 19, az első bécsi döntés utáni években 26. A műsorok száma a korszak végén kettő–hét között váltakozott.) Az első bécsi döntés előtt a születésnapjára és névnapi műsorok 86 százaléka sorolható az élő közvetítések közé, azt követően 54 százaléka. A csökkenés azzal magyarázható, hogy a felvételtől sugárzott műsorok, zenés ébresztők, zenés műsorok (katonadalok) és a rádió korábbi felvéte-

536 A rádió 1939–1944 közötti hírányaga – dátumok szerint – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában kutatható (K 615.).

537 MNL OL K 615. 193. csomó, 1943. jún. 18. 457–458., 553–556., 651–656.

538 *Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 8.; *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 18. 10.

539 Magyar Világhíradó 1943: 1009/10. A rádióban elhangzott beszédek szövegét időnként el lehetett olvasni a lapokban (így a kormányfők rádióbeszédeit), de ha mást nem, akkor legalább egy rövid tartalmi összefoglalást. Lásd például 8 *Órai Újság*, 1941. dec. 6. 3.; *Pesti Hírlap*, 1942. dec. 8. 3., 1943. dec. 7. 4., dec. 8. 3.; *Újság*, 1943. dec. 5. 7.; MNL OL K 428. a) 1943. dec. 4. 24–25., dec. 6. 42–43., dec. 7. 1.

leiből készített összeállítások is színesítették a programot.⁵⁴⁰ A vezérkép közvetítésében a díszelőadások és a zenés műsorok komoly szerepet nem töltek be. Az arányuk 1938 előtt 54 százalék volt, utána 31 százalék.

A filmhíradók szerepe is nőtt a korszak végén, mindenekelőtt a kormányzó születésnapján. 1939–1944 között az évfordulók alkalmából 16 bejátszás készült. Közülük összesen hat bejátszás kapcsolódott Horthy Miklós születésnapjához. Ebből hármat 1943 júniusában vetítettek a mozikban. Egyikük 26 perc hosszúságú volt. A többi bejátszás az aktuális ünnepségek bizonyos vonatkozásairól számolt be. Az MFI készítette a *Magyarország kormányzója* című, 26 perc hosszú különkiadást.⁵⁴¹ A fővárosi és a nagyobb vidéki mozikban június 17-én, míg a kisebbekben csak utána vetítették.⁵⁴² A narráció, amelyet Herczeg Ferenc írt és mondott el, tartalmazta a vezérkép lényeges elemeit. A zene meghatározó szerepet a filmben nem töltött be.⁵⁴³ A filmhíradók elemzésének lényeges szempontja, hogy a mozgókép mellett milyen szerep jut a narrációnak.⁵⁴⁴ Az 1943-as születésnapjára készült filmben, amely a kultusszal kapcsolatos leghosszabb filmhíradó, a narrátor által elmondottakat a mozgókép támasztotta alá. Mindkettő orientált és igen hatásosan egészítették ki egymást.⁵⁴⁵ A legfontosabb üzenet szerint az államfő megkerülhetetlen, pótolhatatlan szerepet töltött be a magyar nemzet életében. A narráció vége – Herczeg gyakori szóhasználatának megfelelően – a kormányzó központi szerepét érzékeltette:

„Ő az a gyémánttengely, mely körül az ezeréves gépezet forog. A széthúzó osztályokat és pártokat az ő páratlan tekintélye forrasztja nemzeti egységbe. A dolgozó nép benne látja a rend és biztonság legfőbb őrét. Benne a hitetlenek is kénytelenek hinni, az állhatatlanok is kénytelenek megállapodni. Ezért, aki Horthy Miklóst követi, az a magyar nemzetet követi. A kormányzó a nemzeti egység szimbóluma.”⁵⁴⁶

Ez tekinthető a film csúcspontjának, amit a magyar állam minden téren bekövetkezett 'fejlődését' hangsúlyozó narráció kellőképpen megalapoz.⁵⁴⁷ Halunk arról, hogy Horthy Miklós 'Isten küldöttéként' került a nemzet élére,

540 A Magyar Rádió hangarchívumában sajnos nem kutathatók a rádióműsorok, mivel a hangfelvételek és az írásos műsoranyag sem maradt fent.

541 *Magyarország*, 1943. jún. 20. 15.

542 *Újság*, 1943. jún. 17. 5.; MNL OL K 612. 1943. jún. 16. 3.

543 A korszak végi bejátszások esetében látható, hogy részben a narráció jelentőségének növekedése miatt a háttérzene másodlagossá vált. A Himnusz aránya így 29 százalékra, az indulóké 41 százalékra csökkent. Feltűnő, hogy Horthy-dal csak egyszer jutott szerephez: a *Te vagy, Horthy Miklós* címűt az 1940. június 18-i filmhíradó-részletben lehetett hallani.

544 A bejátszások 29 százalékában az első bécsi döntést követően nem volt narráció, igaz, ez a többiben sem volt igazán hosszú, az üzeneteket tehát elsősorban a mozgókép közvetítette.

545 Arra nincs példa, hogy a korszakban olyan rosszul illesztették volna össze a képet és a szöveget, hogy az érdemben nehezítette volna az adott bejátszás megértését.

546 Magyar Világhíradó 1943: 1008/1.

547 Az elemzéshez szempontokat adott Fox 2007: 63–64.

majd látjuk a budapesti bevonulás képsorait, a magyar mondavilágot megidéző fehér lovat. Ezután tematikus áttekintést ad Herczeg arról a „titáni munkáról”, amit a kormányzó 1920 óta elvégzett. Horthy Miklós személyét mindig összekapcsolja az eredményekkel, így beszél a hadseregszervezésről, a gazdasági növekedésről, a szociális helyzet és az életkörülmények javulásáról, a közlekedés és az infrastruktúra fejlesztéséről, ahogyan az oktatás és a sport támogatása, a külpolitikai elszigeteltség megszüntetése sem marad ki. Eközben Horthy gyakran látható, azt sugallva, hogy a kormányzó felügyelte, irányította a munkát. A szóhasználat is ezt hivatott igazolni: „mindenütt ott van”, „ösztönöz”, „élénk érdeklődéssel kísérte”, „van ideje és kedve” és „a kormányzó kedves alkotásai”. Neki köszönhetően eszerint a nemzet megerősödött és elérte a területgyarapodást: az ország 'feltámadt'.

Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján – a vezér történelmi jelentőségének nevezett tetteivel is összhangban⁵⁴⁸ – a kormánypárti *Magyarország* vezércikke arról írt, hogy a kormányzó „a magyar történelem legnagyobb alakjai közül való. S azok között is egyedülálló nagyság”. A vezércikk szerzője szerint ugyanis Horthy eredményei jóval jelentősebbek, mint egyes történelmi személyiségeké. Azért is, mert sokkal nehezebb körülmények között érte el mindezt. Ezt fejezte ki, hogy míg „Rákóczi és Kossuth országlása a nemzeti állam katasztrófájába torkollott”, addig Horthy egy „katasztrófa” után került a nemzet élére, és 'országlása' ráadásul „nem a nemzeti függetlenség vége” volt, hanem annak a „kezdeté”. Bethlen Gábor érdemei is meghatározóak, olvashatjuk, de a hatása csak Erdélyre, tehát egy peremterületre korlátozódott. Bethlennel szemben ráadásul Horthy képes volt a trianoni ország egységét helyreállítani (1919–1921), annak területét jelentős mértékben növelni (1938–1941). Horthy az Árpádok „honalapító és országépítő nemzetsége” kihalása utáni korszakból Hunyadi János és Hunyadi Mátyás örökösének tekinthető a cikk ismeretlen szerzője szerint. A Horthy-korszak legnagyobb érdeme szerinte az, hogy előretörtek „a nemzeti erők”, megtörtént „a magyar nép belső honfoglalása”, „megújódott” a nemzeti állam.⁵⁴⁹ A történelmi párhuzamokat tehát a korszak végén is alkalmazták, bár ezeknek kisebb legitímációs szerepe volt, mivel már saját jogon is a magyar történelem nagyjai közé sorolták a kormányzót az őt méltatók. A születésnapokon kevésbé alkalmazták a történelmi párhuzamokat, azonban a magyarság történelmének a fenti cikkhez hasonló elemzése igen ritkán született. Ezért tekinthető lényegesnek ez az írás.

A 'nemzet atyját' a nemzet megtestesítőjének is tekintették a méltatások: 1943. június 15–22-e között 83-szor.⁵⁵⁰ Ez volt a legmagasabb érték a születés-

548 A vezérnek tulajdonított tettekhez lásd például *Esti Magyarország*, 1943. június 17. 2.; *8 Órai Újság*, 1943. jún. 18. 1.; *Új Magyarság*, 1943. jún. 18. 1.; *Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 3.; *Esti Kurír*, 1943. jún. 17. 1.

549 *Reggeli Magyarország*, 1943. jún. 18. 1.

550 A nemzet megtestesítője motívumának elemzése egy korábbi írásomra támaszkodik: Turbucz 2014c: 46–48.

napokon.⁵⁵¹ A 'közülünk való' vezér képét voltak hivatottak erőteljesebbé tenni, mint látható volt, a 'vér a vérünkéből' és a 'test a testünkéből' állítások (54. kép).⁵⁵² Ebből logikusan következett a kultikus szövegek szerint, hogy a vezér a nemzet törekvéseinek megtestesítője.⁵⁵³ Ő „az örök magyar célok jelképe és képviselője”.⁵⁵⁴ Emellett őt tekintették még a nemzet életereje forrásának, „a nemzet életerejének megtestesülésének” is.⁵⁵⁵ Eszerint nélküle nem képzelhető el a magyarság fennmaradása, túlélése, mert a vezér teste erőt sugároz, hogy a nemzet gyarapodjon, fennmaradjon és éljen.⁵⁵⁶ Az eddigieken túl Horthy Miklós a nemzet időtlenített ('örök') erényeinek, főbb tulajdonságainak a megtestesítője is lett.⁵⁵⁷ A legfontosabb nemzeti erények közé a kormányzót méltató cikkek és beszédek szerint a lovagiasság, a bátorság, a katonai vitézség, a magyar föld szeretete, „a magyar nép iránti patriarkális atyai érzés” és a keresztény hit tartozott.⁵⁵⁸ Ezek az „örök magyar erények [...] mindig naggyá tették a nemzetet”.⁵⁵⁹ A nemzet megtestesítőjének képét erősíthette az is, hogy a kormányzót 'gazdaként', 'magyar úrként' és 'vitéz' katonaként méltatták.⁵⁶⁰ A méltatások szerint a magyar nép erényeit, a nép vágyait testesítette meg: a magyaroknak emiatt nincs okuk félniük a jövőtől, mert vezérük minden kiváló magyar tulajdonsággal 'rendelkezik'.⁵⁶¹ Az 'örök' jelző azt is takarta, hogy a magyarság is 'örök'. Mindez nem jelentett mást, mint azt, hogy aki Horthy Miklósról tekint, a nemzetet látja. Az 1939 őszen megjelent *Horthy Miklós* című reprezentatív kötet egyik tételmondata is ezt fejezte ki:

„A nép, ha Horthy Miklóst látja, mintegy aranytükörben nézi önmagát. A saját faji vonásait látja az arcán és érzi, hogy joggal lehet büszke a fajára. Ami idegenvérű fejedelmek körül a legjobbakban sem volt meg, az megvan Horthy Miklósból.”⁵⁶²

551 A kormányzóválasztás huszadik évfordulóján erre 117-szer került sor.

552 Lásd például *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 17. 1.; *Szolnok és Vidéke*, 1943. jún. 23. 2.

553 Itt szükséges jelezni, hogy a vezérképen belül voltak kisebb logikai ellentmondások. Ugyanis a vezért egyszerre ábrázolták a magyar nemzet részeként és annak megtestesítőjeként is. Az üzenet ennek ellenére azonban azonos volt: mindez a vezér és a nemzet közötti 'szétszakíthatatlan' köteléket hangsúlyozta. Az ellentmondást nem tartom lényegesnek, mivel a hangsúly a közvetített üzeneten van.

554 *Szegedi Új Nemzedék*, 1943. jún. 19. 3.

555 *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 18. 1.

556 Ehhez lásd Lafferton 1997: 50.

557 A Horthy-kultusz az 'örök magyar erények' miatt nemzetkarakterológiai szempontból is értelmezhető, azonban a jelenség nem szűkíthető le kizárólag erre.

558 Például Fabinyi 1943: 5–6.; Vozáry 1943: 10. Általában a vezér személye szimbolizálja az adott rendszer alapvető értékeit. Taylor 2009: 154.

559 *Reggeli Magyarország*, 1943. dec. 5. 3.

560 Lásd például *Nemzeti Újság*, 1943. jún. 18. 1.; *Magyar Nemzet*, 1943. jún. 18. 1.

561 A nacionalizmus néhány fontos – a nemzetek egyediségéhez kapcsolódó – témájához lásd Smith 2003: 37–42. A nemzetek egyediségét is alátámasztó nemzeti erényeket ugyanis a vezérek testesítik meg. Uo. 41.

562 Herczeg 1939: 10.

Horthy teste a magyarságot személyesítette meg: a vezér egy volt a nemzettel, a nemzet egy volt a vezérével. 1943. június 18-i rádióbeszédében a kormányfő azt állította, hogy „[a]z örökéletű magyarság fiatal erejének, lelkének megtestesülése, megszemélyesítője Horthy Miklós, amikor Őt ünnepeljük, magunkat becsüljük, amikor Őt köszöntjük, magunk mellett teszünk hitvallást”.⁵⁶³ Horthy dicsőítése így a nemzet magasztalásával egyezett meg.⁵⁶⁴ A vezérkép azon elemének előfordulása, amely szerint Horthy Miklós a magyarság megtestesítője, egyre gyakoribbá vált a korszak végén. Horthy születésnapján viszonylag ritkán, évente nem több mint 10 alkalommal lehetett erről olvasni, míg a hetvenedik születésnapja után, amikor a kultusz megerősödött és irracionálisabbá vált, már több mint 10-szer: 1938-ban 35-ször, 1943-ban 83-szor. Ennél kisebb mértékű növekedés figyelhető meg a névnapok esetében (29., 31. táblázat, 3–4. grafikon). E növekedési tendencia tükrében nem meglepő, ha 1943 decemberében már arról elmélkedett az egyik újságíró, hogy a kormányzó személye „elválthatatlanul odatartozik a magyar milliók mindennapi életéhez”, mivel – egy újabb bibliai utalást felhasználva – „mindennapi kenyérünkkel változott át az ő neve”.⁵⁶⁵

A kultikus szövegek alapos elemzése rávilágít néhány feltűnő hasonlóságra a Horthy-kép és a király két testének elmélete között. A kontextus, mint már jeleztem az elméleti fejezetben, természetesen jelentős mértékben megváltozott. Az alapvető eltérés úgy foglalható össze, hogy Horthy Miklós misztikus teste a nacionalizmus miatt a 'halhatatlan' nemzet közösségét jelképezte, annak időtlenített, így 'örök' erényeit, főbb tulajdonságait. Értelemszerűen azért sem a trianoni ország területét szimbolizálta, mert így a határon túli magyarokat kizárták volna a vezér vezette nemzeti közösségből.⁵⁶⁶ Ezenkívül Horthy Miklós azért sem testesítette meg a trianoni Magyarországot, mert a kultuszának központi eleme nem a fájdalom és a megaláztatás felidézése volt, hanem a 'feltámadás' ígérete.⁵⁶⁷ Emiatt a vizuális reprezentációban a történelmi és nem a trianoni magyar állam területét kapcsolták a vezér arcképéhez (12. és 34. kép). Horthy Miklós misztikus teste a nemzet szimbóluma volt, így a magyarok, mint az idézetek is jelzik, azon keresztül értelmezheték magukat a magyar nemzet tagjaként.⁵⁶⁸ Attól kezdve beszélhetünk Horthy misztikus testéről (a halandó teste mellett, amelyet sportolás, vadászat közben, idealizált portrékon stb. vizuálisan meglehetősen gyakran ábrázoltak), hogy a magyar nemzet kiválasztotta, felismerte vezérét, azt a férfiút, akiben a nemzeti erények megtestesítőjét fedezte fel. Ráadásul a ma-

563 *Pesti Hírlap*, 1943. jún. 19. 1.

564 Ennek elméleti vonatkozásaihoz lásd Kertzer 1988: 16.

565 *Új Nemzedék*, 1943. dec. 6. 1.

566 A nacionalizmus szerint a nemzeti és a politikai közösségnek egybe kell esnie. Gellner 1983: 3.

567 A kormányzót méltató cikkekben előfordultak utalások a megkínzott, meggyötört, keresztre feszített Magyarország testére, de ezek a (részben már leküzdött) múltat jelképezték.

568 Ehhez lásd Apor 2010a: 60.

gyar történelem bizonyos uralkodóit, mint látható volt, nem minden kortárs tekintette a nemzetből származónak. Horthy Miklós kormányzót viszont igen. Ez azt jelentette, hogy a nemzet ugyan 'öröktől fogva' létezik a méltatások szerint, de a vezetői nem minden esetben testesítették meg.⁵⁶⁹ A vezérkép itt összefoglalt elve a Horthy-kultusz vallásos és misztikus, tehát irracionális jellegzetességeit erősítette.⁵⁷⁰

A vezér teste metafora a korszak végén tehát gyakoribbá vált. Ez mondható el a vezérkép azon eleméről is, amely szerint a kormányzó (név- és) születésnapja a nemzet családi ünnepe. Eszerint az 'egész nemzet/ország', 'minden magyar' együtt ünnepel a kormányzói családdal, mert a 'nemzet családja' ünnepli a 'családfőt' (53. kép).⁵⁷¹ Ilyen állításokat a korszak végén visszafogott keretek között a szociáldemokrata *Népszava* is közölte.⁵⁷² A többi napilap ennél jóval lelkesebbnek mutatkozott. Érdemi változás ezen üzenet tartalmát illetően annyi volt, hogy a revízió után 'a megnagyobbodott magyar család' ünnepről írtak a lapok, különösen a visszatért települések sajtója.⁵⁷³ A revíziót megelőzően, a „babyloni fogságunk idején” – az egyik Munkácson elhangzott ünnepi beszéd szerint – erre csak „lélekben” kerülhetett sor: „a szenvedések s megaláztatások közepette minden reményünket, álmunkat, hazavágyódásunkat az Ő személyéhez, az Ő nevéhez fűztük.”⁵⁷⁴ A *Felvidéki Újság* egyik vezércikke szerint „[a]kkor is ő volt a mi vezérünk, a mi kormányzónk, a mi egyetlen reménységünk”.⁵⁷⁵ Nehéz megmondani, hogy ez az állítás mennyiben tekinthető őszintének, nem kizárt, hogy azok között, akik a trianoni határon túl éltek, voltak többen, akik már 1938 előtt is Horthy Miklóst tekinthették a vezérüknek, azonban ezek a kijelentések a fennálló hatalmi struktúrába történő beilleszkedés eszközeiként is funkcionáltak. Horthy Miklós minden születés- és névnapján a 'nemzet egésze' ünnepére történő utalás uralta a méltatásokat, ráadásul amíg a születésnapokon 1925 és 1938 között 523-szor, addig 1939 és 1943 között már 995-ször lehetett ezt olvasni a lapokban (14. és 29. táblázat), 1943. június 15–22. között 283-szor.⁵⁷⁶ A 3–4. grafikonon látható, hogy ezek az értékek időnkénti ingadozásokkal 1939–1943 között is emelkedtek. Ezt az üzenetet még az is erősíthette, hogy a háborús viszonyokra tekintettel Horthy a hetvenötödik születésnapján is elhárította magát az ünneplést.⁵⁷⁷ Az MTI 1943. június 12-én tett közzé egy hivatalos közleményt, amely tájékoz-

569 Vö. Vér 2006a: 137.

570 Az ország területi integritását, az államot és idővel már a nemzetet is megtestesítette a Szent Korona. Tehát a magyar állam és a nemzet egységének szimbolikus kifejezésére, megtestesítésére korábban is történt kísérlet. A Szent Korona-tan fejlődéséhez lásd Eckhart 2003.

571 Lásd például *Újság*, 1943. jún. 20. 5–6.; *Dunántúli Hírlap*, 1943. jún. 19. 1.; MNL OL K 615. 193. csomó, 1943. jún. 18.

572 Lásd például *Népszava*, 1943. jún. 19. 1.

573 Lásd például *Kárpáti Híradó*, 1943. jún. 18. 1.; *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 17. 1.

574 *Kárpáti Híradó*, 1943. jún. 19. 2.

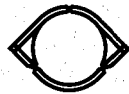
575 *Felvidéki Újság*, 1943. jún. 17. 1.

576 A névnapokon kisebb mértékű volt a növekedés (16. és 31. táblázat).

577 *Új Magyarország*, 1943. jún. 18. 1.

tatott arról, hogy a nemzet hogyan fog majd ünnepelni 18-án.⁵⁷⁸ A kormányzó gesztus, amelyre a korszakban rendszeresen sor került – például a kormányzóválasztás tizedik és huszadik évfordulóján is – 1943-ban is lehetővé tette annak hangsúlyozását, hogy a magyarság e kérdés ellenére is ünnepel, azaz 'szoros' kötelékek léteznek a vezér és a követői között.⁵⁷⁹ Az államfő iránti tisztelet nem felülről vezényelt, hanem a nemzet 'őszinte' megnyilvánulása, amire csak azért került sor, mert a magyar nemzet ezt így akarta.⁵⁸⁰ A vezér szerény, mivel nem várta el az ünneplést. Ezt az üzenetet támaszthatta alá, hogy a kormányzó sosem vett részt a születésnapj ünnepségeken. Ezeken a napokon ugyanis Kenderesen tartózkodott családi körben. 1943. június 18-án úgy köszöntötték – a korabeli értékelések szerint – a magyarok Horthy Miklóst, „mint ahogy a hűséges gyermekek serege köszönti a hőn szeretett édesapát”.⁵⁸¹ A *Kárpáti Híradó* egyik állítása szerint „[ü]nnepelt mindenki rendelet és parancs nélkül a szívek szavára hallgatva”.⁵⁸²

A fentiekkel szorosan összefüggött a vezérkép azon üzenete, ami szerint csak a kormányzó tekinthető a magyarság vezérének. A születésnapokon 1939–1944 között 573-szor, míg 1925–1938 között 191-szer lehetett erről olvasni. (A névnapokon 162-ről 347-re nőtt ez az érték.) 1944 őszén kiderült, hogy ez az állítás sem tükrözte a tényleges helyzetet.

578 MNL OL K 428. a) 1943. jún. 12. 1.

579 A református sajtóban az ünneplés elhárítását a kormányzó „puritán kálvinista életfelfogásával” is magyarázták. *Debreceni Protestáns Lap*, 1943. jún. 20. 208.

580 A vezér és kultusza viszonyának kérdéséhez lásd Plamper 2012: 120–121.

581 *Reggeli Magyarország*, 1943. jún. 19. 1.

582 *Kárpáti Híradó*, 1943. jún. 19. 1. Ezt az üzenetet nem kiemelt évfordulón is lehetett olvasni: „Mindenki ott van ezen az ünnepen, amelyet nem rendez senki, nem kellene hozzá közlekedési eszközök, nem kell meghívni a résztvevőket, de eltüntetni, elküldeni sem lehet egyetlen magyar szívet sem. Felvonulnak a szívek és felkopognak a királyi Vár elsötétített ablakán: nézd, mi a tiéd vagyunk.” *Vitézek Lapja*, 1942. dec. 5. 1.

8. A HIVATALOS KULTUSZ VÉGNAPJAI: A NÉMET MEGSZÁLLÁS IDŐSZAKA (1944)

Magyarország megszállására – 1944. március 19-én – azért került sor, mert Adolf Hitler a magyar kormányzatot teljesen megbízhatatlannak tartotta és el akarta kerülni, hogy Magyarország kiváljon a tengely kötelékéből.

Annak érdekében, hogy a megszállásra lehetőleg ellenállás nélkül kerüljön sor, a náci vezetők fontosnak tartották, hogy a kormányzó ezt jóváhagyja.¹ Hitler Klessheimbe szóló meghívására nem is kellett sokat várni. Kállay Miklós miniszterelnök azt javasolta a kormányzónak, hogy ne utazzon el Németországba. Eleinte Horthy Miklós egyet is értett vele, később azonban megváltoztatta az álláspontját Szombathelyi Ferencnek, a Honvéd Vezérkar főnöke szavainak hatására. Szombathelyi Ferenc a kormányzó kötelességtudatára igyekezett hatni. A kormányfő emlékei szerint ez volt az oka annak, hogy a kormányzó végül elfogadta a Klessheimbe szóló meghívást.

„Szombathelyi azzal végezte a beszédét, hogy a kormányzó úr huszonöt éven át mindent vállalt a nemzetéért, most, a legnehezebb pillanatban nem térhet ki előle, hogy vállalkozzék talán a legsúlyosabb feladatra, amit a sors reá mér; tudván, hogy a kormányzó úr akár az életét is hajlandó kockára tenni a nemzetéért, arra kéri, hogy fogadja el a meghívást. Ő bizonyos benne, hogy nem esik baja, és hazatér, sőt reméli, hogy mint a nemzet megmentője tér haza. Aki ismeri Horthyt [írta le Kállay Miklós már a saját gondolatait – T. D.], az könnyen elképzelheti, hogy mihelyt valaki az ő kötelességérzetére, s kivált a személyes bátorságára apellál, ott több érvek nincs helye.”²

Annak ellenére, hogy a március 18-i Hitler és Horthy közötti tárgyalások kétszer is megszakadtak, a kormányzó végül tudomásul vette a megszállást. Úgy döntött, hogy nem mond le államfői hivataláról, ígéretet tett a háború folytatására, illetve arra, hogy leváltja a miniszterelnököt és új, Berlin által is elfogadható kormányt nevez ki. A kormányzó döntésére minden bizonnyal Hitler átlátszó ígérete volt leginkább hatással, amely szerint a magyar állam visszacserezheti szuverenitását, ehhez egyedül igazolnia kell, hogy Berlin megbízható szövetségese.³ Mivel Horthy lehetségesnek látta, hogy a megszállás rö-

1 Gerlach–Aly 2005: 99–100.; Sakmyster 2001: 285.

2 Kállay 1991: 2. köt. 172–173.

3 Erről bővebben Sakmyster 2001: 300–307.

vid időn belül véget fog érni, kötelességének érezte, hogy továbbra is az ország államfője maradjon.⁴

„Azt felelte [március 19-én Kállay Miklósnak],⁵ hogy ő nem mondhat le [...]. Ő megesküdött az országnak, hogy nehéz óráiban nem fogja cserbenhagyni, ő még ma is az a tengerész, aki nem hagyja el a süllyedő hajót, hanem az utolsó percig kitart a helyén.⁶ [...] Nem vonulhat vissza, mert a helyzet nem sokáig marad így, a németek már az utolsókat rúgják. El fog jönni az a pillanat, amikor a nemzet a saját erejéből is le tudja rázni őket, lesz még ellenállás, de az ellenállás csak akkor alakulhat ki, ha ő a helyén marad, s minden szálát a kezében tart; ha ugyanis ő nincs, ki az, aki körül bármi kijegesedhet; a hadsereg egyedül csak neki engedelmeskedik; mit szólna a magyar nép, ha eljön a pillanat, amikor talpra állhat, és ő nincsen a helyén.”⁷

A süllyedő hajón maradásra vonatkozó utalásokat Sipos Péter – igen találoán – Novara-szindrómának nevezte.⁸ Azonban a vezérkultusz hatására már nem utalt.

A kormányzó személyisége ugyan nem torzult el annyira, mint Hitleré, de saját kultusza hatása alól ő sem tudta magát kivonni.⁹ Így az is kijelenthető, hogy kultuszának foglya lett: az adott helyzetben a róla szóló magasztalások alapján hozta meg döntését.¹⁰ Legalábbis részben. Jól látható, hogy a környezete és ő maga is a vezérkép meghatározó elemeihez nyúlt azokban a sorsdöntő napokban, így indokolta a döntéseit, illetve így igyekeztek a döntéseit befolyásolni. Horthy nem a 'magyarok Istene' küldöttjeként, a nemzet megtestesítőjeként tekintett magára, tehát nem a vezérkép leginkább irracionális elemei alapján értékelte a saját szerepét. Sokkal inkább a vezérkép üzenetének lényege hatott rá.¹¹ Az, hogy nélküle a nemzet nem lehet úrrá nehéz helyzetén, és a nemzetet újból neki, a kormányzónak kell 'megmentenie', ezért a

4 Turbucz 2011a: 198–199.; Turbucz 2012a: 58–63.

5 Sakmyster 2001: 310.

6 Így fogalmaz az emlékirataiban is: „Azt azonban nem tehettem, hogy a süllyedő hajót éppen akkor hagyjam el, amikor a legjobban rászorul kapitányára.” Horthy 2011: 295–296. Vörös János, a Honvéd Vezérkar volt főnökének állítása szerint 1944. október 14-én is így reagált a kormányzó arra a felvetésére, hogy a másnapi proklamációt Huszton, az 1. hadsereg főparancsnokságán hozza nyilvánosságra: „Én tengerésztiszt vagyok, a süllyedő hajót sohase hagytam el, most sem hagyom el ezekben a nehéz órákban, ezekben a nehéz napokban a nemzetemet.” Karsai 1988: 590.

7 Kállay 1991: 2. köt. 190–191.

8 Sipos 2007b: 432.

9 Hitler saját kultuszához való viszonyához lásd Kershaw 2003: 120–122.

10 A szakirodalom ugyan nem kerülte meg ezt a kérdést, de megítélésem szerint nem hangsúlyozta eléggé. Dombrády 1990: 197.; Sipos 1994.; Sakmyster 2001: 304–311.

11 A kultusz történetének bemutatása során több példát is említek arra vonatkozóan, hogy Horthy Miklós nem volt elzárva a vezérkultuszától. A kultikus méltatásokkal így rendszeresen szembesült a vidéki utak során elmondott beszédek, a születés- és névnap köszöntések, a névnap operaházi díszelőadásokon elhangzottak, az egyéb évfordulós köszöntések és természetesen a revíziós bevonulások során elmondott beszédek eredményeként.

helyén kell maradnia, a nemzet érdekében vállalt kötelességeinek eleget kell tennie.¹² Otthonról hozott kötelességtudata a haditengerészeti karrierje során,¹³ majd a magyar nemzettel szembeni kötelességeit, önfeláldozását hangsúlyozó méltatások eredményeként 1919 után jelentős mértékben megerősödött. A huszonöt éven át zajló kultuszépítés hatására a kötelességtudat meghatározóbb vonása lett Horthy személyiségének. Ráadásul megítélésem szerint itt többről van szó, mint egyszerű kötelességtudatról, amely a kultusztól függetlenül már 1919 előtt is jellemezte Horthyt. Ő ugyanis úgy tekintett magára, mint aki nélkül érdemi változás nem következhet be a nemzet életében, és a források szerint arról is meg volt győződve, hogy a hadsereg a parancsainak fenntartások nélkül, mindig és minden körülmények között engedelmeskedni fog.¹⁴ A vezérkultusza saját önértékelésére gyakorolt hatását világítja meg a Sztójay kormányfőnek írt 1944. június eleji leirata is: „úgy éreztem [március 19. után], hogy nemzetemmel szemben kötelességem kitartani a helyemen.” Ezenkívül az eredeti fogalmazványban az alábbiak is szerepeltek:

„[...] s az előreláthatóan bekövetkező események eddigi, közel két és fél év-tizedes munkám egész eredményének megsemmisítését idézték volna elő. A helyemen kellett tehát maradnom, s a nemzet életének folytonossága, sőt megmentése érdekében nekem kellett kineveznem az új kormányt.”¹⁵

Ez más szavakkal, de végeredményben ugyanarról szól, mint amit Kállay Miklós is leírt a visszaemlékezésében. Horthy Miklós 1944 augusztusában hasonlóan érvelt Henney Gusztávnak, a Lakatos-kormány külügyminiszterének is.¹⁶ A kultusz korábbi hatását erősíthette, hogy 1944-ben tovább folytatódott a nyilvános kultuszépítés, sőt személyes találkozók és tárgyalásokon is használták a vezérkép egyes elemeit, például Szálasi Ferenc is 1944. május 3-án. Szerinte az államfő „több mint 25 esztendő munkája után elválaszthatatlan nemzetétől”, mert „mindig jól döntött, és pedig minden esztendőben”.¹⁷

Kállay javaslata ellenére kormányzói hivataláról tehát Horthy nem mondott le. Döntésével megkönnyítette a német megszállók helyzetét, mivel ezáltal törvényesítette a megszállást és mindazt, ami azután történt.¹⁸ Lemondásának elmaradásával tekintélyét tálcán kínálta fel a német megszállók számára.

A Sztójay-kormány megalakulásáról kiadott március 22-i hivatalos jelentés „kölcsonös megegyezés” eredményének nevezte az ország megszállását.¹⁹

12 Vezérkultuszának hatásával is összefüggésbe hozható az önkritikára való – értelemszerűen egyáltalán nem egyedi – képtelensége. Erről részletesebben Gellért-Turbucz 2012.

13 A fiumei Cs. és Kir. Haditengerészeti Akadémia szellemiségét „A kötelesség az életnél is előbbre való” elv határozta meg.

14 Kádár 1978: 2. köt. 635–636., 742., 745.; Vattay 1990: 32., 38.; Nagybacsoni 1986: 315–316.

15 Szinai-Szűcs 1962: 451.

16 Sakmyster 2001: 332.

17 Karsai 1978: 195–196.

18 Braham 1997: 1. köt. 381–382.; Sipos 1994: 24.; Dombrády 1990a: 213–214.

19 MNL OL K 428. a) 1944. márc. 22. 25.

Az egyoldalú interpretáció annyiban tartalmazott igazságot, hogy a magyar államfő tudomásul vette a történeteket, nem mondott le és nem is vonult passzívításba. A német rádió a hivatalos jelentést így magyarázta: „Nem véletlen, hogy most is ugyanaz az ember mentette meg az országot, aki egyszer ezt már megtette.”²⁰ A németek a megszállás okaként Kállay Miklós „áruló” politikájára hivatkoztak, a volt miniszterelnököt tekintették bűnbaknak. Ezzel szemben az államfő kiválóságát hangsúlyozták.²¹

A kormányzó kultuszának ápolásában a német megszállók nem kevés partnert találtak Magyarországon. Közöttük volt Lukács Béla, a Magyar Élet Pártja elnöke, aki a pártértésítő április 1-jei számában amellel érvelt, hogy továbbra is a kormányzót kell követnie a magyarságnak.²² Kijelentése bekerült a lapok tudósításaiba, így az nem csak a kormánypárt tagjaihoz jutott el. Április 14-én Horthy Miklós hadparancsban szólította fel a honvédeket a Vörös Hadsejereg elleni harc folytatására.²³ A Miniszterelnökség Sajtóosztálya arra utasította a be nem tiltott lapokat, hogy a hadparancsot publikálják és kommentálják is.²⁴ Az így megjelent méltatások kötelező iránymutatásként értékelték a kormányzó szavait, mert „egyszer már megmentette magyar hazánkat a bolsevizmus pusztításától”. A kultikus szövegek szerint ebből egyenesen az következett, hogy ez újra megismétlődik, tehát „új küzdelmekre és új győzelmekre vezet minket”.²⁵ A nemzetnek így mögötte felsorakozva kell menetelnie – lehetett olvasni a korabeli sajtóban. Horthy méltatásában szerepet kapott az otrantói ütközet huszonhetedik és az ellenforradalom huszonötödik évfordulója is.²⁶ A miniszterelnök a Képviselőházban május 24-én tartotta meg bemutatkozó beszédét. A lapokban olvasható beszédében – az akkori méltatásokkal összhangban – nemzeti kötelességnek nevezte Horthy követését:

„Kövessük őt a cselekvés, a küzdelem és a bizakodás útján hűséggel és odaadással, abban a biztos tudatban, hogy amint negyedszázados országlása alatt újjáépítette a forradalmakban és Trianonban összeomlott nemzetet, az elkövetkező időkön is épségben, baj nélkül fog átvézteni bennünket. A hagyományos magyar hűség és a vezére iránt érzett ősi magyar tisztelet jegyében sorakozzék a nemzet az ő fennkölt személye mögé s kövesse bizalommal az általa kinevezett magyar kormány útmutatásait.”²⁷

1944. június 18-án alapvetően a már kialakult keretek között ünnepelte az ország az államfő hetvenhatodik születésnapját. A kormányfő a rádióbeszédén kívül táviratban és személyesen is köszöntötte a kormányzót. A honvéd-

20 Idézi Ránki 1968: 102.; MNL OL K 428. e) 1944. márc. 23. 13.

21 Ránki et al. 1968: 793., 797., 802., 805., 807.

22 *Pesti Hírlap*, 1944. ápr. 2. 2.

23 MNL OL K 428. a) 1944. ápr. 15. 26.

24 Uo. 13.

25 *Magyarság*, 1944. ápr. 16. 1.

26 MNL OL K 428. a) 1944. máj. 16. 34.

27 KN 1939–1944. XIX. köt. (1944. máj. 24.) 246–247.; *Reggeli Magyarország*, 1944. máj. 25. 3.

ség a kialakult módon ünnepelt. A központi protestáns istentiszteleteket élőben közvetítette a rádió. Vidéken istentiszteleteken, miséken, díszközgyűléseken és felvonulásokon ünnepelték Horthy Miklóst. A korábbi évekkel ellentétben június 18-án az Operában és a Nemzeti Színházban is volt díszelőadás.²⁸ A vidéki zsidóság egy hónapja tartó deportálása miatt nehezen érthető, hogy a Pesti Izraelita Hitközség hálaadó istentiszteletet tartott az államfő tiszteletére a Hősök Emléktemplomában.²⁹ Ráadásul a kormányzó a zsidóságot érintő döntésekben június végéig alapvetően passzív magatartást tanúsított, így különös ok az ünneplésére nem volt, a deportálások leállítatásáról még nem hozott döntést.³⁰ Félrevezető lenne azonban csak ezt hangsúlyozni. A Horthy-kultusz hatása, az, hogy a magyar zsidóság képviselői a nyilvános megszólalásaikban addig semmiért sem tették felelőssé a kormányzót, tehát nem kapcsolták össze az államfő személyét a jogait korlátozó jogszabályokkal, ugyanis nem tehető zárójelbe.

A méltatások a megszokott tartalommal jelentek meg.³¹ Horthy érdemei közül – az aktuális helyzethez igazodva – a bolsevizmus 1919-es ’legyőzését’ hangsúlyozták. A vezérkép antiszemita tartalma is erősödött a szélsőjobboldali lapokban, így az *Új Magyarságban* is.

„[Horthy] olyan eszményeket tűzött útmutató csillagként a magyar égboltra, melyek az akkori Európában idegenek, sőt, gyűlöletesek voltak. A kemény nacionalizmus, az öntudatos kereszténység, a fajvédelem, a zsidóság szellemi és erkölcsi ártalma ellen való határozott védekezés, íme, ezek voltak a kötelességek, melyeket ő szabott elénk. Azóta e gondolatok világhatalmú erővé váltak, de a kezdeményezés elsősége mégis a miénk, magyaroké.”³²

A kormányzó érdemeire történt hivatkozásokkal sikertörténetként állították be az 1919 óta eltelt időszakot, azt állítva, hogy a múltban megvalósult eredmények a jövőben is garantáltak. A megszállás alatt történtek rekonstruálása, Horthy szerepének értékelése során tehát tekintettel kell arra lenni, hogy a megszállók és kiszolgálóik az államfőről kialakított vezérképet felhasználták a megszállás és a háború legitimálásához. Horthy Miklós lemondásának elmaradásával lehetőséget kaptak a propaganda irányítói arra, hogy azt állítsák, hogy a március 19-e után történtek az államfő akaratából következtek be.

28 Az ünnepségekhez lásd MNL OL K 428. a) 1944. jún. 15. 10., jún. 18. 1., 5. és 26., jún. 19. 21., jún. 20. 4.; *Nemzeti Újság*, 1944. jún. 17. 10.; *Összetartás*, 1944. jún. 20. 3.; *Új Magyarság*, 1944. jún. 16. 7., jún. 18. 10., jún. 20. 3.; *Új Nemzedék*, 1944. jún. 19. 3.

29 Karsai 2007: 72.; *Magyarországi Zsidók Lapja*, 1944. jún. 22. 7.

30 Turbucz 2012a: 62–63. A Horthy-kultusz jelenségére szépirodalmi művek is utalnak. Zsolt Béla ennek egy tragikus vonatkozására utal, amikor a nagyváradi gettóban megalázott zsidó rabbiról ír, aki korábban még a kormányzó születésnapján mondott imát. Zsolt 1980: 240–241.

31 A vezérkép elemeinek akkori előfordulási arányaihoz lásd a 3. grafikon.

32 *Új Magyarság*, 1944. jún. 18. 2.

Ennek fényében érthető, hogy Berlin számára miért volt fontos, hogy a kormányzó a hivatalában maradjon.³³

A kultuszépítés alkalmai közé tartoztak még a vármegyei közgyűlések, főispáni és államtitkári beiktatások, a kormányzóról készült festmények és mellszobrok leleplezése.³⁴ 1944 nyarán Kolozsvárott még lovas szobrot terveztek felállítani a kormányzónak, aminek elkészítésével Vastagh Györgyöt bízták meg.³⁵ A kormányzó közszereplései, így az augusztus 20-i hadnagyavatás, szintén lehetőséget adtak a kultuszépítésre.³⁶ A Legfelsőbb Hadúr tehát újból személyesen is jelen volt az avatáson (1932 után először). Ez az MTI tudósításában is tükröződött, mert abban azt lehetett olvasni, hogy az eseménynek „különös súlyt és jelentőséget adott” ez a körülmény.³⁷ Horthy személyes jelenléte e beavatási (átmeneti) rítusoknál 1932–1944 között, mint hatalmi pozíciójának kifejezése, tekintélyét feltehetően fokozta volna.³⁸ A kultuszépítés talán utolsó alkotásának tekinthető az a falfestmény, amely a kecskeméti városháza számára készült el 1944 októberére. Kecskemét törvényhatósági bizottsága 1938-ban – Horthy hetvenedik születésnapján – döntött úgy, hogy a fővezér 1920. február 7-i kecskeméti látogatását megörökítő falfestményt készíttetnek. A Pándy Lajos festette mű a fővezért és a város vezetőit ábrázolja, miközben népviseletbe öltözött gyermekek virágot és kenyeret adnak át Horthy Miklósnak.³⁹ Ő a falfestmény központi alakja, mindenki rá tekint.

Ahogy nyomult előre a Vörös Hadsereg, úgy vált határozottabbá a *Szabad Nép* hangvétele. Az illegális kommunista lap második évfolyamának második száma szerint a magyar munkásság „a náci rablók” mellett a „nemzetgyilkos Horthy-rendszer ellen is” harcol, mert „Horthyék nem a nemzetet, hanem Hitlert szolgálják”.⁴⁰ A *Szabad Nép* és a moszkvai Kossuth Rádió már a második világháború korábbi időszakában is értékelte a fennálló rendszert, de érdemi hatást nem tudott kifejteni.⁴¹ A németekkel szembeni ellenállásra más illegális lap is felszólított. Az *Eb ura fakó* – a Felszabadítási Bizottság lapja – például Horthy Miklósról, az ország „törvényes kormányzójára” hivatkozva tette ezt 1944. október 15-e után.⁴²

33 Turbucz 2012f: 38.

34 MNL OL K 428. a) 1944. ápr. 4. 21., ápr. 19. 23., ápr. 30. 13., máj. 2. 26., máj. 5. 10., máj. 8. 15., máj. 11. 30.

35 Murányi 2012.; *Magyarság*, 1944. júl. 9. 12.

36 MNL OL K 428. a) 1944. ápr. 8. 25., máj. 11. 1–2., jún. 15. 26.; *Magyarság*, 1944. ápr. 9. 1., máj. 12. 3., aug. 22. 1–2.

37 MNL OL K 428. a) 1944. aug. 20. 24.

38 A rituális előjogok elhanyagolása veszélyes hatással járhat: a közvetlenebb kapcsolat hiánya ugyanis csökkentheti az előjogok birtokosának tekintélyét. Kertzer 1988: 29–31.

39 A freskó 2014-es felfedezéséről tudósít: <http://www.baon.hu/bacs-kiskun/kozelet/elokelt-a-lefestett-horthy-kecskemeten-556591> (letöltési idő: 2014-06-15.).

40 *Szabad Nép*, 1944/2. sz. (okt.) 107.

41 Olasz 2007: 151.; *Szabad Nép*, 1942. ápr. 1. 64.

42 *Eb ura fakó*, 1944/3. sz. (nov.) 3.

1944. október 15-e, az átállási kísérlet kudarca után Horthy megítélése megváltozott. A szélsőjobboldali *Magyarság* ugyanis „a kormányzó jelzővel nem is illelhető árulásáról” írt. Azonban ez a „galád kísérlet” nem sikerült, amit „az egész nemzet lelkesülten és a felszabadulás érzésével vett tudomásul” – foglalta össze a helyzetet Hubay Kálmán. Hatalomra kerülését Szálasi az október 15-i hadparancsában azzal indokolta, hogy a kormányzó szembefordult a nemzetével, mert megszegte az esküjét.⁴³

A kormányzót korábban még magasztáló lapban tehát új értelmezés jelent meg. Mindez jól jelzi, hogy a szélsőséges jobboldali erők, a honvédségen belül is, csak addig ápolták a Horthy-kultuszt, addig tudtak ezzel – különböző mértékben és módon – azonosulni, amíg a kormányzó nem fordult visszafordíthatatlanul szembe a Harmadik Birodalommal. Nem vitatták el azt megelőzően a szimbólumszerepét, ’országgyarapító’ érdemeit, de mégsem tőle várták az ország sorsának meghatározását. A hadseregen belül szerepet játszott még az is, hogy a Legfelsőbb Hadúr személyes megjelenésére a tisztavatások során a korszak második felében csak 1944-ben került sor. Horthy Miklós vezérkultusza október 16-a után elveszítette addigi hivatalos rangját és domináns pozícióját. A nyilas diktatúra időszakában azonban a propaganda nem törekedett életének, tevékenységének teljes hiteltelenítésére, ahogyan ezt tette 1945 után a kommunista propaganda, hanem a hangsúlyt 1944 őszére helyezték (’árulás’).⁴⁴ Újból előtérbe került a ’rossz tanácsadók’ szerepe is, akik „a XX. század egyetlen valóban magyar mozgalmának vezetőjét [...] tíz kerek esztendőn át hermetikusan elzárták a magyar államfőtől. Attól a férfitől, akit környezete ország-világ előtt gyalázott meg az október 15-i hadparancssal, s akit [...] Szálasi Ferencen kívül mindenki elhagyott.”⁴⁵ Ezt az üzenetet plakáton is terjesztették, ami szerint 1919-ben azért vonult be Horthy Budapestre, hogy azt „a vörös bandáktól megtisztítsa”. Emiatt „a kommunizmussal való szembefordulás megtestesítőjévé” vált, most viszont a „névére hivatkozva csalogatnak át az oroszokhoz”. Ez „gaz árulás, amikor az ő nevében a német bajtársak ellen akarnak küldeni az első vonalból”.⁴⁶ Ennek ellenkezőjére is volt példa. Egy másik nyilas plakát szerint ugyanis a „zsidógyarapító” és „hitvány zsidóbérenc” államfő Károlyi Mihályhoz hasonlóan „játszotta át a bolsevizmus halálos karmaiba drága Hazánkat”.⁴⁷ Ez a két eset is jól jelzi, hogy a nyilas propagandának nem volt lehetősége részleteiben is kidolgoznia az új Horthy-képet.

43 *Magyarság*, 1944. okt. 17. 1., 3.

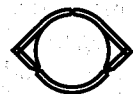
44 *Összetartás*, 1944. okt. 22. 1., nov. 23. 5., dec. 6. 2., dec. 7. 1.

45 Uo. 1944. nov. 2. 1. Szálasi 1944. augusztus végén úgy vélte, hogy az államfő „teljesen az angolszász-zsidó cimboraság markában van” és emiatt „már nem hisz a németek győzelmében”. Majd hozzátette: „meglehet, hogy a Kormányzó még megmenthető valami csoda folytán.” Karsai 1978: 369., 384–385., 425. Az idézetek a 369. oldalon olvashatók.

46 A plakátot közli Paksa 2013a: 287.

47 A plakátot közli Paksa 2013c: 27.

Horthy szerepének ártértékelésével párhuzamosan állami szintre emelkedett a Szálasi-kultusz. Megszűntek ugyanis azok a korlátok – legalábbis elviekben –, amelyek korábban akadályozták annak széles körű építését. Azért csak elviekben, mert akkorra az ország már hadszíntérré vált, a kultusz nagyobb körben történő terjesztésére így nem volt mód, ráadásul idő sem állt rendelkezésre, hogy teljes formájában ki tudjon épülni.⁴⁸

9. ÖSSZEGZÉS

Horthy 1919 és 1944 közötti vezérkultusza nem volt egyedülálló jelenség a korszakban. Számos európai államban jelentek meg ugyanis a Nagy Háború után ilyen kultuszok. Az okok között a háborús vereség, nemzeti megaláztatás, politikai instabilitás, a szociális feszültségek és gazdasági problémák említhetőek. E vezérkultuszok egyikét mutatta be ez a munka. Horthy katonai karrierje mellett a kultuszának keletkezési körülményei és a politikai rendszer jellege miatt elsősorban Hindenburg, illetve Pilsudski és Franco vezérkultuszaival rokonítható. Horthy Miklósa tehát a katonai gyökerű kultuszok közé sorolható. A Horthy-kultuszt érdemes – megítélésem szerint – az akkori legszélsőségesebb vezérkultusszal, a Hitler-kultusszal is összehasonlítani. Így lehet a fővezér, majd a kormányzó kultuszát relativizálni. Az 5. táblázat jelzi a lényeges különbségeket.

Horthy kultusza a magyar történelem egyik válságperiódusának terméke. Az 1918–1920 között történtek (a háborús vereség, Tanácsköztársaság, román megszállás, Trianon stb.) következményeként értelmezhető ugyanis a kultusz 1919-es megjelenése. A jelenség kialakulása ezzel magyarázható, azonban az a tény, hogy huszonöt éven keresztül fennállt, azt is jelenti, hogy később más tényezők is hatottak e vezérkultuszra, így az 1920-as években a konszolidálódó politikai rendszer, az 1930-as években a megváltozott belpolitikai és nemzetközi körülmények, majd a második világháború radikalizáló hatása, hogy csak a fontosabbakat említsem. A Horthy-kép legfőbb eleme a 'szebb jövő' felé történő menetelés volt, ami állandó visszautalást jelentett a korszak elejének kaotikus körülményeire, amiktől a nemzet – a kultikus értelmezés szerint – Horthy vezetésével távolodott. A kultusz már 1919 őszén létezett, kimutatható ugyanis egy kidolgozottabb vezérkép, valamint a vidéki utakhoz kötődően rítusok is.¹ A Horthy-kultuszt építők már akkor azt állították, hogy tőle várható a történelmi Magyarország helyreállítása. Horthy szimbolizálta számukra a múlttal való alapvető szakítást és a revízió ígérétét.²

1 Itt utalnék a 2. fejezetre, amelyben leírom, hogyan értelmezem a vezérkultusz jelenségét. A kultuszok dinamikájához lásd Zeidler 2012: 10.

2 Wolfgang Schivelbusch nem foglalkozott részletesen a vereség kultúrájáról szóló könyvében (2001) – annak az első világháború utáni Németországgal foglalkozó fejezetében – a vezérkultusz jelenségével, amely nyugodtan tekinthető a világháború egyik következményének, a háborús vereség feldolgozásának egyik eszközének.

48 Paksa 2013a: 294.; Paksa 2013b: 148., 154–155., 167., 210–211.

A személye köré felépített kultusz idővel a politikai rendszer számára is lényeges legitimációs és stabilizációs tényezőt jelentett. Horthy vezérkultuszának dinamikáját a korszak elején az intenzitásának, a közéleti és szimbolikus jelentőségének visszafogottabb, majd az 1920-as évek közepétől – az állami szintre emelkedése után – jelentősebb mértékű növekedése, 1938 után a látványos megerősödés, majd 1944 őszén a nyilvános térről történő kiszorulás jellemzi.³ A vezérkép tartalma bizonyos esetekben kiegészült, új elemek jelentek meg, változtak a hangsúlyok, és a kultusz rítusai is bővültek. Ez nincs ellentétben azzal, hogy 1919 őszén is volt Horthy-kultusz, ugyanis az a története során módosult, a tartalma és a funkciói is változtak. A kultusz mint rendszer tehát 1919 és 1944 között mindvégig létezett. E rendszeren belül azonban kimutathatók különféle változások. Ezek alapján is lehet a kultusz történetének különböző szakaszait elkülöníteni. Horthy Miklós kultusza tehát nem tekinthető teljesen statikus jelenségnek, miközben a különféle kultuszoknak van ilyen jellemzőjük. Az időbeli változások ugyanúgy hozzátartoznak a történetükhöz, mint az állandó elemeik.

Horthy Miklós alkalmasságának bizonyítása érdekében a méltatások alaposan eltúlozták a jó tulajdonságait, képességeit és tetteit, megteremtve ezzel egy szelektíven konstruált, egyoldalú és leegyszerűsített képet.⁴ Eszerint kizárólag Horthy Miklós volt 'hivatott' és képes a háború után elszenvedett nemzeti sérelmek orvoslására, az elvesztett nemzeti nagyság helyreállítására, arra, hogy elvezesse a magyarságot a 'szebb jövőbe'. A vezér személyébe vetett hitet folyamatosan, rendszeresen igazolni is kellett. Igazolni kellett, hogy miért ő méltó a követésre. Ennek érdekében a korszak összes eredményét a kormányzónak tulajdonították a kultusz építői, azt állítva, hogy nélküle ezek meg sem valósulhattak volna. Horthy Miklós nélkülözhetetlenségét sugallták. E kép szerint Horthy 'nemzeti hős', 'bölc's vezér, a 'nemzet atyja', a nemzet megtestesítője volt, aki a nemzet érdekeit követve, a pártpolitika felett állva, határozottan, megfontoltan vezette a magyarságot a 'magyar feltámadás' felé. Emiatt már 1919 őszén össze is olvadt a kultusza a hazai irredentizmussal.⁵ Az 1919–1944 között neki tulajdonított eredmények ('nemzetmentés', 'országépítés', 'országgyarapítás') azt az utat írták le, amit a magyar nemzet Horthy vezetésével szimbolikusan megtett 1919 után. Eszerint a nemzet lépésről lépésre közelebb jutott a vágyott állapothoz. A területgyarapodás után a méltatások azt láttatták, hogy Horthy ténylegesen rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyekről a korszak eleje óta rendszeresen írtak vagy beszéltek méltatói. A 'nemzetmentő' és 'országépítő' jelzőkkel ellentétben az 'ország-

3 A növekedést jelzi a leleplezett festmények, az életrajzok, illetve a születés- és névnapokon megjelent cikkek száma, ahogyan az is, hogy a kultuszépítés egyre több szinten valósult meg.

4 Ez a kép rendelkezett reális elemekkel, például az első világháború alatt elért győzelmei itt említhetők, míg a vezérkép többi eleme a tényleges képességeit túlozta el és egészítette ki fiktív tulajdonságokkal. Így egy 'mindentudó', sosem hibázó vezér képét alakították ki róla.

5 Az irredenta kultusztól eltérően a kormányzó személyéről nem volt mód érdemben nyilvános kritikát mondani. Zeidler 2009: 214., 262–263., 266.

gyarapító' semmilyen értelemben nem tükrözi Horthy Miklós tényleges szerepét, és az első kettő is csak korlátozottan. Az egymást túllícitáló dicshimnuszok szerint Horthy képes volt elérni az ország részleges területgyarapodását, ugyanis a méltatói nagyvonalúan megfeledeztek arról, hogy a revíziót nem a magyar államfő, hanem a nemzetközi erőviszonyok megváltozása, a tengelyhatalmak – főként Németország – támogatása tette lehetővé. A revíziós sikerek áraként a magyar állam külpolitikai mozgástere fokozatosan beszűkült.⁶ Eközben a népszerűsége csúcsán álló kormányzót 'országgyarapító-nak' nevezték a méltatói. E konstruált kép és a – történeti kutatások alapján megismerhető – valóság között már 1938 előtt is nagyobb 'szakadék' tátongott, azonban a realitások (a háború alatt egyre jelentősebb mértékben beszűkülő mozgástér) és a kultikus értékelések (a vágyott állapot) közötti eltérés mértéke a korszak végén tekinthető a legnagyobbknak. Ez a társadalom külpolitikai gondolkodására minden bizonnyal kedvezőtlen hatással volt.⁷

Ez a Horthy-kép egyrészt jövőképet, másrészt megoldást kínált, mert ebben koncentrálódtak azok a vágyak, amelyeket a Horthy-kultusszal azonosulók el kívántak érni. Így a kultusz rávilágít arra, hogyan tekinthettek magukra azok, akik azonosultak ezzel, hogyan élhették át a körülöttük zajló folyamatokat.⁸ A Horthy-kultusz tehát, mint minden vezérkultusz, korkép, definiálhatjuk úgy is, mint a politikai közösség vágyainak és félelmeinek egyik lehetséges kifejezési formáját.⁹ Horthy vezérkultusza egy tágabb mítoszrendszer részét alkotta, a nemzeti nagyság mítoszával elválaszthatatlan volt. Így a magyar vitézség és hősiesség kultusza sem függetleníthető tőle. Az 1919–1944 közötti Horthy-kép szerint a vezér és követői között harmonikus, bensőséges kapcsolat alakult ki. A nemzetet körülvevő világ meglehetősen leegyszerűsített értelmezéséről szólnak az elemzett szövegek. Ez a világ két részre osztható: a 'mi' és az 'ők' közösségére. A 'mi' közössége élén Horthy állt, aki a 'nemzet atyjaként' örködött a magyarság sorsa felett, vezetve azt a nemzeti nagyság visszaszerzése felé. A vezért követték a 'becsületes' magyarok, azok, akik felismerték, hogy az egyetlen 'hivatott' vezér Horthy. Azok, akik ezzel nem értettek egyet, kiszorultak a magyar nemzetből, de legalábbis a 'tisztességes' magyarok közül. A 'mi' közösségéhez tartoztak a területi revíziót támogató országok is, majd a második világháború alatt – a háborús propaganda részeként – a szövetséges államok és azok vezetői.¹⁰ Az 'ők' csoportját alkották azok a magyarok, akik nem kívántak Horthy Miklós útmutatásai szerint élni. Rajtuk kívül idetartoztak, más okokból természetesen, a szomszédos államok és a Szovjetunió. A szomszédos államokkal értelemszerűen Trianon miatt volt érdekellentét, míg a Szovjetunióval ezen interpretáció szerint az 'európai', 'ke-

6 Ehhez lásd uo. 176–283., 268–292.; Pritz 2011b: 38–44.

7 Turbucz 2012c: 79–80.

8 Zeidler 2012: 16.

9 E kérdés tágabb megközelítéséhez lásd Hankiss 2006.

10 Diplomáciai értelemben a magyar államnak a háromhatalmi egyezmény aláírása előtt nem voltak még szövetségesei.

resztény' civilizáció és a magyar állam védelme miatt volt konfliktus. A háborús propaganda eredményeként a Horthy-kép antibolsevista tartalma megerősödött: Horthy a bolsevizmussal szembeni 'védőbástya' lett. Az antiszemizmus – az egyre fokozódó jogkorlátozás és diszkrimináció ellenére – nem vált a vezérkép meghatározó elemévé, így a magyar zsidóság, bármilyen meglepő is, nem szorult ki a kultikus szövegek többsége szerint a kormányzó vezette közösségből. Volt ugyan ilyen tendencia, főként a szélsőjobboldali lapokban, de ezt túlzottan gyakran azokban sem fogalmazták meg.

A Horthy-kultusz története – krónológiai szempontok alapján – kétféleképpen is szakaszolható. Egyrészt a Horthy személyéhez kötött három fő jelző alapján, amely e könyv szerkezetében is érvényesül. Másfelől aszerint, hogy elsősorban kik alkották a kultuszépítők körét. A korszak első éveiben, körülbelül 1925-ig, Horthy vezérkultuszát alapvetően, de nem kizárólagosan a radikális jobboldal, a fajvédők alapozták meg, majd az 1920-as évek közepén azok kerültek a kultuszépítés élvonalába, akik 1919-ben még ellenezték a fővezér politikáját, elsősorban a fehérterror vonatkozásában.¹¹ A korszak elején a vezérkép a jobboldali radikalizmus politikai programjához, politikai víziójához is illeszkedett, az általuk megálmodott 'új' – militarizált, erős kézzel vezetett, irányított, egységes társadalommal rendelkező – Magyarország legitimációját szolgálta. Horthy vezérkultuszának emiatt eszméletörténeti vonatkozásai is vannak, hiszen a fajvédők politikai programjának a vezérelv lényeges eleme volt.¹² A konszolidáció alatt, mint a történeti kutatások már kimutatták, megváltozott a kormányzó szerepfelfogása, illetőleg eltávolodott az őt vezérre tevő radikális jobboldaltól. Ez a folyamat kihatott a kultuszára is, ugyanis az 1920-as évek közepéig eltűntek a vezérkép autokrata vonásai és előtérbe kerültek a vezérkép általánosabb elemei. Vezérkultusza állami szintre emelkedett, és ezzel kezdetét vette történetének második, közel húszéves szakasza, amelynek során fokozatosan erősödött a közéletben betöltött szerepe. Megszilárdult az évfordulókhoz kötődő ünneprend és a hétköznapi életben is egyre inkább jelen volt. Attól kezdve az évfordulókon, mint a múlt kiemelt eseményeit felidéző megemlékezési szertartásokon, rendszeresebben, évről évre visszatérő keretek között az egyházak, a honvédség, a kormány, a rendszerhez hű társadalmi szervezetek stb. és a tömegkommunikációs eszközök segítségével az egész állami apparátus ápolta a Horthy-kultuszt, amely így még szélesebb rétegekhez jutott el.¹³ A kultuszépítéstől a közoktatás sem maradt távol. Mivel nem egy párt, mozgalom vezéréként került Horthy Miklós az ország élére, nem így lett vezér, hiányoztak a pártgyűlések, pártnapok

vagy a választási rendezvények a kultuszépítés alkalmai közül. Horthy Miklós nem volt pártvezér, ráadásul a korabeli kormánypárt sem volt (militáns) tömegpárt, így a jobboldali diktatúrákra jellemző ifjúsági, munkás- és női szervezetek mozgósító potenciálja sem érvényesült. A Horthy-kultusz állami szintre emelkedését követően a Horthy-képnek azon általános elemei, amelyek a kultusz történetének első éveitől megjelentek, egyre inkább meghatározták a korszak közbeszédjét. A sajtóban, az életrajzokban és az ünnepi beszédekben is egy viszonylag homogén, pártpolitikai üzenetektől mentes¹⁴ vezérkép mutatható ki, amelyen keresztül lehetett az államfőről beszélni. Ez állandó panelekből, kulcsfogalmakból, a vezérkép elemeiből épült fel. Az alkalmazott szókészlet így behatárolt és formalizált volt.¹⁵ A vezérkép általános érvényű – a mellékletben közölt táblázatokban összefoglalt – elemeit a kultuszépítésben résztvevők közül mindenki használta, ahogyan a múltbéli nemzeti nagyság visszaállításával kapcsolatos üzenetet is mindenki közvetítette. A Horthy-képen belüli hangsúlyokat illetően találhatók eltérések: a honvédség a háborús 'hős', a közoktatás a nemzet 'atyja' képét emelte ki elsősorban, míg az egyházak a saját fogalomkészletükre támaszkodtak, azonban a Horthy-kép többi elemét is alkalmazták. Egyes évfordulókon is voltak hangsúlybeli differenciák. Az ezzel kapcsolatos eltérések még nem tették plurálisá a Horthy-képet, mert ugyanazon elemek alkalmazásáról volt szó, egyedül az arányokat illetően voltak különbségek. A Horthy Miklósról kialakított kép akkor vált plurálisabbá, amikor a nemzeti nagyság helyreállítása mellett egyéb, egymástól eltérő jövőképek is kapcsolódtak hozzá. Ez a korszak eleje és vége kapcsán mutatható ki. A világháború idején a fennálló rendszer konzerválásának igénye és az ezzel kapcsolatos vízió, másfelől a szélsőjobboldal által kívánatosnak tartott radikális reformok is kötődtek hozzá, bár ezek csak felületesen épültek be a Horthy-képbe. Ez a kultusz 1938–1943 között határozta meg leginkább a közéletet, egyrészt a revíziós sikerek miatt, másrészt azért, mert a kormányzat a rendszer stabilizálására használta fel.

A kultuszépítés eszközei közül a sajtó emelhető ki, amely a közvélemény befolyásolásának egyik legfontosabb eszköze volt a korszakban. A napilapok között aktivitásukat tekintve ugyan kimutathatók különbségek, mert nem mindegyik tudósított ugyanolyan rendszerességgel és részletességgel az egyes évfordulókról, ahogyan Horthy Miklós méltatásának mértéke terén is voltak eltérések, azonban, ha megjelentek bennük cikkek, szinte azonos képet közvetítettek az államfőről. A vezérkép közvetítése terén a legaktívabb napilapok közé a *Budapesti Hírlap*, a *8 Órai Újság*, a *Nemzeti Újság*, a *Magyarország* és a *Pesti Hírlap* sorolható. A kultuszépítésben kevésbé aktívan vettek részt a liberális és a balol-

11 Az 1919-es események e vonatkozásához lásd Sakmyster 2001: 42–43.

12 A vezérelv, mivel Magyarországon nem volt diktatúra, távol állt a Horthy-kori politikai berendezkedéstől. A korszak elején is inkább csak a fajvédők politikai víziójának részét képezte, nem tényleges realitást jelentett.

13 A megemlékezési szertartások „nem egyszerűen felvetik, hanem állítják a múlttal való folytonosságot”, így rituálisan újra előadják „azon események narratíváját, amelyek valamilyen múltbeli időpontban” mentek végbe. Connerton 1997: 66.

14 A Horthy-korszak kapcsán – Ormos Mária szavaival élve – az állapítható meg, hogy „valamiféle részben hivatalos, részben nem hivatalos szellemiség körüllegte a rendszert, mégis erősen kétséges ennek nemcsak az egysége, hanem az ideológia volta is [...]”. Ezt a rendetlen eszmerendszert nehéz ideológiának tekinteni. A Horthy-korszak eszmei rendszere voltaképpen reklám jellegű címszavakból állt. Ormos 2003: 75, 86.

15 A nyelvhasználathoz lásd Vér 2006a: 129., 138–140.; Connerton 1997: 72–75.

dali elkötelezettségű napilapok, ahhoz – mint a születés- és névnapokról szóló fejezetekből kiderül – később is csatlakoztak, elsősorban a fennálló rendszer elvárásainak való megfelelés érdekében. A *Népszava* vállalta a legmarkánsabb különállást. A korszak tekintélyelvű, korlátozottan plurális nyilvánosságában a revíziós propagandán kívül a Horthy-kultusz jelentette azt az állandó témát, ami a nyilvánosság különféle színterein keresztül a médiafogyasztók széles köréhez eljutott. A Horthy-kép esetében a nyilvánosság szinte teljes egészében tekintélyelvű volt.¹⁶ Ugyanakkor nem volt kötelező a kultusz építésében részt venni: 1938-ig ezért tudtak attól távol maradni a szociáldemokraták. Az államfő büntetőjogi védelme azt jelzi, hogy ugyan lehetőség volt nem használni a kultikus nyelvezetet, azonban nem volt ajánlatos kritikus véleményt mondani Horthy Miklósról. A Horthy-kép közvetítésében a rádió és a filmhíradó kisebb szerepet játszott. A jelentőségük a második világháború idején nőtt meg. Mivel ez a két új médium kormányzati ellenőrzés alatt állt, így azonos üzeneteket közvetítettek. A kultuszépítéstől való távolmaradásra nemcsak a szerkesztőségeknek volt lehetősége, hanem a közéleti személyiségeknek, a kultúra és a tudomány képviselőinek, illetve az ellenzéki politikusoknak is.

A Horthy-kultusz funkciói közé tartozott a társadalom integrálása; a politikai rendszer legitimációja és stabilizálása; a társadalom mozgósítása; a mintaalkotás és a pozitív – a nemzeti nagyság helyreállításával kapcsolatos – jövőkép sugalmazása.

Mivel Horthy a fennálló politikai berendezkedés szimbólumává vált a rendszert voltak hivatottak legitimálni a róla kialakított képnek azok az elemei, amelyek vezéri szerepét igyekeztek alátámasztani. Idetartoztak a pozíciójával kapcsolatos kijelentések mellett (2. réteg)¹⁷ azok az üzenetek, amelyek egy új korszak kezdetére vonatkoztak (4. réteg), azok, amelyek Isten akaratára hivatkoztak (5. réteg), valamint azok is, amelyek a vezérnek – így rajta keresztül a rendszernek – tulajdonított sikerekről és eredményekről szóltak (6. réteg). A Horthy-kép tehát nemcsak a vezér pozícióját igazolhatta, hanem a politikai berendezkedés elfogadottságát is erősíthette közvetett módon, Horthy Miklós személyén keresztül. Így például a kiválasztottság, a múlttal való szakítás üzenete és az elért sikerek korabeli értelmezése nem korlátozható kizárólag Horthy Miklósról.

A magyar nemzet és a vezér kapcsolatát bemutató elemek (3. réteg) – az ezzel összefüggő csoportképzéssel együtt – a vezérkultusz integratív funkciójának sikerét igyekeztek elősegíteni, de emellett a legitimációs és rendszerstabilizációs szerepük is lényeges volt. A kultikus szövegekben szinte alig jelent meg a társadalmi, világnézeti különbségek felszámolására vonatkozó igény.¹⁸ Az az üzenet fordult elő gyakran, hogy a politikai, vallási nézetek

különbözősége ellenére a kormányzót 'minden magyar' ember tiszteli.¹⁹ A társadalom integrálását így nem a társadalmi megosztottság meghaladásával igyekeztek elérni, hanem annak kiemelésével, hogy a vezért 'minden magyar' tiszteli és követi, ezért vesz részt 'mindenki' az évfordulós ünnepségeken.²⁰ Ennek az üzenetnek a kifejezésére – a politikai rendszer autoriter jellegéből is következően – rendszeresen nem vettek igénybe tömegrendezvényeket.²¹ A vezérkép markáns üzenete volt, hogy a 'nemzet atyja' a napi politika, a részérdekek, a kormányzati intézkedések felett állt, így azonosulási pontot jelenthetett az eltérő társadalmi csoportokhoz tartozó egyének számára. A kultikus szövegek szerint az elképzelt nemzet közössége a vezér köré épült fel, mert körülötte a magyar nemzet 'fiai' és 'leányai' összegyűltek, alárendelve magukat a gondoskodó 'atyá' akaratának. A nemzetre vonatkozó különféle – természetesen mindig pozitív tartalmú – hivatkozások fordultak elő legtöbbször a méltatásokban, tehát a vezér iránti tiszteletet hazafias kötelességgé állították be.²² Ez a kultusz ilyen értelemben a nemzetépítés, a nemzeti identitás megerősítése eszközének is tekinthető.²³ A kultusszal azonosulók esetében Horthy személyéhez és rajta keresztül a rendszerhez való kötődés lélektani és érzelmi jellegű volt, míg anyagi, materiális kötelekekről azok esetében lehet beszélni, akik a rendszer által kínált előnyöket is élvezték.

Horthy kultuszának mozgósító funkciója nem pártokhoz, ifjúsági szervezetekhez kötődött, mint a korabeli diktatúrákban, hanem a társadalommal

19 Lásd például *Újság*, 1942. dec. 6. 1.

20 A nemzeti egység megerősítését célzó törekvés Horthy Miklós 'országzásának' huszadik évfordulóján a rádiós közvetítésen és az ország különböző pontjain egy időben tartott hódolati ünnepségeken is kimutatható. Mindez az évfordulókon megjelent méltatások fő üzeneteihez hasonlóan azt fejezte ki, hogy az 'egész nemzet' hódol előtte.

21 A kultusz építésében a vezér vidéki útjai, a revíziós bevonulások, a Nemzeti Munkahét megnyitó ünnepsége (1934) és a kormányzó melletti hódolati felvonulások tekinthetők tömegrendezvényeknek, amelyekre ugyan jellemző volt a ritmikus éljenzés és az euforikus hangulat, de ez elmaradt a Hitler körüli hisztérikus légkörtől. Ez a megállapítás a rendszer konzervatív felfogásával és elitista szemléletével is magyarázható. Horthy kultusza esetében nagyszabású, monumentális tömegrendezvények tehát ritkábban járultak hozzá a kormányzónak való alávetettség kiemeléséhez. A kormányzó melletti hűségfelvonulások közül az 1925. június 11-i emelhető ki. Bár megbízható adat a résztvevők számáról nem áll rendelkezésre, de feltehetően az mozgatta meg a legtöbb embert. A *Szózat* szerint ötvenezer vettek részt a felvonuláson. *Szózat*, 1925. jún. 13. 3. Összehasonlításképpen, a *Pesti Hírlap* tudósítása szerint 1930. február 28-án tizenötezer vettek részt a TESZ jubileumi hódolati felvonulásán. *Pesti Hírlap*, 1930. márc. 1. 1. Érdemes ezzel összefüggésben megnézni a Hitler és a tömeg viszonyát ábrázoló fényképeket és *Az akarat diadala* című filmet is. A fényképekhez lásd például Kershaw 2009a: 57., 61., 65., 67., 92., 106–107. kép; Burden 1969: 112., 144. E források a náci tömegrendezvények grandiózus, monumentális természetét mutatják.

22 Ehhez lásd Parkin 1997: 90–91.

23 Ugyanis „performatív megnyilatkozások hozzák létre azt a teret” a liturgikus nyelvhasználat esetében, „amelyben a közösség létrejön, és a performatív megnyilatkozások teremtik meg magát a közösséget”. Connerton 1997: 73.

16 Sipos 2012: 81. A Horthy-kori nyilvánosság jellemzéséhez lásd Sipos 2011: 107–120.

17 Az egyes rétegekhez lásd a vezérképpel kapcsolatos táblázatokat a mellékletben.

18 Ez a Hitler-kultusz esetén nem mondható el: a 'Volksgemeinschaft' megteremtésével összefüggésben ugyanis a társadalmi pluralizmus megszüntetése is cél volt.

szembeni elvárásokon keresztül értelmezhető.²⁴ A kultikus szövegek a korszakban végig példaként állították Horthy Miklóst a társadalom elé, tetteit követendőnek, iránymutatását mindenre nézve kötelezőnek nevezték. Ez összefüggött a kultusz szocializációs funkciójával, a hatalom társadalommal szembeni elvárásaival. A kultikus interpretáció szerint Horthy Miklós vállain nyugodott a magyar nemzet jövője. Ezáltal a Horthy-kultusz a társadalom azon csoportjai számára, amelyek azonosultak vele, biztonságérzetet jelenthetett és reményt adhatott, pozitív jövőképet sugározhatott, azonban emellett csökkenthette az őt követők felelősségérzetét és a kritikai gondolkodásra való hajlandóságát.²⁵ A vezérkép elemei a 'szebb jövő' megvalósíthatóságát voltak hivatottak igazolni. Emiatt az irredentizmushoz hasonlóan Horthy kultusza társadalomlélektani önterápiaként is értelmezhető, mivel hozzájárulhatott az első világháború utáni állapotok feldolgozásához, de ez mégsem tekinthető megfelelő „kezelésnek”, mert „téves diagnózison alapult”, illetve egy elképzelt, fiktív személytől várták, hogy hozza el a teljes „gyógyulást”.²⁶ A két kultusz ráadásul össze is olvadt, így együttesen is eleget tehettek az önterápiának, a nemzeti identitás Trianon utáni újrakonstruálásának. Fő üzenetük szerint ugyanis elfogadhatatlan volt az, ami az első világháborút követően a magyarsággal történt, így az egyedüli megoldás, hogy visszaállításra kerüljön az elvesztett múltbéli állapot.²⁷ A vezért és rajta keresztül a nemzetet is kiválasztottnak állították be ('magyarok Istene'), amivel csak átmenetileg történhet meg Trianonhoz hasonló tragédia.

A vezérkultuszok kapcsán megkerülhetetlen fogalom a karizma, amely helyett, mint az elméleti fejezetben jeleztem, érdemes lenne inkább a karizmatikus vezér imázsa kifejezést használni. Milyen szerepet töltött be ez az imázs a Horthy-korszak politikai berendezkedésében és a hatalom gyakorlásában? A politikai döntések elsősorban nem Horthy Miklós akaratára támaszkodva születtek meg. Ez is jelzi a vezérelv hiányát, amelyet az is mutat, hogy nem minden kérdésbe szólt bele a kormányzó, a napi politika alakításától a korszak bizonyos időszakaiban távol maradt.²⁸ Tényleges szerepe ennek ellenére túlmutatott a törvényekben szabályozott jogkörén. A fennálló rendszer Horthy Miklós nélkül is működhetett volna (esetleges halálát követően), mivel nem az államfő személyére épült fel. A Horthy-kultusz nem volt nélkülözhetetlen eleme a Horthy-kori politikai berendezkedésnek. Karizmatikus jellegű hatalomgyakorlásról elsősorban 1920. március 1-je előtt lehet beszélni a válságos körülmények mellett azért is, mert még nem volt legitim hatalom. A magyar állam nem működött megfelelően, nem rendelkezett erőszak-monopóliummal, amely

a Nemzeti Hadsereg és a különítmények 'birtokában' volt inkább. Ilyen körülmények között nem a jogszabályok, hanem a vezér akarata volt meghatározó. Beniczky Ödön 1925-ös vallomásában azt állította, hogy „nemes verseny indult meg most [a Gellért Szállóban rendezett vacsora után, amikor Horthy Miklós azt mondta a Nemzeti Hadsereg vonatkozó *Népszavában* megjelent cikkek szerzőivel kapcsolatban, hogy »Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni« – T. D.] a két különítmény, a Prónay-különítmény és az Ostenburg-különítmény között, melyiknek sikerül hamarabb a fővezéri óhaj teljesítése”.²⁹ Lehet, hogy ironikusan mondta ezt, de a vezér akaratának való megfelelés jól illeszkedik a karizmatikus uralom jellemzőihez.³⁰ A konszolidáció alatt ez háttérbe szorult. A kormányzó hatalmát ugyanis már törvényi előírások határozták meg, akaratát ezek korlátozták. A változás azonban nem jelenti azt, hogy később a karizmatikus vezér imázsa már nem hathatott a politikai rendszerre. Befolyásolhatta ez a kortársak kormányzóhoz való viszonyát, ahogyan a vezér önképét és a meghozott döntéseit is. (A forrásadottságok miatt nincsenek érdemi ismereteink arról, hogy a magyar társadalom mekkora része gondolta úgy, hogy Horthy 'rendkívüli' képességekkel rendelkezik.) Az 1944-es megszállás és a 'kiugrási' kísérlet esetében az látható, hogy Horthy nem tudta magát függetleníteni a róla kialakított – reálisnak nem tekinthető – képtől és az ennek részeként neki tulajdonított képességektől. Úgy gondolta a megszállás után, hogy nem szabad lemondania, mert küldetése van, a nemzet jövőjét csak ő tudja pozitív irányban befolyásolni. Környezetének néhány tagja is hivatkozott 'rendkívüli' képességeire. 1944 őszén abban bízott, hogy a hadsereg követni fogja a parancsait. Ezeket a példákat nem általánosítanám a korszak egészére, nem állítom, hogy Horthy Miklós mindig így hozott döntéseket.³¹ Elég csak az 1920-as évekre utalni, amikor a napi politika alakításában nem vett részt. Válságos időszakokban viszont aktívabb szerepet vállalt. A Horthy-kori politikai rendszer a legális-racionális és karizmatikus uralom jellemzőit is magán viselte, bár megítélésem szerint az előbbi volt lényegesebb: a karizmatikus vezér imázsának a korszakban főként szimbolikus, legitimációs szerepe volt.³²

29 Markovits 1964: 105.

30 Ian Kershaw a hitleri diktatúra meghatározó vonásának tartja Hitler karizmatikus tekintélyét. Ez a 'Führerért dolgozni' elv, ami szerint mindenki köteles volt a maga helyén a vezér vélt vagy valós szándékai szerint tevékenykedni. Egy náci pártfunkcionárius mondta 1934-ben: „Korábban nagyon gyakran és sok területen az emberek utasításokra és eligazításra vártak. Sajnos így lesz a jövőben is, miközben mindenkinek az lenne a kötelessége, hogy a maga válságtotta területen igyekezzon a Führerért dolgozni.” Idézi Kershaw 2005: 122. Ez nem mutatja ki a Horthy-kori Magyarországon, viszont kétségtelen, hogy a kormányzó akaratára vonatkozó hivatkozások időnként túl általánosak voltak (szolgálni, védeni a hazát, kötelességteljesítés, önfeláldozás), így megvalósításuk során könnyen elképzelhető, hogy olyasmit tett valaki, amit a kormányzó egyébként nem várt el senkitől.

31 A forrásadottságok miatt ráadásul csak korlátozottan vizsgálható ez a kérdés.

32 A Horthy-kultusz jelenségét, ahogyan általánosságban a vezérkultuszokat, mindenképpen szükségesnek tartanám bevonni a politikai rendszerek jellegével kapcsolatos vizsgálatokba. Vö. Püski 2005: 232–233.

24 Ez is arra mutat rá, hogy a korszakban a hatalom nem törekedett a társadalom intenzív mobilizálására. Az olyan törekvések, amelyek a kormányzóválasztás huszadik évfordulójával kapcsolatban mutathatók ki (szimultán ünnepség országsszerte), nem jellemezték a korszak egészét.

25 Ennek elméleti vonatkozásaihoz lásd Kertzer 1988: 85., 181.; Lane 1981: 271.

26 Az irredenta kultuszt az idézett szavakkal is jellemzi Zeidler Miklós. Zeidler 2009: 261.

27 Uo. 266–267.

28 A kormányzó jogkörének és politikai szerepének értékeléséhez lásd Püski 2005: 221–224.

Itt szükséges kitérni a kontinuitás-diszkontinuitás kérdésére, arra, hogy milyen mértékben tekinthető újszerű jelenségnek a Horthy-kultusz és mennyiben támaszkodott a világháború előtti uralkodói reprezentációra, főként Ferenc József kultuszára, esetleg más kultikus hagyományra. Megítélésem szerint Horthy Miklós kultusza kialakulásának körülményei a diszkontinuitás jellegét erősítik. A kultusz megjelenése a háborús vereséggel, összeomlással volt összefüggésben. Horthy Miklós alulról jött vezérként – tehát nem a dinasztikus trónöröklési szabályok alapján – került az ország élére. Számos kortársához hasonlóan a válság emelte őt fel oda, választás útján és a népszuverenitás elve alapján. Ráadásul a korszak elején a jobboldali radikálisok jelentős mértékben hozzájárultak a kultusza megalapozásához. A Horthy-kép több eleme a fajvédő politikai programhoz igazodott. Eleinte e politikai csoportosulás vezéralakjának számított. A dinasztikus kultuszokra nem volt jellemző, hogy az uralkodó politikai mozgalmak vagy pártok vezéralakja. A háború után a politikában Európa-szerte elterjedt militarizmus és vezérelv szintén éreztette hatását. Horthy Miklósnak ráadásul nem azért alakult ki 1919-ben a vezérkultusza, mert nem volt király Magyarországon. Kultuszának megjelenése nem függ össze ezzel. Nem azért alakult ki a kultusza, mert kormányzó, az uralkodó helyettese lett, hanem ettől függetlenül, már ezt megelőzően. Nem azért lett kultusza, mert ez járt az uralkodót helyettesítő kormányzóknak, hanem egy másik konstrukcióban, a radikális jobboldal által elképzelt katonai diktatúra részeként.³³ Azonban az 1920-as években a kultusz konszolidálásában lényeges szerepet játszott az uralkodó hiánya, ami értelemszerűen az uralkodói reprezentációval való kontinuitást erősítette. A vidéki utak során az uralkodói reprezentációnak már a kultusz konszolidációja előtt is volt szerepe. Ez azt jelenti, hogy a Horthy-kultusz – a megjelenési körülményei ellenére – az 1918 előtti időszak külsőségeire is támaszkodott, ami idővel erősödött. Ugyanis az uralkodó születés- és névnapjának ünneplése hasonló keretek között valósult meg (tábori misék, díszszemle, tisztelgő küldöttségek felvonulása, törvényhatóságok közgyűlései), mint történt ez – módosulásokkal és kiegészítésekkel – a kormányzó esetében. Ráadásul a Horthy-kép főbb elemei a Ferenc Józsefet méltató régebbi cikkekben is rendszeresen olvashatóak voltak.³⁴ A királyt a 'nemzet atyjaként', a nemzet jelképeként állították be, hangsúlyozva a nemzet és az uralkodó közötti 'szétszakíthatatlan' kötelékek létét, a Gondviselés 'küldöttének', az 'alkotmányosság öréke' tekintették, aki mindig teljesíti kötelességét stb.³⁵ Az 1867. június 8-i koronázás egy új, jobb korszak kezdetét jelentette (szimbolikus kezdet).³⁶ Horthy kultuszát 1919 és 1944 között az 1918 előtti időszakhoz képest tehát a kontinuitás és diszkon-

tinuitás egyaránt meghatározta: a genezise és egyes említett jellemzői a kortárs vezérkultuszokhoz közelítették, az uralkodói reprezentáció egyes elemeinek alkalmazása és a kultusz 1920-as években végbement konszolidálása viszont Ferenc József kultuszához. Horthy Miklós kultuszában az 1918 előtti uralkodói külsőségek fontos szerepet játszottak, azonban a létét meghatározó egyes tényezők – az említett megjelenési körülményein túl – eltértek a dualista Magyarországot jellemző viszonyoktól. Az államfő hatalma már nem isteni eredetű. Az uralkodó hatalmának forrása Isten, illetőleg a trónöröklési rend volt, Isten kegyelméből, születési jogon volt uralkodó, ami világos választóvonalat jelent.³⁷ Összességében az állapítható meg, hogy a Horthy-kultusz a két világháború közötti időszak terméke, egy volt az akkori vezérkultuszok közül, viszont az 1918 előtti hagyományok jelentős hatása kimutatható, amelyeket azonban eltérő kontextusban használtak e kultusz részeként. A kontinuitás-diszkontinuitás esetén inkább a diszkontinuitás volt meghatározóbb.

Ferenc József kultuszán kívül egyéb 1918 előtti kultikus hagyományréteg is kimutatható a Horthy-képben, amelyekre az elemzés során igyekeztem kitérni. Itt ezeket nem ismételtem meg, csak annyit jelezni, hogy ez a kultusz újszerű, egyedi jelenség volt a megjelenési körülményei, kontextusa, így az irredenta kultusszal való összeolvadása miatt, azonban egyes elemei – akár néhány évszázaddal – korábban, eltérő kontextusban is léteztek.³⁸

Arra a kérdésre, hogy a kultuszépítők tevékenységét pontosan mi motiválta, nem mindig lehet választ adni. A kultusz építésében különböző csoportokba sorolható egyének vettek részt. A kategóriák között kimutatható átfedés is.³⁹ A kultuszépítők közül Horthy emelhető ki elsőként, aki kortársaitól eltérően ugyan nem foglalkozott érdemben a róla kialakult kép befolyásolásával, ellenőrzésével, legalábbis a forrásokból nem lehet erre következtetni, de mégis részt vett a kultuszépítés folyamatában, amikor a születés- és névnapjainak katonai ünnepek, a jelentősebb jubileumok során jóváhagyta a tervezett programot (1930, 1940) vagy kifejezte kívánságát, hogy egy adott évfordulót ne ünnepeljenek meg (1935). A Doblhoff Lily és Pilch Jenő által írt életrajzok, illetve egyéb emléklapok engedélyezésében is volt szerepe. Horthy azáltal is hozzájárult a kultusz ápolásához, hogy időnként elhárította magától az ünneplést (1930, 1940, 1943). Ez inkább csak kommunikációs gesztus volt, érdemben nem befolyásolta az évfordulós ünnepeket.⁴⁰ A következő kategó-

33 Annak nem találtam egyértelmű jelét, hogy a radikális jobboldalhoz nem tartozó egyes kultuszépítők a király hiánya miatt tartották fontosnak a fővezér kultuszának megalapozását.

34 Ehhez is szükséges hozzátenni, hogy a radikális jobboldal kultuszépítő tevékenysége során alkalmazta a Ferenc József-képben is megtalálható üzeneteket.

35 Lásd például *Pesti Hírlap*, 1900. aug. 18. 1–2., 1910. aug. 18. 1–2.

36 Uo. 1892. jún. 8. 1–2., jún. 9. 4.

37 Idesorolható természetesen Erzsébet királyné kultusza is, de az államfő, Ferenc József kultusza sokkal inkább összevethető Horthy Miklóssal. A pozíció és a nemi különbségeken túl azért is, mert kultuszaik elsősorban az életükben voltak meghatározók. Az Erzsébet-kultuszhoz lásd például Vér 2006a és b, Vér 2012.

38 A korábban is létező alkotóelemeinek első világháború előtti és utáni alkalmazása közötti eltérések és azonosságok részletesebben és pontosabban további kutatások eredményeként mutathatók be.

39 E kategóriákhoz lásd Cohen 2007: 616–617.

40 Arra vonatkozó forrásokat sem találtam kutatásom során, hogy nehezményezte volna kultuszának létét.

riába Horthy Miklós közvetlen környezete tartozik. Nemcsak barátokra, családtagokra kell itt gondolni, hanem olyanokra is, akik politikai funkciójuk miatt voltak a környezetében, például közvetlen munkatársként. A korszak első éveiben főként a radikális jobboldal reprezentánsaira lehet utalni, majd később idesorolhatók a miniszterelnökök, mint ahogy például Ravasz László és Herczeg Ferenc is. Ezt a kategóriát tágitja a politikai, egyházi, katonai, tudományos, kulturális és helyi elit, legalábbis azon része, amelyik a fennálló berendezkedést elfogadta és támogatta.⁴¹ Közülük kiemelhetők a kormány tagjai, elsősorban a belügy-, a honvédelmi, a vallás- és közoktatási miniszter, akik állandó szereplői voltak a kultuszépítés folyamatának. Idesorolhatók az MTI vezetői és a tömegkommunikációs eszközök által közvetített üzenetek tartalmáért felelős személyek. Az elit tagjai a rendszer reprezentánsaiként, hivatali kötelességüknek eleget téve vettek részt a kultuszépítésben, ami azonban nem zárja ki az esetleges őszinte lelkesedésüket, meggyőződésüket sem. A tábori püspökök, a hivatalban lévő miniszterek, főispánok és polgármesterek így rendszeresen szerepet kaptak az évfordulókon. A kultuszépítés tehát jelentős részben az elit tevékenysége volt, ahogyan a különféle jubileumi rendezvényeken, az istentiszteleteken, díszebédeken és díszközgyűléseken is főként az elit tagjai vettek részt. A professzionális szakemberek, művészek említhetők még, mint negyedik csoport, akik tudásukkal és tehetségükkel járultak hozzá a vezérkép erősítéséhez. Így festők, szobrászok, színészek, fényképészek, újságírók stb., akik lelkesedésből vagy karrierépítés érdekében adhatták a nevüket ehhez vagy esetleg csak pusztán szakmai feladatnak, kihívásnak tekinthették. A megfelelési kényszer a kultuszépítés egyik fontos, azonban korántsem egyetlen motivációja volt, elég csak az államfővel összefüggő korlátozott nyelvhasználatra, illetve a személyének büntetőjogi védelmére utalni. A politikai szereplők esetében a kultuszépítés gyakorlati és hatalmi szempontokkal is összefüggött. Végül az átlagemberek, akiket elsősorban a kultusz mint termék fogyasztóiként szükséges említeni, de emellett kultikus szövegeket is előállítottak a kormányzónak küldött leveleikkel és a helyi lapoknak írt verseikkel, cikkeikkel.

41 Például a *Nyugathoz* kötődő költőket és írókat nem találjuk meg a kultuszépítők táborában. Ehhez lásd még Kemény 1987: 306. A Horthy Miklós által alapított Corvin-lánc és Corvin-koszorú díjazottai között a kultuszépítés terén szerepet vállalók is találhatók. A kitüntetést ők korábbi tevékenységükön kívül a rendszer iránti lojalitásukért kapták. A Corvin-lánc díjazottai között ebből a szempontból Herczeg Ferenc író (1930), Ravasz László református püspök (1930), Zala György szobrász (1930), báró Wlassics Gyula (1930), Karlovsky Bertalan festőművész (1935) és Hóman Bálint történész, politikus (1935) említhető. A Horthy-kultusz vonatkozásában a Corvin-koszorú díjazottai közül Csathó Kálmán író (1930), Hekler Antal művészettörténész (1930), Kornis Gyula filozófus (1930), Kisfaludi Stróbl Zsigmond szobrászt (1930), Szentgyörgyi István szobrászt (1930), Tormay Cécile írónőt (1930), Dudits Andor festőművészt (1931), Harsányi Zsolt író (1935), Aba Novák Vilmos festőművészt (1939), Gulácsy Irén írónőt (1939), Burghardt Rezső festőművészt (1941), Lukinich Imre történész (1943) lehet kiemelni. A zárójelben a kitüntetés éve szerepel. Ehhez lásd Ablonczy 2007.

Horthy Miklós vezérkultusza hatékonyságának, sikerességének vonatkozásában, mint a bevezetésben jeleztem, kutatásokat nem végeztem. Ehhez eltérő jellegű egykorú források elemzése szükséges. A kedvezőtlen forrásadottságok miatt azonban Horthy népszerűségével kapcsolatban egzakt válasszal e kutatás megvalósulása esetében sem fogunk rendelkezni. Egy vezérkultusz befogadását különféle tényezők befolyásolhatták, így például az egyén családi háttere, politikai és vallási meggyőződése, társadalmi státusza, a hatalomhoz, a vezetéshez való viszonya és a tekintélyről alkotott fogalma. E tényezők határozhatták meg, hogy miként reagált az illető a politikai szocializáció során elsajátított értékekre és ismeretekre stb.⁴² Számított még az is, hogy mennyiben tették felelőssé a kortársak az államfőt a különféle kormányzati döntésekért. Részletes kutatás nélkül is tehető azonban a befogadást befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban néhány általánosabb megállapítás.⁴³ Főként azok az újonnan létrejött vezérkultuszok lehettek sikeresek, amelyek korábban is létező nemzeti és vallásos szimbólumokat olvasztottak magukba, ezzel is megkönnyítve az azonosulást.⁴⁴ Ezt az is megkönnyíthette, ha a kultusz reális és minél több embert érintő problémára adott választ. Szükséges, hogy állandó elemei, rítusai legyenek – akár más kultusszal is összekapcsolódva –, amelyek bizonyos időközönként ismétlődtek. Egyáltalán nem mellékes, hogy milyen hatalmi helyzetben volt az adott vezérkultusz, volt-e lehetőség a vezér kritizálására, tehát a kultuszának ellensúlyozására. A magyar társadalom ugyanis – a rendszerrel kapcsolatos személyes tapasztalatokon kívül – a médián keresztül közvetített kép alapján ismerte Horthyt, amit a fenti tényezők – különböző mértékben – befolyásolhattak. Horthy vezérkultuszának építésére ideális körülmények között került sor, mivel az jelen volt az élet szinte minden területén.⁴⁵ Az a tény, hogy a német megszállók arra törekedtek, hogy 1944-ben Horthy a helyén maradjon, rámutat erre is.

Mindez azonban korántsem jelenti, hogy nem volt olyan tényező, amely korlátozta a kultuszépítés hatékonyságát. Ugyanis hiába állították be a személyét 'nemzeti hősként' a méltatások, Horthy Miklós mégsem tudott a nemzet hőségé válni. Például azért, mert fővezéri és kormányzói tevékenysége nem mindenki számára volt elfogadható, elég a fehérterrorra és IV. Károly restaurációs törekvéseire utalni, bár – mint Ferenc József esetében is – idővel megszépülhetett a múlt. A politikai erők közül – az emigránsok mellett – a szociáldemokraták magatartása fejezte ki elsősorban a kultusszal szembeni ellenérzéseiket. 1938-ig láthatóan távol is maradtak annak építésétől, mert megtehet-

42 Strong–Killingsworth 2011: 409.; Davies 1997: 154–167.

43 Az elemzés szempontjaihoz lásd Zeidler 2012: 9.

44 Kertzer 1988: 45–46.

45 A Szálasi-kultusz ezzel szemben elsősorban a nyilas párton belül, a szavazóik, szimpatizánsaik alkotta közösségen belül érvényesült, azonban a terjesztésére ezenkívül is törekedtek. Ráadásul a Szálasi-kép összekapcsolódott a nyilasok politikai programjával, így mindazok, akik azzal nem azonosultak, a nyilas vezérrel sem feltétlenül tudtak.

ték.⁴⁶ A nyilvános kritika ezzel szemben már nem volt ajánlott: a nyilvánosság ebből a szempontból korlátozott volt, a rendszer inkább zártnak, mint nyitottnak tekinthető. Azonban nem is volt teljesen zárt, mivel a kultusz ápolása és építése nem volt kötelezővé téve, és azért sem, mert a Horthy-kultusz mellett a magyar szélsőjobboldalon is megjelentek vezérkultuszok, és előfordult egyes politikusok esetén a kultikus jellegű reprezentáció is. Az államfő tekintélyének rombolását ugyan nem tolerálta a rendszer, azt azonban nem korlátozta, hogy más vezérkultusz is létezzen, amely pusztán létevel is csökkenthette a kormányzó kultuszának hatékonyságát. Egyaránt vannak példák arra, hogy egyes tényezők erősíthették vagy gátolhatták a hatalom birtokosainak azon törekvését, hogy Horthy Miklós vezérkultuszán keresztül hatékonyan terjesszék a maguk valóságértelmezését.

Napjainkban a legszélsőségesebb vezérkultusz Észak-Koreában figyelhető meg. A politikai vezetőkbe vetett akár kritikátlan bizalom azonban demokratikus rendszerekben sem elképzelhetetlen. Ennek okai között említhető a politika perszonalizációja.⁴⁷ A vezérek iránti igény továbbra is kimutatható, sőt a tömegből kiemelkedő, a problémákat megoldani képes vezető iránt mindig mutatkozik igény, ha eltérő, változó mértékben is, feltehetően a jövőben sem lesz ez másként.⁴⁸ Emiatt egyetértve idézem Ian Kershaw erre vonatkozó gondolatait:

„A régi mítoszokat újak váltják fel. A modern technológia és a fejlett marketingtechnikák, kisebb személyi kultuszok köré fonódva, a politikai képzalka egyre bonyolultabb és kifinomultabb példáival állnak elő még a nyugati demokráciákban is, azzal a céllal, hogy a tudatlan és könnyen rászédhető emberek előtt elhomályosítsák a valóságot. [...] már önmagában az, hogy a modern állam jelentősen kiterjeszti hatalmát a polgárai felett, több mint elégséges ok arra, hogy a megalapozott bizalmatlanság és a kritikus figyelem lehető legmagasabb szintjét fejlesszük ki magunkban. Ma és a jövőben csak ez védhet meg bennünket attól, hogy higgyünk a politikai vezerségre pályázók marketingmódszerekkel felépített imázsának.”⁴⁹

Hasonló következtetésre jut könyvében Andrew Roberts is, aki szerint „[a] politikában ezért a szkepticizmus az egészséges reakció, ezt kellene táplálni és támogatni”.⁵⁰

46 A hatalom ugyanis nem kívánta a közéletet minden lehetséges szempontból a maga képére formálni.

47 A vezérdemokrácia modelljéhez lásd Körösnéyi 2005.

48 Ez nem azt jelenti, hogy a vezérkultuszok csak akkor jelennek meg, ha társadalmi igény van rájuk. Inkább arra kívánok utalni, hogy a felülről épített vezérkultuszoknak, különösen válságos időszakokban, mindig vannak támogatói.

49 Kershaw 2003: 375.

50 Roberts 2003: 213.

Könyvem a politikai vezetőkbe vetett túlzott bizalom egyik megnyilvánulási formáját tekintette át. A Horthy-kultusz jelensége bemutatásának önmagán is túlmutató érvénye van, mivel lehetőséget ad a részletesebb nemzetközi összehasonlításra, ahogyan a nemzetépítés, a nemzeti identitás, a reális nemzeti önismeret és a politikai rendszerek jellegének, ezen belül különösen a politikai vezetők szerepének további kutatásához is. A Horthy-korszak jobb megértésén – különösképpen a társadalom- és helytörténeti részkutatásokon – kívül további, tágabb kontextussal rendelkező kutatási lehetőségeket kínál ez a téma.

10. MELLÉKLETEK

10.1. Táblázatok¹

1. táblázat. Az 1914/18–1945 között létező vezérkultuszok jellegét, működésük kereteit meghatározó legfontosabb tényezők a három fő politikai rendszerben²

Tényező	Totalitárius	Autoriter	Demokratikus
politikai rendszer ^a			
1. A vezér személye	az állampárt vezére; kormányfő, államfő; a hadsereg főparancsnoka stb.	a hatalmi pozícióban lévő párt/mozgalom vezére; kormányfő, államfő; a hadsereg főparancsnoka	államfő, kormányfő; (rendszerellenes) párt/ politikai mozgalom vezetője
2. Az ideológiai meghatározottság mértéke	kizárólagos ideológia, ami a társadalom radikális átforgatását tekinti céljának	a kidolgozott, irányadó ideológia helyett sokkal inkább mentalitás jellemzi	állami szinten nincsen kidolgozott ideológia, egy adott párton, mozgalmon belül lehet
3. A vezérelv szerepe	a rendszer fő működési elve, az ideológia lényegi eleme ^b	nem feltétlenül része a rendszer működési elveinek	állami szinten nem létezik, egy párton, mozgalmon belül létezhet
4. A vezérkép és az ideológia	az ideológia által (is) meghatározott vezérkép szorosan kapcsolódik egy politikai vízióhoz	a rendszer mentalitása miatt a vezérkép inkább pragmatikus, nem feltétlenül kötődik egy politikai vízióhoz ^c	a vezérkép az adott párt, mozgalom politikai céljaival függ össze, de lehet – főként egy államfő esetében – pragmatikus, integráló is
5. A társadalom mobilizálása	extenzív és intenzív mobilizálásra törekszik (kötelező tagságú tömegszervezeteken keresztül)	nem feltétlenül van extenzív és intenzív mobilizáció; ha mégis, akkor sem éri el a totalitárius típusú rendszerekben alkalmazott mértéket ^d	állami szinten nem mutatható ki, de egy párt, mozgalom törekedhet erre

¹ A mellékletben található táblázatok, ha másként nem jelzem, a saját kutatási eredményeimet összegzik.

² A táblázat az alábbi munkák alapján készült: Linz 2000.; Fisichella 2000: 284–296.; Grieder 2007.; Bartha 2003.; Boros 2006: 1. köt. 101–122.; Körösi 1994 és 2005.; Gentile 2000.; Gentile 2006: 45–48.; Vonyó 2011b. A 3. fejezet 29–42. jegyzeteiben hivatkozott szakirodalmat is használtam.

10. MELLÉKLETEK

Tényező	Totalitárius	Autoriter	Demokratikus
politikai rendszer ^a			
6. A politikai (a) és a társadalmi (b) ^e pluralizmus mértéke	a) nincs b) felszámolása a cél	a) eltérő mértékben korlátozott b) változó mértékű	a) (szinte) korlátlan b) (szinte) korlátlan
7. A média feletti kontroll mértéke	(szinte) teljes	korlátozott, nem teljes	alacsony, ideális esetben nincs
8. A vezérkultusz kizárólagosságának mértéke	(szinte) kizárólagos, nincsenek alternatív vezérkultuszok	lehet kizárólagos, de alternatív vezérkultuszok is kialakulhatnak ^f	nem kizárólagos, akár egymással versengő vezérkultuszokról is beszélhetünk ^g

- a A táblázat a megközelítem kiindulópontját jelenti, pontosan tudva azt, hogy a rendszertípusokon belül is léteznek eltérő kategóriák.
- b A kollektív vezetés elvéből következően a Szovjetunióról, a sztálini időszak második felét leszámítva, ez nem mondható el. Lowenthal 1983: 213., 231–235.; Lane 1981: 24–25.
- c Vannak ideológus jellegű autoriter rendszerek is. Fisichella 2000: 287.
- d Az autoriter rezsimek között is található példa a mozgósítási jellegű rezsimekre. Uo. 288.
- e A társadalmi pluralizmus esetén a politikával szemben a gazdaság, a kultúra stb. jelentős autonómiával rendelkezik. Uo. 285–287.
- f A totalitárius rendszerektől eltérően az autoriter rendszerekben elképzelhető, hogy a hatalmi pozícióban lévő vezérkultusz mellett alternatív vezérkultusz is kialakul. A demokratikus rendszerekben ez általános, ugyanis domináns vezérkultuszok ritkán léteznek, ha igen, akkor elsősorban az államfő és/vagy a miniszterelnök személye körül.
- g Az államfő és a kormányfő vezérkultuszai – hatalmi pozíciójukból következően – akár dominánsabbak is lehetnek, de ideális esetben ez nem kérdőjelezi meg a demokrácia létét, mivel a fennálló demokratikus politikai berendezkedés stabilizálását szolgálják. Lásd például Orzoff 2008: 137. Hindenburg esetében a helyzet bonyolultabb, mert 1918 után a köztársaság-ellenes erők is ápolták a kultuszát. Goltz 2009. A különféle rendszerellenes erők esetében (a Hitler-kultusz 1933 előtt) a demokratikus rendszer védelméről értelemszerűen nem beszélhetünk.

2. táblázat. A vezérkultuszok a két világháború közötti Európában³

A vezérkultusz típusa ^a	Példa	Megjegyzés
Demokratikus típus		
	Masaryk	a kultuszépítőknek nem célja a demokrácia felszámolása, sokkal inkább annak stabilizálása a vezérek kritizálhatók, versenyhelyzet
	Churchill	alternatív és/vagy ellenkultusz is kialakulhat nem diktátorkultuszok politikai vezetők
Autoriter típus		
A vezérelv szerepe jelentős	Salazar	demokratikus rendszerekben a hatalomra kerülés előtt is megjelenhettek, azonban annak – valamilyen mértékű – átalakítása, az antidemokratikus tendenciák erősítése a kultuszépítők célja
	Franco	
	Metaxas	
	Pétain	
	Pavelić	
	Codreanu	alternatív és/vagy kiegészítő vezérkultuszok is kialakulhatnak a hatalmi helyzetben lévő vezérkultusz mellett
	Ulmanis	
	Mannerheim	
A vezérelv szerepe korlátozottabb (az uralkodókultuszokhoz közelebb álltak)	Pilsudski	nem feltétlenül diktátorkultuszok
	Hindenburg	politikai és/vagy katonai vezetők
	Horthy	
3. Totalitárius típus		
A vezérelv az ideológia része	Hitler	demokratikus rendszerekben a hatalomra kerülés előtt is megjelenhettek, azonban annak átalakítása a kultuszépítők távlati célja
	Mussolini	
Elviekben kollektív vezetés létezett	Sztálin	csak kiegészítő vezérkultuszok alakulhatnak ki a hatalmi helyzetben lévő vezérkultusz mellett diktátorkultuszok

a A politikai rendszerek jellege szerint.

3 Az 1. táblázat, a 3. fejezetben leírtak és az ott hivatkozott szakirodalom alapján készült el.

3. táblázat. A vezérkép fontosabb elemei a megnevezett kortárs kultuszokban⁴

A vezérkép fontosabb elemei	Salazar	Franco	Mussolini	Metaxas	Pavelic	Pétain	Hindenburg	Hitler	Horthy	Pilsudski	Masaryk	Mannerheim	Sztálin
1. A vezér jelöli ki a követői (nemzet, nép, társadalom, ország, párt) számára egyedül járható utat ^a													
A vezér az adott közösség (párt, nemzet stb.) vezére	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
A vezér az adott közösség kormányosa			+						+				+
2. A vezér és a követői viszonya													
A vezért az 'egész nemzet/ nép' stb. ünnepi bizonyos évfordulókon	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
A napi politika, különböző érdekcsoport felett álló 'szilárd' és 'fix' pont			+	+		+	+	+	+	+	+		+
Megtestesíti a nemzetet, népet, társadalmat, államot stb.		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
A 'nemzet atyja' stb.			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
A nemzetért, népért stb. vállalt áldozat, a vezér kötelességtudatának hangsúlyozása			+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
A nemzet, nép, a párt stb. egésze követi őt			+	+	+	+	+	+	+		+		+
A követői akaratából lett vezér			+				+		+				+
3. A kultikus nyelvhasználat időfogalma													
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
A 'szebb jövő' letéteményese ^b		+	+	+		+	+	+	+	+	+		+
4. Isteni legitimáció (a vezér személyének szakralizálása)													
Az 'Isten', a 'Gondviselés' küldötte	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		
5. A vezér történelmi tettei ^c													
'Nemzetmentés' ^d	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
'Országépítés'			+	+	+	+		+	+	+	+		+
'Országgyarapító' ^e								+	+				
'Hódítás'			+										

4 A táblázat a 3. fejezet 29–42. jegyzeteiben hivatkozott irodalom alapján készült. Abban az esetben, ha egy cellában nem szerepel a '+' jel, akkor a szakirodalomban nem találtam arra vonatkozó utalást, hogy az adott elem a vezérkép része lenne. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy ez egyáltalán nem mutatható ki, mivel a hivatkozott szakirodalom nem azonos szempontok alapján és eltérő terjedelemben mutatta be a vizsgált kultuszokat. A táblázat tehát még pontosításra, kiegészítésre szorulhat.

A vezérkép fontosabb elemei	Salazar	Franco	Mussolini	Metaxas	Pavelic	Pétain	Hindenburg	Hitler	Horthy	Pilsudski	Masaryk	Mannerheim	Sztálin
'Védélmezés'									+	+	+		+
'Szabadítás'					+			+	+	+	+		
6. Történelmi párhuzamok													
A történelem nagyjaival megvont párhuzamok		+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+
7. Gyakori jelzős szókapcsolatok													
'Bölcs' (vezér, vezetés, tanító, apa)			+	+		+		+	+	+	+		+
'Erős' (kéz, kar, váll)			+	+	+	+		+	+	+			+
'Hős' (katona, vezér)		+				+	+		+	+	+		+
8. Egyéb													
Tanító, nevelő									+	+	+		+

a A vezérkép felsorolt elemei esetén nem szó szerinti, hanem tartalmi egyezéstről van szó.

b Az adott rendszer politikai, ideológiai céljai határozták meg, hogy mit is jelentett a 'szebb jövő'.

c A vezérnek tulajdonított tettek értelemszerűen az adott ország helyzetéből következnek. Például az 'országgyarapító' jelzőt a területi követelések esetén társítják a vezér személyéhez.

d A vezér 'megmenthette' a nemzetet, az országot a bolsevizmustól, a politikai káosztól, instabilitástól, a katonai vereségtől, a gazdasági csődtől stb.

e A vezér 'visszaszerezte' az első világháború után elveszített területeket.

4. táblázat. A vezérkultusz-építés főbb alkalmai a két világháború között⁵

Alkalmak		Salazar	Franco	Mussolini	Metaxas	Pavelic	Pétain	Hindenburg	Hitler	Horthy	Pilsudski	Masaryk	Mannerheim	Sztálin
A vezérhez kötődő évfordulók	Születésnap	+	+		+	+		+	+	+	+	+	+	+
	Névnap				+					+	+			
	Katonai sikerek napja		+				+	+		+	+		+	+
	Hatalomra kerülés napja ^a			+	+	+		+	+	+	+	+		
A párthoz kötődő évfordulók ^b				+					+					+
Pártgyűlések, pártrendezvények		+		+	+				+					+
Kampányrendezvények								+	+					
Vidéki utak		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	

a Ami egybeeshetett egy új állam létrejöttével (Pavelic) vagy a politikai rendszer radikális átalakításával is (Metaxas).

b Például a müncheni sörpuccs napja (november 8.) vagy az októberi forradalom (november 7.) napja.

⁵ A táblázat a 3. fejezet 29–42. jegyzeteiben hivatkozott irodalomból kinyerhető információk alapján készült. A táblázat – hasonlóan a 3. táblázathoz – így nem feltétlenül teljes.

5. táblázat. Összehasonlító vezérkultusz-elemzés⁶

Tényezők	Hitler	Horthy
	vezérkultusza	
Hasonlóságok, azonosságok		
A vezérek típusa	alulról (dinasztián kívülről) jött vezérek	
A kultuszépítés alkalmai	a vezérhez kötődő évfordulók, meghatározó bel- és külpolitikai események	
A kultuszépítés eszközei	közel azonos eszközök	
A vezérkép	a főbb elemek azonosak (3. táblázat)	
Meghatározó szimbólum	a vezér portréi	
A vezérrel szembeni kritika mértéke	korlátozott (azonban a Horthy-kultusztól távol lehetett maradni)	
Eltérések		
A vezérek típusa	pártvezér, majd diktátor	katonai vezér, majd államfő
Kultuszépítés alkalmai	pártnapok, pártgyűlések, a párt-hoz kötődő évfordulók, választási kampány	párthoz kötődő rendezvények nem voltak
Tömegrendezvények	rendszeresen nagyobb tömegeket mozgató meg (nürnbergi pártnapok) monumentalitásra törekvés, grandiózus események cél: a tömeg fanatizálása	a rendszeres rendezvényeken kevesebben voltak jelen, nem volt törekvés a monumentalításra és a tömeg fanatizálására ^a
A rítusok kiterjedtsége	a nyilvános szférán kívül a magánszférát is igyekezett a hatalom kontrollálni, így például a tradicionális vallási ünnepek náci változatai is megjelentek, de a munka világát és a fiatalokat sem kerülték el ^b minden náci ünnepben szerepet kapott a 'Führer'	a nyilvános szférán túl a magánszféra csak korlátozottan érintett (a tradicionális vallási ünnepek továbbra is meghatározók), a munkásokat kevésbé, a fiatalokat sokkal inkább megcélította a propaganda, de ez is visszafogottabb volt a német gyakorlattól, a vezér személye nem uralta a szimbolikus politika minden aspektusát

⁶ A táblázat a Hitler-kultusszal kapcsolatban használt szakirodalom alapján készült. Közülük kiemelhető Kershaw 1991., 2003., 2005 és 2009a.; Evans 2006.; Burden 1969.; Bytwerk 2004.; Lane 1981.; Taylor 2009.; Welch 1987 és 1995.

Tényezők	Hitler	Horthy
	vezérkultusza	
Meghatározó szimbólumok	pártszimbólumok (zászló, színek, jelvény, induló, köszöntés ['Heil Hitler'], tisztelgés), 1933 után ezek váltak nemzeti szimbólummá ^c a 'Heil Hitler' köszöntés és karlendítés a társadalom vezér iránti lojalitását volt hivatott kifejezni a hétköznapiakban is ^d	nemzeti és irredenta szimbólumok (zászló, színek, Himnusz, Magyar Hiszekegy) nem volt ritualizált köszönési forma (Horthy nevével)
A vezérkultusz kizárólagosságának mértéke	(szinte) kizárólagos, hatalmi helyzetben volt (a média feletti kontroll teljes, központi irányítás alatt állt) „Egy nép, egy birodalom, egy vezér”: nem volt alternatív vezér-kultusz	domináns, uralkodó helyzetben volt, de a kultuszépítéstől távol lehetett maradni (korlátozott médiapluralizmus) a hatalom nem tiltotta más vezér-kultusz megjelenését
Tömegkommunikációs eszközök	a sajtó, a rádió és a film mindvégig domináns	a sajtó domináns, a rádió és a film szerepe a háború időszakában erősödött meg
A vezér és a nemzet viszonya	a vezérnek alárendelt és egységesnek beállított nemzet ('Volks-gemeinschaft') mindkét vezérkép hangsúlyozta, hogy a nemzet a vezér mögött egységesen felsorakozik, de a magyar propaganda nem törekedett a társadalmi, vallási stb. különbségek meghaladására, illetve nem tagadta a nemzet megosztottságát	a vezérnek alárendelt nemzet, amely politikai, vallási stb. téren megosztott
A karizma funkciója	hibrid karizmatikus uralom: 'a Führerért dolgozni'	nincs kimutatható érdemi szerepe
A kormányzati rendszer	vezérelve épült (már maga az NSDAP is), a Hitler-kultusz nélkülözhetetlen eleme a politikai rendszernek (a náci ideológiából következően)	a politikai rendszer nem a vezérelve épült
Jogrendszer	hatott erre a Hitler-kultusz	nem hatott erre a Horthy-kultusz
Vezérkép és az ideológia	ideologikus tartalom	nincs hivatalos és kidolgozott ideológia
Vezérkép és az antiszemitizmus	nem elsődleges eleme a vezérképnek, 1939 után előtérbe került	csak periférikus eleme a vezérképnek
A valláshoz való viszony	politikai vallás	átpolitizált vallás
A vezér szakralizálása	ennek mértékében volt jelentős eltérés	

a Ezt Gömbös Gyula például nem is tartotta a magyar viszonyokra adaptálhatónak. Vonyó 2012b: 180.

b Lane 1981: 267–276., 281.

c Ez is jelképezi, hogy a náci mennyire radikális világnézetet képviseltek, szinte minden téren tagadták a múlt és a jelen közötti folyamatosságot. Taylor 1981: 510.

d Kershaw 2003: 91., 105.; Fritzsche 2008: 21–23.; Evans 2006: 123.

6. táblázat. A Horthy-kép fontosabb elemeinek előfordulása (1919. szeptember–1920. március eleje)⁷

A vezérkép fontosabb elemei	1919. november 16.						Összesen	A Szózat cikkeiben
	előtt			után				
	országos	vidéki	összesen	országos	vidéki	összesen		
A megjelent cikkek száma	103	70	173	273	185	458	631	90
1. A vezérkép alaprétege								
A 'Novara hőse', az 'otrántói hős'	14	15	29	13	20	33	62	11
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat								
Horthy a 'nemzet vezére'	2	13	15	41	35	76	91	17
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	3	9	12	25	19	44	56	9
3. Horthy Miklós és a magyar nemzet viszonyának jellemzése								
A napi politika felett áll, 'fix' pont	25	15	40	63	18	81	121	14
Megtentesíti a magyar nemzetet	1	2	3	9	13	22	25	1
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	2	7	9	3	14	17	26	2
A 'nemzet egésze' követi Horthy Miklóst	4	6	10	23	24	47	57	9
A 'nemzet akaratóból' lett kormányzó ^c	0	0	0	98	39	137	137	34
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma								
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	13	22	35	61	78	139	174	15
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese	5	14	19	35	66	101	120	8
5. Az Istentől eredeztetett legitímáció								
A 'magyarok Istene' küldötte	4	11	15	7	31	38	53	6
6. Horthy Miklós történelmi tettei								
'Nemzetmentés'	3	22	25	23	29	52	77	12
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	4	15	19	29	24	53	72	14

⁷ A vezérkép egyes elemeit az elemzett cikkek többféleképpen is kifejezheték. Például a 'Horthy apánk' megtalálható volt szó szerinti formában, illetve úgy is, mint a 'nemzet atyja', a 'mi családfőnk' stb. Ha Horthy 'atyai' gondoskodásáról, szeretetéről, tekintetéről írtak az újságírók, akkor ezeket is idesoroltam. A vezérkép többi elemével kapcsolatban is hasonló a helyzet, tehát a feltüntetett adatok az adott cikkek elemzése alapján jöttek létre. Kétségtelen, hogy emiatt a táblázatok korlátozott mértékben leegyszerűsítik a kultikus szövegek tartalmát, de ez az áttekinthetőség kedvéért indokolt.

A vezérkép fontosabb elemei	1919. november 16.						Összesen	A Szózat cikkeiben
	előtt			után				
	országos lapok ^a	vidéki	összesen	országos lapok ^b	vidéki	összesen		
7. Történelmi párhuzamok								
Hunyadi János	1	2	3	5	15	20	23	1
Rákóczi Ferenc	3	4	7	4	6	10	17	1
Kossuth Lajos	2	2	4	4	8	12	16	0
Árpád vezér	0	0	0	2	4	6	6	1
IV. Béla	0	1	1	0	2	2	3	0
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok								
‘Magyar’ (ember, katona, úr, vezér, lélek)	15	13	28	22	25	47	75	8
‘Erős’ (kéz, katona, akarat)	3	4	7	22	30	52	59	10
‘Legendás’ (katona, hős, fővezér, név)	5	16	21	13	20	33	54	7
‘Hős’ (katona, vezér, fővezér)	2	6	8	5	16	21	29	2
‘Keresztény’ (katona, ember)	6	4	10	19	2	21	31	9
‘Bölcs’ (államférfi, hazafi)	0	0	0	6	3	9	9	0

a Az országos lapok: Budapesti Hírlap, 8 Órai Újság, Az Est, Az Újság, Nemzeti Újság, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Szózat, Új Nemzedék, Világ, Virradat. A vidéki lapok: Dunántúli Hírlap, Esztergom és Vidéke, Győri Hírlap, Kecskeméti Közlöny, Sopronvármegye, Székesfehérvári Friss Újság, Tolnamegyei Újság, Új Somogy, Vasvármegye, Veszprémi Hírlap. Az egyes települések, vármegyék stb. lapjai elsősorban a vidéki utakról cikkeztek.

b Az országos lapok megegyeznek az előző jegyzetben említettekkel. A vidéki lapok esetében az előző jegyzetben felsoroltakon kívül átnéztem még: Ceglédi Híradó, Egri Népújság, Halasi Újság, Hatvani Hírlap, Kalocsai Néplap, Mezőkövesd és Vidéke, Miskolci Napló, Szolnok és Vidéke.

c Az adatok az 1920 februárjában és március első napjaiban megjelent cikkekre vonatkoznak.

7. táblázat. Horthy Miklós fontosabb vidéki útjai 1920 és 1943 között⁸

Év	Hónap	Nap	Település	Év	Hónap	Nap	Település
1920.	márc.	18.	Kecskemét, Szeged	1923.	ápr.	26.	Pécs
	ápr.	13.	Karcag			27.	Szekszárd, Sopron
		14.	Debrecen			28.	Kaposvár
		15.	Nyíregyháza			29.	Nagykanizsa
	aug.	29.	Szentes, Hódmezővásárhely		máj.	6.	Nyíregyháza
		30.	Makó, Békéscsaba		jún.	3.	Székesfehérvár
	szept.	1.	Eger		aug.	26.	Karcag
		18.	Zalaegerszeg, Szombathely		okt.	9.	Sárospatak
	okt.	17.	Székesfehérvár		nov.	24.	Diósgyőr
					nov.	24.	Diósgyőr
1921.	febr.	21.	Kisbér, Dorog	1924.	máj.	30.	Mohács
	jún.	4.	Kaposvár		nov.	6.	Debrecen
		5.	Nagykanizsa, Zalaegerszeg		nov.	15.	Berettyóújfalu
		30.	Győr, Pannonhalma		jún.	13.	Kiskunhalas
	júl.	1.	Veszprém		aug.	29.	Mohács
		1-3.	Keszthely		okt.	4.	Kecskemét, Szeged
	okt.	5-7.	Pécs és környéke			16.	Debrecen
		7.	Mohács, Baja		máj.	22.	Sopron
		8.	Szeged és környéke			29.	Esztergom
					jún.	3.	Debrecen, Hajdúböszörmény
1922.	jún.	28.	Kecskemét, Kiskunfélegyháza	1927.	szept.	5.	Tihany
		29.	Szeged, Szolnok, Békéscsaba		okt.	23.	Hajdúszoboszló, Orosháza
	szept.	28.	Gyöngyös, Eger		okt.	23.	Hajdúszoboszló, Orosháza
		29.	Mezőkövesd, Miskolc		jún.	10.	Debrecen
		30.	Sátoraljaújhely		okt.	21.	Nyíregyháza
	okt.	29.	Salgótarján, Balassagyarmat		nov.	24.	Szolnok
	nov.	23.	Esztergom		nov.	24.	Szolnok
	dec.	12.	Körmend, Szombathely		júl.	1.	Debrecen
		13.	Kőszeg, Sárvár, Celldömölk		aug.	28.	Tatabánya
		14.	Csorna, Nagycenk, Sopron		szept.	1.	Szombathely
						29.	Makó

⁸ A táblázat az MTI hírányaga [MNL OL K 428. a)], Horthy Miklós 1923. január 1. és 1930. március 5. közötti napi elfoglaltságairól vezetett napló (MNL OL K 589. 8936. és 8937. mf.)-ről, illetőleg az átnézett sajtóanyag alapján készült. A táblázat nem tartalmazza Horthy – szintén a Kabinetiroda által előkészített – magánjellegű utazásait (vadászatok, sportrendezvények, rokonok és barátok meglátogatása). Lásd például MNL OL K 26. 1333. csomó, 1926, 1. tétel. 8627. alapszám.

Év	Hónap	Nap	Település	Év	Hónap	Nap	Település
1929.	okt.	20.	Salgótarján, Balassagyarmat	1938.	máj.	22.	Székesfehérvár
	dec.	3.	Bicske		aug.	15.	Esztergom
1930.	okt.	12.	Szekszárd, Szeged	1939.		18.	Székesfehérvár
		16.	Kecskemét		nov.	6.	Komárom
		19.	Sopron			11.	Kassa
		25.	Szeged		aug.	6.	Szeged
	nov.	23.	Dunaföldvár	1940.		10.	Losonc, Rimaszombat, Huszt
1931.	máj.	23.	Sátoraljaújhely		nov.	5.	Kassa
	szept.	7.	Pápa		jún.	2.	Szolnok
	okt.	1.	Sárospatak		szept.	5.	Szatmárnémeti
1932.	máj.	29.	Kőszeg			6.	Nagyvárad
1933.	máj.	8.	Keszthely			15.	Kolozsvár
	aug.	30.	Szolnok, Szeged			16.	Szászrégen, Marosvásárhely
1934.	okt.	12.	Kecskemét		okt.	23.	Kolozsvár
1935.	aug.	12.	Szeged	1941.	jún.	6.	Kecskemét
		29.	Mohács		júl.	27.	Szabadka
	nov.	1.	Szolnok		nov.	17.	Nyíregyháza
1936.	szept.	7.	Eger	1942.	júl.	2.	Érsekújvár
1937.	jún.	22.	Budaörs		dec.	5.	Déda
	aug.	17.	Szolnok	1943.	márc.	13.	Győr
	dec.	30.	Szolnok		ápr.	10.	Szolnok

8. táblázat. Horthy Miklós vidéki útjai során az országos és a helyi sajtóban közvetített vezérkép 1922-ben és 1923-ban

A vezérkép fontosabb elemei	1922				1923			
	országos	vidéki	összesen (100%)	ebből Szózat	országos	vidéki	összesen (100%)	ebből Szózat
	lapok ^a				lapok ^b			
A megjelent cikkek száma	97	53	150	21	102	45	147	19
1. A vezérkép alaprétege								
A 'Novara hőse'	0	7	7	0	0	4	4	0
2. Horthy Miklós jelöli ki a nemzet számára egyedül járható utat								
Horthy a 'nemzet vezére'	6	50	56	5	6	57	63	3
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	0	3	3	0	0	12	12	0
3. Horthy Miklós és a magyar nemzet viszonyának jellemzése								
A lakosság lelkesedéssel ünnepelte őt	31	51	82	18	45	49	94	17
A napi politika felett áll, 'fix' pont	3	5	8	1	1	4	5	0
A 'legelső magyar ember'	2	10	12	2	1	6	7	1
Megtestesíti a magyar nemzetet	3	7	10	3	2	4	6	2
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	1	6	7	1	1	2	3	1
A lakosság 'egésze' követi Horthy Miklóst	3	40	43	3	6	31	37	3
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	0	5	5	0	0	6	6	0
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma								
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	3	36	39	2	2	20	22	1
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese	8	37	45	5	4	30	34	2
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció								
A 'magyarok Istene' küldötte	1	5	6	1	1	6	7	0
6. Horthy Miklós történelmi tettei								
'Nemzetmentés'	2	16	18	2	2	10	12	1
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	0	7	7	0	0	1	1	0
'Országépítés'	4	11	15	3	0	11	11	0
7. Történelmi párhuzamok								
Hunyadi János	0	5	5	0	0	2	2	0
Hunyadi Mátyás	0	3	3	0	0	2	2	0
Rákóczi Ferenc	0	1	1	0	0	0	0	0
Kossuth Lajos	0	1	1	0	0	2	2	0

A vezérkép fontosabb elemei	1922				1923			
	országos	vidéki	összesen (100%)	ebből Szózat	országos	vidéki	összesen (100%)	ebből Szózat
	lapok ^a				lapok ^b			
Bem József	0	1	1	0	0	0	0	0
Deák Ferenc	0	0	0	0	0	2	2	0
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok								
‘Magyar’ (ember, úr, vezér, lélek)	3	5	8	3	0	2	2	0
‘Erős’ (kéz, katona, akarat)	4	7	11	2	0	10	10	0
‘Hős’ (tengerész, katona, vezér)	0	5	5	0	0	10	10	0
‘Bölcs’ (vezér, államférfi)	3	11	14	3	1	7	8	1

a Az összes vidéki úthoz átnézett országos napilapok: Az Est, Az Újság, Budapesti Hírlap, 8 Órai Újság, Nemzeti Újság, Népszava, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Szózat, Új Nemzedék. A vidéki napilapokat csak az adott látogatáshoz néztem meg: Békésmegye, Ceglédi Híradó, Egri Népiújság, Esztergom és Vidéke, Kecskeméti Közlöny, Kőszeg és Vidéke, Mezőkövesd és Vidéke, Miskolczi Napló, Nógrádi Hírlap, Szegedi Új Nemzedék, Váci Hírlap, Vasvármegye, Zempléni Újság.

b Az országos napilapok megegyeznek az előző jegyzetben felsoroltakkal. A vidéki napilapok: Borsod, Karcagi Napló, Nyírvidék, Pécsi Lapok, Székesfehérvári Friss Újság, Sárospataki Hírlap, Tolnamegyei Újság, Új Somogy, Zalai Közlöny.

9. táblázat. A kormányzóválasztás évfordulója alkalmából megjelent (február 26.–március 5.) cikkek száma 1928–1938 között⁹

Év/Cikk típusa			Függetlenség	Új Nemzeték	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Népszava	Összesen
1928	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent meg	1	1	2	1	2	1	1	1	1	0	11
	közvetett			4	6	8	5	5	6	5	3	5	2	49
	összesen			5	7	10	6	7	7	6	4	6	2	60
1930	közvetlen	kultusz-építés		5	4	14	5	4	3	2	2	3	0	42
	közvetett			14	29	20	17	11	19	15	9	5	3	142
	összesen ^a			19	33	34	22	15	22	17	11	8	3	184
1932	közvetlen	kultusz-építés		0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	közvetett			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen			0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
1934	közvetlen	kultusz-építés		1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	közvetett			1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	összesen			2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1935	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	2	1	1	1	1	1	0	11
	közvetett			0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	3
	összesen			1	1	1	3	1	1	2	1	2	0	14

⁹ A 9–12. és a 24–27. táblázatok nem tartalmazzák azokat az éveket és napilapokat, amikor vagy amelyekben nem jelentek meg a kormányzó kultuszát ápoló cikkek. A cikkek terjedelmét a táblázatokban nem vettem figyelembe. Így az értékek hosszabb és rövidebb cikkeket is jeleznek. A cikkek számának terjedelmi szempontú súlyozásával pontosabb adatok is közölhetők lettek volna, de egy jól megírt rövid cikk is hozzá tudott járulni a vezérkép erősítéséhez. A tudósítások például nem feltétlenül azért voltak hosszabbak, mert a vezérkép közvetítésére nagyobb hangsúlyt fektettek, hanem azért, mert részletesen mutatták be az ünnepségek előkészületeit, lebonyolítását, és felsorolták, hogy kik vettek azokon részt. A terjedelem tehát nem feltétlenül magyarázza a vezérkép elemeinek előfordulási arányait. Ha a terjedelem alapján súlyoztam volna ezeket az értékeket, akkor azt is figyelembe kellett volna venni, hogy a vizsgált lapokban milyen hosszúságú cikkek voltak általánosak. Ilyen adatbázis azonban nincsen. Azt sem vettem figyelembe, hogy a cikkek hányadik oldalon jelentek meg. A táblázatokban feltüntetett értékek tehát azt jelzik, hogy a lapokban – a megadott időszakokban – az újságolvasók hányszor találkozhattak különböző terjedelmű és különböző oldalakon közölt cikkekben a kultusz jelenségével. A terjedelem és oldalszám szerinti súlyozás megítélésem szerint érdemben nem módosítaná az ismereteinket, illetőleg akkor lehetne ennek relevanciája, ha ezeket a szempontokat kombináltam volna a vezérkép főbb elemeinek előfordulási arányaival. E feladatra több okból sem vállalkoztam. A rendelkezésre álló időn és a munkabírásom korlátain kívül azért sem, mert ez szinte átláthatatlanná tette volna a közölt adatokat. A főszövegben, ahol szükséges, bemutatom a cikkek terjedelmével és elhelyezésével kapcsolatos kutatási eredményeimet, ami némileg árnyalja a mellékletben közölt adatsorokat.

Év/Cikk típusa			Függetlenség	Új Nemzeték	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Népszava	Összesen
1936	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	10
	közvetett		0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	összesen		1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	0	11
1937	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	5
	közvetett		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen		1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	5
1938	közvetlen	kultusz-építés	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	8
	közvetett		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen		1	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	8

a A kormányzóválasztás tizedik évfordulóján a napilapokban február 11-én jelentek meg az első cikkek, amelyek az úgynevezett 'hála törvényéről' tájékoztatták az olvasókat. Azután rendszeresen tudósítottak az évforduló előkészületeiről, így a ténylegesen megjelent cikkek száma nagyobb, mint azt a táblázat jelzi. Az összehasonlítás megkönnyítése miatt viszont csak a február 26. és március 5. közötti értékeket közlöm.

10. táblázat. Horthy Miklós születésnapja alkalmából megjelent (június 15-22.) cikkek száma 1923 és 1938 között

Év/Cikk típusa			Szózat	Függetlenség	Új Nemzeték	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Népszava	Összesen
1923	közvetlen	kultusz-építés	0	nem jelent meg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	közvetett		2		0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	4
	összesen		2		0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	4
1924	közvetlen	kultusz-építés	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	közvetett		1		1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	6
	összesen		1		1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	6
1925	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	1	0	0	0	0	betiltva	0	2
	közvetett		4		1	2	3	3	1	1	1	1		0	17
	összesen		5		1	2	3	4	1	1	1	1		0	19
1926	közvetlen	kultusz-építés			1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
	közvetett				2	3	4	1	1	3	1	1	1	0	17
	összesen				3	3	4	2	1	3	1	1	1	0	19
1927	közvetlen	kultusz-építés			0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	3
	közvetett				1	1	2	1	1	1	1	0	1	0	9
	összesen				1	2	3	2	1	1	1	0	1	0	12
1928	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	7
	közvetett				1	2	3	3	2	2	1	1	2	0	17
	összesen				2	3	4	4	3	3	2	1	2	0	24
1929	közvetlen	kultusz-építés			1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	3
	közvetett				1	1	2	3	1	2	1	0	1	0	12
	összesen				2	2	2	4	1	2	1	0	1	0	15
1930	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	7
	közvetett				1	1	1	1	0	1	1	0	2	0	8
	összesen				2	2	2	2	1	2	2	0	2	0	15
1931	közvetlen	kultusz-építés			0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	3
	közvetett				2	1	2	1	1	1	1	0	2	0	11
	összesen				2	1	3	2	1	2	1	0	2	0	14
1932	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	5
	közvetett				0	1	2	2	1	1	1	0	2	0	10
	összesen				1	2	3	3	1	2	1	0	2	0	15
1933	közvetlen	kultusz-építés			1	0	1	1	1	0	0	1	0	0	5
	közvetett				1	1	1	2	1	1	2	1	1	0	12
	összesen				2	1	2	3	2	1	2	2	1	0	17

Év/Cikk típusa			Szózat	Függetlenség	Új Nemzeték	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Népszava	Összesen
1934	közvetett	kultusz-építés		nem jelent meg	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	4
	közvetlen				1	1	3	2	2	3	2	0	1	0	17
	összesen				2	1	3	3	3	3	2	1	1	0	21
1935	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	0	2	0	10
	közvetett				2	2	2	3	2	3	3	0	1	1	19
	összesen				3	3	3	4	3	4	4	1	3	0	29
1936	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1	1	2	0	11
	közvetett				4	1	4	5	2	3	2	1	0	2	24
	összesen				5	2	5	6	3	4	3	2	1	4	35
1937	közvetlen	kultusz-építés			1	0	1	1	1	1	1	1	1	0	9
	közvetett				5	3	3	4	2	4	2	2	0	3	28
	összesen				6	3	4	5	3	5	3	3	1	4	37
1938	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1		1	1	1	1	10
	közvetett				8	4	3	8	9	a	8	8	5	8	65
	összesen				9	5	4	9	10		9	9	6	9	75

a A lapot egy, a vitézeket sértő cikk közlése miatt 30 napra tiltották be. MNL OL K 27. 1938. máj. 28. 48.

11. táblázat. A budapesti bevonulás évfordulója alkalmából megjelent
(november 13–19.) cikkek száma 1920 és 1937 között¹⁰

Év/Cikk típusa			Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen		
1920	közvetlen	kultusz- építés	3	nem jelent meg	1	1	2	0	0	1	0	nem jelent meg	0	8		
	közvetett		5		4	5	6	4	4	3	3		4	38		
	összesen		8		5	6	8	4	4	4	3		4	46		
1922	közvetlen	kultusz- építés	1		0	0	0	0	0	0	0		0	0	1	
	közvetett		1		0	0	0	0	0	0	0		0	1		
	összesen		2		0	0	0	0	0	0	0		0	2		
1929	közvetlen	kultusz- építés	nem jelent már meg		2	1	1	2	0	0	0		0	0	6	
	közvetett				2	3	3	3	2	2	1		0	3	19	
	összesen				4	4	4	5	2	2	1		0	3	25	
1930	közvetlen	kultusz- építés			0	0	0	0	0	1	0		0	0	1	
	közvetett				0	0	1	1	0	0	0		0	0	2	
	összesen				0	0	1	1	0	1	0		0	0	3	
1932	közvetlen	kultusz- építés			0	0	0	1	0	0	0		0	0	1	
	közvetett				0	0	0	0	0	0	1		0	0	1	
	összesen				0	0	0	1	0	0	1		0	0	2	
1934	közvetlen	kultusz- építés			3	1	2	4	1	2	1		1	1	2	18
	közvetett				10	6	9	12	10	8	8		6	5	9	83
	összesen				13	7	11	16	11	10	9		7	6	11	101
1936	közvetlen	kultusz- építés			1	0	1	1	0	0	1		0	0	0	4
	közvetett				0	0	0	0	0	0	1		0	0	1	
	összesen				1	0	1	1	0	0	1		1	0	0	5
1937	közvetlen	kultusz- építés			1	1	1	1	1	1	1		1	0	1	9
	közvetett				0	0	0	0	0	1	0		0	0	0	1
	összesen				1	1	1	1	1	2	1		1	0	1	10

¹⁰ A *Népszava* 1934-ben megjelent két cikke nem közvetítette a Horthy-képet.

12. táblázat: Horthy Miklós névnapja alkalmából megjelent
(december 3–9.) cikkek száma 1920 és 1937 között

Év/Cikk típusa			Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Népszava	Összesen		
1920	közvetlen	kultusz-építés	0	nem jelent meg	0	0	0	0	0	0	0	nem jelent meg	0	0	0		
	közvetett		3		1	0	1	0	0	0	1		1	0	7		
	összesen		3		1	1	1	0	0	0	1		1	0	7		
1921	közvetlen	kultusz-építés	0		0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	0	0
	közvetett		4		1	2	2	2	2	1	0		1	0	15		
	összesen		4		1	2	2	2	2	1	0		1	0	15		
1922	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	1	1
	közvetett		8		1	1	2	1	1	2	0		1	0	17		
	összesen		9		1	1	2	1	1	2	0		1	0	18		
1923	közvetlen	kultusz-építés	2		0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	2	2
	közvetett		5		1	2	2	2	3	3	1		1	2	22		
	összesen		7		1	2	2	2	3	3	1		1	2	24		
1924	közvetlen	kultusz-építés	1		0	0	0	0	0	0	0		0	0	0	1	1
	közvetett		3		0	1	2	1	1	1	0		0	1	10		
	összesen		4		0	1	2	1	1	1	0		0	1	11		
1925	közvetlen	kultusz-építés	2		1	0	0	0	0	0	0		0	0	0	3	3
	közvetett		4		1	2	4	1	1	3	0		0	0	16		
	összesen		6		2	2	4	1	1	3	0		0	0	19		
1926	közvetlen	kultusz-építés	1		1	0	0	0	0	0	0		0	0	0	2	2
	közvetett		1		2	3	3	2	2	2	1		0	1	17		
	összesen		2		3	3	3	2	2	2	1		0	1	19		
1927	közvetlen	kultusz-építés	nem jelent meg		1	1	1	1	0	0	0		0	0	0	4	4
	közvetett				2	2	5	3	2	3	1		0	1	1	20	
	összesen				3	3	6	4	2	3	1		0	1	1	24	
1928	közvetlen	kultusz-építés			2	1	1	1	1	1	1		0	0	0	8	8
	közvetett				3	3	4	3	2	3	2		0	3	0	23	
	összesen				5	4	5	4	3	4	3		0	3	0	31	
1929	közvetlen	kultusz-építés			0	1	1	1	0	0	0		0	0	0	3	3
	közvetett				2	5	5	3	3	4	1		1	4	0	28	
	összesen				2	6	6	4	3	4	1		1	4	0	31	
1930	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	0		0	1	0	7	7
	közvetett				3	4	3	3	2	2	1		1	2	0	21	
	összesen				4	5	4	4	3	3	1		1	3	0	28	
1931	közvetlen	kultusz-építés			1	1	1	1	1	1	1		0	0	0	7	7
	közvetett				2	3	3	2	2	2	1		0	2	0	17	
	összesen				3	4	4	3	3	3	2		0	2	0	24	

Év/Cikk típusa			Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Népszava	Összesen	
1932	közvetlen	kultusz- építés	nem jelent meg		1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	7	
	közvetett				2	4	5	4	2	3	1	1	1	0	23	
	összesen				3	5	6	5	3	4	1	1	2	0	30	
1933	közvetlen	kultusz- építés			1	1	1	2	1	1	1	0	1	1	0	10
	közvetett				6	1	3	5	3	4	4	2	0	3	0	31
	összesen				7	2	4	7	4	5	5	2	1	4	0	41
1934	közvetlen	kultusz- építés			0	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	6
	közvetett				8	2	4	4	5	4	3	3	2	4	0	39
	összesen				8	2	5	5	6	4	4	3	3	5	0	45
1935	közvetlen	kultusz- építés			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	10
	közvetett				3	3	3	5	4	4	5	2	1	6	0	36
	összesen				4	4	4	6	5	5	6	3	2	7	0	46
1936	közvetlen	kultusz- építés			1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	9	
	közvetett				5	3	4	4	3	5	4	3	3	6	0	40
	összesen				6	4	5	5	4	6	5	4	3	7	0	49
1937	közvetlen	kultusz- építés			1	0	1	2	1	1	1	0	1	1	0	9
	közvetett				4	4	4	3	2	2	2	5	2	3	2	33
	összesen				5	4	5	5	3	3	3	5	3	4	2	42

13. táblázat. A kormányzóválasztás évfordulóin megjelent (február 26.–március 5.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1922–1938

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózzattal kapcsolatos értékek 1922–1924-re vonatkoznak. A többi napilap esetében elsősorban 1928-ra, 1930-ra és az 1930-at követő időszakra (lásd 9. táblázat). ^a												
1. A vezérkép alaprétége												
A 'Novara hőse'	1	0	3	3	5	2	1	3	3	1	1	23
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a 'nemzet vezére'	1	9	15	20	31	15	19	21	8	13	6	158
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	3	1	5	7	5	4	2	5	3	4	3	42
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
Az 'egész nemzet/ország' ünnepli őt	0	10	23	33	41	32	26	32	24	19	13	253
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	6	4	8	12	15	10	10	16	11	13	5	110
A 'legelső magyar ember'	1	2	1	2	7	2	2	2	3	1	1	24
Megtestesíti a magyar nemzetet	0	7	1	3	6	2	1	6	5	1	4	36
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	3
A 'nemzet egésze' követi őt	1	5	5	8	7	5	7	12	7	1	4	62
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	1	3	10	13	19	7	11	6	3	7	3	83
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma												
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	3	16	16	24	40	17	26	26	13	5	6	192
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	3	8	9	16	24	11	12	13	5	5	6	112
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció												
A 'magyarok Istene' küldötte	1	3	7	6	11	5	8	8	2	6	4	61

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózzal kapcsolatos értékek 1922-1924-re vonatkoznak. A többi napilap esetében elsősorban 1928-ra, 1930-ra és az 1930-at követő időszakra (lásd 9. táblázat). ^a												
6. Horthy történelmi tettei												
'Nemzetmentés'	3	4	14	11	22	15	20	9	8	6	4	116
A Nemzeti Hadsereg 'megte-remtése'	0	0	6	7	7	4	2	4	2	1	1	34
'Országépítés'	0	7	16	21	47	27	31	22	19	14	13	217
Az ország nemzetközi tekintélyének 'helyreállítása'	0	1	8	10	11	7	7	3	3	1	1	52
7. Történelmi párhuzamok												
IV. Béla	0	0	1	1	2	3	2	1	1	1	1	13
Hunyadi János	0	3	3	3	4	2	4	3	4	1	2	29
Kossuth Lajos	0	1	3	4	4	2	4	5	3	1	2	29
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok												
'Bölcs' (vezetés, vezér, államfő)	0	6	4	12	9	15	7	9	7	7	2	78
'Erős' (kéz, katona, hit, akarat)	1	1	11	4	11	9	2	4	4	3	4	54
'Magyar' (ember, úr, vezér, lélek)	5	1	4	3	11	5	4	8	5	3	0	49
'Hős' (tengerész, katona, vezér)	0	3	3	5	6	4	4	3	3	3	1	35

a A 13-16. és a 28-31. táblázatokban nem tettem különbséget a közvetett és a közvetlen kultusz-építés kategóriájába sorolt cikkek között.

14. táblázat. Horthy Miklós születésnapján megjelent (június 15-22.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1925-1938

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Pesti Napló	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózzal kapcsolatos értékek 1925-ből származnak. 1925-27-ben az Új Nemzedék, a Nemzeti Újság, a Budapesti Hírlap, a 8 Órai Újság és a Pesti Hírlap közölt méltatásokat. 1928 után a Népszava, és bizonyos években elsősorban az Újság és az Esti Kurír kivételével mindegyik lap méltatta a kormányzót (10. táblázat).												
1. A vezérkép alaprétege												
A 'Novara hőse'	5	5	2	1	9	1	3	1	3	0	2	32
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a 'nemzet vezére'	2	28	8	17	30	16	40	11	12	8	19	191
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	2	5	7	5	8	6	8	0	1	2	6	50
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
Június 18. az 'egész nemzet/ország' ünnepe	11	59	32	58	99	59	67	40	29	20	49	523
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	0	10	3	2	12	11	20	2	7	1	11	79
A 'legelső magyar ember'	1	2	0	2	8	4	2	0	3	0	4	26
Megtestesíti a magyar nemzetet	0	11	3	6	17	3	8	0	5	5	6	64
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	8	2	6	18	4	9	2	2	4	5	60
A 'nemzet egésze' követi őt	12	4	2	5	7	11	17	3	4	2	5	72
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	1	5	0	1	7	1	1	2	1	0	4	23
4. A kultikus nyelvhasználat időfoglalma												
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	2	16	6	16	25	15	20	16	12	5	12	145
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	7	12	2	9	24	8	17	7	9	2	11	108
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció												
A 'magyarok Istene' küldötte	5	4	5	9	14	7	14	2	8	1	11	80

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Pesti Napló	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózatra vonatkozó értékek 1925-ből származnak. 1925–27-ben az Új Nemzedék, a Nemzeti Újság, a Budapesti Hírlap, a 8 Órai Újság és a Pesti Hírlap között méltatásokat. 1928 után a Népszava, és bizonyos években elsősorban az Újság és az Esti Kurír kivételével mindegyik lap méltatta a kormányzót (10. táblázat).												
6. Horthy történelmi tettei												
'Nemzetmentés'	2	5	3	13	14	7	14	4	5	1	4	72
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	3	5	0	2	9	0	4	3	2	1	0	29
'Országépítés'	0	15	4	13	17	15	13	7	19	2	8	113
Az ország nemzetközi tekintélyének 'helyreállítása'	0	1	0	1	1	1	5	1	2	1	0	13
7. Történelmi párhuzamok												
IV. Béla	2	2	0	0	3	1	0	0	0	0	0	8
Hunyadi János	1	2	0	0	3	0	1	0	4	0	1	12
Kossuth Lajos	0	1	0	0	2	0	1	0	4	0	1	9
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok												
'Bölcs' (vezér, államfő)	0	10	6	7	16	21	19	5	8	4	10	106
'Erős' (kéz, váll, hit, katona, akarat)	1	19	6	9	18	6	13	2	4	2	9	89
'Hős' (tengerész, katona, vezér)	1	9	2	4	9	3	4	2	5	1	4	44
'Magyar' (ember, úr, vezér, lélek)	2	5	3	6	7	2	7	1	2	1	7	43

15. táblázat. A budapesti bevonulás évfordulóin megjelent (november 13–19.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1920–1937

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózat cikkei 1920-ban és 1922-ben jelentek meg, a többi napilapban 1920-ban, 1929-ben, 1934-ben, 1936-ban és 1937-ben (11. táblázat).												
1. A vezérkép alaprége												
A 'Novara hőse'	1	0	0	3	6	1	2	2	2	0	2	19
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a 'nemzet vezére'	1	14	1	9	17	9	5	9	4	3	8	80
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	4	2	4	5	5	1	1	4	2	0	3	31
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
Az 'egész nemzet/ország' ünnepli őt	1	13	6	16	32	7	15	20	7	3	13	133
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	1	2	0	1	6	0	4	2	5	2	3	26
A 'legelső magyar ember'	0	4	1	0	3	0	1	1	0	0	1	11
Megtestesíti a magyar nemzetet	3	3	0	3	4	1	3	3	1	0	3	24
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2
A 'nemzet egésze' követi őt	1	3	2	2	16	1	11	6	3	1	6	52
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	1	0	1	0	1	0	2	3	1	0	1	10
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma												
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	13	23	21	30	42	12	33	25	16	3	19	237
A vezér a 'szebb jövő' letétemenyese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	6	9	11	13	12	8	7	10	5	2	7	90
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció												
A 'magyarok Istene' küldötte	0	3	0	2	7	1	3	0	0	0	2	18

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózat cikkei 1920-ban és 1922-ben jelentek meg, a többi napilapban 1920-ban, 1929-ben, 1934-ben, 1936-ban és 1937-ben (11. táblázat).												
6. Horthy történelmi tettei												
'Nemzetmentés'	2	5	3	7	14	1	8	6	4	2	4	56
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	1	4	2	9	11	0	2	3	2	0	2	36
'Országépítés'	0	7	3	4	19	8	11	17	4	3	7	83
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	0	2	1	2	0	0	2	0	3	0	2	12
7. Történelmi párhuzamok												
Hunyadi János	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Hindenburg	0	0	0	1	2	0	1	1	1	0	1	7
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok												
'Erős' (kéz, hit, váll, akarat)	0	2	4	5	5	5	1	6	1	1	5	35
'Bölcs' (kormányzás)	0	7	1	5	14	3	1	5	1	2	5	44
'Hős' (katona, akarat)	0	5	0	2	8	0	4	0	1	1	2	23
'Magyar' (ember, lélek, katona)	0	2	0	1	6	0	0	2	0	0	1	12

16. táblázat. Horthy Miklós névnapján megjelent (december 3–9.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1920–1937

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az) Újság	Összesen
A Szózatban 1920 és 1926 között jelentek meg a cikkek. A többi napilapban 1920 és 1937 között (12. táblázat).												
1. A vezérkép alaprétege												
A 'Novara hőse'	3	1	3	2	1	2	0	3	0	0	2	17
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a 'nemzet vezére'	19	15	10	20	28	21	11	18	9	2	9	162
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	5	3	8	9	11	9	8	6	4	0	0	63
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
December 6. az 'egész nemzet/ország' ünnepe	16	54	37	61	130	45	49	80	42	24	33	571
A napi politika felett álló, 'fix' pont, 'szikla'	4	2	2	3	8	5	2	10	4	4	4	48
A 'legelső magyar ember'	4	2	0	1	13	4	0	3	3	0	2	32
Megtestesíti a magyar nemzetet	7	12	4	6	22	7	3	14	5	1	6	87
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	2	2	0	0	7	0	0	6	4	0	2	23
A 'nemzet egésze' követi őt	12	3	4	3	14	5	3	9	7	1	4	65
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	2	2	3	1	3	3	1	3	2	1	1	22
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma												
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	11	8	13	13	25	19	13	14	3	2	4	125
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	11	11	8	15	27	17	12	14	7	0	9	131
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció												
A 'magyarok Istenének' küldötte	6	5	1	6	11	12	5	6	4	1	6	63
6. Horthy történelmi tettei												
'Nemzetmentés'	5	1	4	6	12	8	7	7	0	1	6	57
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	3	0	1	2	5	0	2	1	0	0	1	15

A vezérkép fontosabb elemei	Szózat	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	(Az)Újság	Összesen
	A Szózatban 1920 és 1926 között jelentek meg a cikkek. A többi napilapban 1920 és 1937 között (12. táblázat).											
'Országépítés'	1	3	7	5	18	15	8	10	3	4	6	80
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	0	0	1	0	2	2	2	0	0	0	0	7
7. Történelmi párhuzamok												
IV. Béla	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	4
Hunyadi János	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok												
'Bölcs' (vezér)	2	7	7	5	16	15	7	9	2	3	3	76
'Erős' (kéz, hit, kar, akarat)	3	4	4	7	9	7	4	5	2	1	2	48
'Magyar' (katona, ember, férfi)	3	3	4	6	5	3	1	7	1	0	2	35
'Hős' (katona)	0	2	3	3	6	2	2	4	1	0	1	24

17. táblázat. A jelentősebb Horthy-életrajzokban közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1920-1943

A vezérkép fontosabb elemei	A kormányzó és a nagybányai... (1926)	Horthy Miklós (1928, 1929)	Horthy Miklós (1930)	Miért lett Horthy Miklós... (1934)	Horthy Miklós (1938)	Kormányzónk (1938)	Horthy Miklós (1939)	A Novara hőse (1941)	A 75 éves Kormányzó Urunk (1943)
1. A vezérkép alaprétege									
A 'Novara hőse'	4	10	2	2	2	2	17	12	1
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat									
Horthy a 'nemzet vezére'	6	23	14	17	6	7	5	23	14
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	1	6	1	0	1	4	2	10	0
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya									
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	1	18	6	7	5	1	23	2	0
A 'legelső magyar ember'	3	1	0	1	1	0	1	1	0
Megtestesíti a magyar nemzetet	2	1	1	2	1	2	6	1	0
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	7	7	2	5	0	0	3	1	10
A 'nemzet egésze' követi őt	5	16	8	5	2	1	9	4	0
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	6	7	3	2	2	0	2	2	0
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma									
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	18	33	25	16	8	3	15	27	5
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	10	22	20	11	2	4	7	12	4
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció									
A 'magyarok Istene' küldötte	6	8	6	4	0	8	5	12	1
6. Horthy történelmi tettei									
'Nemzetmentés'	14	26	15	13	9	2	1	12	1
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	8	17	10	10	4	2	9	3	0
A nemzet újbóli 'megmentése' 1921-ben	2	0	1	0	1	1	1	1	0
'Országépítés'	7	0	3	2	6	3	7	9	7
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	0	0	0	0	4	2	1	1	0

A vezérkép fontosabb elemei	A kormányzó és a nagybányai... (1926)	Horthy Miklós (1928, 1929)	Horthy Miklós (1930)	Miért lett Horthy Miklós... (1934)	Horthy Miklós (1938)	Kormányzónk (1938)	Horthy Miklós (1939)	A Novara hőse (1941)	A 75 éves Kormányzó Urunk (1943)
'Országgyarapítás'	0	0	0	0	0	0	2	7	4
7. Történelmi párhuzamok									
Csaba királyfi	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Árpád	0	1	1	1	0	0	0	0	0
IV. Béla	1	2	1	1	0	0	1	0	1
Hunyadi János	1	6	1	1	0	0	2	1	1
Rákóczi Ferenc	0	1	0	0	0	0	2	0	0
Nelson	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Kossuth Lajos	1	2	0	0	0	0	2	1	1
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok									
'Hős' (tengerész, katona, vezér)	8	8	6	2	2	2	4	15	1
'Magyar' (katona, ember, úr)	12	15	11	14	3	3	22	0	0
'Vitéz' (katona)	5	1	1	2	0	1	1	0	0
'Bölcs' (kormányzás, vezér, államfő)	4	3	1	2	4	1	5	3	5
'Erős' (kar, kéz, hit, lélek, akarat)	4	7	4	7	6	4	7	2	1

18. táblázat. A kormányzó kultuszépítés szempontjából releváns külföldi újtairól megjelent cikkek száma, 1936-1938

Időpont/Cikk típusa	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Pesti Napló	Az Est	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1936. november 23.-december 2.: Olaszország, Ausztria												
Közvetlen kultusz-építés	6	4	2	3	3	5	3	4	1	4	0	35
Közvetett	19	12	10	11	14	14	13	10	8	10	2	123
Összesen	25	16	12	14	17	19	16	14	9	14	2	158
1938. február 4-11.: Lengyelország												
Közvetlen kultusz-építés	1	0	0	1	0	1	0	1	0	3	0	7
Közvetett	6	7	7	8	6	8	6	4	5	5	1	63
Összesen	7	7	7	9	6	9	6	5	5	8	1	70
1938. augusztus 20-30.: Németország												
Közvetlen kultusz-építés	1	0	0	2	2	2	1	3	1	3	1	16
Közvetett	7	7	9	10	8	14	7	7	6	7	4	86
Összesen	8	7	9	12	10	16	8	10	7	10	5	102

19. táblázat. A vezérkép fontosabb elemeinek előfordulása a kormányzó olaszországi útja alkalmából három eltérő politikai orientációjú magyar napilapban.¹¹

A vezérkép fontosabb elemei	Függetlenség		Budapesti Hírlap		Pesti Hírlap		Összesen	
	a ^a	b ^b	a	b	a	b	a	b
1. A vezérkép alaprétege								
A 'Novara hőse'	1	2	2	4	3	3	6	9
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat								
Horthy a 'nemzet vezére'	2	5	1	7	2	7	5	19
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	0	0	0	0	1	0	1	0
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya								
Az 'egész nemzet/ország' ünnepli a kormányzót	7	0	6	0	8	2	21	2
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	0	1	0	1	1	3	1	5
A 'legelső magyar ember'	1	0	0	0	0	0	1	0
Megtettesíti a magyar nemzetet	5	6	1	4	0	4	6	14
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	0	0	0	1	0	1	0
A 'nemzet egésze' követi Horthy Miklóst	0	0	0	0	2	0	2	0
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	0	0	0	0	1	0	1	0
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma								
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	0	2	0	6	0	1	0	9
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	0	6	0	4	0	5	0	15
5. Az Istentől eredeztetett legitimitáció								
A 'magyarok Istene' küldötte	0	0	0	1	0	1	0	2
6. Horthy történelmi tettei								
'Nemzetmentés'	2	4	0	3	0	3	2	10
'Országépítés'	2	2	0	1	0	1	2	4
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	2	4	3	3	3	4	8	11
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok								
'Bölcs' (vezér, kormányzó, vezetés)	2	1	0	0	0	0	2	1
'Erős' (kéz, hit, akarat)	1	1	0	4	0	0	1	5
'Hős' (tengerész, vezér)	0	1	2	0	2	3	4	4
'Legendás' (tengerész, vezér)	1	1	0	0	0	0	1	1

a Az 'a' oszlopok a megnevezett hazai napilap saját cikkeire vonatkoznak.

b A 'b' oszlopokban szereplő értékek azt jelzik, hogy a vezérkép adott eleme hányszor fordult elő a szemléztet olasz és osztrák lapok cikkeiben.

¹¹ Ezt a táblázatot már közöltem korábban. Turbucz 2012e: 87.

20. táblázat. Horthy vezérkultusza szempontjából releváns filmhíradó-bejátszások és rádióműsorok száma (1927–1944)

Év	Filmhíradó ^a					Rádió ^b				
	március 1.	június 18.	november 16.	december 6.	összesen	március 1.	június 18.	november 16.	december 6.	összesen
1927	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
1928	0	0	0	0	0	0	1 ^c	0	2	3
1929	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3
1930	1	0	0	0	1	3	0	0	1	4
1931	0	0	0	1	1	0	0	0	2	2
1932	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
1933	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
1934	0	0	2	0	2	0	0	5	1	6
1935	1	0	0	0	1	0	0	0	2	2
1936	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
1937	0	0	0	0	0	0	0	0	3	3
1938	0	1	0	0	1	0	2	0	2	4
1939	0	0	1	1	2	0	0	1	3	4
1940	2	1	0	0	3	4	2	0	4	10
1941	0	1	0	0	1	0	3	0	5	8
1942	0	1	0	3	4	0	4	0	7	11
1943	0	3	0	0	3	0	8	0	5	13
1944	0	0	0	0	0	0	5	0	0	5
Össz.	4	7	3	5	19	7	25	7	45	84

a A táblázat filmhíradókra vonatkozó részét a Filmhíradók Online nevű honlap (<http://filmhíradokonline.hu/>) alapján készítettem el.

b A Nemzeti Újság rádióműsora alapján. A táblázat nem tartalmazza a híreket. A kormányzóválasztás jubileumai közül a 8., 10. és 20. évfordulók esetén, a budapesti bevonulás jubileumai közül a 10., 15. és 20. évfordulók esetén néztem meg a rádióműsort. A kormányzó születés-június 15–22.) és névnapjánál (december 3–9.) a napilapoknál is alkalmazott időkeretet használtam. Ha a Budapest I. és II. műsora azonos volt, akkor azt egynek vettem.

c Élő közvetítés a vitézavatásról. 1928-ban ez összekapcsolódott a kormányzó 60. születésnapjával.

21. táblázat. A revíziós sikerek alkalmából megjelent cikkek száma, 1938-1941

Időpont/Cikk típusa		Magyarság	Új Magyarság	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	Magyar Nemzet	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
Az első bécsi döntés: 1938. november 2-20.													
Közvetlen	kultusz-	2	2	3	3	3	2	5	3	4	5	0	32
Közvetett	építés	21	25	23	37	21	23	18	28	18	19	14	247
Összesen		23	27	26	40	24	25	23	31	22	24	14	279
Kárpátalja: 1938. március 15-22.													
Közvetlen	kultusz-	0 ^a	0	0	1	2	0	1	2	1	1	0	8
Közvetett	építés	0	5	5	6	7	7	5	4	6	5	3	53
Összesen		0	5	5	7	9	7	6	6	7	6	3	61
A második bécsi döntés: 1940. augusztus 31.-szeptember 17.													
Közvetlen	kultusz-	1	4	3	4	4	4	1	5	3	2	0	31
Közvetett	építés	20	22	19	38	31	29	12	24	25	27	17	264
Összesen		21	26	22	42	35	33	13	29	28	29	17	295
Délvidék: 1941. április 10-21., július 27-29.													
Közvetlen	kultusz-	0	1	1	0	2	0	0	0	1	0	0	5
Közvetett	építés	3	4	3	4	4	4	3	4	3	2	3	37
Összesen		3	5	4	4	6	4	3	4	4	2	3	42

a Nem jelent meg ezekben a napokban a lap.

22. táblázat. Az első bécsi döntés után megjelent (1938. november 2.-20.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

A vezérkép fontosabb elemei	Magyarság	Új Magyarság	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	Magyar Nemzet	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1. A vezérkép alaprétege												
A 'Novara hőse'	1	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	3
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a 'nemzet vezére'	2	17	3	21	5	15	10	25	14	6	1	119
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	0	1	0	0	0	1	0	2	1	0	0	5
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
Az 'egész nemzet/ország' hálás Horthynak, ünnepli őt	0	9	1	11	2	0	4	16	3	9	0	55
A politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	0	0	0	2	0	1	2	2	2	8	0	17
A 'legelső magyar ember'	0	0	0	0	2	2	2	1	3	0	0	10
Megtestesíti a magyar nemzetet	1	2	1	2	1	1	3	2	2	3	0	18
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	1	2	1	5	1	2	1	2	5	2	0	22
A 'nemzet egésze' követi őt	2	4	1	4	2	2	4	2	1	11	1	34
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma												
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	9	7	2	18	6	4	4	14	6	6	1	77
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	1	8	3	5	1	1	2	9	4	1	1	36
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció												
A 'magyarok Istene' küldötte	1	1	2	5	0	1	0	4	0	1	0	15
6. Horthy történelmi tettei												
'Nemzetmentés'	6	5	2	6	5	2	3	5	2	4	1	41
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	1	1	0	1	0	1	0	3	0	1	0	8

A vezérkép fontosabb elemei	Magyarság	Új Magyarság	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	Magyar Nemzet	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
'Országépítés'	3	8	0	4	2	1	3	9	5	7	0	42
Az ország nemzetközi tekintélyének 'helyreállítása'	2	3	0	1	0	0	1	4	3	4	1	19
'Országgyarapítás'	7	8	4	6	4	5	4	8	9	10	2	67
7. Gyakori jelzős szókapcsolatok												
'Bölcs' (kormányzás)	5	8	1	11	0	7	2	9	6	7	3	59
'Magyar' (katona, vezér)	0	0	0	1	2	1	3	2	0	0	0	9
'Erős' (kar, hit, váll, lélek, akarat)	0	0	0	0	0	3	2	2	0	0	0	7

23. táblázat. A második bécsi döntés után megjelent (1940. augusztus 31.–szeptember 17.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

A vezérkép fontosabb elemei	Magyarság	Új Magyarság	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	Magyar Nemzet	8 Órai Újság	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1. A vezérkép alaprétege												
A 'Novara hőse'	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0	3
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat												
Horthy a 'nemzet vezére'	1	3	5	5	14	7	1	3	1	3	1	44
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	0	0	0	0	1	0	0	1	2	0	0	4
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya												
Az 'egész nemzet/ország' hálás Horthynak, ünnepli őt	1	5	1	1	1	13	1	2	3	0	2	30
A 'legelső magyar ember'	0	2	0	2	2	1	0	3	0	2	0	12
Megtettesíti a magyar nemzetet	0	1	2	1	0	1	0	0	1	0	0	6
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	3
A 'nemzet egésze' követi őt	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	0	6
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma												
A vezérhez kötött szimbolikus kezdet	2	11	6	16	16	12	3	10	8	8	1	93
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	1	1	3	2	2	5	1	1	5	3	0	24
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció												
A 'magyarok Istene' küldötte	0	0	2	2	5	1	0	0	1	2	0	13
6. Horthy történelmi tettei												
'Nemzetmentés'	0	0	5	4	1	0	0	2	3	0	1	16
'Országépítés'	0	1	0	3	3	1	2	5	2	2	0	19
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	1	2	0	3	1	1	0	2	0	0	0	10
'Országgyarapítás'	2	7	12	9	15	8	3	5	5	9	3	78
7. Gyakori jelzős szókapcsolatok												
'Bölcs' (kormányzás, vezetés)	1	9	2	10	5	7	3	3	3	10	1	54
'Erős' (kar, hit, vezetés)	0	0	1	1	2	1	0	0	3	0	0	8

24. táblázat. A kormányzóválasztás évfordulója alkalmából megjelent (február 26.–március 5.) cikkek száma 1939 és 1944 között

Év/Cikk típusa			Pesti Újság, Összetartás	Magyarság	Új Magyarság	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1939	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap ^a	0	1	0	1	1	0	0	1	1	1	0	6
	közvetett			0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
	összesen			0 ^b	1	0	1	1	0 ^c	0	1	1	2	0	7
1940	közvetlen	kultusz-építés		2	2	1	3	8	2	1	2	1	2	1	25
	közvetett			24	30	10	24	47	12	18	23	17	23	12	240
	összesen			26	32	11	27	55 ^d	14	19	25	18	25	13	265 ^e
1942	közvetlen	kultusz-építés		0	0	0	0	2	1	0	1	0	1	0	5
	közvetett			0	1	1	1	2	3	1	0	2	0	1	12
	összesen ^f			0 ^g	1	3	2	3	7	2	1	5	1	4	29
1943	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	2	1	1	1	0	0	1	11
	közvetett			1	2	1	1	2	1	1	2	2	3	0	17
	összesen			2	3	2	2	3	2	2	3	2	3	1	28
1944	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
	közvetett			0	1	2	1	2	1	1	2	0	3	1	16
	összesen			1	2	3	2	3	2	2	3	1	4	2	28

a A Pesti Újság 1940 ősztől tekinthető Szálasit támogató lapnak, majd 1943. március 16-i betiltása után fél évvel az Összetartás vette át a pártlap szerepét. Ezért 1943 folyamán fél éven át nem volt sajtója Szálasit pártjának. Mindezek miatt az 1943. szeptember 19. utáni adatok (az Összetartás újraindulásának napja) az Összetartás című napilapra vonatkoznak. A Magyarság 1938 és 1941 között volt szálasista lap, a nemzetiszocialista pártok közös orgánuma. Az 1941. szeptember 13-án bekövetkezett nyilas pártszakadás után a Magyar Megújulás Nemzetiszocialista Pártszövetség lapja lett. Paksa 2013a: 349., 352–353.

b Február 5-e és április 5-e között nem jelenhetett meg a magyar nemzetiszocialista Magyarság.

c A lap megjelenését február 5-e és március 8-a közötti időszakra a kormány betiltotta. 8 Órai Újság, 1939. márc. 9. 1.

d A Magyarországi 1939. november 18-a után reggeli és esti kiadásban is megjelent, de nem mindig naponta két szám: vasárnaponként volt reggeli, hétfőnként esti kiadás.

e A napilapok február 20-a körül kezdtek el írni a kormányzóválasztás huszadik évfordulójáról. Így 1930-hoz hasonlóan az évfordulóval kapcsolatban megjelent cikkek száma magasabb.

f 1942-ben, a kormányzóhelyettes-választásra tekintettel, már február 19–22-e között jelentek meg cikkek a huszonkettedik évfordulóról. Zárójelben jelzem a fontosabb cikkek számát. Nem soroltam ide azokat, amelyek alapvetően Horthy Istvánt köszöntötték és csak röviden utaltak a kormányzóválasztás évfordulójára, így a kormányzó szerepére. A február 26-a és március 5-e közötti cikkek közül mindegyik szerepel a táblázatban.

g A lap 1942. február 20-a és március 9-e között nem jelenhetett meg.

25. táblázat. Horthy Miklós születésnapja alkalmából megjelent (június 15–22.) cikkek száma 1939 és 1944 között

Év/Cikk típusa			Pesti Újság, Összetartás	Magyarság	Új Magyarság	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1939	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	1	1	1	2	1	1	1	1	2	0	11
	közvetett			0	5	3	5	5	4	3	4	3	4	3	39
	összesen			0 ^a	6	4	6	7	5	4	5	4	6	3	50
1940	közvetlen	kultusz-építés		0	1	1	1	2	1	0	1	1	1	0	9
	közvetett			0	4	4	5	7	4	0	5	3	6	4	42
	összesen			0 ^b	5	5	6	9 ^c	5	0 ^d	6	4	7	4	51
1941	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	0	12
	közvetett			4	6	8	3	6	12	3	5	7	6	5	69
	összesen			5	7	9	4	7	14	4	6	8	7	6	81
1942	közvetlen	kultusz-építés		1	0	1	1	2	1	1	1	1	1	0	11
	közvetett			5	6	7	4	5	13	5	7	8	7	9	79
	összesen			6	6	8	5	6	15	6	8	9	8	10	90
1943	közvetlen	kultusz-építés		0	1	2	3	1	3	3	1	2	1	1	19
	közvetett			0	11	9	11	13	24	15	12	14	15	9	140
	összesen			0 ^e	12	11	14	14	27	18	13	16	16	10	159
1944	közvetlen	kultusz-építés		1	1	1	1	1	1	0	0	1	0	0	7
	közvetett			4	4	6	2	3	7	0	0	6	0	0	32
	összesen			5	5	7	3	4	8	0	0	7	0	0	39

a Április 13-a és július 13-a között szintén be volt tiltva a nemzetiszocialista napilap.

b A lap június 12-e és 20-a között nem jelenhetett meg. Magyarság, 1940. jún. 20. 8.

c Lásd a 24. táblázat d) jegyzetét.

d A lap június 15-e és 26-a között nem jelenhetett meg. Magyar Nemzet, 1940. jún. 27. 4.

e A Pesti Újságot már betiltották, és az Összetartás még nem jelent meg (lásd a 24. táblázat a) jegyzetét).

26. táblázat. A budapesti bevonulás évfordulója alkalmából megjelent (november 13–19.) cikkek száma 1938 és 1943 között

Év/Cikk típusa			Pesti Újság, Összetartás	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1938	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	9
	közvetett			1	2	1	3	2	0	2	3	0	2	1	17
	összesen			2	3	2	4	3	0	3	4	0	3	2	26
1939	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	10
	közvetett			4	6	1	7	11	4	7	10	4	9	5	68
	összesen			5	7	2	8	12 ^a	5	8	11	5	10	5	78
1940	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	3
	közvetett			0	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	5
	összesen			0	0	1	1	1	1	1	2	0	0	0	8
1941	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1	5
	közvetett			0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	összesen			0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	1	6
1942	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	1	0	1	1	0	0	0	0	1	0	4
	közvetett			1	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	5
	összesen			1	1	2	1	1	2	0	0	0	1	0	9
1943	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	4
	közvetett			0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	összesen			1	1	0	0	1	0	1	0	0	0 ^b	0	4

a Lásd a 24. táblázat d) jegyzetét.

b A lap nem jelent meg november 13-a és 20-a között.

27. táblázat. Horthy Miklós névnapja alkalmából megjelent (december 3–9.) cikkek száma 1938 és 1943 között

Év/Cikk típusa			Pesti Újság, Összetartás	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1938	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	0	1	1	2	1	1	1	1	1	2	0	11
	közvetett			7	7	3	8	4	4	7	6	6	5	0	57
	összesen			7	8	4	10	5	5	8	7	7	7	0 ^a	68
1939	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	0	1	1	2	1	1	1	1	1	0	10
	közvetett			5	11	4	7	9	5	7	4	3	5	4	64
	összesen			6	11	5	8	11 ^b	6	8	5	4	6	4	74
1940	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
	közvetett			6	9	8	5	6	8	4	6	5	6	7	72
	összesen			7	10	9	6	7	9	5	7	6	7	8	84
1941	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	2	1	0	1	1	1	11
	közvetett			5	6	10	6	8	11	5	6	9	7	10	87
	összesen			6	7	11	7	9	13	6	6	10	8	11	98
1942	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	2	1	0	1	0	1	11
	közvetett			3	6	9	5	6	12	4	6	6	4	8	71
	összesen			4	7	10	6	7	14	5	6	7	4	9	82
1943	közvetlen	kultusz-építés	nem Szálasit támogató lap	1	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	13
	közvetett			5	8	11	4	10	14	6	4	8	6	11	90
	összesen			6	9	12	5	11	16	7	5	9	7	12	103

a A lap 30 napig nem jelenhetett meg a kormány rendelkezése eredményeként. Népszava, 1939. jan. 19. 1.

b Lásd a 24. táblázat d) jegyzetét.

28. táblázat. A kormányzóválasztás évfordulóin megjelent (február 26.–március 5.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1939–1944

A vezérkép fontosabb elemei	Pesti Újság	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1. A vezérkép alaprétege													
A 'Novara hőse'	1	9	7	5	9	12	5	2	10	3	5	3	71
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a 'nemzet vezére'	3	19	22	7	22	44	15	25	30	16	25	7	235
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	1	6	4	4	10	15	10	6	8	8	7	4	83
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
Az 'egész nemzet/ország' ünnepli a kormányzót	2	27	42	32	18	47	22	26	39	24	34	15	328
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	0	1	4	2	9	11	2	1	6	2	7	1	46
A 'legelső magyar ember'	0	7	4	5	8	18	3	8	12	8	5	10	88
Megtestesíti a magyar nemzetet	0	4	15	4	24	20	7	11	15	10	18	7	135
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	3	12	5	11	18	6	11	11	9	8	8	102
A 'nemzet egésze' követi őt	0	2	5	0	4	7	2	2	4	2	4	1	33
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	5	5	9	3	16	9	5	6	8	11	8	4	89
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma													
A szimbolikus kezdet motívuma	1	19	33	8	43	53	17	25	45	8	25	5	282
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	3	16	16	2	11	23	5	9	13	14	22	6	140
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció													
A 'magyarok Istenének' küldötte	0	8	16	11	16	20	12	10	17	15	18	4	147
6. Horthy történelmi tettei													
'Nemzetmentés'	4	15	18	7	22	30	12	10	25	17	20	3	183
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	1	1	8	1	8	21	4	4	10	3	9	4	74
'Országépítés'	2	20	28	7	33	60	12	27	34	18	40	13	294

A vezérkép fontosabb elemei	Pesti Újság	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	0	8	14	1	20	30	6	3	17	7	7	7	120
'Országgyarapítás'	2	12	34	6	33	32	7	15	31	14	26	10	222
7. Történelmi párhuzamok													
Szent István	0	0	1	0	1	0	2	0	1	1	0	1	7
IV. Béla	0	1	1	0	2	4	2	1	1	1	2	1	16
Hunyadi János	1	1	3	0	2	1	1	1	1	1	2	1	15
Hunyadi Mátyás	0	0	0	0	2	1	1	1	1	0	1	0	7
Kossuth Lajos	0	1	2	0	1	1	1	1	1	1	3	1	13
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok													
'Bölcs' (államfő, kormányzás)	1	8	10	5	17	25	10	10	24	13	15	2	140
'Erős' (kéz, akarat, hit)	2	7	10	4	9	10	7	12	16	7	7	2	93
'Hős' (katona, vezér)	1	2	3	3	5	3	3	2	5	2	3	0	32

29. táblázat. Horthy Miklós születésnapján megjelent (június 15–22.) cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1939–1944

A vezérkép fontosabb elemei	Pesti Újság	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1. A vezérkép alaprétege													
A 'Novara hőse'	2	3	2	1	4	8	2	5	7	1	4	0	39
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a 'nemzet vezére'	24	28	67	34	52	104	33	48	64	43	59	17	573
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	1	3	2	8	9	11	5	7	9	3	8	0	66
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
Június 18. az 'egész nemzet/ország' bensőséges ünnepe	41	54	96	64	99	152	77	79	101	85	96	51	995
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	1	6	5	2	7	18	5	3	13	4	8	1	73
A 'legelső magyar ember'	1	4	9	2	2	21	11	2	10	5	6	1	74
Megtestesíti a magyar nemzetet	2	5	15	9	18	51	8	15	27	7	14	4	175
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	2	1	3	11	6	18	17	1	14	4	8	1	86
A 'nemzet egésze' követi őt	1	8	10	3	12	23	5	9	16	10	7	4	108
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	0	0	1	0	1	1	1	0	3	1	2	0	10
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma													
A szimbolikus kezdet motívuma	7	12	33	10	23	46	16	17	42	19	31	11	267
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	12	16	24	12	26	38	15	16	31	19	19	4	232
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció													
A 'magyarok Istenének' küldötte	5	14	21	13	20	37	18	19	31	14	35	4	231
6. Horthy történelmi tettei													
'Nemzetmentés'	5	10	22	7	10	24	12	12	21	19	15	3	160
A Nemzeti Hadsereg megteremtése	2	0	5	0	5	1	1	0	2	2	1	0	19
'Országépítés'	5	12	27	14	22	34	11	12	19	19	28	7	210

A vezérkép fontosabb elemei	Pesti Újság	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	1	4	6	4	4	14	5	4	4	3	3	1	53
'Országgyarapítás'	12	15	34	9	23	59	20	19	33	20	22	4	270
7. Történelmi párhuzamok ^a													
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok													
'Bölcs' (államfő, kormányzás)	2	15	23	10	20	36	20	16	35	20	21	4	222
'Erős' (kéz, akarat, hit)	8	8	16	6	15	25	8	15	21	14	14	2	152
'Hős' (katona, vezér)	2	2	8	5	7	15	4	5	4	3	1	1	57

a A Magyarország cikkeiben egy alkalommal állították párhuzamba az évfordulón a kormányzót IV. Bélával, Hunyadi Jánossal és Kossuth Lajossal.

30. táblázat. A budapesti bevonulás évfordulóin megjelent (november 13–19.)
cikkben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1938–1943

A vezérkép fontosabb elemei	Pesti Újság	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1. A vezérkép alaprétege													
A 'Novara hőse'	0	3	1	1	4	0	0	1	3	0	3	0	16
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a 'nemzet vezére'	1	5	7	4	23	9	3	8	17	6	18	0	101
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	0	1	0	5	2	2	0	0	3	1	3	0	17
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
Az 'egész nemzet/ország' ünnepli a kormányzót	0	2	9	5	9	11	8	12	5	8	9	2	80
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	0	0	3	3	6	12	6	3	3	2	2	0	40
A 'legelső magyar ember'	0	0	0	0	1	2	0	1	1	1	0	0	6
Megtestesíti a magyar nemzetet	0	1	1	1	6	2	0	4	3	1	0	0	19
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	0	1	1	1	2	0	0	0	2	0	0	0	7
A 'nemzet egésze' követi őt	0	0	3	1	2	4	0	3	1	0	1	0	15
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma													
A szimbolikus kezdet motívuma	4	17	14	10	37	29	18	26	19	3	15	1	193
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	1	3	8	4	13	11	9	5	6	2	6	0	68
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció													
A 'magyarok Istenének' küldötte	0	1	6	3	10	3	5	2	8	2	4	0	44
6. Horthy történelmi tettei													
'Nemzetmentés'	1	7	8	4	10	7	5	6	6	5	11	0	70
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	0	2	3	1	2	5	4	3	3	2	4	0	29
'Országépítés'	0	4	6	2	3	12	10	6	7	7	10	1	68
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	0	1	1	1	3	0	2	0	3	0	1	0	12
'Országgyarapítás'	0	3	3	5	4	6	4	3	4	3	8	1	44
7. Történelmi párhuzamok													
Hunyadi János	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Hunyadi Mátyás	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok													
'Bölcs' (államfő, kormányzás)	0	0	4	2	5	6	2	1	5	2	9	0	36
'Erős' (kéz, akarat, hit)	0	0	4	4	2	4	1	1	17	3	3	0	39
'Hős' (katona, vezér)	0	0	2	1	1	1	0	0	1	0	0	0	6

31. táblázat. Horthy Miklós névnapján megjelent
(december 3–9.) cikkben közvetített vezérkép fontosabb elemei, 1938–1943

A vezérkép fontosabb elemei	Pesti Újság	Magyarország	Új Magyarország	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Magyarország	8 Órai Újság	Magyar Nemzet	Pesti Hírlap	Esti Kurír	Újság	Népszava	Összesen
1. A vezérkép alaprétege													
A 'Novara hőse'	1	1	5	1	3	4	3	2	7	1	6	1	35
2. Horthy Miklós jelöli ki a magyarság számára egyedül járható utat													
Horthy a 'nemzet vezére'	10	22	48	22	18	46	9	28	49	23	69	3	347
A nemzet 'erős kezű' kormányosa	0	4	8	1	8	11	0	2	12	9	9	1	65
3. Horthy és a magyar nemzet viszonya													
December 6. az 'egész nemzet/ország' bensőséges ünnepe	39	71	80	55	94	100	50	49	85	72	103	28	826
A napi politika felett áll, 'fix' pont, 'szikla'	2	3	7	3	9	10	2	3	3	2	17	0	61
A 'legelső magyar ember'	1	2	0	0	2	6	4	0	1	2	2	0	20
Megtestesíti a magyar nemzetet	1	4	14	6	15	10	6	7	13	7	15	1	99
A 'nemzet atyja' ('Horthy apánk')	1	12	6	7	26	16	16	7	16	7	19	0	133
A 'nemzet egésze' követi őt	0	4	3	0	7	8	2	2	5	4	12	0	47
A 'nemzet akaratából' lett kormányzó	1	1	0	0	0	4	0	3	0	1	0	0	10
4. A kultikus nyelvhasználat időfogalma													
A szimbolikus kezdet motívuma	5	15	39	9	13	26	9	17	33	18	23	0	207
A vezér a 'szebb jövő' letéteményese, a vezér 'feltámadásba' vetett hite	6	12	18	5	7	21	6	14	16	10	24	0	139
5. Az Istentől eredeztetett legitimáció													
A 'magyarok Istenének' küldötte	1	4	15	7	4	20	5	5	18	6	17	0	102
6. Horthy történelmi tettei													
'Nemzetmentés'	4	5	23	8	9	12	2	6	24	5	19	0	117
A Nemzeti Hadsereg 'megteremtése'	1	3	6	0	4	1	2	0	8	2	7	0	34
'Országépítés'	2	5	19	3	11	18	10	9	17	11	20	0	125
Az ország nemzetközi tekintélyének 'visszaszerzése'	1	2	8	0	3	2	0	2	6	2	5	0	31
'Országgyarapítás'	3	14	36	3	19	20	10	8	28	16	29	0	186
7. Történelmi párhuzamok													
Hunyadi János	0	0	0	1	2	0	0	1	1	0	0	0	5
8. Gyakori jelzős szókapcsolatok													
'Bölcs' (államfő, kormányzás)	5	4	12	6	13	13	9	11	14	8	19	1	115
'Erős' (kéz, akarat, hit)	5	6	11	7	13	10	2	9	13	6	12	1	95
'Hős' (katona, vezér)	2	2	1	3	6	3	1	1	4	0	7	1	31

32. táblázat. Horthy Miklós-festmények¹²

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1926	febr. 5.	Budapest	a MEFHOSZ Szent-király utcai helyisége	Szokol Villibald	leleplezés	Vámosy Zoltán egyetemi tanár; Nagy Árpád államtitkár (VKM); Oláh Béla, a MEFHOSZ elnöke
	okt. 1.	Mátészalka			döntés	
1927	dec. 7.	Szarvas	a polgári kör épülete		leleplezés	Tóth Pál országgyűlési képviselő
1928	jún. 18.	Jász-Nagykun Szolnok vm.	vármegyeháza	Kukán Géza	leleplezés	Herczeg Béla országgyűlési képviselő
1930	márc. 1.	Miskolc	községi terem		döntés	
	márc. 1.	Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vm. ^b			döntés	
	márc. 1.	Nyíregyháza			döntés	
1931	dec. 15.	Sopron vm.	községi terem	Medgyesi Schwartz Antal	leleplezés	Simon Elemér főispán; Ötvös Lajos országgyűlési képviselő (KGSZP); Gévay-Wolff Lajos alispán
1932	máj. 31.	Komárom-Esztergom k. e. e. vm.	díszterem		leleplezés	Mátéffy Viktor országgyűlési képviselő (KGSZP)
1934	márc. 7.	Rákospalota		Komáromi-Katz Ede	leleplezés	Dr. Preszly Elemér főispán

¹² A táblázat az MTI hírányaga alapján készült. Az összeállítás nem teljes, a Magyar Távirati Iroda például nem adott hírt arról, hogy 1930. március 1-jén Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága arról döntött, hogy megfesteti Horthy arcképét. Turbucz 2009c: 203. Az alábbi eseményekről sem adott hírt az MTI: *Újság*, 1930. dec. 7. 11.; *Esti Magyarország*, 1940. jún. 18. 5.; *Nemzeti Újság*, 1941. dec. 7. 3.

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1934	dec. 17.	Szeged	vitési székház			Rátz Jenő tábornok
1935	febr. 7.	Kecskemét			döntés	
	dec. 14.	Sopron	tanácsterem	Ágoston Ernő	leleplezés	Dr. Kamanszky Árpád törvényhatósági bizottsági tag
1936	jún. 14.	Debrecen	Hajdú vármegye és Debrecen vitési székháza	dr. vitéz Király Andorné Ladányi Lia	leleplezés	vitéz Toókos Gyula tábornok törzskapitány
	jún. 18.	Csanád-Arad és Torontál k. e. e. vm.	vármegyeház díszterme	Vitési Erzsébet	leleplezés	
1937	márc. 17.	Bács-Bodrog vm. (Baja)	községi terem		leleplezés	Flórián Géza kormányfőtanácsos
	máj. 31.	Békéscsaba		Vidovszky Béla	leleplezés	vitéz Jánossy Gyula polgármester
	jún. 19.	Szombathely			leleplezés	
	dec. 20.	Szolnok		Giovanni Ferenc	döntés	
1938	febr. 7.	Kaposvár	községi terem		döntés	
	máj. 24.	Kiskunhalas	községi terem		döntés	
	jún. 19.	Nagykanizsa	városháza díszterme		döntés	
	szept. 8.	Karcag	új leventeotthon		leleplezés	Dr. Sánta Miklós polgármester
	szept. 11.	Mezőtúr	községi terem	Chiovini Ferenc	leleplezés	Mikecz Ödön igazságügy-miniszter; Dr. Spett Ernő polgármester
	szept. 19.	Vezseny	ülésterem		döntés	

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1938	szept. 29.	Kecskemét	közyűlési terem	Márton Ferenc	döntés	
	okt. 16.	Gyula	a vm. közgyűlési terme számára	Mihálovits Miklós	döntés	
	nov. 12.	Nógrád és Hont k. e. e. vm. (Balassagyarmat)	Nógrád és Hont vm. díszterme		döntés	
	nov. 15.	Zalaegerszeg	közyűlési terem számára		döntés	
	nov. 16.	Nagykanizsa			döntés	
	dec. 3.	Debrecen	Debreceni Úri Kaszinó		leleplezés	
	dec. 5.	Baja	Vitézi Székház		leleplezés	
	dec. 6.	Szeged	Horthy Miklós Tanító Internátus		leleplezés	
	dec. 20.	Losonc	Polgári Kör		döntés	
	dec. 31.	Nagykanizsa			döntés	
1939	febr. 4.	Szolnok	Újvárosi Olvasókör		leleplezés	Bencze László elnöke
	febr. 6.	Békéscsaba	Kaszinó Egyesület	Gyoroki Pál	leleplezés	Dr. Rell Lajos tanügyi főtanácsos, a kaszinó elnöke
	febr. 7.	Hajdúböszörmény	Hajdúböszörményi Iparos Kör		leleplezés	Uzonyi György országgyűlési képviselő; Szálkay Antal polgármester
	febr. 8.	Törökszentmiklós	Iparos Kör		leleplezés	Szarka Gyula főszolgabíró; Szerdahelyi Béla községi jegyző

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1939	márc. 21.	Kassa	Királyi Ítéltábla díszterme		leleplezés	Dr. Zachár István ítéltáblai elnök
	ápr. 5.	Budapest	Tőzsdetanács tanács-terme		leleplezés	Flessig Sándor elnök
	ápr. 18.	Hódmezővásárhely	közyűlési terem	Darwassy István	döntés	
	ápr. 28.	Orosháza	községháza tanács-terme	Maronyák János	leleplezés	
	máj. 5.	Kassa	a város közgyűlési terme		leleplezés	
	máj. 25.	Losonc	közyűlési terem	Gyurkovits Ferenc	leleplezés	
	máj. 30.	Pécs	székesegyházi énekiskola nagyterme	Dabasi Kovács Gyula	leleplezés	
	máj. 31.	Hajdú vm. (Debrecen)	a vármegye közgyűlési terme számára		leleplezés	Molnár Zoltán hajdúhadházi ref. lelkész
	jún. 1.	Szombathely	közyűlési terem		leleplezés	
	jún. 6.	Miskolc	Kereskedelmi és Iparkamara közgyűlési terme		leleplezés	Szilágyi Miklós, az iparkamara elnöke
	jún. 19.	Losonc			leleplezés	Giller János országgyűlési képviselő
	jún. 30.	Kecskemét		Hoffmann Géza	leleplezés	Báthy János törvényhatósági bizottsági tag

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1939	júl. 3.	Öcsöd			leplezés	Dr. Zerinváry Szilárd országgyűlési képviselő
	aug. 29.	Mohács			leleplezés	Jaross Andor miniszter
	szept. 27.	Győr	közigyűlési terem		döntés	
	szept. 29.	Berettyóújfalu			döntés	
	szept. 30.	Borsod-Gömör és Kishont k. e. e. vm. (Rimaszombat)	közigyűlési terme	Sárkány Gyula	leleplezés (június 28-án döntöttek erről)	Csák Géza ügyvéd, törvényhatósági bizottsági tag
	okt. 10.	Szabolcs és Ung k. e. e. vm. (Nyíregyháza)	közigyűlési terem		döntés	
	okt. 21.	Budapest	Aero Szövetség díszterme		leleplezés	Dr. Ember Sándor országgyűlési képviselő, a szövetség társelnöke
	nov. 6.	Komárom		Glatz Oszkár	leleplezés	Dr. Lostár István prépost-plébános
	nov. 9.	Sopron	Kereskedelmi és Iparkamara	Lódör Jenő	leleplezés	Székely Géza elnök
	nov. 10.	Rimaszombat	közigyűlési terem		döntés	
	nov. 15.	Sárvár			döntés	
	nov. 19.	Miskolc	kereskedelmi testület választmányának székháza		döntés	
	dec. 6.	Nyíregyháza	díszterem	Aba Novák Vilmos	leleplezés	Bertalan Kálmán országgyűlési képviselő

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1939	dec. 6.	Kondoros			leleplezés	
	dec. 7.	Ungvár	Ungvári Társaskör		leleplezés	
	dec. 14.	Miskolc	a miskolci vasutas székház díszterme		leleplezés	Pataky Sándor osztályfőnök
	dec. 20.	Veszprém		Burghardt Rezső	leleplezés	Dr. Czapik Gyula megyéspüspök
	dec. 29.	Zalaegerszeg	közigyűlési terem		döntés	
1940	jan. 5.	Kassa	a városháza közigyűlési terme	Malonyák (?)	?	
	jan. 19.	Szolnok	a városháza közigyűlési terme		döntés	
	jan. 20.	Ungvár	a vármegyeháza közigyűlési terme	Erdélyi Béla	döntés	
	febr. 26.	Miskolc	Nemzeti Kaszinó		leleplezés	
	febr. 29.		Országos Földhitelintézet	Kampis János	leleplezés	
	márc. 1.	Győr-Moson és Pozsony k. e. e. vm.		Boldizsár István	leleplezés	Telbisz Miklós alispán
	márc. 1.	Zemplén vm.			leleplezés	Jármy Béla kir. közjegyző
	márc. 1.	Kecskemét	Kecskeméti Kaszinó		leleplezés	
	márc. 1.	Budapest	Legfőbb Állami Számvevőszék	Kontuly Béla	leleplezés	
	márc. 1.	Zala vm.	közigyűlési terem		leleplezés	Gróf Teleki Béla főispán Gyömörey György nyugalmazott főispán

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1940	márc. 29.	Győr	Kereskedelmi és Iparkamara Közgyűlési terme		leleplezés	Morvay István felsőházi tag Fejes László alelnök
	ápr. 22.	Balassagyarmat	Balassagyarmati Kereskedők Egyesülete		leleplezés	Hanzély Ferenc elnök
	máj. 26.	Szentendre			leleplezés	Németh László plébános
	jún. 13.	Rozsnyó	községi terem		döntés	
	szept. 14.	Szatmár			döntés	
	okt. 7.	Kunszentmárton	községi terem		leleplezés	Molnár Lajos főjegyző
	okt. 7.	Nagybánya	a város tanácssterme		leleplezés	Nagy Gábor polgármester
	okt. 8.	Nyitra és Pozsony k. e. e. vm. (Érsekújvár)			leleplezés	Vitéz Jaross Andor volt miniszter, országgyűlési képviselő
	nov. 1.	Békésszentandrás			leleplezés	Dr. Zerinváry Szilárd országgyűlési képviselő
	nov. 7.	Mesterszállás	a képviselő-testület tanácssterme		leleplezés	Kádár József plébános
	nov. 10.	Rimaszombat		Mátrai-Makovits Jenő	leleplezés	
	dec. 5.	Borsod-Gömör és Kishont k. e. e. vm. (Miskolc)			leleplezés	Borbély-Maczky Emil főispán
	dec. 6.	Hatvan			leleplezés	
	dec. 6.	Hajdú-böszörmény			leleplezés	Uzonyi György országgyűlési képviselő

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1940	dec. 12.	Gyula			leleplezés	Karácsony András ref. lelkész
1941	márc. 1.	Makó	községi terem		leleplezés	dr. Bécsy Bertalan polgármester; Rohály Ferenc görögkatolikus esperes
	ápr. 30.	Bihar vm. (Nagyvárad)		Medgyessi Schwartz Antal	leleplezés	
	máj. 20.	Mezőtúr	a helyi olvasótársulat		leleplezés	dr. Spett Jenő országgyűlési képviselő
	jún. 13.	Kolozsvár	Katolikus Kör		leleplezés	Veres Ernő pápai prelátus
	jún. 20.	Esztergom	esztergomi ipartestület		leleplezés	Etter Kálmán iparhatósági biztos
	jún. 20.	Orosháza	orosházi ipartestület		leleplezés	Gubicza Sándor kormánytanácsos, ipartestületi elnök
	júl. 28.	Szabadka	Bocskai Szövetség székháza		leleplezés	Babitzky Edde ipariskolai igazgató
	szept. 21.	Szatmárnémeti			leleplezés	dr. Kiss Bertalan ref. lelkész
	okt. 3.	Kolozsvár		Merész Gyula	döntés	
	nov. 7.	Kolozsvár	Nemzeti Színház	Sárkány Gyula	Hóman Bálint ajándékozta a színháznak	
	nov. 8.	Rozsnyó			leleplezés	Vizváry László
	dec. 6.	Esztergom			leleplezés	Lepold Antal prelátus-kanonok

Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1941	dec. 16.	Gyömrő	a járási általános ipartestület díszközgyűlésén		leleplezés	vitész Faragó Ede országgyűlési képviselő
1942	máj. 7.	Nagyvárad	közyűlési terem	Kontuly Béla	leleplezés (Horthy nagyvárad bevonulásáról)	
	máj. 19.	Kolozsvár		Lőrinczyné Nagy Erzsébet	leleplezés	
	jún. 19.	Újvidék	Német Ház nagyterme		leleplezés	dr. Derner Richárd, városi és járási vezető
	szept. 24.	Zilah vm.		Héja Zoltán	leleplezés	báró Jósika János főispán gróf Béli Kálmán felsőházi tag
1943	febr. 16.	Újpest	100 ONCSA családi ház		engedélyt kértek a lakók a polgármestertől	
	márc. 5.	Keszthely	közyűlési terem		leleplezés	
	máj. 9.	Pánd		Kiss János	leleplezés	Matolcsy Mátyás országgyűlési képviselő
	máj. 18.	Kolozs vm. (Kolozsvár)		Szopos Sándor	leleplezés	Inczedy-Joksmán Ödön főispán
	jún. 19.	Nagykároly	tanácsterem		leleplezés	dr. Schusteritsch Béla polgármester
	jún. 20.	Szentes	közyűlési terem	Kosztá József	leleplezés	K. Nagy Sándor polgármester

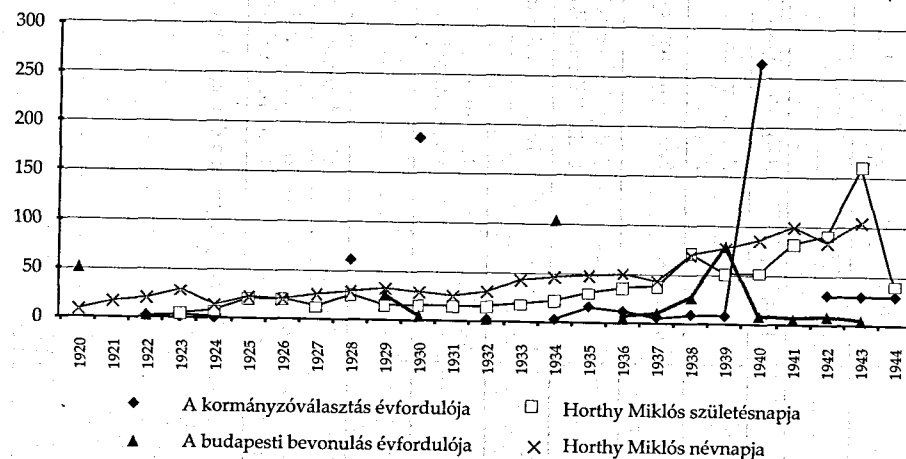
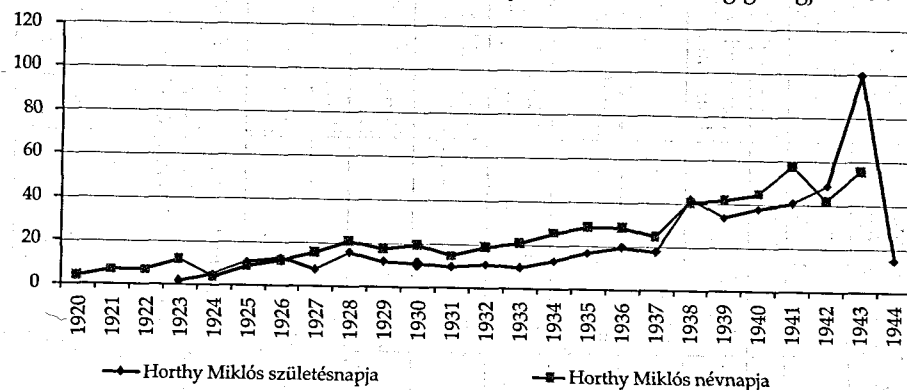
Év	Hónap, nap	Település, vármegye	Épület, terem	Festő	Esemény ^a	Ünnepi beszéd
1943	júl. 3.	Szabolcs vm. (Nyíregyháza)			leleplezés	
	okt. 27.	Zilah	tanácsterem		leleplezés	dr. Strétey János polgármester
	nov. 10.	Szeged	Kereskedelmi és Iparkamara	Emanuel Béla	leleplezés	Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszter
	dec. 5.	Pápa		Tóth Sándor	leleplezés	Nemes Marcsa Dániel ezredes
1944	jan. 30.	Pápa	Polgári Kör		leleplezés	Szilágyi Ferenc elnök; Galló Pál tanítóképezdei tanár
	febr. 6.	Jászapáti	közyűlési terem	Gecse Árpád	leleplezés	Fáy István államtitkár
	febr. 21.	Újpest	Ipartestület		leleplezés	Traeger Ernő miniszteri osztályfőnök; vitész Endre László Pest vm. alispánja
	márc. 9.	Csík vm.	vármegyeház díszterme	Nagy Imre	döntés	
	ápr. 30.	Pápa	leventeotthon		leleplezés	vitész Karcsay Béla ezredes
	máj. 8.	Karcag	városháza	Istókovics Kálmán	leleplezés	dr. Sántha Miklós polgármester; Papp Béla ref. lelkész

a A festmény leleplezése vagy döntés annak megfestetéséről. Abban az esetben, ha egy festmény kapcsán a döntésről és a leleplezésről is találtam adatot, akkor a festmény leleplezése szerepel a táblázatban.

b Közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye (= k. e. e. vm.).

10.2. GRAFIKONOK¹³

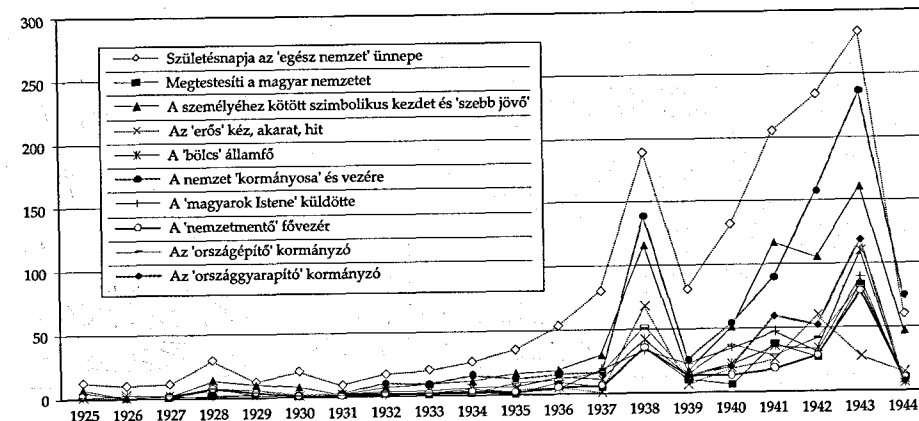
1. grafikon. A kormányzó személyéhez kötődő évfordulókon megjelent cikkek számának alakulása 1920 és 1944 között (lásd még a 9-12. és a 24-27. táblázatokat)

2. grafikon. A kormányzó születés- és névnapja alkalmából megjelent cikkek számának alakulása azon napilapokban, amelyek a korszakban végig megjelentek¹⁴

¹³ A mellékletben található grafikonok a saját kutatási eredményeimet összegzik.

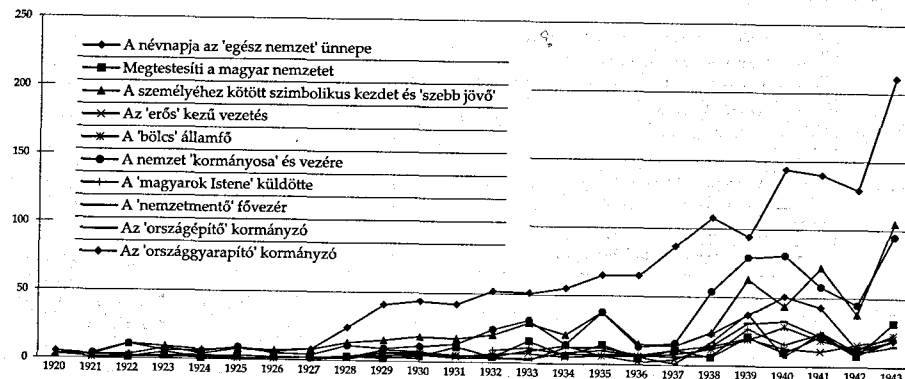
¹⁴ Az átnézett napilapok közül nem mindegyik jelent meg a korszak egészében, így szükséges külön jelezni, hogyan változott a cikkek száma az 1919-1944 között mindvégig megjelent napilapokban. Látható, hogy a tendencia, ha eltérő arányban is, de azonos. Ugyanez mondható el a vezérkép elemeinek előfordulásáról is.

3. grafikon. A kormányzó születésnapja alkalmából megjelent cikkekben (10., 14., 25., 29. táblázat) közvetített vezérkép bizonyos elemeinek évenkénti előfordulása

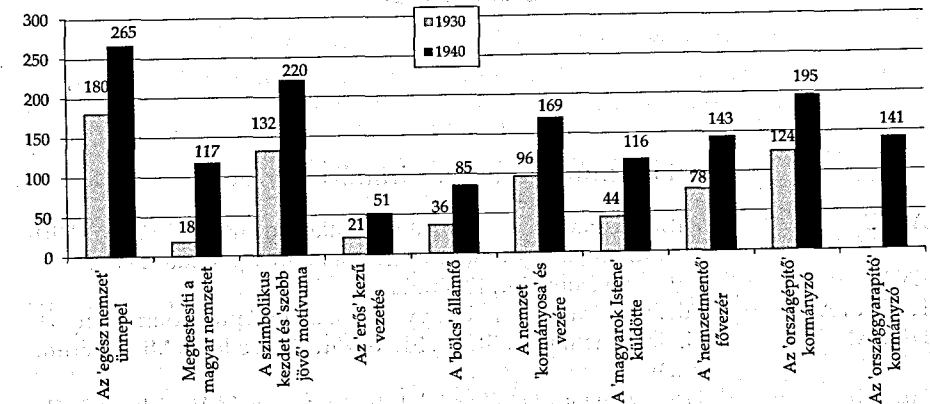
	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
—◇—	12	10	11	29	12	20	9	17	20	26	35	53	80	189	81	132	205	234	283	60
—■—			1	2	2	1	2	2	1	2	1	9	5	35	10	6	37	27	83	10
—▲—	7	1	2	14	10	8	2	7	9	11	17	19	30	116	17	51	117	106	161	47
—×—	1	1		5					4		4	5	1	68	6	19	25	60	27	15
—*—	1	3	2	8	2	1	2	4	4	6	6	14	11	42	14	22	36	34	110	6
—●—	2		1	7	6	2	3	10	9	16	13	16	17	139	26	54	90	158	236	75
—+—	5	1	2	1	3		2	1	2	5	2	4	19	33	23	35	47	31	89	6
—○—	2		2	7	4	1	1	2	2	3	2	5	6	35	13	13	18	28	78	10
—+—	1		3	7	4	1	2	3	2	1	9	11	17	52	14	37	28	42	82	7
—●—															13	20	59	52	119	7

4. grafikon. A kormányzó névnapja alkalmából megjelent cikkekben (12., 16., 27., 31. táblázat) közvetített vezérkép bizonyos elemeinek évenkénti előfordulása

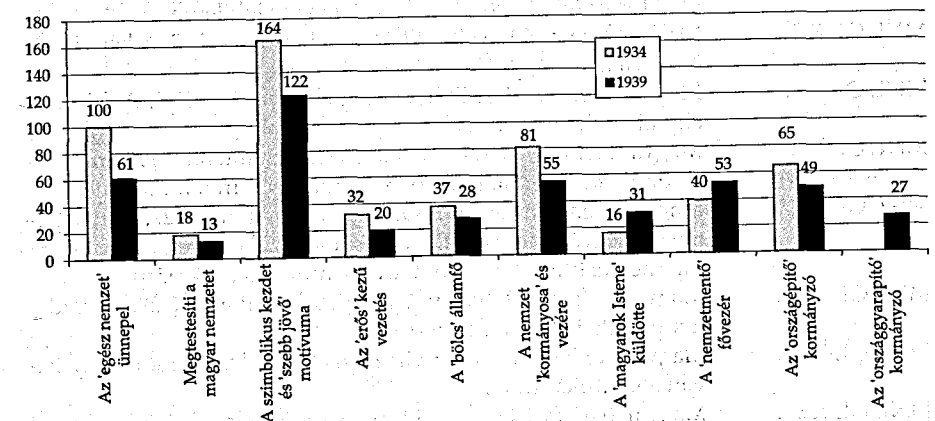

	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
◆	5	3	3	8	4	8	6	8	24	41	44	42	52	51	55	65	65	87	108	94	144	140	129	211
■			1	2	1	3	2	2	3	2	4	11	4	16	6	14	5	11	6	21	10	22	8	32
▲	3	3	11	9	7	8	7	8	13	15	18	17	20	29	21	38	15	14	24	63	44	72	38	105
×				2		1			2	4	5	4	6	7	5	6	2	4	14	20	13	11	16	21
*		1	2	2	1	1	1	2	3	6	6	5	4	9	13	6	6	8	12	19	29	19	13	23
●		4	11	6	6	9	5	4	11	9	11	13	24	31	14	38	13	16	54	79	81	58	45	95
+		1	1	5	1				3	3	2		9	11	7	7	7	6	7	27	16	24	8	20
—	3	1	2	1	2	2			1	6	5	3	3	3	8	10	6	1	17	38	7	25	11	19
—			2	2	3	2		1	2	8	7	5	4	2	12	12	7	11	14	31	33	22	10	15
◆																			23	37	51	43	13	19

5. grafikon. A kormányzóválasztás tizedik és huszadik évfordulóján megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

6. grafikon. A budapesti bevonulás tizenötödik és huszadik évfordulóján megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb elemei

11. FELHASZNÁLT ÉS HIVATKOZOTT IRODALOM

Levéltári, múzeumi és kéziratári források

ANIC	Arhivele Naționale Istorice Centrale (Bukarest) Consiliul Dirigent II. Secția Siguranța Generală a Poliției și Jandarmeriei
EK Kt	Egyetemi Könyvtár, Kézirattár
FSZEK Pat	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Plakát- és Aprónyomtatványtár
HL HM	Hadtörténelmi Levéltár. I. 31. M. Kir. Honvédelmi Minisztérium iratai
HL VKF	Hadtörténelmi Levéltár I. 89. M. Kir. Honvéd Vezérkar Főnöke iratai
MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MNL FML IV. a) 4. doboz 13. tétel	Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára. Fejér vármegye és Székesfehérvár törvényhatósági jogú város főispánjának iratai, 1872–1950. Magyarország Kormányzójának utazásaival kapcsolatos iratok, 1920–1938. A Kormányzó jubileumai
MNL OL K 2.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 2. A képviselőház és a nemzetgyűlés elnöki és általános iratai
MNL OL K 6.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 6. A felsőház elnöki és általános iratai
MNL OL K 26.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 26. A miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai, 1867–1945
MNL OL K 27.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Digitalizált jegyzőkönyvek elérhetők az interneten: http://www.digitarchiv.hu/faces/kereso.jsp
MNL OL K 29.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 29. Társadalompolitikai Osztály, 1938–1941
MNL OL K 33.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 33. Bárczy István államtitkár iratai
MNL OL K 37.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 37. Teleki Pál miniszterelnök iratai
MNL OL K 38.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 38. Bárdossy László miniszterelnök iratai
MNL OL K 39.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 39. Kállay Miklós miniszterelnök iratai
MNL OL K 47.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 47. Külföldi sajtótermékeket ellenőrző hivatal
MNL OL K 148.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 148. Belügy-minisztériumi levéltár
MNL OL K 149.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 149. Belügy-minisztérium – rezervált iratok

11. FELHASZNÁLT ÉS HIVATKOZOTT IRODALOM

MNL OL K 428. a)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, a) sorozat, Napi tudósítások, 1920–1944. A Magyar Távirati Iroda digitalizált hírányaga elérhető az interneten: http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start
MNL OL K 428. d/6)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, d/6) sorozat, Pro domo, 1929–1944
MNL OL K 428. e)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, e) sorozat, Rádiófigyelő, 1938–1944
MNL OL K 428. f)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, f) sorozat, Lapszemle, 1927–1935
MNL OL K 428. i)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, i) sorozat, Bizalmas értesítések, 1920–1939
MNL OL K 428. j)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, j) sorozat, Heti kiadás, 1924–1941
MNL OL K 428. p)	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 428. MTI „könyomatos” hírek, p) sorozat, Budapesti Értesítő/Rádióközlemények, 1938–1944
MNL OL K 429.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 429. Kozma Miklós iratai (mikrofilmen: X 66.)
MNL OL K 468.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 468. Bethlen István iratai
MNL OL K 579.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 579. Igazságügy-minisztérium – PTI – Általános iratok
MNL OL K 583.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 583. Egyesített Királyi Kúria
MNL OL K 589.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 589. A kormányzó kabinetirodájának iratai (mikrofilmen: X 4253)
MNL OL K 609.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 609. Sajtólevéltár
MNL OL K 612.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 612. Magyar Országos Tudósító, a) sorozat, 1929–1944. A Magyar Országos Tudósító anyaga Elérhető az interneten: http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start
MNL OL K 615.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 615. Magyar Rádió és Telefonhírmondó Rt. Műsoranyag
MNL OL K 636.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 636. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. Egyetemek, főiskolák, intézetek
MNL OL K 675.	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K 675. Magyar Filmiroda
MNM Tft	Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár
MNM TK	Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok
MNM TT	Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Tár
OSZK Kt	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
OSZK PKT	Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár

Internetes források

Horthy Miklós Társaság honlapja: <http://horthy.hu/>
 Kártya-játék: http://www.kartya-jatek.hu/oktato_es_tanulokartyak_kvartettek
 German Propaganda Archive: <http://www.calvin.edu/academic/cas/gpa/>
 Nazi Propaganda: <http://www.ushmm.org/propaganda/>
 Hungaricana Könyvtár adatbázis: <http://library.hungaricana.hu/hu/>

Forráskiadványok, naplók, visszaemlékezések,
 propagandakiadványok, katalógusok, tankönyvek, iskolai értesítők,
 kalendáriumok

- Akurátni 1936 Akurátni József (szerk.): *A polgári nyilvános jogú magán koedukációs polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1935–36. tanévről*. Büdszentmihály, 1936.
- Akurátni 1939 Akurátni József (szerk.): *A polgári nyilvános jogú magán koedukációs polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1938–39. tanévről*. Büdszentmihály, 1939.
- Akurátni 1940 Akurátni József (szerk.): *A polgári nyilvános jogú magán koedukációs polgári fiú- és leányiskola értesítője az 1939–40. tanévről*. Büdszentmihály, 1940.
- Alszegehy–Brisits–Sík 1937 Alszegehy Zsolt–Brisits Frigyes–Sík Sándor: *Magyar olvasókönyv a fiú- és leánygimnázium III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1937.
- Andics 1945 Andics Erzsébet: *Fasizmus és reakció*. Szikra, Budapest, 1945. (M. K. P. szeminárium 6. füzet).
- Andics 1946 Andics Erzsébet: *Ellenforradalom és bethleni konszolidáció*. Szikra, Budapest, 1946.
- Andics 1948 Andics Erzsébet: *A megújulás kora*. In: Andics Erzsébet: *Munkásszótár és nemzet*. Szikra, Budapest, 1948. 118–122.
- Antal 2004 Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk., bev. tan. és jegyz., névmut.: Gergely Jenő. Palatinus, [Budapest], 2004. (Korok és dokumentumok).
- Arató 1940 Arató István: *A kőszegi Gyurácz Ferenc ev. leány-nevelőintézet és leánygimnázium*. Kőszeg, 1940.
- Artner 1993 Artner Tivadar: *A bíborosról, gyermekszemmel*. Emlékezés Mindszenty Józsefre. In: *Vigília*, 1993/8. sz. (58.) 582–589.
- Asztalos 1940 Asztalos Miklós: *Ez Magyarország! (Amit önmagunkról, a mai Magyarországról, mindenkinek tudni kell)*. Magyar Népművelők Társasága, Budapest, 1940.
- Ákosfalvi 1939 Vitéz Ákosfalvi Szilágyi László: *A nagybányai Horthy-család*. Singer–Wolfner, Budapest, 1939., 1943².

- Bagdy 1926 Bagdy István (szerk.): *A magyar nemzet története alkotmánytörténeti és honpolgári ismeretekkel. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Kalász, Budapest, 1926.
- Balázs 1954 Balázs Béla: *A klerikális reakció szerepe a Horthy-fasizmus uralomra-jutásában és konszolidálásában*. Szikra, Budapest, 1954.
- Balázs 1982 Balázs Béla: *Napló, 1914–1922. 2. köt. Magvető*, Budapest, 1982.
- Balogh 1927 Balogh Albin: *Magyarország történelme a gimnázium, reál-gimnázium és reáliskola III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1927.
- Balogh 1931 Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium, reál-gimnázium, reáliskola és leányközépiskolák III., a leánykollégiumok IV. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1931.
- Balogh 1938 Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1938.
- Balogh 1942 Balogh Albin: *Magyarország történelme. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1942.
- Balogh 1943 Balogh Margit: *Magyar történelem*. Mieme-kiadás, Budapest, 1943.
- Balogh et al. 2006 Balogh Margit–Andreides Gábor–Z. Karvalics László–Tátrai Gábor (s. a. rend., jegyz.): *A szakadék szélén... Az MTI bizalmas jelentései 1943. július 22.–1944. március 10.* Napvilág Kiadó, Magyar Távirati Iroda, Budapest, 2006.
- Baráth 1941 Baráth Tibor: *Magyar történet*. Ferenc József Tudományegyetem Történeti Intézete, Kolozsvár, 1941.
- Baráth 1943 Baráth Tibor: *Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében*. Nagy Jenő és Fia könyvnyomdája, Kolozsvár, 1943.
- Baráth 1943 Baráth Tibor: *Az országépítés filozófiája a Kárpát-medencében*. Nagy Jenő és Fia könyvnyomdája, Kolozsvár, 1943.
- Barta 1940 Barta István (szerk.): *A nagykanizsai kegyestanítórendi róm. kat. gimnázium évkönyve az 1939–1940. iskolai évről*. Nagykanizsa, 1940.
- Bartha–Tordai 1926 Bartha György–Tordai Ányos: *Magyar olvasókönyv gimnáziumok, reál-gimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára*. Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1926.
- Bartha–Tordai 1932 Bartha György–Tordai Ányos: *Magyar olvasókönyv gimnáziumok, reál-gimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára*. Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932.
- Barthos–Koch 1931 Barthos Kálmán–Koch István: *Magyarország történelme a középiskolák VIII. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1931.

- Bátai 1943 Bártai M. Ilona: *A pécsi róm. kat. Szent Erzsébet leánygimnázium évkönyve az 1942/43. tanévről*. Dunántúl–Pécsi Egyetemi Lapkiadó, Pécs, 1943.
- Bátori 1939 Bátori József (szerk.): *A székesfehérvári Goldziher Ignác izr. elemi népiskola 1938–39. tanévi értesítője*. Minerva, Székesfehérvár, 1939.
- Bátori 1940 Bátori József (szerk.): *A székesfehérvári Goldziher Ignác izr. elemi népiskola 1937–38. tanévi értesítője*. Minerva, Székesfehérvár, 1940.
- Beke 1992 Beke Margit (összeáll., bev.): *A magyar katolikus püspöki tanácsok története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között*. I–II. köt. Aurora, München–Budapest, 1992. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XII–XIII.)
- Bene 1929 Bene Lajos: *Hazafias ünnepi beszédek*. Iskolai, levele- és egyéb ünnepélyek alkalmára. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1929.
- Bene 1939 Bene Lajos (szerk.): *Újabb hazafias és ünnepi beszédek*. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1939.
- Bentzik 1942 Bentzik Mihály (szerk.): *A zalaegerszegi m. kir. állami Deák Ferenc Gimnázium évkönyve az 1941–42. iskolai évről*. Zalaegerszeg, 1942.
- Bethlen 1940 Gróf Bethlen István ünnepi beszéde a M. T. Akadémia 1940. március 18-i összes ülésén. Különlenyomat a Budapesti Szemle 1940. április füzetéből.
- BK 1925 *Belügyi Közlöny*, XXX. évf., 1925.
Elérhető az interneten: http://dtl1.ogyk.hu/R/?func=collection-result&collection_id=1480.
- Bogáromy 1940 Bogáromy Zoltán (szerk.): *A tiszafüredi m. kir. állami polgári- és leányiskola évkönyve az 1939–40. tanévről*. Tiszafüred, 1940.
- Boldisár 1939 Boldisár Kálmán: *Horthy Miklós kormányzó mint kollégiumi kisdiák*. Városi Nyomda, Debrecen, 1939.
- Bornemissza 1998 Bornemissza István: *Három ország katonája. Háborús és harctéri naplójegyzetek alapján 1943–1946*. A szerző magánkiadása, Pozsony, 1998.
- Boros 2006 Boros Zsuzsanna (vál., szerk., bev. tan., jegyz.): *Parlamenti viták a Horthy-korban*. 1–2. köt. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2006. (Rejtjel politológia könyvek, 25.)
- Boroviczenyi 1993 Boroviczenyi Aladár: *A király és kormányzója*. Jegyz., utószó: Pritz Pál. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Bosnyák 1941 *Az antibolsevista kiállítás tájékoztatója*. Szerk.: Bosnyák Zoltán. Stádium, Budapest, 1941.
- Cholnoky 1941 Cholnoky Jenő: *Erdélyi képek*. Franklin, Budapest, [1941].
- Császár 1997 Császár Gyula: *Történelmünk – történetünk (1942–1996)*. Egy orvos naplója. Littera, Budapest, 1997. (Orvoséletek 7.)

- Csekő 1940 Csekő Árpád (szerk.): *A pápai m. kir. állami líceum és tanítóképző intézet közös évkönyve az 1939/40. tanévről*. Pápa, 1940.
- Csonka 1944a Csonka Emil: *Szálasi Ferenc országjárása*. Könyv- és Lapkiadó Rt., Budapest, 1944.
- Csonka 1944b Csonka Emil: *Szálasi küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalom átvétele*. Hungarista Könyv- és Lapkiadó Rt., Budapest, 1944.
- Csorba–Vikár 1929 Csorba Ödön–Vikár Kálmán: *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára*. Kalász Könyvkiadó Rt., Budapest, 1929.
- Csóka 1931 Csóka Lajos: *Magyarország történelme a mohácsi vésztől napjainkig, tekintettel a világtörténelmi kapcsolatokra*. A kath. polgári fiúiskolák IV. osztálya számára. Budapest, Szent István Társulat, 1931.
- Dezső 1940 Dezső Gyula: *Jubileumi hódolat: Dezső Gyula egyet. ref. jogakad. dékán beszéde 1940. márc. 1-én az ifjúsághoz Magyarország főméltóságú kormányzója 20 éves országglása évfordulóján*. Kecskemét, 1940.
- Dietrich 2014 Otto Dietrich: *A Führer és a német nép*. Közreadja Vitári Zsolt. In: *Múlt-kor*, 2014/4. (5.) 59–67.
- Diószeghy 1920 Diószeghy Tibor: *A darutoll*. Az Ember, Wien, 1920.
- Diószeghy 1943 Diószeghy Miklós: *Horthy Miklós élete*. Aesopus, Budapest, 1943.
- Doblhoff 1938 Br. Doblhoff Lily: *Horthy Miklós*. Athenaeum, Budapest, 1938.
- Doblhoff 1944 Br. Doblhoff Lily: *Miklós von Horthy: merisankari, vapastaistelija, valtationhoitaja*. Kivi, Vammala, 1944.
- Dobrovich 1940 Dobrovich Ágoston: *A komáromi Szent Benedek rendi kat. gimnázium évkönyve az 1939–1940. iskolai évről*. Komárom, 1940.
- Domanovszky 1930 Domanovszky Sándor: *Világtörténelem a francia forradalom kitörésétől napjainkig*. A középiskolák VII. osztálya számára. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1930.
- Domanovszky 1933 Domanovszky Sándor: *A magyar nemzet története. Világtörténelem fejezetekkel a polgári fiúiskolák IV. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933.
- Dörner 1931 Dörner Géza (szerk.): *A salgótarjáni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola 1930–31. tanévi értesítője*. Turul, Salgótarján, 1931.
- Drozdy 2007 *Elvett illúziók. Drozdy Győző emlékiratai*. Szerk., bev. tan.: Paksy Zoltán. Kossuth Kiadó–Zala Megyei Levéltár, 2007.
- Dunda 1941 Dunda Ernő (szerk.): *Az ungvári kir. görögkatolikus líceum és kántor-tanítóképző intézet és gyakorló népiskola évkönyve az 1940–41. iskolai évről*. Ungvár, 1941.
- Ecséri 1995 Ecséri Lilla: *Napló, 1944. Egy tizenhat éves kislány naplójának eredeti szövege*. T–Twins Kiadó, [H. n.], 1995.
- Ember 1926 Ember István: *A magyar nemzet története a középiskolák III. osztálya számára*. Athenaeum, Budapest, 1926.

- Ember 1930 Ember István: *Világtörténelem. IV. Legújabb kor. A középiskolák VII. osztálya számára.* Athenaeum, Budapest, 1930.
- Erba Odescalchi 1991 Erba Odescalchi Sándor: *Testamentum. Életem regénye.* II. köt. Dóvin Művészeti Kft., Budapest, 1991.
- Erdélyi 1931 Erdélyi László: *A magyar történelem új rendszerben.* A szerző kiadása, Budapest, 1931.
- Eredics 1940 Eredics M. Cecília (szerk.): *A hódmezővásárhelyi római katolikus Szent Domonkos-rendi elemi és polgári leányiskola évkönyve az 1939–40. iskolai évről.* Hódmezővásárhely, 1940.
- Ev. Egy. Közgy. 1923 *A magyarországi ágostai hitv. evang. keresztyén egyház 1923. október 25. napján megtartott rendes egyetemes közgyűlésének jegyzőkönyve.* Internetes elérés: http://library.hungaricana.hu/hu/view/Evang-KozgyulJkv_1923_10_25/?pg=0&layout=s.
- Fabinyi 1943 Fabinyi Tihamér ünnepi beszéde vitéz nagybányai Horthy Miklós Öfőméltósága, Magyarország kormányzója 75. születésnapja alkalmából. Athenaeum, Budapest, 1943.
- Farkas 1920 Farkas Károly: *Horthy-dalok.* Hódmezővásárhely, 1920.
- Farkas 1995 Farkas Kálmán: *Béke, háború, hadifogság. Rögös utakon 1935-től 1946-ig. 72 hónap katonai mündérban, háborúban, hadifogságban.* Kaposvár, 1995.
- Farkas–Komáromi 1930 Farkas László–Komáromi Károly: *Történelem a felső kereskedelmi iskolák számára. III. rész. A magyar nemzet története.* Athenaeum, Budapest, 1930.
- Farkas–Molnár 1943 Farkas László–Molnár Béla: *Történelem gazdasági középiskolák számára. IV. rész. Magyar történelem a szatmári békétől napjainkig.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943.
- FI 1927–1944 *Felsőházi Irományok, 1927–1944.* Elérhetők az interneten: <http://mpgy.ogyk.hu/>.
- FN 1927–1944 *Felsőházi Napló, 1927–1944.* Elérhető az interneten: <http://mpgy.ogyk.hu/>.
- Fodor 1939 Fodor Gyula: *Húsz év. Ünnepi beszéd a Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának huszadik évfordulóján.* Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1939.
- Fux 1939 Fux Antal (szerk.): *Debreceni négyévfolyamú fiú felső kereskedelmi iskola. Évkönyv, 1938–39.* Lehotai Pál Könyvnyomdája, Debrecen, 1939.
- Gál–Szerdahelyi 1929 Gál Árpád–Szerdahelyi László: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára.* Athenaeum, Budapest, 1929.
- Gergely 1984 Gergely Jenő (szerk.): *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1984.

- Gerley 1932 Vitéz Gerley Mihály: *Iskolai ünnepélyek. Beszédgyűjtemények.* Kó-kai Lajos kiadása, Budapest, 1932.
- Girtler 1941 Girtler Mária (szerk.): *A győri m. kir. állami tanítóképző-intézet és leánylíceum évkönyve az 1940/41. iskolai évről.* Győr, 1941.
- Glósz–Reöthy 1935a Glósz Ferenc–Reöthy Vladimir: *Magyar olvasókönyv a polgári fiúiskolák II. osztálya számára.* Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.
- Glósz–Reöthy 1935b Glósz Ferenc–Reöthy Vladimir: *Magyar olvasókönyv a polgári leányiskolák II. osztálya számára.* Lampel R. Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1935.
- Goldberger 1936 Goldberger Salamon (szerk.): *A Pesti Izraelita Hitközség reál-gimnáziumának értesítője 1935–1936. iskolai évről.* Budapest, 1936.
- Gömbös 1920 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról.* Budapesti Hírlap, Budapest, 1920.
- Gömbös 2004 Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és írások.* Szerk. és utószó: Vonyó József. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Millenniumi magyar történelem. Politikai gondolkodók).
- Gróf 1930 Gróf Samu (szerk.): *A soproni ágostai hitvallású evangélikus népiskola értesítője az 1929–30. iskolai évről.* Sopron, Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete, 1930.
- Gróf 1931 Gróf Samu (szerk.): *A soproni ágostai hitvallású evangélikus népiskola értesítője az 1930–31. iskolai évről.* Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete, Sopron, 1931.
- Grósz 1934 Grósz János (szerk.): *A budapesti Deák-téri ág. hitv. evang. testvér-egyházak elemi fiú- és leányiskolájának értesítője az 1933/34. tanévről.* Budapest, 1934.
- Gulyás 1940 Gulyás Sándor: *A kiskunhalasi református Szilády Áron Gimnázium évkönyve az 1939–1940. iskolai évről.* Kiskunhalas, 1940.
- Gyarmathy 1990 Gyarmathy Zsigmond: *A dzsentrí főszolgabíró 1922–1938. (Olchváry Pál gávai főszolgabíró naplója).* II. köt. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza, 1990. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai).
- Gyimesi 1940 Gyimesi Jenő Balázs (összeáll.): *Erdély a mienk! Erdélyi Emlékkönyv Szerkesztő Bizottság, Kolozsvár, 1940.*
- Györffy 1925 Györffy János: *A magyarok története a kath. osztatlan népiskolák felső osztályai számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1925.
- Gyurgyák 2008 Gyurgyák János (szerk.): *Magyarország története képekben II. A két világháború között.* Osiris Kiadó, Magyar Távirati Iroda–Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2008.
- Hangya 1930 *Hangya-naptár az 1930-ik közönséges évre.* Hangya-központ, Budapest, 1930.

- Hangya 1931 *Hangya-naptár az 1931-ik közönséges évre.* Hangya-központ, Budapest, 1931.
- Hangya 1939 *Hangya-naptár az 1939-ik közönséges évre.* Hangya-központ, Budapest, 1939.
- Hangya 1940 *Hangya-naptár az 1940-ik szökö évre.* Hangya-központ, Budapest, 1940.
- Hangya 1941 *Hangya-naptár az 1941-ik évre.* Hangya-központ, Budapest, 1941.
- Hangya 1943 *Hangya-naptár az 1943-ik évre.* Hangya-központ, Budapest, 1943.
- Havas 1928 Havas István: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. Világtörténeti kapcsolatokkal. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára.* Franklin Társulat, Budapest, 1928.
- Havas 1942 Havas István: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. Világtörténeti kapcsolatokkal. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára.* Franklin Társulat, Budapest, 1942.
- Hefty 1920 Hefty Richárd: *Adatok az ellenforradalom történetéhez.* Budapest, 1920.
- Hekler 1938 Hekler Antal: *Pater patriae.* Stephaneum Nyomda, Budapest, 1938. (Különlenyomat a Napkelet 1938. második félév 6. számából.)
- Herczeg 1924 Herczeg Ferenc: *A holicai Cupido.* In: Herczeg Ferenc: *Kilenc egyfelvonásos.* Singer és Wolfner, Budapest, 1924.
- Herczeg 1931 Herczeg Ferenc et al.: *És mégis élünk. Magyarország 1920–1930.* Budapesti Hírlap, Budapest, 1931.
- Herczeg 1939 [Herczeg Ferenc (szerk.)]: *Horthy Miklós.* Singer és Wolfner, [Budapest], 1939.
- Herczeg 1943 [Herczeg Ferenc (szerk.)]: *Horthy Miklós.* Singer és Wolfner, [Budapest], 1943.
- Hetés–Morva 1968 Hetés Tibor–Morva Tamásné (szerk., jegyz.): *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919–1938.* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968.
- Heves 1938 Heves Kornél: *Új Hiszekegy. Beszéd, imádságok és egyéb írások.* Magánkiadás, Szolnok, 1938.
- HK 1922 *Hivatalos Közlöny.* XXX. évf. Franklin Társulat, Budapest, 1922.
- HK 1925 *Hivatalos Közlöny.* XXXIII. évf. Franklin Társulat, Budapest, 1925.
- HK 1929 *Hivatalos Közlöny.* XXXVII. évf. Franklin Társulat, Budapest, 1929.
- HK 1940 *Hivatalos Közlöny.* XLVIII. évf. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1940.
- HK 1941 *Hivatalos Közlöny.* XLIX. évf. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.

- HK 1943 *Hivatalos Közlöny.* LI. évf. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943.
- Ho. K. 1924 *Honvédségi Közlöny.* LI. évf. Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium, Budapest, 1924.
- Hollós 1930 Hollós János (szerk.): *A Dunántúli ág. hitv. Ev. egyházkerület soproni líceumának (reálgymnáziumának) értesítője az 1929–30. iskolai évről.* Sopron, 1930.
- Hollós–Lajtai 1985 Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Horthy Miklós a fehérek vezére.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Hornyik 1942 Hornyik János (szerk.): *Az újvidéki m. kir. állami kereskedelmi középiskola évkönyve az 1941–42. iskolai évről.* Újvidék, 1942.
- Horthy 1919 *Horthy-naptár az 1920-iki szökö évre. A magyar nemzet újjászületésének emlékére.* Méhner V., Budapest, 1919.
- Horthy 1937 *Horthy Miklós híradó, 1933–1937.* Athenaeum, Budapest, 1937.
- Horthy 1940 *Horthy Miklós.* Stádium, Budapest, 1940.
- Horthy 2011 Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Jegyz.: Sipos Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2011. (Emlékezések).
- Horváth 1995 Horváth József: *Napló 1. rész. 1944–45: a végjáték kezdetétől a háború végéig.* In: *Vasi Szemle, 1995/2. sz. (XLIX.)* 171–196.
- Hóman 1942 Hóman Bálint: *Magyar sors – magyar hivatás. Múlt és jövő.* Athenaeum, Budapest, 1942.
- Illyefalvi 1930 Illyefalvi I. Lajos: *A munkások szociális és gazdasági viszonyai Budapestben.* Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 1930.
- Incze 1942 Incze Antal: *Imrédy.* Turul Sajtóvállalat, [Budapest], 1942.
- Ivás 2004 Ivás István: *Az utolsó székely határőrök. Katonaságom története 1943–1944.* Timp Kiadó, 2004.
- Jámbor 1997 Jámbor János: *Visszakozz!... Frontnapló (1942–43). „Egy úton járunk Hőországban a Pusztulással”.* Libra, Budapest, 1997.
- Jánossy 1942 Jánossy István: *Vitéz Horthy István a repülő.* Stádium, Budapest, 1942.
- Jánossy–Varga 1939 Jánossy István–Varga Zoltán: *A legújabb kor története a középiskolák VI. osztálya számára.* Országos Református Tanáregyesület–Országos Evangélikus Tanáregyesület, Debrecen, 1939.
- Jászai–Balanyi 1924 Jászai Rezső–Balanyi György: *Magyarország története a mohácsi vésztől napjainkig a középiskolák IV. osztálya számára.* 4. kiadás. Lampel, Budapest, 1924.
- Jászai–Balanyi 1926 Jászai Rezső–Balanyi György: *Magyarország története a középiskolák III. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1926.
- Jászai–Balanyi 1931 Jászai Rezső–Balanyi György: *Magyarország története a középiskolák VIII. osztálya számára.* Lampel, Budapest, 1931.

- Jeri 1939 Alfredo Jeri: *Miklós Horthy, il ricostruttore dell'Ungheria*. Sperling e Kupfer, Milano, 1939.
- Jékely 1938 Jékely Lajos et al. (szerk.): *Magyar olvasókönyv a protestáns gimnáziumok és leánygimnáziumok III. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1938.
- Jk 1930 Miskolc thiff. város közönsége által Magyarország Főméltóságú Kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós úr kormányzóvá történt megválasztása tizedik évfordulójának megünneplése alkalmából 1930. március 1-én megtartott rendkívüli diszközgyűlésén elmondott ünnepi beszédek. Miskolc, 1930.
- Jk 1938 Jegyzőkönyv a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1938. november 24-én Magyarország kormányzója vitéz nagybányai Horthy Miklós úr Főméltósága arcképének leleplezése alkalmából dr. Éber Antal kamarai elnök elnöklete alatt tartott diszközgyűléséről. Budapest, 1938.
- Jk 1940a Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottságának Főméltóságú vitéz nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úr kormányzóvá választásának huszadik évfordulója alkalmából az 1940. március hó 1. napján tartott rendkívüli közgyűléséről készült jegyzőkönyv. Városi Nyomda, Debrecen, 1940.
- Jk 1940b A m. kir. Erzsébet Tudományegyetemnek a Kormányzó Úr Főméltósága országglása 20-ik évfordulóján 1940. március 1-én tartott ünnepi közgyűlése. Pécs, 1940.
- Jk 1940c A Sopron szab. kir. thj. város, a Civitas Fidelissima törvényhatósági bizottságának diszközgyűlése vitéz nagybányai Horthy Miklós úr Magyarország Főméltóságú Kormányzója országglásának huszadik évfordulója alkalmából. Sopron, 1940.
- Jk 1941 Jegyzőkönyv. Készült Kolozsvárt, 1941. évi december hó 19-én, a Kolozsvári Kerületi Kereskedelmi és Iparkamara Véleményező Bizottságának vitéz nagybányai Horthy Miklós Kormányzó Úr Főméltósága arcképének leleplezése [...] tárgyában tartott ünnepi üléséről. Kolozsvár, 1941.
- Joó-Sipos 2007 Joó András (s. a. rend., jegyz.)–Sipos Balázs (bev.): „... a háború szolgálatában”. Főszerkesztői értekezletek 1942. szeptember 22.–1943. augusztus 25. Napvilág Kiadó, Magyar Távirati Iroda, Budapest, 2007.
- Jósa 1943 Jósa János: *Horthy Miklós, a magyar nemzet atyja*. Szeged, 1943.
- Kalma 1931 Kalma Pál: *Segédkönyv a történelem tanításához az ág. h. ev. elemi iskola IV. osztálya számára*. K. n., Budapest, 1931.
- Kaposvár 1929 A kaposvári állami elemi népiskolák értesítője az 1928–1929. iskolai évről. Fenyvesi Béla és Fia Könyvnyomdája, Kaposvár, 1929.
- Karsai 1969 Karsai Elek: *Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek*. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1969.

- Karsai 1978 Karsai Elek (összeáll.): „Szálasi naplója”. A nyilasmozgalom a II. világháború idején. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- Karsai 1988 Karsai Elek–Karsai László (szerk.): *A Szálasi per*. Reform, H. n., 1988.
- Karsai–Molnár 2004 Karsai László–Molnár Judit (szerk., bev. tan., s. a. rend., mut.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. 1956-os KHT, Budapest, 2004.
- Karsai–Pintér 1960 Karsai Elek–Pintér István: *Darutollasok. Szegedtől a királyi Várig*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1960.
- Kath. Nép. 1939 A Katholikus Népszövetség naptára 1939-iki közönséges évre. Katholikus Népszövetség, Budapest, 1939.
- Kath. Nép. 1940 A Katholikus Népszövetség naptára 1940-iki szökő évre. Katholikus Népszövetség, Budapest, 1940. (34. évfolyam).
- Kath. Nép. 1941 A Katholikus Népszövetség naptára 1941-iki évre. Katholikus Népszövetség, Budapest, 1941.
- Kádár 1978 Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronköhidáig*. 1–2. köt. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. (Tények és tanúk).
- Kállay 1991 Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944*. 1–2. köt. Jegyz.: Antal László. Európa–História, Budapest, 1991. (Extra Hungariam).
- IV. Károly 1921 IV. Károly visszatérési kísérletei. 1. füzet. M. Kir. Minisztérium, H. n., [1921].
- Kecskés 2002 Kecskés Péter Pál: *Honvédnapló a keleti frontról*. 1942. június 26.–október 19. S. a. rend., jegyz., bev.: Pihurik Judit. Hispánia, Szeged, 2002.
- Kelemen 1923 Kelemen Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez*. (1919) Naplójegyzetek és okiratok. A szerző kiadása, Szeged, 1923.
- Kemény 1987 Kemény Simon: *Napló 1942–1944*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987. (Tények és tanúk).
- Kerékgyártó 1929 Kerékgyártó Ilona: *A magyar nemzet története*. II. rész. A mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztálya számára. Athenaeum, Budapest, 1929.
- Kertész 1938 Kertész János: *Horthy Miklós kormányzó lengyelországi útja*. Magyar Mickievicz Társaság, Budapest, 1938.
- Key-Åberg 1930 Hans Key-Åberg: *Niconalus Horthy: Ungerns hjälte*. Linköping, Östgötens boktryck, 1930.
- KI 1927–1944 *Képviselőházi Irományok, 1927–1944*.
Elérhetők az interneten: <http://mpgy.ogyk.hu/>.
- Kis Újság 1939 *Kis Újság nagy képes naptára az 1939-ik évre*. Kis Újság Lapkiadó Kft., 1939.

- Kis Újság 1941 *Kis Újság nagy képes naptára az 1941-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1941.
- Kis Újság 1942 *Kis Újság nagy képes naptára az 1942-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1942.
- Kis Újság 1943 *Kis Újság naptára az 1943-ik évre.* Kis Újság Lapkiadó Kft., 1943.
- KK 1927 *Az 1927. évi őszi kiállítás képes tárgymutatója.* 1927. október–november. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1927.
- KK 1928 *Az 1928. évi tavaszi kiállítás képes tárgymutatója.* 1928. március 11.–április 9. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1928.
- KK 1929 *Az 1929. évi tavaszi kiállítás képes tárgymutatója.* 1929. március 2-től április 7-ig. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1929.
- KK 1930 *Az 1930/31. évi jubileumi kiállítás képes tárgymutatója.* 1930. december–1931. január. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1931.
- KK 1933 *A magy. kir. vallás- és közoktatásiügyi miniszter által rendezett Nemzeti Képzőművészeti kiállítás képes tárgymutatója.* 1933. április 19.–május 25. Athenaeum, Budapest, 1933.
- KK 1936 *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 75 éves fennállása emlékére rendezett jubileumi kiállítás képes tárgymutatója* 1936. május–június. Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1936.
- KK 1939 *A vitéz nagybányai Horthy Miklós húszéves kormányzását megünnepelő kiállítás képes tárgymutatója,* 1939. december–1940. január. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, [1939.]
- KK 1941 *A Képzőművészeti Társulat 80 éves fennállását megünnepelő jubileumi kiállítás képes tárgymutatója.* 1941. február–április. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1941.
- KK 1942a *Aba Novák Vilmos emlékkiállítás.* Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület 1942. március 8–29. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
- KK 1942b *Vitéz nagybányai Horthy Miklósné Öfömméltósága legmagasabb védnöksége alatt álló „A Magyar művészetért” Képzőművészeti kiállításának képes tárgymutatója.* 1942. június 6–22. Budapest, 1942.
- KK 1943a *A téli kiállítás képes tárgymutatója.* 1942. december 6.–1943. január 3. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1943.
- KK 1943b *Vitéz nagybányai Horthy Miklósné Öfömméltósága legmagasabb védnöksége alatt álló „A Magyar művészetért” IV. Képzőművészeti kiállításának képes tárgymutatója.* 1943. május 16–30. Budapest, 1943.
- KK 1943c *A tavaszi kiállítás képes tárgymutatója* 1943. március 27.–április 26. Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, Budapest, 1943.

- KN 1927–1944 *Képviseelőházi Napló, 1927–1944.* Elérhető az interneten: <http://mpgy.ogyk.hu/>.
- Konek 1942 Konek Emil: *Az otrantói tengeri ütközet 25-ik évfordulójára.* Pallas Nyomda, Budapest, 1942.
- Kontraszty–Tihanyi 1930 Kontraszty Dezső–Tihanyi Béla: *Egyetemes történelem a gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák számára.* IV. rész. *A francia forradalom és a legújabb kor története.* Franklin Társulat, Budapest, 1930.
- Kornis 1940 Kornis Gyula: *A magyar politika hősei.* Franklin Társulat, Budapest, 1940.
- Kosáry 1941 Kosáry Domokos: *A History of Hungary.* The Benjamin Franklin Bibliophile Society, Cleveland–New York, 1941.
- Kosáry 1943 Kosáry Domokos: *Magyarország története.* Országos Közoktatási Tanács, Budapest, 1943. (Nemzetnevelők Könyvtára I. Nemzetismeret).
- Kovács 1927 Kovács Géza: *Magyar olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára.* Franklin Társulat, Budapest, 1927.
- Kovács 1930 Kovács Géza: *Magyar olvasókönyv a középiskolák III. osztálya számára.* Franklin Társulat, Budapest, 1930.
- Kovács 1932 Kovács Géza: *Magyar olvasókönyv a középiskolák II. osztálya számára.* Franklin Társulat, Budapest, 1932.
- Kozma 1933 Kozma Miklós: *Az összeomlás, 1918–1919.* Athenaeum, Budapest, 1933.
- Kozma 1938 Kozma Miklós: *Beszédek, előadások 1919–1938.* I–II. A szerző kiadása, Budapest, 1938.
- Környei 2007 Környei István: *Katonasors 1. Egy honvéd naplója (1941. augusztus 25.–1942. október 10.)* Kráter, Pomáz, 2007.
- Környei 2009 Környei István: *Katonasors 3. Egy honvéd naplója (1943. április 30.–1945. január 19.)* Kráter, Pomáz, 2009.
- Kőrös 1930 Kőrös Endre (szerk.): *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nőnevelő-intézetének értesítője az 1929–30. iskolai évről.* Pápa, 1930, Főiskolai Nyomda.
- Kraft 1935 Kraft József (szerk.): *A pápai m. kir. áll. tanítóképző-intézet XIX. értesítője az 1934–35. tanévről.* Pápa, 1935.
- Kühn 1940 Kühn Szaniszló: *A Ciszterci Rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának évkönyve az 1939–40. iskolai évről.* Pécs, 1940.
- Ladók 1938 Ladók Sándor (szerk.): *A Budapest székesfővárosi II. kerületi községi Árpád-házi Boldog Margit Női felső kereskedelmi iskola értesítője az 1937/1938. iskolai évről.* Budapest, 1938.
- Lakatos 1992 Lakatos Géza: *Ahogy én láttam.* Jegyz., utószó: Szakály Sándor. Európa–História, Budapest, 1992. (Extra Hungariam).

- Lábay 1922 Lábay Gyula: *Az ellenforradalom története. Az októberi forradalomtól a kommün bukásáig*. Budapest, 1922.
- Lehár 1973 Anton Lehár: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921*. R. Oldenbourg Verlag, München, 1973.
- Lehár 1993 Lehár Antal: Egy katonatiszt naplója, 1919–1921. In: *História*, 1993/11. sz. (XV.)
- Lévai 1942 Lévai Jenő (szerk.): *...védelmünkben! (Vezércikkek, tanulmányok, vitacikkek)*. Képes Családi Lapok, Budapest, 1942. (Zsidómagyarok Családi Könyvtára).
- Lóránd 1921 Lóránd Lajos: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig világtörténeti kapcsolatokkal. A polgári fiúiskolák IV. osztálya számára*. Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) Rt. Könyvkiadó-vállalata, Budapest, 1921.
- Magyar 1938 Magyar Kelemen: *Kormányzónk. Vitéz nagybányai Horthy Miklós rövid életrajza*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- Majorné 1920 Majorné Papp Mariska: *Állj meg, Horthy Miklós! És egyéb költemények*. Magyar Nemzeti Munkáskönyvtár, Budapest, 1920.
- Marczell-Szolomájer 1930 Marczell Ágoston-Szolomájer Tasziló: *Egyetemes történelem IV. rész. A gimnázium, reálgimnázium és reáliskola VII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1930.
- Marczell-Szegedi 1940 Marczell Ágoston-Szegedi Tasziló: *Egyetemes történelem III. A legújabb kor története a francia forradalomtól napjainkig a gimnázium és leánygimnázium VI. osztály számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1940.
- Marczinkó-Pálfi 1939 Marczinkó Ferenc-vitéz Pálfi János: *Magyarország története különös tekintettel a társadalmi életre és intézményekre*. Lampel R. (Wodianer F. és Fiai), Budapest, 1939.
- Marczinkó-Pálfi-Várady 1938 Marczinkó Ferenc-vitéz Pálfi János-Várady Erzsébet: *A magyar nemzet elbeszélő története. A gimnázium és leánygimnázium III. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- Marczinkó-Pálfi-Várady 1942 Marczinkó Ferenc-vitéz Pálfi János-Várady Erzsébet: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
- Marjay 1939 Marjay Frigyes: *Szegedtől Uzsokig, 1919–1939*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1939.
- Marjay 1941 Marjay Frigyes: *Keresztes hadjárat 1941... Stádium Sajtóvállalat Rt.*, Budapest, 1941.

- Markovits 1964 Markovits Györgyi (vál. és összeáll.): *Magyar Pokol. A magyarországi fehérterror betiltott és üldözött kiadványok tükrében*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- Markovits-Tóbiás 1966 Markovits Györgyi-Tóbiás Áron (vál., szerk., előszó): *A cenzúra árnyékában*. Magvető, Budapest, 1966.
- Marschalkó 2002 Marschalkó Lajos: *Gömbös Gyula, a fajvédő vezér*. Gede Testvérek Bt., Budapest, 2002.
- Málnási 1937 Málnási Ödön: *A magyar nemzet őszinte története*. Cserépfalvi, Budapest, 1937.
- Mályusz 2006 Mályusz Elemér: *A vörös emigráció*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2006.
- Márai 2004 Márai Sándor: *Ajándék a végzettől*. Helikon Kiadó, Budapest, 2004.
- Márai 2006 Márai Sándor: *A teljes napló 1943–1944*. Helikon, Budapest, 2006.
- Márai 2013 Márai Sándor: *Hallgatni akartam*. Helikon, Budapest, 2013.
- Márkus-Vásárhelyi 1975 Márkus László-Vásárhelyi Miklós: *Az ellenforradalmi rendszer baloldali sajtójáról, 1919–1932. Szöveggyűjtemény. I. köt. Magyar Újságírók Országos Szövetsége*, 1975.
- Márkus et al. 1975 Márkus László-Szinai Miklós-Vásárhelyi Miklós (s. a. rend., összeáll.): *Nem engedélyezem. A Cenzúra Bizottság dossziéjából*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Megyesi 1941 Megyesi Ferenc (szerk.): *Az újvidéki m. kir. áll. 1. reálgimnázium értesítője az 1940–41. tanévről*. Uránia Nyomda, Újvidék, 1941.
- Mesterházy 1941 Mesterházy Jenő: *A magyar nemzet történelme a XVIII. század végétől napjainkig a mai állami szervezet ismertetésével. A líceum és a leánylíceum IV. osztálya számára*. Franklin Társulat, Budapest, 1941.
- Meszlényi 1930 Meszlényi Antal: *A magyar nemzet története kapcsolatban a világtörténet legfontosabb eseményeivel. A katolikus polgári leányiskolák IV. osztálya számára. 2. kiad.* Szent István Társulat, Budapest, 1930.
- Meszlényi 1937 Meszlényi Antal: *A magyar nemzet története kapcsolatban a világtörténet legfontosabb eseményeivel. A katolikus polgári leányiskolák IV. osztálya számára. 2. kiad.* Szent István Társulat, Budapest, 1937.
- Mihalovics 1941 Mihalovics Zsigmond: *Nemzeti és társadalmi ünnepeink. Beszédvázlatok*. Actio Catholica Országos Elnöksége, Budapest, 1941.
- Mikus 1937 Dagobert von Mikusch: *Gázi Musztafa Kemál: fél évszázad Törökország történelméből*. Budapest, 1937.
- Miskolczy-Szolomájer 1931 Miskolczy István-Szolomájer Tasziló: *Magyarország története a fiúközépiskolák VIII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1931.

- Mrenna 1940 Mrenna József: *Az érsekújvári m. kir. állami Pázmány Péter Gimnázium évkönyve az 1939–1940. tanévről*. Érsekújvár, 1940.
- MRT 1920, 1930, 1937, 1939, 1940, 1943 Magyarországi Rendeletek Tára. 1920, 1930, 1937, 1939, 1940, 1943. Elérhetők az interneten: <http://www3.arcanum.hu/rendtar/opt/a090217.htm?v=pdf&a=start>.
- MTT 1920 Magyar törvénytár. 1920. évi törvénycikkek. Szerk.: Térfi Gyula. Franklin, Budapest, 1921.
A törvények elérhetők az interneten: <http://1000ev.hu/>.
- MTT 1924 Magyar Törvénytár. 1924. évi törvénycikkek. Szerk.: Térfi Gyula. Franklin-Társulat, Budapest, 1925.
- MTT 1930 Magyar Törvénytár. Az 1930. évi törvénycikkek. Jegyz.: Degré Miklós, Várady-Brennes Alajos. Franklin Társulat, Budapest, 1931.
- MTT 1940 Magyar Törvénytár. Az 1940. évi törvénycikkek. Szerk.: Degré Miklós. Franklin Társulat, Budapest, 1941.
- MTT 1942 Magyar Törvénytár. Az 1942. évi törvénycikkek. Jegyz.: Degré Miklós, Várady Brennes Alajos. Franklin Társulat, Budapest, 1942.
- Muraközy 1937 Muraközy Gyula: *Kiáltó szó. Tanulmányok, előadások, prédikációk*. Sylvester R. t. kiadása, Budapest, 1937.
- Nagy 1930 Nagy Balázs (szerk.): *A pannonhalmi Szent Benedek-rend kőszegi Ferenc József kath. reálgimnáziumának értesítője az 1929–30. iskolai évről*. Kőszeg, 1930, Rónai Frigyes Könyvnyomdája.
- Nagybacsoni 1986 Nagybacsoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendő 1938–1945*. Átd., 2. kiad. Gondolat, Budapest, 1986.
- Nagymihályi 1940 Nagymihályi Sándor: *Egyszer nem volt Magyarország... Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom*. Halász Pál és Társa, Budapest, 1940.
- Nádasi 2009 Nádasi Alfonz OSB: *Hadinapló*. Szerk.: Lukácsi Zoltán. Egyházmegyei Levéltár, Győr, 2009. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 9.)
- Nemes–Karsai 1953–1959 Nemes Dezső és Karsai Elek (szerk. és bev.): *Iratok az ellenforradalom történetéhez*. I–III. köt. Szikra-Kossuth, Budapest, 1953–1959.
- Németh 1937 Németh Olga (szerk.): *A Dunaföldvári áll. segélyezett községi polgári leányiskola értesítője az 1936–37. tanévről*. Dunaföldvár, 1937.
- Németh 2007 Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918–1945*. I–II. köt. Összegzés és dokumentumok. L'Harmattan, Budapest, 2007.
- Némethy 1932 Némethy Béla: *Hol vagy magyar Hitler?* Lehel, Budapest, 1932.
- Népiskola 1933 *A magyar nemzet története. Alkotmánytan. Földrajz. A magyarországi kisebbségi elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933.

- NI 1920–1922 Nemzetgyűlési Irományok, 1920–1922.
Elérhetők az interneten: <http://mpgy.ogyk.hu/>.
- NN 1920–1922 Nemzetgyűlési Napló, 1920–1927.
Elérhetők az interneten: <http://mpgy.ogyk.hu/>.
- Novy 1926 Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1926.
- Novy 1941 Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941.
- Novy 1944 Novy Ferenc: *A magyar nemzet története. Állampolgári ismeretek. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1944.
- Nógrádi 1926, 1933 Nógrádi Gyula: *A kormányzó és a nagybányai Horthy-nemzetség*. Földváry testvérek kiadása, Budapest, 1926., 1933².
- Nyáry 1939 Nyáry György (szerk.): *Szeged sz. kir. város négyévfolyamú női felsőkereskedelmi iskolájának értesítője az 1938–39. tanévről*. Szeged, 1939.
- Otranto 1927 Otranto, 1917. május 15. Az otrantói tengeri ütközet 10 évfordulójára. Magyar Adria Egyesület, Budapest, 1927.
- Padányi–Terjék 1943 Padányi Viktor–Terjék László: *Egyetemes és magyar történet*. Szeged, 1943.
- PH 1939 Pesti Hírlap naptára 1939. Légrády testvérek, Budapest, 1939.
- PH 1941 Pesti Hírlap naptára 1941. Légrády testvérek, Budapest, 1941.
- PH 1942 Pesti Hírlap naptára 1942. Légrády testvérek, Budapest, 1942.
- Pilch 1928, 1929 Pilch Jenő: *Horthy Miklós*. Athenaeum, Budapest, 1928., 1929².
- Pilch 1930 Pilch Jenő: *Horthy Miklós. A tízéves kormányzói évfordulóra*. Athenaeum, Budapest, 1930.
- Popovics 1941 Popovics M. Ancilla (szerk.): *Szatmárnémeti róm. kat. Leánygimnáziumának évkönyve az 1940–1941. iskolai évről*. Szatmárnémeti, 1941.
- Porcs 1939 Porcs Kálmán: *A miskolci református Léovay József Gimnázium az 1939–1940. tanévről*. Miskolc, 1940.
- Prepszent 2008 Prepszent János: *Apám naplója 1941–1942*. Szabadművelődés Háza, Székesfehérvár, 2008. (Szabadművelődési fúliánsok 4.)
- Pritz 1991 Pritz Pál (s. a. rend., bev. tan., magy. jegyz.): *Bárdossy László a népbíró előtt*. Maecenas, Budapest, 1991.
- Pritz 1994 Pritz Pál (vál., szerk., jegyz.): *Iratok a magyar külügyi szolgálat történetéhez, 1918–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

- Prohászka 1997 Prohászka Ottokár: *Naplójegyzetek III. 1919–1927.* Szerk. és jegyz.: Frenyó Zoltán–Szabó Ferenc SJ. Szeged–Székesfehérvár, 1997.
- Prohászka–Gömbös–Farkas 1921 Ünnepi harangszó. Prohászka Ottokár, Gömbös Gyula, Farkas Edith beszédei az 1920. dec. 10-én tartott Horthy-ünnepélyen. „Élet” Irodalmi és nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1921.
- Prónai 1935 Prónai Antal: *Magyar olvasókönyv a katolikus polgári fiú- és leányiskolák I. osztálya számára.* Szent István Társulat, Budapest, 1935.
- Prónay 1963 Prónay Pál: *A határban a halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből.* Szerk. és bev.: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963.
- Ravasz 1938 Ravasz László: *Legyen világosság. Beszéddek, írások.* II–III. kötet. Franklin Társulat, Budapest, 1938.
- Ravasz 1941 Ravasz László: *Isten rostájában. Beszéddek, írások.* III. köt. Franklin Társulat, Budapest, 1941.
- Ránki et al. 1968 Ránki György et al. (összeáll., s. a. rend., bev. tan.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.
- Révay 1934 Révay József: *Gömbös Gyula élete és politikája.* Franklin Társulat, Budapest, 1934.
- RK 1920 Rendeleti Közlöny a magyar királyi Nemzeti Hadsereg számára. Szabályrendeletek. 1920.
Elérhető az interneten: http://dtl1.ogyk.hu/R/?func=collections-result&collection_id=1481.
- Romsics 2000 Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1914–1999.* I. köt. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. (Osiris tankönyvek).
- Rutter 1939 Owen Rutter: *Regent of Hungary. The authorized life of Admiral Nicholas Horthy.* Rich & Cowan Ltd., London, 1939.
- Saly 1945 Saly Dezső: *Szigorián bizalmas! Fekete könyv: 1939–1945.* Anonymus, Budapest, 1945.
- Sándor 1938 Sándor József: *Vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója és népe az Árpád-házi királyok vérében.* A szerző kiadása, Budapest, 1938.
- Sárdi 1994 Sárdi Mária: *Pokoli karácsony.* VIVA Média Management, Budapest, 1994.
- Schirach 2014 Baldur von Schirach: *A német ifjúság példaképe.* Közreadja Vitári Zsolt. In: *Múlt-kor*, 2014/4. (5.) 69–75.
- Schmidt-Pauli 1936 Edgar von Schmidt-Pauli: *Nikolaus von Horthy, Admiral, Volksheld und Reichsverweser.* Süd-Ost Verlag, Berlin–Budapest, 1936.
- Schreiber 1931 Schreiber Ottó (szerk.): *A gyulai községi fiú-iparostanonciskola XLVIII. évi értesítője az 1930–31. tanévről.* Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1931.

- Sebestyén 1928 Sebestyén Gyula: *A magyar nemzet története a mohácsi vésztől napjainkig. A polgári leányiskolák IV. osztálya számára.* Franklin Társulat, Budapest, 1928.
- Sebestény 1933 Sebestény Lajos et al. (szerk.): *A gyöngyösi állami elemi fiú- és leányiskolák és az állami kisegítő iskola értesítője az 1932–33-as iskolai évről.* Gyöngyös, 1933.
- Sebestyén 1937 Sebestyén Lajos et al. (szerk.): *A gyöngyösi állami elemi fiú- és leányiskolák és az állami kisegítő iskola értesítője az 1936–37-es iskolai évről.* K. n., Gyöngyös, 1937.
- Segítsetek 1939 Segítsetek. Az Országos Református Szeretetszövetség naptára az 1939. évre. Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1939.
- Segítsetek 1941 Segítsetek. Az Országos Református Szeretetszövetség naptára az 1941. évre. Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen, 1941.
- Serédi 1990 Serédi Jusztinián hercegprímás feljegyzései 1941–1944. S. a. rend., bev. tan. és jegyz.: Orbán Sándor és Vida István. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Shvoy 1983 Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata, 1918–1945. S. a. rend., bev., magy. jegyz.: Petneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Somlay 2009 Somlay Gizella: *Tiszaöldvári napló, 1951–1953.* Kráter, Pomáz, 2009.
- Somorjai 2012 Dr. Somorjai Lajos: *Megjártam a Don-kanyart. Harctéri napló, 1942–1943.* S. a. rend.: Varga J. János. 2. kiad. Rubicon, Budapest, 2012. (Rubicon könyvek).
- Soós 1934 Soós Károly nyugállományú gyalogsági tábornok, volt honvédelmi miniszter, a Kormányzó Úr Öfömlétsága magas színe előtt a Nemzeti Hadsereg Budapestre való bevonulásának 15. évfordulója alkalmából 1934. november 17-én elmondott beszéde. A szerző kiadása, 1934.
- Steiner 2005 Steiner Róbert: *Menekülés a gettóból. Egy nagyváradi zsidó család története.* Noran, Budapest, 2005.
- Szabó 1926 Szabó Dezső: *Magyarország története. Gimnáziumok, reál-gimnáziumok és reáliskolák III. osztálya számára.* Franklin, Budapest, 1926.
- Szabó 1941 Szabó László: *Horthy Miklós, a nemzet első munkása.* Szabó Dezső Nyomdája, Budapest, 1941. (Nemzeti Munkaközpont Könyvtára).
- Szabó 1997 Szabó Magda: *Abigél.* Móra Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- H. Szabó 2004 H. Szabó Lajos: *Héra István honvéd naplója a kaukázusi harctérről 1942–1943.* Pápa, 2004.
- Szarka 1930 Szarka Lajos (szerk.): *A pápai m. kir. áll. tanítóképző-intézet XIX. értesítője az 1929–30. tanévről.* Pápa, 1930.

- Szádeczky-Kardoss 1941 Szádeczky-Kardoss Tibor: *Horthy Miklós*. Városi Nyomda, Debrecen, 1941.
- Szálasi 1997 Szálasi Ferenc *börtönnaplója 1938–1940*. S. a. rend., szerk.: Csiffáry Tamás. Bev. tan. és jegyz.: Sipos Péter. Budapesti Főváros Levéltára–FILUM, Budapest, 1997.
- Szegedi 1942 Szegedi Tasziló: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1942.
- Szekfű 1989 Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Maecenas, Budapest, 1989.
- Szenes 1991 Szenes Hanna: *Napló, Levelek, Versek. Szépirodalmi kísérletek, rövidebb írások*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- Szerb 1997 Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Budapest, 1997.
- Szécsy 1931 Vitéz nemes Szécsy Imre et al.: *A tízéves Vitézi Rend 1921–1931*. Országos Vitézi Szék, Budapest, 1931.
- Szinai-Szücs 1962 Szinai Miklós-Szücs László (s. a. rend., szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962.
- Szinnyei 1928 Szinnyei József: *Magyar olvasókönyv a középiskolák III. osztálya számára*. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1928.
- Szolgálati Szabályzat 1914 *Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára*. Első rész. Az 1875. évi szolgálati szabályzat második kiadása. Pallas Irodalmi és Nyomda Rt., Budapest, 1914.
- Szolgálati Szabályzat 1918 *Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára*. Első rész. Az 1875. évi szolgálati szabályzat második kiadása. Pallas Irodalmi és Nyomda Rt., Budapest, 1918.
- Szolgálati Szabályzat 1931 *Szolgálati Szabályzat a magyar királyi honvédség számára*. Első rész. Pallas Rt., Budapest, 1931.
- Szondy 1927 Szondy György: *A magyar nemzet története. Osztatlan elemi népiskolák számára*. Debrecen, 1927.
- Szondy 1938 Szondy György: *A magyar nemzet története. Az elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Debrecen, 1938.
- Szondy 1942 Szondy György: *A magyar nemzet története. Osztatlan elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Debrecen, 1942.
- Szügyi-Greiner 1927 Szügyi Trajtler Géza-Greiner Gyula: *A magyar nemzet történelme és alkotmánya. A kath. elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1927.
- Szügyi-Greiner 1936 Szügyi Trajtler Géza-Greiner Gyula: *A magyar nemzet történelme és alkotmánya. Az osztott és részben osztott katolikus elemi népiskolák V–VI. osztálya számára*. Szent István Társulat, Budapest, 1936.

- Takáts 1920 Takáts György: *A magyar nemzet története. Gimnáziumok, reáliskolák és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára*. Harmadik, átdolgozott kiadás. Athenaeum, Budapest, 1920.
- Takáts 1922 Takáts György: *Összefoglaló tételek a magyar történelemből*. A Zászlónk diákkönyvtára 41–42. Budapest, 1922.
- Takáts-Koczogh 1926 Takáts György-Koczogh András: *Egyetemes történelem. III. rész. Az újkor története a westfalai békekötéstől napjainkig. Gimnáziumok és reáliskolák használatára*. Athenaeum, Budapest, 1926.
- Tarpai 1934 Tarpai Ottó (szerk.): *A gyulai községi fiú-iparostanonciskola XLVIII. évi értesítője az 1933–34. tanévről*. Dobay János Könyvnyomdája, Gyula, 1934.
- Tábor 1997 Tábor László: *Életem katonaruhában. Élményeim 1943. október 4-től 1946. február 1-ig*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Békéscsaba, 1997.
- Tábory 1940 Tábory Géza: *A salgótarjáni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola 1939–40. tanévi értesítője*. Salgótarján, 1940.
- Tábory 1941 Tábory Géza: *A salgótarjáni m. kir. állami polgári fiú- és leányiskola 1940–41. tanévi értesítője*. Salgótarján, 1941.
- Teltsch 1930 Teltsch Kornél (szerk.): *A nyíregyházi államilag segélyezett ág. h. ev. Kossuth Lajos reálgimnázium hatvannegyedik értesítője az 1929–30. évről*. Nyíregyháza, Jóba Elek könyvnyomdája, 1930.
- Temesy 1941 Vitéz Temesy Győző: *Országgyarapító Horthy Miklós*. MEFHOSZ, Budapest, 1941.
- Técsy 1935 D. Técsy V.: *Miért lett Horthy Miklós a kormányzó? Hódmezővásárhely*, 1934.
- Thardy 1941 Thardy W. Lajos: *A Novara hőse. Horthy-éposz*. Nagy Károly Grafikai Műintézete, Debrecen, 1941.
- Tormay 1937 Tormay Cécile: *Küzdelmek, emlékezők*. Genius, Budapest, 1937.
- Tormay 2009 Tormay Cécile: *Bújdoso könyv*. Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2009.
- Traeger 1938 Traeger Ernő: *Horthy Miklós hetvenéves*. Budapest, 1938.
- Ujházy 1927 Ujházy László: *A magyar nemzet oknyomozó történelme. Középiskolák VIII. osztálya számára*. Harmadik, kiegészített kiadás. Budapest, Szent István Társulat, 1927.
- Ujlaki 1921 Ujlaki Antal: *Szeged a forradalomban és a nemzeti föltámadásban*. Szeged, 1921.
- Unger 1942 Unger Bélane királydaróczi Asztalos Boriska: *A Hongyarapító. Szatmárnémeti*, 1942.
- Új Idők 1939 *Új Idők lexikona*. 13. köt. Singer és Wolfner, Budapest, 1939.
- Új Nemz. 1934 *Az Új Nemzedék nagy képes naptára az 1934. közönséges esztendőre*. Központi Sajtóvállalat, Budapest, 1934.
- Új Nemz. 1935 *Az Új Nemzedék nagy képes naptára az 1935. közönséges esztendőre*. Központi Sajtóvállalat, Budapest, 1935.

- Új Nemz. 1939 Az Új Nemzedék nagy képes naptára az 1939. közönséges esztendőre. Központi Sajtóvállalat, Budapest, 1939.
- Vajda 1935 Vajda Márta (szerk.): A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1934–35. tanévről. Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, Pápa, 1935.
- Vajda 1939 Vajda Márta (szerk.): A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1938–39. tanévről. Pápa, Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, 1939.
- Vajda 1940 Vajda Márta (szerk.): A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1939–40. tanévről. Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, Pápa, 1940.
- Vajda 1942 Vajda Márta (szerk.): A pápai m. kir. polgári leányiskola értesítője az 1941–42. tanévről. Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, Pápa, 1942.
- Varga 1939 Varga Zoltán: A magyar nemzet elbeszélő története a középiskolák III. osztálya számára. Országos Református Tanáregyesület–Országos Evangélikus Tanáregyesület, Debrecen, 1939.
- Varga 1942 Varga Zoltán: A magyar nemzet története. II. rész. (A szatmári békétől). Gimnáziumok és leánygimnáziumok VIII. osztálya számára. Országos Református Tanáregyesület–Országos Evangélikus Tanáregyesület, Debrecen, 1942.
- Vattay 1990 Vattay Antal naplója. S. a. rend., bev. és jegyz. Vigh Károly. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990. (Sisak és cilinder).
- Várady 1934 Várady Erzsébet: A magyar nemzet története a szatmári békétől napjainkig. A leánygimnáziumok, leányliceumok és leánykollégiumok VIII. osztálya számára. Athenaeum, Budapest, 1934.
- Véssey 1939a vitéz Véssey Frigyes: Emlékezzünk. Hangya Központ, Budapest, 1939.
- Véssey 1939b vitéz Véssey Frigyes: Új honfoglalás. Hangya Központ, Budapest, 1939.
- Véssey 1940 vitéz Véssey Frigyes: Hazánk újjáépítője. Hangya Központ, Budapest, [1940.]
- Véssey 1943a Vitéz Véssey Frigyes: A 75 éves Kormányzó Urunk. Hangya Központ, Budapest, 1943.
- Véssey 1943b Vitéz Véssey Frigyes: Mindent a hazáért. Hangya Központ, Budapest, 1943.
- Vicsay 1940 Vicsay Lajos (összeáll.): Történelmi olvasókönyv a magyar történelem tanításához. Ablaka György Könyvnyomdája, Szeged, 1940.
- Vicsay 1943 Vicsay Lajos (összeáll.): Történelmi olvasókönyv a magyar történelem tanításához. 2. átd., bőv. kiad. Szeged, 1943.
- Vida 1996 Vida István: Egy petesházi tűzér visszaemlékezése a II. világháborúra. Petesháza, 1996–1998.

- Volly 1941 Volly István (szerk.): Horthy-dalok kormányzó úr őfőméltósága 73-ik neve napjára. Magyar Népművelők Társasága, Budapest, 1941.
- Vonyó 1998 Vonyó József (összeáll., szerk., bev., jegyz.): Gömbös pártja. A Nemzeti Egység Pártja Országos Központjának dokumentumai (1932–1939). Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998. (Dialóg Campus szakkönyvek).
- Vozáry 1943 R. Vozáry Aladár: Évfordulón. Ünnepi beszéd Kormányzó Urunk 75. születésnapján. Budapest, 1943.
- Walzel 1938 Walzel Kelemen: Kormányzónk. Vitéz nagybányai Horthy Miklós rövid életrajza. Dr. Vajna György és Társa, Budapest, 1938.
- Weinmann 2004 Weinmann Éva naplója, 1941. október 10.–1945. január 19. Lauder Javne Zsidó Községi Óvoda, Budapest, 2004. (Eszter könyvek).
- Werkmann 1924 Karl Werkmann: Aus Kaiser Karls Nachlass. Verlag für Kultur-Politik, München, 1924.
- Winkler 1929 Winkler Mihály (szerk.): A győrnádorvárosi római katolikus kisdédóvó, elemi és polgári leányiskola értesítője az 1928–29. iskolai évről. Győr, 1929.
- Woodward 1949 E. L. Woodward et al. (ed.): Documents on British Foreign Policy, 1919–1939. 1. ser., 26. vol. H. M. Stationery Office, 1949.
- Zeidler 2003 Zeidler Miklós (szerk.): Trianon. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. (Nemzet és emlékezet).
- Zadravecz 1967 Páter Zadravecz titkos naplója. Szerk. és bev.: Borsányi György. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- Zetényi Csukás 2014 Zetényi Csukás Ferenc: Horthy. HK Hermanos Kiadó, Szeged, 2014.
- Zwick 1931 Zwick Vilmos (szerk.): A nyíregyházi államilag segélyezett ág. h. ev. Kossuth Lajos reál-gimnázium hetvenedik értesítője az 1930–31. évről. Jóna Elek könyvnyomdája, Nyíregyháza, 1931.
- Zsadányi–Kussinszky 1931 Zsadányi Oszkár–Kussinszky Endre: A felszabadulás aranykönyve. Haladás, Pécs, 1931.
- Zsilinszky 1924 Zsilinszky Endre nemzetgyűlési képviselő újról nyílt levele a derecskei választókerület polgáraihoz. Stádium, Budapest, 1924.
- Zsolt 1980 Zsolt Béla: Kilenc koffer. Magvető, Budapest, 1980.
- Zsolt 2011 Zsolt Ágnes: Éva lányom. XXI. Század Kiadó, Budapest, 2011.

Sajtó (napi- és hetilapok, folyóiratok, közlönyök)¹

<i>A Magyar Posta Hivatalos Lapja</i>	1919, 1930
<i>A Magyar Zsidók Lapja</i> ²	1942–1944
<i>A Nép</i>	1919–1920, 1940–1943
<i>A Népiskola Ünnepei</i>	1939–1944
<i>A Tenger</i>	1915–1918, 1927, 1937
<i>Az Est</i>	1917, 1919–1939
<i>Az Ország</i>	1944–1945
<i>Az Újság</i>	1919–1925
<i>Bajtárs</i>	1934
<i>Békésmegye</i>	1922
<i>Borsod</i>	1923
<i>Budapesti Hírlap</i>	1917–1939
<i>Budapesti Közlöny</i>	1890, 1900, 1905, 1910, 1928–1943
<i>Csendőrségi Lapok</i>	1940
<i>Czeplédi Híradó</i>	1919–1920, 1922
<i>Debreczen</i>	1924, 1930, 1943
<i>Debreczeni Független Újság</i>	1919–1920
<i>Debreceni Protestáns Lap</i>	1940, 1943
<i>Deutsche Zeitung</i>	1942
<i>Déliab</i>	1932
<i>Délvidék</i>	1941
<i>Dunamelléki Egyházkerületi Közlöny</i>	1930, 1940, 1943
<i>Dunántúli Hírlap</i>	1919–1921, 1940, 1943
<i>Dunántúli Protestáns Lap</i>	1930, 1938, 1940
<i>Eb ura fakó!</i>	1944
<i>Egri Népújság</i>	1919–1920, 1922
<i>Egyedül Vagyunk</i>	1942–1943
<i>Egyenlőség</i>	1930, 1938
<i>Ellenzék</i>	1940–1941, 1943
<i>Előőrs</i>	1930
<i>Esti Kurír</i>	1923–1944
<i>Esztergom és Vidéke</i>	1919–1921
<i>Evangélikus Családi Lap</i>	1938–1943
<i>Érdekes Újság</i>	1915–1920
<i>Felvidéki Újság</i>	1940, 1943
<i>Fényes László hetilapja</i>	1919
<i>Fővárosi Közlöny</i>	1919–1920, 1930, 1939–1940, 1943
<i>Függetlenség</i>	1933–1941
<i>Gyöngyös és Vidéke</i>	1919
<i>Győri Hírlap</i>	1919–1920

¹ A dátumokat az egyszerűség kedvéért adtam meg ilyen formában. A Szózatot kívül ugyanis a többi lap esetében kizárólag a kultuszépítés szempontjából jelentős eseményekre, évfordulókra stb. koncentráltam. Ezzel ellentétben a Szózat összes számát átnéztem. Az 1914 előtti dátumok a Ferenc Józsefhez kötődő évfordulókra vonatkoznak.

² 1944. április 17-től Magyarországi Zsidók Lapja.

<i>Halasi Újság</i>	1919–1920
<i>Hatvani Hírlap</i>	1919–1920
<i>Hazánk</i>	1920
<i>Hevesvármegye Hivatalos Lapja</i>	1919
<i>Honvédelem</i>	1921–1923
<i>Kalocsai Néplap</i>	1919–1920
<i>Karcagi Napló</i>	1923
<i>Katolikus Szemle</i>	1940
<i>Kárpáti Híradó</i>	1939–1940, 1943
<i>Kecskemét és Vidéke</i>	1930, 1940
<i>Kecskeméti Közlöny</i>	1919–1920, 1922, 1926
<i>Képes Vasárnap</i>	1938, 1940–1943
<i>Képzőművészet</i>	1927
<i>Komáromi Lapok</i>	1941
<i>Kőszeg és Vidéke</i>	1920, 1922
<i>Lányok Útja</i>	1944
<i>Levente</i>	1925–1938
<i>Magyar Erő</i>	1942–1943
<i>Magyar Cserkész</i>	1938–1943
<i>Magyar Futár</i>	1941–1943
<i>Magyar Hírlap</i>	1917, 1929–1930
<i>Magyar Katonaiújság</i>	1940–1943
<i>Magyar Közlekedéstudományi Szemle</i>	1942
<i>Magyar Nemzet</i>	1938–1944
<i>Magyar Nők Lapja</i>	1939–1943
<i>Magyar Szárnyak</i>	1941
<i>Magyar Szárnyaskerék</i>	1941
<i>Magyar Szemle</i>	1930, 1934, 1940, 1943
<i>Magyar Szó</i>	1942
<i>Magyarország</i>	1938–1944
<i>Magyarság</i>	1929–1930, 1934, 1938–1944
<i>Magyarság Útja</i>	1940–1941
<i>Makói Újság</i>	1920
<i>Mezőkövesd és Vidéke</i>	1919–1920, 1922–1923
<i>Miskolczi Napló</i>	1919–1920, 1922
<i>MOVE</i>	1919–1921
<i>Múlt és Jövő</i>	1930, 1940, 1943
<i>Nagy-Kunság</i>	1920
<i>Nagyvárad</i>	1941, 1943
<i>Napkelet</i>	1930, 1934
<i>Nemzeti Figyelő</i>	1933–1936
<i>Nemzeti Sport</i>	1940, 1943
<i>Nemzeti Újság</i>	1919–1944
<i>Nemzetőr</i>	1940–1944
<i>Népszava</i>	1918–1944
<i>Néptanítók Lapja</i>	1919–1942
<i>Nógrádi Hírlap</i>	1923
<i>Nyírvidek</i>	1920, 1923

Filmek, filmhíradók³

Nyugat	1940
Országépítés	1942–1943
8 Órai Újság	1919–1944
Összetartás	1943–1945
Pesti Élet	1919
Pesti Hírlap	1890, 1892, 1900, 1903, 1905, 1907, 1910, 1915–1944
Pesti Napló	1919–1939
Pesti Újság	1940–1943
Pécsi Lapok	1923
Protestáns Szemle	1940
Protestáns Tanügyi Szemle	1930
Református Jövő	1942–1943
Reformátusok Lapja	1930, 1940
Rendeleti Közlöny	1923
Sárospataki Hírlap	1923
Sárospataki Református Lapok	1930, 1938, 1940, 1943
Sopronvármegye	1919–1920
Szabad Nép	1942, 1944
Szabadság	1940
Szatmár és Bereg	1940
Századok	1929, 1938–1943
Szebb jövőt!	1941–1943
Szegedi Napló	1919
Szegedi Új Nemzedék	1919–1922, 1926, 1929–1930, 1938–1940, 1943
Székesfehérvári Friss Újság	1919–1944
Szolnok és Vidéke	1919, 1940–1941, 1943
Szózat	1919–1925
Tábori Újság	1941–1944
Tolnai Világlapja	1915–1920, 1930, 1938–1943
Tolnamegyei Újság	1919–1920, 1923
Új Európa	1942
Új Idők	1920, 1930, 1938–1940, 1942–1944
Új Magyarország	1919
Új Magyarság	1938–1944
Új Nemzedék	1919–1944
Új Somogy	1919–1921
Újpesti Közlöny	1919
Újság	1925–1944
Vasárnapi Újság	1892, 1900, 1910, 1918–1920
Vasvármegye	1919–1920, 1922, 1925, 1931
Váci Hírlap	1922
Veszprémi Hírlap	1919–1921
Világ	1919–1926
Virradat	1919–1922
Vitézek és Gazdák Lapja	1924–1931, 1934, 1936, 1938
Vitézek Lapja	1939–1943
Zalai Közlöny	1920–1921
Zempléni Újság	1922

Corvin Híradó 1919: 1/1–10.	Horthy Miklós bevonulása Budapestre http://filmhiradokonline.hu/search.php?k=3432 .
Dél felé 1941	<i>Dél felé.</i> Összeáll.: Bánáss József. Magyar Film Iroda, 1941.
Észak felé 1938	<i>Észak felé.</i> A felvidéki országrészek visszaszerzésének történelmi filmje. Összeáll.: Cserépy László. Magyar Film Iroda, 1938.
Kadétszerelem 1941	<i>Kadétszerelem.</i> Rend.: Bán Frigyes. Palatinus Film, 1941.
Kelet felé 1940	<i>Kelet felé.</i> Az erdélyi országrészek visszacsatolásának hatalmas történelmi filmje. Összeáll.: Bánáss József. Magyar Film Iroda, 1940.
Magyar sasok 1943	<i>Magyar sasok.</i> Rend.: László István. Kokas Film, 1943.
Magyar Világhíradó 1932: 422/3.	A Mezőgazdasági Kiállítás és Vásár megnyitása. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=161 .
Magyar Világhíradó 1932: 430/3.	A kormányzó is meglátogatta a nagy sikerrel lezajlott Budapesti Nemzetközi Vásárt. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=214 .
Magyar Világhíradó 1934: 546/1.	A Boráros téri Horthy Miklós-híd építése. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1128 .
Magyar Világhíradó 1934: 554/6.	A kormányzó fővárosba való bevonulásának 15. évfordulója. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1199 .
Magyar Világhíradó 1934: 561/1.	A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának 15 éves jubileumi ünnepségei. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1247 .
Magyar Világhíradó 1935: 584/4.	Az új országgyűlés megnyitása http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1435 .
Magyar Világhíradó 1935: 606/2.	300 éves a Pázmány Egyetem. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1608 .
Magyar Világhíradó 1935: 607/5.	Országos Frontharcos találkozó a királyi vár udvarán. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=1619 .
Magyar Világhíradó 1936: 667/1–5.	Horthy Miklós Olaszországban. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2094 .
Magyar Világhíradó 1937: 683/1.	A Műegyetemi és Egyetemi Csendőrtiszti Zászlóalj emléknepja. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2242 .
Magyar Világhíradó 1937: 708/3.	A Horthy Miklós-híd felavatása Budapesten. http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2468 .

³ A letöltési idő minden film és filmhíradó esetén 2013–07–26.

- Magyar Világhíradó 1937: 712/5. A volt cs. és kir. haditengerészet emlékművének leleplezése.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=2507>.
- Magyar Világhíradó 1938: 729/8–10. Horthy Miklós Lengyelországban.
<http://filmhiradokonline.hu/search.php?page=13&k=3432>.
- Magyar Világhíradó 1938: 758/1–14. Horthy Miklós Németországban (különkiadás).
<http://filmhiradokonline.hu/search.php?page=13&k=3432>.
- Magyar Világhíradó 1938: 763/7. A frontharcosok tisztelegtek a kormányzó előtt.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3033>.
- Magyar Világhíradó 1938: 768/4. A Felvidéki területek visszacsatolása: Komáromban a magyar kormány fogadta a csapatai élén bevonuló kormányzót.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3046>.
- Magyar Világhíradó 1938: 768/10. A Felvidéki területek visszacsatolása: Horthy Miklós Kassán.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3052>.
- Magyar Világhíradó 1939: 777/7. Imrédy Béla miniszterelnök beszéde a Magyar Élet Mozgalom gyűlésén.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3142>.
- Magyar Világhíradó 1939: 787/8. A Ruténföld hazatérése. A kormányzó Csapon, Munkácson, Be-
regzsáson és Huszton.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3224>.
- Magyar Világhíradó 1939: 800/8. Az új országgyűlés megnyitója.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3347>.
- Magyar Világhíradó 1939: 807/10. Szeged 1919–1939.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3418>.
- Magyar Világhíradó 1939: 821/9. Az első évforduló Kassán.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3538>.
- Magyar Világhíradó 1939: 822/9. Horthy bevonulásának huszadik évfordulója.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3547>.
- Magyar Világhíradó 1939: 824/12. Miklós nap.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3570>.
- Magyar Világhíradó 1940: 838/10. Magdolna Otthon.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3706>.
- Magyar Világhíradó 1940: 836/9. Horthy kormányzóvá választásának 20. évfordulója.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3686>.
- Magyar Világhíradó 1940: 845/6. Horthy István esküvője.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3769>.
- Magyar Világhíradó 1940: 852/8. A kormányzó születésnapja.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3828>.
- Magyar Világhíradó 1940: 854/9. Elhunyt gróf Károlyi Gyuláné, a kormányzó lánya, Paulette.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3845>.
- Magyar Világhíradó 1940: 864/3. Szatmárnémeti.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3924>.

- Magyar Világhíradó 1940: 864/4. Nagyvárad.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3925>.
- Magyar Világhíradó 1940: 865/5. Díszszemle Kolozsvárott.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3934>.
- Magyar Világhíradó 1940: 866/8. A kormányzó Marosvásárhelyen.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3943>.
- Magyar Világhíradó 1941: 904/10. A Kormányzó úr születésnapja.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4267>.
- Magyar Világhíradó 1941: 906/8. Hősi emlékmű Kenderesen.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4283>.
- Magyar Világhíradó 1941: 910/6. A magyar kenyér ünnepe.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4311>.
- Magyar Világhíradó 1942: 935/5. A kormányzó úr arcképe.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4499>.
- Magyar Világhíradó 1942: 952/10. 1917–1942 (az otrantói csata negyedszázados évfordulója).
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4647>.
- Magyar Világhíradó 1942: 966/1. Csaba útján (emlékezés Horthy Istvánra).
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4759>.
- Magyar Világhíradó 1942: 981/3. A Szeretfalva–Déda vasútvonal avatása.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4863>.
- Magyar Világhíradó 1942: 981/4. Horthy Miklós névnapja.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4864>.
- Magyar Világhíradó 1942: 982/5. Hadnagyavatás a kormányzó névünnepén.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4871>.
- Magyar Világhíradó 1943: 995/5. Március 15-i ünnepség a Hősök terén.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4959>.
- Magyar Világhíradó 1943: 1001/9. Horthy István emlékművének leleplezése jász-nagykun-szolno-
ki vármegyeházán.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5003>.
- Magyar Világhíradó 1943: 1002/6. Vitéz Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország főméltóságú
kormányzója látogatása Németországban, Hitler főhadiszállásán.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5009>.
- Magyar Világhíradó 1943: 1005/10. Az otrantói csata 26. évfordulójának ünnepsége a Folyami Erők-
nél és koszorúzás a Horthy Miklós laktanyában a 14-es tenge-
részhősök emlékére.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5035>.
- Magyar Világhíradó 1943: 1008/1. Magyarország kormányzója – Ünnepi szám Horthy Miklós 75.
születésnapja alkalmából.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5052>.

- Magyar Világhíradó 1943: 1009/10. Kállay Miklós miniszterelnök ünnepi rádióbeszéde Horthy Miklós 75. születésnapja tiszteletére. <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5062>.
- Magyar Világhíradó 1943: 1011/1. Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 75. születésnapjának ünnepségei a német birodalomban. <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5082>.
- Magyar Világhíradó 1943: 1018/4. A hősi halált halt Nagybányai vitéz Horthy István bronzszobrának avatása. <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5137>.
- Negyedíziglen 1942 *Negyedíziglen. Rend.: Farkas Zoltán. Hunnia Filmgyár, 1942.* <http://www.youtube.com/watch?v=PAeTYMuLN7Y>.
- Triumph des Willens 1935 *Triump des Willens. Das Dokument vom Reichsparteitag 1934. Rend.: Leni Riefenstahl. 1935.*
- Üzenet a Volga partjáról 1942 *Üzenet a Volga partjáról. Rend.: Deésy Alfréd. Kárpát Film, 1942.*

Hangfelvételek

- Igazságot..., É. n. *Igazságot szép Magyarországnak, 1938–1944. A magyar királyi honvédség zenekarainak eredeti hangfelvételei. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, É. n.*
- Horthy Miklós táborában..., É. n. *Horthy Miklós táborában. A magyar királyi honvédség zenekarainak eredeti hangfelvételei. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, É. n.*
- Fel-fel vitézek, É. n. *Fel-fel vitézek 1938–1944. A magyar királyi honvédség zenekarainak eredeti hangfelvételei. Nemzetek Európája Kiadó, Budapest, É. n.*

Szakirodalom

- Ablonczy 2005 Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Ablonczy 2007 Ablonczy Balázs: A kitűnők. A korszak kulturális kitüntetettjei. In: *Rubicon*, 2007/4–5. sz. (XVIII.) 80–85.
- Ablonczy 2010a Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2010.
- Ablonczy 2010b Ablonczy László: Halottak napja Sárospatakon, avagy százados könyvek, lapok és leletek 2009-ben. In: *Hitel*, 2010/1. sz. (XXIII.) 54–70.
- Ablonczy 2011 Ablonczy Balázs: *A visszatért Erdély 1940–1944*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2011.
- Adamovszky 2010 Adamovszky István: *Magyar érme katalógus, 1848–2010*. Adamo, Budapest, 2010.
- Albert B. 2006 Albert B. Gábor: *Súlypontok és hangsúlyeltolódások. Középiskolai történelemtankönyvek a Horthy-korszakban*. Pápa, 2006.

- Albert B. 2012 Albert B. Gábor: Piaristák történelemtankönyvei, piaristák tankönyvválasztása. Gondolatok a Horthy-korszak tankönyvhasználatának történetéhez. In: *Iskolakultúra*, 2012/12. sz. (22.) 46–55.
- Albert B. 2013a Albert B. Gábor: Állami (és közséi) fiú-középiskolák történelemtankönyv-használata a klebelsbergi korszakban. In: *Educatio*, 2013/4. sz. (22.) 567–573.
- Albert B. 2013b Albert B. Gábor: A református fiú-középiskolák történelemtankönyv-használata 1926-tól az 1930-as évek közepéig. In: *Magyar Pedagógia*, 2013/2. sz. (113.) 119–129.
- Anderle 2012 Anderle Ádám: A másik Franco. In: *Klió*, 2012/2. sz. (21.) 118–123.
- Anderson 2006 Benedict Anderson: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Ford.: Sonkoly Gábor. L'Harmattan, Budapest, 2006. (Atelier füzetek).
- Andreides 2011 Andreides Gábor: Pózban az igazság. Mussolini: a diktátor, aki nem rajongott a születésnapokért. In: *Múlt-kor*, 2011/4. sz. (2.) 46–51.
- Andreides 2013 Andreides Gábor: A „római kérdés” megoldása és a fasizmus. A lateráni egyezmény. In: *Rubicon*, 2013/2–3. sz. (XXIV.) 156–157.
- Angelusz 1983 Angelusz Róbert: *Kommunikáló társadalom*. Gondolat, Budapest, 1983.
- Apor 1999 Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. In: *Sic Itur ad Astra*, 1999/1. sz. (XI.) 97–128.
- Apor 2004a Balázs Apor: Leader in the Making: The Role of Biographies in Constructing the Cult of Mátyás Rákosi. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 63–80.
- Apor 2004b Péter Apor: The Eternal Body: The Birth of the Pantheon of the Labour Movement in Budapest. In: *East Central Europe*, 2004/1. sz. (31.) 23–42.
- Apor 2006 Apor Balázs: Vezérkultusz Sztálin-módra. In: *Aetas*, 2006/1. sz. (21.) 211–220.
- Apor 2007 Apor Balázs: A Rákosi-kultusz. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 28–37.
- Apor 2009 Balázs Apor: National traditions and the leader cult in communist Hungary in the early cold war years. In: *Twentieth Century Communism*, 2009/1. sz. (1.) 50–71.
- Apor 2010a Balázs Apor: Communist Leader Cults in Eastern Europe: Concepts and Recent Debates. In: Anssi Halmesvirta (ed.): *Cultic Revelations: Studies in Modern Historical Cult Personalities and Phenomena*. Jyväskylä–Pécs, 2010. (Spectrum Hungarologicum 4.) 37–62.

- Apor 2010b Apor Balázs: Kommunikáció és rítusnyelv: „személyi kultusz” és kommunista nyelvhasználat. In: *Korunk*, 2010/3. sz. (XXI.) 69–75.
- Apor 2014 Apor Péter: *Az elképzelt köztársaság. A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések).
- Assmann 2004 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford.: Hidas Zoltán. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Astore–Showalter 2005 William J. Astore–Dennis E. Showalter: *Hindenburg. Icon of German Militarism*. Potomac Books, Washington D. C., 2005.
- Babík 2006 Milan Babík: Nazism as a Secular Religion. In: *History and Theory*, 2006/3. sz. (45.) 375–396.
- Bacsa 1998 Bacsa Gábor: *A magyar–jugoszláv (S. H. S.) határ megállapítása és kitűzése. (A trianoni szerződés szerint, 1921–1924)*. Püski, Budapest, 1998.
- Bailey 2004 Suzanne Bailey et al.: *A brush with grandeur. Philip Alexius de László (1869–1937)*. Paul Holberton Publishing, London, 2004.
- Bajomi-Lázár 2006 Bajomi-Lázár Péter: Manipulál-e a média? In: *Médiakutató*, 2006/2. sz. (VII.) 77–95.
- Bakó 2009 Bakó Zsuzsanna: A kultusz hatalma: a Hunyadi család ábrázolásai a Magyar Nemzeti Galéria 19. századi képeinek tükrében. In: Szoboda Domanszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából 34*. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2009. 93–108.
- Balogh et al. 1999 Balogh Gyöngyi et al.: *Magyar játékfilmek, 1931–1998*. 2. jav., bőv. kiad. Magyar Filmintézet, Budapest, 1999.
- Balogh et al. 2004 Balogh Gyöngyi–Gyürey Vera–Honffy Pál: *A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- Balogh 2011a Balogh László Levente: Totalitarizmus és politikai vallások. In: *Kommentár*, 2011/1. sz. (VI.) 75–85.
- Balogh 2011b Balogh László Levente: Isten lefejezése. Utószó a politikai vallásokhoz. In: *Századvég*, 2011/1. sz. 68–76.
- Baltzer 2010 Nanni Baltzer: Duce in the Street. Illumination in Fascism. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 125–156.
- Bangha 1990 Bangha Ernő: *A magyar királyi testőrség 1920–1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- Barta 2001 Barta Róbert: Egy memoár margójára. Horthy Miklós: Emlékira-taim. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 71–74.
- Barta 2003 Barta Róbert: Egy nyughatatlan irredenta visszaemlékezései. Páter Zdravec titkos naplója. In: *Rubicon*, 2003/7–8. sz. (XIV.) 21–29.
- Bartha 2003 Bartha Eszter: A sztálinizmus a régi és új historiográfiában: a jelenség meghatározásának elméleti és módszertani problémái. In: Krausz Tamás (szerk.): *A sztálinizmus hétköznapijai. Tanulmányok a Sztálin-korszak történetéből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 15–39.
- Baruch 2006 March Olivier Baruch: Charisma and Hybrid Legitimacy in Pétain's État français (1940–1944). In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 215–224.
- Basics 2012 Basics Beatrix: Mátyás-kultusz a két világháború között. In: *Rubicon*, 2012/1–2. sz. (XXIII.) 118–121.
- Bayer 1997 Bayer József: *A politikai legitimitás. Elméletek és viták a legitimitásról és a legitimációs válságról*. Napvilág Kiadó–Scientia Humana, Budapest, 1997.
- Bayer 1999 Bayer József: *A politikatudomány alapja*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.
- Bán 2003 Bán Éva: Az Estado Novo politikai rendszere. In: *Valóság*, 2003/4. sz. (XLVI.) 66–74.
- Bencsik 2001 Bencsik Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Magyar Mercurius, Budapest, 2001.
- Berger–Luckmann 1998 Peter L. Berger–Thomas Luckmann: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. Ford.: Tomka Miklós. Jósöveg Műhely Kiadó, Budapest, 1998. (Jósöveg hiánypótló).
- Bern 2011 Bern Andrea: Dinasztialapítási kísérlet vagy konzervatív összefogás. A kormányzóhelyettes-választás elvi, politikai háttere, 1936–1942. In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra. Tanulmányok*. ELTE TDI Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 127–145.
- Bertelli 2001 Sergio Bertelli: *The King's Body. Sacred Rituals of Power in Medieval and Early Modern Europe*. The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2001.
- Békés 2009 Békés Márton: A legitimisták és a legitimizmus. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 214–242.
- Biederman 1996 Hans Biederman: *Szimbólumlexikon*. Ford.: Havas Lujza, Körber Ágnes. Corvina, H. n., 1996.
- Bizeul 2006 Yves Bizeul: Politische Mythen. In: Heidi Hein-Kircher–Hans Henning Hahn (hrsg.): *Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel- und Osteuropa*. Verlag Herder-Institut, Marburg, 2006. 3–24.

- Bizzer 2009 Bizzer István: *Aba-Novák Vilmos*. Kossuth Kiadó–Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2009. (A magyar festészet mesterei).
- Bloch 2005 Marc Bloch: *Gyógyító királyok. A királyi hatalom természetfeletti ereje Franciaországban és Angliában*. Ford.: Haas Lídia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Bodó-Bíró 1997 Bodó Julianna–Bíró A. Zoltán: Szimbolikus térfoglalási eljárások. In: Szabó Márton (szerk.): *Szövegevalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikából*. Scientia Humanus, Budapest, 1997. 305–332.
- Bodrogi–Molnár–Zeidler 2005 Bodrogi Péter–Molnár József–Zeidler Sándor: *Nagy magyar kiűntetésekről. A magyar állam rendjelei és kiűntetése. A Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig*. Rubicon Ház Bt., Budapest, 2005.
- Bogdanor 2001 Verdon Bogdanor (szerk.): *Politikatudományi enciklopédia*. Ford.: Farkas János László et al. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. (Osiris kézikönyvek).
- Boros–Szabó 2008 Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944. Parlament, pártok, választások*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2008. (ELTE Jogi Kari Tankönyvek 1.)
- Bödök 2011a Bödök Gergely: Vörös és fehér – Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921. In: *Kommentár*, 2011/3. sz. (VI.) 15–31.
- Bödök 2011b Bödök Gergely: A magyarországi fehérterror. (Az atrocitások eltérő olvasatai 1919–1920-ban). In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra. Tanulmányok*. ELTE TDI Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 97–111.
- Braham 1997 Randolph R. Braham: *A népiértés politikája. A Holocaust Magyarországon*. 2. bőv., átd. kiad. 1–2. köt. Ford.: Zala Tamás. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Brandenberger 2005 David Brandenberger: Stalin as Symbol: a case study of the personality cult and its construction. In: Sarah Davies–James Harris (eds.): *Stalin. A New History*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. 249–270.
- Brandenberger–Dubrovsky 1998 D. L. Brandenberger–A. M. Dubrovsky: 'The People Need a Tsar': The Emergence of National Bolshevism as Stalinist Ideology, 1931–1941. In: *Europa–Asia Studies*, 1998/5. sz. (50.) 873–892.
- Breisach 2004 Ernst Breisach: *Historiográfia*. Ford.: Baics Gergely. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Osiris tankönyvek).
- Bröker 2011 Jan Bröker: *„Horthy is a nobody” – Trials of lése-régent in Hungary 1920–1944*. MA thesis. CEU, Budapest, 2011.
- Bucsay 1985 Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Gondolat, Budapest, 1985.
- Burden 1969 Hamilton T. Burden: *The Nuremberg Party Rallies, 1929–39*. Praeger, New York, 1969.
- Bühmann 2004 Henning Bühmann: Der Hitlerkult. Ein Forschungsbericht. In: Klaus Heller–Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. 109–157.
- Bytwerk 2004 Randall L. Bytwerk: *Bending Spines. The Propaganda of Nazi Germany and the German Democratic Republic*. Michigan State University Press, Michigan, 2004.
- Callahan 1987 William J. Callahan: The Evangelization of Franco's "New Spain". In: *Church History*, 1987/4. sz. (56.) 491–503.
- Canetti 1991 Elias Canetti: *Tömeg és hatalom*. Ford.: Bor Ambrus. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- Carlyle 1923 Thomas Carlyle: *Hősökről*. Ford.: Végh Arthur. Athenaeum, Budapest, 1923. (Híres könyvek).
- Cassirer 1946 Ernst Cassirer: *The Myth of the State*. Yale University Press, New Haven, 1946.
- Cassirer 1953 Ernst Cassirer: *Language and Myth*. Dover Publications Inc., New York, 1953.
- Cassirer 1997 Ernst Cassirer: A modern politikai mítoszok technikája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Ford.: Farkas Krisztina, Nagy László. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 37–50.
- Cattaruzza 2005 Marina Cattaruzza: Introduction to the special issue of Totalitarian Movements and Political Religions: Political Religions as a Characteristic of the 20th Century. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/1. sz. (6.) 1–18.
- Chalaby 2010 Jean K. Chalaby: Public Communication in Totalitarian, Authoritarian and Statist Regimes. A Comparative Glance. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 67–89.
- Christian–Krasznai 2003 William Christian Jr.–Krasznai Zoltán: A limpiasi csodás feszület és Magyarország kálváriája. In: *Aetas*, 2003/3–4. sz. (18.) 137–154.
- Chrystal 1975 William G. Chrystal: Nazi Party Election Films, 1927–1938. In: *Cinema Journal*, 1975/1. sz. (15.) 29–47.
- Cieger 2009 Cieger András: Alkotmányosság és nemzeti identitás – a magyar történelem kontextusában. Vázlat. In: Cieger András (szerk.): *Kötőerők. Az identitás történetének térbeli keretei*. Atelier, Budapest 2009. 47–86.
- Cohen 2007 Yves Cohen: The Cult of Number One in an Age of Leaders. In: *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 2007/3. sz. (8.) 597–634.

- Connerton 1997 Paul Connerton: Megemlékezési szertartások. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Ford.: Farkas Krisztina, Nagy László. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 64–82.
- Cs. Kottra 2007 Cs. Kottra Györgyi: A Kapisztrán-kultusz és a m. kir. hadsereg: 1920–1945. In: *História*, 2007/1. (29.) 26–28.
- Császi 2002 Császi Lajos: *A média rítusai: A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Osiris Kiadó, MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002. (Jel-kép könyvtár).
- Csepeli 2002 Csepeli György: *A nagyvilágon e kívül... Nemzeti tudat és érzésvilág Magyarországon 1970–2002*. József, Budapest, 2002. (József hiánypótló).
- Csepeli-Tóth 1988 Csepeli György-Tóth Pál Péter: A jelképek szerepe a nemzeti tudat működésében. In: *Jel-Kép*, 1988/1. sz. (IX.) 5–13.
- Csíki 2010 Csíki Tamás: A kormányzó Gödöllőn. Kultusz és mindennapok. In: *Kommentár*, 2010/1. sz. (V.) 53–64.
- Csonkaréti 1993 Csonkaréti Károly: *Horthy, a tengerész*. Zrínyi Kiadó, H. n., 1993.
- Csonkaréti 2001 Csonkaréti Károly: Egy lovagias tengerész. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 14–18.
- Csunderlik 2012 Csunderlik Péter: „Tüdővész diákok”. A galileisták képe Tormay Cécile Bujdosó könyvében. In: *Kommentár*, 2012/3. sz. (VII.) 66–78.
- Csunderlik 2013 Csunderlik Péter: Ördögök – Károlyi Mihály és a galileisták képe a Bujdosó könyvben. In: Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile-emlékkonferencia*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2013. (A Magyar Művészeti Akadémia Konferenciafüzetei) 189–217.
- Davies 1997 Sarah Davies: *Popular Opinion in Stalin's Russia. Terror, propaganda and dissent, 1934–1941*. Cambridge University Press, New York, 1997.
- Davies 2004 Sarah Davies: Stalin and the Making of the Leader Cult in the 1930s. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 29–46.
- Dávidházi 1989 Dávidházi Péter: „Isten másodszüllöttje”. A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza. Gondolat, Budapest, 1989.
- Deér 1936 Deér József: *Az Árpádok vérségi joga*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1936.
- Deér 1938 Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- Dieckmann 2000 Walther Dieckmann: A politikai kommunikáció stílusai. In: Szabó Márton et al. (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára*. Ford.: Boda Zsolt et al. Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas, Budapest, 2000. 79–109.

- Dombrády 1990a Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1990.
- Dombrády 1990b Dombrády Lóránd: A kormányzó katonai irodája. In: *História*, 1990/5–6. sz. (XII.) 29–30.
- Dósa 1972 Dósa Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- Dömötörfi 1990 Dömötörfi Tibor: A Horthy-kultusz elemei. In: *História*, 1990/5–6. sz. (XII.) 23–26. (Újból megjelent a *História*, 2012/5–6. számában [56–59.].)
- Dreidemy 2014 Lucile Dreidemy: *Der Dollfuss-Mythos. Eine Biographie des Posthumen*. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2014.
- Dwyer 2004 Philip G. Dwyer: Napoleon Bonaparte as Hero and Saviour. Image, Rhetoric and Behaviour in the Construction of a Legend. In: *French History*, 2004/4. sz. (18.) 379–403.
- Eatwell 2006a Roger Eatwell: Introduction: New Styles of Dictatorships and Leadership in Interwar Europe. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 127–137.
- Eatwell 2006b Roger Eatwell: The Concept and Theory of Charismatic Leadership. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 141–156.
- Eatwell 2010 Roger Eatwell: The nature of 'generic fascism': the 'fascist minimum' and the 'fascist matrix'. In: Constantin Iordachi (ed.): *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*. Routledge, London, 2010. 134–161.
- Eberle 2012 Henrik Eberle (ed.): *Letters to Hitler*. Polity Press, Cambridge, 2012.
- Eckhart 2003 Eckhart Ferenc: *A szentkorona-eszme története*. Attraktor, Mária-besnyő–Gödöllő, 2003. (Historia Incognita).
- Edelman 1998 Murray Edelman: Politikai ellenségek konstruálása. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Ford.: Erdei Pálma. József Műhely Kiadó, Budapest, 1998. (József könyvek) 88–123.
- Edelman 2004 Murray Edelman: *A politikai szimbolikus valósága*. Ford.: Hidas Zoltán. L'Harmattan, Budapest, 2004. (Posztmodern politológiai).
- Eliade 1987 Mircea Eliade: *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Ford.: Berényi Gábor. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. (Mérleg).
- Eliade 2006 Mircea Eliade: *Az örök visszatérés mítosza. Avagy a mindenség és a történelem*. Ford.: Pásztor Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Ellwood 1997 Sheelagh Ellwood: *Franco*. Ford.: Horváth Tamás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. (Y könyvek).
- Ennker 2004a Benno Ennker: The Stalin Cult, Bolshevik Rule and Kremlin Interaction in the 1930's. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 83–101.

- Ennker 2004b Benno Ennker: »Struggling for Stalin's Soul«: The Leader Cult and Balance of Social Power in Stalin's Inner Circle. In: Klaus Heller–Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. 161–195.
- Erdei 2003 Erdei Gyöngyi: *Műpártoló Budapest 1873–1933*. Városháza, Budapest, 2003. (A város arcai).
- Evans 2006 Richard J. Evans: *The Third Reich in Power 1933–1939*. Penguin Books, New York, 2006.
- Facsar 2013 Facsar Mihály: Horthy Miklós kártyalapokon. In: *Katonaiújság*, 2013/3. sz. (IV.) 2–5.
- Falasca-Zamponi 1997 Simonetta Falasca-Zamponi: *Fascist Spectacle. The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–Oxford, 1997.
- Falasca-Zamponi 2004 Simonetta Falasca-Zamponi: The Culture of Personality. Mussolini and the Cinematic Imagination. In: Klaus Heller–Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R Unipress, 2004, Göttingen. 83–107.
- Fazekas 2010 Fazekas László: Magyar testőrségek. In: *Rubicon*, 2010/2. sz. (XXI.) 54–65.
- Fazekasné 2007 Fazekasné Majoros Judit: A Kossuth-kultusz Miskolcon. In: Veres László–Viga Gyula (szerk.): *A Hermann Ottó Múzeum évkönyve XLVI*. Hermann Ottó Múzeum, Miskolc, 2007. 389–407.
- Feith 2014 Feith László: Hadijátéknak indult. In: *Magyar Honvéd*, 2014/1. sz. (XXV.) 58–59.
- Fekete 2011 Fekete Ferenc: *A Vitézi Rend története*. HK Hermanos Kiadó, Budapest, Szeged, 2011.
- Fényes 2012 Fényes Balázs: Zsidó apologetika – zsidó apologeták. Zsidó aszimilációs és disszimilációs stratégiák 19–20. századi magyarországi apologetikus írások tükrében. In: Fényes Balázs: *„Őrizétek meg őrizetemet...” Tanulmányok a rabbinikus hagyomány köréből*. Jászöveg Műhely Kiadó, Budapest, 2012. 177–206.
- Fielding 1960 Raymond Fielding: The Nazi-German Newsreel. In: *Journal of the University Film Producers Association*, 1960/3. sz. (12.) 3–5.
- Fischer-Galati 2006 Stephen Fischer-Galati: Codreanu, Romanian National Traditions and Charisma. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 245–250.
- Fisichella 2000 Domenico Fisichella: *A politikatudomány alapvonalai*. Ford.: Soltész Erzsébet. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Flasch 1992 Flasch Dezső: A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának bélyegei. In: *Filatélnai Szemle*, 1992/8. sz. (XVL.) 18–19.
- Flesch 2004 Flesch István: *Atatürk és kora. Musztafa Kemál Atatürk függetlenségi háborúja és kormányzása*. Corvina, Budapest, 2004.
- Forgó 2001a Forgó Géza: *Horthy Makón*. Makó, 2001. (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetek 30.)
- Forgó 2001b Forgó Géza: Torma Imre Horthy Miklós arcképe. In: Erdélyi Péter–Szűcs Judit (szerk.): *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1999–2000*. Szeged, 2001. 71–74.
- Forrai-Tóth 2001 Forrai Kornélia–Tóth Attila: *A szegedi hősök kapuja és az Aba-Novák freskók restaurálásának története*. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 2001.
- Fox 2005 Jo Fox: Winston Churchill and the 'Men of Destiny'. Leadership and the Role of the Prime Minister in Wartime Feature Films. In: Richard Toye–Julie Gottlieb (eds.): *Making Reputations. Power, Persuasion and the Individual in Modern British Politics*. I. B. Tauris, London–New York, 2005. 92–108.
- Fox 2007 Jo Fox: *Film propaganda in Britain and Nazi Germany. World War II Cinema*. Berg, Oxford–New York, 2007.
- Földes 2011 Földes Györgyi: Szövegek, testek, szövegtestek. A testírás-elmélet irányai. In: *Helikon*, 2011/1–2. sz. (LVII.) 3–49.
- Frank 2006 Frank Tibor: Az emigráns Kossuth és a politikai marketing születése. In: Hermann Róbert (szerk.): *Kossuth Lajos, „a magyarok Mózeze”*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. (Osiris könyvtár) 177–212.
- Frevert 2011 Ute Frevert: *Emotions in History – Lost and Found*. Central European University Press, Budapest–New York, 2011. (The Natalie Zemon Davis Annual Lectures).
- Frisnyák 2000 Frisnyák Zsuzsa: *Fejezetek az udvari és a kormányzati utazások történetéből*. Magyar Államvasutak Rt., Budapest, 2000. (Vasúthistóriai könyvek).
- Fritzsche 2008 Peter Fritzsche: *Life and Death in the Third Reich*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 2008.
- Galántai 1974 Galántai József: *Magyarország az első világháborúban. 1914–1918*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974.
- Gardner 1974 Jane F. Gardner (ed.): *Leadership and the Cult of the Personality*. Dent – Hakkert, London – Toronto, 1974. (The Ancient World: Source Book).
- Gärtner 2013 Gärtner Petra: Az 1938-ban kialakított székesfehérvári Romkert. In: *Rubicon*, 2013/6. sz. (XXIV.) 64–69.
- Geertz 1985 Clifford Geertz: Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolics of Power. In: Sean Wilentz (ed.): *Rites of Power. Symbolism, Ritual, and Politics Since the Middle Ages*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1985. 13–38.
- Gellért–Turbucz 2012 Gellért Ádám–Turbucz Dávid: Egy elmaradt felelősségre vonás margójára. Horthy Miklós Nürnbergben. In: *Beszélő*, 2012/4. sz. (6.) Internetes elérés: http://www.betekinto.hu/sites/default/files/2012_4_gellert_turbucz.pdf (letöltési idő: 2013-09-04.).

- Gellner 1983 Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1983. (New Perspectives on the Past).
- Gentile 1990 Emilio Gentile: Fascism as Political Religion. In: *Journal of Contemporary History*, 1990/2–3. sz. (25.) 229–251.
- Gentile 2000 Emilio Gentile: The Sacralisation of Politics: Definitions, Interpretations and Reflections on the Question of Secular Religion and Totalitarianism. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2000/1. sz. (1.) 18–55.
- Gentile 2004 Emilio Gentile: Fascism, Totalitarianism and Political Religion: Definitions and Critical Reflections on Criticism of an Interpretation. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2004/3. sz. (5.) 326–375.
- Gentile 2005 Emilio Gentile: Political Religion. A Concept and its Critics – A Critical Survey. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/1. sz. (6.) 19–32.
- Gentile 2006 Emilio Gentile: *Politics as Religion*. Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2006.
- Gergely 1975 Gergely András: A Magyar Rádió megalakulása és első éve. In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 11–47.
- Gergely 1988 Gergely Jenő: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten, 1938*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. (Népszerű történelem).
- Gergely 1994 Gergely Jenő: *Prohászka Ottokár. A „napbaöltözött” ember*. Gondolat, Budapest, 1994.
- Gergely 1999 Gergely Jenő: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945*. Pannonica Kiadó, H. n., 1999.
- Gergely 2000 Gergely Jenő: A Gömbös-szindróma. In: *História*, 2000/3. sz. (XXII.) 16–17.
- Gergely 2001 Gergely Jenő: Gömbös Gyula. *Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001.
- Gergely 2003 Gergely Jenő: Prohászka Ottokár és a „keresztény kurzus”. In: *Rubicon*, 2003/7–8. sz. (XIV.) 15–20.
- Gergely–Pritz 1998 Gergely Jenő–Pritz Pál: *A trianoni Magyarország, 1918–1945*. Vince Kiadó, Budapest, 1998. (Tudomány – Egyetem).
- Gergely–Schönwald 1978 Gergely Ernő–Schönwald Pál: *A Somogyi–Bacsó gyilkosság*. Kossuth Könyvkiadó, 1978. (Népszerű történelem).
- Gerlach–Aly 2005 Christian Gerlach–Götz Aly: *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*. Ford.: Kerényi Gábor. Noran, Budapest, 2005.
- Gerő 1988 Gerő András: *Ferenc József, a magyarok királya*. Novotrade Rt., H. n., 1988.

- Gerő 1994 Gerő András: A második parancsolat és a magyarok Istene. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Tények és legendák – tárgyak és ereklyék*. Veszprém, [1994]. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 1.) 207–215.
- Gerő 2004 Gerő András: *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből*. Polgart, Budapest, 2004.
- Gerő 2007 Gerő András: A Kossuth-kultusz. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 38–41.
- Gerő 2008 Gerő András: *Tézerő. A Kossuth tér története*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- Gianone 2010 Gianone András: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2010. (Monográfiák 1.)
- Glatz 1975 Glatz Ferenc: Kultúrpolitika, hivatalos ideológia és Rádió (1927–1937). In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 49–101.
- Goldstein 2006 Ivo Goldstein: Ante Pavelic, Charisma and National Mission in Wartime Croatia. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 225–234.
- Goltz 2009 Anna von der Goltz: *Hindenburg. Power, Myth, and the Rise of the Nazis*. Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Goltz–Gildea 2009 Anna von der Goltz–Robert Gildea: Flawed Saviours: the Myths of Hindenburg and Pétain. In: *European History Quarterly*, 2009/3. sz. (39.) 439–464.
- Gorda 2011 Gorda Éva: Adalékok a II. világháborús magyar tábori újságokhoz. In: *Hadtudományi Szemle*, 2011/4. sz. (4.) 6–18.
- Grieder 2007 Peter Grieder: In: Defence of Totalitarianism Theory as a Tool of Historical Scholarship. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/3–4. sz. (8.) 563–589.
- Griffin 2004 Roger Griffin: Introduction: God’s Counterfeiters? Investigating the Triad of Fascism, Totalitarianism and (Political) Religion. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2004/3. sz. (5.) 291–325.
- Griffin 2006 Roger Griffin: *The Nature of Fascism*. Routledge, London, 2006.
- Guevara–Reiber 2012 Berit Bliesemann de Guevara–Tatjana Reiber: A hatalom popsztárjai: karizma és politika. In: Berit Bliesemann de Guevara–Tatjana Reiber (szerk.): *Karizma és hatalom*. Ford.: Kajtár Mária, Olay Csaba. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 15–52.
- Gulyás 2010 Gulyás László: Kísérlet IV. Károly és Horthy Miklós 1921. március 27-i találkozásának rekonstruálására. In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 275–282.

- Gyarmati 2011 Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2011.
- Gyáni 2000 Gyáni Gábor: A napló mint társadalomtörténeti forrás. A közhitelnek identitása. In: Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 145–160.
- Gyáni 2002 Gyáni Gábor: A történelmi emlékezet rítusai. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa.* L'Harmattan–Atelier, Budapest, 2002. 103–116.
- Gyáni 2005 Gyáni Gábor: Politikai kultusz - vezérkultusz. Identitás és közvéleményteremtés. In: Kalla Zsuzsa et al. (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok.* 4. Budapest, 2005. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 13.) 89–97.
- Gyáni 2006 Gyáni Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténet szempontjából. In: *Médiakutató*, 2006/1. sz. (7.) 57–64.
- Gyáni 2007a Gyáni Gábor: Identitás, kultusz, történelem. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 49–53.
- Gyáni 2007b Gyáni Gábor: Az irodalmi kultusz kutatás dilemmái. In: Gyáni Gábor: *Relatív történelem.* Typotex, Budapest, 2007. (Historia Mundi) 21–36.
- Gyenesei 2007 Gyenesei József: Egy fővezéri látogatás és tanulságai. Horthy Miklós Kecskeméten. In: *Bács-Kiskun megye múltjából XXII.* Kecskemét, 2007. 179–193.
- Gyurgyák 2001 Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Gyurgyák 2007 Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- Gyurgyák 2012 Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Osiris Kiadó, Budapest, 2012.
- Hadas 2009 Hadas Miklós: A vadászattól a falkavadászattig. In: *Rubicon*, 2009/7–8. sz. (XX.) 32–39.
- Hajdu 2000 Hajdu Tibor: Történeti realizmus és nemzeti bűnbakkeresés: az őszirózsás forradalom példája. In: Fischer Ferenc et al. (szerk.): *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára.* University Press, Pécs, 2000. 213–224.
- Hajdu 2008 Hajdu Tibor: Emigrációs hullám a forradalmak után – 1919. In: *Rubicon*, 2008/1. sz. (XIX.) 36–42.
- Hajdu 2010 Hajdu Tibor: Rosszkor jött gyilkosság. Somogyi Béla és Bacsó Béla halála. In: *Rubicon*, 2010/4–5. sz. (XXI.) 60–63.
- Halmesvirta 2007 Anssi Halmesvirta: Két kultusz Finnországban. Külföldi jótevő és egy hazai felszabadító. Lenin és Mannerheim. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 54–59.

- Halmesvirta 2012 Anssi Halmesvirta: Mannerheim and his Personality Cult in Finland. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda.* Líceum Kiadó, 2012, Eger: (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák és műhelybeszélgetések V.) 41–52.
- Halpern 2007 Paul G. Halpern: *Otrantói ütközet. Az Adria bejáratának ellenőrzése az I. világháborúban.* Ford.: Veperdi András. Laurus Kiadó, Győr, 2007.
- Hanebrink 2006 Paul A. Hanebrink: *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944.* Cornell University Press, Ithaca–London, 2006.
- Hanisch-Wolfram 2010 Alexander Hanisch-Wolfram: Totalitarian Propaganda as Discourse. A Comparative Look at Austria and France in the Fascist Era. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages.* Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 197–216.
- Hankiss 2006 Hankiss Elemér: *Félelmek és szimbólumok. Egy civilizációelmélet vázlata.* Osiris Kiadó, Budapest, 2006. (Hankiss Elemér összegyűjtött munkái).
- Hámori 1997 Hámori Péter: Kísérlet egy „propagandaminisztérium” létrehozására Magyarországon. In: *Századok*, 1997/2. sz. (131.) 353–382.
- Hein 2002 Heidi Hein: *Der Pilsudski-Kult und seine Bedeutung für den polnischen Staat 1926–1939.* Verlag Herder-Institut, Marburg, 2002. (Materialien und Studien zur Ostmitteleuropa-Forschung 9.)
- Hein-Kircher 2006 Heidi Hein-Kircher: Überlegungen zu einer Typologisierung von politischen Mythen aus historiographischer Sicht. In: Heidi Hein-Kircher–Hans Henning Hahn (hrsg.): *Politische Mythen im 19. und 20. Jahrhundert in Mittel- und Osteuropa.* Verlag Herder-Institut, Marburg, 2006. 407–424.
- Hennig 1995 Eike Hennig: Hitler-Porträts abseits des Regierungsaltags. Einer von uns und für uns? In: Martin Loiperdinger, Rudolf Herz und Ulrich Pohlmann (hrsg.): *Führerbilder. Hitler, Mussolini, Roosevelt, Stalin in Fotografie und Film.* Piper, München–Zürich, 1995. 27–50.
- Hermann 1998 Hermann Róbert: A Kossuth-kultusz. In: *Szép literatúrai ajándék*, 1998/1. sz. (V.) 3–11.
- Herre 2000 Franz Herre: *Ferenc József élete és kora.* Magyar Könyvklub, Budapest, 2000.
- Hertzler 1940 O. J. Hertzler: Crises and Dictatorships. In: *American Sociological Review*, 1940/2. sz. (5.) 157–169.
- Hoegen 2007 Jesko von Hoegen: *Der Held von Tannenberg. Genese und Funktion des Hindenburg-Mythos.* Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 2007. (Stuttgarter Historische Forschungen 4.)
- Hoffer 1999 Eric Hoffer: *A fanatizmus természetrajza. Gondolatok a tömegmozgalomról.* Ford.: Dovbravszky Sándor. Bagolyvár Könyvkiadó, Budapest, 1999.

- Hoffmann 2003 David L. Hoffmann: *Stalinist Values. The Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941*. Cornell University Press, Ithaca, 2003.
- Hofstätter 1969 P. R. Hofstätter: A vezető szerep és annak hordozói. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1969. 366–384.
- Hoppál 2011 Hoppál Mihály: Magyar nemzeti jelképek és a kulturális identitás. In: Hoppál Mihály: *Folklór és emlékezet*. Európai Folklór Intézet, Budapest, 2011. 115–123.
- Huszár 1979 Lajos Huszár: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. Corvina-Battenger, Budapest–München, 1979.
- Illésfalvi–Kovács–Maruzs 2011 Illésfalvi Péter–Kovács Vilmos–Maruzs Roland: „Vitézségért”. *A Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban*. 2. átd., bőv. kiad. HK Hermanos Kiadó, Szeged, 2011.
- Ioanid 2004 Radu Ioanid: The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard. In: *Totalitarian Movements and Political Religion*, 2004/3. sz. (5.) 419–453.
- Iordachi 2004 Constantin Iordachi: Charisma, Religion, and Ideology: Romania's Interwar Legion of the Archangel Michael. In: John R. Lampe–Mark Mazower (eds.): *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*. CEU Press, Budapest–New York, 2004. 19–53.
- Iordachi 2013 Constantin Iordachi: Faschismus, Charisma und Politik: Die Legion „Erzengel Michael” im Zwischenkriegsrumänien 1927–1941. In: Armin Heinen–Oliver Jens Schmitt (hrsg.): *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael” in Rumänien 1918–1938*. R. Oldenbourg Verlag, München, 2013. 20–68.
- Kahn 2009 Victoria Kahn: Political Theology and Fiction in the King's Two Bodies. In: *Representations*, 2009/1. sz. (106.) 77–101.
- Kallis 2004 Aristotle A. Kallis: Studying Inter-war Fascism in Epochal and Diachronic Terms: Ideological Production, Political Experience and the Quest for 'Consensus'. In: *European History Quarterly*, 2004/1. sz. (34.) 9–42.
- Kallis 2006 Aristotle A. Kallis: Fascism, 'Charisma' and 'Charismatisation': Weber's model of 'Charismatic Domination' and Interwar European Fascism. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/1. sz. (7.) 25–43.
- Kallis 2007 Aristotle A. Kallis: Fascism and Religion: The Metaxas Regime in Greece and the 'Third Hellenic Civilisation'. Some Theoretical Observations on 'Fascism', 'Political Religion' and 'Clerical Fascism'. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/2. sz. (8.) 229–246.
- Kantorowicz 1997 Ernst H. Kantorowicz: *The King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton University Press, Princeton–New Jersey, 1997.
- Kapitány 2012 Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor: A modern mitológiák elemzésének kérdései. In: *Replika*, 2012/3. sz. (22.) 9–27.
- Karsai 2007 Karsai László: Horthy Miklós (1867–1957). Legendák, mítoszok, valóság. In: *Beszélő*, 2007/3. sz. (12.) 72–91.
- Kassa 2003 Kassa Melinda: *A Horthy-kultusz a korabeli magyar irodalomban és képzőművészetben 1920–1944*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest, 2003.
- Kelly 2004 Catriona Kelly: Grandpa Lenin and Uncle Stalin. Soviet Leader Cults for Little Children. In: Balázs Apór et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 102–122.
- Kende 2008 Kende János: Ki a felelős? Hogyan tovább. A bécsi emigráció belső vitái. In: *Rubicon*, 2008/1. sz. (XIX.) 43–45.
- Kerepeszki 2009a Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 341–376.
- Kerepeszki 2009b Kerepeszki Róbert: Az egyetemi bajtársi egyesületek sajtója a Horthy-korszakban. In: *Magyar Könyvszemle*, 2009/4. sz. (125.) 456–474.
- Kerepeszki 2010a Kerepeszki Róbert: A leventemozgalom. In: *Rubicon*, 2010/4–5. sz. (XXI.) 104–115.
- Kerepeszki 2010b Kerepeszki Róbert: „Éljen I. Miklós, Magyarország királya!” – Egy politikai gyűlés háttere és körülményei. In: Kovács Zoltán–Püski Levente (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára*. Debrecen, 2010. 135–152.
- Kerepeszki 2011 Kerepeszki Róbert: A politikai és a társadalmi élet határán. A Társadalmi Egyesületek Szövetsége a Horthy-korszakban. In: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainér M. János (szerk.): „... nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger, 2011. 373–388.
- Kerepeszki 2012 Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*. Attraktor, Mária-besnyő, 2012. (A Horthy-korszak revideált története).
- Kerepeszki 2013 Kerepeszki Róbert: *A Vitézi Rend 1920–1945. Attraktor, Mária-besnyő, 2013. (A Horthy-korszak revideált története)*.
- Kerepeszki 2014 Kerepeszki Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Budapest, 2014. (Szillett: korszerű történelmi életrajzok).

- Keresztesné Várhelyi 2000 Keresztesné Várhelyi Ilona: Egy kultusz metamorfózisai. A kultuszképződés modellje a debreceni Csokonai-kultusz fejlődésében. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*. Budapest, 2000. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 9.) 188–197.
- Kerék 1939 Kerék Mihály: *A magyar földkérdés*. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.
- Kershaw 1987 Ian Kershaw: Hitler and the Germans. In: Richard Bessel (ed.): *Life in the Third Reich*. Oxford University Press, Oxford–New York, 1987. 41–55.
- Kershaw 1991 Ian Kershaw: Hitler: 'Master in the Third Reich' or 'Weak Dictator'. In: Ian Kershaw: *The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation*. 2. ed. Edward Arnold, London, 1991. 61–81.
- Kershaw 2003 Ian Kershaw: A Hitler-mítosz. *Vezérkultusz és közvélemény*. Ford.: Berényi Gábor. Kortina Kiadó, Budapest, 2003.
- Kershaw 2005 Ian Kershaw: „A Führerért dolgozni”: gondolatok a hitleri diktatúra természetéről. In: Ian Kershaw–Moshe Lewin (szerk.): *Sztálinizmus és náciizmus*. Ford.: Fazekas László. Szukits Könyvkiadó, 2005. 105–124.
- Kershaw 2009a Ian Kershaw: *Hitler*. Penguin Books, London, 2009.
- Kershaw 2009b Ian Kershaw: Consensus, Coercion and Popular Opinion in the Third Reich: Some Reflections. In: Paul Corner (ed.): *Popular Opinion in Totalitarian Regimes: Fascism, Nazism, Communism*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2009. 33–46.
- Kertzer 1988 David I. Kertzer: *Ritual, Politics and Power*. Yale University Press, New Haven–London, 1988.
- Kinross 1993 Patrick Kinross: *Atatürk. The rebirth of a nation*. Phoenix Giant, London, 1993.
- Klemperer 1984 Victor Klemperer: *A Harmadik Birodalom nyelve*. Ford.: Lukács János. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1984. (Membrán könyvek).
- Klestenitz 2010a Klestenitz Tibor: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben, 1919–1922. In: *Médiakutató*, 2010/2. sz. (XI.) 85–99.
- Klestenitz 2010b Klestenitz Tibor: Felekezeti reneszánsz és „általános kereszténység az 1920-as évek magyar katolikus sajtójában. In: *Kommentár*, 2010/5. sz. (V.) 53–64.
- Klestenitz 2012 Klestenitz Tibor: Reformtörekvések a magyar katolikus egyházban az I. világháború után. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2012/1–2. sz. (24.) 67–84.
- Klestenitz 2013 Klestenitz Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Complex, Budapest, 2013.

- Klimó 2003 Árpád von Klimó: *Nation, Konfession, Geschichte. Zur nationalen Geschichtskultur Ungarns im europäischen Kontext (1860–1948)*. R. Oldenbourg Verlag, München, 2003. (Südosteuropäische Arbeiten 117.)
- Koburger 2001 Charles W. Koburger, Jr.: *The Central Powers in the Adriatic, 1914–1918*. Prager, Westport, Connecticut, London, 2001.
- Kochanowski 2002 Jerzy Kochanowski: Szempontok a Horthy- és Piłsudski-rendszer összehasonlításához. In: *Világtörténet*, 2002/4. sz. (24) 3–19.
- Kontha 1985 Kontha Sándor (szerk.): *Magyar művészet, 1919–1945*. I–II. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Kornis 1933 Kornis Gyula: *Az államférfi. A politikai lélek vizsgálata*. I–II. köt. Franklin Társulat, Budapest, 1933.
- Kovács 1994 Kovács Ida: A fénykép mint dokumentum és/vagy ereklye. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Tények és legendák – tárgyak és ereklyék*. K. n., Veszprém, [1994.] (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 1.) 23–31.
- Kovács 2006 Kovács Ákos: *A kitalált hagyomány*. Kalligram, Pozsony, 2006.
- Kovács 2009 Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendszertének genezise, 1919–1921. In: *Múltuk*, 2009/2. sz. (LIV.) 64–92.
- Kovács 2011 Kovács I. Gábor: A két világháború közötti magyar kalendáriumirodalom szerepe a magyar paraszti mentalitás változásában. In: Kovács I. Gábor: *Eliték és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest, 2011. (A múlt ösvényén) 437–447.
- Kovács É. n. Kovács Ilona: Ófelsége 80. születésnapja. Internetes elérés: http://hbml.archivportal.hu/id-1459-ofelsege_80_szuletesnapja.html (letöltési idő: 2013-10-30.).
- Kónya 1967 Kónya István: *A magyar református egyház felső vezetésének politikai ideológiája a Horthy-korszakban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
- Kósa 2006 Kósa László (szerk.): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006.
- Körner-Lakatos 2011 Erich Körner-Lakatos: *Horthy Miklós. Bruchstücke und Ergänzungen*. Edition Octopus, Münster, 2011.
- Körösenyi 1994 Körösenyi András: Kormányzati rendszerek. In: Gyurgyák János (szerk.): *Mi a politika? Bevezetés a politika világába*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Körösenyi 2005 Körösenyi András: *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest, 2005. (Politikai filozófia).
- Kőhádi 1996 Kőhádi Zsolt: *Tovamozduló ember tovamozduló világban. A magyar némafilm 1896–1931 között*. Magyar Filmintézet, Budapest, 1996.

- Kracauer 1943 Siegfried Kracauer: The Conquest of Europa on the Screen. In: *Social Research*, 1943/3. sz. (10.) 337–357.
- Kracauer 2004 Siegfried Kracauer: *From Caligari to Hitler. A Psychological History of the German Film*. Revised and expanded edition. Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004.
- Kristó 1998 Kristó Gyula: *Magyarország története. 895–1301*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. (Osiris tankönyvek).
- Kriza 2007 Kriza Ildikó: *A Mátyás-hagyomány évszázadai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. (Néprajzi tanulmányok).
- Krizsán 2002 Krizsán László: *A korona árnyékában. Kísérletek a Horthy-dinasztia megalakítására*. BIP, Budapest 2002.
- Kula 2005 Marcin Kula: Communism as Religion. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/3. sz. (6.) 371–381.
- Kunt 2008 Kunt Gergely: Irredenta kultusz és háborús propaganda az iskolai ünnepeken, 1939–1944. In: *Korall*, 2008/november. 41–61.
- Kunt 2009 Kunt Gergely: Kísérlet a két világháború közötti politikai szocializáció vizsgálatára. Az iskola és a család hatása a gyerekek múltképeire. In: *Sic Itur ad Astra*, 2009, 60. sz. (XX.) 71–99.
- Kunt 2013 Kunt Gergely: *A kultuszteremtés társadalomtörténete. Szocializáció, előítélet, propaganda kamasznaplók tükrében (1938–1956)*. Doktori (PhD) Értekezés, ELTE BTK, 2013.
- Küllös 2007 Küllös Imola: I. Ferenc császártól Hruscsovig. Történelmi korokhoz/személyiségekhez kapcsolódó imádság-parafrazisok. In: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007. (Folklór a magyar művelődéstörténetben) 422–439.
- L. Balogh 2002 L. Balogh Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. (Múltunk könyvek).
- L. Juhász 2010 L. Juhász Ilona: *Neveitek e márványra. A háború jelei. (Adalékok a világháborús emlékek etnológiai szempontú értelmezéséhez)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, H. n., 2010.
- L. Nagy 1980 L. Nagy Zsuzsa: *Bethlen liberális ellenzéke. (A liberális polgári pártok, 1919–1931)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.
- L. Nagy 1986 L. Nagy Zsuzsa: *Liberális pártmozgalmak, 1931–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.
- L. Nagy 2001 L. Nagy Zsuzsa: A fővezér. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 19–22.
- L. Nagy 2006 L. Nagy Zsuzsa: *Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly (1886–1958)*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006.
- Laczó 2014 Laczó Ferenc: *Felvilágosult vallás és modern katasztrófa között. Magyar zsidó gondolkodás a Horthy-korban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2014.

- Lafferton 1997 Lafferton Emese: Az ember és a társadalom testéről a modern tudományok tükrében. In: *Replika*, 1997/december. (7.) 39–53.
- Lakner 2000 Lakner Lajos: Irodalmi kultusz, identitás, legitimáció. In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*. Agroiinform Kiadó, Budapest, 2000. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 9.) 148–169.
- Lakner 2005 Lakner Lajos: Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultuszkutatás útjain. In: Kalla Zsuzsa, Takáts József, Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. Budapest, 2005. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 13.) 11–30.
- Landgraf 2005 Landgraf Ildikó: Megtorló császár – megtévesztett király. Ferenc József alakja a magyar néphagyományban. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Mindenes gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. ELTE BTK Folklór Tanszék, Budapest, 2005. 127–140.
- Lane 1981 Christel Lane: *The Rites of Rulers. Ritual in Industrial Society. The Soviet Case*. Cambridge University Press, Cambridge etc., 1981.
- Larsen 2006 Stein Ugelvik Larsen: Charisma from below? The Quisling Case in Norway. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 235–244.
- Lasswell 1927a Harold D. Lasswell: *Propaganda Technique in the World War*. Trubner & Co.–Knopf, London–New York, 1927.
- Lasswell 1927b Harold D. Lasswell: The Theory of Political Propaganda. In: *The American Political Science Review*, 1927/3. sz. (27.) 627–631.
- Lee 2007 Chonghoon Lee: Visual Stalinism from the Perspective of Heroisation: Posters, Paintings and Illustrations in the 1930s. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/3–4. sz. (8.) 503–521.
- Le Goff 1989 Jacques Le Goff: Head or Heart? The Political Use of Body Metaphors in the Middle Ages. In: Michel Feher, Ramona Naddaff, Nadia Tazi (eds.): *Fragments for a History of the Human Body*. Part Three. ZONE Books, New York, 1989. 12–27.
- Lepsius 2006 M. Rainer Lepsius: The Model of Charismatic Leadership and its Applicability to the Rule of Adolf Hitler. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 175–190.
- Lewin 2005 Moshe Lewin: Sztálin a másik diktátor tükrében. In: Ian Kershaw–Moshe Lewin (szerk.): *Sztálinizmus és náciizmus*. Ford.: Szolga Emese. Szukits Könyvkiadó, 2005. 125–156.
- Linz 1991 Juan J. Linz: Church and State in Spain from the Civil War to the Return of Democracy. In: *Daedalus*, 1991/3. sz. (120.) 159–178.
- Linz 1996 Juan J. Linz: The religious use of politics and/or the political use of religion. Ersatz ideology versus ersatz religion. In: Hans Maier (ed.): *Totalitarianism and Political Religions. Vol. I: concepts for the comparison of dictatorships*. Routledge, London–New York, 1996. 102–119.

- Linz 2000 Juan J. Linz: *Totalitarian and authoritarian regimes*. Lynne Riennes Publisher, London, 2000.
- Lipman-Blumen 2005 Jean Lipman-Blumen: *The Allure of Toxic Leaders. Why We Follow Destructive Bosses and Corrupt Politicians and How We Can Survive Them?* Oxford University Press, New York, 2005.
- Loszev 2000 Alekszej Loszev: *A mítosz dialektikája*. Ford.: Goretity József. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Lowenthal 1983 Richard Lowenthal: *Beyond Totalitarianism?* In: Irving Howe (ed.): *1984 Revisited. Totalitarianism in Our Century*. Harper & Row Publishers, New York, 1983. 209–267.
- M. Lovas 2011 M. Lovas Krisztina: Március 15. vagy április 11.? Egy nemzeti ünnep vitája 1898-ban. In: Tóth Endre–Vida István (szerk.): *Corolla Museologica Tibor Kovács dedicata*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2011. (Régészeti Füzetek Új Sorozat IV. szám) 343–363.
- Mack Smith 1983 Denis Mack Smith: *Mussolini*. Vintage Books, New York, 1983.
- Magyar 2001 Magyar Zoltán: *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001. (Néprajzi tanulmányok).
- Maier 1996 Hans Maier: Concepts for the comparison of dictatorships. 'Totalitarianism' and 'political religions'. In: Hans Maier (ed.): *Totalitarianism and Political Religions. Vol. I: concepts for the comparison of dictatorships*. Routledge, London–New York, 1996. 188–203.
- Maier 2006 Hans Maier: Political Religions and their Images. Soviet communism, Italian Fascism and German National Socialism. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/3. sz. (7.) 267–281.
- Maier 2007 Hans Maier: Political Religion: a Concept and its Limitations. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2007/1. sz. (8.) 5–16.
- Majtényi 2012 Majtényi György: *Vezércsel. Kádár János mindennapjai*. Libri Kiadó–Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2012.
- Makai 2001 Makai Ágnes: Hőstettek és protokoll. Horthy Miklós kitüntetései. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 40–41.
- Malkovics 2003 Malkovics Tibor: Imázs és történelem. (Kritikai előtanulmány politikai antropológiához). In: *Kommunikáció, Média, Gazdaság*, 2003/1. sz. (1.) 14–54.
- Mango 1990 Andrew Mango: *Atatürk*. Murray, London, 1999.
- Manhercz 2005 Manhercz Orsolya: *Ferenc József 1857-es utazása Magyarországon*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest, 2005.
- Manhercz 2010 Manhercz Orsolya: Az uralkodó Magyarországon, 1865–1866. In: Gergely Jenő (főszerk.): *Vázlatok két évszázad magyar történelméből. Tanulmányok*. ELTE TDI Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2010. 35–49.

- Margócsy 1990 Margócsy István: A magyar irodalom kultikus megközelítései. (Kommentár és florilegium) In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1990/3. sz. (XCIV.) 288–312.
- Markó 2001–2007 Markó László (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon*. Magyar Könyvklub, Helikon, Budapest, 2001–2007.
- Mateescu 2006 Dragoş C. Mateescu: *Kemalism in the Era of Totalitarianism. A Conceptual Analysis*. In: *Turkish Studies*, 2006/2. sz. (7.) 225–241.
- Mazzoleni 2002 Gianpietro Mazzoleni: *Politikai kommunikáció*. Ford. Szokács Kinga. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. (Osiris tankönyvek).
- Márkus 1977 Márkus László: Az ellenforradalmi korszak sajtója (1919–1944). In: Márkus László (szerk.): *A magyar sajtó története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977. (A MUOSZ Újságíróiskola kézikönyvei) 123–234.
- McQuail 2003 Denis McQuail: *A tömegkommunikáció elmélete*. Ford.: Szalai Éva. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. (Osiris tankönyvek).
- Melograni 1976 Pietro Melograni: The Cult of the Duce in Mussolini's Italy. In: *Journal of Contemporary History*, 1976/4. sz. (11.) 221–237.
- Menge 2008 Anna Menge: The Iron Hindenburg. A popular Icon of Weimar Germany. In: *German History*, 2008/3. sz. (26.) 357–382.
- Mezei 2009 Mezei Balázs: A politikai gonosz fogalma. In: *Századvég*, 2009/3. sz. 27–45.
- Miloiu 2005 Silviu-Marian Miloiu: Mobilizing the European idea at Europe's eastern frontier. The war propaganda of Romania and Finland as recorded in their bilateral relationship. In: *Valahian Journal of Historical Studies*, 2005/3–4. sz. 67–75.
- Molnár 2012 Molnár Judit: Ünnepejük Horthyt! In: *Élet és Irodalom*, 2012/25. sz. (LVI.) 11.
- Molnos 2013 Molnos Péter: Aba-Novák „politikus” képei. Egy festő diplomáciai szolgálatban. In: *Rubicon*, 2013/6. sz. (XXIV.) 72–81.
- Mosse 1991 George L. Mosse: *The Nationalization of the Masses. Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic wars through the Third Reich*. Cornell University Press, Ithaca–London, 1991.
- Motajová 2006 Zuzana Motajová: „Apuskánk” születésnapjai. A személyi kultusz a két háború közti Csehszlovákiában. Ford.: Zilizi Zoltán. In: *Sic Itur ad Astra*, 2006/3–4. sz. (18.) 303–316.
- Murányi 2011 Murányi Gábor: „Minden cicoma és hangosság nélkül”. A hódotat ünnepe Horthy Miklós országglásának huszadik évfordulóján. In: *Múlt-kor*, 2011/3. sz. (2.) 98–101.
- Murányi 2012 Murányi Gábor: A soha fel nem állított Horthy-szobor. Múmiák a műteremben. In: *hvg*, 2012/21. sz. (XXXIV.) 36–38.

- Musiedlak 2005 Didier Musiedlak: Religion and Political Culture in the Thought of Mussolini. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/3. sz. (6.) 395–406.
- Musiedlak 2009 Didier Musiedlak: Mussolini, charisma and decision-making. In: *Portuguese of Journal of Science*, 2009/1. sz. (8.) 31–41.
- Nagy 1977 Nagy Dezső: Antifasiszta viccgűjtemény a II. világháború időszakából. In: Istvánovits Márton–Kriza Ildikó (szerk.): *A komikum és a humor megjelenésének formái a folklórban*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1977. (Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához 1.) 186–196.
- Németh 2012a Németh István: Németország – Művészet és politika. In: *Rubicon*, 2012/3. sz. (XXIII.) 42–43.
- Németh 2012b Németh István: Olaszország – Fasizmus és futurizmus. In: *Rubicon*, 2012/3. sz. (XXIII.) 40–41.
- Olasz 2007 Olasz Lajos: *A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.
- Olasz 2009 Olasz Lajos: A kormányzói jogkör. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 102–137.
- Olasz 2010 Olasz Lajos: A kormányzó-kultusz alakulása a második világháború időszakában (1938–1944). In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 354–369.
- Orlow 1967 Dietrich Orlow: The Conversion of Myths into Political Power: The Case of the Nazi Party, 1925–1926. In: *American Historical Review*, 1967/3. sz. (72.) 906–924.
- Ormos 1984 Ormos Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- Ormos 1990 Ormos Mária: „Soha, amíg élek!” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Pannónia Könyvek, H. n., 1990.
- Ormos 1998 Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában, 1914–1945*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998. (Történelmi Kézikönyvtár).
- Ormos 2000 Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919–1941)*. I–II. köt. Polgart, Budapest, 2000.
- Ormos 2001 Ormos Mária: Kormányzó vagy király? Horthy Miklós és IV. Károly 1921-ben. In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 23–28.
- Ormos 2003 Ormos Mária: Politikai ideológia a két világháború között. In: Vonyó József (szerk.): *Társadalom és kultúra a 19–20. században*. Tanulmányok. Pannónia Könyvek–Magyar Történelmi Társulat, Pécs, 2003. 75–86.
- Ormos 2007a Ormos Mária: Partnerek és ellenfelek. Horthy Miklós útja a teljes magányig. In: *Rubicon*, 2007/4–5. sz. (XVIII.) 119–121.

- Ormos 2007b Ormos Mária: Benito Mussolini. A kultuszépítő. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 4–15.
- Ormos–Majoros 2003 Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. (Osiris tankönyvek).
- Ortiz 1999 Carmen Ortiz: The Uses of Folklore by the Franco Regime. In: *The Journal of American Folklore*, 1999/4. sz. (112.) 479–496.
- Orzoff 2008 Andrea Orzoff: The Husbandman: Tomáš Masaryk's Leader Cult in Interwar Czechoslovakia. In: *Austrian History Yearbook*, 39., 2008. 121–137.
- Orzoff 2009 Andrea Orzoff: *Battle for the Castle. The Myth of Czechoslovakia in Europe, 1914–1948*. Oxford University Press, Oxford, 2009.
- Overing 1997 Joanna Overing: The Role of Myth: An Anthropological Perspective, or: 'The Reality of the Made-Up'. In: Hosking Geoffrey–George Schöpflin: *Myths and Nationhood*. Routledge, New York, 1997. 1–18.
- Painter 2005 Borden W. Painter, Jr.: *Mussolini's Rome. Rebuilding the Eternal City*. Palgrave Macmillan, New York, 2005.
- Paksa 2010 Paksa Rudolf: Jobboldali radikalizmus a Horthy-korszak első éveiben. In: *Rubicon*, 2010/4–5. sz. (XXI.) 116–124.
- Paksa 2012a Paksa Rudolf: *A magyar szélsőjobboldal története*. Jaffa Kiadó, Budapest, 2012.
- Paksa 2012b Paksa Rudolf: Vezér és próféta. Szálasi-kultusz a hungarista mozgalomban. In: *Kommentár*, 2012/5. sz. (VII.) 73–83.
- Paksa 2013a Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója*. Osiris Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2013.
- Paksa 2013b Paksa Rudolf: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus*. Jaffa–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2013.
- Paksa 2013c Paksa Rudolf: Erős kézzel a rendszer ellenfeleivel szemben. A hatalom és szélsőjobb a Horthy-korban In: *Rubicon*, 2013/9–10. sz. (XXIV.) 14–35.
- Pakulski 1986 Jan Pakulski: Legitimacy and Mass Compliance: Reflections on Max Weber and Soviet-Type Societies. In: *British Journal of Political Science*, 1986/1. (16.) 35–56.
- Pallos 2005 Pallos Lajos: A hazai kormányzati propaganda szervezeti és tartalmi kérdései 1938 és 1941 között. In: *KÜT*, 2005/2. sz. (IV.) 139–161.
- Pallos 2010 Pallos Lajos: Magyar kormányzati propaganda, 1938–1941. In: *Limes*, 2010/1. sz. (XXIII.) 53–64.

- Papp 2013 Papp Barbara: Nők a politikában. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. In: Kollarits Krisztina (szerk.): *Tormay Cécile-emlékkonferencia*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2013. (A Magyar Művészeti Akadémia Konferenciafüzetei) 177–188.
- Parkin 1997 David Parkin: Politika Nyelv. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Ford.: Farkas Krisztina, Nagy László. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 83–98.
- Pataki 1993 Pataki Ferenc: *Bűnbakkepzési folyamatok a társadalomban*. (A bűnbakjelenség). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993. (Értekezések, emlékezők).
- Pataki 1998 Pataki Ferenc: *A tömegek évszázada. Bevezetés a tömeglélektanba*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. (Osiris tankönyvek).
- Patakiné 1997 Patakiné Kósa Éva: *Magyar Országos Levéltár*. Korona Kiadó, Budapest, 1997.
- Paxton 2004 Robert O. Paxton: *The Anatomy of Fascism*. Alfred A. Knopf, New York, 2004.
- Payne 1987 Stanley G. Payne: *The Franco Regime 1936–1975*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1987.
- Payne 1995 Stanley G. Payne: *A History of Fascism, 1914–1945*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin, 1995.
- Payne 2005 Stanley G. Payne: On the Heuristic Value of the Concept of Political Religion and its Application. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2005/2. sz. (6.) 163–174.
- Payne 2006 Stanley G. Payne: Franco, the Spanish Falange and the Institutionalisation of Mission. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. (7.) 191–201.
- Pál 2000 Pál Csaba: Horthy Miklós kormányzó első látogatása Debrecenben. In: Angi János–Barta János (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára*. Multiplex Media–DUP, Debrecen, 2000. 423–433.
- Pál 2010 Pál Csaba: Horthy Miklós az egyetemi főépület alapkövetésén. In: *Debreceni Disputa*, 2010/4. sz. (VIII.) 25–29.
- Pándi 1987 Pándi Lajos: A Salazar-diktatúra évei (1926–1961). In: *Századok*, 1987/6. sz. (121.) 1061–1100.
- Pető 2007 Pető Andrea: A „rossz asszonyok”: Eva Braun, Clara Petacci, Lutz Gizella. In: *Rubicon*, 2007/8. sz. (XVIII.) 24–31.
- Petrakis 2006 Marina Petrakis: *The Metaxas Myth. Dictatorship and Propaganda in Greece*. Tauris Academic Studies, London–New York, 2006.
- Pihurik 1995 Pihurik Judit: Horthy Miklós alakja kortársak naplói, visszaemlékezései és emlékiratai tükrében. In: *Hitel*, 1995/11. sz. (VIII.) 25–33.

- Pihurik 2005 Pihurik Judit: Háborús propaganda és a harctéri naplók valósága. A 2. magyar hadsereg katonái a szovjet fronton. In: *Történelmi Szemle*, 2005/1–2. sz. (XLVII.) 99–127.
- Pihurik 2007 Pihurik Judit: *Naplók és memoárok a Don-kanyarból 1942–1943*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.
- Pinto 2006 António Costa Pinto: 'Chaos' and 'Order': Preto, Salazar and Charismatic Appeal in Inter-war Portugal. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. sz. (7.) 203–214.
- Pinto–Larsen 2006 Antonio Costa Pinto–Stein Ugelvik Larsen: Conclusion: Fascism, Dictators and Charisma. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2006/2. (7.) 251–257.
- Pirint 2011 Pirint Andrea: A Napóleon-kultusz képzőművészeti emlékei képes levelezőlapokon. In: Pusztai Tamás (főszerk.): *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve L. Herman Ottó Múzeum, Miskolc*, 2011. 437–456.
- Plach 2006 Eva Plach: *The Clash of Moral Nations. Cultural Politics in Piłsudski's Poland, 1926–1935*. Ohio University Press, Athens, 2006.
- Plamper 2004a Jan Plamper: Georgian Cobs or Soviet 'Father of Peoples'? The Stalin Cult and Ethnicity. In: Balázs Apor et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 123–140.
- Plamper 2004b Jan Plamper: Introduction: Modern Personality Cults. In: Klaus Heller – Jan Plamper (eds.): *Personality Cults in Stalinism – Personenkulte in Stalinismus*. V&R unipress, Göttingen, 2004. 13–41.
- Plamper 2012 Jan Plamper: *The Stalin Cult. A study in the alchemy of power*. Yale University Press, New Haven–London, 2012. (The Yale-Hoover Series on Stalin, Stalinism, and the Cold War).
- Pollard 1998 John Pollard: Mussolini's Rivals: The Limits of the Personality Cult in Fascist Italy. In: *New Perspective*, 1998/2. sz. (4.) Internetes elérés: <http://www.users.globalnet.co.uk/~semp/facistitaly.htm>.
- Postoutenko 2010 Kirill Postoutenko: Performance and Management of Political Leadership in Totalitarian and Democratic Societies. The Soviet Union, Germany and the United States in 1936. In: Kirill Postoutenko (ed.): *Totalitarian Communication. Hierarchies, Codes and Messages*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2010. 91–121.
- Potts 2009 John Potts: *A History of Charisma*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009.
- Povedák 2011 Povedák István: *Álhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban*. Gerhardus Kiadó, Szeged, 2011.
- Pók 2005 Pók Attila: Bűnbakkeresés a huszadik századi Magyarországon. In: *Történelmi Szemle*, 2005/1–2. sz. (XLVII.) 47–67.

- Pók 2013 Pók Attila: Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Pécs–Budapest, 2013. 15–32.
- Pótó 2003 Pótó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Pölöskei 1977 Pölöskei Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere, 1919–1922*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- Pölöskei 1981 Pölöskei Ferenc: Az ellenforradalom államrendszerének kialakítása. In: Pölöskei Ferenc–Ránki György (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- Pritz 1982 Pritz Pál: *Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- Pritz 1995 Pritz Pál: A kieli találkozó. (Forráskritikai tanulmány). In: Pritz Pál: *Magyar diplomáciai a két háború között. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1995. 291–333.
- Pritz 2002 Pritz Pál: Magyarország helye a 20. századi Európában. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyarország helye a 20. századi Európában. Tanulmányok*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2002. 27–50.
- Pritz 2011a Pritz Pál: Horthy Miklós és a katonai diktatúra. In: *Történelmi Szemle*, 2011/1. sz. (LIII.) 127–140.
- Pritz 2011b Pritz Pál: 20. századi magyar külpolitika. In: Pritz Pál: *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2011. 29–48.
- Prlenda 2004 Sandra Prlenda: Young, Religious and Radical: The Croat Catholic Youth Organizations, 1922–1945. In: John Lampe–Mark Mazower (eds.): *Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*. Central European University Press, Budapest, 2004. 82–109.
- Prohászka 2001 Prohászka László: *Ligeti Miklós*. Kapli Múzeum & Galéria, Balatonlelle, 2001.
- Püski 2005 Püski Levente: Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről. Historiográfiai helyzetkép. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (Osiris könyvtár. Történelem) 206–233.
- Püski 2006 Püski Levente: *A Horthy-rendszer (1919–1945)*. Pannonica Kiadó, H. n., 2006. (Modern magyar politikai rendszerek).
- Püski 2011 Püski Levente: Die Beziehung zwischen Parlament und Staatsoberhaupt im Ungarn in der Zwischenkriegszeit. In: Wilhelm Brauneder–István Szabó (Hrsg.): *Das Staatsoberhaupt in der Zwischenkriegszeit*. Pázmány Press, Budapest, 2011. 131–145.
- Rainer 2011 Rainer M. János: A kultusz nélküli ember. In: Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*. 1956-os Intézet–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 200–214.
- Ravasz 2000 Ravasz László (szerk.): *Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–ZS*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- Ráday 1998 Ráday Mihály (bev.): *Budapest teljes utcanévtelenlexikona*. Dinasztia Kiadó, Gemini Budapest Kiadó, Budapest, 1998.
- Rádóczy 1984 Rádóczy Gyula: *A legújabb kori magyar pénzek (1892–1981)*. Corvina Kiadó, Budapest, 1984.
- Ránki 1968 Ránki György: 1944. március 19. (Magyarország német megszállása). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. (Népszerű történelem).
- Ránki 1976 Ránki György (főszerk.): *Magyarország története 1918–1919, 1919–1945*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Rees 2004 E. A. Rees: Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. In: Balázs Apór et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 3–26.
- Reisz T. 2013 Reisz T. Csaba: „Eskü a Vérmezőn”. Internetes elérés: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/esku_a_vermezon.html (letöltési idő: 2013-05-16.).
- Rév 2012 Rév István: A testetlen Szent Korona. In: *Beszélő*, 2012. Internetes elérés: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-testetlen-szent-korona> (letöltési idő: 2012-08-05.).
- Révész 1995 Révész Sándor: *Antall József távolról 1932–1993*. Sík Kiadó, Budapest, 1995.
- Roberts 2003 Andrew Roberts: *Hitler és Churchill. A vezetés titkai*. Ford.: Kmilcsik Ágnes. Gold Book, H. n., 2003.
- Rolf 2004 Malte Rolf: Working Towards the Centre: Leader Cults and Spatial Politics in Pre-war Stalinism. In: Balázs Apór et al. (eds.): *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Palgrave Macmillan, London, 2004. 141–157.
- Romsics 1982 Romsics Ignác: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. (Magyar história).
- Romsics 2001 Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. (Osiris zsebkönyvtár).
- Romsics 2003a Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. (Osiris tankönyvek).

- Romsics 2003b Romsics Gergely: Két bevonulás Budapestre. Horthy Miklós és IV. Károly. In: *Rubicon*, 2003/7–8. sz. (XIV.) 4–14.
- Romsics 2004a Romsics Gergely: Tér, hatalom, emlékezés. In: *Rubicon*, 2004/2. sz. (XV.) 4–7.
- Romsics 2004b Romsics Gergely: Mítosz, kultusz, társadalom. In: *Mozgó Világ*, 2004/7. sz. (XXX.) 55–65.
- Romsics 2004c Romsics Gergely: A jelentés zsarnoksága. In: *Pro Minoritate*, 2004/tavaszi. 3–18.
- Romsics 2004d Romsics Ignác: A magyar birodalmi gondolat. In: Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Osiris könyvtár. Történelem) 121–158.
- Romsics 2004e Romsics Ignác: Magyar történeti problémák, 1900–1945. In: Romsics Ignác: *Múltról a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. (Osiris könyvtár. Történelem) 315–338.
- Romsics 2005a Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (Millenniumi magyar történelem).
- Romsics 2005b Romsics Ignác: Bevezetés. A történetírás objektivitásának mítoszáról és a múlt mitizálásának elfogadhatatlanságáról. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (Osiris könyvtár. Történelem) 7–27.
- Romsics 2007a Romsics Ignác: Horthy-képeink. In: *Mozgó Világ*, 2007/10. sz. (XXXIII.) 3–32. (Megjelent még: Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmány és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 213–252.)
- Romsics 2007b Romsics Ignác: Kultusz és ellenkultusz. A Horthy-kép változásai. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 4–19.
- Romsics 2008 Romsics Ignác: *Identitáspolitika és történelem*. In: Romsics Ignác: *Történelem, történetírás, hagyomány. Tanulmány és cikkek, 2002–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 267–274.
- Romsics 2010 Romsics Ignác: Changing Images of Miklós Horthy. In: Anssi Halmesvirta (ed.): *Cultic Revelations: Studies in Modern Historical Cult Personalities and Phenomena*. Jyväskylä–Pécs, 2010. (Spectrum Hungarologicum 4.) 93–114.
- Romsics 2011 Romsics Ignác: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.
- Romsics 2012a Romsics Ignác: Kárpátalja visszakerülése. In: Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 73–89.
- Romsics 2012b Romsics Ignác: A második bécsi döntés. In: Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 90–109.

- Romsics 2012c Romsics Ignác: A bácskai bevonulás. In: Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók 1920–1989*. Osiris Kiadó, Budapest, 2012. 110–128.
- Romsics 2012d Romsics Ignác: Huszadik századi traumáink. Trianon és Holokauszt. In: *Rubicon*, 2012/9–10. sz. (XXIII.) 38–65.
- Romsics 2012e Romsics Ignác: A trianoni Magyarország első két évtizede. Mérlegen a Horthy-korszak. In: *Rubicon*, 2012/1–2. sz. (XXIII.) 108–117.
- Ross 2006 Corey Ross: Mass politics and the Techniques of Leadership: the Promise and Perils of Propaganda in Weimar Germany. In: *German History*, 2006/2. sz. (24.) 184–211.
- Rossol 2010 Nadine Rossol: *Performing the Nation in Interwar Germany. Sport, Spectacle and Political Symboisim, 1926–1936*. Palgrave Macmillan, Hampshire, 2010.
- S. Varga 2005 S. Varga Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Balassi Kiadó, H. n., 2005.
- Sakmyster 2001 Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944*. Ford.: Romsics Gergely. Helikon Kiadó, Budapest, 2001. (Helikon Universitas. Történettudomány).
- Sallai 2002 Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. (Osiris könyvtár).
- Salvado 2005 Francisco J. Romero Salvadó: *The Spanish Civil War. Origins, Course and Outcomes*. Palgrave Macmillan, London, 2005.
- Sapir 1971 Edward Sapir: A szimbólumok. In: Edward Sapir: *Az ember és nyelv*. Ford.: Fabricius Ferenc. Gondolat, Budapest, 1971. 140–147.
- Schivelbusch 2001 Wolfgang Schivelbusch: *The Culture of Defeat. On National Trauma, Mourning, and Recovery*. Granta Books, London, 2001.
- Schweitzer 1986 Arthur Schweitzer: Hitler's Dictatorial Charisma. In: Ronald M. Glassman–William H. Swatos Jr. (eds.): *Charisma, History and Social Structure*. Greenwood Press, New York, 1986. 148–162.
- Schweitzer 2005 Schweitzer Gábor: Budapest, az ország vakbele. A magyar politikai közbeszéd történetéhez. In: *Bukasz*, 2005/4. sz. (17.) 328–355.
- Scully 2012 Richard Scully: Hindenburg: The Cartoon Titan of the Weimar Republic, 1918–1934. In: *German Studies Review*, 2012/3. sz. (35.) 541–565.
- Seibert 1994 Jutta Seibert (szerk.): *A keresztény művészet lexikona*. Ford.: Harmathné Szilágyi Anikó. Corvina, 1994.
- Silverstone 2008 Roger Silverstone: *Miért van szükség a média tanulmányozására?* Ford.: Károlyi Júlia. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008.
- Simola 2002 Simola Ferenc: Horthy Miklós csapatszemléje Szombathelyen, 1919-ben. In: *Vasi Szemle*, 2002/6. sz. (LVI.) 830–833.

- Simon 2014 Simon Attila: *Magyar idők a Felvidéken (1938–1945). Az első bécsi döntés és következményei.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.
- Sinkó 1996 Sinkó Katalin: A megsértett Hungária. In: Hofer Tamás (szerk.): *Magyarok Kelet és Nyugat között. A nemzettudat változó jelképei.* Néprajzi Múzeum–Balassi Kiadó, Budapest, 1996. 267–282.
- Sinkó 1997 Sinkó Katalin: Zur Entstehung der staatlichen und nationalen Feiertage in Ungarn (1850–1991). In: E. Brix–H. Stekl (Hrsg.): *Der Kampf um das Gedächtnis: Öffentliche Gedenktage in Mitteleuropa.* Wien, 1997. 251–272.
- Sinkó 2001 Katalin Sinkó: Franz Joseph: Rivalität und Dualität dynastischer und nationaler Repräsentation. In: István Fazekas–Gábor Ujváry (Hrsg.): *Kaiser und König 1526–1918.* Collegium Hungaricum, Wien, 2001. 19–22.
- Sipos 1970 Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970.
- Sipos 1990 Sipos Péter: A kormányzó. In: *História*, 1990/5–6. sz. (XII.) 3–10.
- Sipos 1993a Sipos Péter: Előportré a névadóhoz. Horthy Miklós a tengerész-tiszt. In: *Világosság*, 1993/6. sz. (IV.) 18–25.
- Sipos 1993b Sipos Péter: Horthy Miklós az I. világháborúban. In: *Történelmi Szemle*, 1993/1–2. sz. (XXXV.) 79–100.
- Sipos 1994 Sipos Péter: Horthy Miklós és Magyarország német megszállása. In: *História*, 1994/4. sz. (XVI.) 23–24.
- Sipos 1996 Sipos Péter: Horthy Miklós otrantói csatája. In: *História*, 1996/8. sz. (XVIII.) 30–31.
- Sipos 1997 Sipos Péter: Horthy Miklós és a különítményesek. In: *História*, 1997/4. sz. (XIX.) 26.
- Sipos 2000 Sipos Péter: A kormányzó hitvese. In: *História*, 2000/2. sz. (XXII.) 20–24.
- Sipos 2001 Sipos Péter: *Imrédy Béla. (Politikai életrajz).* Elektra Kiadóház, Budapest, 2001. (Élet-kép).
- Sipos 2004a Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2004. (Critica).
- Sipos 2004b Sipos Péter: Nemzetvesztő nemzetvezető. In: *História*, 2004/9. sz. (XXVI.) 4–14.
- Sipos 2005 Sipos Balázs: Az (ellen)propaganda. Rákosi Jenő és a „keresztény kurzus”, 1919–1942. In: *Múltunk*, 2005/3. sz. (L.) 3–37.
- Sipos 2006 Sipos Balázs: Média, medialitás és a külpolitikai gondolkodás alakulása. In: Pritz Pál (szerk.): *Magyar külpolitikai gondolkodás a 20. században.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 2006. 129–149.

- Sipos 2007a Sipos Péter: Horthy Miklós személyisége és gondolkodásmódja. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 57–61.
- Sipos 2007b Sipos Péter: Egy Horthy-életrajz problémái. In: *Történelmi Szemle*, 2007/3. sz. (XLIX.) 429–441.
- Sipos 2008 Sipos Balázs: Hatalom és nyilvánosság: a budapesti liberális sajtó az 1920-as években. In: *Múltunk*, 2008/3–4. sz. (XLIII.) 143–200.
- Sipos 2010 Sipos Balázs: Az első világháború médiahatásai. In: *Médiakutató*, 2010/1. sz. (11.) 103–108.
- Sipos 2011 Sipos Balázs: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2011.
- Sipos 2012 Sipos Balázs: Sajtó, sajtópolitika és nyilvánosság a Horthy-korszakban. In: *Korunk*, 2012/11. sz. (III.) 76–81.
- Sipos 2013 Sipos Balázs: Hogyan kerül(t) a jelentés a moziba? Amerika-képek és -értelmezések a Horthy-korban. In: *Médiakutató*, 2013/1. sz. (XIV.) 21–40.
- Siposné–B. Kalavszky 2011 Siposné Kecskeméthy Klára–B. Kalavszky Györgyi: *A Ludovika.* Zrínyi Média, Budapest, 2011.
- Smith 2001 Anthony D. Smith: *Nationalism. Theory, Ideology, History.* Polity Press, Cambridge, 2001. (Key Concepts)
- Smith 2003 Anthony D. Smith: *Chosen Peoples.* Oxford University Press, Oxford–New York, 2003.
- Sondhaus 1994 Lawrence Sondhaus: *The Naval Policy of Austria–Hungary, 1867–1918. Navalism, Industrial Development and the Politics of Dualism.* Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1994.
- Spielvogel 1988 Jackson J. Spielvogel: *Hitler and Nazi Germany: a History.* Prentice Hall, New Jersey, 1988.
- Steigmann-Gall 2004 Richard Steigmann-Gall: Nazism and the Revival of Political Religion Theory. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2004/3. sz. (5.) 376–396.
- Stemlerné 2009 Stemlerné Balog Ilona: *Történelem és fotográfia.* Osiris Kiadó–Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2009.
- Stencinger 2011 Stencinger Norbert: Ferenc József születésnapjának megünneplése a fronton. Internetes elérés: http://nagyhaboru.blog.hu/2011/08/17/ferenc_jozsef_szuletesnapjanak_megunneplese_a_fronton (letöltési idő: 2013-10-30.).
- Steyrer 2012 Johanness Steyrer: Jörg Harder – karizmatikus vezető, nárcisztikus személyiség és jobboldali populista. In: Berit Bliesemann de Guevara–Tatjana Reiber (szerk.): *Karizma és hatalom.* Ford.: Kajtár Mária, Olay Csaba. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 75–102.
- Stier 1975 Stier Miklós: Rádió és politika az 1930-as években. In: Frank Tibor (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből 1925–1945.* Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 103–141.

- Stowers 2007 Stanley Stowers: The Concepts of 'Religion', 'Political Religion' and the Study of Nazism. In: *Journal of Contemporary History*, 2007/1. sz. (42.) 9–24.
- Strong–Killingsworth 2011 Carol Strong–Matt Killingsworth: Stalin the Charismatic Leader: Explaining the 'Cult of Personality' as a Legitimation Technique. In: *Politics, Religion & Ideology*, 2011/4. sz. (12.) 391–411.
- B. Supka 1966 B. Supka Magdolna: *Aba-Novák Vilmos*. Corvina Kiadó, 1966.
- Szabó 1978 Szabó Miklós: Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben. In: *Világosság*, 1978/8–9. sz. (19.) 507–516.
- Szabó 1989 Szabó Miklós: A legitimáció történeti alakváltozásai. In: Szabó Miklós: *Politikai kultúra Magyarországon, 1896–1986. Válogatott tanulmányok*. Atlantis Program, 1989. 275–306.
- Szabó 1998 Szabó Márton: Harold D. Lasswell: A hatalom nyelve. In: Szabó Márton: *Politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas, Budapest, 1998. 20–39.
- Szabó 2001 Szabó István: Az államfői hatalom ideiglenes rendezése (1920–1944). In: *Rubicon*, 2001/1. sz. (XII.) 52–58.
- Szabó 2002 Szabó Attila: Iskolai ünnepek és megemlékezések a Horthy-korszakban. (Ünnepnapok a szigetvári Magyar Királyi Állami „Rezső” Polgári Fiúiskolában). In: Bősze Sándor (szerk.) *Somogy megye múltjából*. 31. Kaposvár, 2002. 109–132.
- Szabó 2003 Szabó Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. L'Harmattan, Budapest, 2003. (Posztmodern politológiaiak).
- Szabó 2006 Szabó Márton: *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. L'Harmattan, Budapest, 2006. (Posztmodern politológiaiak).
- Szabó 2009 Szabó Ildikó: *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások formálásában Magyarországon 1867–2006*. L'Harmattan, Budapest, 2009. (Posztmodern politológiaiak).
- Szajbély 2000 Szajbély Mihály: Mire figyelt a Figyelő? Nyílt, negatív és lapangó kánon a kiegyezés utáni évek magyar irodalmában. In: Takáts József (szerk.): *A magyar irodalmi kánon a XIX. században*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2000. 177–210.
- Szakály 1991 Szakály Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott”: Egy döntés politikai háttéréről. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1991/2. sz. (104.) 27–44.
- Szakály 2001 Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és adattár*. Ister, Budapest, 2001.
- Szakály 2010 Szakály Sándor: Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg létrejötte 1919–1920. In: Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2010. 307–312.

- Szakály 2011 Szakály Sándor: Elveszett önállóság. A megszállás forgatókönyve és megvalósítása. In: *Rubicon*, 2011/5. sz. (XXII.) 57–59.
- Számadó 2011 Számadó Emese (szerk.): *Komárom, 1938–1945. A Felvidék visszacsatolása és komáromi következményei a korabeli sajtó és dokumentumok tükrében*. Komáromi Közgűjteményi Közalapítvány, Komárom, 2011.
- Szász 1975 Szász Zoltán: A Magyar Rádió a második világháborúban (1939–1944). In: Frank Tibor (szerk.) *Tanulmányok a Magyar Rádió történetéből*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1975. 149–202.
- Szécsényi 2009 Szécsényi András: A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban. In: Gergely Jenő (főszerk.): *Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2009. 214–232.
- Szilágyi 1990 Szilágyi Ákos: Hitler Adolf szupersztár. A totalitárius kor mozi-ja. In: *Filmvilág*, 1990/1. sz. (33.) 8–14.
- Szilágyi–Sáringer 2002 Szilágyi Ágnes Judit–Sáringer János: *Ifj. Horthy Miklós, a kormányzó kisebbik fia. Tanulmányok, dokumentumok*. Holnap Kiadó, Budapest, 2002.
- Szinai 1988 Szinai Miklós: *Ki lesz a kormányzó. A Somogyi–Bacsó gyilkosság háttere*. Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1988. (Népszerű történelem).
- Takács 1985 Takács Rózsa: A fővárosi utcanévadás elveinek és gyakorlatának alakulása napjainkig. In: Szekeres József (szerk.): *Budapest Főváros Levéltára Közleményei*. 1984. Budapest, 1985. 293–315.
- Tapodi 2005 Tapodi Zsuzsa: Egy bodhiszattva kultusza és a transzilvanista költői hagyomány továbbélése a hetvenes évek romániai magyar lírájában. Magyar Lajos: Csoma Sándor naplója. In: Kalla Zsuzsa, Takáts József, Tverdota György (szerk.): *Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok*. 4. Budapest, 2005. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 13.) 211–220.
- Taylor 1981 Simon Taylor: Symbol and ritual under National Socialism. In: *The British Journal of Sociology*, 1981/4. sz. (32.) 504–520.
- Taylor 2003 Philip M. Taylor: *Munitions of the Mind. A history of propaganda from the ancient world to the present era*. Manchester University Press, Manchester–New York, 2003.
- Taylor 2009 Richard Taylor: *Film propaganda. Soviet Russia and Nazi Germany*. 2., rev. ed. (Cinema and Society) I. B. Taurus, London–New York, 2009.
- Tátrai 1997 Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend első évtizedének története. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997/1. sz. (110.) 49–83.

- Tismaneanu 2009 Vladimir Tismaneanu: Diabolical Pedagogy and the (Il)logic of Stalinism in Eastern Europe. In: Vladimir Tismaneanu (ed.): *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*. CEU Press, Budapest–New York, 2009. 26–49.
- Tóth 1992 Tóth Andrea: Egy Vezér imázsa. Szálasi Ferenc bebörtönzése és a hungarista propaganda. In: *Valóság*, 1992/6. sz. (XXXV.) 51–64.
- Tóth 2015a Tóth Tibor: *A szentesi Horváth Mihály Gimnázium története a második világháború éveiben*. Alapszakos szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest, 2015.
- Tóth 2015b Tóth Krisztina: Modernkori katolicizmus vs. neobarokk állam-egyház. Mi vezetett Cesare Orsenigo nuncius felszólalásához egy magyar püspökkari konferencián? In: Klestenitz Tibor–Zombori István (szerk.): *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok. Adriányi Gábor 80. születésnapjára*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 243–255.
- Tóth-Barbalics 2010 Tóth-Barbalics Veronika: Konzervatív folyóirat a középosztály-nak. A Napkelet történetének vázlata. In: *Kommentár*, 2010/1. sz. 40–52.
- Trencsényi 2011 Trencsényi Balázs: *A nép lelke. Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011. (Eszmetörténeti könyvtár 14.)
- Tucker 1968 Robert C. Tucker: The Theory of Charismatic Leadership. In: *Daedalus*, 1968/3. sz. (97.) 731–756.
- Tucker 1979 Robert C. Tucker: The Rise of Stalin's Personality Cult. In: *The American Historical Review*, 1979/2. sz. (84.) 347–366.
- Turbucz 2007 Turbucz Dávid: Az új Árpád honfoglalása. Horthy-naptár a magyar nemzet újjászületésének emlékére. In: *Rubicon*, 2007/10. sz. (XVIII.) 20–21.
- Turbucz 2009a Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 138–166.
- Turbucz 2009b Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz kezdetei. In: *Múltunk*, 2009/4. sz. (LIV.) 156–199.
- Turbucz 2009c Turbucz Dávid: Horthy Miklós „országglásának” tizedik évfordulója. In: *Első Század. Tudományos folyóirat*. ELTE BTK HÖK Kiadványa. OTDK különszám 2009. 187–213.
- Turbucz 2009d Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz. In: *Rubicon*, 2009/1–2. sz. (XX.) 36–42.
- Turbucz 2010 Turbucz Dávid: Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országglásának” húszéves jubileuma (1939–1940). In: *Médiakutató*, 2010/2. sz. (XI.) 101–122.

- Turbucz 2011a Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2011.
- Turbucz 2011b Turbucz Dávid: Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja. In: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János (szerk.): *„...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Líceum Kiadó, Eger, 2011. 451–463.
- Turbucz 2011c Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz és a radikális jobboldal. (1919–1924). In: Erdődy Gábor (főszerk.): *Visszatekintés a 19–20. századra*. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program, Budapest, 2011. 112–126.
- Turbucz 2011d Turbucz Dávid: Az „országépítő” kormányzó képének megjelenése az 1920-as évek második felében. In: *Kommentár*, 2011/3. sz. (VI.) 32–44.
- Turbucz 2011e Turbucz Dávid: A vezérkövetés kultusza. Horthy Miklós születésnapjai, 1919–1944. In: *Múlt-kor*, 2011/4. sz. (2.) 38–45.
- Turbucz 2012a Turbucz Dávid: Horthy Miklós antiszemitizmusa. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. In: *Kommentár*, 2012/5. sz. (VII.) 51–64.
- Turbucz 2012b Turbucz Dávid: Kultusz és ellenkultusz. In: *Mozgó Világ*, 2012/8–9. sz. (38.) 19–26.
- Turbucz 2012c Turbucz Dávid: Horthy Miklós, az „országgyarapító”. In: *Kommentár*, 2012/4. sz. (VII.) 71–80.
- Turbucz 2012d Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz vallásos jellegéről. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, 2012, Eger. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák és műhelybeszélések V.) 27–40.
- Turbucz 2012e Turbucz Dávid: Egy államfői utazás kultikus értelmezése. Horthy Miklós római és bécsi útja 1936 november végén. In: *Korunk*, 2012/11. sz. (XXIII.) 82–87.
- Turbucz 2012f Turbucz Dávid: Vezérkultusz mint háborús propaganda. A Horthy-imázs a német megszállók szolgálatában. In: *Múlt-kor*, 2012/4. sz. (3.) 34–39.
- Turbucz 2013 Turbucz Dávid: Tizenöt éve a nemzet élén: 1934. november 16. Horthy Miklós vezérkultusza Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Doktorandusz hallgatók I. konferenciája*, 2012. május 9. Líceum Kiadó, Eger, 2013. 19–33.
- Turbucz 2014a Turbucz Dávid: A magyar történettudomány Horthy-képe (1945–1989). In: *Történelmi Szemle*, 2014/4. sz. (LVI.) 663–688.
- Turbucz 2014b Turbucz Dávid: Horthy-képek a magyar sajtóban 1945 és 1956 között. In: *Médiakutató*, 2014/4. sz. (XV.) 25–33.
- Turbucz 2014c Turbucz Dávid: A vezér két teste: a test szerepe Horthy Miklós vezérkultuszában. In: *BUKSZ*, 2014/1. sz. (26.) 45–49.

- Turbucz 2014d Turbucz Dávid: A sajtó szerepe a Horthy-kultusz építésében. A politikai hatalom elvárásai a magyar állampolgárokkal szemben. In: Paál Vince (szerk.): *A sajtó kultúrákövetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok*. Budapest, MTA BTK, 2014. 99–111.
- Turbucz 2014e Turbucz Dávid: „Megvéd minket...” A Horthy-kultusz és a magyar zsidóság. In: *Múlt-kor*, 2014/4. sz. (5.) 106–111.
- Turbucz 2015a Turbucz Dávid: Átpolitizált vallásosság a Horthy-korszakban. Horthy Miklós vezérkultusza. In: Klestenitz Tibor (szerk.): *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. 115–128.
- Turbucz 2015b Turbucz Dávid: Vezérképek, vezérkultuszok a Horthy-korszakban. In: Klestenitz Tibor–Sz. Nagy Gábor (szerk.): *Mediatörténeti tanulmányok*. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015. Megjelenés alatt.
- Turner 1977 Victor Turner: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1977. (Symbol, Myth, and Ritual Series)
- Turner 1983 Victor Turner: Szimbólumtanulmányok. In: Hoppál Mihály, Niedermüller Péter (szerk.): *Jelképek, kommunikáció, társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből*. Budapest, 1983. 173–186.
- Turner 1997 Victor Turner: Liminalitás és communitas. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Ford.: Farkas Krisztina, Nagy László. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 51–63.
- Tverdota 2007 Tverdota György: Napóleon újratemetése. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 60–67.
- Ujváry 2010 Ujváry Gábor: A budai királyi palota és a nagypolitika a két világháború között. In: Ujváry Gábor: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Ráció Kiadó, Budapest, 2010. (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 1.) 494–518.
- Unger 1976 Unger Mátyás: *A történelmi tudat középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- Ungváry 2005 Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Ungváry 2012 Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon 1919–1944*. Jelenkor Kiadó–OSZK, Pécs–Budapest, 2012.

- Ursprung 2011 Daniel Ursprung: A megrendezett karizma: személyi kultusz a szocializmusban. In: Berit Bliesemann de Guevara–Tatjana Reiber (szerk.): *Karizma és hatalom*. Ford.: Kajtár Márta, Olay Csaba. Napvilág Kiadó, Budapest, 2012. 155–177.
- Vadász 1996 Vadász Sándor: Ahogy Napóleon csinálta. A személyi kultusz receptje. In: *Élet és Tudomány*, 1996/15. sz. (LI.) 462–464.
- Valastyán 2010 Valastyán Balázs: „Vártunk, jöttetek! Éljenek a magyar honvédek!” – „Elmentek a barbárok és bejöttek a tatárok...” Társadalmi hangulat és a Délvidék Visszacsatolása. In: *Limes*, 2010/1. sz. (XXIII.) 15–24.
- Vargyai 1971 Vargyai Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. (1919–1921)*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971.
- Váczai 2008 Váczai Mária: *A Szórakaténusz Játékmúzeum és Műhely táblás társasjátékainak gyűjteménye*. Kecskemét, 2008. (Szórakaténusz Játékmúzeum és Műhely Gyűjteményei 4.)
- Veress 2007 Veress József: Filmelit a Horthy-korszakban. In: *Rubicon*, 2007/4–5. sz. (XVIII.) 102–109.
- Vér 2006a Vér Eszter Virág: Erzsébet királyné magyarországi kultusza emlékeztethelyei tükrében 1898–1914 között. In: *Budapesti Negyed*, 2006/2. sz. (XIV.) 5–180.
- Vér 2006b Vér Eszter Virág: Erzsébet-kultusz. Szöveggyűjtemény. In: *Budapesti Negyed*, 2006/3. (XIV.) 7–248.
- Vér 2012 Vér Eszter Virág: Újraértelmezett szerepvállalások, avagy Erzsébet királyné alak-változásai 1866-ban. In: *Aetas*, 2012/1. sz. (27.) 83–104.
- Vitári 2007 Vitári Zsolt: A Führer-mítosz. Adolf Hitler kultusza. In: *Rubicon*, 2007/9. sz. (XVIII.) 16–27.
- Vígh 1984 Vígh Károly: *Ugrás a sötétbe*. 2. bőv. kiad. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. (Nemzet és emlékezet).
- Vígh 1992 Vígh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. 1886–1944. A küldetéses ember*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Voegelin 2011 Eric Voegelin: A politikai vallások. In: *Századvég*, 2011/1. sz. 27–67.
- Vonyó 2004 Vonyó József: Utószó. In: Gömbös Gyula: *Válogatott politikai beszédek és íráskorok*. Szerk.: Vonyó József. Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 701–753.
- Vonyó 2009 Vonyó József: Gömbös Gyula jobboldali radikalizmusa. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 243–274.
- Vonyó 2011a Vonyó József: Gömbös kormánypártjának ideológiája és programja. In: *Századok*, 2011/1. sz. (145.) 3–38.

- Vonyó 2011b Vonyó József: Ki volt a vezér? Horthy és Gömbös: két kultusz-teremtés Magyarországon. In: *Múlt-kor*, 2011/3. sz. (2.) 94–97.
- Vonyó 2012a Vonyó József: Egy nemzetnevelési koncepció Magyarországon. In: Vonyó József: *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944. (Tanulmányok, dokumentumok)*. Kronosz Kiadó, [Pécs], 2012. 107–131.
- Vonyó 2012b Vonyó József: Másolta-e Gömbös Mussolinit vagy/és Hitlert? In: Vonyó József: *Jobboldali radikálisok Magyarországon 1919–1944. (Tanulmányok, dokumentumok)*. Kronosz Kiadó, [Pécs], 2012. 148–199.
- Vörös 2000 Vörös Boldizsár: Károlyi Mihály tér, Marx-szobrok, fehér ló. Budapest szimbolikus elfoglalásai 1918–1919-ben. In: *Budapesti Negyed*, 2000/3–4. sz. (VIII.) 144–172.
- Vörös 2009a Vörös Boldizsár: A magyar köztársaság kikiáltása 1918. november 16-án: szimbolikus helyfoglalás térben és időben. In: *Közép-Európai Közlemények*, 2009/2–3. sz. (2.) 100–106.
- Vörös 2009b Vörös Boldizsár: Különböző politikai rendszerek – hasonló humoros alkotások? 1919 fordulatai viccekben és karikatúrákban. In: *Médiakutató*, 2009/4. sz. (X.) 27–41.
- Weber 1987 Max Weber: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai*. 1. Szociológiai kategóriatan. Ford.: Erdélyi Ágnes. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Weber 1989 Max Weber: *A politika mint hivatás*. Ford.: Lannert Judit, László Géza. Budapest, 1989. (Medvetánc füzetek).
- Welch 1987 David Welch: *Propaganda and the German Cinema 1933–1945*. Clarendon Press, Oxford, 1987.
- Welch 1995 David Welch: *The Third Reich. Politics and Propaganda*. Routledge, London–New York, 1995.
- Welch 2004 David Welch: Nazi Propaganda and the Volksgemeinschaft: Constructing a People's Community. In: *Journal of Contemporary History*, 2004/ 2. sz. (39.) 213–238.
- Whittam 1998 John Whittam: Mussolini and The Cult of the Leader. In: *New Perspective*, 1997/3. sz. (3.) March 1998.
- Zakar 2003 Zakar Péter: „Kossuth a magyarok Istene”. (Liberális egyháziak Kossuth-képe 1848/49-ben. In: *Aetas*, 2003/3–4. sz. (XVIII.) 87–108.
- Záhonyi-Ábel 2012 Záhonyi-Ábel Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedében. In: *Médiakutató*, 2012/2. sz. (XIII.) 91–101.
- Zeidler 2001 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. (Osiris zsebkönyvtár).

- Zeidler 2002 Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002.
- Zeidler 2005 Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (Osiris Könyvtár. Történelem) 162–205.
- Zeidler 2009 Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009.
- Zeidler 2012 Zeidler Miklós: Kultusz és propaganda. In: Ballabás Dániel (szerk.): *Kultusz és propaganda*. Líceum Kiadó, 2012, Eger. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskola kiadványai. Konferenciák és műhelybeszélgetések V.) 7–17.
- Zeidler 2013 Zeidler Miklós: A magyar sors kártyái. In: Feitl István et al. (szerk.): *Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 141–148.
- Zentai 1997 Zentai Violetta: Politikai antropológia. A politika antropológiája. In: Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. (Szemeszter sorozat) 9–36.
- Zinner 1989 Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora, 1919–1923*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
- Zoltán 2009 Zoltán János: Horthy Miklós, a vadász. In: *Rubicon*, 2009/7–8. sz. (XX.) 76–85.
- Zwickl 1988 Zwickl András: A szegedi Dóm tér. In: *Művészet*, 1988/4. sz. (XXIX.) 2–5., 61–62.
- Zsiga 1989 Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Gondolat, Budapest, 1989.

12. KÉPJEGYZÉK

1. kép Manno Miltiades: Horthy! 1919, plakát, 124×91 cm, OSZK PKT, PKG.1920/75
2. kép Müllner János felvétele a Budapestre bevonuló fővezérről. 1919, fénykép, 18×24 cm, MNM Tft, ltsz. 62-3030
3. kép Horthy Miklós Magyarország kormányzója. 1920 körül, képeslap, 9×14 cm, MNM Tft, ltsz. 76.1059
4. kép László Fülöp: Horthy Miklós. 1927, olaj, vászon, 160×105.1 cm, MNG, ltsz. 6365
5. kép Burghardt Rezső: Horthy Miklós képmása. 1930, olaj, vászon, 211×125 cm, MNM TK, ltsz. 67.4
6. kép Gárdonyi testvérek: Hende Vince falfestménye. 1920-as évek második fele, fénykép, 18×24 cm, MNG Fényképtár, Hende Vince művei
7. kép Vajda M. Pál: Horthy Miklós. A dátum nem ismert, fénykép reprodukciója. *Magyarság*, 1934. november 18., címlap. Az újság a szerző birtokában
8. kép Kontuly Béla: Horthy Miklós képmása. 1934, olaj, vászon, 129,5×104 cm, MNM TK, ltsz. 1671
9. kép Mihálovits Miklós: Horthy Miklós képmása. A keletkezés éve nem ismert, olaj, vászon, 179,5×104 cm, MNM TK, ltsz. 1888
10. kép Aba Novák Vilmos: A szegedi Hősök kapuja (részlet). 1936–1937, freskó, Gyimesi Imréné felvétele, <http://www.panoramio.com/photo/76082513>
11. kép Miskolczy László–Szentgyörgyi István: A Haditengerészeti emlékmű. 1930-as évek második fele, képeslap, 9×14 cm, A képeslap a szerző birtokában
12. kép „Csak ez a mi keresztünk” – „Ő a mi vezérünk!” – „Ez a mi hazánk”. 1930-as évek második fele, képeslap, 9×14 cm, MNM TT Képeslapgyűjtemény, 83.93.1
13. kép Herczeg Ferenc: Magyarok vezére. *Képes Vasárnap*, 1938. október 10. 5–6. Az újság a szerző birtokában
14. kép A *Pesti Napló* képes melléklete, 1938. november 23., címlap. Az újság a szerző birtokában
15. kép Kieselbach Géza: Horthy Miklós bevonulása Kassára. A dátum nem ismert, olaj, vászon, 149×200 cm, MNM TK, ltsz. 96.1
16. kép Spolarich László: Nagybányai vitéz Horthy Miklós Magyarország kormányzója. A dátum nem ismert, képeslap, 9×14 cm, MNM TT Képeslapgyűjtemény, 99.384
17. kép Kisfaludi Stróbl Zsigmond: Vitéz nagybányai Horthy Miklós. A keletkezés éve nem ismert, márvány, OSZK, KK 1939. 8
18. kép Ismeretlen festő festi a kormányzó portréját. 1930-as évek, fénykép, 12×9 cm, MNM Tft, ltsz. 72.886
19. kép Ambrózy Sándor szobrász mintázza a kormányzót. 1934. február 25., fénykép, 15×10 cm, MNM Tft, ltsz. 73.615

12. KÉPJEGYZÉK

20. kép Escher Károly: Horthy Miklós Kellner Jenő fényképésznél. A dátum nem ismert, fénykép, 12×9 cm, MNM Tft, ltsz. 77.483
21. kép Szenes Márton: Horthy Miklós. 1936, fénykép, 17×23 cm, MNM Tft, ltsz. 2278/1958
22. kép Nemzeti színű zászlócskákat lengető tornai gyerekek nézegetik „A mi vezérünket” ábrázoló plakátot az első bécsi döntés után. *Pesti Napló*, 1938. november 23. 9. Az újság a szerző birtokában
23. kép „Vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország országgyarapító kormányzója”. 1940, plakát, MNM TT Plakáttár, ltsz. 58.1754
24. kép Szászrégenben Horthy-plakátot ragaszt ki a lakosság. 1940, fénykép, FORTEPAN, www.fortepan.hu, 3034. számú kép
25. kép A kormányzót eltető plakát alján a „vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország országgyarapító kormányzója” felirat olvasható. 1940, fénykép, FORTEPAN, www.fortepan.hu, 8544. számú kép
26. kép Propagandaplakát a kormányzóválasztás huszadik évfordulójára. 1940, plakát, MNM TT Plakáttár, ltsz. 60.0083
27. kép Horthy Miklós a szatmárnémeti bevonulás utáni ünnepségen. 1940, fénykép, 18×24 cm, MNM Tft, ltsz. 62.408
28. kép Emlékbelgyegzés Horthy Miklós ’országglásának’ huszadik évfordulójára. 1940, emléklap, 21,5×15,5 cm. Az emléklap szerző birtokában
29. kép Márton Ferenc: A fővezér, 1919. 1939, bélyeg, 3,6×2,5 cm. A bélyeg a szerző birtokában
30. kép Légrády Sándor: Horthy Miklós 1920–1940. 1940, bélyeg, 3,6×2,5 cm. A bélyeg a szerző birtokában
31. kép Márton Ferenc: A felszabadító, 1939. 1940, bélyeg, 3,6×2,5 cm. A bélyeg a szerző birtokában
32. kép Légrády Sándor: Horthy Miklós. 1941, bélyeg, 3,6×2,5 cm. A bélyeg a szerző birtokában
33. kép Englerth L.: Horthy Miklós. 1938, bélyeg, 3,6×2,5 cm. A bélyeg a szerző birtokában
34. kép Bízunk a magyar feltámadásban! 1919–1939. 1939, plakát, 35×25 cm, OSZK PKT, PKG.1939/408
35. kép Kassa, 1930-as évek vége. Képeslap, 9×14 cm. A képeslap a szerző birtokában
36. kép Lühnsdorff Károly: Vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország kormányzója, 1940. Képeslap, 10×15 cm. A képeslap a szerző birtokában
37. kép Veres A. Pál felvétele a kormányzóról. A dátum nem ismert, képeslap, 8,7×3,7 cm. A képeslap a szerző birtokában
38. kép Honvédségünk, büszkeségünk. 1939, plakát, 69×49 cm, OSZK PKT, PKG.1939/407
39. kép Kampis János: Horthy Miklós. 1940, olaj, vászon, 206×105 cm, MNM TK, ltsz. 2092
40. kép Boldizsár István: Horthy Miklós. 1941, rézkarc, aláírt próbanyomat, 400×300 mm, MNG, ltsz. 1942-2906
41. kép Boldizsár István: Vitéz nagybányai Horthy Miklós. A keletkezés éve nem ismert, OSZK, KK 1939
42. kép „És mert ilyenek az apák és ilyenek a fiaik”. 1942 körül, képeslap, 10×15 cm, MNM TT Képeslapgyűjtemény, ltsz. 76.680

43. kép „Bízom a magyar ifjúságban”. A dátum nem ismert, képeslap, 9×14 cm, MNM TT Képeslapgyűjtemény, ltsz. 2004.1437
44. kép A ’nemzetmentő’ Horthy Miklós egyik ábrázolása Thardy W. Lajos eposzában. Fekete László illusztrációja. 1941 körül, grafika, OSZK, Thardy 1941: 91.
45. kép Molnár C. Pál: Az „országgyarapító” Horthy Miklós. 1938 körül, freskó, OSZK, *Tér és forma*, 1941/4. szám, 57. (A képalírásban szereplő idézet a 65. oldalon olvasható.)
46. kép *Magyar Nők Lapja*, 1941. december 2., címlap. Az újság a szerző birtokában
47. kép Horthy Miklós és Horthy István. 1942, fénykép, 15×21 cm, MNM Tft, ltsz. 76-273
48. kép *Tolnai Világlapja*, 1941. december 3., címlap. Az újság a szerző birtokában
49. kép Berán Lajos: Horthy Miklós. 1943, érme, alumínium, 36 mm. Érme a szerző birtokában
50. kép Madarassy Walter: Horthy Miklós arcképe. 1940, bronz, öntött érem, 66 mm. MNG Éremtár, ltsz. 56.1756-P
51. kép Légrády Sándor: Horthy Miklós. 1943, plakát, 59×42 cm/82×59 cm (több méretben is készült), OSZK PKt, PKG. 1943/241
52. kép Emléklap Horthy Miklós hetvenötödik születésnapjára. 1943, emléklap, 50×70 cm, OSZK PKt, 1943/41. (Az idézet az emléklaphoz tartozó tájékoztatóból származik.)
53. kép *Országépítés*, 1943. június 15., címlap. Az újság a szerző birtokában
54. kép Harsányi Zsolt: Hetvenöt magyar év. *Országépítés*, 1943. június 15. 3. Az újság a szerző birtokában
55. kép A kormányzó életéből. Képes összeállítás. OSZK, *Szebb Jövőt*, 1943. június 18.

13. NÉVMUTATÓ¹

A

Aba Novák Vilmos 146, 165, 204–205, 228, 304, 382, 404, 432
 Ablonczy Balázs 20, 82, 96, 207–208, 213, 222, 304, 400
 Ablonczy László 77, 400
 Ábrányi Emil 84
 Adamovszky István 122, 400
 Aigner Károly 107, 145–146
 Ákosfalvi Szilágyi László 233, 265, 372
 Akurátni József 236, 372
 Albert B. Gábor 12, 20, 169, 171–173, 182, 400–401
 Almásy László 149
 Alszegehy Zsolt 372
 Aly, Götz 285, 410
 Anderle Ádám 401
 Anderson, Benedict 34–35, 162, 259, 401
 Andics Erzsébet 9, 372
 András, III. 184
 Andrássy Gyula 109
 Andreides Gábor 373, 401
 Angelusz Róbert 15, 401
 Ángyán Béla 192
 Antal István 143–144, 222, 372
 Antonescu, Ion Victor 9
 Apor Balázs 14, 20, 26, 28–29, 31–33, 35, 52, 114, 178, 238, 282, 401–402
 Apor Péter 20, 32, 401–402
 Apponyi Albert 161, 171
 Arató István 237, 372
 Árpád vezér 65, 70, 85, 92
 Artner Tivadar 110, 372

Árvai Tünde 20

Assmann, Jan 24, 402
 Astore, William J. 37, 402
 Asztalos Miklós 133, 372
 Atatürk, Mustafa Kemal 37, 234, 408, 416, 420

B

Babík, Milan 29, 402
 Babits Mihály 203
 Bacsa Gábor 79, 402
 Bacsó Béla 96, 187, 189, 410, 412, 433
 Bagdy István 169, 373
 Bailey, Suzanne 132, 402
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 79–81, 89–90, 93–94, 96–98, 101, 108, 156, 161, 190–191, 393, 437
 Baji Etelka 20
 Bajomi-Lázár Péter 402
 Bakó Zsuzsanna 238, 402
 Balanyi György 171–172, 379
 Balázs Béla 9, 15, 373
 Balikó Lajos 136
 Balogh Albin 172–173, 373
 Balogh Gyöngyi 205–206, 258, 402
 Balogh István, ifj. 193
 Balogh László Levente 30, 402
 Balogh Margit 373
 Balogh Margit (1943) 373
 Baltzer, Nanni 51, 402
 Bán Éva 403
 Bangha Ernő 95, 111–112, 402
 Bánó Zoltán 268
 Baráth Tibor 268, 373

¹ A névmutatóban nem szerepel Horthy Miklós. A képekhez és táblázatokhoz kapcsolódó nevek sincsenek feltüntetve, mivel ezek könnyen kereshetőek.

- Bárczy István 70, 370
 Bárdossy László 214, 255, 272, 370, 387
 Barta István 237, 373
 Barta Róbert 97, 99, 402–403
 Bartha Ákos 20
 Bartha Eszter 308, 403
 Bartha György 173
 Bartha Károly 225, 259
 Barthos Kálmán 171–172, 373
 Baruch, March Olivier 28, 403
 Basics Beatrix 238, 403
 Báthory István 195
 Bátori József 236, 374
 Battlay Géza 86
 Bayer József 403
 Beke Margit 374
 Békés Márton 109–110, 403
 Béla, IV. 65, 126, 146, 184, 231, 235, 238, 446
 Benczúr Gyula 238
 Bencsik Gábor 403
 Bene Lajos 177, 374
 Beniczky Ödön 18, 98, 138, 184, 187–188, 301
 Benkő Géza 212
 Bentzik Mihály 374
 Berán Lajos 122, 228
 Berger, Peter L. 23, 403
 Bern Andrea 20, 262–263, 403
 Bertelli, Sergio 31, 65–66, 403
 Berzeviczy Albert 78, 84
 Bethlen Gábor 280
 Bethlen István 56, 96–98, 106, 119–120, 122, 127, 131, 147, 166–167, 187, 220, 264, 371, 374, 428
 Biederman, Hans 403
 Bíró A. Zoltán 50–51, 57, 72, 404
 Bizeul, Yves 403
 Bizzer István 146, 404
 B. Kalavszky Györgyi 431
 Bloch, Marc 32, 404
 Bodó Julianna 50–51, 57, 72, 404
 Bodrogi Péter 404
 Bódy Tivadar 71
 Bogáromy Zoltán 374
 Bogdanor, Verdon 404
 Boldisár Kálmán 233, 374
 Boldizsár István 132, 227–228
 Bornemissza Géza 122
 Bornemissza István 374
 Boros Alán 88
 Boros Zsuzsanna 39, 308, 374, 404
 Boroviczényi Aladár 56, 93, 105, 374
 Borovi Dániel 20
 Bosnyák Zoltán 253, 374
 Bottoni, Stefano 20
 Bödök Gergely 20, 67, 404
 Braham, Randolph R. 287, 404
 Brandenberger, David 38, 178, 404
 Breisach, Ernst 404
 Brisits Frigyes 372
 Bröker, Jan 12, 20, 121, 184–186, 217–218, 404
 B. Supka Magdolna 146, 165, 432
 Buchinger Manó 191
 Bucsay Mihály 404
 Budaváry László 176
 Buday Dénes 141, 257, 258
 Burden, Hamilton T. 49, 299, 314, 405
 Burghardt Rezső 133, 304, 361
 Bühmann, Henning 37, 43, 405
 Bytwerk, Randall L. 314, 405
- C**
- Callahan, William J. 30, 405
 Canetti, Elias 405
 Carlyle, Thomas 33, 235, 405
 Cassirer, Ernst 22, 25, 33, 35, 49, 405
 Cattaruzza, Marina 29–30, 45, 405
 Chalaby, Jean K. 40, 405
 Chohnoky Jenő 231–232, 374
 Christian, William Jr. 152, 405
 Chrystal, William G. 405
 Churchill, Winston 37, 206, 409, 427
 Cieger András 20, 405
 Clerk, Sir George Russell 79
 Codreanu, Corneliu Zelea 37–38, 45, 408
 Cohen, Yves 33, 119, 303, 405
 Connerton, Paul 49, 63, 122, 296–297, 299, 406
 Cromwell, Oliver 33, 80–81
 Czetz Balázs 20
 Csáky Károly 155
 Császi Lajos 49, 52, 406
 Csathó Kálmán 234, 304
 Csekő Árpád 237, 375
 Csepegi György 24, 406

- Csepregy Jenő 206
 Csernoch János 75
 Csia Sándor 263
 Csiki Tamás 12, 63, 406
 Csiky Gábor 275
 Cs. Kottra György 95, 406
 Csóka Lajos 170, 375
 Csonka Emil 375
 Csonkaréti Károly 53, 406
 Csorba Ödön 375
 Csunderlik Péter 20, 74, 406
- D**
- Darányi Kálmán 131, 167, 192, 415
 Darwassy István 133
 Dávidházi Péter 23, 26, 406
 Davies, Sarah 38, 153, 239, 305, 404, 406
 Deér József 406
 Dési Géza 190
 Dezső Gyula 241, 375
 Dieckmann, Walther 406
 Diendorfer Miksa 56
 Dietrich, Otto 42, 375
 Diószeghy Miklós 234, 254, 375
 Diószeghy Tibor 375
 Dobai Miklós 20, 174
 Doblhoff Lily 177, 181, 234, 303, 375
 Dobrovich Agoston 237, 375
 Dollfuss, Engelbert 39, 407
 Domanovszky Sándor 172, 375
 Dombrády Lóránd 10, 59, 61, 67, 69, 93, 95, 101, 105–106, 111, 116, 201, 217, 286–287, 407
 Dósa Rudolfné 94, 407
 Dömötörfi Tibor 10, 20, 66, 95, 102, 128, 132, 140, 147, 165, 201, 209, 226, 261, 407
 Dörner Géza 175, 375
 Dreidemy, Lucile 39, 407
 Dudits Andor 94, 163, 228, 304
 Dunda Ernő 375
 Dwyer, Philip G. 34, 407
- E**
- Eatwell, Roger 27, 30, 35, 37, 45, 80, 407
 Eberle, Henrik 407
 Eckhardt Tibor 77, 93, 98, 101, 111–113, 150–151, 188–189, 190
 Eckhart Ferenc 283, 407
 Ecséri Lilla 375
 Edelman, Murray 49, 57, 407
 Edelsheim Gyulai Ilona 261
 Egry Gábor 20, 82
 Eliade, Mircea 30, 41, 238, 407
 Ellwood, Sheelagh 37, 46, 407
 Ember István 172, 375–376
 Ennker, Benno 38, 407–408
 Erba Odescalchi Sándor 110, 376
 Erdei Gyöngyi 408
 Erdélyi László 172, 376
 Erdődy Elek 141, 257
 Eredics M. Cecília 236, 376
 Escher Károly 244
 Evans, Richard J. 49, 229, 314–315, 408
- F**
- Fábián Béla 186
 Fabinyi Tihamér 243, 281, 376
 Facsar Mihály 210, 408
 Falasca-Zamponi, Simonetta 38, 45, 50–52, 263, 408
 Farkas Edit 147
 Farkas Elemér 160
 Farkas István 188
 Farkas Kálmán 376
 Farkas Károly 376
 Farkas László 171, 376
 Farkas Zsuzsanna 20
 Fazekas László 95, 112, 408
 Fazekasné Majoros Judit 408
 Feith László 408
 Fekete Ferenc 115, 117–118, 408
 Fényes Balázs 408
 Fényes László 127
 Ferenc József 71, 95, 98, 102, 135–136, 156, 163, 186, 302–303, 305, 394, 410, 413, 419–420, 431
 Fielding, Raymond 408
 Filippov Gábor 20
 Fischer-Galati, Stephen 28, 37, 408
 Fisichella, Domenico 308–309, 408
 Flasch Dezső 12, 76, 408
 Flesch István 408
 Fodor Gyula 223, 242, 250, 376
 Folba János 136
 Forgó Géza 12, 122, 139, 227, 409

Forrai Kornélia 146, 409
 Fóthy János 84–85
 Fox, Jo 37, 205–206, 253, 279, 409
 Földes Györgyi 409
 Franco, Francisco 30, 36–38, 45–46,
 49, 234, 293, 401, 405, 407,
 423–424
 Frank, Hans 40
 Frank Tibor 409
 Frevert, Ute 49, 409
 Friedrich István 72, 82–83, 89, 96
 Frisnyák Zsuzsa 111–112, 409
 Fritzsche, Peter 315, 409
 Fux Antal 210, 376
 Fülöp Zsigmond 203

G

Gaál Gaszton 121
 Gábor Áron 257
 Galántai József 409
 Gál Árpád 170, 190, 376
 Gardner, Jane F. 409
 Gärtner Petra 165, 409
 Geduly Henrik 123
 Geertz, Clifford 28, 409
 Gellért Ádám 287, 409
 Gellért, Szent 71
 Gellner, Ernest 282, 410
 Gentile, Emilio 29–30, 36–37, 45, 149,
 162, 308, 410
 Gergely András 410
 Gergelyffy András 207
 Gergely Jenő 13, 59, 61, 83, 88–89, 93,
 95, 97, 107–108, 124, 157, 165, 225,
 372, 376, 410, 420
 Gerlach, Christian 20, 285, 410
 Gerley Mihály 177, 377
 Gerő András 22, 65–66, 75, 162, 410–411
 Gianone András 102, 411
 Gildea, Robert 38, 42, 44, 46–47, 411
 Girtler Mária 210, 377
 Glattfelder Gyula 124, 145
 Glatz Ferenc 411
 Goldberger Salamon 377
 Goldstein, Ivo 28, 38, 46–47, 411
 Goltz, Anna von der 26, 37–38, 40, 42–44,
 46–47, 50, 166, 197, 309, 411
 Gorda Éva 411

Gömbös Gyula 10, 13, 56, 59, 93–95, 97,
 101–102, 108, 111, 119, 130, 137,
 146–148, 150, 166–167, 190–191,
 216–219, 372, 377, 388, 393, 410,
 426, 435, 437–438
 Görgey György 111
 Greiner Gyula 169, 390
 Grieder, Peter 308, 411
 Grierson, John 205
 Griffin, Roger 29, 411
 Gróf Samu 174–175, 239, 374, 377
 Grósz András 20
 Grósz János 377
 Guevara, Berit Bliesemann de 27–28,
 411, 431, 437
 Gulácsy Irén 234, 238, 304
 Gulyás László 105, 411
 Gulyás Sándor 237, 377
 Gyalókay Jenő 179
 Gyáni Gábor 15, 20, 34, 63, 412
 Gyarmathy Zsigmond 377
 Gyarmati György 412
 Gyenesei József 12, 87, 412
 Gyimesi Jenő Balázs 211, 377
 Györfy János 169, 377
 György, VI. 184
 Györki Imre 186, 188, 191
 Gyurgyák János 69, 78, 80, 89, 102, 201,
 208–209, 377, 412, 417

H

Haász István 136, 254
 Habsburg-Lotaringiai József Ágost 61, 79
 Hadas Miklós 232, 412
 Hajdu Tibor 187, 412
 Halmesvirta, Anssi 23, 37, 401, 412–413,
 428
 Halpern, Paul G. 54, 65, 413
 Hámosi Péter 127, 222–223, 229, 413
 Hanebrink, Paul A. 124, 413
 Hanisch-Wolfram, Alexander 413
 Hankiss Elemér 22, 295, 413
 Hardy Kálmán 111
 Harsányi Zsolt 153, 234, 304
 Havas István 170, 378
 Hefty Richárd 378
 Hein-Kircher, Heidi 24, 37–38, 42–43, 46,
 403, 413

Hekler Antal 304, 378
 Hellebronth Antal 117
 Hencz Károly 105
 Hende Vince 161
 Hennig, Eike 413
 Herczeg Ferenc 84, 140–141, 223–224,
 233–235, 237–242, 250, 279–281,
 304, 378
 Hermann Róbert 409, 413
 Herre, Franz 413
 Hertzler, J. O. 37, 413
 Hetés Tibor 378
 Heves Kornél 137, 378
 Hevesi Simon 137, 226
 Hindenburg, Paul von 37–38, 40, 42, 46,
 48, 50, 101, 166, 191, 197, 217, 234,
 293, 402, 411, 413, 421, 429
 Hitler, Adolf 28, 36–40, 42–46, 48–49, 52,
 194, 198–200, 206–207, 214, 217,
 248–249, 253, 276, 285–286, 290,
 293, 298–299, 301, 386, 399, 405,
 407, 413, 416, 418–419, 427, 429,
 431, 433, 437–438
 Hoegen, Jesko von 37, 413
 Hoffer, Eric 24–25, 30, 413
 Hoffmann, David L. 259, 414
 Hoffmann Géza 133, 359
 Hofstätter, P. R. 414
 Hollós Ervin 9, 379
 Hollós János 379
 Hóman Bálint 137, 146, 210, 231, 233,
 253, 304, 379
 Homonnay Tivadar 274
 Hoppál Mihály 414
 Hornyik János 379
 Horowitz, Nathan 67
 Horthy István 18, 218, 248, 261–267,
 269–271, 379, 398–400
 Horthy István fia 262, 268
 Horthy Istvánné 270
 Horváth József 379
 Horváth Sándor 20
 Hubay Kálmán 291
 Hunyadi János 65, 88, 92, 95, 145, 161,
 192, 238, 264, 268, 280, 446
 Hunyadi Mátyás 209, 237–238, 264, 268,
 280
 Huszár Károly 96

Huszár Lajos 122, 414

I

Ihász István 20
 Illésfalvi Péter 414
 Illés József 190
 Illyefalvi I. Lajos 127, 379
 Imrédy Béla 13, 137, 200, 202, 216, 219,
 255, 263, 379, 398, 430
 Incze Antal 219, 379
 Ioanid, Radu 37, 90, 414
 Iordachi, Constantin 28, 37, 45, 407, 414
 István, Szent 165
 Ivás István 379

J

Jalovszky Katalin 20
 Jámor János 379
 Jánossy István 236, 357, 379
 Jánosy István 379
 Jány Gusztáv 220, 257
 Jaross Andor 216
 Jászai Mari 147
 Jászai Rezső 171–172, 379
 Jékely Lajos 173, 380
 Jelfy Gyula 244
 Jézus Krisztus 31, 45, 74, 83, 91, 259, 275
 Joó András 249, 380
 Joó Tibor 231
 Jósza János 254, 380
 Józán Miklós 75

K

Kabók Lajos 188
 Kádár Gyula 287, 381
 Kahn, Victoria 414
 Kállay Miklós 234, 238, 272, 285–288,
 370, 381, 400
 Kallis, Aristotle A. 28, 36, 38, 414
 Kallós Oszkár 244
 Kalma Pál 170, 380
 Kalmár Pál 141
 Kantorowicz, Ernst H. 31–32, 415
 Kapi Béla 124
 Kapisztrán János 95
 Kapitány Ágnes 24, 415
 Kapitány Gábor 24, 415
 Karafiáth Jenő 226–227

Karlovszky Bertalan 132, 304
 Károlyi Gyula 56, 57
 Károlyi Mihály 74, 84, 291, 406, 438
 Károly, IV. 18, 55–56, 85, 104–110, 172, 179, 182, 193, 305, 381, 411, 427–428
 Karsai Elek 9, 67, 83, 104–106, 286–287, 291, 380–381, 386
 Karsai László 289, 381, 415
 Kassa Melinda 20, 228, 415
 Kelemen Béla 57–61, 381
 Kelly, Catriona 38, 176, 177, 415
 Kemény Simon 15, 304, 381
 Kémeri Nagy Imre 193
 Kende János 415
 Kerékgyártó Ilona 171, 381
 Kerék Mihály 116, 416
 Kerepeszki Róbert 12, 77, 117–119, 133, 154–155, 167, 175, 192–193, 415
 Keresztes-Fischer Ferenc 229
 Keresztesné Várhelyi Ilona 416
 Kershaw, Ian 36–40, 42–45, 47, 253, 286, 299, 301, 306, 314–315, 416, 419
 Kertész János 194, 381
 Kertzer, David I. 23, 41, 49, 62–63, 111, 149, 209, 229, 256, 282, 290, 300, 305, 416
 Key-Åberg, Hans 178, 381
 Killingsworth, Matt 28, 305, 432
 Kinross, Patrick 416
 Kisfaludi Stróbl Zsigmond 204, 228, 269, 304
 Kiss Ferenc 206
 Kiss Sándor 136
 Klaniczay Gábor 20
 Klebelsberg Kunó 129, 156, 163
 Klein Antal 206
 Klemperer, Victor 28, 416
 Klestenitz Tibor 20, 62, 89, 109–110, 114, 124, 157, 416, 434, 436
 Klimó, Árpád von 417
 Koburger, Charles W. 417
 Kochanowski, Jerzy 62, 417
 Koch István 171–172, 373
 Koczogh András 171, 391
 Koller Károly 140, 244
 Komáromi Károly 171, 376
 Konek Emil 134, 182, 234, 250, 258, 383
 Kontha Sándor 79, 94, 125, 139, 145, 417
 Kontraszty Dezső 383
 Kontuly Béla 133, 228
 Kónya István 417
 Kornis Gyula 138, 206, 234–235, 250, 304, 383
 Kósa László 417
 Kosáry Domokos 232, 383
 Kossuth Lajos 34, 60, 65, 78, 92, 161, 238, 257, 280, 375, 379, 381, 385, 388, 390–391, 393, 404, 408–411, 413, 426–427, 433, 438, 447
 Kovács Ákos 214, 417
 Kovács Géza 171, 174, 383
 Kovács Ida 417
 Kovács I. Gábor 417
 Kovács Ilona 417
 Kovács Tamás 417
 Kovács Vilmos 414
 Kozma Miklós 57, 79, 84, 93, 97, 101, 104, 108, 156, 167, 247, 371, 383, 422
 Kőháti Zsolt 417
 Körner-Lakatos, Erich 56, 417
 Környi István 383
 Kőrös Endre 383
 Kőrösenyi András 35, 235, 306, 308, 417
 Kövess Hermann 56
 Kracauer, Siegfried 197, 418
 Kraft József 175, 383
 Krasznai Zoltán 152, 405
 Kristó Gyula 184, 418
 Kriza Ildikó 238, 418, 422
 Krizsán László 418
 Kukán Géza 133, 139, 228, 356
 Kula, Marcin 30, 45, 418
 Kun Béla 254
 Kun Béla (képviselő) 137
 Kunt Gergely 12, 13, 15, 177, 418
 Kussinszky Endre 393
 Kühn Szaniszló 237, 383
 Küllös Imola 418

L
 Lábay Gyula 384
 Laczó Ferenc 137, 418
 Ladók Sándor 383
 Lafferton Emese 91, 281, 419

Lajtai Vera 9, 379
 Lakatos Géza 383
 Lakner Lajos 22–23, 419
 Lampérth Géza 84
 Landgraf Ildikó 98, 419
 Lane, Christel 49–50, 122, 154, 209, 300, 309, 314–315, 419
 Láng Boldizsár 112–113
 Larsen, Stein Ugelvik 27–28, 419, 425
 Lasswell, Harold D. 252–253, 419, 432
 László Fülöp 132, 170, 227–228, 244
 L. Balogh Béni 208, 418
 Lee, Chonghoon 41, 419
 Le Goff, Jacques 31, 91, 419
 Lehár Antal 56, 62, 70, 105, 384
 Lehár Ferenc 257
 Lenin, Vlagyimir Iljics 37, 412, 415
 Lepsius, M. Rainer 27–28, 419
 Lévai Jenő 256, 384
 Lewin, Moshe 39, 416, 419
 Ligeti Miklós 54, 79, 228, 426
 Linz, Juan J. 30, 308, 419–420
 Lipman-Blumen, Jean 420
 L. Juhász Ilona 418
 L. Nagy Zsuzsa 68, 87, 90, 121, 187–188, 189, 415, 418, 424
 Lóránd Lajos 170, 384
 Loszev, Alekszej 420
 Lowenthal, Richard 309, 420
 Luckmann, Thomas 23, 403
 Lukács Béla 234, 288
 Lukinich Imre 234, 304
 Lühnsdorf Károly 228

M
 Mack Smith, Denis 420
 Magasházy László 111
 Magyar Kelemen 177, 182–183, 384
 Magyar Zoltán 66, 238, 420
 Maier, Hans 30, 37, 45, 419–420
 Majorné Papp Mariska 77–78, 384
 Majtényi György 420
 Makai Ágnes 53, 245, 420
 Malkovics Tibor 420
 Málnási Ödön 385
 Mályusz Elemér 385
 Mango, Andrew 420
 Manhercz Orsolya 20, 62, 420
 Mannerheim, Carl Gustaf Emil 37, 46, 412, 413
 Márai Sándor 385
 Marczel Ágoston 236
 Marzell Ágoston 171, 236, 260, 384
 Marczinkó Ferenc 172, 260, 384
 Margócsy István 51, 421
 Marjay Frigyes 223, 233, 265, 384
 Markó László 84, 421
 Markovits Györgyi 187, 301, 385
 Márkus László 93, 248–250, 263, 266, 385, 421
 Marschalkó Lajos 385
 Maruzs Roland 414
 Masaryk, Tomáš Garrigue 38, 40, 43, 46, 423
 Mateescu, Dragoș C. 421
 Mazzoleni, Gianpietro 421
 McQuail, Denis 15, 421
 Megyesi Ferenc 385
 Melograni, Pietro 38, 46, 421
 Menge, Anna 421
 Merész Gyula 132, 363
 Meskó Zoltán 105, 190, 267–268
 Mesterházy Jenő 236, 260, 385
 Meszlényi Antal 170, 385
 Metaxas, Ioannis 36, 38, 42–43, 46, 414, 424
 Mezei Balázs 75, 421
 Mihálovits Miklós 133, 358
 Mikes János 157
 Miklas, Wilhelm 194
 Mikusch, Dagobert von 385
 Miloiu, Silviu-Marian 252, 421
 Miltiades, Manno 72, 152
 Mindszenty József 110
 Miskolczy István 172, 385
 M. Lovas Krisztina 420
 Molnár Béla 376
 Molnár C. Pál 205, 228
 Molnár József 404
 Molnár Judit 272, 381, 385, 421
 Molnos Péter 165, 205, 228, 421
 Morva Tamásné 378
 Mościcki, Ignacy 194
 Mosse, George L. 34, 421
 Motajová, Zuzana 38, 40, 42–43, 421
 Mrenna József 236, 386

Muraközy Gyula 386
 Murányi Gábor 290, 421
 Musiedlak. Didier 422
 Mussolini, Benito 28, 36–38, 41, 44–46,
 50–51, 194, 200, 263, 276, 401, 408,
 413, 420–423, 425, 438

N

Nádasi Alfonz 386
 Nagybacsoni Nagy Vilmos 287, 386
 Nagy Balázs 386
 Nagy Dezső 257, 422
 Nagy Lajos 209
 Nagymihályi Sándor 233, 241, 386
 Napóleon, Bonaparte 33–34, 407, 425,
 436–437
 Napóleon, III. 34
 Nemes Dezső 67, 83, 105, 386
 Németh István 41, 386, 390
 Németh Olga 386
 Némethy Béla 386
 Nógrádi Gyula 178–179, 387
 Novy Ferenc 169, 210, 254, 387
 Nyáry György 210, 387
 Nyíró József 270

O

Olasz Lajos 11, 20, 87, 96, 100, 102,
 133, 143, 152, 166, 181, 183–184,
 191–192, 216, 233, 238, 244, 258,
 261–271, 290, 422
 Orlow, Dietrich 422
 Ormos Mária 46, 57, 67–68, 70, 79–80, 93,
 96–97, 104–107, 111, 127, 167, 190,
 217, 245, 297, 412, 422–423
 Ortiz, Carmen 37, 45, 423
 Orzoff, Andrea 25–26, 38, 40, 46, 309, 423
 Ottó, II. 109
 Overing, Joanna 24, 423

P

Paál Dénes 136
 Padányi Viktor 387
 Painter, Borden W. 423
 Paksa Rudolf 13, 20, 111, 193, 216,
 218–219, 268, 291–292, 346, 423
 Pakulski, Jan 423
 Pál apostol 31

Pál Csaba 12, 164, 424
 Pálffy Géza 20
 Pálffy József 222
 Pálfi János, vitéz 172, 260, 384
 Pallos Lajos 222, 423
 Pándi Lajos 424
 Pándy Lajos 290
 Papp Barbara 70, 424
 Papp Kálmán 251
 Parkin, David 299, 424
 Pataki Ferenc 424
 Patakiné Kósa Éva 164, 424
 Pavelić, Ante 38, 46, 411
 Paxton, Robert O. 424
 Payne, Stanley G. 28–29, 37, 424
 Pekár Gyula 147
 Pesthy Pál 186
 Pétain, Philippe 38, 42, 44, 46, 403, 411
 Pethő Sándor 75, 173
 Pető Andrea 424
 Petrakis, Marina 38, 42–43, 46, 150, 424
 Petri Elek 75
 Peyer Károly 125, 206
 Pihurik Judit 15, 253, 257, 381, 424–425
 Pikler Emil 188
 Pilch Jenő 60–61, 65, 67, 70–71, 73–75, 77,
 86, 88, 177, 179–180, 234, 303, 387
 Piłsudski, Józef Klemens 9, 36–38, 42–44,
 46, 49, 191, 195–196, 234, 293, 413,
 424–425, 447
 Pintér István 9, 381
 Pinto, Antonio Costa 27–28, 38, 41, 44,
 425
 Pirint Andrea 34, 425
 Plach, Eva 38, 44, 47, 425
 Plamper, Jan 28, 31, 33–35, 37–38, 41–43,
 48, 51, 120, 154, 168, 245, 272, 284,
 405, 408, 425
 Pók Attila 20, 75, 425–426
 Pollard, John 425
 Popovics M. Ancilla 210, 387
 Porcs Kálmán 236, 387
 Postoutenko, Kirill 425
 Pótó János 50–51, 135, 270, 426
 Potts, John 27, 425
 Povedák István 41, 65, 75, 153, 425
 Pölöskei Ferenc 9, 68, 77, 426
 Prepszent János 15, 387

Preszly Elemér 261
 Primo de Rivera, Miguel 9, 36
 Pritz Pál 20, 37, 80, 151, 196, 199, 203, 252,
 295, 374, 387, 410, 426, 430
 Prlenda, Sandra 38, 426
 Prohászka László 54, 79, 426
 Prohászka Ottokár 88–89, 147, 388, 410
 Prónai Antal 388
 Prónay Pál 57, 96–97, 105, 186, 388
 Purgly Magdolna 239
 Putnoky Sándor 186
 Püski Levente 20, 96, 99, 111, 161, 167,
 300–301, 415, 426–427

R

Ráday Mihály 148, 427
 Rádóczy Gyula 122, 427
 Raffay Sándor 75, 84
 Rainer M. János 20, 415, 427, 435
 Rákóczi Ferenc 65, 78, 92, 280
 Rákóczy Imre 249–250
 Rákosi Mátyás 8, 401, 412, 430
 Rakovszky Iván 120
 Ránki György 9, 288, 388, 426–427
 Rassay Károly 87, 121, 191, 269, 418
 Ravasz László 123–124, 148, 158,
 206–207, 213, 304, 388, 427
 Rees, E. Arfon 25–26, 35, 47–48, 131, 427
 Reiber, Tatjana 27–28, 411, 431, 437
 Reisinger Ferenc 167
 Reisz T. Csaba 94, 427
 Reményik Sándor 173
 Révay József 388
 Révész Sándor 179, 427
 Rév István 31, 427
 Richers, Julia 20
 Rigó Máté 20
 Ripka Ferenc 126
 Roberts, Andrew 34, 37, 306, 427
 Rolf, Malte 427
 Romsics Gergely 24, 50, 105–106, 428
 Romsics Ignác 9, 11, 19, 24, 56, 66, 68,
 81, 82, 97, 99, 101–102, 104, 106,
 108–110, 115, 131, 147, 161, 166,
 178–179, 181, 184, 194–195, 201,
 207–208, 213, 233, 252, 388, 403,
 415, 422, 426–429, 434–435, 437,
 439
 Ross, Corey 429
 Rossol, Nadine 49, 429
 Rott Nándor 124
 Rutter, Owen 233, 388

S

Sakmyster, Thomas 10, 19, 56–59, 83,
 90, 93–96, 99, 105–106, 114, 147,
 168, 187–188, 193, 285–287, 296,
 429
 Salazar, António de Oliveira 36, 38–39,
 41, 44, 46, 424–425
 Sallai Gergely 200, 204, 207, 230, 429
 Salvadó, Francisco J. Romero 429
 Saly Dezső 266, 388
 Sándor Jenő 257
 Sándor József 183–184, 388
 Santos, José Reis 20
 Sapir, Edward 429
 Sárdi Mária 15, 388
 Sáringer János 433
 Schirach, Baldur von 42, 388
 Schivelbusch, Wolfgang 293, 429
 Schmidt-Pauli, Edgar von 178, 388
 Scholtz Andor 234
 Schreiber Ottó 175, 388
 Schweitzer András 20
 Schweitzer, Arthur 429
 Schweitzer Gábor 71, 429
 Scully, Richard 429
 Sebestény Lajos 389
 Sebestyén Gyula 170, 389
 Sebestyén Lajos 175, 389
 Seibert, Jutta 70, 72, 429
 Serédi Jusztinián 123, 145, 264, 266, 268,
 389
 Showalter, Dennis E. 37, 402
 Shvoy Kálmán 59, 389
 Sík Sándor 372
 Silverstone, Roger 49, 429
 Simola Ferenc 12, 429
 Simon Attila 200, 430
 Sinkó Katalin 91, 152, 430
 Sipos Balázs 13, 15–17, 20, 40, 77,
 101–102, 127, 184–187, 205,
 222, 245, 247–249, 298, 380,
 430–431
 Siposné Kecskeméthy Klára 431

- Sipos Péter 53–55, 58, 60, 100, 183, 202, 216, 239, 286–287, 379, 390, 430–431
 Sipőcz Jenő 126
 Smith, Anthony D. 34, 66, 281, 431
 Soltész Elemér 136, 158
 Somlay Gizella 389
 Somogyi Béla 96, 187, 189, 412, 433
 Somogyi Szilveszter 145
 Somogyváry Gyula 150
 Somorjai Lajos 389
 Sondhaus, Lawrence 431
 Soós Károly 56, 95–96, 389
 Spielvogel, Jackson J. 431
 Steigmann-Gall, Richard 29, 431
 Steiner Róbert 389
 Stemplerné Balog Ilona 201, 244, 431
 Stencinger Norbert 431
 Stern Samu 137
 Steyrer, Johannes 65, 431
 Stier Miklós 245, 431
 Stowers, Stanley 432
 Strong, Carol 28, 305, 432
 Suhay Imre 234, 251
 S. Varga Pál 22, 429
 Szabó Attila 174–175, 432
 Szabó Dániel 404
 Szabó Dezső 171, 389
 Szabó Gyula 223
 Szabó Ildikó 51, 112, 115–116, 168, 175, 432
 Szabó István 432
 Szabó János Ferenc 20
 Szabó Lajos, H. 389
 Szabó László 234–235, 268, 389
 Szabó Magda 389
 Szabó Márton 23, 64, 69, 71, 75, 88, 122, 145, 230, 252, 432
 Szabó Miklós 9–10, 65, 81, 90, 100, 102, 183, 216, 223, 233–235, 238, 432
 Szabó Viktor 20
 Szádeczky-Kardoss Tibor 390
 Szajbély Mihály 8, 432
 Szakály Sándor 20, 59, 252, 383, 432–433
 Szálasi Ferenc 13, 216–219, 287, 291–292, 305, 346, 375, 381, 390, 423, 434
 Számadó Emese 433
 Szarka Lajos 20, 175, 389
 Szarka László 20
 Szász Zoltán 210, 247, 433
 Szathmáry István 20, 58
 Széchenyi Bertalan 206, 224
 Szécsényi András 154, 433
 Szécsy Imre 117, 390
 Szegedi Taszilo 235, 254, 260, 384, 390
 Szegő Iván Miklós 20, 217
 Szekfű Gyula 390
 Szendy Károly 226, 274
 Szenes Hanna 390
 Szentgyörgyi István 228, 304
 Szerb Antal 390
 Szerdahelyi László 170, 376
 Szilágyi Ágnes Judit 433
 Szilágyi Ákos 433
 Szilágyi Lajos 94, 96, 186
 Szinai Miklós 56, 79, 82–83, 168, 187, 287, 385, 390, 433
 Szinnyi József 390
 Sz. Kristóf Ildikó 20
 Szmracsányi Lajos 124
 Szokol Villibáld 133
 Szolomájer Taszilo 171–172, 384–385
 Szombathelyi Ferenc 251, 285
 Szondy György 169–170, 390
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 14, 32, 35, 38–39, 41–43, 120, 401, 403, 419
 Sztranyavszky Sándor 137, 149
 Szűcs László 56, 168, 287, 390
 Szügyi Trajtler Géza 169, 390

T

- Tábor László 391
 Táborné Géza 210, 236, 391
 Takács Rózsa 50, 148, 433
 Takáts György 171, 391
 Tapodi Zsuzsa 50, 433
 Tarpai Ottó 391
 Tasnádi Nagy András 223–224
 Tátrai Gábor 373
 Tátrai Szilárd 115–118, 433
 Taylor, Philip M. 40, 433
 Taylor, Richard 40, 205, 228, 259, 281, 314, 433
 Taylor, Simon 433
 Técsy Vilmos 180–181, 391

- Teleki Pál 96, 154, 207–208, 211–212, 223, 228–230, 272, 370, 400
 Temesgyőző 211, 234, 243, 250, 391
 Terjék László 387
 Thardy W. Lajos 234, 259, 391
 Tihanyi Béla 383
 Tihanyi Kiss Sándor 88
 Tismaneanu, Vladimir 434
 Tobler János 206
 Toókos Gyula 117, 357
 Tordai Ányos 173, 373
 Torma Imre 227, 409
 Tormay Cécile 73–75, 141, 146–147, 254, 304, 391, 406, 424
 Tóth Andrea 13, 219, 434
 Tóth Attila 146, 409
 Tóth-Barbalics Veronika 434
 Tóth Krisztina 157, 434
 Tóth Pál Péter 24
 Tóth Tibor 237, 434
 Törs Tibor 254
 Traeger Ernő 391
 Trencsényi Balázs 434
 Tucker, Robert C. 27, 38, 91, 114, 434
 Turbucz Dávid 7–9, 15, 19, 26, 31, 53, 55–56, 67–69, 75, 81, 87, 91–92, 97, 99, 114–115, 122, 124, 126, 129, 131, 142–143, 148, 151, 158, 190, 193, 200, 213, 216–217, 222, 226–227, 230, 234, 242, 254, 256, 267, 271, 273, 280, 286–287, 289–290, 295, 340, 356, 409, 434–436
 Turner, Victor 117, 436
 Tverdota György 436

U

- Ujfalussy Gábor 206, 224
 Ujházy László 172, 391
 Ujlaki Antal 178, 391
 Ujváry Gábor 20, 154, 430, 436
 Ulain Ferenc 79, 101
 Ulllein-Reviczky Antal 247–250, 266
 Unger Béláné 208, 211, 391
 Unger Mátyás 12, 169, 171, 176, 436
 Ungváry Krisztián 20, 436
 Urbanics Kálmán 161
 Ursprung, Daniel 437

V

- Váczai Mária 153, 437
 Vadász Sándor 34, 437
 Vajda Márta 175, 236, 392
 Valastyán Balázs 214, 437
 Vályi Nagy Géza 84
 Várady Erzsébet 172, 260, 384, 386, 392
 Varga Imre 20
 Varga Zoltán 236, 260, 379, 392
 Vargyai Gyula 9, 79, 87, 437
 Várnai Dániel 188
 Vass József 188
 Vastagh György, ifj. 228, 290
 Vattay Antal 287, 392
 Velcsov György 154
 Veres A. Pál 244
 Veress József 437
 Vér Eszter Virág 20, 283, 297, 303, 437
 Véssey Frigyes 203–204, 240, 242–243, 254, 267, 275, 392
 Vicsay Lajos 236, 392
 Vida István 392
 Vigh Károly 80, 94, 392, 437
 Vikár Kálmán 375
 Viktor Emánuel, III. 194, 276
 Vitári Zsolt 379, 388, 437
 Vitézy Erzsébet 139
 Voegelin, Eric 30, 437
 Volly István 257–258, 393
 Vonyó József 13, 20, 39, 80, 190, 219, 308, 315, 377, 393, 422, 426, 437–438
 Vozáry Aladár, R. 270, 275, 281, 393
 Vörös Boldizsár 12, 20, 70–73, 75, 201, 438
 Vörös János 286
 Vörösmarty Mihály 78

W

- Walzel Kelemen 393
 Weaver, Eric Beckett 20
 Weber, Max 27–28, 414, 423, 438
 Weinmann Éva 393
 Welch, David 37, 40, 49, 52, 168, 206, 229, 314, 438
 Werkmann, Karl 105, 393
 Werth Henrik 225
 Whittam, John 438
 Windischgraetz Lajos 56

Winkler Mihály 393
 Wittelsbach Erzsébet 303
 Wlassics Gyula 121, 149, 304
 Wolff Károly 190
 Woodward, E. L. 393

Z

Zadravecz páter 60, 94–97, 105, 111, 144,
 146, 222, 393, 403
 Záhonyi-Ábel Márk 197, 438
 Zakar Péter 438
 Zala György 145, 226, 228, 304
 Zászkaliczky Márton 20
 Zeidler Miklós 12, 20, 23–24, 73, 82,
 163, 168, 199–200, 207–209, 213,
 293–295, 300, 305, 393, 438–439

Zeidler Sándor 404
 Zentai Violetta 22, 24, 49, 405–406, 424,
 436, 439
 Zetényi Csukás 174, 201, 209, 244,
 393
 Zichy Ráfaelné 234, 239
 Zinner Tibor 95, 439
 Z. Karvalics László 373
 Zoltán János 439
 Zwickl András 439
 Zwick Vilmos 175, 393
 Zsadányi Oszkár 393
 Zsiga Tibor 86, 439
 Zsitvay Tibor 88, 190, 217
 Zsolt Ágnes 393
 Zsolt Béla 289, 393

14. TÁRGYMUTATÓ¹

Elméleti vonatkozások

kultusz 23–24 (definíció)²
 irredenta kultusz 12, 48, 75, 152, 162–
 163, 168, 173, 175, 208–210, 212
 hőskultusz 33, 48, 117, 162
 mártírkultusz 48, 162, 271
 személyi kultusz 33, 35
 uralkodókultusz, uralkodói reprezen-
 táció 11, 33–35, 101–102, 302–303
 kultikus jellegű reprezentáció 26, 57, 59,
 61, 216, 219
 vezérkultusz 25–26 (definíció),³ 61
 alternatív vezérkultusz 40–41, 216–
 217, 308–310
 kiegészítő vezérkultusz 40–41, 216–
 217, 308–310
 karizma 27–29
 karizmatikus vezér imázsa 28–29,
 41, 45, 63–64, 91, 114, 160–161,
 241
 kollektív vágy 24–25
 vágyott állapot 24–26
 mítosz 24
 nemzeti nagyság mítosza 24–25, 73–75
 megalapozó mítosz 74
 rítus 23, 49–50, 61–63, 75, 111, 118–119
 beavatási rítus 92, 117–118, 218, 288
 szekularizáció 29, 33–34

politikai vallás 29–30
 átpolitizált vallás 30–31
 misztikus test 31–32, 280–283
 nacionalizmus 31–32, 34–36, 47, 66, 281,
 282
 propaganda 40

Kultuszépítési alkalmak

évforduló
 kormányzóválasztás (március 1.) 98–
 99, 119–133, 161, 163–164, 175–176,
 180, 190–191, 221, 223–233, 235–
 239, 241–242, 246–248, 251, 263,
 276, 280, 284, 300
 otrantói ütközet (május 15.) 119, 133–
 135, 248, 250–251, 258, 288
 születésnap (június 18.) 95, 116–117,
 119, 129, 135–144, 155–157, 160,
 165, 175, 179, 209, 221, 226–227,
 237, 242, 246–248, 251, 254–257,
 267, 271–284, 288–290
 szegedi ellenforradalom 94–95, 119,
 144–146, 221–223, 288
 budapesti bevonulás (november 16.)
 70–76, 119, 128–129, 146–154, 166,
 175, 180, 221, 223–227, 233, 241,
 242, 246–248, 254

1 A tárgymutató felépítése ennek a könyvnek a témájához illeszkedik, így a Horthy-kultusz azon vonatkozásai is könnyebben megkereshetőek, amelyek nem kerültek önálló fejezetbe. A képek, táblázatok és grafikonok, mivel könnyen kereshetőek, nem szerepelnek a tárgymutatóban.

2 A szó gyakori használata miatt csak a definíció szerepel a tárgymutatóban.

3 A szó gyakori alkalmazásából következően csak a fontosabb megállapítások kerültek be a tárgymutatóba.

- névnap (december 6.) 12–13, 79, 95, 101–102, 110, 119, 135, 138, 154–160, 174–175, 177, 206–207, 211, 215, 220, 221, 225, 226, 231, 233, 238, 247–250, 254–257, 271–278, 282–284
- hűségfelvonulás a kormányzó mellett 167, 189, 299
- külföldi út 193–198, 253
- nemzet- majd országgyűlések megnyitása 161–162
- revíziós bevonulás 10, 200–215
- tömeggyűlés, népgyűlés 86, 88
- vidéki út 12, 61–63, 67, 70, 77, 81–82, 87–88, 95, 100–101, 110–115, 163–166
- világháborús/irredenta emlékművek felavatása 111, 134–135, 145–146, 162–163, 259–260
- vitézavatás 95, 100–101, 115–119, 136, 189, 197
- zászlószentelés 57–58, 63, 95, 111, 223
- Kultuszépítők és a kultuszépítés színterei**
- egyház (érsek, püspök, esperes, lelkész, teológus)
- evangélikus 75, 117, 123–124, 135–136, 174, 210, 225–226, 273
- görögkatolikus 117, 124, 136
- izraelita 78, 117, 124, 136–137, 225–226, 273–274, 289
- római katolikus 75, 95, 117, 123–124, 136, 144–146, 157–158, 210, 252, 272–273
- református 75, 88, 113, 117, 123–124, 135, 136, 148, 157–158, 206–207, 210, 225–226, 273, 284, 304
- unitárius 75, 117, 124
- hadserg (tábornok, Honvéd Vezérkar főnöke stb.) 9, 10, 62, 77, 79–80, 83, 86–87, 95, 133–136, 145, 147, 155, 225, 229, 238, 251, 256–257, 273, 288–289
- közsoktatás 12, 15, 151, 168–177, 210, 235–237
- külföldön élő magyarok 126–127, 151, 156–157, 276
- Magyarország Kormányzójának Kabinetirodája 101, 111–112, 151, 189, 227, 245
- Magyarország Kormányzójának Katonai Irodája 101, 111–112
- miniszterelnök, miniszterelnökség 57, 72, 87, 108, 111–112, 119–121, 123, 131, 137–138, 148–149, 155, 166, 188–189, 192, 200, 202, 207, 212, 220, 223–224, 230, 246, 255, 269, 272–278, 280, 288, 304
- Miniszterelnökség Sajtóosztálya 101, 104, 107, 112, 245, 288
- Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálat 210, 222
- Társadalompolitikai (Szolgálat) Osztály 209, 222
- miniszter
- belügyminiszter 86–87, 94, 112, 129, 137–138, 149, 151, 157, 229–230, 274
- honvédelmi miniszter 95–96, 111, 135–138, 145–147, 149, 155, 157, 204, 225, 259, 271, 273–274
- igazságügyi miniszter 186
- iparügyi miniszter 122
- nemzetvédelmi- és propagandaminiszter 272
- pénzügyminiszter 122
- vallás- és közoktatásügyi miniszter 129, 137, 146, 151, 165–166, 174–175, 177, 210, 233
- országgyűlés
- nemzetgyűlés 88–89, 92, 96, 105–106, 108, 186–188
- képviselőház 120–122, 137–138, 149, 156, 165, 190–192, 206–207, 212, 214, 223–224
- házelnök 120, 123, 137–138, 149, 156, 206, 223, 254, 271
- felsőház 120–122, 149, 190–193, 206–207, 212, 224
- felsőház elnöke 120–122, 149, 156, 206, 224

- Magyar Távirati Iroda (MTI) 77, 93, 96, 101, 104, 106, 108, 112–113, 139, 144, 156–158, 189, 194, 201, 207, 226–229, 245, 247–248, 255, 263, 271, 276, 283, 290
- Magyar Film Iroda 197, 211
- főszerkesztői értekezlet 248–249
- Sajtóellenőrző Bizottság 247–250
- Sajtóellenőrző Miniszterközi Bizottság 76–77
- Külföldi Sajtótermékeket Ellenőrző Hivatal 276
- párt
- Független Kisgazdapárt 105, 107, 190, 206
- Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 190, 206
- Nemzeti Egység Pártja 131, 149, 167, 190–191, 206
- Nemzeti Radikális Párt 190
- Magyar Élet Pártja 234, 288
- Szociáldemokrata Párt 103–104, 121–122, 125–126, 128, 167, 186, 206, 264, 298
- radikális jobboldal (fajvédők) 57, 61–62, 65, 69–70, 79–81, 83, 87, 90, 92–98, 100–101, 111–112, 114–115, 151–152, 154, 159, 217, 255, 296, 302, 304
- társadalmi egyesület
- Budapesti Keresztény Nők 77
- Egyesült Keresztény Nemzeti Liga 228
- Ereklyés Országzászló Nagybizottsága 275
- Ébredő Magyarok Egyesülete 62, 88, 101, 189
- Frontharcos Szövetség 167
- Képzőművészeti Társulat 164, 227–228
- Magyar Adria Egyesület 134
- Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége 70, 73, 101, 147–148, 189
- Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége 107, 211

- Magyar Haditengerészeti Egyesület 134, 258
- Magyar Nemzeti Diákszövetség 154–156
- Magyar Országos Véderő Egyesület 56–57, 62, 72, 94, 101, 144–145, 189, 253
- Országos Katolikus Szövetség 123
- Szociális Missziótársulat 147
- Társadalmi Egyesületek Szövetsége 126, 147, 229
- Turul Szövetség 12–13, 133, 154–155
- Tűzharcos Szövetség 167
- Vitézi Rend 115–119, 156–158, 220, 251, 255
- törvényhatóság 63, 86–88, 107–108, 125–126, 129, 135, 139, 148, 189, 226–227, 251, 267, 272–275, 290
- főispán 88, 106–108, 112, 123, 125, 129, 139, 145–146, 229, 261
- alispán 125, 129
- Fővárosi Közmunkák Tanácsa 148

Kultuszépítési technikák⁴

- dal (katonadal, Horthy-dal) 59–60, 84, 141, 154, 159, 175, 206, 222, 230, 243, 257–258, 278, 279
- életrajz 85–86, 128, 139, 153, 173–174, 178–184, 211, 221, 233–238, 240, 254, 258–259
- felirat, távirat (hódoló, köszöntő) 9, 87–88, 108, 125–126, 135, 137, 151, 155, 158, 189, 201, 226, 257, 271–274, 288
- film
- játékfilm 205, 258
- propagandafilm 201–202, 205, 211–213, 258
- filmhíradó (a kultuszépítés alkalmi szerint)
- kormányzóválasztás (március 1.) 122, 127, 164, 228–229, 241, 247–248

⁴ A különféle beszédek és a cikkek a meglehetősen gyakori említésük miatt nem szerepelnek a tárgymutatóban.

- otrantói ütközet (május 15.) 134–135, 258
születésnap (június 18.) 242, 247–248, 270, 274, 272, 276, 278–280
budapesti bevonulás (november 16.) 75–76, 149–150, 247–248
névnap (december 6.) 226–227, 247
külföldi út 194–198
revíziós bevonulás 201–202, 204–207, 212, 214, 241
egyéb (reprezentatív feladatok) 161, 164, 167, 258, 260, 262, 264
kalendárium, naptár 83–86, 243
közintézmény-elnevezés 87, 122, 125–126, 163, 232–233, 257
közterület-elnevezés 62, 122, 125–126, 148, 213, 269
rádió (a kultuszépítés alkalmi szerint)
kormányzóválasztás (március 1.) 123, 127, 224, 228–229, 242, 246–247
születésnap (június 18.) 117, 137, 246, 255, 271–272, 278, 282, 288
budapesti bevonulás (november 16.) 147–150
névnap (december 6.) 156, 158, 228, 246, 254–255, 257
vitézavatás 117
külföldi utak 194
revíziós bevonulás 200–201, 204, 207, 210, 213–214
egyéb (reprezentatív feladatok) 161, 167–168, 193, 260
sajtó (napilapok szerint)
Az Est 67, 75, 83–84, 89–91, 100, 117, 121, 128, 130, 140, 142, 151–152, 159–160, 168, 188, 190, 193, 195, 201, 203
(Az) Újság 69, 71, 77, 83, 113, 122, 127, 129, 136, 139, 143, 153, 156, 159, 162, 168, 187, 193, 195, 201, 203, 206, 208, 210, 221, 226, 241, 251, 252, 264, 273–276, 278–279, 283, 299
A Nép 255
Budapesti Hírlap 66, 69–71, 75–79, 83, 84, 90, 94–95, 104, 106–108, 113–117, 120–122, 124–130, 132–140, 142, 144–145, 148–149, 151–156, 158–161, 163–165, 167–168, 188–189, 192–196, 200–203, 207, 297
Debreczen 125, 226, 230, 275
Debreczeni Friss Újság 113
Debreceni Protestáns Lap 226, 284
Dunamelléki Egyházkerületi Közlöny 123
Dunántúli Hírlap 62, 65, 84, 88, 283
Dunántúli Protestáns Lap 124, 143, 225
Egyenlőség 124, 137
Ellenzék 275
Esti Kurír 121, 130, 139, 151–152, 154, 159, 161–162, 168, 188, 191, 195–196, 208, 211, 223, 242–244, 257, 260, 263–265, 272, 274, 278, 280
Esztergom és Vidéke 63–66, 89
Evangelikus Családi Lap 136, 226
Felvidéki Újság 226, 230, 273, 275, 281, 283
Fővárosi Közlöny 126, 148, 227, 274
Függetlenség 102–103, 130, 135, 137, 139, 142, 148–153, 155–156, 168, 175, 190, 192, 195–196
Gyöngyös és Vidéke 67
Győri Hírlap 63–64, 66
Halasi Újság 82, 91
Kalocsai Néplap 82
Katolikus Szemle 225
Kárpáti Híradó 226, 230, 275, 283–284
Kecskemét és Vidéke 125, 230
Kecskeméti Közlöny 87–88, 90, 163
Képes Vasárnap 153, 232, 239, 243–244, 261–262, 265, 270
Levente 139, 175, 241
Magyar Cserkész 176–177, 243, 250
Magyar Erő 270
Magyar Katonaiújság 256–257
Magyar Közlekedéstudományi Szemle 270
Magyar Nemzet 162, 203, 207–208, 232, 242, 249, 253, 263, 266, 271, 275, 277, 281
Magyar Nők Lapja 239, 261
Magyar Szárnyak 262
Magyar Szárnyaskerek 262
Magyar Szemle 231
Magyar Úriasszonyok Lapja 234
Magyar Zsidók Lapja 274
Magyarországi Zsidók Lapja 289

- Magyarország* 143, 201, 208, 214, 223–229, 236, 241–244, 252–255, 257–263, 265–267, 269–271, 273, 280, 281, 284, 288
Magyarság 226, 243, 253–254, 260, 263, 267, 276–277, 288, 290
Miskolczi Napló 81–82
Múlt és Jövő 226
Nagy-Kunság 113
Nagyvárad 209, 273, 275
Napkelet 254
Nemzeti Újság 69, 71–72, 75, 78, 83, 89, 94, 95, 101, 106, 114, 120–124, 126–128, 130, 132, 136, 140, 143, 145, 147, 149–153, 155–156, 158–159, 161, 164, 188, 194–196, 201, 203, 210, 226, 233, 239–244, 246, 252, 254–255, 262–265, 273–274, 276, 278, 281, 289, 297
Nemzeti Sport 233, 276
Népszava 72, 77, 83, 89, 101, 104, 113, 126, 128–129, 139–140, 143, 152–154, 159, 188, 194–195, 201, 221, 246, 252, 262–264, 267, 277, 283, 298
Néptanítók Lapja 174, 176, 177
8 Órai Újság 89, 91, 106, 114–115, 124, 126, 128–129, 136, 139–140, 142–143, 145, 147, 149, 153, 155–156, 158–161, 167, 188, 190, 194–195, 207, 211, 225, 230, 237, 239, 241–244, 250–251, 254, 258, 263, 265, 267, 271, 273, 278, 280, 297
Nyugat 231
Összetartás 242
Pesti Hírlap 69, 74–76, 83, 89, 91–92, 94, 100, 106, 108, 114, 116, 120–121, 123–126, 130–132, 134–135, 137, 140–141, 143, 148, 150–151, 156, 158–159, 160–162, 168, 188, 190, 193–196, 208, 214, 224–226, 230–234, 242, 244, 246, 250–251, 258–261, 265, 267, 269, 271–278, 282, 288, 297
Pesti Napló 83, 128, 130, 132, 140, 143, 153, 156, 158–159, 181, 188, 195–196, 200–201, 203
Református Jövő 273
Reformátusok Lapja 124, 226
Reggeli Magyar Szó 268
Sárospataki Református Lapok 124, 139, 175, 273
Szebb Jövőt 175, 243
Szegedi Új Nemzedék 57–60, 145–146, 164, 222–223, 226, 230, 273, 275, 281
Székesfehérvári Friss Újság 33, 61–62, 66–67, 89, 91, 125, 189, 230
Szittyakiúrt 193
Szolnok és Vidéke 226, 230, 275, 281
Szózat 64–67, 69–70, 72–73, 75, 79–81, 83–84, 87, 89–98, 100–108, 113–116, 118, 120, 133, 135–136, 139, 144, 147, 151–152, 154–155, 158–159, 161, 163, 185, 187–189, 299
Tábori Újság 256–257
Tolnai Világlapja 201, 243
Tolnamegyei Újság 64–66
Új Idők 141, 231, 233, 243
Új Európa 268
Új Magyarság 132, 151, 176, 208, 216, 219, 223, 225, 229, 233, 241–242, 246, 252–255, 258–260, 263, 265, 267, 271, 272, 275, 280, 283, 289
Új Nemzedék 67, 75, 79, 86, 90, 113, 116–117, 120, 133, 142, 145–146, 152–153, 156, 158–160, 162, 173, 189, 196, 221–223, 225, 242–243, 253, 258, 263, 267, 277–278, 280, 282, 289
Új Somogy 65–67
Vasvármegye 62–64, 68, 88
Veszprémi Hírlap 66, 88–89
Virradat 89
Vitézek és Gazdák Lapja 116–117
Vitézek Lapja 220, 251, 284
tankönyv, oktatási anyag 12, 132, 168–174, 210, 235–237
törvény 92, 120–122, 190–193, 224–225, 268–269
vers, költemény 59–60, 75, 78, 84, 159, 173, 175, 213–214, 230, 236, 259
vizuális reprezentáció (a filmen és a filmhíradón kívül)
bélyeg 76, 122, 209
dombormű 227–228

- emléklap 72, 77, 94, 209, 303
 emlékmű 134–135, 145–146
 érem 117, 228
 érme 122, 169, 228
 grafika 72, 153, 170, 171, 228, 259
 festmény (reprodukció) 94–95, 126, 132–133, 139, 153, 158, 165–166, 170–171, 177, 205, 214, 221, 226–228, 243–244, 290
 fénykép 65, 72, 77, 84–86, 117, 125, 128–129, 133, 140, 144, 153, 158–159, 168, 170–172, 179, 181–183, 195, 201, 209–210, 227, 232, 234, 239, 243–246, 260–261, 265, 276–278
 freskó 133, 146, 161, 163–164, 204–205, 290
 jelvény 94
 kártya 209–210
 képeslap 133, 167, 209, 245
 oltárkép 95
 plakát 59, 62, 70–72, 88, 96–97, 125, 133, 152, 201–202, 206, 208–209, 212, 217–218, 240, 267, 272, 274
 plakett 94, 209, 228
 szekő 165
 szobor 79, 125, 158, 225–228, 244, 290
- Vezérkép rétegei és elemei⁵**
- a vezérkép alaprétege
 a 'Novara hőse', az 'otrantói hős' 53–57, 63–64, 95, 105, 130, 134, 169–174, 206, 244, 258–259
 Horthy jelöli ki az egyedül járható utat
 Horthy a 'nemzet vezére' 80–81, 86–90, 92, 113–115, 124, 129–131, 140–141, 145–146, 149, 162, 166–168, 173, 177, 181, 192, 200–202, 210–212, 214, 220–221, 232, 234–235, 241–242, 256, 274, 288
- a nemzet, az ország kormányosa 64–65, 72, 85, 88–89, 96–97, 106, 130, 134–135, 143–144, 196, 203, 206, 236–237, 250–251, 270
 a vezér és a nemzet viszonya
 az 'egész nemzet' ünnepli őt 121–122, 132, 141–143, 159–160, 223–224, 228–230, 241–242, 271–272, 283–284
 a napi politika felett áll 69, 79–80, 85, 89, 105–106, 130, 140–141, 161–162, 165, 220–221
 a 'nemzet atyja', 'Horthy apánk' 58–59, 65, 82, 89, 119, 142, 159–160, 162, 164–165, 168, 175–177, 230, 236–239, 258, 274, 280, 283–284
 a nemzet megtestesítője 89, 123, 143–144, 160, 236, 271–272, 280–283
 a 'nemzet akaratából' lett kormányzó 87–91, 131, 170–171, 179–180, 182
 a kultikus nyelvhasználat időfogalma
 a szimbolikus kezdet motívuma 73–75, 91, 94, 123–124, 141, 145–152, 171, 176, 200, 211, 222–223, 242
 a 'szebb jövő' üzenete 64, 66, 73–75, 80, 82, 91–92, 113, 129–132, 134, 146, 168, 176, 196, 200, 211, 220, 236–237, 251, 268
 az Istentől eredeztetett legitimáció
 a 'magyarok Istene' küldötte 66–67, 82, 85, 90, 105, 123, 136–137, 143–144, 158, 178, 251, 259, 275
 történelmi tettek
 'nemzetmentés' 62–64, 66–67, 83, 85–86, 90, 92, 105, 107–109, 113–114, 124, 131, 145, 151–152, 162, 169–172, 178–182, 202–203, 222, 234, 240–241, 253, 288
 Nemzeti Hadsereg 'megteremtése' 65–66, 90, 129, 144–146, 152, 169–171, 252, 256–257
 'országépítés' 113, 115, 122, 124, 129–132, 149, 161–162, 164, 178–179, 182, 203–204, 210–211, 232–241, 288

⁵ A vezérkép esetében az oldalszámokat a lényegesebb esetekben tüntetem fel, tehát abban az esetben, ha például az egyik eleme egy idézetben előfordult, de az idézetben nem az a lényeges, akkor nem.

- az ország nemzetközi tekintélyének 'helyreállítása' 195–196, 211–212, 224, 240–241
 'országgyarapítás' 162, 200–204, 207, 210–213, 239–241, 274
 történelmi párhuzamok
 Csaba királyfi 66, 173, 242, 270
 Árpád 65, 70, 85, 87, 90, 92, 183, 208, 267–268
 Szent István 165
 IV. Béla 65, 126, 146, 231, 235, 238
 Hunyadi János 65, 88, 92, 95, 192, 238, 267–268, 280
 Hunyadi Mátyás 237–238, 267–268, 280
 Cromwell 81
 Rákóczi Ferenc 65, 78, 92, 280
 Kossuth Lajos 79, 92, 238, 280
 Hindenburg 166, 234
 Kemal 234
 Pilsudski 196, 234
 Franco 234
 gyakran alkalmazott jelzők
 bölcs 129, 132, 162, 170, 176, 180, 192, 203, 206, 211, 231, 240, 243, 251, 253, 255, 265, 274
 erős 64, 72, 80–81, 83, 88, 90, 137, 138, 234, 260
 hős 63, 211
 magyar 58, 64, 85, 145, 181, 211, 230, 242, 265
 keresztény 64, 211, 242
 vitéz 63, 169, 177
 egyéb (a táblázatokban nem jelzett)
 antibolsevizmus 195, 252–254, 288
 antiszemitizmus 137, 159, 188, 252–256, 289
 egységesített társadalom 80–81, 114–115, 118, 298–299
 hatalom elvárásai 114–115, 118, 177–178, 259–260
 kötelességtudat 58, 64, 85, 105, 174, 178, 181, 233, 260
 meseszerű üzenet 177, 275
 messianisztikus tartalom 62, 91–92
 militarizmus 80–81, 90, 117–118
 rossz tanácsadók 96–98, 216, 291
 szegedi gondolat 103, 216
 Új Európa 254–255, 264
 vezér teste 143–144, 158, 232, 268, 280–283

1. A...
 2. A...
 3. A...
 4. A...
 5. A...
 6. A...
 7. A...
 8. A...
 9. A...
 10. A...
 11. A...
 12. A...
 13. A...
 14. A...
 15. A...
 16. A...
 17. A...
 18. A...
 19. A...
 20. A...
 21. A...
 22. A...
 23. A...
 24. A...
 25. A...
 26. A...
 27. A...
 28. A...
 29. A...
 30. A...
 31. A...
 32. A...
 33. A...
 34. A...
 35. A...
 36. A...
 37. A...
 38. A...
 39. A...
 40. A...
 41. A...
 42. A...
 43. A...
 44. A...
 45. A...
 46. A...
 47. A...
 48. A...
 49. A...
 50. A...
 51. A...
 52. A...
 53. A...
 54. A...
 55. A...
 56. A...
 57. A...
 58. A...
 59. A...
 60. A...
 61. A...
 62. A...
 63. A...
 64. A...
 65. A...
 66. A...
 67. A...
 68. A...
 69. A...
 70. A...
 71. A...
 72. A...
 73. A...
 74. A...
 75. A...
 76. A...
 77. A...
 78. A...
 79. A...
 80. A...
 81. A...
 82. A...
 83. A...
 84. A...
 85. A...
 86. A...
 87. A...
 88. A...
 89. A...
 90. A...
 91. A...
 92. A...
 93. A...
 94. A...
 95. A...
 96. A...
 97. A...
 98. A...
 99. A...
 100. A...

KÉPMELLÉKLET

1. kép Manno Miltiades plakátja Budapest utcáin volt látható 1919. november 16-án. A korszakban többször is hivatkoztak rá cikkekben és beszédekben. Készült Kellner és Mohrlüder nyomdájában

X 226237

2. kép Az 'új Árpád', az 'új honfoglalás' vezérének bevonulása a magyar fővárosba. A fénykép látható volt a *Pesti Hírlap Vasárnapjának* 1930. március 2-i számában és egyéb kiadványokban is, például Magyar Kelemen Horthy-életrajzában és Asztalos Miklós 1940-ben megjelent könyvében

3. kép A Horthy Miklósról – kormányzóvá választása után – készült első képeslapok egyike a katonai vezér képét közvetítő ábrázolások közé sorolható, így szerepet játszott a legfelsőbb hadúr imázsának alakításában is

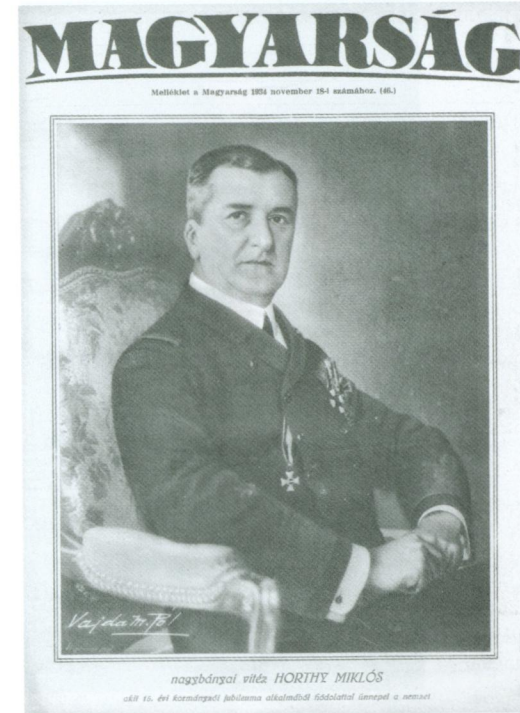
4. kép László Fülöp olajfestményének reprodukcióját illusztrációként gyakran használták a sajtóban, életrajzi kiadványokban – például a Magyar Kelemen által írt életrajzban és a Herczeg Ferenc által szerkesztett 1939-es kötetben – és az iskolai tankönyvekben is

5. kép Burghardt Rezső olajfestményén a kormányzó a portréiról jól ismert sötétkék tengerész-egyenruháját viseli kitüntetésekkel. A kardja markolatát úgy fogja, hogy jelezze, azt szükség esetén kész használni is

6. kép Horthy Miklós a Parlament elnöki nagytermének falán. Hende Vince falfestményén a kormányzó mellett a miniszterelnök, a kormány több tagja és a házelnökök láthatók. A kép középpontjában a kardját szorító Horthy Miklós áll, a miniszterelnök – aki feltehetően a kormányzóhoz beszél – és mások is rá tekintenek. Horthy központi szerepét erősíti, hogy ő áll a lépcső tetején, a legmagasabb ponton, illetve a mellette állók sem magasabbak, mint a vezér. Horthy e festményen is a 'szebb jövőbe' tekint

7. kép Horthy Miklós budapesti bevonulásának 15. évfordulója: a *Magyarság* 1934. november 18-i mellékletének címlapja. Vajda M. Pál felvétele az uralkodói beállítások sorába illeszkedik

8. kép Kontuly Béla olajfestménye ülő térkép, amelyen Horthy bal kezével fogja a kardját. Ezen a portrén is tengerész-egyenruhát visel kiegészítésekkel. Ez a festmény is az uralkodói beállítások közé sorolható

9. kép Mihálovits Miklós térdképén is az ismert egyenruhában, kitüntetésekkel látható a kormányzó. A kardjára támaszkodik mind a két kezével

10. kép A Szegedi Hősök kapujának egy részlete. Horthy Miklós fehér lovon vezeti a 'vitéz' magyar honvédeket

11. kép Az 1937. október 10-én felavatott Haditengerészeti Emlékmű és a Horthy Miklós híd. Az avatáson elhangzottak és az otrantói ütközet évfordulóinak második világháború alatti ünnepségei miatt – itt rendezték a koszorúzásokat – az emlékmű a Horthy-kultusz ápolásának eszközévé vált

12. kép A szélsőjobboldal megerősödésére válaszul készített képeslap fő üzenete szerint a magyar nemzetnek kizárólag egy vezére van: Horthy Miklós. Az ő arcképéhez társult két szimbólum, a magyar címer egyik részlete és Nagy-Magyarország kontúrjai. A térkép a modern nemzettudat egyik fontos jelképe. A trianoni határok nem voltak láthatók a vezér arcképével együtt. A képeslap hátoldalán – az üzenetet felerősítendő – többek között az olvasható, hogy „Nézd meg jól és gondolkodj!”

MAGYAROK VEZÉRE

IRTA: HERCZEG FERENC

Népünk Horthy Miklósnak látja a magyar ember, a férfi és katona mintaképét; a kormányzó pedig, csakugy, mint egykor Tisza István, a magyar népet tartja Európa legkülönb emberanyagának. A mi népünkéről csakugyan elragadtatással beszél mindenki, aki felfegyverzett tömegeiben, a harctéren vagy akár csak a táborban, figyelte meg. A kormányzó maga is jellemző képviselője ennek a fajnak és a nagy katonának, akit benne megismertünk, talán nem is egyéb, mint népi tulajdonságok megtestesülése.

Látszólag valami ellentmondás van abban, hogy egy híres lovasnép sarja, a nagykun síkföld szülőtte, a sós vízen szerez harci babérokat. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert az igaz tengerész és az igaz huszár tulajdonképpen ikertípusok. Mind a két fegyvernem mintapéldányainak kialakulásában döntő szerepe jut a sportszellemnek, amely együtt jár a navigálással és a lovaglással és szabadabb lendületet ad a katonai merevségnek. Ugy a tengerésznek, mint a huszárnak, hogy tökéletes képviselője legyen a saját típusának, egészben véve ugyanazokra az emberi tulajdonságokra van szüksége: az egyéni kezdeményezés és gyors elhatározás képességére, a hidegvérrel párosult tüzes lendületre, szüksége van továbbá leleményre, sőt szárnyaló fantáziára, szüksége van — amit talán elsősorban illet volna említenünk — merész támadó szellemre. Semmi megerőltetésünkbe nem kerül, hogy a nagy admirálist nagy huszárgenerális alakjában képzeljük el.

Az olyan férfinak, mint Horthy Miklós, a születése óta a vérben van az ambíció, a leküzdhetetlen ösztön, hogy a napsugaras magasságok felé törjön; a viharos vágyakozás, hogy a saját kezébe ragadja a sorsát. Jelentéktelennek látszó, de igen jellemző dolog, amit e sorok írója a közös osztrák-magyar haditengerészet egy öreg altisztjétől hallott: hogy fiatal tiszt korában Horthy Miklós, valahányszor újabb hajóra vezényelték, rögtön érdeklődött, kik a legénység legerősebb emberei, azokkal azután sorban birokra kelt. Az adriai szlávoknál szép számmal akadnak vasgyurók, de az acélosra sportolt, a birkózás minden fortélyát kitanult fiatal atléta könnyűszerrel a fedélzetre

fektette az esetlen herkuleseket. Ezzel elérte, hogy óriás tekintélye és népszerűsége lett a legénység körében, elismerték, hogy nemcsak a császár, hanem Isten kegyelméből is ő az első ember a hajón.

A világháború folyamán Horthy Miklós a tüzes ambíciójával és a sohasem lankadó támadó kedvével tette rettegetté a monarchia hadilobogóját. Jellemző, hogy az óriás tulerőben levő egyesült antantflották soha komoly kísérletet sem tettek a monarchia hadikikötőinek megtámadására. Velük szemben az osztrák-magyar hadiflotta egyes vállalkozásait, melyeket Horthy Miklós tervezett és hajtott

13. kép Herczeg Ferenc cikke a *Képes Vasárnap*-ban jelent meg. A hetilap e száma a magyar katonai vezérséget méltatta, amiből a kormányzó, „a magyar ember, a férfi és katona mintaképének” magasztalása sem hiányozhatott

vége, mindig ugyanaz az elképesztően merész támadó szellem jellemezte. A merész fogalmához persze hozzátartozik, hogy nekivág olyan vállalkozásoknak is, amelyeknek valamilyen eshetőségei előzetesen ki nem számíthatók, a merész ember tehát valamit mindig ráhagy a jószerecsére. Véletlen az, hogy a hadiszerencse mindig hű maradt Horthy Miklóshoz? Véletlen, hogy nem egyszer kétségbeesett helyzetből is kimentette hajóit? A titokzatos összefüggés, amely a jószerecsé és az emberi merészesség közt tapasztalható, azt a gyanút kelthetné fel bennünk, hogy a szerencse istenasszonya mégsem olyan vak, mint hitték a régi poéták.

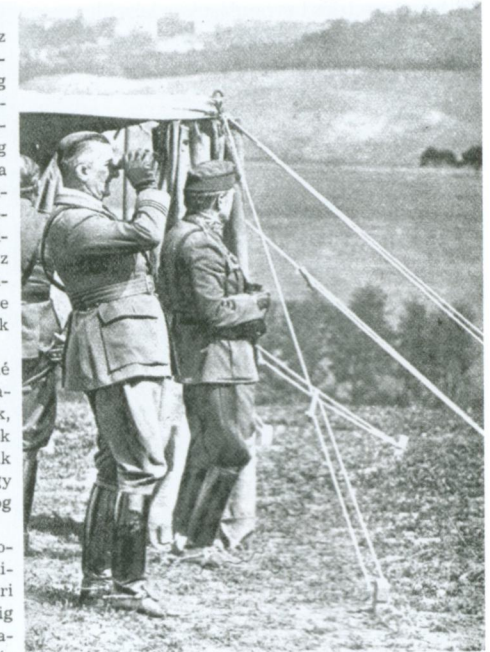
Midőn Horthy Miklóst a háború vége felé kinevezték flottaparancsnoknak, a tulsó oldalon valóságos pánik támadt. Biztosra vették, hogy a monarchia haditengerészete ezentúl sok nyugtalanságot és veszedelmet fog nekik okozni; azzal a lehetőséggel is számoltak, hogy a pirosféhrőrs lobogó hamarosan meg fog jelenni a Földközi tengeren.

A kormányzó két ízben ért fel a katonai pálya legcsúcsára; először Otrantónál, midőn feledhetetlen leckét adott három tengeri nagyhatalom flottájának; másodszor pedig Budapesten, midőn a hadserege élén visszahozta a porba tiport nemzetnek a becsületét és a jövőbe vetett hitét. A budapesti bevonulás

Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó a szegedi házigazda ezredesi egyenruhájában. (Foto: Veres.)

6

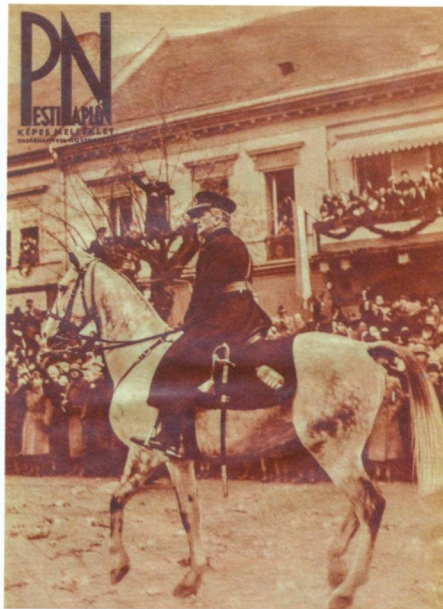

A kormányzó a csapatok harcmozdulatát figyeli egy hadgyakorlaton.

nem járt verontással, de nagyobb hasznára volt a magyarságnak, mint egy megnyert csata. Ahogyan a semmiből nemzeti hadsereget teremtet, ahogyan seregét a perfid győztesek szegedi farkasverméből átvezette a Dunántulra, ahogyan a nemzet életének egyik legtragikusabb és legveszedelmesebb időpontjában megjelent az ország fővárosában: mindez a nagy vezérre és a Gondviselés kiválasztott fiára vall.

Ma megint válságos napokat élünk. A magyarság a homályos szakadékból, ahová ellenfelei vetették, a verőfényes magasságok felé tör és pillanatnyilag utjának veszedelmes szakaszához érkezett. A nemzet ifjúságának egy része fegyverben áll, hogy örökdíjként a magyar élet biztonsága fölött. Mindannyiunkra nézve megnyugtató és fölemelő gondolat, hogy a mi gyönyörű, ifjú hadseregünk élén olyan férfi áll, akit fényes és a történelemben immár megörökített katonai és polgári erényei avattak a magyarok vezérévé.

14. kép A revíziós bevonulásokon készült fényképeket változatos módokon használták fel: újságcikkek illusztrációjaként, képeslapokon, életrajzokban, egyéb kiadványokban. Ez a felvétel a kassai bevonulás alkalmából készült

15. kép Kieselbach Géza festménye a kassai bevonulásról. A honvédség élén bevonuló kormányzó előtt tiszteleg a város lakossága. A festmény központi alakja Horthy Miklós, aki előtt tisztelegnek a nemzeti zászlók, de néhányan a helyiek közül is meghajolnak. Nemcsak a festményen ábrázolt személyek tekintenek rá, a művész a külső szemlélők tekintetét is a kormányzóra irányítja

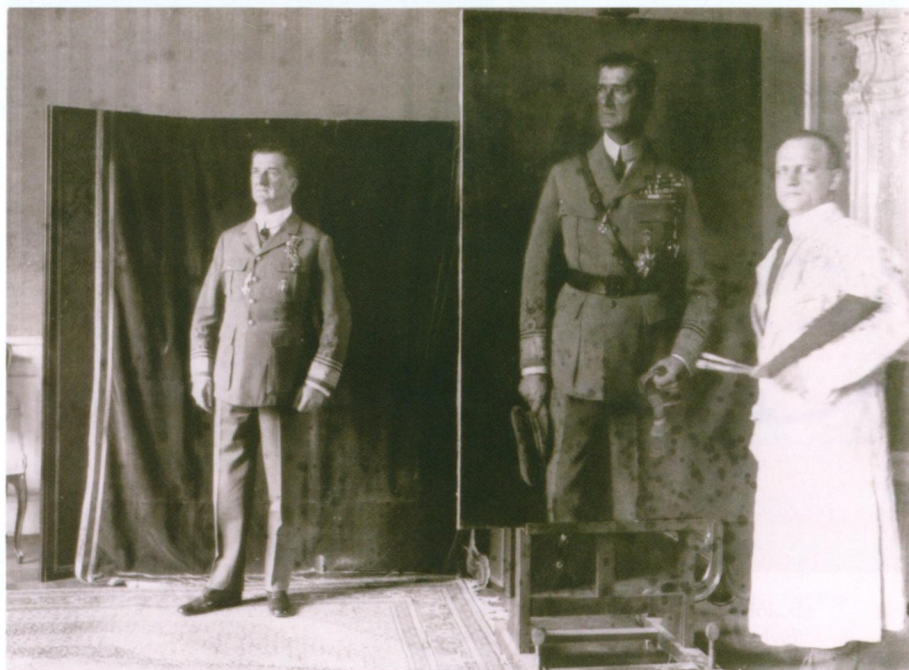
16. kép A kormányos motívumát a különféle szövegeken kívül a vizuális reprezentáció részeként is közvetítették. Erre a képeslapra Spolarich László – a Nemzeti Torna Egylet 'Miklós' termében látható – festménye került

17. kép Kisfaludi Stróbl Zsigmond márványból készített alkotását kiállították 1939/1940 fordulóján a Horthy „dicsőséges és eredménydús országglása” előtt tisztelegő kiállításon

18–20. kép Amit nem látott a nyilvánosság: művészek munka közben. A vezér pózol és beszélget

18. kép

19. kép

20. kép

21. kép Horthy Miklós kormányzó

22. kép

22–25. kép Horthy Miklóst ábrázoló plakátok a revízió időszakában.

A 24. képen Szászrégenben Horthy-plakátot ragaszt ki a lakosság.

A 22. képen nemzetiszínű zászlócskákat lengető tornai gyerekek nézegetik „A mi vezérünket” ábrázoló plakátot az első bécsi döntés után.

A 23. és 25. képen a kormányzót éltető plakát alján a „vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország országgyarapító kormányzója” felirat olvasható.

A 23. képen látható plakát a revízió idején készült többi plakát egyik változata. 1940. szeptember 6-án Nagyváradon ez a plakát is díszítette az emelvényt, amelyen Horthy Miklós ült

23. kép

24. kép

25. kép

26. kép Propagandaplakát a kormányzóválasztás huszadik évfordulójára

27. kép Horthy Miklós Szatmárnémetiben. Az épületen több plakát és egy festmény, míg néhány méterre ezektől a vezér a valóságban is látható

28–33. kép Horthy-bélyegek és emlékbélyegzések a korszak végéből.

A 6 filléres a szegedi ellenforradalomra, a 10 filléres a kormányzóra választására, a 20 filléres Felvidék 'felszabadítására' utal. Az emléklapon szereplő bélyegek nagytitka is láthatók (29–31. kép), egy 1938-ban (33. kép) és egy 1941-ben (32. kép) kiadott bélyeggel együtt. Már 1919 őszén is alkalmaztak bélyegeket a kultuszépítés céljaira, azonban ennek jelentősége 1938 után nőtt meg, amikor tömegesen kerültek forgalomba. Horthy arcképe látható rajtuk, vagy ágaskodó fehér lovon ábrázolták, esetleg a Horthy család címerével (30. kép), babérlevél és tölgyfalevél (32. kép) kíséretében. A bélyegeket Márton Ferenc és Légrády Sándor tervezte

29. kép

30. kép

33. kép

31. kép

32. kép

34. kép Horthy Miklós mellképe felett a történelmi Magyarország kontúrja és Szent István lovas szobra látható

35–37. kép Kultuszépítés képeslapokon. A Horthy Miklósról készült arcképek, portrék a napilapok, képes hetilapok, illetőleg a különféle kiadványok mellett képeslapokon is feltűntek. Veres A. Pál felvételét (37. kép) kalendáriumokban és a sajtóban, például a *Képes Vasárnap* 1943. december 7-i számában is közölték. Lühnsdorff Károly grafikáját (36. kép) a *Pesti Hírlap* használta fel 1939. december 6-án. A kormányzóról készült fényképek láthatók helyi nevezetességekhez társítva is. Olyan képeslapok is készültek, amelyek az államfőről elnevezett tereket, utakat, közintézményeket stb. ábrázolták. Ezeket el lehetett tenni emlékébe, az emberek közötti kapcsolattartást is segítették, tehát a mindennapok részévé váltak. Horthy Miklós 'országglásának' kiemelkedő eseményei, elsősorban a revíziós bevonulások is kedvelt témái voltak a képeslapoknak

36. kép

35. kép

37. kép

38. kép Horthy magaslati ponton ül a fehér lován. Előtte marcona katonák menetelnek. A plakát felső részén vágta az honfoglalók láthatók. Ily módon összekapcsolódott egymással a múlt dicsősége és az ennek visszaállítására törekvő jelenbeli törekvések

39. kép A 'szebb jövő' felé tekintő Horthy Miklós

40. kép Horthy Miklóst a vizuális ábrázolásokon elmaradhatatlan kitüntetésekkel ábrázolja Boldizsár István, kiemelve a vezér határozott tekintetét

41. kép Boldizsár István festményét kiállították 1939/1940 fordulóján Horthy Miklós 'országglása' huszadik évfordulóján. Látható volt különböző időszaki kiadványokban is, például a *Magyar Nők Lapja* 1941. december 1-jei számában

42. kép A Horthy-kép részét alkotó történelmi párhuzamok képes megjelenítésére is akadt példa: a Hunyadi és a Horthy család

43. kép A kormányzó és a magyar ifjúság.
A Horthy-kultusz szerepet kapott a fiatalok
nevelésében is. Az állampolgárokkal szembeni
elvárások közvetítésében a fiatalok külön
célcsoportot jelentettek

Büszke a magyar ifjúságban!
Horthy

44. kép A 'nemzetmentő' Horthy Miklós egyik ábrázolása Thardy W. Lajos eposzában

45. kép A Dob utcai posta épületében volt látható „a Felvidék visszacsatolásának és
országgyarapító Kormányzó Urunknak megörökítésére” készített freskó. Az ágaskodó fehér
lovon, kivont karddal ábrázolt 'országgyarapító' vezért követi a honvédség. A freskón gyalogos
katonák és néhány repülőgép reprezentálja a haderőt

MAGYAR NŐK LAPJA

II. EVFOLYAM 34. SZÁM

BUDAPEST, 1941. DEC. 1

SZÉPIRODALMI, TÁRSADALMI, DIVAT, KEZIMUNKA ÉS HÁZTARTÁSI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta, háromszor: 1-én, 10-én és 20-án.
Postakártyapénztári csekkszám: 30.334. Előfizetési ár:
egész évre 26.40 pengő, fél évre 13.20 pengő, negyed évre
6.60 pengő, egy hónapra 2.20 pengő. Egyes szám ára 88 fill.

SZERKESZTI
PAPP JENŐ

Németországban, Svájcban és Olaszországban: egész évre
33 pengő, fél évre 16.50 pengő, negyed évre 8.25 pengő.
Slovákiában: egész évre 198 Ks., fél évre 99 Ks., negyed
évre 49.50 Ks. Amerikában: 1 évre 44, fél évre 22 pengő.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7. II. EMELET 6. AJTÓ. TELEFONSZÁM: 18-73-42
FŐKIKIADÓHIVATALOK: KOLOZSVÁR, KISMESTER-UTCA 11, DEBRECEN, KONDOR-UTCA 19, SZEGED, BARÓ JÓSIKA-UTCA 4
SZABADKA, SZEGEDI SZÖLÖK 62, ÚJVIDEK, BEM-UTCA 8, MISKOLC, GHILLANYI-UTCA 13 ÉS MAROSVÁSÁRHELY, II.-UTCA 8

Miklós napja

Amíg csak a gyerekek várták Miklós napját, addig ez az ünnepi alkalom csak nyitánya volt a gazdag karácsonynak. Akkor kezdett megnőni jelentősége, mikor a hálás nemzet ezen a napon lerakhatta a hódolat és szeretet megnyilatkozásait Kormányzó Urunk magas személye előtt. A magyar nép úgy érzi, hogy nagy ajándékokat kapott Horthy Miklóstól. Hogy nem hiába várt és nem reménytelenül nézett fel egész éven át a budai királyi vár ablakaira. A Főméltóság Úr ajándékozta meg ezt a sokat szenvedett népet a forradalmak után a békével, a konzolidáció, a felemelkedés és megerősödés éveivel. Leikelt lehelt az elfáradt nemzetbe. Felrázta, felfegyverezte. Visszaadta önbizalmát. Az újraéledő nemzet minden évben kapott tőle valamit, ami visszavarázsolta ennek az egykor boldog országnak fényes múltját. Ő hozta vissza a Felvidéket, Erdélyt, Bácskát, a Kárpátalját. Kormányzása alatt szaporodtak az egyetemek, a modern utak. Lángra kaptak a legnemesebb becsvágások. A pusztára tarolt talajból egymásután dugta ki fejét a rengeteg gyárkémény. Hajóink indultak el az óceánok felé, hogy megkeressék a nagyvilággal az összeköttetést. Szerződéses születtek, amelyek kinyitották előttünk a baráti nemzetek kapuit és szívét. S a magyarság Horthy Miklósa fáradhatatlanul öntötte tovább is a dús ajándékokat. Népet felemelte a porból, kezéről levette a bilincseket s az

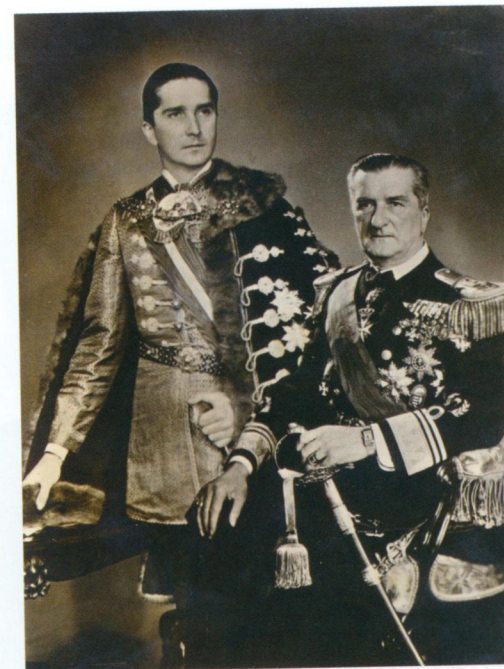
öt részre szétfőrt országot egységbe kovácsolta. Ragyogó rendet alapított a világi erények kitüntetésére és ápolására. Emelkedett szelleme csodálatos erővel hatott az írókra, költőkre és művészekre. Lehajolt a nincstelekekhez s meghallotta a földnélküliek sóhajait. A családi élet meglazult kapcsolatait és alapjait példaadó életével erősítette meg.

Oldalakat és könyveket lehetne összeírni a jövő számára, hogy mi minden örövendeztette meg nemzetét vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország áldott életű kormányzója. Magasztos munkáját mindig Isten áldása kíséri, mert egy velünk, vér a vérünk, és a nemzet vágyai egyformán élnek bennünk és benne. Nem tévedhet. Ő tudja, hogy mi a jó nekünk és mit kell tennie. S ha végiggondolunk országglása két évtizedén, az eredményeken és sikereken: nem tudjuk, hogy mi az, amivel hálánkat és köszönetünket méltóképpen róhatjuk le előtte. Elég-e az, ha nevenapján feldobog a szívünk és megindultan fordítjuk arcunkat budai palotája felé? Elég-e az, ha ezer és ezer égő fátyla kanyarodik fel hozzá a Lánchídon át, fel a Várba? Elég-e az, ha a jókívánságok milliói szállnak fel hozzá? Elég-e az, ha közületek, hatóságok, vármegyék, városok, falvak és tanyák hódolattal köszöntik, vagy ha a templomokban és a havas háztetők alatt mindenütt imáinkba foglaljuk nevét? Hadserege dalokban veszi ajkára ezt a nevet, a városok tereken, tudományos intézetek homlokzatán öröklítik meg. Történelmi nagyságát s küldetésének magasztos teljesítését

az idő közelsége miatt mi még nem is látjuk tisztán s nem tudjuk, hogy a tatárdúlás után IV. Béla királyunk végzett-e nagyobb munkát, vagy Trianon után Horthy Miklós feladata volt-e emberfelettebb? ... Nem is a mi dolgunk ezt eldönteni. Mi ma túlárado melegséggel adunk hálát az Egek Urának, hogy benne bölcsét kaptunk, igazi családfőt, kemény katonát és egy olyan nagy szívet, aki nemcsak hogy megtanított bennünket a megaláztatás elviselésére, hanem talpra is állította nemzetét. Soha egyetlen királyunk és egyetlen fejedelmünk szájából nem hangzott el indokoltabban a «sebb és boldogabb jövő felé való vezetés» parancs-szava, mint az övéből. Soha egyetlen királyunk és egyetlen fejedelmünk se váltotta valóra teljesebben és tökéletesebben ezt a történelmi mondatot, mint Horthy Miklós. Néz-zetek körül a megnagyobbodott hazában — és mindannyian igazolhatjátok, élők és hősi halottak, hogy fel-tartózkodhatatlanul és egyre nagyobb lendülettel megyünk e szent cél felé. Az ő fenkölt lénye és hatalmas szel-leme biztosítja, hogy ezt a szép jö-vőt el is érjük.

Névnapija nemcsak a hála megnyilvánulására alkalom, hanem a vele való összeforradás alapján ennél sokkal többre: a hűség megnyilatkozására. Ha hűek leszünk hozzá, célhoz érünk. Isten adja meg nekünk azt a fenséges örömet, hogy vele együtt érjünk célhoz. És addig is árássza el Őt a kegyelem, az erő, az egészség és akarat minden égi bőségével. (P. J.)

47. kép A kontinuitás vizuális megjelenítése: az apa és a fia. A kormányzóhelyettes-választáskor ez a kép (montázs) gyakran volt látható a napilapok címlapján

46. kép A Magyar Nők Lapjának 1941. december 2-i vezércikke

48. kép A Tolnai Világlapja névnapi számának címlapja (1941. december 3.)

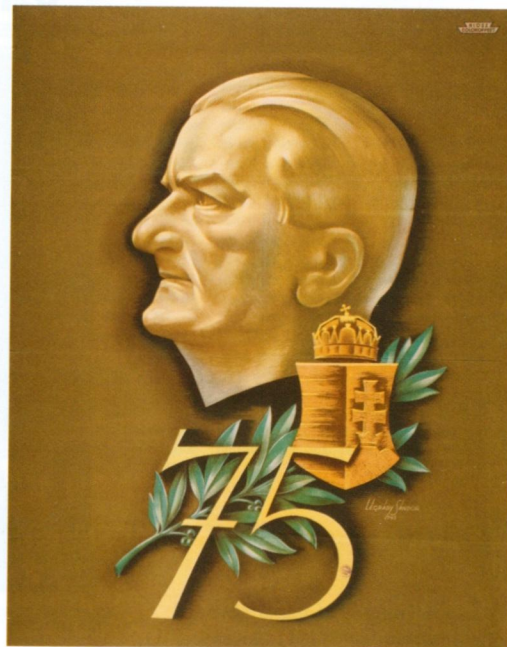
49–50. kép Horthy-érmék is gyakran emlékeztették az állampolgárokat a vezérükre. Ennek két fő típusa létezett: pénzérmék és érmék. Az 1930-as jubileumi érmét követően 1939 márciusában a 32.512/1939. PM. sz. rendelet, míg 1943 júniusában a 3.290/1943. (VI. 17.) ME. sz. rendelet, illetőleg a 124.946/1943. és a 124.947/1943. PM. sz. rendelet értelmében kerültek forgalomba 5 pengő értékben pénzérmék. Mindegyik Berán Lajos alkotása. A Horthy hetvenötödik születésnapjára kiadott pénzérméből kétféle darabot bocsátottak ki (49. kép). Az érmék közé sorolhatók a katonai kitüntetéseknek készültek. Horthy 1939. április 14-én kelt elhatározásával újította fel a II. József által alapított Magyar Vitézségi Érmét. A 'legelső vitéz' arcképével díszített érmeket Berán Lajos tervezte. Az érmen a tengerügyi egyenruhát viselő Horthy jobbra néző mellképe látható (Illésfalvi-Kovács-Maruzs 2011: 17–18., 27., 43., 56.; Bodrogi-Molnár-Zeidler 2005: 155–159.). Olyan érmék is forgalomba kerültek, amelyeket nem katonai célokra használtak. Közéjük tartozott Madarassy Walter alkotása, amely a kormányzóválasztás huszadik évfordulója alkalmából készült (50. kép)

49. kép

50. kép

51. kép Légrady Sándor színes plakátja Horthy Miklós hetvenötödik születésnapjára. A vezér oldalnézetből ábrázolt arca mellett címer, korona és babér látható. A plakát 1943. június közepén több település ünnepségén látható volt

Ez a két emléklap 50 / 70 cm nagyságban, hatszínnyomásban, kartonpapíron db-ként 5 P árban kapható

FELVIDÉK ÉS KÁRPATALJA

Azok, kik a felszabadítás történelmi eseményeinek cselekvő részesei voltak:

egyrészt:

a Honvéhadcsereg katonái, a Csendőrség és Rendőrség, Frontharcosok, Államvasutak és a Posta bevonuló alakulatainak tagjai,

másrészt:

a Felszabadított Részek Lakossága, és a Közigazgatás szervei, kik a felszabadulás nagy pillanatát szívükbe zárták,

az ehhez fűződő emlékeiket (arckép, éremigazolvány, kokárda, zászló- vagy szalagdarab, elszáradt virágok stb.) a külön ábrázolt kis képes keret segítségével az emléklap alsó szélénél középre, a két „Hadparancs” közé ragaszthatják be. Az itt ábrázolt kis képes keretet minden emléklaphoz ingyen mellékeljük. A beírt név hivatalos pecséttel igazolható.

ERDÉLY,
DÉLVIDÉK
ÉS A KELETI HADJÁRAT

52. kép Horthy hetvenötödik születésnapja alkalmából jelent meg ez az emléklap, annak érdekében, hogy iskolákban, intézményekben és otthon „a Kormányzónak és sok magyar hős dicső cselekedeteinek emlék állíttassék”. Horthy Miklós a 193.969/1943. sz. leiratóban engedélyezte a belügyminiszternek az emléklap terjesztését. A kultusz ápolásának szándéka jól látható, miután a fehér lovon lovagló kormányzó az emléklap központi figurája. A Horthy-kultusz ápolásán túl a vezérhez való kötődés személyessé tétele is cél, mivel saját fényképet is lehetett rá ragasztani

ORSZÁGÉPÍTÉS

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE
III. ÉVF. 12. SZÁM * MEGJELENIK MINDEN HÓ 1-ÉN ÉS 15-ÉN * 1943 JÚNIUS 15

SZÜLETÉSÉNEK 75. ÉVFORDULÓJÁN MINDEN MAGYAR
IMÁVAL FORDUL AZ EGEK URÁHOZ ÉS KERESZTÉNYI
ALÁZATTAL KÉRI: ÁLDJA MEG ŐT ÉS ÁLDJA MEG NÉPÉT,
KARJÁNAK ÚTMUTATÁSÁBAN, BÖLCSESÉGÉNEK
FÉNYÉBEN, HITÉNEK LÁNGOLÁSÁBAN

53. kép Az Országépítés címlapja a kormányzó 75. születésnapján. A folyóiratot, ami 1941-ben és 1942-ben 200 ezer, 1943-ban azonban már 300 ezer példányban jelent meg, a Nemzetpolitikai Szolgálat adta ki

Harsányi Zsolt írásai:

Hetvenöt magyar év

Magasabból messzebbre látni. Egy nagy élet hetvenötös bérceiről a Duna-Tisza síkjának több mint ezer esztendejére pillanthat vissza az ünneplő tekintet.

Törzsünk valaha bejötték ide és az állandó település által fájbol néppé, majd népből nemzeté szilárdult megcsinálták, amit eddig a területen más faj sem tudott megcsinálni: állammá kövcsölték a nemzetet. A magyarokból Magyarország lett. Az államalkotás sikerét két tényező döntötte el. A fajta államalkotásra alkalmas volta, valamint magaválasztotta dinasztiajának vezetése.

Az Árpád-ház királyai nemzeti vezérek voltak. Magyarok felett uralkodó magyarok. A világ egyik legnehezebb politikai feladatának teljesítői. A magyar nép az egyéniségek népe. Minden szántóvető urnak születet és fejedelmének sohasem egy-két királlyal akadt baja, mindig millió és millió királyt kellett beletörnie a maga akaratába. Az Árpádok, a nagy királyok elbírtak a kiskirályokkal, mig nem négyszáz esztendő múltán elfáradtak. Az utolsó Árpádfinak anyja olasz volt, s elődei oldalán sohasem lehetett magyar hitvest találni, olasz szerbet, lengyelt, görögöt annál többet. A pusztaszeri dinasztiában így kezdett fakulni a magyarság.

Aztán hat száz esztendő következett rá, amikor a magyarok francia, német, cseh, lengyel vért vallottak uruknak, csak magyart nem. A nemzet az első dinasztia sorsdöntő akaratából, vállalta az európaiságot, de nagy árat fizetett érte: saját kormányplóját idegen kézre adta.

Egyetlen kivétellel. Az idegen kézhez szító magyarok ellen fejét felemelő tözgyökeres köznemesség, amely akkor a nemzetet jelentette, visszaemlékezett Puszta szerre. A nemzeti lélek dicsőséges forradalma saját fájához fordult. A magyarok koronás vezére Mátyás lett. A fajta megtalálta önmagát. A

fajta öntudat a diadalmak akkora lángját vetette az égre, hogy azok a hajdani Ázsiáig elpirosultak.

Annál feketébbnek tetszett utána a magyar szemhatár. Volt utána vezérünk elég, volt bölcs és erőtel, volt zsarnoki és szelíd, volt jó és rossz emlékü csak éppen magyar nem volt. Idegen szemlélő azt hihette volna, hogy a magyar fajta örökre lemondott önmaga vezetéséről. De nem így volt. A hajdani láng szikráit még ápolták a hamu alatt sámdni lélekkel, akikben a lélek alvó évszázadokon át is mindig megismerszik: a nép és a költők. Zrínyi tolla rajongó vágygal fordult a nemzeti vezérként tűnődő Mátyás felé, Kölcsey »Árpád hős magzatairól« énekelt a nemzet himnuszában, Vörösmarty a párdúcot Árpádot hadrontó népe hatalmát dalolta, Arany áldottnak hirdette a hollós ifjú kezét. Petőfi a magyar sorstól Hunyadi Lászlóért számon. S a nép ősi lelke sohasem szűnt meg felpanaszolni Mátyás halálával a magyar igazság halálát is.

S ezután mintha a Jelenések könyvének egy verse zuhant volna rá a megdöbbent világra: a magyar állam kardja kihullt a tartó kezéből. Ott hevert a véres porban. Ki fog érte nyúlni, ki fogja felvenni?

A Magyar hős nyúlt utána. Kard is lö is megérzi kinek a keze fogja. A dalia aki a kardot kézbe vette és nyeregbe dobta magát; mert nem hallgathatta a kendőest fák zúgását, mikor fajtája élete forgott kockán, annyira magyar volt, mint honfitársaj közül is kevesen.

Mikor Istennek mélységes hálát edünk ezen a születésnapon és vezérünk előtt áhítatos tisztelettel és szeretettel levesszük a kulapot, azt ünnepeljük benne, hogy mieinknek

született, vérünkbeli való vér. Hogy mikor élünkre állott, magyar vezér adott a magyarságnak. Hogy a magyar vér szuverenitását országvilág előtt magyar vér képviseli.

Ismerjük családját. Dédel, úkei ki ki behunyt szemmel elő tudja számlálni. Az ősök e díszes zászlóerdejében a következő nevet találjuk: Daróczy, Szerencsy, Illosvay, Szunyogh, Újhelyi, Dolnay, Puky, Guthy, Solymossy, Halasy, Magyar, Komlósy, Kölcsey. Nem lellünk ezek közt keresve sem idegent. Színmagyar ez a amagyar, a körmehegyéig.

Szeretjük, mert hálások vagyunk neki, hogy a végeszelemből kiragadott bennünket. Szeretjük, mert nemcsak ő maga vértett értünk, hanem fajtánkért vállalta a legnagyobb fájdalmat, ami apát érhet. Szeretjük, mert az egész világot előtt megajándékozott bennünket azzal, hogy büszkék lehetünk rá. Szeretjük, mert feldobta nyugalmat, békés pihenését, otthona irti csendjét, hogy sorsunk minden gondját, létünk roppant felelősségét magára vegye. Szeretjük, mert nemes, bölcs, jóságos és igaz lélek. Szeretjük erejét és híres lovagiaságát. Szeretjük dőlőg alakját, amely mindenütt ott jár előttünk: fehér lován honvédserege élén, a parlament kupolatermében, a tárlat képei között, ménese paripáiban és búzatáblája vetéseiben gyönyörködve, kedves szántóvetőivel parolázva, robbanó gránátok között, majd az ígét hallgatva a templom padján. De legjobban szeretjük fajtánk szent önzésével: mert magyar.

Ita állunk most előtte kemény cigyázban, mert állandóan tiszteljük. De gyermeki bizalommal, ragaszkodással, családi érzéssel nézünk a szemébe, mert szeretjük. A szeretetnek egy bizonyossága van: a hűség. S mi születése ünnepén, amely nekünk lelket megragadó ünnepünk, mélységesen érezzük, hogy követjük, akárhová vezet.

Magyar vörünk és sóvárgott magyar vér vezet. Magyarul.

A TAKARÉKOSSÁG — ORSZÁGÉPÍTÉS

54. kép Az Országépítés vezércikke Horthy Miklós 75. születésnapján. Harsányi Zsolt írásának központi üzenete szerint Horthy Miklós 'nemzeti' vezér

55. kép Képes összeállítás a *Szébb Jövőt* 1943. június 18-i számában a kormányzó életéből, néhány esetben kultikus képaláírások erősíthették a közvetíteni kívánt üzenetet

Turbucz Dávid 1984. szeptember 29-én született Budapesten. 2003-ban érettségizett a Baár-Madas Református Gimnáziumban. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetemen történelem és politológia szakos tanulmányokat folytatott. Az Országos Tudományos Diákköri Konferencián két alkalommal is első helyezést ért el: 2007-ben és 2009-ben. Az Országos Tudományos Diákköri Tanács döntése eredményeként 2009-ben elnyerte a Pro Scientia Aranyérmet. Doktori tanulmányait 2009 őszén az ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományok Doktori Iskolájában kezdte meg. 2011-ben képzési helyet váltott: a tanulmányait az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájában folytatta és fejezte be. Doktori disszertációját 2014. október 2-án summa cum laude minősítéssel védte meg. 2011-ben jelent meg első könyve, egy tudományos ismeretterjesztő Horthy Miklós-életrajz. E kötet javított és bővített kiadása 2014 tavaszától érhető el az érdeklődők számára. 2012. szeptember közepe óta a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének munkatársa. Fő kutatási területe Horthy Miklós élete és megítélésének története.

Ára: 3000 Ft

